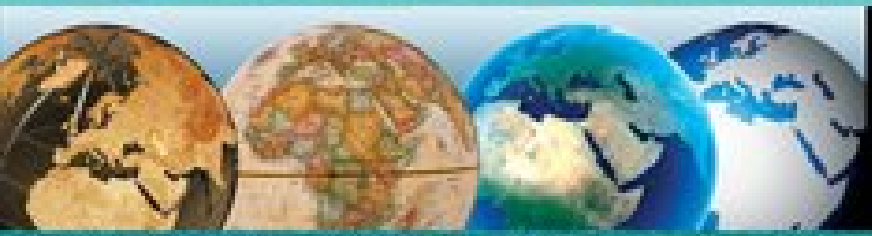
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

SCOTT BURCHILL
ANDREW LINKLATER
RICHARD DEVETAK
JACK DONNELLY
TERRY NARDIN
MATTHEW PATERSON
CHRISTIAN REUS-SMIT
JACQUI TRUE

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

Scott Burchill, Deakin Üniversitesi (Avustralya) Uluslararası İlişkiler Bölümünde kıdemli öğretim görevlisidir.

Andrew Linklater, Aberystwyth Üniversitesi'nde (Birleşik Krallık) Uluslararası Siyaset Woodrow Wilson profesörüdür.

Richard Devetak, Queensland Üniversitesi (Avustralya) Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır.

Jack Donnelly, Denver Üniversitesi (ABD) Siyaset Bilimi Bölümünde Andrew W. Mellon profesörüdür.

Terry Nardin, Singapur Devlet Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi profesörüdür.

Matthew Paterson, Ottawa Üniversitesi'nde (Kanada) Siyaset Bilimi profesörüdür.

Christian Reus-Smit, Queensland Üniversitesi (Avustralya) Siyaset Bilimi ve Uluslararası Çalışmalar Okulu'nda Uluslararası İlişkiler profesörüdür.

Jacqui True, Monash Üniversitesi'nde (Avustralya) Siyaset ve Uluslararası İlişkiler profesörüdür.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

SCOTT BURCHILL
ANDREW LINKLATER
RICHARD DEVETAK
JACK DONNELLY
TERRY NARDIN
MATTHEW PATERSON
CHRISTIAN REUS-SMIT
JACQUI TRUE

TERCÜME

Muhammed Ağcan
Ali Aslan

KÜRE YAYINLARI

KÜRE YAYINLARI / 113. Kitap
Siyaset 5

Uluslararası İlişkiler Teorileri

Scott Burchill
Andrew Linklater
Richard Devetak
Jack Donnelly
Terry Nardin
Matthew Paterson
Christian Reus-Smit
Jacqui True

Theories of International Relations (Fifth Edition)

© Palgrave Macmillan, 1996, 2001, 2005, 2009, 2013

Türkçe Yayım Hakları
© Küre Yayınları, 2013

Tercüme
Muhammed Ağcan
Ali Aslan

ISBN 978-605-5383-49-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Beşinci Edisyon
Birinci Basım Nisan 2014
İkinci Basım Ekim 2015

Dördüncü Edisyon
Birinci Basım Aralık 2012
İkinci Basım Mayıs 2013

Kapak **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Senyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 11964
Gümüssuyu Cad. Işık San. Sit.
No: 19/C 102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
Faks 0212 520 74 00
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
facebook.com/kureyayinlari
twitter.com/kureyayinlari

Beşinci Edisyona Önsöz

Uluslararası İlişkiler Teorileri'nin ilk baskısı 1996'da yayınlandı. Teorik perspektiflerle ilk defa karşılaşan yüksek lisans öğrencileri ile lisans son sınıf öğrencileri için bir kılavuz olarak tasarlandı. Kitabın beşinci edisyona erişmesi, son teslim tarihinin kısa ve katı zaman kısıtları içinde bölümlerini gözden geçirmeye ve güncellemeye devam eden yazarlarımızın olağanüstü gayret ve özverilerinin kanıtıdır. Kitabın önceki baskılarını kullanmış ve kitap hakkında yorum yapmış olan –öğretmen ve öğrenciler– bizler için büyük değere sahip tavsiye ve teşvikte bulunmuştur. Palgrave Macmillan'daki çalışma arkadaşlarımıza minnettarlığımızı yinelemek isteriz. Özellikle Steven Kennedy, Stephen Wenham, Helen Caunce ve kitap editörümüz Keith Povey'e, sadece bu çalışmaya duydukları inançtan dolayı değil ayrıca yol göstericilikleri ve sabırları için müteşekkiriz.

Scott Burchill ve Andrew Linklater

İÇİNDEKİLER

1. Giriş 11
Scott Burchill ve Andrew Linklater

Analiz Çerçeveleri 11
Teorinin Çeşitliliği 13
Disiplinin Tartışmaya Açık Doğası 16
Uluslararası İlişkiler Disiplininin Kuruluşu 18
Teoriler ve Disiplinler 22
Açıklayıcı ve İnşacı Teori 31
Disiplinlerarası Teori 35
Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Üzerinde Uzlaşamadıkları Şey Nedir? 36
Teorilerin Değerlendirilmesi 44

2. Realizm 53
Jack Donnelly

Realizmi Tanımlamak 54
Hobbes ve Klasik Realizm 56
Waltz ve Yapısal Realizm 59
Güdüler Önemlidir 67
Sistem ve Yapı 71
Ahlak ve Dış Politika 76
Realizme (ve Eleştirmenlerine) Nasıl Yaklaşmalı? 82

3. Liberalizm 85
Scott Burchill

Soğuk Savaş'ın Ardından 86
Liberal Görüş: 'İçeriden Dışarıya Bakış' 88
Savaş, Demokrasi ve Serbest Ticaret 89
Küreselleşme Finansal Sistem ve Terörizm 106
Sonuç 120

4. İngiliz Okulu 123
Andrew Linklater

Güçten Düzene: Uluslararası Toplum 130
Uluslararası İlişkilerde Düzen ve Adalet 135
Batı'ya İsyan ve Uluslararası Toplumun Genişlemesi 142
Uluslararası İlişkilerde İlerleme 148
Sonuç 153

5. Marx ve Marksizm 155
Andrew Linklater

Marx'ın Yazılarında Sınıf, Üretim ve Uluslararası İlişkiler 159
Milliyetçilik ve Emperyalizm Teorileri 168
Marksizmin Uluslararası İlişkilerde Değişen Talihi 173
Üretim Paradigmasının Ötesinde: Özgürleşim Projesine Yansımaları 180
Sonuç 183

6. Tarihsel Sosyoloji 187
Andrew Linklater

Tarihsel Sosyolojinin Kökenleri 192
Tarihsel Sosyolojide Güç ve Üretim 194
Uluslararası İlişkilerde Güç ve Karşılıklı Bağımlılık 200
Sistem ve Toplum 203
Ahlak, Kültür ve Duygular 206
Daha Üst Bir Sentez mi? 210
Büyük Anlatılar Üzerine 214
Sonuç 215

7. Eleştirel Teori 217
Richard Devetak

Eleştirel Teorinin Kökenleri 218
Uluslararası İlişkiler Teorisinde Bilginin Siyaseti 222
Siyasal Topluluğu Yeniden Düşünmek 229
Sonuç 246

8. Post-yapısalcılık 247
Richard Devetak

Uluslararası İlişkilerde Bilgi ve İktidar 248
Post-yapısalcılığın Metinsel Stratejileri 255
Egemen Devletlerin Sorunsallaştırılması 262
Egemenlik Paradigmasının Ötesinde: Siyasalı Yeniden Düşünmek 275
Sonuç 283

9. Konstrüktivizm 285
Christian Reus-Smit

Rasyonalist Teori 286
Eleştirel Teorinin İtirazı 290
Konstrüktivizm 292
Konstrüktivizm ve Muhalifleri 300
Konstrüktivizmin Katkıları 305
Konstrüktivizmde Yaşanan Güncel Gelişmeler 308
Sonuç 313

10. Feminizm 315
Jacqui True

Ampirik Feminizm 320
Analitik Feminizm 328
Normatif Feminizm 338
Sonuç 344

11. Yeşil Siyaset 347
Matthew Paterson

Çevreyi Uluslararası İlişkiler İçinde Teorileştirmek 349
Uluslararası İlişkilerin Ötesi: Yeşil Siyaset ve Dünya Düzenine Meydan Okuma 355
Biyo-çevrecilik: Otorite, Ölçek ve Eko-merkezcilik 356
Sosyal Yeşiller: Büyümenin Sınırları ve Siyasal İktisat 364
Küresel Siyaseti Yeşillendirmek 370
Sonuç 374

12. Uluslararası Siyaset Teorisi 379
Terry Nardin

Uluslararası Siyaseti Teorileştirmek 379
Savaşta Adalet 385
Uluslararası Adalet 393
Küresel Adalet 401
Uluslararası Düşünce Tarihi 410

Kaynakça 417
Dizin 475

1.

Giriş

SCOTT BURCHILL
ANDREW LINKLATER

Analiz Çerçeveleri

Özerk bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı ilk andan itibaren Uluslararası İlişkiler büyük teorik tartışmalara sahne olmuştur. (Akademik adetlere uyarak disiplinden bahsederken 'Uluslararası İlişkiler' ifadesini; disiplinin incelediği yapılardan, süreçlerden, tarihi dönemlerden ve olaylardan bahsederken de uluslararası ilişkiler ifadesini kullanacağız.) Alanın iki temel kaynağı olan E. H. Carr imzalı *The Twenty Years Crisis* (ilk basımı 1939) ile Hans Morgenthau'ya ait *Politics Among Nations* (ilk basımı 1948) üç açıdan teorik çalışmalardı. Zira hem Carr hem de Morgenthau, uluslararası ilişkilerin özünü münferit olaylardan damıtarak geniş bir analiz çerçevesi sunuyor, kendilerinden sonraki araştırmacılara farklı tarihi dönemlerde ortak olan genel özellikleri kavrayabilmeleri için teorik araçlar sağlıyor ve güç mücadelesinin damgasını vurduğu bir ortamda hedeflenen siyasi sonuçların ne şekilde elde edileceği üzerine kafa yoruyorlardı. Her iki düşünür de liberal projenin temelinde yattığını düşündükleri uluslararası siyasetin doğasına ilişkin büyük yanlış anlaşılmayı, özellikle de güç mücadelesinin uluslararası hukuk eliyle ehlileştirilebileceği ve çıkar peşinde koşmanın yerine herkes için güvenliği sağlama ortak hedefinin konulabileceği inancını düzeltme arzusuyla hareket ediyordu. Buradan Morgenthau ve Carr'ın, uluslararası siyasetin bitmek bilmez bir güç ve güvenlik mücadelesine mahkûm olduğunu

düşündükleri sonucunu çıkarmamalıyız. Onların temel iddiası, güç mücadelesi yeterince dikkate alınmaksızın yapılan uluslararası sisteme yönelik her türlü reform girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olacağı şeklindeydi. Her iki düşünüre göre de asıl endişe verici olan, uluslararası sistemde yapılmak istenen temel değişikliklerin uluslararası ilişkileri daha da karmaşık hale getirme tehlikesiydi. Bu sebeple liberal uluslararasıcı dünya görüşünü, iki dünya savaşı arası dönemde uluslararası siyasette yaşanan krizin en önemli sorumlusu olarak görüyorlardı.

1960'larda özellikle Amerikalı birçok akademisyen, Morgenthau'nun teorik çerçevesinin nitelik itibariyle haddinden fazla izlenimsel olduğunu düşünüyordu. Tarihi örnekler, uluslararası ilişkilerin genel işleyişine dair zekice varsayımları sergilemekten daha ziyade onu desteklemek amacıyla kullanılıyordu. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler disiplini, doğa bilimlerinden ödünç aldığı gelişmiş bir yöntemle spesifik hipotezler test eden, genel geçer yasalar ortaya koyan ve insan davranışlarını tahmin eden iktisat disiplininin oldukça gerisinde kaldı. Bilimsel yaklaşımı savunanların bazıları uluslararası siyaseti daha iyi açıklama ve geleceğe dair daha başarılı tahminler sunmak amacıyla, diğerleri de bilimin uluslararası siyasetin daha iyi bir şekilde düzenlenmesinde asıl dayanak noktası olduğu inancıyla yeni bir uluslararası siyaset teorisi geliştirmeye giriştiler.

Bilimsel yöntemin ön plana çıktığı 1960'lar, Hedley Bull (1966b) gibi düşünürlerin uluslararası siyasetin bilimsel araştırmaya yatkın olmadığı iddialarını dillendirdiği çetin bir disiplin içi tartışmayı tetikledi. Bu görüş farklı entelektüel projeler üzerinde çalışan birçok düşünür tarafından desteklendi. Örneğin radikal bir düşünür olan Noam Chomsky, uluslararası ilişkilerde "tarihi şartların çok değişken ve karmaşık bir doğaya sahip olması nedeniyle, 'teori' olarak adlandırılan tek bir açıklayıcı çerçevenin mümkün olmadığı"nı iddia etmekteydi (1994: 120). Keza, Uluslararası İlişkiler disiplininde 'postpozitivizm' olarak adlandırılan akım, benzer düzeyde bir açıklama kesinliği ve tahmin netliği geliştirmek amacıyla doğa bilimlerine ait ispat standartlarını kullanan bir uluslararası ilişkiler bilimi olasılığını reddetmektedir (Smith, Booth ve Zalewski 1996). 1990'larda disiplin içinde, pozitivizm iddiaları etrafında gelişen büyük bir tartışma

patlak verdi. 'Doğa' ve 'sosyal' bilimlerin iki farklı dünya olup olmadığı sorusu oldukça önemli olmakla birlikte, teorinin doğası ve amacı üzerine yapılan tartışmalar da aynı derecede önem arz etmektedir. Münakaşa, nesnellik arayışında olanlar da dahil tüm teorilerin –belli bir dünya resmi ortaya koyarak birilerinin siyasi çıkarlarına hizmet etmesi ve diğerlerini zarara uğratması nedeniyle– 'siyasi' bir karakter taşıyıp taşımadığı üzerinde odaklanmaktadır. Bu tartışma, teorinin ve teorinin amacının ne olduğuna dair cevaplanması zor soruları gündeme getirmektedir. Günümüzde bu sorular, tarihinde başka herhangi bir dönemde olmadığı kadar disiplinde merkezi bir konum elde etmiş durumdadır. Sonuç itibariyle uluslararası siyaset teorisi derken tam olarak ne kastedilmektedir?

Teorinin Çeşitliliği

Bu eserin amaçlarından birisi de uluslararası ilişkiler çalışmalarında gözlemlenen teori anlayışlarındaki çeşitliliği analiz etmektir. Rasyonel seçim analizinin gösterdiği başarının da ortaya koyduğu gibi, başta ABD'de olmak üzere, pozitivist ve 'bilimsel' yaklaşım bu alanda çok önemli bir konum işgal etmektedir. Elbette bunun dışında başka teoriler de mevcuttur. Birçok teorisyen, gözlemcilerin kendi nesnel uluslararası ilişkiler imajlarını inşa etme tarzının, bu inşa edilmiş alanın anlaşılmasında kullandıkları yöntemlerin ve 'bilgi iddialarının' toplumsal ve siyasal sonuçlarının önemli bir uğraş haline geldiği ikinci bir teori kategorisine odaklanmaktadır. Bu teorisyenler, dünya siyasetine nasıl yaklaştığımız üzerine kafa yormanın en az onu açıklamak kadar önem arz ettiğine inanmaktadır. Başka bir ifadeyle, dünya siyasetini anlama ve açıklama sürecinin bizatihi kendisi önemli bir inceleme alanı haline gelmektedir.

Steve Smith (1995: 26-27), uluslararası ilişkiler disiplininde 'uluslararası ilişkileri *açıklayıcı* (vurgu bize ait) bir çerçeve sunan teoriler' ile 'teorinin uluslararası ilişkiler gerçekliğini *inşa ettiğini* (vurgu bize ait)' iddia eden yaklaşımlar arasında temel bir ayrım olduğunu belirtmektedir. Bu iki teorik yaklaşımın irdelenmesi bu giriş bölümünde ele alınan tartışmaların büyük kısmına zemin teşkil etmektedir. Ayrıca teori, artık, uluslararası ilişkiler çalışmalarında kendilerine özgü iz-

ler bırakan tarihsel sosyoloji ve uluslararası siyaset teorisi gibi yakın disiplin alanlarını da kapsamı içine almaktadır.

Bu bağlamda vurgulanması gereken birinci nokta, inşacı (*constitutive*) teorilerin uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki önemi giderek artan rolüdür; fakat şunu da belirtmeliyiz ki bu teorilerin ele aldığı temalar çok daha önceden başkaları tarafından dikkate değer bulunmuştu. 1970'lerin başlarında Hedley Bull (1973: 183-4) şunu ifade etmişti:

> Hem teori hem de teorinin konu edindiği meselenin tarihi gelişimi üzerinde aynı önemle durmak zorunda oluşumuzun nedeni, tüm uluslararası siyaset tartışmalarının (...) görmezden gelmek ya da bir kenara atmak yerine kabullenmemiz ve tetkik etmemiz gereken teorik varsayımlar üzerinden hareket etmesidir. Teorik inceleme teşebbüsü en asgari düzeyde bir eleştiri eylemine, yani gündelik uluslararası siyaset tartışmalarının dayandığı temel varsayımların tespit ve formüle edilmesine, belirginleştirilmesine ve sorgulamaya tabi tutulmasına işaret etmektedir. En ileri düzeyde ise bazı varsayımların doğru bazılarının yanlış, bazı argümanların geçerli bazılarının ise geçersiz olduğunun temellendirilmesinin ardından, sağlam bir bilgi yapısının inşa edilmesine geçilmesini öngören bir teori inşa çabasını içermektedir.

Bu alıntının da ortaya koyduğu üzere Bull, hem açıklayıcı hem de inşacı teorinin uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğunu; her iki cephede de idrak düzeyinin arttırılmasına yönelik eşit şekilde çaba gösterilmemesinin entelektüel sorgulamayı eksik bırakacağını düşünmüştü. Her ne kadar Bull söz konusu argümanları 1970'lerin başlarında yazdıysa da, inşacı teorinin disiplin içerisinde merkezi bir konum elde etmesi, büyük oranda disipliner yakınlığı bulunan sosyal ve siyasi teori alanlarında yaşanan gelişmelerin etkisiyle ancak 1970'lerin sonuna doğru gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren, uluslararası teoriye dönük artan ilgiyle birlikte, özellikle de başta inşacı teori olmak üzere teorik meselelere yönelik bir literatür artışı gerçekleşmiştir. Teori geliştirmeye yönelik bu yoğunlaşmanın varlığı konusunda disiplin içerisinde bir mutabakat vardır. Bazı yazarlar teoriye yönelik bu aşırı ilginin, 'gerçek-dünya' meselelerinin analizi ve politikaların yönlendirilmesine dair sorumluluk an-

layışında bir gerilemeye karşılık geldiğini öne sürmektedir (Wallace 1996). Bu eleştiri, Keohane'nin (1988), post-modernizmin ilgiyi sosyal bilimler felsefesine ait problemlere çekerek önemli ampirik araştırma alanlarının gözardı edilmesine sebep olduğu şeklindeki eleştirisiyle paralellik arz etmektedir.

Bu görüşü eleştirenler (Booth 1997; Smith 1997) bazı hususlar üzerinde durmaktadır. Onlara göre söz konusu görüş, uluslararası ilişkiler çalışmanın amaçları ve özellikle de disiplinin uluslararası siyasi sistemi dönüştürmeyi amaçlayan sivil toplum aktörlerinden ziyade, devlet için önem arz eden meselelerle ilgilenmesi gerektiği inancı hakkında, üzerinde konuşulmamış ve hesabı verilmemiş bir dizi teorik varsayıma dayanmaktadır. Bu noktada, Carr ve Morgenthau'nun sadece 'bizim dışımızdaki' dünyada olup bitenleri incelemekle yetinmeyip aynı zamanda uluslararası siyasetin rekabetçi dünyasını sona erdirerek devletlerin neler elde etmeyi umduğu konusunda da güçlü argümanlar ürettiklerini hatırlamadan geçmemeliyiz. Smith'in de belirttiği gibi (1996: 113) tüm teorik yaklaşımlar bilinçli veya bilinçsiz şu şekilde davranırlar: Yalnızca olup biteni açıklama veya olacakları önceden tahmin etme amacı gütmezler, insan için hangi eylem ve müdahale seçeneklerinin bulunduğunu da gösterirler; sadece elimizdeki açıklamaya yönelik imkanları değil, etik ve pratik düzlemdeki ufkumuzu da belirlerler.

Smith, 'teori'nin 'gerçekliğin' karşısında durduğunu iddia eden yanlış varsayımı ve bu varsayıma dayalı olarak 'teori'nin 'bizim dışımızda, orada' olan 'gerçeklik' karşısında test edilebileceği ve bu 'gerçeklik'in herhangi bir teorik varsayıma dayanmadan bilinebileceği fikrini sorgular (ayrıca bkz. George 1994). Buradaki mesele 'bizim dışımızdaki' varolan gerçekliğin her zaman teori-bağımlı olup olmadığı, istisnasız bir dereceye kadar, gözlemcinin dili ve kültürü ile sabit bir zaman ve mekanda konumlanmış toplumsal yapıya dair inançlarca bir dereceye kadar şekillendirilip şekillendirilmediğidir. Daha önce de ifade edildiği gibi, teorinin amacı üzerine kafa yoran herkes, yapılan analizin teori tarafından yönlendirildiği ve kaçınılmaz olarak siyasi etkilerinin ve sonuçlarının olacağı gerçeğini gözardı edemez (Brown 2002). Alanda yaygınlığı giderek artan ve kitapta da 10. Bölümde tar-

tışılan feminist literatür bu duruma odaklanmakta, disiplinin hakim geleneklerin birçoğunun cinsiyetçi bir tavır takınarak erkeğin toplum ve siyaset anlayışını yansıttığının altını çizmektedir. 8 ve 9. bölümlerde tartışılan eleştirel yaklaşımlar da, Nagel'ın (1986) başka bir bağlamda dikkat çektiği, bir siyasi duruşu yansıtmayan herhangi bir görüşün olamayacağı, yani 'her görüşün bir siyasi duruşu yansıttığı' fikrini desteklemekte eşit ölçüde isteklidir.

Şurası bir gerçek ki bilimsel yaklaşımı savunanların birçoğu bu meselenin farkındaydı; fakat bilimin araştırmacıları inceledikleri toplumsal ve siyasal dünyanın üzerine yerleştirerek onlara tarafsız bir konum kazandırdığına da inanmaktaydı. Doğa bilimlerindeki tarafsızlık durumu sosyal bilim analizlerinde de sağlanabilirdi. Bu meseleyi ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız. Yine de, bir uluslararası ilişkiler biliminin imkanı üzerine yapılan tartışmalar ve geçtiğimiz yıllarda, politika yapımına yönelik analiz aleyhine, teoriye karşı aşırı bir ilginin olup olmadığına dair ihtilaflar göstermektedir ki siyaset bilimciler arasında teorinin doğası ve amacı hakkında bir anlaşma veya teorinin disiplin içerisindeki ağırlığı hakkında bir uzlaşı söz konusu değildir. Holsti'nin (1985) de dikkat çektiği gibi, Uluslararası İlişkiler teori konusunda bir uzlaşının olmadığı 'bölünmüş bir disiplindir.'

Disiplinin Tartışmaya Açık Doğası

Doğrusu disiplinin tartışmaya açık doğası, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı akademi dünyasında bu nispeten yeni disiplini kuranların, ilk önce uluslararası siyasetin temel özelliklerini müzakere etmeye başladıkları andan itibaren böyle olagelmiştir. Sonrasında ise bazı dönemlerde daha şiddetli olmak kaydıyla, uluslararası siyaset çalışmalarının tüm yönleri tartışmaya açılmıştır. Disiplin neye odaklanmalıdır? Devletlerarası ilişkilere mi? 20. yüzyılın başındaki liberallerin övdüğü gibi, gelişmekte olan ulus-aşırı iktisadi bağlara mı? 1970'lerde savunulan, artan uluslararası karşılıklı bağımlılığa mı? Marksistlerin ve neo-Marksistlerin 1970'lerden itibaren iddia ettiği gibi küresel tahakküm ve bağımlılık sistemine mi? Yoksa son zamanlarda akademisyenlerin üzerinde çokça durdukları 'küreselleşme'ye

mi? Toplumsal cinsiyet ile kimlik ve farklılık meselelerinin çalışılması disiplinde nasıl bir yere sahip olmalıdır? Bunlar disiplinin en temel meselesi olan *analiz konusu*'nda, nasıl bölünmüş bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne seren birkaç örnektir.

Buna ek olarak, uluslararası siyasi olgular nasıl ele alınmalıdır: Ampirik verileri kullanarak uluslararası ilişkilerin nasıl işlediğine dair kanunları ve modelleri tespit ederek mi? Tarihi örnekleri kullanarak neyin biricik ve benzersiz olduğunu anlayarak (Bull 1966a) veya yüzyıllardır ayakta kalmayı başarmış düşünce ekollerini teşhis ederek mi (Wight 1991)? Üretim, sınıf ve maddi eşitsizliklerin dünya siyaseti üzerindeki etkisini Marksist yaklaşımı temel alıp inceleyerek mi? Devletleri benzer şekilde davranmaya zorlayan sistemik güçleri anlamak için Waltz (1979) gibi, şirketlerin piyasa davranışlarını incelemeye öykünerek mi? Yoksa Wendt'in (1999) konstrüktivizmi savunurken yaptığı şekilde, uluslararası ilişkiler çalışmalarında 'bütün meselenin düşüncelerde bittiğini' anlamanın mühim olduğunu öne sürerek mi? İşte tüm bunlar, alanda hangi *yöntem* veya *yöntemlerin* kullanılmasının daha uygun olduğu konusunda yaşanan temel ayrışmayı sergilemektedir.

Son olarak, bilim insanlarının tarafsız bir analiz sunma imkanları var mıdır? Yoksa tüm yaklaşımlar kültür-bağımlı ve kaçınılmaz olarak taraflı mıdır? Bilimsel yaklaşımı savunanların sıkça iddia ettiği gibi, değerlerin olmasa da olguların nesnel bilgisine sahip olmak mümkün müdür? Yine, bazı küresel etik çalışanlarının vurguladığı gibi, devletlerin ve diğer siyasi aktörlerin gerçekleştirmesi gereken, mesela küresel adaletin sağlanması (Beitz 1979) veya dünya çapında yoksulluğun sona erdirilmesi (Pogge 2002) gibi ortak amaçların bilgisine sahip olabilir miyiz? Bunlar da insanoğlunun toplumsal ve siyasal dünyada neleri bilip neleri bilemeyeceğine ilişkin alanda yaşanan *epistemolojik* tartışmaların bir bölümüdür. Disiplindeki 'büyük tartışmalar' ve dönüm noktalarının çoğu bu tip sorulara odaklanmaktadır.

Giriş bölümünün geri kalanında, aşağıdaki konu başlıkları altında sıralanmış şekilde, bunları ve diğer konuları mercek altına alacağız:

- Uluslararası İlişkiler disiplininin kuruluşu
- Teoriler ve disiplinler

- Açıklayıcı ve inşacı teori
- Disiplinlerarası teori
- Uluslararası ilişkiler teorilerini birbirlerinden ayıran şey nedir?
- Teorilerin değerlendirilmesinde elimizde hangi ölçütler mevcuttur?

Burada amaçlarımızdan birisi, 1980'lerden itibaren teoride çeşitliliğin artışını açıklamak, teorilerin birbirinden farklı 'tarzları' ve işleyiş yöntemlerinin analizini yapmak ve disiplinde süreklilik arz eden bir problemin, yani uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin ortak alanları keşfetmek ve böylece disiplinde yüksek düzeyde bir senteze ulaşmak için verimli bir diyalog kurmak yerine birbirlerini yeterince dikkate almayan bir monologu tercih etmelerinin üzerine not düşmek olarak sıralanabilir. Başka bir amacımız ise farklı Uluslararası İlişkiler perspektifleri arasında anlamlı bir karşılaştırma yapmayı mümkün kılacak bir yol bulmaktır. Bu noktaların akılda tutulması, alanda etki göstermiş çeşitli teorik gelenekleri inceleyen çalışmanın geri kalan bölümlerinin daha iyi anlaşılmasında faydalı olacaktır. Disiplinin gelişim sürecine ilişkin kısa bir girişle işe başlayalım.

Uluslararası İlişkiler Disiplininin Kuruluşu

Tarihçilerin, uluslararası hukukçuların ve siyaset felsefecilerinin asırlar boyunca uluslararası siyasetten bahsetmelerine rağmen, Uluslararası İlişkilerin ayrı bir disiplin olarak resmen tanınmasının, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Aberystwyth'teki Wales Üniversitesinde Woodrow Wilson Uluslararası İlişkiler Kürsüsü'nün kurulmasıyla gerçekleştiği kabul edilir. Bunu, Britanya ve ABD'deki üniversitelerde kurulan kürsüler takip etmiştir. Uluslararası İlişkiler 1919 öncesinde akademik olarak ele alınmıştı, lakin ayrı bir disiplin olması söz konusu değildi. Disiplinin analiz konusu; hukuk, felsefe, iktisat, siyaset ve diplomasi tarihi gibi birçok eski disiplin tarafından ilgi görmüş fakat hiçbir zaman Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ciddiyetle ele alınmamıştı.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Uluslararası İlişkiler disiplininin kuruluşunu, 'Büyük Savaş'ın yarattığı korkuya karşı oluşan toplumsal tepkinin etkisini gözardı ederek anlamak neredeyse imkansızdır.

Zamanın çoğu tarihçisine göre diğer entelektüel sorgulamaları gölgede bırakan ve tüm ilgiyi tekeline alan mesele, savaşın nasıl ve niçin başladığı sorusuydu. Bu bağlamda, İngiltere'den Gooch'un, ABD'den Fay ve Schmitt'in, Fransa'dan Renouvin ve Camille Bloch'un, Almanya'dan Thimme, Brandenburg ve von Wegerer'in, Avusturya'dan Pribram'ın ve Rusya'dan Pokrovsky'nin adlarını zikretmeliyiz (Taylor 1961: 30). Onların hepsi aynı ahlaki amacı paylaşıyordu: Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini ortaya koyup gelecek nesilleri benzer bir yıkımdan uzak tutmak.

1914-18 yılları arasındaki savaşın neden olduğu insan kaybı, birçoklarını, güç siyasetine dair yerleşik öngörülerin ve tanımlamaların tamamıyla gözden düştüğünü savunmaya yöneltti. Savaşın hemen ardından Sir Alfred Zimmern (Aberystwyth'te kurulan Kürsü'nün ilk başkanı) ve Philip Noel-Baker gibi düşünürler ön plana çıktılar. Bu iki düşünüre göre, eğer klasik güçler dengesi yerine devletlerin iç siyasette kullandıkları kavramlar ve pratiklerin uluslararası alana taşınmasını öngören kolektif güvenlik sistemi (hukukun üstünlüğü ilkesini de içerecek şekilde) oturtulabilirse barış sağlanabilecekti. Burada temel nokta, insanlığın, ortak çıkarlar geliştirmek üzere akla dayanan bir tartışma yürütmek suretiyle siyasi anlamda bir ilerleme gerçekleştirebileceği yönündeki 19. yüzyıl inancına olan bağlılıktı. Bu, daha sonraları çözüm önerilerini indirgemeci bulan eleştirmenler tarafından 'idealist' veya 'ütopyacı' olarak yaftalanan liberal uluslararasıcıların birçoğunun paylaştığı bir görüştü. Carr'ın (1939/1945/1946) ifade ettiği gibi, savaşın zararlarına karşı öne sürdükleri çözüm, pek farkında olmasalar da, karnı tok devletlerin pozisyonunu yansıtmak gibi büyük bir sorundan muzdaripti; zira uluslararası ilişkilerde 'zengin' devletleri 'yoksul' devletlerin karşısında konumlandırıyordu. Uluslararası siyasete yönelik bu tarz bir düşünme biçiminin ideolojik ve siyasi karakteri hakkında ilk eleştirinin, Marksizmden ve özellikle 19. yüzyılda öne çıkan siyaset ve iktisada yönelik hakim liberal yaklaşımların ideolojik doğasına getirdiği eleştirilerinden de etkilenmiş 'realist' bir düşünür olan Carr'dan gelmiş olması da oldukça ilginçtir. Carr aynı eleştirinin 'ütopyacılar' olarak adlandırdığı yaklaşım sahiplerine de yöneltilebileceğini düşünüyordu.

Savaş, klasik diplomasiye sonuna kadar inanan ve güç kullanımının sadece güç dengesinin sağlanması için ihtiyaç duyulan bir araç olduğunu düşünenlerin güvenini sarstı. Birinci Dünya Savaşı'nın başında çok az kişi savaşın birkaç aydan daha uzun süreceğini ve bundan daha az sayıda insan savaşın bu denli bir yıkıma sebep olacağını tahmin ediyordu. Savaşın insan zayiatına dair endişeler, gizli diplomasi ve gizli antlaşmalara matuf eski uluslararası düzenin gayriahlaki olduğu şeklindeki yaygın görüşle bağlantılıydı. Eski düzeni kapatıp 'yeni bir sayfa' açmaya duyulan inanç, devletlerin gelecekte nasıl hareket etmeleri gerektiği meselesinde, tarihe odaklı çalışmaların güvenilir bir rehber olmadığı görüşünü, özellikle devletlerin giderek daha yıkıcı şiddet kullanma biçimlerine kavuşması da hesaba katıldığında, kuvvetlendirdi. Savaşın ardından uluslararası çatışmaların anlaşılmasına ve önlenmesine yönelik çalışmaları yürütecek yeni bir akademik disiplinin kurulmasının zaruri olduğu görüşü ortaya çıktı. Galip ülkelerde, özellikle de Britanya ve ABD'deki üniversitelerde faaliyet gösteren ilk nesil akademisyenler, şu üç sorunun yeni araştırma alanlarının rotasını çizmesi gerektiği hususunda görüş birliği içerisindeydi:

1. Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca nedenleri nelerdi? Eski düzen, ulusal hükümetleri milyonların canına mal olan bir savaşa nasıl sürükledi?
2. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarılacak başlıca dersler nelerdi? Bu çapta bir savaşın bir daha yaşanmaması için neler yapılabilirdi?
3. Yeni uluslararası düzen hangi temeller üzerine inşa edilebilirdi? Uluslararası kurumlar, özellikle de Milletler Cemiyeti, devletlerin onların çizdiği prensiplere göre hareket etmesini nasıl sağlayabilirdi?

Bu sorulara cevaben, ilk uluslararası ilişkiler 'ekolü' ya da 'teorisi'nin birçok üyesi, savaşın kısmen 'uluslararası anarşi'nin kısmen de yanlış anlaşılmalar ve hesaplamalar ile 1914'te bariz bir şekilde olayların kontrolünü kaybeden siyasetçilerin dikkatsizliğinin bir sonucu olduğu fikrine vardılar. 'İdealistler' daha barışçıl bir dünya düzeninin, dış politika elitlerinin kamuoyuna hesap verebilir hale gel-

mesi ve uluslararası ilişkilerin demokratikleştirilmesiyle mümkün olabileceğini iddia ettiler (Long ve Wilson 1995: 2. Bölüm). Bull'a göre (Hollis ve Smith 1990: 20'de alıntılandığı üzere):

> Bu düşünürlerin ayırt edici özelliği ilerleme fikrine olan inançlarıydı. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı'na yol açan uluslararası ilişkiler sisteminin temelde daha barışçıl ve adil bir dünya düzenine dönüştürülebileceği fikri ön plana çıkıyordu. Gerçekten de demokrasinin canlanışı, 'uluslararası aklın' yükselmesi, Milletler Meclisi'nin gelişmesi ve barışsever insanların çalışmaları veya aydınlanmanın bu insanların öğretileri neticesinde yayılmasının etkisiyle sistem dönüştürülmekteydi. Uluslararası ilişkiler öğrencileri olarak kendi sorumluluklarının; ilerlemenin cehaleti, önyargıları ve art niyetli çıkarları silip süpürdüğü bu uzun yürüyüşünde ona yardım etmek olduğunu düşünüyorlardı.

Böylece Bull, herkesin Birinci Dünya Savaşı'nın 'diğer tüm savaşlara son verecek bir savaş' olduğunu düşündüğü bir ortamda, gelişiminin ilk safhasında disipline hareket kazandıran normatif bakış açısının kapsamını ortaya koymaktadır. Burada öne sürülen görüş, ancak savaş olgusu hakkında ayrıntılı çalışmaların, bir daha bu büyüklükte bir çatışmanın yaşanmayacağı bir dünya düzenini devletlerin nasıl kuracağını açıklayabileceği yönündeydi. Daha da önemlisi, disiplin sadece uluslararası siyasetin yeniden düzenlenmesinin zorunlu olduğuna değil, aynı zamanda da mümkün olduğuna dair inancın birçok kişi tarafından paylaşıldığı bir ortamda doğmuştu. O dönemden sonra uluslararası ilişkiler çalışmalarında asıl mesele, küresel düzenin radikal bir biçimde yeniden düzenlenip düzenlenemeyeceği olmuştur.

Bu liberal uluslararasıcı görüşe karşı yöneltilen eleştiriler disiplinin ilk yıllarına damgasını vurmuştur. O dönemde en sert eleştirileri yöneltenlerden biri olan Carr (1939; 1945; 1946; 1. Bölüm) 'ütopyacılar'ı 'naiflik' ve 'taşkınlık'la suçlamaktadır. Carr'a göre bu hayalperest çabalar tarafsız ve sakin bir analiz yapılmasına engel olmaktadır. Liberal uluslararasıcılığın realist eleştirisi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Carr tarafından temellendirilmiş ve sonrasında aralarında ABD'li Morgenthau'nun da bulunduğu düşünürler tarafından 1940'lar ve 1950'lerde devam ettirilmiş, böylece ünlü ilk

disiplin içi 'büyük tartışma'yı tetiklemiştir. Bu tartışmanın varlığı günümüzde bazı düşünürlerce reddedilmektedir (Wilson 1998); yine de realistler ile idealistler arasındaki büyük tartışma miti İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde disiplinin kimliğini şekillendirmiştir. İlginç bir şekilde ütopyacıları 'naif' olmakla suçlayan Carr (1939; 1945; 1946), eleştiri oklarını bu sefer realistlere yöneltmiş, onları 'verimsizlik' ve kendini beğenmişlikten kaynaklanan 'kayıtsızlık'la suçlamıştır. Herhangi bir disiplin içerisinde teoriler farklı nedenlerle, mesela büyük tartışmalarda karşıtlarına oranla daha fazla (bazen gerçekte olduğundan daha hayali bir şekilde) ön plana çıkarak hakimiyetlerini kurarlar. Teoriler, diğer görüşlere nazaran zamanın şartlarına daha uygun olmak veyahut yaşanmakta olan gerçeklikle daha yakından ilişkiye girmek gibi etkenlerle, bu tahakküm kurma sürecinde zamanın yaygın görüşlerinin de yardımını alabilirler. İkinci Dünya Savaşı ve devamında Soğuk Savaş'la doruğa ulaşan '20 yılın krizi', realizmin yükselişinde böyle bir rol oynamıştır.

Disiplinin ilk yıllarında teori, savaşın yıkıcı etkisine son vererek dünyayı daha iyi bir yere dönüştürmeyi amaçlıyordu. Teori ve pratik arasında yakın bir ilişki vardı; teori uluslararası siyasetin gerçek dünyasından hiçbir şekilde kopuk değildi. 'Dünyanın olması gerekenden çok uzakta olduğu'na inanan ve 'insanoğlunun potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için' dünyanın değiştirilmesinde 'insan aklının ve pratiklerinin gücüne iman etmiş' liberal uluslararasıcılar için bu geçerliydi (Howard 1978: 11). 'Ütopyacılar'ın kucaklamak için sabırsızlandıkları hayali hayata geçirmenin önündeki engelleri olabildiğince tarafsızca ele almaya çalışmalarında açıkça ortaya çıktığı üzere, teorinin siyasi pratikler üzerindeki etkisini yabana atmayan realistler için de aynı durum geçerliydi. Disipline 1950'ler ve 1960'larda kimliğini veren, birbirleriyle rekabet halindeki devletlerden müteşekkil bir dünyada nelerin gerçekleştirilip nelerin gerçekleştirilemeyeceği hakkında yapılan tartışmadaki realist görüştü.

Teoriler ve Disiplinler

Kırk yıl önce Wight (1966a) şöyle bir soru sormuştu: 'Niçin Uluslararası Teori yok?' Siyaset teorisinin ('devlet üzerine düşünme' konusun-

da) başarıyı yakalamaya başlamasına rağmen, uluslararası teorinin ('devletler toplumu veya milletler ailesi veya uluslararası toplum üzerine düşünme' konusunda) geleneklerinin neden oluşmadığını şu şekilde açıklıyordu: Devletlerin kendi iç siyasi sistemleri, örgün eğitim ve refah sistemleri kurmak da dahil olmak üzere, birçok alanda geçtiğimiz yüzyıllarda olağanüstü başarılar gösterdi; fakat temel nitelikler açısından uluslararası siyasi sistem neredeyse hiçbir değişim göstermedi. Uluslararası alanı Wight 'ilerlemeci teoriyle uyumsuz' olan 'tekrar ve yinelemelerin alanı' olarak nitelendirmekteydi. Yine Wight'a göre siyaset teorisi 'iyi bir yaşamın' nasıl olması gerektiğiyle ilgili betimlemelerle doluyken, uluslararası teori 'hayatta kalma' meselesine takılıp kalmıştı. 'İnsanoğlunun sosyal hayatını kontrol etmeye yönelik' bir dil olan siyaset teorisi ve hukukun söz dağarcığı, uluslararası ilişkiler yorumcuları için herhangi bir anlam taşımamaktaydı (Wight 1966a: 15, 25-6, 32).

İlk bakışta Wight, ütopyacıların yaklaşımıyla mücadelelerinde realistlerin yanında yer alıyor gözükmektedir. Oysa 1950'li ve 1960'lı yıllarda Londra Üniversitesinde verdiği o etkili derslerinde Wight (1991), uluslararası ilişkiler üzerine düşünmenin bu iki düşünce geleneğine indirgenmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Ona göre disiplinin 'realizm' ve 'idealizm' şeklinde iki ekole ayrılarak düşünülmesi, uluslararası siyasetin analizinde devletler toplumunu başlangıç noktası olarak alan eski bir araştırma geleneğinin ('rasyonalist' ya da 'Grotiusçu' gelenek) kaybolup gitmesine sebep olmuştu. Bu yaklaşım zamanla İngiliz Okulu (4. Bölüm) olarak tanınmış, özellikle Britanya ile birlikte Avustralya ve Kanada'da nüfuz kazanmıştır. Bu ekolü diğerlerinden ayıran nokta, uluslararası ilişkilerin ne realistler kadar iç karartıcı ne de ütopyacıların (Wight'ın deyişiyle 'radikallerin') zannettiği gibi kolayca değiştirilecek kadar uysal olduğunu varsaymalarıdır. İngiliz Okuluna mensup düşünürlere göre, egemen devletlerin üzerinde konumlanan ve onları idare eden bir gücün yokluğu olarak tanımlanabilecek anarşi ortamında dahi, devletlerarası ilişkilerde ileri düzeyde bir düzen ve işbirliği mevcuttur.

Wight'ın on yıllar önce dikkat çektiği uluslararası teorinin 'sefaleti'nden artık bahsedemeyiz (12. Bölüm). Bu çalışmanın da göstereceği üzere, bugün birçok farklı uluslararası teoriye sahip bulun-

maktayız; bunların birçoğu kendilerini devletin hayatta kalma mücadelesine yahut küresel siyaset üzerine düşünme konusunda yaşanan kavramsal yoksulluğa hapsetmemektedir. Peki bu değişim nasıl meydana geldi? Uluslararası ilişkilerde ilerleme yaşanmasının imkanı üzerine yapılan tartışmalar hangi noktada terk edildi?

1960'lı ve 1970'li yıllarda, Uluslararası İlişkiler çalışmalarının yeni akademik bölüm ve merkezler olarak Britanya ve ABD'nin yanısıra başka birçok ülkede boy göstermeye başlamasına dikkat çekerek bu soruları cevaplamaya başlayabiliriz. Bu dönem aynı zamanda farklı yaklaşımların alana hızla yayılmasına da tanık oldu. Savaş ve çatışma temel meseleler olarak güncelliğini korurken, nükleer silahların damgasını vurduğu 1950'ler ve 1960'larda stratejik çalışmalar gibi yeni alt-disiplinler kuruldu. Bununla birlikte aynı dönemde disiplinin sınırları genişledi ve kendi içerisinde alt birimlere ayrıldı. Mesela bunlardan biri daha iyi 'kriz yönetimi' sağlamak için geleceğe yönelik tahminler sunmayı amaçlayan dış politika davranışı bilimiydi. Dış politika analizi de böylece disiplinin bünyesine dahil edildi (Hill 2003). 1970'ler uluslararası karşılıklı bağımlılık çalışmalarının ortaya çıkışına, daha doğru bir ifadeyle yeniden doğuşuna tanıklık etti; çünkü Zimmern gibi liberal uluslararasıcılar, uluslararası ticaretin yayılmasını önemli bir analiz düzeyi olarak tanımlamaktaydı. Liberal karşılıklı bağımlılık teorileri ve daha sonraları uluslararası rejimlere odaklanan 'neo-liberal kurumsalcı' analizler, insan ırkının ekonomik ve teknolojik anlamda tek bir birim haline gelmesinin yeni uluslararası işbirliği düzenlemelerini zorunlu kıldığını iddia ediyordu.

Sosyalist gelenekten etkilenenlere göre ise uluslararası karşılıklı bağımlılık yanlış bir adlandırmaydı. Yaşanmakta olan, dünyayı 'merkez' ve 'çevre' şeklinde bir ayrıma tabi tutan küresel bir tahakküm ve bağımlılık sistemiydi. 1970 ve 1980'li yıllarda kullanılan 'paradigmalar arası tartışma' ibaresi, bir zamanlar disiplinin doğası meselesinde varolan görüş birliğinin (aslında bu hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmemiştir), yerini, günümüze kadar gelecek olan uzlaşmaz birçok yaklaşımın oluşturduğu geniş bir yelpazeye bıraktığını göstermektedir (Banks 1985; Hoffman 1987). Bu yaklaşımlardan sadece birkaçı (en önemlisi hiç şüphesiz neo-realizmdir; bkz. 2. Bölüm) uluslararası sistemi, toplumların kendi içlerinde ve aralarında gerçekleşen sosyal

ve ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak analiz edilmesi gereken, benzersiz bir 'anarşik' alan olarak görmekteydi. Diğer disiplin ve bilişsel çalışma alanlarının Uluslararası İlişkiler disiplinindeki etkisi artık hissediliyordu; hatta Uluslararası İlişkiler teorisinin bazı kolları, disiplinin kendine has bir analiz konusunun olmadığını veya diğer inceleme alanlarından yoğun bir şekilde araştırma araçları tevarüs edilmedikçe disiplinin ileriye gidemeyeceğini öne sürüyordu. Siyaset teorisi ve sosyal teoriden farklı görüşler transfer edilmesi, 1980'ler ve 1990'lardan itibaren önem kazanan bir gelişmeydi.

Bu çalışma kapsamında, disiplinde daha fazla ön plana çıkan liberal uluslararasıcılık, realizm, neo-realizm ve İngiliz Okulu gibi teorilerin yanısıra onlardan daha az etkili olan Marksist yaklaşımı, ayrıca konstrüktivizm, feminizm ve yeşil siyaset düşüncesi gibi daha yeni bakış açılarını inceleyeceğiz. Bunlara ek olarak, alan içerisinde yerini sağlamlaştırmış uluslararası siyaset teorisine ve özellikle uluslararası siyaset veya dünya siyasetinde yaşanan uzun dönemli değişim süreçlerine odaklanan (bu konu Marksizm, konstrüktivizm ve İngiliz Okulu müntesiplerinin de ilgisini çekecektir) tarihsel sosyoloji ve uluslararası ilişkiler arasında artan bağlantıya duyulan ilgiye de göz atacağız.

Bu şekilde, Uluslararası İlişkiler teorisinin doğası ve amaçlarına ilişkin güncel tartışmaların bir portresini sunmayı umuyoruz. Literatürde zaman içinde 'paradigmalar', 'bakış açıları', 'söylemler', 'düşünce ekolleri', 'imajlar' ve 'gelenekler' olarak adlandırılmalarına rağmen biz bunları 'teoriler' olarak adlandırmayı uygun gördük. Bizce nasıl adlandırıldıklarından öte, bunların hangi amaç için yola çıktıkları ve birbirlerinden ne şekilde ayrıştıkları daha önemli bir noktadır. Teoriye ilişkin aşağıdaki tanımlamalar teorilerin farklı amaçlarını ortaya koymaktadır:

- Teoriler, uluslararası siyasetin genel geçer kanunlarını veya tekrar eden ulusal davranış kalıplarını açıklar (Waltz 1979).
- Teoriler, en azından uluslararası siyasetin tekrar eden doğasına vurgu yapan argümanlara şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ileri sürmek ve güncel olayların doğasının uzun vadeli gelişim süreci bağlamında incelenmedikçe tam anlamıyla anlaşılama-

yacağını gözler önüne sermek için tarih ve tarihsel sosyolojiden beslenirler (Linklater 2011a; Rosenberg 1994; Teschke 2003).

- Teoriler, ya aktörlerin davranışlarını açıklama ve tahmin etme ya da aktörlerin 'zihninde' nasıl bir dünya olduğunu anlama amacı güderler (Hollis ve Smith 1990).
- Teoriler, güç mücadelesine odaklanmış devletlerarası ilişkiler ya da uluslararası toplumun doğası veyahut da dünya toplumunun imkanı üzerine üretilmiş düşünce gelenekleridir (Wight 1991).
- Teoriler, mesela liberal demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmadığı şeklinde, dünyadaki mevcut olaylar hakkında ortaya atılan hipotezleri test etmek için ampirik veriler kullanır (Doyle 1983).
- Teoriler, güçler dengesi veya nedensellik fikri gibi kavramları incelemeye ve bu kavramların kullanımına açıklık getirmeye çalışır (Butterfield ve Wight 1966; Suganami 1996; Kurki 2008).
- Teoriler tahakküm biçimlerini eleştirir ve sosyal olarak inşa edilmiş ve değişebilir olan şeyleri doğal ve değiştirilemez olarak gösteren bakış açılarını sorgular (eleştirel teori).
- Teoriler, dünyanın nasıl bir şekilde düzenlenmesi gerektiği üzerine kafa yorar ve insan hakları veya küresel sosyal adalet gibi farklı kavramların ne şekilde inşa edildiği ve savunulduğunu inceler (uluslararası siyaset teorisi veya küresel etik).
- Teoriler, bizzat teori inşa süreci üzerine düşünür; insanoğlunun dünyayı nasıl bildiğine odaklanan epistemolojik ve dünyanın nelerden oluştuğuna odaklanan ontolojik –mesela dünyanın egemen devletlerden mi yoksa insanlığa karşı hakları ve sorumlulukları olan bireylerden mi müteşekkil olduğu türünde– meseleleri inceler (inşacı teori).

Bu liste uluslararası ilişkilerin kavramsallaştırılması sürecinin neleri kapsaması gerektiği hususunda, alanda çalışanların arasında yaşanan anlaşmazlığı gözler önüne sermektedir. Teorileri karşılaştırırken birbirinden farklı ve açıkça birbiriyle kıyaslanamaz olguları karşılaştırdığımızı akılda tutmalıyız. Herhangi bir teorideki en iyi argümanın ne olduğu konusunda bir uzlaşı söz konusu olmadığı gibi,

farklı bakış açılarının önemli başarıları bir araya getirilerek kapsayıcı bir teori oluşturulup oluşturulamayacağı noktasında da bir uzlaşı mevcut değildir. Post-yapısalcı teori –veya teoriler demek daha doğru olur, çünkü bu çizgideki düşünürler tek ve kapsayıcı bir teorinin mümkün olduğunu kabul etmezler (9. Bölüm)– tek ve kapsayıcı bir uluslararası ilişkiler teorisi fikrini reddetmektedir. Daha temelde, daha önce de belirtildiği üzere, teoriler arasında bazı noktalarda bir örtüşme söz konusu olmasına rağmen 'uluslararası ilişkiler'in neyi temsil veya ifade ettiği konusunda bir uzlaşma yoktur. En açık anlamı, uluslar –daha doğru bir ifadeyle devletler– arasındaki ilişkilerin analizidir. Fakat bu yaklaşım, realist ve neo-realistler nezdinde kabul görmekteyken, rakip bakış açısı temsilcilerince reddedilmektedir. Bunların bazılarına göre Uluslararası İlişkilerin günümüz dünyasında analiz etmeye çalıştığı meseleleri tanımlamak konusunda 'küresel siyaset' veya 'dünya siyaseti' daha doğru ibarelerdir (Baylis, Smith ve Owens, 2011).

Her şeyi kapsamasa da aşağıdaki liste disiplinin odaklandığı meseleleri özetlemektedir:

- *Temel aktörler*: Geleneksel olarak temel aktör egemen devletlerdir, ancak son dönemde ulus-aşırı şirketler, ulus-aşırı sınıflar ve 'kumarhane kapitalistleri', Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası örgütler, Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK'lar), kadın hakları ve çevreci hareketleri de içine alan yeni toplumsal hareketler ve El-Kaide gibi uluslararası terörist yapılanmalar da listeye dahil edilmiştir.
- *Temel ilişkiler*: Geleneksel olarak büyük güçler arasındaki stratejik ilişkilerdir; fakat son yıllarda gelişmiş sanayi toplumları arasındaki ticari ilişkiler, 'liberal barış', kapitalist dünya ekonomisinde merkez ile çevre arasındaki tahakküm ve bağımlılık ilişkileri, 'küresel sivil toplum' içinde farklı şekillerde tezahür eden dayanışma, küresel iktisadi ve siyasi ilişkilerin toplumsal cinsiyetçi doğası ve kökleri Batı emperyalizmi çağına uzanan 'gelişmiş' ve 'geri kalmış' toplumlar arasındaki ayrımlar da listeye girmiştir.
- *Ampirik meseleler:* Askeri güç dağılımı, silah kontrolü ve kriz yönetiminin yanında iktisadi küreselleşme, küresel eşitsizlik,

kimlik siyaseti ve ulusal parçalanma, evrensel insan hakları kültürü, mültecilerin yaşadığı sıkıntılar, toplumsal cinsiyet meseleleri, doğanın korunması, ulus-aşırı suçlar ve küresel uyuşturucu ticareti ve HIV/AİDS.

- *Etik meseleler*: Savaş hukuku, insani müdahale ve insan haklarının doğru ve yanlış yönleri, küresel güç ve gelir dağılımını savunmak ve karşı çıkmak, doğaya, gelecek nesillere ve insan türü dışındaki varlıklara karşı sorumluluklar, kültürel farklılıklara saygı ve kadın ve çocuk hakları.
- *Sosyal bilimler felsefesine ilişkin meseleler*: Uluslararası siyaset biliminin imkanına ilişkin metodolojik tartışmalar, rakip epistemolojik ve ontolojik bakış açıları, neden-sonuç ilişkisinin doğası ve tarihsel anlatı fikri.
- *Çokdisiplinlilik ihtimali*: Uluslararası siyasal iktisadın geliştirilmesi için liberal ve radikal yaklaşımların kullanılarak disiplinin yeniden düzenlenmesi 1980'li ve 1990'lı yıllarda disiplinlerarasılığa doğru atılmış en önemli adımdı. Sosyal teori, tarihsel sosyoloji, uluslararası siyaset teorisi ve 'dünya tarihi' ile kurulan bağlantılar ve Uluslararası İlişkiler, Siyaset Teorisi ve Etik arasındaki duvarların kaldırılması 90'ların öne çıkan gelişmeleriydi.

Bu çok çeşitli ve zengin temalarla nasıl başa çıkılacağı, her uluslararası ilişkiler teorisinin cevaplamak zorunda olduğu temel bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Teoriler inceleme alanlarını daraltmak için belli ilkelere dayanmak zorundadır; aktörler, ilişkiler, ampirik meseleler vs. arasından kendileri için hangilerinin dikkate değer, hangilerinin ise ehemmiyetsiz olduğunu gözönüne alarak seçim yapmaktadırlar. Waltz'un neo-realist teorisi bu ayıklama sürecini en ileri düzeyde tartışmaya açarak ortaya koyan teorilerden birisidir. Waltz (1979) teorinin, uluslararası siyasette çok sayıda aktif etken üzerinden bir soyutlama yapmak zorunda olduğunu, fakat aynı zamanda da uluslararası siyasette 'tüm her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu'nu hesaba katması gerektiğini iddia etmektedir. Ancak teori, eğer Waltz'un iddia ettiği gibi dünya siyasetinin temel meselesini, farklı siyasi sistemlerin ve ideolojilerin yükseliş ve çöküşlerine karşın, uluslararası devletler sisteminin bitmek bilmeyen 'bıkkınlık

verici varlığı' ile güç ve güvenlik için binlerce yıldır süren mücadele şeklinde açıklamak isterse, gerçekliği 'çarpıtmak' zorundadır. Waltz bu gerçekliğin çarpıtılması meselesini ele alırken, sosyal bilimler felsefesine ve iktisat biliminin başarılarına dair kapsamlı bir tartışma yürütmektedir. Waltz'a göre uluslararası iktisadi ilişkiler, uluslararası hukuk vb. şüphesiz ilginç olgular olmakla birlikte, teori için belirlediği amaçlara, yani sürekli kendini tekrar eden davranışları açıklamaya hizmet etmedikleri için gözardı edilmeleri gerekir.

Bunu Cox'un (1981; 1983) Marksizmden esinlenmiş argümanıyla karşılaştırmak faydalı olacaktır. Cox, bir Uluslararası İlişkiler teorisinin, küresel hegemonyanın doğasını anlamak ve gerçekleşmesi imkan dahilinde daha yaşanılır bir dünya düzeni inşa etmek için uğraş veren 'hegemonya-karşıtı' hareketleri tespit etmek istiyorsa, (sınıf ilişkileri de dahil) sosyal güçleri, devletleri ve dünya düzenini aynı anda hesaba katmak zorunda olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşımda, en önemli aktörler ve ilişkiler tespit edilerek dünya siyaseti açısından en önemli meselenin ne olduğuna dair soru cevaplanmamaktadır. Burada insanlar arasında güç ve fırsat eşitsizliğinin nedenleri araştırılmakta ve bu orantısızlıklara karşı en önde mücadele eden siyasi hareketler –bu hareketler devletler kadar güçlü olmasalar da, Cox'a göre *yaygınlık kazandırmak istedikleri değerler nedeniyle* devletlerden daha önemlidirler (daha geniş bir tartışma için bkz. 6. ve 8. Bölüm)– saptanmaya çalışılmaktadır.

Cox'un görüşünde –ki bu duruş disiplindeki farklı birçok radikal akademisyen tarafından da paylaşılmaktadır– uluslararası ilişkilerde en önemli meselenin ne olduğu sorusu, 'gerçek dünya'da 'orada, dışarıda' olana bakılarak çözülebilecek ampirik bir mesele değildir. Sisteme hakim olan siyasi ve ekonomik yapıların kimlerin çıkarlarına hizmet etmekte ve kimleri dezavantajlı bir konumda tutmakta veya ihmal etmekte olduğu meselesiyle başlayan, tamamıyla siyasi bir sorudur. Söz konusu meseleler hiç şüphesiz ampirik bir incelemeye konu edilmezler; bunlar her şeyden önce etikle ilgili konulardır ve 20 yılı aşkın bir süre zarfında disiplinin merkezine yerleşmişlerdir (bkz. 12. Bölüm).

Bu, teorilerin disiplin içerisinde nasıl hakim duruma geldikleri ya da hegemonyalarını nasıl kurdukları meselesini gündeme getirmek-

tedir. Post-pozitivist dönemin disiplinde bu meseleleri ön plana çıkardığı bir gerçektir, fakat bunların daha eskilere uzanan köklerinden de bahsedilebilir. Mesela 1960'lardan beri Yergin (1990) ve Chomsky (1969) gibi Amerikalı radikal düşünürler, Uluslararası İlişkiler disiplini ile (özellikle ABD bağlamında) siyasi iktidar arasındaki yakın ilişkileri mercek altına almışlardır (Chomsky'nin çalışmalarının bir değerlendirmesi için bkz. 'Chomsky Forumu', Herring ve Robinson, 2003). Siyasi iktidarın çerçevesini çizdiği zamanın baskın siyasi ihtiyaçlarının, nasıl bazı teorileri diğerleri karşısında avantajlı bir konuma taşıdığına, böylece belli bir perspektif hegemonik pozisyon kazanırken, diğerlerinin disiplinin ücra köşelerindeki muhalif görüşler haline geldiklerine dikkat çekerler. Bu bağlamda Stratejik Çalışmalar yaklaşımı, 1960'lı yıllarda 'askeri-sanayi kompleksi' ile arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle C. Wright Mills gibi radikal düşünürlerin çokça vurguladığı, iyi bir örnek teşkil etmektedir. Realizm, Nixon yönetiminin 1960'ların sonu ve 1970'lerin ilk başlarında Rusya ve Çin ile dostane ilişkilerin geliştirilmesine engel olan Soğuk Savaş ideolojisini terk ettiği dönemde ABD siyasi yapılanmasının hakim ideolojisiydi (Nixon'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olan ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı yapan Henry Kissinger, 1968 öncesinde en önde gelen realist akademisyenlerden biriydi). 1980'lerden itibaren hakim ideoloji ise 'Washington Uzlaşması' ile dünya piyasaları üzerindeki devletçi kontrolün kaldırılmasını teşvik eden ve küresel bir 'piyasa medeniyeti'nin tesisini öneren, neo-liberal iktisattır (bkz. 3. Bölüm). Realizmin Amerikan akademisinin hakim geleneklerinden biri olma durumunu sürdürmesine rağmen, 11 Eylül'ü takip eden dönemde ABD dış politikasında muhalif bir pozisyona savrulması, akademik teorilerin değişken siyasi kaderinin çarpıcı bir örneğidir. 'Realistler savaşa karşı' olgusu (önde gelen birçok realist düşünür ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı görüşlerini 2002'de *The New York Times*'ta dile getirmişti), bir alandaki hakimiyetin başka bir alana taşınamayacağına güzel bir örnektir.

Bu noktada disiplinin siyasallaşmış doğasına vurgu yapmak gereklidir; çünkü Uluslararası İlişkilerde disiplin içi siyaset, 'meşru teorik görüş' olarak addedilecek yaklaşımlar yelpazesinin ne kadar kapsayıcı olacağını belirleyebilmektedir. Örneğin Marksist düşünürler,

disiplinin Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinin ortaya çıkarılması girişimi esnasında muhalif görüşlerin ifade edilmesine yönelik kısıtlamaları dillendirmişlerdir. Zira savaşın nedenlerini araştıran araştırmacıların yeterince ileri gitmelerine ya da gidebilmelerine müsaade etmeyen kavramsal ve ideolojik parametrelere işaret ediyorlardı. Bir görüşün meşru sayılabilmesi için 'realizm'den 'idealizm'e uzanan dar yelpazede kendine yer bulması gerekiyordu. Bu Marksistlere göre bazı veriler, doğruluğu su götürmez olduğu halde, incelemenin konusu olamayacağı gerekçesi ile gözardı ediliyordu. Sınıf mücadelesi ve sömürgeci güçler arasında yaşanan iktisadi mücadele –bu dönemde savaşın çıkış sebebine dair en popüler Marksist açıklama– gibi toplumsal gerilimler o zaman için disiplinde pek ciddiye alınmıyordu. Bir yorumcu, emperyalizm teorisinin kasıtlı bir şekilde disiplinde gözardı edildiğini iddia etmişti; çünkü savaşın çıkış nedenini kapitalist sistemin doğasına bağlamak, kapitalist devletlerin toplumsal düzenine doğrudan bir tehdit oluşturuyordu: Bu çarpıtılmış doktrin burjuva toplumunun istikrarı adına çürütülmeliydi... (tarihçiler) yapısal olarak böyle bir devrimci görüşü engelleyen burjuva üniversitesinin sosyal ortamında bulunuyor ve fikir üretiyorlardı (Krippendorf 1982: 27). Aynı şekilde feministler de, akademik örgütlenmenin eril iktidar yapısının incelenmesini engelleyecek şekilde düzenlendiğini iddia etmek suretiyle, uluslararası ilişkiler çalışmalarının üzerinde durduğu meseleler bağlamında, kendilerinin ve bakış açılarının benzer bir dışlamaya maruz kaldığını öne sürmüşlerdi.

Açıklayıcı ve İnşacı Teori

Farklı Uluslararası İlişkiler teorilerini incelemenin bir amacı da uluslararası siyaseti daha anlaşılır kılmak; temelde günümüz dünyasındaki ama onunla sınırlı olmayan aktörler, yapılar, kurumlar, süreçler ve belli dönemlere dair daha iyi bir kavrayışa sahip olmaktır. Bazen teoriler, uluslararası ilişkilerde belli başlı eğilimlerin ve yapıların tespit edilmesinde neden-sonuç ilişkisine dayalı açıklamalar sunarken, hipotez test etme durumuyla karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle onları açıklayıcı teoriler olarak adlandırıyoruz.

Peki ama neden uluslararası ilişkiler bu şekilde ele alınmak zorundadır? Bir uluslararası ilişkiler öğrencisinin teoriye ihtiyacı olduğu

oldukça açık değil midir? Zaten elimizin altında duran verileri incelemek daha merkezi bir öneme sahip değil midir? Halliday'in son soruya verdiği üç cevap oldukça zihin açıcıdır:

İlkin, hangi olguların önemli hangilerinin önemsiz olduğuna karar verebilmek için bir öngörüşe sahip olunmalıdır. Keza önümüzde sonsuz sayıda olgu vardır ve olguların kendi başlarına bir anlamı yoktur. Akademi bünyesinde olsun ya da olmasın, herkesin neyin önemli olup olmadığına karar verecek ölçütleri olmalıdır. İkincisi, doğru ve önemli olarak kabul edilse dahi elimizdeki bütün olgular farklı şekilde yorumlanabilir: '1930'lardan çıkarılması gereken dersler' tartışması, 1930'larda nelerin yaşandığı ile değil yaşananların nasıl yorumlanmaları gerektiğiyle ilgilidir. Aynı durum 1980'lerin sonunda son bulan Soğuk Savaş için de geçerlidir. Üçüncüsü, yine akademi bünyesinde olsun ya da olmasın, hiç kimse içeriği sadece olgulara dayandıramaz; tüm sosyal faaliyetler neyin yanlış neyin doğru olduğunu içeren ahlaki sorulara muhataptır ve bu sorular sadece olgularla cevaplanamaz. Uluslararası alanda böylesi etik meseleler oldukça büyük bir yer işgal etmektedir: Bireyin ait olduğu ulusa mı, daha geniş bir gruba mı (hatta tüm dünyaya, insanlığa), yoksa daha dar bir ulus-altı gruba mı itaat etmesi gerektiği gibi bir meşruiyet ve sadakat sorunu; egemenliğin en önemli değer olup olmaması veya devlet ya da başka aktörlerin devletlerin iç işlerine karışıp karışamayacağı tarzında dışarıdan müdahale meseleleri; insan hakları sorunu, tanımı ve evrenselliği tartışması (Halliday 1994: 25).

Bu bakış açısına göre teoriler, ne 'isteğe bağlı ilave' ne de 'moda aksesuar' hüviyetindedir. Teoriler, Uluslararası İlişkilerin çalışma alanına düzen veren vazgeçilmez araçlardır ve günümüzün olaylarını kavramsallaştırmak için gereklidir. Doyle'un (1983) liberal barış üzerine yazdıklarında dile getirdiği gibi, liberal devletler arasında 200 yılı aşkın bir süredir neden savaş yaşanmadığını açıklamaya, bir devleti 'liberal' olarak tarif etmenin ve 'savaşın' olmadığını iddia etmenin ne anlama geldiğini tartışmakla başlanmalıdır. Suganami (1996) de toplumlar arasında neyin savaşa sebep olduğu ya da neyin barışı mümkün hale getirdiğine yönelik bir açıklamanın, 'x' ve 'y' gibi iki değişken arasındaki ilişkinin ne anlama geldiği ortaya konmadıkça tatmin edici olmayacağını ileri sürmektedir (ayrıca bkz. Kurki 2008).

Özünde felsefi bir eylem olan kavramsal analiz dünya siyasetinin açıklanması veya anlaşılmasında vazgeçilmez bir unsurdur.

Uluslararası ilişkiler büyük ölçekte ve oldukça karmaşık yapıdaki birçok olay, konu ve ilişkiyi kapsamaktadır. Teoriler sıradan bir gözlemciye, uygun analiz düzeyini ve birimini seçebilmesi ve imkan dahilinde önemli bağlantıları ve davranış kalıplarını saptayabilmesini sağlamak suretiyle, sayısız olguyu yönetilebilir şekilde kategorileştirerek eleştirel, mantıksal ve tutarlı bir şekilde düşünme konusunda yardım eder.

Teoriler 'uluslararası' ile ilgilenen akademisyenlerin vazgeçilmezidir. En nihayetinde 'gerçekliğin' yorumlanması daima şu ya da bu şekilde bir teorik varsayıma dayanır. Tekrarlamak gerekirse, uluslararası ilişkileri meydana getiren olaylar ve meseleler sadece belli bir kavramsal çerçeveye atıfla yorumlanabilir ve anlaşılabilir. Her bir uluslararası ilişkiler teorisi, ciddi kısıtlamalara sahip olsalar da, bize böyle bir kavramsal çerçeve sunar (Kolko 2006).

Teorileştirme esnasında takip ettiğimiz süreç de tartışmalıdır ve Bull'un da ısrarla vurguladığı gibi eleştirel ve derinlemesine bir analiz yapılması zorunluluk arz etmektedir. Gellner (1974: 175) bizden bağımsız 'orada dışarıda' duran gerçeklik dünyası ile *geriye dönük olarak* (vurgu bize ait) verileri düzenleyen ve anlam kazandıran teorinin bilişsel dünyası arasında bir ayrım yapmanın ne kadar mümkün veya anlamlı olduğunu sorgulamaktadır. Bazı post-yapısalcıların belirttiği gibi, dışımızdaki dünyaya ait gerçekliğin objektif bilgisine ulaşmayı mümkün kılan bir Arşimet noktası yoksa eğer, durumu kavrayabilmek için 'teori'yi 'pratik'ten ya da 'özne'yi 'nesne'den ayırmak ciddi anlamda sorunlu gözükmektedir. Gerçekten de pozitivist sosyal bilimleri kullanarak 'objektif bilgi'ye ulaşmaya çalışma yöntemi oldukça ideolojiktir. Bu tür bir analiz, 'muayyenlik'ten kurtulup toplum hakkında 'evrensel' gerçeklik üretmekten çok, belli bir kültürel konumu ve bir kesimin çıkarlarını yansıtmakta ve mevcut iktidar ve tahakküm ilişkilerini yeniden üretmektedir (George ve Campbell 1990).

Bu sorular bizi ikinci bir teori türü olan *inşacı* (*constitutive*) uluslararası teoriye yönlendirmektedir. Uluslararası ilişkilerle ilgilenen herkes meseleleri anlama konusunda kendisini derinden etkileyen

özgün bir dil, kültürel inanç ve önyargılar ile belirli bir hayat tecrübesine sahiptir. Dil, kültür, din, etnik aidiyet, sınıf ve cinsiyet, kişilerin dünya görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan belli başlı etkenlerdir. Gerçekten de dünyayı anlamak ve yorumlamak sadece muayyen bir kültürel ve dilsel çerçeve içerisinden mümkündür; bu çerçeveler dünyayı algıladığımız *merceklerdir*. Teoriler üzerine çalışmanın en temel amaçlarından bir tanesi, sonucunda belli bir dünya görüşünün ne kadar yanıltıcı olabileceğini keşfedebileceğimiz bu mercekleri inceleme olanağı sağlamasıdır. Mesela realistlerin devleti, jeopolitiği ve savaşı ön plana çıkaran belli imgelere odaklanırken, neden sınıfsal ve cinsiyete dayalı farklılıklara, maddi eşitsizliklere veya 'ileri' toplumlar ile geri kalmış olanlar hakkındaki kültürel varsayımlara kayıtsız kaldıkları sorusu önem taşımaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası ilişkiler teorisinde, küresel sistemdeki olayları, meseleleri ve aktörleri nasıl ele aldığımız kadar dünya siyasetini çalışmaya nasıl *yaklaştığımız* da önemlidir. Her toplumsal analiz biçimi, gözlemcinin ahlaki ve kültürel belirlenimiyle ilgili önemli soruları gündeme getirdiği için arka planda yer alan varsayımların incelenmesi gerekmektedir. Araştırmayı alttan destekleyen bilişsel ilgiler ve normatif varsayımlar üzerine derinlemesine düşünmek büyük önem taşımaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, toplumsal ve siyasal dünyanın ne olduğu ve ne olabileceği hususundaki gizli varsayımların, önyargıların ve belli bir tarafa yönelik eğilimlerin en ince şekilde farkında olunmasıdır. Birçok 'eleştirel' bakış açısına göre bu varsayımları gözardı etmeye çabalamak hem faydasızdır hem de gerçekçi değildir. Post-yapısalcı yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler dünyasının farklı şekillerde tecrübe edildiği gerçeğinin kabullenilmesini kutlarken, tüm yaklaşımların karanlık noktalarının ve dışlama pratiklerinin aydınlatılması için eleştirel bir analize tabi tutulmaları gerektiğinin altını çizmektedir (George ve Campbell 1990). Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolu, zihinlerde uluslararası ilişkilere dair farklı imajların bulunduğu yönünde bir farkındalığın geliştirilmesidir. İnşa edici uluslararası teorinin görevi, dünya siyasetinin doğası ve karakterine yönelik farklı biçimlerdeki düşünme tarzlarının analiz edilmesi ve bu bilgi formlarının sadece dünyayı yansıtmadıkları, aynı zamanda dünyaya şekil verdiklerinin de altının çizilmesidir.

Disiplinlerarası Teori

Başta özerk bir disiplin olarak kabul edilmesine rağmen Uluslararası İlişkiler her zaman benzeri çalışma alanlarından bir şekilde etkilenmiştir. Son dönemde, kolayca açıklayıcı veya inşa edici teorik bir yaklaşım olarak kategorileştirilemeyen disiplinlerarası çalışmalar tarafından şekillendirilmektedir. Disiplinlerarası çalışmaların normatif mi yoksa ampirik mi olduğu konusu da aynı şekilde tartışmaya açıktır. Bu çalışmaların kapsamında bulunan iki alan, uluslararası siyaset teorisi ve tarihsel sosyoloji, günümüz küresel siyasetine dair birçok teorik tartışmayla ilişki içinde olduğu için burada iki bölümde ayrı ayrı ele alınmıştır.

Bazen ampirik bir teori olarak kabul edilse de uluslararası siyaset teorisi, bir zamanlar sadece iç politikadaki ilişkilerin incelenmesi olarak görülen, siyasete dair birçok etik, felsefi ve tarihi meseleyi uluslararası siyaset alanına taşımaktadır. Normatif anlamda çözüm önerileri sunmasa da uluslararası siyaset teorisi, uluslararası siyasette yapılan etik ve normatif tercihlerin dayanak noktalarını anlamaya çalışmaktadır. Adil-savaş teorisi, küresel adalet ve insani müdahale gibi meseleler uluslararası ilişkiler teorisinde artık merkezi bir konum işgal etmektedir. Askeri güç kullanmak hangi durumda meşrudur? İyi bir uluslararası toplumun temeli nedir? Doğru düzgün bir uluslararası toplumda merkezi rol oynaması gereken belli insan hakları var mıdır? Zengin toplumların, diğer toplumlarda açlık ve yoksulluğun pençesinde yaşayan insanlara yönelik ne gibi sorumlulukları vardır? Diğer siyasi birimlerin egemenliği altında yaşayanlara –ve de tüm insanlığa– olan sorumluluklarımız, ne zaman kendi toplum bireylerimize karşı olan sorumluluklarımızın yerine geçer? Uluslararası siyaset teorisi, bu sorulara karşılık ortaya konulan argümanları inceler ve bu tartışmaların zemininde yatan siyaset ve varsayımlar üzerine kafa yorar. Aynı zamanda uluslararası düşüncenin, teorik argümanlar geliştirdiği halde kullandıkları kavramsal araçların nasıl ortaya çıktığına yönelik hiçbir zaman tam bir kavrayışa sahip olmayan düşünürlerin de ciddiyetle değerlendirmesi gereken, bir tarihe sahip olduğunu hatırlatır.

İsminden de anlaşılacağı üzere tarihsel sosyoloji, uluslararası ilişkilerdeki uzun dönemli modelleri ve değişim süreçlerini tespit etmeye

ve anlamaya çalışır. Bu model ve değişimler küresel siyasetteki güç dağılımını, siyasi birliklerin değişen şekil ve işlevlerini ve toplumlar arasında artan ekonomik ve sosyal karşılıklı bağlılıkları kapsamaktadır. Tarihsel sosyoloji aynı zamanda şiddete, zulüm ve acı çekmeye yönelik eğilimleri kapsayan normatif sorumlulukların, uluslararası siyasetin etik ve kültürel hatlarını zaman içerisinde nasıl etkilediğiyle de ilgilenmektedir. Buradaki temel soru, dünya siyasetinde belirli uzun dönemli eğilimlerin (genel toplumsal kanunlara karşıt olarak) tespit edilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Buna ilişkin bir mesele de, mevcut devletler toplumunun daha önceki dönemlerdekilerle ne ölçüde benzer olduğu (neo-realistlerin de iddia ettiği gibi) veya onlardan ne ölçüde farklı olduğudur. (Sanayi kapitalizmi ile modern devletler sistemi arasındaki ilişkiye dair Marksist çalışmaların ortaya koyduğu gibi.)

Uluslararası siyaset teorisi gibi tarihsel sosyoloji de birçok farklı akım ve geleneği bünyesinde barındırmaktadır. Bu akım ve geleneklerden bazıları farklı yapı ve temaları ortaya çıkarmaya odaklanıp büyük tarihi söylemlere kucak açarken, bazıları 'şimdicilik' tavrına bir panzehir olarak görülebilir. Şimdicilik, sadece şimdiye ait olarak farzedilen bir olgunun analizinde tarihi bir bağlam sunar ve olgunun geçmiş on yıllara ya da yüzyıllara, bazı durumlarda da binyıllara dayanan tarihi süreçlerle olan ilişkisinin gözönüne alınmasını sağlar. Kapitalizmin küreselleşmesi ve kaçınılmaz etkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratikleşme, devletler sisteminin tarihi ve ahlak ile duyguların uluslararası ilişkilerdeki rolü gibi olgular, tarihsel sosyologların üzerinde kafa yorduğu ve küresel siyaset hakkındaki bilgilerimizi ciddi anlamda artırdıkları meselelerden sadece birkaçıdır.

Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Üzerinde Uzlaşamadıkları Şey Nedir?

Bu çalışma disiplindeki başlıca bakış açılarını tespit ediyorsa da, yazarlarımız bu düşünce ekollerini bütüncül ve homojen teorik gelenekler olarak sunmaktan kaçınmaktadır. Bazı temel ilkeler ortak olsa bile, teorik yaklaşımların müntesipleri arasında farklılaşan ve hatta çatışan tutumlar daha başlangıçta ortaya çıkmıştır. Feminizm ve

Marksizm bu tür büyük farklılıkların yaşandığı yaklaşımlara örnek olarak gösterilebilir; öyle ki bazen bu ekol içi farklılıklar, yaklaşımın disiplindeki diğer temel yaklaşımlarla olan farklılıkları kadar büyük olabilir. Realizm kendi içinde alt-ekollere ayrılmıştır, keza İngiliz Okulu ve eleştirel teorinin çeşitli kolları ile diğerleri arasında da böylesine farklılıklar mevcuttur. Disipline yeni olan birisinde bu durum hayal kırıklığı yaratabilir, fakat bakış açılarının farklılığı aslında çok da anormal bir durum değildir. Heterojenlik bir yaklaşıma güç katar ve donuklaşmayı önler.

Uluslararası İlişkilerde sahip oldukları birçok ortak noktadan ötürü alt-ekolleri birbiriyle karşılaştırmak mümkündür. Genelde üzerinde uzlaştıkları noktaların aslında üzerinde uzlaşmamaya değer konular olduğuna, yine aynı şekilde dünyanın anlaşılmasında temel dayanak noktalarının ne olduğuna ve daha gelişmiş analiz tarzları üretme hususundaki görüşlerine odaklanmak elimizdedir. Burada oldukça dikkatli olmalıyız, çünkü disiplin içerisindeki tartışma ve anlaşmazlıkların çoğunu belirleyen temel dayanaklar hakkında ortaya atılan hiçbir görüş tam anlamıyla yansız davranamaz. Disiplinin genel bir resmini çekmeye yeltenen her girişimde muhakkak bir keyfilik bulunacaktır. Bu uyarıyı bir kenara koyup disiplindeki belli bakış açılarının biraz sonra üzerinde duracağımız dört mesele hakkında nasıl bir tutum takındıklarına şöyle bir göz atmanın yine de faydalı olduğunu düşünüyoruz. Bu meselelerde teorilerin nerede durduklarının kısa bir özeti, disiplinle yeni tanışanlar için alandaki büyük tartışmaların oluşturduğu çalılıkta yol gösterici olabilir.

Analiz Nesnesi ve İncelemenin Kapsamı

İlk olarak *analiz nesnesi ve incelemenin kapsamı* meselesini ele alacağız. Analiz nesnesi üzerine yürütülen tartışmalar, disiplinde özellikle 1960'larda başlayan 'analiz düzeyi' tartışmasından itibaren büyük bir önem arz etmektedir (Singer 1961; Hollis ve Smith 1990: 92-118). Waltz'un savaşın nedenlerine ilişkin yürüttüğü tartışma burada meselenin esasını en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. *Man, the State and War* adlı eserinde Waltz (1959), savaşa neyin neden olduğu meselesine ilişkin olarak literatürde üç analiz düzeyi (veya üç 'imge')

üzerinde durulduğunu ifade etmektedir: (a) İnsan doğası; (b) siyasi sistemlerin yapısı; (c) uluslararası sistemin doğası. Waltz, birçok psikoloğun canlılara içkin olan saldırganlık dürtüsüyle savaşı açıklamaya çalıştığından, birçok liberal ve Marksistin ise savaşın bazı siyasi sistemlerin düzenlenme biçimlerinin bir ürünü olduğunu öne sürdüğünden bahsetmektedir. Liberaller savaşı otokratik hükümetlere bağlarken, Marksistler kapitalizmin bir ürünü gibi görürler. Dolayısıyla savaş, liberallere göre liberal rejimlerin yaratılması, Marksistlere göre de sosyalist hükümetlerin kurulmasıyla ortadan kaldırılabilecek bir olgu olarak kabul edilmektedir. Üçüncü düzeyde analiz yapanlara göre ise savaş uluslararası siyasetin anarşik doğasının bir ürünüdür ve güç ve güvenlik adına verilen ebedi bir mücadeledir. Waltz (diğer iki analiz düzeyinin de savaşın çıkış nedenlerine dair bilgimizi arttırdığını kabul etmekle birlikte) savaşın anarşi ortamında kaçınılmaz olduğunu vurgulayan 'uluslararası siyasetin üçüncü imgesi'ni desteklemektedir.

Tartışmanın ilk kısmına dönecek olursak, realizmin disiplindeki hakimiyetinin büyük oranda, alandaki öğrenciler için en önemli analiz düzeyine yönelik argümanından kaynaklandığını görebiliriz. Disiplinde yaşanan önemli değişimlerin temelinde, realistlerin anarşi meselesine aşırı odaklanmaları ve dünya siyasetinin diğer alanlarını açıkça dışlamalarından kaynaklanan rahatsızlığın yattığını da görebiliriz. Feministler kadının disiplindeki tartışma parametreleri içinde hak ettiği yeri almasının gerekliliğine vurgu yaparlar. İngiliz Okulu uluslararası topluma daha fazla önem verilmesini dile getirirken, konstrüktivist okul normların ve fikirlerin sosyal olarak inşa edilmelerinin anlaşılmasının önemine, post-kolonyal düşünürler de emperyal ideolojilerin anlaşılmasına olan ihtiyaca dikkat çeker. Sonuç olarak hepsi de uygun analiz *birimi*nin (ya da düzeyinin) ne olduğu sorusu etrafında şekillenen temel bir disipliner tartışmanın tarafları haline gelirler.

Sosyal ve Siyasal İncelemenin Amacı

Bir başka önemli tartışma ise *sosyal ve siyasal incelemenin amacı* hakkındadır. Waltz'a geri dönecek olursak, savaşın nedenleriyle ilgili çalışmasında ve daha sonra klasikleşen *Theory of International*

Politics (1979) adlı kitabında, siyasi analizin amacının siyasi değişimin sınırlarının anlaşılması olduğunu belirtmektedir. Biraz daha spesifikleştirerek bu amacın, mevcut uluslararası düzeni radikal bir şekilde değiştirmek yerine ona ayak uydurmaları gerektiği konusunda devletlere tavsiyede bulunmayı içerdiğini de söylemektedir. Her şey bir yana devletler, her ne kadar daima engelleyemese de onları savaştan caydıran *güç dengesi*ni kollamalıdır. Bu yoruma göre, küresel reform öngören projeler başarısız olmaya mahkûmdur. İngiliz Okulu mensupları güç dengesinin önemini gözardı etmemekle birlikte, uluslararası toplumun meşruluğu inancını kapsamak ve Batı sömürgeciliğinin sona ermesiyle 'Üçüncü Dünya' ülkelerinden yükselen adalet arayışlarını dikkate almaya çalışmak gibi uluslararası düzeni mümkün kılan olgulara da gereken önemin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Liberaller analizin amacının dünya çapında bireyler arasında sosyal ve ekonomik karşılıklı bağımlılığı teşvik etmek olduğunu savunurken; disiplindeki daha radikal yaklaşımlar ise analizin yeni siyasi birim formları geliştirmesini ya da çeşitli kültürel üstünlük görüşlerine karşı çıkmasını yahut da yeni dayanışma tarzlarını teşvik etmesini önermektedir.

Neo-realistlere göre analizin amacının uluslararası anarşi tarafından belirlenmesi bu bakış açılarının çoğunu ütopyacı ve tehlikeli hale getirmektedir. Neo-realizme karşı çıkan diğer yaklaşımlar ise neo-realizmin incelemesinin amacının neyin değişmez kabul edildiğini hemen teslim etmeye dayandığını, oysa uluslararası siyasi incelemenin en temel amaçlarından birisinin, bu duruşun kaderciliği, determinizmi ve muhafazakârlığına karşı koymak olduğunun altını çizmektedir. Bu bağlamda (ister Marksizm veya Frankfurt Okulundan neşet etmiş olsun, isterse de Fransız sosyal teorisindeki gelişmelere uzansın ya da post-kolonyal bakış açılarını temsil etsin) uluslararası ilişkilerde eleştirel yaklaşımların ortaya çıkması büyük önem arz etmektedir. Bunların amacı neo-realizme ait uluslararası siyasetin 'bilinebilir gerçekliği' iddiasını eleştirmektir. Örneğin post-yapısalcılar 'gerçeğin' insicamsızca üretildiğini (söylemsel olarak inşa edildiğini) öne sürmektedirler: Gerçeklik "hiçbir zaman tamamlanmış, tamamıyla tutarlı bir 'şey' değildir; evrensel, özcü veya bütüncül bir şekilde kavranması da asla mümkün değildir (...) muğlaklık, düzensizlik, tutarsızlık, çelişkili olma hali ve farklılık onu en iyi şekilde tanımlar" (George 1994: 11).

Başka bir ifadeyle, gerçeklik büyük bir teori (veya anlatı) tarafından tamamıyla kapsanamaz; diğerlerinden daha önemli olduğu varsayılan bir grup faktöre de indirgenemez.

Neo-realizmin savunduğu inceleme amacına yönelik eleştiriler yukarıda ele alınan incelemenin kapsamı meselesine büyük bir etkide bulundu. Bunlardan birisi, ontolojiye dair soruların disiplinde daha merkezi bir rol oynamaya başlamasıydı. Cox'un (1992b: 132) ileri sürdüğü gibi 'her inceleme bazı ontolojik varsayımlarla başlar. Hangi tür birimlerin ve onların arasındaki hangi ilişki biçimlerinin önemli olduğunu ortaya koyan temel bir yapı öngörülmeksizin küresel siyasette herhangi bir problemi tanımlayamayız.' Buna ek olarak Cox "ontolojik öngörülerin, millet ile devleti birbirine eşitleyen ve disiplini devletlerarası ilişkilerle sınırlanmış şekilde tanımlayan 'Uluslararası İlişkiler' gibi kavramlara içkin" olduğunu belirtmektedir (Cox 1992b: 132). Öte yandan Cox yerel ve ulus-ötesi hakim sınıfların, devletlerin ve güçlü uluslararası kurumların nasıl bir araya gelerek küresel bir hegemonik düzen oluşturduklarına odaklanmaktan yana tercihini kullanır. 'Uluslararası siyasetin temel yapısı' üzerine yürütülen tartışmala, 'dışımızdakinin' nelerden ibaret olduğuna ve 'gerçekliği' nasıl öğrendiğimize (bu konuyu daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alacağız) indirgenemez; bu tartışmalar aynı zamanda siyasi incelemenin amacı meselesine yönelik değişik bakış açılarıyla da çok yakından ilişkilidir. Cox (1981: 128) 'teori her zaman birilerinin menfaati ve belli bir amaç *içindir*' ifadesiyle bu noktayı çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Disiplindeki yaklaşımlar arasında görülen en önemli farklardan birisi, Cox'un ifade ettiği gibi, neo-realizmin 'sorun-çözücü' bir amaca sahip olması, yani başlıca hedefinin çatışma ve savaş riskini en aza indirerek mevcut siyasi düzenlemelerin 'sorunsuz bir şekilde işlemesi'ni garanti altına almasıdır. Elbette Cox neo-realizmin bu çabasını hakir görmemektedir, fakat ona göre bu çaba yeterli değildir. Temel problem, neo-realizmin dünyanın belli bir şekilde donup kalmış olduğunu ve sonuç olarak da siyasi eylemlerle değiştirilemeyeceğini öngörmesidir. 'Dünyanın mevcut haliyle siyasi eylemlere dair bir çerçeve sunması' sonucunda neo-realizm, mevcut düzenin ve bu düzene içkin olan tahakküm ve eşitsizliklerin meşruluğunu sağlamaktadır.

(Bu nokta ile post-yapısalcı düşüncenin merkezi temalarından biri olan, Foucault'nun çalışmalarında da göze çarpan, bilgi biçimlerinin iktidar biçimlerine nasıl bağlandığı arasında doğrudan bir paralellik bulunmaktadır [9. Bölüm].) Diğer tarafta ise eleştirel teori bulunmaktadır. Cox'un (1981, 1992b) belirttiği gibi eleştirel teori, mevcut düzenin nasıl oluştuğu, zamanla nasıl evrildiği ve zayıf bırakılanların hayatta kalma şansını yükseltecek şekilde 'hegemonya-karşıtı' mücadelelerle yeniden nasıl değişebileceği üzerine kafa yormak gibi çok daha geniş bir amaca sahiptir. Benzeri eleştirel amaç, feminizm, yeşil siyaset teorisi ve 'eleştirel konstrüktivizm' gibi disiplindeki temel tüm radikal yaklaşımlarca paylaşılmaktadır. Bunların tümü prensipte ortadan kaldırılabileceğine inandıkları, insan özerkliği üzerindeki kısıtlamaları açığa çıkarmak gibi, normatif bir göreve kendilerini adamış, reformist ve özgürlükçü yaklaşımlardır.

Uygun Yöntem

Uluslararası siyasi incelemenin amacı üzerine yapılan tartışmalar disiplinin gelişmesi için *hangi yöntemin uygun olduğu* meselesi etrafında üçüncü bir ayrışmayı ortaya çıkardı. Birçok akademisyen için siyasi eğilimlerin etkisinde yürütülen bilimsel faaliyetlerin oldukça tartışmalı ve istenmeyen bir şey olduğunu hatırlarsak bu tartışma kapsamında sorulan temel soruları daha iyi kavramış oluruz. Normatif iddiaların statüsü burada temel mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların neden özerkliğe önem vermesi ve evrensel çapta insani özgürleşimi teşvik etmesi gerektiğinin tarafsız bir açıklamasını sunmak mümkün müdür? Bilimsel yaklaşımı savunanlara göre toplumsal ve siyasi olanın gayesine dair tarafsız bilgi edinmek olanaksızdır; post-yapısalcılar ise ideal amaçlar peşindeki her öğretinin yeni iktidar ve tahakküm biçimleri haline gelme tehlikesine işaret etmektedir. 1990'larda, uluslararası ilişkilerin 'bilinebilir gerçekliği'ni neyin oluşturduğuna dair tartışmaya (ontolojik sorular), bilginin nasıl üretildiği ya da araştırmacıların dünyaya dair bildiklerini nasıl bildikleri hakkında oldukça karmaşık bir tartışma eşlik etmeye başladı (epistemolojik sorular). Doğrusu, Kaplan ve Singer gibi sayısal teknikleri ve hipotez testini temel alan bilimsel bir yaklaşımı savunlar ile Bull gibi tarih, hukuk, felsefe ve diğer klasik akademik araştırma yöntem-

lerinin uluslararası siyasetin ele alınmasında daha faydalı olacağını savunan 'gelenekselciler' arasındaki 1960'lara damgasını vuran 'büyük tartışma' epistemolojik konular etrafında gelişmişti. Daha önce de vurgulandığı gibi bu tartışma (kökü 18. yüzyıla uzanmakta olup) doğa bilimlerinin yöntemlerinin toplum ve siyasetin incelenmesine ne kadar uygulanıp uygulanmayacağına ilişkindi. Aynı zamanda bu, uluslararası ilişkilerin tarafsız ve 'değer-bağımsız' bir şekilde incelenmesinin imkanına dair de bir tartışmaydı.

Bu tartışmalar bir çözüme kavuşmaktan oldukça uzaktır veya en azından nasıl bir çözüme kavuşturulacakları konusunda alanda bir uzlaşma yoktur. Değişik birçok eleştirel teori de bilimsel yaklaşımın eleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Eleştirel yaklaşımlar (Horkheimer ve Adorno'nun 1940'larda yaptıklarına benzer şekilde) bilimsel yaklaşımın yeni bir toplumsal ve siyasal iktidar kurma çabasından ayrı tutulamayacağını iddia etmektedir. Yine de bilimsel yaklaşımlar Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında hakim konumdadır ve liberal barış çalışmalarında da merkezi bir rol oynamaktadır (bkz. Doyle 1983). Mesela bir yorumcunun yaklaşık iki asır boyunca liberal devletler arasında savaş yaşanmadığı tespiti neredeyse dünya siyasetine dair bilimsel bir kanun hüviyetindedir (Levy 1989). 'Rasyonel egoist' aktörler arasındaki işbirliğini açıklamak için başvurulan 'rasyonel seçim' ve 'oyun teorisi'nin Amerika'da giderek daha fazla önem kazandığını da ayrıca vurgulamalıyız (bkz. Keohane 1984). Ancak bu yöntemler, İngiliz Okulu gibi 'gelenekselci' bakış açısının gelişmesinde veya konstrüktivist analizde ya da feminizm ve post-kolonyalizmi içeren eleştirel yaklaşımın diğer kollarında etkin bir rol oynamamışlardır.

Ayrı Bir Entelektüel Uğraş Alanı

Disiplindeki farklı bakış açıları arasındaki dördüncü ayrışma, disiplinin *göreceli şekilde ayrı bir entelektüel uğraş alanı* olarak kavranıp kavranamayacağı veya ancak tarihsel sosyoloji ve dünya tarihi çalışmaları gibi diğer araştırma alanlarından yoğun bir şekilde beslenmek suretiyle gelişebilecek bir alan olarak görülüp görülemeyeceği tartışmaları etrafında şekillenmektedir. (Dünya tarihi çalışmaları ile daha

yakın bir ilişki kurulması için çağrıda bulunan Buzan ve Little 2001 ve Linklater 2011a'ya bkz.) Uluslararası siyaseti anarşi şartlarına içkin bir rekabet ve çatışma alanı olarak gören bir uluslararası ilişkiler uzmanı, Uluslararası İlişkilerin diğer akademik disiplinlerden radikal biçimde farklı olduğunu daha fazla düşünmektedir. Burada, Uluslararası İlişkilerin anarşik karakteri sıklıkla onu diğer sosyal bilim disiplinlerinden ayrıştıran özellik olarak görülmekte ve böylece diğer disiplinlerden ödünç alınan kavram ve fikirlerin onunla ilintisinin sınırlı kaldığı varsayılmaktadır. Bu görüşe, daha önce Wight'ın 'Niçin Uluslararası Teori Yok?' ('Why Is There No International Theory?') başlıklı makalesinde değindiğinden bahsetmiştik.

Neo-realizm, tıpkı incelediği devletlerin çoğu gibi Uluslararası İlişkilerin de kesin bir şekilde belirlenmiş sınırlarının olduğu fikrine sahiptir. Waltz (1979) bu konuda oldukça nettir; her ne kadar uluslararası anarşi tezini geliştirirken disiplinin sınırları dışına taşarak iktisat ilminden ve bilim felsefesindeki gelişmelerden faydalanmış olsa da, uluslararası siyasal sistemin 'kapalı bir alan' kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Fakat uluslararası teorideki hakim eğilim, disiplini diğer alanlardan soyutlanmış halinden kurtarmak için disiplinlerarasılığı veya çokdisiplinliliği kucaklamak şeklindedir. Birçok teorisyen, yeni araştırma alanları keşfedebilmek için gerekli olan uygun kavramsal çerçeveler geliştirmek amacıyla Avrupa sosyal teorisindeki gelişmelere, post-kolonyal düşünceye ve sosyolojiye ilgi göstermektedir. Bazıları da kavrayışlarını güçlendirmek için etik ve siyaset teorisine yakın ilgi duymaktadır. Erkek egemenliği, toplumsal cinsiyet vs. gibi feminist düşünürleri heyecanlandıran meseleler ancak disiplinin klasik sınırları dışına çıkılarak cevaplandırılabilir. Bu durum zorunlu bir şekilde geleneksel disiplinin ötesine bakan yeşil siyasal düşünce için de aynı şekilde geçerlidir (11. Bölüm). Küreselleşme tarihindeki son aşama, düşünürleri çokdisiplinliliğe doğru atılan bu adımı daha da derinleştirmeye zorlamaktadır (Scholte 2000). Bu gelişmelerin neticesinde Uluslararası İlişkiler disiplininin sınırları tartışmalı hale gelmekte ve disiplin-altı birçok alanda sınırlar ana hatlarıyla yeniden çizilmektedir. Diğer alanlardan yoğun bir şekilde kavram ve düşünce alınması ve bununla birlikte insan ve toplum bilimlerine yeterince etki edilememesi bazılarınca endişe duyulması

gereken bir durum olarak görülse de, bu, akademik bir disiplin olarak Uluslararası İlişkilerin sonu demek değildir (bkz. Buzan ve Little, 2001). Aksine, benzer alanlardan yapılacak çaprazlama aşılamalar uluslararası ilişkiler çalışmalarını daha da zenginleştirebilir. Tüm uluslararası ilişkiler teorileri, devlet ve milliyetçilik, güç ve güvenlik mücadelesi ve güç kullanımı gibi olgularla hesaplaşmak zorundadır ama bu hesaplaşma artık geleneksel tarzda yapılamaz. İncelemenin kapsamına, amacına ve yöntemine yönelik farklı bakış açıları, savaş ve barış gibi disiplinin merkezinde yer alan klasik meselelerin giderek daha farklı şekillerde kavramsallaştırıldığı ve analiz edildiği anlamına gelmektedir.

Teorilerin Değerlendirilmesi

Herhangi bir ampirik teoriden çok fazla bir beklentimiz olmamalı. Hiçbir teori tek başına uluslararası siyasetin temel yapılarını ve dinamiklerini tespit edemez, açıklayamaz veya anlayamaz. Gaddis (1992-93) gibi uluslararası tarih araştırmacıları, uluslararası ilişkiler teorisindeki başlıca geleneklerin hiçbirinin Sovyetler Birliği'nin çöküşünü ve bunun Avrupa ve dünyanın geri kalanını doğrudan nasıl etkileyeceğini tahmin edemediğinin altını çizmektedir. Birçok teorisyen de amaçlarının tahmin yürütmek olmadığına ve teorilerin ne kadar iyi tahmin yürüttüklerine göre değerlendirilmemesi gerektiğine inanmaktadır. Öyleyse teoriler 'dışımızdaki' uluslararası siyasetin gerçekliğini açıklamak konusundaki başarıları, yani olayların gelecekteki gidişatını tahmin etme kapasiteleri üzerinden kıyaslanamazlar.

Bu giriş bölümünde anlatmaya çalıştığımız ve diğer bölümlerin de gösterdiği gibi disiplindeki en ilginç tartışmalar, uluslararası siyasetin herhangi bir boyutunun *en iyi şekilde açıklanmasının ne anlam ifade ettiği* sorusu etrafında şekillenmektedir. Elinizdeki çalışmanın disiplinde bu konuyla ilgili neler yapıldığının bütüncül bir özetini sunduğunu iddia etmiyoruz. Burada ele alınmayan diğer yaklaşımların iddialarını da reddetmiyoruz. Fakat dokuz temel teorinin karşılaştırılmasının ve tarihsel sosyoloji, feminizm, yeşil teori ve uluslararası siyaset teorisi gibi disiplinlerarası yaklaşımların bu çalışma kapsamında incelenmesinin, uluslararası siyaset olgusunun iyi bir

açıklamasının nasıl olması gerektiği meselesinin neden şiddetle tartışıldığını ve *bu meseleye ilişkin tartışmaların neden önemli olduğu*nu ortaya koyacağına inanıyoruz. Bu sebeple teorik yaklaşımların böylesine çoğalması, disiplinin yolundan saptığı veya rekabet halindeki 'kabileler'e ayrıldığının kanıtı şeklinde görülüp yakınılması yerine alkışlanması gereken bir şeydir. Uluslararası siyasetin herhangi bir boyutuna yönelik iyi bir açıklama sunduğuna inanan birisinin yapması gereken ilk şey farklı teorilerle temasa geçmektir. Böylece, uluslararası ilişkileri analiz edenler yaptıkları işin daha farklı nasıl yapıldığına dair bir bilince ve bireysel yahut kültürel önyargıları yansıtabilecek ihmal ve dışlamalara yönelik bir farkındalığa sahip olabilirler. Eğer her incelemenin, özellikle de belirli bakış açılarını ve tecrübeleri belli derecede önceleyen söylemler geliştirmek suretiyle, siyasi etki ve sonuçlara sahip olduğunu vurgulayan eleştirel tavır haklıysa bu tespit çok daha önemli hale gelmektedir. Bu mesele aynı zamanda, Uluslararası İlişkilerin Batı ve Batı-dışı bakış açılarını dünyanın daha kapsamlı bir şekilde kavranması için bir araya getiren küresel bir disiplin olmaktan çok, Batı-güdümlü bir disiplin olduğu eleştirisi nedeniyle de önem arz etmektedir.

Çalışmada yer alan bölümler hakkında kısaca bahsetmeden önce vurgulamamız gereken bir nokta daha var. Güç ve güvenlik mücadelesinin ön plana çıktığı bir ortamda en uygun siyasi davranış tarzının ne olacağı üzerinde realistler ile liberal uluslararasıcılar arasında yaşanan büyük tartışma hakkında bu bölümün başında yaptığımız yoruma bir kez daha dönmemiz gerekiyor. Steve Smith'in vurguladığı gibi, teorilerin 'sadece açıklamak ve tahmin yürütmekle kalmayıp insanoğlunun ne tür eyleme ve siyasi sürece müdahil olma olanaklarının bulunduğunu gösterdiği; sadece açıklayabilme imkanlarımızı değil aynı zamanda etik ve pratik ufkumuzu belirlediği' gerçeğini de gözönünde bulundurmalıyız (1996: 113). Artık uluslararası siyasetin herhangi bir boyutuyla uğraşan biri, insanoğlunun 'eyleme ve siyasi sürece müdahil olma' olanaklarıyla ilgilenmeyecektir ve birçok uluslararası ilişkiler teorisyeni de teorinin bu meseleyle ilişkisini reddedecektir. İyi teorilerin nasıl bir yol takip etmesi gerektiğine dair bir gündem öne sürmek için sebep yok. Fakat disiplindeki temel yakla-

şımlara ve aralarındaki tartışmalara göz attığımızda, uluslararası siyasal sistemin yeniden düzenlenip düzenlenemeyeceği devamlı surette tüm yaklaşımların bir şekilde ilgilendiği *bir mesele* olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel bir reformu mümkün görenler, arkasından şu meseleleri gündemlerine almaktadır: Uluslararası siyasal hayata dair farklı bakışlar nasıl değerlendirilmelidir? Bunların hayata geçirilmesine dair bir umut var mıdır? Bu soruları dünya siyasetinin kapsamlı bir açıklamasının nasıl olması gerektiğine dair ölçütler olarak da öne sürebiliriz. Elbette bizden farklı düşünenler olacaktır. –Az veya çok– insanoğluna 'eyleme ve müdahil olma' olanaklarına ilişkin farklı pozisyonları değerlendirebilmek için en azından bu çalışmada ele alınan yaklaşımlara aşina olmak gereklidir.

2. Bölümde Jack Donnelly, alanın ilk 50 yılına hakim olan ve hâlâ da disiplinde etkinliğini sürdüren klasik realizmi analiz ediyor. Yayımlanmalarının üzerinden onlarca yıl geçmiş olmasına rağmen Carr ve Morgenthau'nun çalışmaları günümüzün tartışmalarında hâlâ temel referanslar olarak kullanılmaktadır. 2. Bölümde Donnelly'nin de üzerinde durduğu dikkat çekici nokta, 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ve sonrasındaki 20 yıllık süreçte disiplindeki tartışmaların odak noktasında bulunan neo-realizmin klasik realizme yönelik belli başlı teorik meydan okumalardan birisi olmasıdır. Bununla birlikte, neo-realizmin eleştiri oklarının hedefinde esasen, uluslararası siyasetin temel yapısının değiştirilmesinde iktisadi ve toplumsal süreçlere hak ettiğinden fazla önem atfetmekle suçladığı liberal yaklaşımlar (yanısıra Marksist ve alandaki diğer radikal yaklaşımlar) yer almaktadır.

3. Bölümde Scott Burchill, özellikle dünya piyasasını ve serbest ticareti destekleyen günümüz neo-liberal yaklaşımlarından hangilerinin 19. yüzyıl iktisadi liberallerinin teşvik ettiği görüşleri yansıttığına dikkat çekerek liberal geleneğin gelişimini ele alıyor. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki günümüz liberalizmi, ticaretin ve küresel piyasaların devletin elinden kurtarılmasının maddi zenginliği ortaya çıkarabileceği ve ebedi barış ortamını sağlayabileceği görüşüyle sınırlı değildir. Liberal bakış açısının son dönemde etkili olan diğer boyutları, evrensel insan hakları kültürünün desteklenmesi ve uluslararası ceza hukukunun geliştirilmesi; neo-liberal kurumsalcılıkla özdeşleştirilen 'anarşik ortamda işbirliği' iddiasına yönelik çalışmalar ve liberal barış

meselesinin yoğun bir şekilde tartışılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz liberal düşüncesinin uluslararası ilişkilere ilişkin bu boyutları da 3. Bölümde ele alınacaktır.

4 ve 5. bölümlerde Andrew Linklater İngiliz Okulunu ve Marksizmi analiz ediyor. Bu iki ekol, realizm/neo-realizm ve liberalizm/neo-liberalizmin elde ettiği küresel etkiye ulaşamamasına rağmen özellikle İngiliz Okulunun, Britanya Uluslararası İlişkilerinde etkili olduğunu söylemeliyiz. İngiliz Okulunun uluslararası toplum teorisine ve realizmin karamsarlığı ile liberalizm ve Marksizmin de dahil olduğu radikal bakış açılarını kapsayan daha idealist yaklaşımlar arasındaki kutuplaşmada 'üçüncü yol' olarak konumlanmasına yönelik ilgide son on beş yılda bir artış gözlenmiştir. 4. Bölümde Wight, Vincent ve Bull'un disipline ve günümüzde gündemde olan insan hakları, insani müdahale ve uluslararası ilişkilerde güç kullanımı gibi meseleler üzerinde yürütülen tartışmalara olan özel katkıları vurgulanıyor. 5. Bölüm ise sayfalarını neo-realistler ve İngiliz Okulu mensuplarınca, iktisadi indirgemeciliğinin dünya siyasetindeki hakim güçleri aydınlatamadığı nedeniyle, eleştirilen Marksizme çeviriyor. Marksizmin reddedilmesinin, onun disipline anlamlı bir katkı sağlayabilme kabiliyetini gölgeleyip gölgelemediği 5. Bölümde detaylı biçimde tartışılıyor. Marx'ın küreselleşme üzerine yazdıkları, milliyetçilik ve uluslararasıcılığın Marksist analizi ve üretim biçimlerinin –özellikle de kapitalist üretim biçiminin gelişiminin– küresel siyasete olan etkisi üzerinde duruluyor. Marksizmin dünyanın sadece açıklanması değil değiştirilmesi de gerektiğine vurgu yapan 'eleştirel' boyutu da bu bölümde ön plana çıkartılıyor.

6. Bölümde Andrew Linklater, tarihsel sosyoloji alanındaki önemli gelişmelerin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teorik tartışmaları nasıl etkilediği üzerinde duruyor. Tarihsel sosyoloji geniş tarih diliminde, büyük çapta yaşanan değişim model ve süreçlerini tespit etme çabası içerisindedir. Devletler sisteminin evrimi, kapitalizmin yayılması ve siyasi birliklerin değişen doğası, tarihsel sosyolojinin incelediği ve Uluslararası İlişkiler disiplininin güncel tartışmalarının merkezinde konumlanan üç temadır. Küresel siyasete ilişkin güncel tartışmalara tarihi bir bağlam sunması nedeniyle tarihsel sosyoloji alandaki teorisyenlerin elinde vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir.

Horkheimer ve Adorno gibi Frankfurt Okulu mensuplarının 1930'larda, Habermas, Honneth ve diğerlerinin de günümüzde ilerlettiği eleştirel teorinin gelişimi için gereken entelektüel zemini Marksizm sağlamıştır. 7. Bölümde Richard Devetak, eleştirel teorinin temel hedeflerini ve 1980'lerin başında Ashley, daha sonraları Ken Booth (1991a/b, 2008) ve insan güvenliği ve özgürleşimi fikrine adanmış bir uluslararası siyaset tarzını savunan Robert Cox gibi teorisyenlere etkilerini ele alıyor. (Brincat, Lima ve Nunes 2012'deki tartışmaya da bkz.) 'Eleştirel teori' terimi başlarda, görüşlerinin birçoğunu ortodoks Marksizm ile girdiği yakın ilişkiden devşiren Frankfurt Okulu ile özdeşmiş gibi gözükse de, klasik Marksizmin özgürleştirici iddialarına derin şüpheyle bakan post-yapısalcı düşünceyle de çok yakın bağlara sahiptir. Aynı Richard Devetak 8. Bölümde ise Derrida, Foucault ve Lyotard'ın çalışmalarına odaklanarak sosyal bilimlerde yaşanan post-yapısalcı dönüşü ele alıyor ve bunun 1980'lerden itibaren Uluslararası İlişkilere olan etkisini analiz ediyor. Post-yapısalcılığın evrensel insan özgürleşiminin 'Aydınlanma projesi'ne ve insanlar arası farklılıkların gelişmesinin önündeki en büyük tehdit olarak gördüğü 'toptancı' bakış açısına yaptığı eleştiriler bu bölümün en fazla göze çarpan noktaları olarak karşımıza çıkıyor.

Christian Reus-Smit'in 9. Bölümde ele aldığı konstrüktivizm, özellikle devletlerin temel çıkarlarını anarşik bir ortamdaki konumlarına dayanarak şekillendirdikleri iddiasını savunan ortodoks bakış açılarına karşı güçlü bir meydan okuma olarak ortaya çıktı. Bu bağlamdaki meşhur meydan okumalardan birinde Alexander Wendt'in (1992) de belirttiği gibi, 'anarşi devletlerin inşa ettiği bir şeydir.' Wendt'e göre anarşi, devletlerin inanç ve tavırlarıyla şekillenmek suretiyle toplumsal olarak inşa edilen bir olgudur; yani anarşi, devletler üzerinde baskı oluşturan ve onları nihai bir güç ve güvenlik yarışına zorlayan değişmez bir yapı değildir. Kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiye odaklanan konstrüktivizm, bünyesinde farklı yaklaşımları da barındırmaktadır. Bunların bazıları post-yapısalcılığın etkisi altındayken bazıları da Frankfurt Okulu çizgisindeki eleştirel teoriden esinlenmektedir. Aynı şekilde, yine bazıları neo-realizmin de etkisiyle diğer süreçleri bir kenara koyarak devletler arasındaki ilişkilere odaklanırken (sistemik konstrüktivizm) diğerleri ise devletler sistemini ulusal ve küresel

kültürel ve siyasi başka süreçlerle etkileşim içerisinde değerlendirmektedir (bütüncül konstrüktivizm).

10. Bölümde Jacqui True, ilk defa 1980'lerin ortasında Uluslararası İlişkilerin gündemine gelen feminizme ışık tutuyor. Her ne kadar Cynthia Enloe gibi birçok feminist, kadınların savaşlardan ve 1980'ler ile 1990'larda yürürlüğe giren yapısal düzenleme politikalarını (SAPS) [*Structural Adjustment Policies*] da kapsayan küresel ekonomideki gelişmelerden nasıl etkilendikleri üzerinde durmuşsa da, bu bakış açısı sadece kadınların küresel düzendeki konumunun çalışılmasına indirgenemez. Ana akım yaklaşımlarda ve birçok eleştirel yaklaşımda kadınların esamesinin okunmaması feminist literatürün gelişmesinin sebeplerinden birisidir. Feminist bakış açıları da diğer teorik görüşler gibi homojen bir bütünlük arz etmemektedir. Christine Sylvester (1994a; 2002) gibi bazı feministler, kadınlara ve kadınların çıkar ve haklarına dair 'özcü' argümanları sorgulayan post-yapısalcı yaklaşımları kullanmışlardır. Bu meyanda sorgulanan en önemli noktalardan birisi, hakim batılı 'kadın' kavramsallaştırmasının dünyanın başka yerlerindeki kadınlar için de geçerlilik taşıyıp taşımamasıdır. Steans (1995/2006) gibi bazı feministler ise Marksist gelenekten etkilenmişlerdir. Feminizmin kadınların sadece küresel siyaset ve iktisadi düzen içerisindeki yerinin ne olduğuyla ilgilenmediğini tekrarlamakta fayda var. Feminizm aynı zamanda erilliğin inşa edilmesini de içeren toplumsal cinsiyetin inşasıyla ve bunun iktidar ve eşitsizlik biçimlerine ve epistemolojik düzlemde de dünyaya dair bilginin üretilmesine olan etkileriyle ilgilenmektedir.

11. Bölümde Matthew Paterson, yeşil siyasal düşünce kapsamında yaşanan gelişmeleri tartışıyor. Doğanın uğradığı yıkım, ulus-aşırı çevre kirliliği ve iklim değişimi küresel siyaset çalışmalarına önemli etkilerde bulundu. Bu sorunlar, çevreye karşı duyulan sorumluluk bilinciyle beraber 'uluslararası rejimler' üzerine yapılan çalışmalarda da ele alınmaktadır. Zengin ile yoksul arasında adil bir yükümlülük paylaşımı ve çevreye verilen zararın giderilmesine yönelik ahlaki sorumluluklar üzerine yapılan tartışmaların merkezinde küresel adalet meselesi yatmaktadır. İnsan dışındaki canlılara ve gelecek nesillere karşı yükümlülükler çevreci etiğin en can alıcı temalarıdır. Yeşil siyasal düşünce 1960'lara kadar hüküm süren sınırsız ekonomik büyüme-

ye dair varsayımları ve dizginlenmeyen kapitalizme duyulan inancı eleştirmektedir. Yeşil siyasal düşünce kapsamında tartışılan 'çevreye karşı sorumlu' devletlerin ortaya çıkacağına dair beklenti ve küresel çevreci vatandaşlık fikrine ilişkin sorular uluslararası ilişkiler öğrencilerinin özellikle ilgisini çekecektir (Dobson 2003; Eckersley 2004). Yeşil siyasal düşünce ve pratik, odaklandığı bu meseleler aracılığıyla uluslararası ilişkiler çalışmalarını yeniden şekillendirme, böylelikle de disiplinin ilgisini gezegenimizin ve gezegenimizdeki değişik yaşam formlarının uzun süreçteki kaderine çekme çabası göstermektedir.

Son olarak 12. Bölümde Terry Nardin, uluslararası siyaset teorisinin Uluslararası İlişkilerde yaşanan güncel teorik tartışmalara etkisini irdeliyor. Uluslararası siyaset teorisi, 'iç siyasi alana' ilişkin siyaset teorisindeki tartışmalardan beslenerek, küresel adalet ve askeri güç kullanımı, adil savaşın koşullarının neler olduğu ve de insani müdahalenin yararları hakkındaki ihtilaflara odaklanan bir dizi tartışmadaki varsayımları da içeren, uluslararası ilişkilerdeki başlıca meselelerin siyasi, felsefi ve etik temellerini analiz etmektedir. Uluslararası siyaset teorisi aynı zamanda bize uluslararası düşünce tarihini ve siyaset felsefesi ile uluslararası siyaset arasındaki, hiçbir zaman tam anlamıyla idrak edilmemiş, daha geniş entelektüel bağlantıları hatırlatmaktadır (Walker 1993; Brown, Nardin ve Rengger 2002).

Bu çalışmaya katkıda bulunan yazarlar, bu kitapta ele alınan yaklaşımlardan biri veya diğerinin müntesibi olmakla beraber hiçbirisi tek bir teorinin uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin karşılaşacağı her problemi çözeceğini düşünmemektedir. Araştırılan tüm yaklaşımların disipline olan katkılarını takdir ediyoruz ve tüm teorik bakış açılarını ele alırken kesinlikle meseleleri 'içeriden' görmenin doğru olduğuna inanıyoruz. Bu şekilde, dünyayı farklı teorik bakış açılarından gözlemleme, onlardan bir şeyler öğrenme, kendi düşüncelerimizi onları ölçüt alarak test etme ve aynı zamanda başkalarının bizim kendi yaklaşımımızın zayıf noktalarının neler olduğunu düşündüğünü görme fırsatı da yakalamış oluyoruz. Uluslararası ilişkiler teorisi dersi verenler bazen 'Doğru teori nedir?' sorusuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Umut ediyoruz ki elinizdeki çalışmayı okuyup bitirenler, bu giriş kısmında bahsettiğimiz ve ilerleyen sayfalarda daha da detaylı bir şekilde üzerinde durulacak problemlerin hepsini çözecek tek

bir doğru teorinin olamayacağı sonucuna ulaşırlar. Bazıları Martin Wight'ın (1991) uluslararası ilişkilere ilişkin gerçeğin tek bir gelenekte bulunamayacağı, aksine gerçeğin bu gelenekler arasındaki *diyalog ve tartışmalar* sonucu ortaya çıkacağına yönelik yorumuna katılacaktır. Uluslararası teori çalışmalarıyla ilk defa karşılaşıldığında takınılacak en doğru tavır ve herhangi bir analizden çıkarılacak en doğru sonuç hiç kuşkusuz budur.

2.

Realizm

JACK DONNELLY

Siyasal realizm, *Realpolitik* veya 'güç siyaseti' en eski ve en fazla benimsenmiş uluslararası ilişkiler teorisidir. Smith (1986) ve Donnelly (2000) kitap boyutunda girişler kaleme almıştır. Doyle (1997) ve Wight (1992) realizmi iki alternatif gelenekle ilişkisini merkeze alarak değerlendirmiştir. Forde (1992), Grieco (1997), Jervis (1998) ve Wohlforth (2008) kitap içinde tek bölüm uzunluğundaki girişleri temsil eder. Her ciddi Uİ araştırmacısı, siyasal realizmin sağlam bir kavrayışına sahip olmakla yetinmemeli, aynı zamanda kendi görüşlerinin realist gelenekle nasıl ilişkili olduğunu anlamalıdır. O nedenle daha başlangıçta kartlarımı önünüze sereyim. Normatif açıdan realist teoride betimlenen dünyaya isyan ederim ve dış politikanın kural koyucu bir teorisi olarak realizmi reddederim. Ne var ki analitik olarak realizm karşıtlığım bir realist olmamdan daha fazla değildir. Realizmin uluslararası ilişkilerle ilgili sınırlı ama güçlü ve önemli bir yaklaşım ve bir dizi anlayışlar bütünü olduğunu iddia edeceğim.

Bu kitapta değerlendirilen diğer teoriler veya yaklaşımların pek çoğu gibi realizmin de iki yüzü vardır. Bir taraftan o, merkezi somut bir odakta -güçte- temellenen genel bir yönelimdir. Diğer taraftan (anarşi ve güçler dengesini vurgulayan) açıklayıcı teoriler, modeller ve önermeler bütünüdür. Bu bölüm realist yaklaşımın genel karakterini inceleyerek başlar ve sona erer. Başlangıç ve sonuç arasında odak ise belli başlı realist açıklamalar ve temalar üzerinedir.

Realizmi Tanımlamak

Realizm tanımları, ayrıntılarda farklılık gösterse de (bkz. Cusack ve Stoll 1990: 2. Bölüm; Donnelly 2000: 6-9) temel bir benzerliği, 'ayırt edici ve fark edilir bir niteliği' (Garnett 1984: 110) paylaşır. Realistler, insan bencilliğinin ('egoizm') ve 'tüm siyasal yaşamda güç ve güvenliğin önceliğini zorunlu kılan' uluslararası hükümetin yokluğunun ('anarşi') siyaset üzerinde yarattığı kısıtlamalara vurgu yapar (Gilpin 1986: 305). 20. yüzyılın simge isimleri arasında Birleşik Devletler'den Reinhold Niebuhr, Hans Morgenthau, Goerge Kennan, Kenneth Waltz ve John Mearsheimer ile Birleşik Krallık'tan E. H. Carr vardır. Batı siyaset düşüncesi tarihinde Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes genellikle realist kabul edilir.

Rasyonalite ve devlet-merkezcilik sıklıkla temel realist öncüller olarak tanımlanır (örneğin Keohane 1986: 164-5; Lynn-Jones ve Miller 1995: ix). Hiçbir (makul büyüklükteki) uluslararası ilişkiler teorisi irrasyonaliteyi varsaymaz. Eğer 'devlet'i, siyasal topluluk biçimlerini veya siyasal 'birimler'i kısa yoldan ifade etmek için kullanıyorsak devlet-merkezcilik uluslararası teoriler arasında yaygın olarak paylaşılır. Realizmin özü, anarşi ve egoizmin birleşimiyle güç siyasetinin nihai zorunluluklarında yatar.

Realistler, insan arzularının hem olağanüstü değişken olduğunu ve hem de geniş bir alana yayıldığını kabul eder. Bununla birlikte 'insan doğasının kötü ve bencil yönlerinin diplomasinin yürütülmesinde yarattığı sınırlamalara' (Thompson 1985: 20) vurgu yaparlar. 'Her şeyden önemlisi insan doğasından, onun zayıf yapısının karşılayabileceğinden daha fazla talepte bulunmamak gerekir' (Treitschke 1916: 590). Machiavelli'nin saptadığı gibi siyasette biz, 'insanların tümü kötüymüş ve uygun durumlarda içlerindeki kötülüğü her zaman dışa vuracaklar'mış gibi davranmalıyız (1970: 1. Kitap, 3. Bölüm).

Birkaç teorisyen (örneğin Niebuhr 1932; Tellis 1995/96: 89-94) realizmi genel bir siyaset teorisi olarak benimser. Diğer yandan çoğu kişi için realizm bir *uluslararası* siyaset teorisidir. Bu dikkatimizi insan doğasından siyasal yapıya kaydırır.

'Medeniyet ve barbarlık arasındaki fark, farklı koşullarda işler olduğu zamanda, özünde aynı olan insan doğasının açığa çıkmasıdır'

(Butterfield 1949: 31). Egoizm, genellikle, devletlerin kendi sınırları içinde hiyerarşik siyasal yönetim tarafından önemli ölçüde dizginlenir. Anarşi –merkezi yönetimin yokluğu– uluslararası ilişkilerde 'saldırganlık veya benzer faktörlerin yokluğunda dahi' güç mücadelesinin belirleyici olmasını sağlayarak insan doğasının en kötü yönlerinin ifade edilmesine izin verir ve hatta bunu teşvik eder (Herz 1976: 10; krş. Waltz 1979: 62-3). 'Yapısal realizm', uluslararası anarşiye güçlü bir şekilde vurgu yapan bu tür realist açıklamalara verilen standart bir nitelemedir. Bir diğer standart etiket olan 'neo-realizm' ise bir önceki neslin daha karmaşık ve eklektik realistlerinden onu ayrıştırır.

Bu ilk 'klasik' realistler, anarşinin önemini yadsımaksızın insan doğasını vurgular. Örneğin Morgenthau'ya göre 'sosyal dünya, insan doğasının kolektif düzleme yansımasından başka bir şey değildir' (1948: 7; krş. Niebuhr 1932: 23). Klasik realistler 'çatışmanın kısmen durumsal olarak açıklanabileceğini bilirler ama...asıl olarak kibir, karşı konulmaz arzu ve şeref arayışının herkesin herkese karşı yürüttüğü sonsuz savaşa sebep olacağına inanırlar. Nihayetinde çatışma ve savaşın kökenleri insan doğasındadır' (Waltz 1991: 35). Ayrıca klasik realistler devlet adamlığının rolünü ve devlet gücünün niteliklerinin çözümlenmesini sıklıkla vurgular.

Son yıllarda bazı realistler, yapılar ile devletlerin iç özelliklerinin analizlerini birleştiren bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu 'neo-klasik realistler' (Rose 1998; Schweller 2003) devletlerin iç siyasal yapılarına özgü karakteristiklerinin, devletin davranışlarını oluşturmak için uluslararası yapısal kuvvetlerle girdiği etkileşim yollarına odaklanır.

Realistler, çekirdek realist öncüllere bağlılıklarının yoğunluğu ve özgünlüğü açısından da ayrıştırılabilir. Bu anlamda bir konumlar dizisinden bahsedebiliriz. 'Radikal' realistler, güç ve kişisel-çıkar (*self-interest*) dışında hemen her şeyi (uluslararası) siyasetten dışlar. Thucydides'in *Tarihi*'nde (V. Kitap, 85-113. Bölüm) Melos'a gönderilen Atinalı delegeler böyle bir görüşü temsil eder ama pek az sayıda uluslararası teorisyen bu görüşü benimser. 'Koyu' realistler, güç, kişisel-çıkar ve çatışmanın belirleyiciliğini vurgular ama siyasal anlamda önemli 'realist-olmayan' kuvvet ve ilgilere mütevazı bir alan açarlar. Niebuhr, Carr, Morgenthau, Waltz ve Mearsheimer gibi kendi kuşaklarının öncü realistlerinin tümü dizinin bu bölümünde yer alır. Carr'ın

belirttiği gibi 'son tahlilde pür realizmde duracak, sükûnet bulacak bir yer bulamayız' (1946: 89). 'Zayıf' veya 'kısmen' realistler, uluslararası siyaset 'sorunlarının' realist değerlendirmelerini kabul ederler ama daha geniş alanlara yayılmış siyasal olasılıklara açıktırlar ve realizmin açıklayıcı gücünün dışında kalan daha önemli uluslararası ilişkiler unsurlarını tanırlar.

Zayıf realizm zamanla başka bir şeye dönüşür. Bazı durumlarda (realist-olmayan) 'kısımlar' (realist) 'çekirdek'ten daha ağır basar. Aksine bazen de başka perspektiflerden hareketle çözümlemeler yapan araştırmacılar kendi teorilerini 'marjinalleştiren' tipik realist öncüllere ve açıklamalara başvurabilir.

Hobbes ve Klasik Realizm

Thomas Hobbes'un ilk baskısı 1651'de yapılan *Leviathan* adlı yapıtının 13. bölümü siyaseti sosyallik-öncesi 'doğa durumunda' ele alır. Sonuç, aşağı yukarı insan doğası ve uluslararası anarşiye eşit ağırlık veren olağanüstü berrak bir realist teoridir.

Hobbesçu Doğa Durumu

Hobbes üç basit varsayımda bulunur:

1. Erkekler (*men*)[1] eşittir. (Hobbes'un dili sadece 17. yüzyıldaki yaygın kullanımı değil aynı zamanda güçlü bir toplumsal-cinsiyet temelli, erkeksi perspektifi yansıtır. Bkz. Tickner (1988); 10. Bölüm.)
2. Hem yöneticilerin hem de kuralların yokluğu anlamına gelen anarşi içinde etkileşimde bulunurlar.
3. Rekabet, güvensizlik ve şan/şeref tarafından harekete geçirilirler.

Bu üç koşulun birleşmesi, herkesin herkesle karşı karşıya geldiği bir savaşa yol açar.

Hobbes'a göre insanların eşit olması, temel anlamda, 'en zayıfın ya tek başına entrika çevirerek ya da başkalarıyla işbirliği yaparak en güçlüyü öldürecek güce sahip olması' (1. paragraf) demektir. 'Bu

1 Bundan sonra metinde geçen '*men*' sözcüğü "insanlar" şeklinde çevrilecektir. (ç.n.)

yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişmede eşit olduğumuz umudu zuhur eder' (3. paragraf). Ben, senin kadar iyiyim ve bu yüzden ben de (en az) senin sahip olduğun kadar sahip olmalıyım. Ne var ki kıtlık, bir kimsenin arzuladığı her şeyi elde etmesine izin vermez ve bu insanları birbirine düşman yapar (Kıtlığı belki dördüncü varsayım olarak listeye eklemek isteyebiliriz ama Hobbes onu anmaya gerek görmeyecek derecede açık bir olgu olarak kabul ediyor gözükmektedir.)

Düşmanlık; rekabet, güvensizlik ve şan/şeref tutkusuyla daha da artar (6 paragraf). 'İlki insanı kazanç için istilaya ve saldırganlığa yöneltir; ikincisi emniyet arayışına; üçüncüsü ise ün ve şöhrete' iter (7. paragraf). Bir kimsenin kazanç peşinde olmadığı yerde dahi korku savunma savaşına yol açar, çünkü 'bir kimsenin kendisini güvence altına alabilmesinin öngörülebilir daha makul bir yolu yoktur' (4. paragraf). Her insanın 'arkadaşı tarafından, kendi kendine biçtiği değer ölçüsünde değer verilmesini' (5. paragraf) arzulaması, itibar görmek için çatışmaya yol açar.

Buna bir de kurallar ve yönetimin yokluğu eklenince durum daha kırılgan ve kötü bir hal alır. 'Kendilerini huşu içinde tutan genel bir gücün kontrolü altında yaşamadıkları zamanlarda insanlar savaş hali içindedir; bu, herkesin herkese karşı olduğu bir savaştır' (8. paragraf). Kavga sürekli olmasa da herhangi bir uyuşmazlık şiddete evrilebilir. Sonuç olarak insanlığın kendini geliştirmesi için çok kısıtlı bir ortam vardır 've insan hayatı yalnız, sefil, iğrenç, vahşi ve kısadır' (10. paragraf).

Bu savaş durumunun zorunlu bir mantıksal sonuç olduğunu görmek önemlidir. Hobbesçu çatışma mantığından ancak ya modelin varsayımlarından birisi veya daha fazlası terk edildiğinde yahut modelin içermediği faktörler müdahalede bulunduğu zaman kaçınılabilir. Örneğin güç eşitsizlikleri, yönetim ve resmi kuralların yokluğunda dahi, çatışma ve şiddeti önemli ölçüde hafifletebilecek zoraki hiyerarşik düzene yol açabilir. Kazanç ve şeref arayışının geçerli olduğu anarşi durumunda bile çatışmanın sıklığı ve yoğunluğu azalabilir, çünkü güvensizlik asıl olarak saldırıya uğrama korkusundan dolayı savaşa yol açar. Hobbes dengeleyici güçler arasında 'insanları barışa yönelten tutkular' ve 'insanların üzerinde anlaşabilecekleri barışın uygun koşullarını sunan' (14. paragraf) aklı teşhis eder. Ne var ki bu güçlere egoist

tutkuların üstesinden gelme konusunda, özellikle işbirliği kurallarını uygulamaya koyacak bir yönetimin yokluğunda, çok az güvenir.

Hobbesçu Realizmin Değerlendirilmesi

Hobbes böylesine vahşi bir durumun yerküre üzerinde hiçbir zaman var olmadığını kabul eder (12. paragraf). Bir adım daha ileri gidip tarih ve karşılaştırmalı antropoloji bahanesine sığınmayı bir tarafa bırakmayı teklif ediyorum. Bu okumaya göre Hobbes, bir etkileşim mantığı, baskı ve yönelimin ideal bir modelini tanımlar. Eşit, rekabetçi, korkak ve kibirli özneler anarşik bir ortamda etkileşime girerse genelleştirilmiş şiddetli bir çatışma öngörülebilir.

Teori ustaca bir soyutlamadır. Dikkatimizi 'seçilemeyen ayrıntıların karmaşıklığından' en 'önemli olan şeylere' yöneltir. Teoriler; kılavuzlar, mercekler ve süzgeçlerdir. Bizi dünyayı anlamak için teoriye göre neyin gerekli ve önemli olduğuna yönlendirir. Nasıl ki iyi bir karikatür, konusunun özelliklerini yakalamak için seçmeci davranır, abartır ve böylece kasıtlı bir şekilde çarpıtırsa, iyi bir teori de belli bir düzen içindeki davranışlara temel olduğu düşünülen kuvvetleri aydınlatmak için bilinçli bir şekilde basitleştirir.

O halde doğru soru, Hobbes'un teorisinin veya herhangi bir teorinin dünyayı doğru bir şekilde tasvir edip etmediği değildir. (Çok kaba, fazlasıyla basitleştirilmiş ilk tahminin dışında) elbette etmez. Bunun yerine Hobbes'un basitleştirici teorik varsayımlarının, uluslararası siyasetin önemli unsurlarını anlamamıza nerede yardım edip nerde etmediğini sormamız gerekir.

Hobbes insan doğasının biyolojik olarak verili ve büyük ölçüde değiştirilemez olduğu kanaatindedir. Bu kesinlikle tartışmalıdır. Bununla birlikte pek çok araştırmacıya göre rekabet, güvensizlik ve gurur, egemen ve yaygın nitelikler olduğu için çoğu zaman yararlı bir basitleştirici varsayım olarak kabul edilebilir.

Anarşinin pek çok devletin sınırları içinde hiyerarşik siyasal düzen tarafından büyük ölçüde bastırılması gerçeği, aslında onun uluslararası alanda devam etme olasılığını arttırmaktadır. Kusurlu ve etkisiz hükümetler dahi vatandaşının yaşam ve mülkiyet güvenliğini önemli ölçüde sağlar. İnsanlar yalnız, sefil, iğrenç, vahşi ve kısa bir yaşamla

yüzleşmediği için uluslararası doğa durumunun yerini uluslararası hükümetin alması yönündeki baskıları dramatik biçimde azaltır. Ayrıca uluslararası anarşi, devletlerin ve vatandaşlarının güçlü özerklik arzularını yansıtır.

Eşitlik varsayımı muhtemelen Hobbes'un modelinin en sorunlu yönlerindendir. Maddi eşitsizlik, hakikaten tahakküme, nüfuz alanlarına, hegemonya ve imparatorluğa zemin hazırlar. Fakat 'büyük güçler' –yani sistemdeki bir başka güce cezalandırıcı zarar verme kapasitesine sahip devletler– arasında Hobbesçu eşitlik varsayımı işler. (Bu durum Hobbesçu realizmin, genel bir uluslararası ilişkiler teorisinden ziyade büyük güçler arası siyasetin bir teorisi olduğunu gösterir. Eşit olmayan güçler arasındaki ilişkiler farklı bir etkileşim mantığını yansıtır.)

Hobbes'un varsayımlarının her biri uluslararası ilişkilerin bazı önemli kısımlarına uygulanabilir durmaktadır. Yaşamsal soru, diğer faktör ve güçlerin ne ölçüde farklı yönlere iteceğidir. Uluslararası ilişkiler ne kadar ve hangi koşullar altında anarşi, egoizm ve eşitliğin Hobbesçu birleşimi tarafından yönetilir? Sosyal bilim jargonunu kullanmak gerekirse 'içsel değişkenlerin' (teoriye dahil edilen faktörler) ve 'dışsal değişkenlerin' (dahil edilmeyenler) göreceli etkileri nelerdir? Sonraki sayfalarda bu soruya tekrar tekrar döneceğiz.

Waltz ve Yapısal Realizm

Hobbesçu 'klasik' realizm, anarşi ve egoizme aşağı yukarı eşit vurgu yapar. Aksine son otuz yıldır realist çalışmaların çoğu, büyük ölçüde Kenneth Waltz'un etkisinin bir sonucu olarak, az veya çok özenle yapısaldır. Yapısal realizm, uluslararası sistemin yapısının kısıtlayıcı etkisini aydınlanmak için uluslararası ilişkilerin aktörlerin karakteri veya etkileşimlerinin mahiyetine dayanan özelliklerini bir tarafa koymayı amaçlar.

Waltzçu Yapısalcılık

Waltz'a göre siyasal yapılar düzenleyici ilke, işlevlerin farklılaşması ve kapasitelerin dağılımınca tanımlanır. Bir başka deyişle birimler

birbiriyle nasıl ilişkilidir, siyasal işlevler nasıl tahsis edilir ve güç nasıl dağılır soruları siyasal yapılar tanımını belirler.

Waltz sadece iki temel siyasal düzenleyici ilke olduğunu iddia eder. Bunlar sırasıyla ulusal ve uluslararası siyaseti tanımlayan hiyerarşi ve anarşidir. Birimler ya iktidar ve hakimiyet ilişkisi içindedir (hiyerarşi) ya da değildir (anarşi). Bu yapısal olarak temel belirleyicidir çünkü 'yerleşik, uzlaşılmış kuralların geçerli olduğu bir ortamda yürütülen siyasetle anarşik bir ortamda yapılan siyaset arasında' çok belirgin niteliksel farklar vardır.

Waltz anarşinin birimler arasındaki işlevsel farklılaşmayı büyük ölçüde ortadan kaldırdığını iddia eder. Anarşik/uluslararası düzenlerde her bir birim 'kendi başının çaresine bakabilecek bir konumda olmak zorundadır, çünkü bunu yerine getirebilecek başka hiç kimse bulunmaz' (1979: 107). Devletler arasındaki farklar 'işlev değil, güç ve yeteneklerle ilgilidir' (1979: 96). 'Ulusal siyaset belirli özel işlevleri yerine getiren farklılaşmış birimlerden oluşur. Uluslararası siyaset birbirinin etkinlik ve davranışlarını taklit eden benzer birimlerden meydana gelir' (1979: 97).

Uluslararası düzenlerin hepsi anarşikse ve bu asgari düzeyde işlevsel farklılığı ima ediyorsa, bu durumda uluslararası siyasal yapılar sadece güç ve yeteneklerinin dağılımı açısından farklılaşır. Onlar büyük güçlerin değişen yazgısı tarafından belirlenirler. Daha soyutlaştırmak gerekirse uluslararası düzenler büyük güçlerin sayısına yani sistemin kutupluluğuna (güç kutuplarının sayısına) göre değişiklik gösterir.

Dengeleme

Yapısal realizmin başlıca teorik sonucu şudur: Devletler anarşi durumunda 'peşine takılma'(*bandwagon*) siyasetini değil, 'dengeleme' siyasetini (Waltz 1979: 126) tercih eder.

Hiyerarşik siyasal düzenlerde aktörler favori adayın veya henüz galip gelenin 'arkasından gitme' eğilimindedir, çünkü 'kaybetmek güvenliklerini tehlikeye sokmaz' (Waltz 1979: 126). 'Başkasının peşinden gidenler' güçlü tarafın yanında yer alarak kazançlarını artırmaya (veya kayıplarını azaltmaya) çalışır.

Bununla birlikte anarşi durumunda başkasının peşinden gitme siyaseti, daha sonra karşınızda yer alabilecek bir kimseyi güçlendirebileceği için felakete davetiye çıkarır. Diğerlerinin gücü –özellikle de büyük güçlerin– koruma sağlayacak bir hükümet olmadığı zaman daima bir tehdittir. 'Dengeleme siyaseti izleyenler' daha kuvvetli veya yükselen bir güce karşı koyarak risklerini azaltmaya çalışır.

Zayıf devletlerin, galibin safına erkenden geçmenin özel muamele getireceğini doğru tahmin etmek ve ummaktan başka çok az seçeneği vardır. Ne var ki sadece ahmak olan büyük güçler böyle bir riski göze alır. Bunun yerine dengelemeyi tercih edeceklerdir. Realistler genellikle hem diğer amaçlar için ayrılmış kaynakları ulusal güvenliğe yeniden tahsis eden iç dengelemeyi ve hem de ittifaklar ve diğer (resmi veya gayri resmi) anlaşmalar aracılığıyla yürütülen dış dengelemeyi tespit eder.

Dengeleme siyaseti yönündeki yapısal baskılar uluslararası ilişkilerin önemli ama diğer taraftan şaşırtıcı ve karmaşık özelliklerini açıklar. Örnek olarak Sovyet-Amerikan ilişkilerini ele alalım. Birleşik Devletler Rus Devriminin karşısında yer aldı ve yirmi yıl Sovyetler Birliği'nin amansız düşmanı olarak kaldı. Bununla birlikte Hitler Almanya'sının yükselişi ABD ve SSCB'yi Birinci Dünya Savaşı'nda ittifaka zorladı. İç siyasal-toplumsal yapılarındaki büyük farklılıklara ve düşmanlık dolu bir geçmişe rağmen ortak bir tehdit karşısında denge kurdular. Savaştan sonra ABD ve Sovyetler Birliği birbirine tekrar rakip ve düşman oldular. Hikayenin bu biçiminde iki ülkenin ulusal ve ideolojik farklılıkları yenilenen rekabetin sebebi değildi. (Bu farklılıklar düşmanlığın şiddetini artırmış ve şeklini etkilemiş olsa bile.) Düşmanlık yapısaldı. İki-kutuplu bir dünyada her süper güç diğerinin güvenliği için tek ciddi tehdittir. Tercihleri ve eğilimleri ne olursa olsun her biri diğerini dengelemek zorundadır.

Soğuk Savaş, bu açıklamadan hareket edildiğinde, birisinin 'sebep olduğu' bir şey değildi; iki-kutupluluğun 'doğal' sonucuydu. Sovyetlerin Orta ve Doğu Avrupa'ya yayılışı ne Kremlin'deki saldırgan yöneticilerden ne de Washington'daki fanatik anti-komünistlerden kaynaklandı. (Bunlar rekabeti kötüleştirmiş olsa dahi.) Bir yüzyıl önceki işgale ek olarak 25 yıl içinde iki defa Batı tarafından istila edilmiş ve bu işgallerin yıkıcı sonuçlarını yaşamış bir ülkenin normal dav-

ranışıydı. Benzer şekilde Güneydoğu Asya, Orta Amerika ve Güney Afrika'daki Soğuk Savaş dönemi çatışmaları küresel bir komünist (yahut anti-komünist) komplo tarafından sürdürülmedi; uluslararası nüfuzunu artırmaya çalışan büyük güçlerin olağan çabalarının sıradan sonucuydu.

Bu örnek çok önemli açıklayıcı bir noktaya işaret eder. Realizm dünyanın nasıl işlediğiyle ilgili teorik bir açıklama sunar. O, savaş için olduğu kadar barışçıl amaçlar için de kullanılabilir. Nitekim bir grup barış taraftarı Quaker realist vardır. Örneğin Birleşik Devletler Sovyetler Birliği'ne karşı ideolojik bir Soğuk Savaş değil de realist bir iki-kutuplu düşmanlık politikası izlemiş olsaydı yüz binlerce yaşam kurtarılabilir ve milyonlarca yaralanmadan sakınılabilirdi. Niebuhr ve Morgenthau gibi önde gelen realistler Vietnam Savaşı'na ilk eleştiri getirenler oldu. Robert Tucker (1985), Reagan yönetiminin Nikeragua'daki silahlı karşı-devrime verdiği desteğe karşı çıktı. Ayrıca önemli tek bir realist, Amerika'nın 2003'teki Irak işgalini savunmadı.

Tutukluların İkilemi, Göreceli Kazanç ve İşbirliği

Anarşi ve egoizm işbirliğini büyük ölçüde engeller. Tutukluların İkilemi (*Prisoners' Dilemma*) bu mantığın standart biçimsel bir temsilini sunar. Birlikte iş yapan iki suçlunun sorgulanmak üzere polis tarafından ayrı ayrı gözaltına alındığını varsayalım. Her birine diğerinin aleyhine tanıklık etmesi karşılığında iyi bir pazarlık teklifi yapılmaktadır. Bununla birlikte eğer onlar suçu itiraf etmezlerse daha küçük bir suçtan hüküm giyebilecektir. Her biri işbirliği (sessiz kalma) ile kusur işleme (diğerinin aleyhine tanıklık etme) arasında seçim yapmak zorundadır. Ayrıca her ikisinin de aşağıdaki gibi bir tercih düzenine sahip olduğunu düşünelim: (1) Diğeri sessiz kalırken itiraf eder; (2) her ikisi de sessiz kalır; (3) her ikisi de itiraf eder; ve (4) diğeri itiraf ederken sessiz kalır. Son olarak onların risk almaktan hoşlanmamalarının belirli bir şekli olduğunu varsayalım: Olası azami kayıplarını asgariye indirmek istemektedirler.

Her ikisi (sessiz kalarak) işbirliğini tercih ederse ikinci sıradaki seçimin neticesini elde ederler (daha küçük suçtan mahkûmiyet). Ama işbirliği onları olası en kötü sonuçla başbaşa bırakır (uzun bir

mahkûmiyet dönemi geçirme ve buna ortağının sebep olduğunu bilme). Her biri itiraf ederek felakete karşı koyabilir (kusur işleme). *Her ikisi de işbirliğinin kendileri için daha iyi olabileceğini bilseler de* rasyonel seçim bu yüzden (itiraf ederek) kusurlu hareket etmektir. Her ikisi de üçüncü seçeneği tercih etmek zorunda kalır; çünkü bu her birinin olası en kötü sonuçtan kaçınmasını sağlayacak tek yoldur.

Burada çatışma aktörlerdeki herhangi özel bir kusur veya eksiklikten kaynaklanmaz. Onlar çok bencildir ama özel olarak kötü veya korkunç değildir. Çatışmayı arzulamak şöyle dursun işbirliğini tercih ederler. Ne cahildirler ne de yanlış bilgiye sahiptirler. Ne var ki korku nedeniyle birbirine düşmanca davranmaya yöneltilmektedirler.

Bir başka deyişle anarşi, realistlere göre nadiren sahip olduğumuz, en iyi niyetlerimizi dahi mağlup edebilir. İşbirliğinin risklerini azaltan bir sigorta planı veya kazançların nasıl paylaşılacağını belirleyen yöntemler olmaksızın, işbirliği yapmak isteyenler bile karşılıklı olarak yıkıcı bir rekabetin kısır döngüsüne hapsolabilir. Örneğin devletler sadece maliyetli değil aynı zamanda fayda sağlamayan silahlanma yarışına girebilir, çünkü silah denetim anlaşmaları yeterli oranda teyit edilemeyebilir.

Herbert Butterfield bu duruma 'Hobbesçu korku' der. 'Kendini geçmişte şiddetli düşmanlık yaşadığın bir kimseyle bir odaya kilitlenmiş hayal et ve her birinizin birer silahı olduğunu farzet, kendini her ikinizin de silahları pencereden dışarı fırlatmayı arzuladığı ama aynı zamanda aklın bir yolunu bularak bunu gerçekleştirmesini engelleyen kötü bir vaziyette bulursun' (1949: 89-90). 'Güvenlik açmazı' (*security dilemma*) (Glaser 1997; Booth ve Wheeler 2008) benzer bir mantığa sahiptir. 'Başkalarının niyetleriyle ilgili aşılamayan belirsizliğin olduğu ortamda bir aktörün aldığı güvenlik önlemleri diğerleri tarafından tehdit olarak algılanır; diğerleri kendilerini korumak için adım atar; bu adımlar ise birinci aktör tarafından diğerlerinin tehlikeli olduğu yönündeki başlangıçtaki varsayımını doğrular nitelikte yorumlanır; bu böylece bir asılsız korkular ve 'gereksiz' savunmalar sarmalı içinde devam eder' (Snyder 1997: 17).

Dengeleme siyasetini teşvik edip işbirliğine karşı duran anarşik baskılar gücün göreceli yapısınca pekiştirilir. Güç sonuçlar üzerindeki

denetimdir; 'bir şeyi yapma veya gerçekleştirme yeteneği ve kabiliyetidir' (*Oxford English Dictionary*). O, göreceli güç ve yetenekten ziyade bir kimsenin sahip olduğu 'şey'lerin miktarı gibi mutlak kaynaklarla daha az ilgilidir. Silahsız bir adamla karşılaşan bir tank epeyce güçlüdür. Saldırı jetlerinden oluşan bir hava filosuyla karşı karşıya gelen aynı tank hiç de çok güçlü değildir.

Gücün göreceliliği, devletlerin 'mutlak avantajdan çok göreceli kuvvetle daha fazla ilgilenmesini' gerektirir (Waltz 1979: 106). Başkasının peşine takılma, zaferin getirilerinden pay almak için yükselen bir güçle erkenden ittifak kurarak mutlak kazanç elde etmeye çalışır. Dengeleme ise göreceli kazancın peşinden gider.

Bununla birlikte göreceli kazanca odaklanan aktörler işbirliği yapmakta daha fazla zorluk yaşarlar. Sadece birisinin kazanıp kazanmayacağını düşünmek zorunda kalmaz; aynı zamanda ve daha da önemlisi birisinin kazancının diğerlerinkinden (anarşi durumunda bu diğerleri, potansiyel rakipler olarak görülmek zorundadır) fazla olup olmadığının hesabını yapar. İşbirliği yapan tarafların göreceli güç ve yeteneklerini devam ettirmedikçe bencil işbirliği dahi sorunludur. Aslında devletler kendileri için mutlak anlamda kötü olabilecek çatışmaları, rakipleri için daha kötü sonuçlar doğurduğu müddetçe tatmin edici bulabilirler.

Kutupluluk

Önceki iki alt başlık altında, realistlerin uluslararası ilişkilerin düzenleyici ilkesi olan anarşiden çıkardıkları belli başlı teorik sonuçları ele almıştık. Waltz'u takip ederek anarşik düzenlerde asgari derecede gerçekleşen işlevsel farklılaşma saptıyorsak bu durumda yapısal realizmin diğer başlıca katkısını, güç dağılımının etkisine ilişkin analizinde aramak gerekir. Kutupluluk yani bir sistemdeki büyük güçlerin sayısı uluslararası ilişkileri nasıl yapılandırır?

Tek-kutupluluk Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren sıcak bir konu başlığı halini aldı. Waltzcu dengeleme mantığı (Layne 1993; Mastanduno 1997) tek-kutupluluğun istikrarsız olduğunu ileri sürer. Yükselen bir hegemonun (örneğin Napolyon Fransa'sı) diğer büyük güçleri birleştiren 'büyük bir ittifakı' harekete geçirdiği gibi tek-kutupluluk

da yeni büyük güçlerin ortaya çıkışını kolaylaştıran neredeyse evrensel bir dengelemeye yol açmalıdır. Buna karşın diğer teorisyenler bu beklentinin fazlasıyla basit olduğunu iddia eder (Wohlforth 1999). Son dönem karşılaştırmalı ampirik çalışmalar, yükselen bir hegemona karşı dengeleme konusundaki başarısızlıkların en az dengeleme kadar yaygın olduğunu gösterir (Hui 2005; Kaufman vd. 2007; Wohlforth vd. 2007). Fakat sıklığı veya esnekliği ne olursa olsun, tekkutupluluk (ve ona karşı direnç) uluslararası ilişkilere iki veya daha fazla büyük güçten oluşan sistemlerden çok farklı bir karakter katar.

Schweller (1998) üç-kutuplu sistemlerin kendine özgü yapısal bir mantığa sahip olduğunu göstermiştir. Çok fazla sayıda büyük güçten oluşan veya hiç büyük gücün olmadığı sistemler –bu ikisi sonuçta eşittir– birkaç (dört, beş veya biraz daha fazla) büyük güçten meydana gelen çok-kutuplu sistemlerden farklı bir yapısal mantığa sahiptir. Bir, iki, üç veya daha fazla sayıda büyük güçten oluşan sistemler tekelci veya oligopolistiktir. Çok sayıda büyük güçten oluşan veya hiç büyük gücün olmadığı sistemler ise daha çok rekabetçi piyasalara benzer.

Bununla birlikte dikkatler, büyük ölçüde, iki ve çok-kutuplu düzenler yani iki ve daha fazla sayıdaki büyük güçlerden oluşan sistemler arasındaki farklılıklara yoğunlaşmıştır. Örneğin çevredeki çatışmalar genel iki-kutuplu dengeye önemsiz nitelikte bir tehdit oluşturur. Gücün daha fazla aktör arasında bölündüğü çok-kutuplu sistemlerde çevrede yaşanacak aynı mutlak ölçüde bir güç değişimi genel denge üzerinde dikkate değer bir etkiye sahip olabilir. Fakat bu farkın anlam ve önemi belirsizdir. Çevresel çatışmalar daha az istikrarsızlaştırıcı ve dolayısıyla (büyük güçler için) 'daha güvenli' olduklarından iki-kutuplu sistemlerde daha sık mı yaşanır? Yoksa müdahil olmak için zorlayıcı sebepler bulunmadığı için daha az sıklıkla mı gerçekleşir?

Bu yüzden iki-kutuplu ve çok-kutuplu sistemlerin göreceli istikrarlılığı konusunda büyük anlaşmazlık vardır. Waltz (1964), Deutsch (1964) ve Rosecrance'ın (1966) 1960'ların ortalarıyla ilgili klasik değerlendirmeleri sırasıyla iki-kutupluluk, çok-kutupluluk ve 'iki-çok-kutupluluk' (her ikisi/hiçbiri) şeklindedir. Daha yeni ve sofistike açıklamalar, örneğin farklı ittifak biçimlerinin etkilerini (Christensen ve Snyder 1990) ve zaman içinde güç kapasitelerindeki değişimleri içer-

meye çalışır (Copeland 1996). Ne yazık ki ampirik incelemeler 2500 yıllık Batı tarihinde sadece dört iki-kutuplu sistem örneğiyle yetinmek zorunda kalır. (M.Ö. 5. yüzyılda Atina-Sparta, M.Ö. 3. yüzyılda Kartaca-Roma, 16. yüzyılda Habsburg-Burbon rekabeti ve ABD-SSCB Soğuk Savaşı.)

Yapısal Öngörünün Doğası

İki-kutuplu ve çok-kutuplu düzenlerin göreceli istikrarı tartışmasıyla ilgili problemin bir boyutu, sorunun yapısal terimlerle ifade edilmesinin yanıltıcı olma ihtimalidir. Örneğin risk almaya hevesli yükselen 'revisyonist' veya 'devrimci' bir güç, risk-karşıtı, doymuş, 'statükocu' bir güçten çok farklı sorunlar yaratır. Bu tür değerlendirmeler yapısal realizmin kapsamı dışında kalır. Bu yüzden eğer etkileri karakteristik olarak büyük ve önemliyse iki-kutuplu ve çok-kutuplu düzenlerin göreceli istikrarının (yapısal) sorununa verilecek cevap yoktur.

Yapılar devletleri belirli yönlere doğru iter. Ama sonuçları mekanik olarak belirlemez. Yapısal realizmin öngörüleri, Waltz'un defalarca not düştüğü üzere, 'belirsizdir' (1979: 124, 122, 71; 1986: 343). Devletler ayrıca çeşitli başka baskı ve etkilere tabidir. Çoğu zaman sonuçların oluşmasında asıl belirleyici olanlar da bunlardır. Bu, kutupluluğu veya anarşiyi önemsiz kılmaz. Diğer kuvvetler herhangi bir nedenden dolayı çoğu zaman daha güçlü olabilir ve böylece yapısal beklentiler yanıltıcı çıkabilir veya tek kelimeyle yanlıştır.

Tekil teorik bir mantığın dünyada nerede uygulanacağını belirlemek teorisyenin değil analizcinin görevidir. Etkileşimin titiz mantığı anlamında 'iyi bir teorinin' herhangi bir olaya 'uygulanacak iyi bir teori' olup olmadığı, teorinin kendisine değil dünyayla ilgili rastlantısal olgulara bağlıdır.

Bu yüzden teorik başarısızlığın üç türünü saptayabiliriz. Öngörülen sonuç, teorinin varsayımları incelenen olayda karşılanmadığı için gerçekleşmezse 'başarısızlık' tamamen analiste atfedilir. Temel varsayımlar karşılanmasına rağmen öngörülen sonuçlar gerçekleşmezse başarısızlık teoriye mal edilebilir. Bununla birlikte en ilginç durum, teorik olarak öngörülen baskıların etkin olması fakat diğer kuvvetlerce bastırılmasıdır.

Teorik başarısızlığın bu üçüncü türünün önemi, hangi 'dışsal değişkenlerin '(söz konusu teoride dikkate alınmayan açıklayıcı faktörler) ne kadar sıklıkla ve ne tür olaylarda üstün geldiğine bağlıdır. Ayrıca bu dışsal kuvvetlerin, içsel değişkenlerin etkilerinin üstesinden gelebilmek için ne kadar güçlü olması gerektiğini de bilmek isteriz. İçsel değişkenler birkaç dışsal değişkenin en güçlü tezahürlerine hemen her zaman karşı duruyorsa teori nispeten güçlü ve 'sağlamdır'. Göreceli zayıf geniş bir dışsal değişkenler grubu düzenli bir şekilde içsel değişkenleri sıkıştırıp zorluyorsa teori tam olarak 'yanlış' değildir –öngörülen baskılar hâlâ işler haldedir– ama pek de yararlı değildir.

Aslında realistler ve onları eleştirenler arasındaki anlaşmazlıkların çoğu, realizmin başarısızlıklarının sıklığı ve önemi ve bu başarısızlıkların türleri konusunda yaşanan tartışmalar olarak görülebilir.

Güdüler Önemlidir

Pür yapısal teorilerle ne kadar ileri gidebiliriz? Yani başka hiçbir şey değil sadece anarşi ve güç dağılımıyla ne kadar yol alabiliriz? Bana göre çok ileri gidemeyiz.

Güdülerden Soyutlama, Güdüleri Varsaymaya Karşı

Waltz, teorisinin 'devletin güç kapasitesi dışında tüm niteliklerinden soyutlanmasına' dayandığını belirtir (1979: 99). Nitekim soyut, karaktersiz güç ve yetenek yoğunlaşmalarından oluşan 'birimler'den söz eder. Bununla birlikte aslında Waltz'un teorisi, kendisinin de kabul ettiği gibi, 'varlığı verili kabul edilen güdülerden biriktirilmiş' 'devletlerle ilgili belirli varsayımlara dayanır' (1979: 118; 1996; 54). Tüm özelliklerden soyutlama ile belli özellikleri varsayma arasında büyük bir fark vardır. Realistlerin devletlere ilişkin varsayımlarının esası bu teorinin ayırt edici karakterini büyük ölçüde açıklar.

Hobbes'un herkesin herkesle savaşı sadece anarşiden değil, aynı zamanda rekabet, güvensizlik ve şerefin harekete geçirdiği eşit bireylerden kaynaklanır. Aksine 'eğer tüm insanlar, birbirleriyle sadece benliklerini terk etme konusunda rekabet eden Hristiyan keşişler gibi olsaydı savaşlar neredeyse imkansız olurdu' (Butterfield 1979: 73).

Waltz dahi, sürekli tekrarlanan karşı iddialara rağmen, bunu kabul eder: 'Devletlerin maruz kaldığı yapısal baskıları betimleyip anlayabiliriz. Baskılara nasıl tepki vereceklerini ise onların iç/ulusal yönelimlerinin bilgisi olmaksızın öngöremeyiz' (1979: 71). Devletleri (güç kapasiteleri dışındaki) tüm niteliklerinden soyutlamak teoriyi öngörme gücünden alıkoyar. Bu yüzden Waltz pratikte, diğer realistler gibi, devletlerin çıkar ve niyetlerinin bilgisine veya bunlara ilişkin varsayımlara büyük önem verir.

Waltz devlet motivasyonuyla ilgili açık ve tutarlı bir açıklamaya sahip olsaydı bu durum ciddi bir sorun oluşturmazdı. O, devletleri 'tek bir güdüye, hayatta kalma istencine sahip yekpare aktörler' (1996: 54) olarak görür. Fakat Waltz 'bazı devletlerin, ısrarla, hayatta kalmaktan daha fazla değer verdikleri hedeflerin peşinden gittiğini' de kabul eder (1979; 92). Bu anlamda devletlerin zenginlik, avantaj ve büyüme (1979: 112; 1986: 337; 1993: 54), barış içinde bir arada var olma (1979: 144), barış ve refah (1979: 144, 175) ile egemenlik, özerklik ve bağımsızlık (1979: 204, 107, 104) peşinden gittiğini söyler. Gurur ve duyguları kullanarak hareket ettiklerini belirtir (1993: 66, 79). Hatta Waltz devletlerin 'asgari düzeyde kendi varlıklarını korumaya çalışırken azami düzeyde evrensel tahakküm arayışında olduklarını' (1979: 118) savunur.

Devleti (Yeniden) Dahil Etmek

Realistler son yirmi yıldır öngörülerini daha sağlam ve belirgin kılmak için güdüleri kapsayan belli başlı üç strateji benimsemiştir. İlk büyük adım, ittifak davranışlarını ampirik olarak inceleyerek devletlerin güce karşı değil tehdite karşı dengeleme yaptığı sonucuna ulaşan Stephen Walt (1987) tarafından atıldı. Örnek olarak küresel güç ve yetenek dağılımında eşit ağırlığı olan Britanya, Fransa ve Çin'in (veya İsrail, Hindistan ve Kuzey Kore'nin) nükleer silahlarına karşı Amerika'nın takındığı çok farklı tavırlar verilebilir. Ne yazık ki ilke olarak yapısal realizmin, yaşamsal açıklayıcı değişkenleri teorinin kapsamı dışında bıraktığı için (gücün karşı kutbu olan) tehdit hakkında söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Ayrıca Walt yapısal ve yapısal-olmayan değişkenleri birleştirme sorununu ciddi anlamda hiç dikkate almamıştır.

İkinci bir strateji, tutarlı, kesin ve belirgin güdüsel varsayımlarda bulunur. Hayatta kalma ve hükmetme, savunmacı ve yayılmacı yönelimlerin en uç ifadeleri olarak görülebilir. Devletleri bunlardan birinin veya diğerinin yönettiği bir birim olarak resmetme, genellikle savunmacı (*defensive*) ve saldırgan (*offensive*) realizm olarak adlandırılan sınıflandırmaya götürür (bkz. örneğin, Lynn-Jones 1995; Labs 1997: 7-17; Zakaria 1008: 25-42; Snyder 2002). Sonuç olarak pek çok klasik realistin statükocu (veya doymuş) ve revisyonist (veya devrimci) güçler arasında yaptığı ayrım yeniden gündeme gelmiş ve büyük ölçüde yapısal bir biçim kazanmıştır. Ama yine aynı şekilde yapısal veya yapısal-olmayan değişkenler, uyumlu genel bir açıklama içinde birleştirilmek yerine üstünkörü bir araya getirilmektedir. Diğerlerini değil de sadece *söz konusu belirli* yapısal-olmayan değişkenleri içermenin hiçbir gerekçesi ortaya konulmamaktadır.

Savunmacı realist tarafta yer alan Michael Mastanduno, 'realistlerin, ulus-devletlerin ortakları lehine olan açıklardan kaçındığı ama kendi lehlerine olan açıkları en yüksek düzeye çıkarmak zorunda olmadığı beklentisini taşıdıklarını' ileri sürer. Ulus-devletler, aralarındaki 'açığı en yüksek düzeye çıkarmaya çalışan birimler' değildir. Onlar, Joseph Grieco'nun sözcükleriyle 'savunmacı konumlananlar'dır (Mastanduno 1991: 79, dipnot 13). Bununla birlikte saldırgan realizmin önde gelen savunucusu John Mearsheimer'a göre 'devletler, anarşi ortamında diğer devletler karşısında kendi güçlerini en yüksek dereceye çıkararak hayatta kalma arayışındadır' (1990: 12). Onun devletleri 'kısa dönemli gücü en yüksek düzeye çıkarmaya çalışan' devletlerdir (1995: 82). Bir başka deyişle *saldırgan* bir konum alanlardır. Fareed Zakaria'nın tesbit ettiği gibi 'uluslararası yaşamın belirsizliğinden kaynaklanan ezeli soruna en iyi çözüm, bir devlet için, dışarıda siyasal çıkarlarını ısrarcı bir şekilde genişleterek bu çevre üzerindeki denetimini artırmaktır' (1998: 20).

Devletlerin savunmacı ya da saldırgan konumlananlar olup olmadığı sorusunun teorik değil ampirik bir soru olduğu da not edilmelidir. Tarihsel kayıtlarda her iki durumun örnekleri net bir biçimde bulunmaktadır. Bundan dolayı sadece savunmacı veya saldırgan bir realist 'olmak' ahmakça olur. Her ikisi de bazı potansiyel değer taşır.

Potansiyel yararlı araçlar olarak her ikisinin de araştırmacılar için ulaşılabilir olması gerekir. Hiçbiri terimin katı Waltzçu anlamıyla pür yapısal bir teori değildir. Ne de 'en iyi' realist teorilerdir. Onlar her ikisi de şüphe götürmez bir şekilde realist olan ama temelde farklı modellerdir.

Realist gelenek içinde son dönemdeki en yenilikçi ve ilgi çekici çalışmaları üreten üçüncü strateji, yapısal realizmi tasfiye etmek yerine eksikliklerini kapatmaktır. Neo-klasik realistler, ne kadar sofistike olursa olsun pür yapısal teorinin, yeterli açıklama sunabilecek kafi derecede net ve belirgin öngörülerde nadiren bulunduğunu iddia etmiştir. 'Devletler benzer sistemik baskı ve olanaklara çoğu zaman farklı tepkiler verir ve cevapları sistem-düzeyindeki faktörlerden daha çok iç faktörler tarafından harekete geçirilebilir' (Schweller 2006: 6). Realistler bu yüzden yapısal teoride 'kara kutu' gibi görülen devleti 'açmak' zorundadır.

Neo-klasik tasarı, yapısal kuvvetlerle etkileşim içinde olan devlet davranışlarındaki örüntüleri inceler. Örneğin Jack Snyder (1991) devletleri rasyonel dengelemeye değil gözü kara emperyal aşırılıklara sevk eden iç siyasal unsurları ve süreçleri irdelemiştir. Randall Schweller seçkinler uyumu ve rejim istikrarı gibi değişkenlere bakarak devletlerin ne zaman Waltzçu (veya Waltçu) biçimlerde dengeleme yapacağını ve ne zaman 'eksik-dengeleme'de bulunabileceğini öngörmeye çalışan beş 'nedensel şema' geliştirmiştir (2006: 2. Bölüm). Miriam Fendius Elman (2000) parlamenter ve başkanlık sistemlerinin yapısal kuvvetlere sistematik olarak farklı biçimlerde karşılık verdiğini iddia etmiştir. Jean-Marc Blanchard ve Norrin Ripsman (2008) devletin toplumdan özerk olma derecesinin yapısal baskılara verilen cevabı sistematik bir şekilde değiştirdiğini öne sürmüştür.

Waltz (tüm) uluslararası sistemler hakkında 'birkaç büyük ve önemli şey' söyleyerek tatmin olmaktadır (krş. 1979: 70; 1986: 329). Son dönem çağdaş realistlerin çoğu daha fazla şey söyleyebilmek ister. Yalnızca belli türdeki sistem ve ortamlara uygulanan örüntülerle ilgilidirler. Bu yüzden sadece daha derinlikli ve ayrıntılı açıklamalar değil, aynı zamanda çok daha geniş kapsama alanı karşılığında pür yapısal teorilerin basitlik ve genellemeciliğini terk etmeyi amaçlarlar.

Sistem ve Yapı

Devletlerin güdüleri hakkında varsayımlarda bulunmak bir teoriyi sistem teorileri sınıfından çıkarmaz. Bunu kabul etmek, analiz birimleri (*units of analysis*) ve seviyeleri (*levels of analysis*), yani açıklanan şey (birim) ile açıklamayı yapan şey (in analitik seviyesi) arasında ayrım yapmamızı gerektirir. Örneğin devlet, genellikle, devlet davranışlarını açıklamaya çalışan realist teorilerde standart analiz birimidir. Ne var ki devlet davranışı, devlet (örneğin ulusal tarih, ideoloji veya rejim tipi), sistem (örneğin anarşi, göreceli kazanç peşinden giden bir dengeleme politikasına yol açar) veya bireyler seviyesinde (örneğin belirli bir ulusal liderin etkisi) işleyen kuvvetler/faktörler tarafından açıklanabilir.

Neo-klasik realizm, sistem-seviyesi ve devlet-seviyesindeki açıklayıcı değişkenleri bilinçli olarak birleştirir. Saldırgan ve savunmacı realizm, her ne kadar çoğu zaman açık olmasa da aynısını yapar. Bununla birlikte realistler tarafından büyük ölçüde gözardı edilen veya reddedilen yapısal seçeneğin başka bir türü vardır: Devletlerin tüm güdülerini (a) birim düzleminde belirlenmiş, (b) evrensel veya (c) bir varsayım konusu olarak görmek yerine birimlerin davranışlarını *değişik biçim ve oranlarda* şekillendiren sistem-seviyesindeki etkenlere ve güçlere bakabiliriz.

En çarpıcı örnek, Alexander Wendt'in (1999: 6. Bölüm) aktörlerin birbirini karşılıklı olarak yok etme güdüsüyle hareket eden 'düşmanlar', rekabet içinde olan ama birbirinin hayatta kalmasına tehdit oluşturmayan 'rakipler' ve ilişkilerinde kuvveti terk etmiş 'dostlar' olarak gördüğü durumlarda anarşik düzenlerin çok farklı şekillerde işlediğini göstermesidir. Realizm aslında özel bir vakaya, Wendt'in adlandırmasıyla 'Hobbesçu' düşmanlar anarşisine dönüşür. Toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlık hakkı anlamında egemenlik, ilişkileri bir diğerinin bekasını tehdit etmeden birbiriyle rekabet ve hatta kavga eden 'Lockeçu' rakipler arasındaki ilişkilere dönüştürür.

Böyle bir dönüşü yorumlamanın en az iki yolu vardır. Yapı kavramını, birim türünü de içerecek biçimde genişletmek isteyebiliriz (örneğin, Kaufman 1997: 181-5; Reus-Smit 1999; Donnelly 2012). Alternatif olarak dar bir yapı tanımı yapmak ama aynı zamanda sistem

teorisini yapısal teori içinde eriten Waltz'u takip etmeyi reddetmek isteyebiliriz. Her iki seçenek, özellikle de ikincisi, realist düşüncenin kapsamını genişletmek için ek boyutlar teklif eder.

Bir sistem (a) birbiriyle sistem dışındaki birimlerden daha farklı ve genellikle de daha yoğun bir şekilde etkileşim içinde olan birimler; (b) birimlerin etkileşimlerini içinde gerçekleştirdikleri yapı; ve (c) bu yapı içinde birimlerin etkileşimlerinin karakteristiği tarafından tanımlanan sınırlı bir mekandır. Bir sistem sadece belirli bir türdeki parçaları değil aynı zamanda parçalar arasındaki belirli ilişkileri de içerir. Devletlerin etkileşim süreçlerindeki sistem-seviyesindeki örüntüler, daha zengin ve belirgin realist teoriler sağlamayı vaat etmektedir.

Süreç Oluşumları

Glenn Snyder 'süreç değişkenleri' olarak adlandırdığı şeye büyük önem verilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bunlar ne yapısal ne de birim seviyesinde olan etkileşim örüntüleridir. Bir başka deyişle sistemiktirler ama yapısal değildirler. Realist çerçevenin (tamamen olmasa da) dışında duran Barry Buzan ve Richard Little, benzer şekilde 'süreç oluşumları'ndan söz eder (krş. Buzan, Jones ve Little 1993: 48-50; Buzan ve Little 2000: 79, 379).

Snyder (1997) söz konusu bu fikri ittifak siyasetiyle ilişkili olarak geliştirmiştir. Örnek olarak müttefiklik durumunu ele alalım. Kaba bir yakıştırma yapılırsa, devletler dostluk veya düşmanlık açısından birbirini müttefikler veya rakipler olarak gören bir konum içinde ele alınabilir. Bu kabul sistemik sonuçlar doğurur. Örneğin devletlerin, müttefiklerinden ziyade rakiplerini dengeleme olasılığı daha fazladır. Aksine göreceli kazanç değerlendirmeleri müttefikler arasında büyük ölçüde yumuşatılabilir.

Hem müttefikler hem de rakipler, daha kesin ve sağlam öngörülerde bulunmaya da yardım edecek ortak veya rakip çıkarlara sahip olabilir. Her ne kadar anarşi veya göreceli kazançlar başarılı işbirliğine sürekli karşı dursa da ortak çıkarlar işbirliğini kolaylaştırır. Aksine rekabet halindeki çıkarlar ortak bir düşmana karşı dengelemeyi engelleyebilir.

Waltzçu yapısal realizm sadece dengelerin oluşacağını öngörmemize izin verir. Müttefiklik ve diğer süreç değişkenlerini dikkate almak ise hangi belirli dengelerin oluşabileceğini veya oluşamayabileceğini öngörmeye yardım eder. 'Waltz'un belirttiği gibi sistem yapıları, sadece şekillendirip keskin bir şekilde yönlendirmekteyse [süreç değişkenleri] daha kararlı bir baskı yapar.' (Snyder 1997: 32).

Ne var ki bu tür bir dönüşün maliyeti, neo-klasik realizmde olduğu gibi, daha fazla karmaşıklık ve daha az genellemedir. Yapı tüm devletleri etkiler. Belirli süreç değişkenleri sistemin sadece bazı kısımlarını etkiler.

Titizlik ve kapsam büyük teorik erdemlerdir; her şeyi tek bir değişkenle açıklamak teorisyenin ütopyasıdır. Waltz'un uluslararası ilişkilerle ilgili, az çok her yer ve zamanda, sadece anarşi ve güç dağılımına dayanan önemli bazı şeyler söyleyebilme idealinin çekiciliğini kabul etmemiz gerekir. Böyle bir teori, işlediği alan içinde çok güçlüdür. Bununla birlikte Snyder –bence doğru bir şekilde– Waltz'a 'daha ileri ve ayrıntılı incelemeden elde edilecek açıklayıcı kazanımın, indirgenmiş genellemedeki maliyeti aşacağı inancından kaynaklanan aşırı titizlik' suçlamasında bulunmaktadır (1996: 167).

Yine de bu, sistem-seviyesindeki teorileştirmeyi feda etmez. Örneğin müttefiklik dostluk ve düşmanlığın *dağılımı* ile ilgilidir ve bu yüzden güç ve yetenek dağılımından daha az sistemik değildir. Sistem seviyesindeki teorileştirme (bir sistemin tanımlayıcı unsurlarından sadece biri olan) yapıyla sınırlı değildir.

Normlar ve Kurumlar

Snyder ayrıca yapısal düzenleyiciler olarak isimlendirdiği 'özleri dolayısıyla yapısal ama uluslararası anlamda bu tanımlamayı hak edecek derecede kuvvetli olmayan sistem-ölçeğindeki etkileri' tespit eder (1996: 169). Ayrıca askeri teknoloji, normlar ve kurumları inceler. Örneğin askeri teknolojinin rolüyle ilgili olarak Waltz'un (kararsız bir şekilde de olsa) Soğuk Savaş döneminde süper güçler arasındaki barışı açıklamak için kullandığı nükleer silahların özel karakteri ele alınabilir (1990). Yahut çatışmaya etkisi ve 'saldırı-savunma dengesi' savaşına eğilimi (saldırgan ve savunmacı kuvvetlerin göreceli avan-

tajları) irdelenebilir (örneğin, Glaser ve Kaufmann 1998; Van Evera 1998). Burada kısa bir şekilde normlar ve kurumları ele alacağım.

Normlar ve kurumlar iç/ulusal siyasi düzende açıkça yapısaldır. 'Onlar, iyi yapılanmış bir toplumsal siyasal birimin ayırıcı özellikleri olan ama uluslararası toplumda çok az yeri bulunan güç hiyerarşisi ve işlev farklılaşması yaratır. İlke olarak uluslararası olarak da yapısaldır' (Snyder 1996: 169).

Hem bu alıntı ve hem de bir önceki yeterlilik referansı, uluslararası norm ve kurumların gerçek etkisinin teorik değil ampirik bir soru/n olduğunu apaçık ortaya koyar. Paylaşılan değerler ve kurumlar belli vakalarda aktörleri (Waltzçu) yapıdan çok daha güçlü bir şekilde şekillendirir ve yönlendirir. Örnek olarak sadece Avrupa Birliği değil ayrıca Kuzey Avrupa Ülkeleri ve ABD-Kanada ilişkileri verilebilir. Grup-içi siyasette şiddetin bir seçenek olmaktan çıkarıldığı çoğulcu güvenlik toplulukları literatürü (örneğin, Adler ve Barnett 1998) uluslararası güvenliğe ilişkin yüksek siyasette dahi kurum, değer ve kimliklerin potansiyel etkilerini vurgular.

Hatta küresel seviyede dahi normlar ve kurumlar büyük öneme sahip olabilir. Egemenlik ve devletlerin diğer hakları bir karşılıklı tanıma meselesidir. Maddi kaynaklar, tek başına, devletlerin haklarından hangisine gerçekten sahip olduğunu bize söylemez. Melos'taki Atinalıların dile getirdiği 'güçlü istediğini yapar, zayıf ise çekmek zorunda olduğu acıya katlanır' (Thuycdides: V. 89) görüşü tek kelimeyle yanlıştır. Güçlü, zayıf devletlerin hakları tarafından bile sıklıkla kısıtlanır. Tabii ki onlar egemenlik kurallarını ihlal eder. Ama örneğin içişlerine karışmama normuna dayanan öngörüler, anarşi veya kutupluluğa dayanan öngörülerden daha fazla 'belirsiz' değildir. Uluslararası davranışları haklar mantığının mı yoksa güç mantığının mı daha fazla açıkladığı teorik değil ampirik bir meseledir. Ayrıca genel örüntü ne olursa olsun, eğer haklar mantığı herhangi bir olayda daha fazla önemliyse asıl mesele budur. Analitik çerçevemiz bu gerçeği bizden gizlememelidir.

Yeni, genellikle zayıf, devletlerin sayısının artışında merkezi rol oynayan kendi kaderini belirleme ilkesini ele alalım. Post-kolonyal devletlerin çoğu, kendi güçleriyle veya müttefiklerin gücüyle değil uluslararası tanıma nedeniyle hayatta kalmıştır. Onların hayatta

kalması –ki saldırgan realistlere göre bu özellikle açıklanamaz bir durum olmalıdır– 20. yüzyılın ikinci yarısında saldırgan savaşa kesin bir şekilde son verilmesiyle daha da pekiştirilmiştir.

Bu analiz çizgisini aynı şekilde devam ettirmek bizi doğrudan realist spektrumun zayıf veya kısmi alanına ve hatta ölçeğin dışına taşır. Snyder açıkça bir realisttir çünkü anarşiyi ve güç mücadelesini vurgulamış, normlar ve kurumların gücüne genelde kuşkuyla yaklaşmıştır. Bununla birlikte onun yaklaşımı, alışılmadık bir biçimde esneklik ve açıklık sergiler.

The False Promise of International Institutions (Mearsheimer 1994/5) ve *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (Krasner 1999) başlıklarının gösterdiği gibi tipik realist yaklaşım normlar ve kurumlara ilişkin çok ciddi kuşkular taşır. Kurumlar ve normlar genellikle güçlü devletlerin maddi çıkarlarına indirgenebilir unsurlar olarak görülür. Realistlerin gidebilecekleri en ileri nokta, onlara, güç mücadelesinden görece uzaklaştırılmış sorun alanlarında güçlü bağımsız etkilere sahip olduğu umulan 'aracı değişkenler' olarak yaklaşmaktır. (İlginç ama pek ayrıntılandırılmamış bir alternatif, realist bir çerçeve içinde kurumları teorileştirme çabasıdır [Schweller ve David Priess 1997] ama bu nadir bir örnektir.)

Süreklilik ve Değişim

Realizmle ilgili standart bir yakınma, uluslararası ilişkilerdeki köklü değişimleri anlamadaki yetersizliğidir. Bununla birlikte bu suçlama, eleştirmenlerin çoğu zaman hayal ettiğinden daha az tahrip edicidir.

Realizm, sürekliliği açıklamaya 'ayarlanmış' bir teoridir. Realistler uluslararası ilişkilerde aktör ve etkileşimlerin inkar edilemez tarihsel ve kültürel çeşitliliğinden değil belirli örüntülerin zaman içinde tekrar tekrar meydana gelmesinden daha çok etkilenir. Sürekliliğe tesadüfi değil bilinçli teorik bir tercihin sonucu olarak vurgu yaparlar. Bazı kimseler bu yargıyı paylaşmasa da söz konusu anlaşmazlık, makul insanların makul bir şekilde anlaşamayabildikleri konulardan birine işaret eder.

Realizmin Soğuk Savaş'ın bitişini açıklamadaki başarısızlığı, son yirmi yıldaki azalan popülaritesini büyük oranda açıklar. İronik bir

şekilde realistler haklı olarak kendilerinin hiçbir zaman değişimi açıklamaya çalışmadığını iddia edebilir. Hatta hiçbir uluslararası ilişkiler teorisinin bu anlamda daha iyi bir iş çıkarmadığını da söyleyebilirler. Dramatik değişimin, sürekliliği vurgulayan bir teoriye karşı kullanılması anlaşılabilir ve hatta bazı durumlarda uygundur. Fakat bu ne tür bir başarısızlığı temsil ederse etsin diğer bütün önemli uluslararası ilişkiler teorilerinin paylaştığı bir şeydir.

Ahlak ve Dış Politika

Popüler atışmalarda ve dış politika tartışmalarında 'realist' nitelemesi, çoğunlukla uluslararası ahlaki amaçlar taşımaya karşı çıkan argümanlara gönderimde bulunur. İlke olarak sadece daha geniş norm ve kurumlar meselesinin spesifik bir vakası olsa da dış siyasette ahlakın yeri pek çok klasik realistin belli başlı ilgi konularından birisi olmuştur. Ayrıca somut hayati öneme sahip bir meseledir. Bu yüzden burada tartışmayı hak eder. Bununla birlikte daha bilimsel ve akademik ilgileri olan son otuz yıldaki akademik realistlerin gündeminde ikincil bir yer tuttuğu da belirtilmelidir.

Devletler Ahlaki Amaçlar Takip Eder mi?

Ahlakın güce tabi kılınması çoğu zaman uluslararası siyasal yaşamın gerçeklerinin betimleyici ifadesi olarak sunulur. 'Devletlerin eylemleri, ahlaki ilkeler ve hukuki bağlılıklarca değil çıkar ve güce dair hesaplarca belirlenir' (Morgenthau 1970: 382). 'Anarşi içinde devlet ahlaki olmanın yükünü ve sonuçlarını kaldıramaz. Ahlaklı davranışın imkanı, yasal olmayan eylemleri caydırabilen ve cezalandırabilen etkili bir yönetimin varlığına bağlıdır' (Art ve Waltz 1983: 6).

Bu tür iddialar açıkça yanlıştır. Tıpkı bireylerin ahlak kurallarını uygulayacak bir yönetimin yokluğunda dahi ahlak ilkelerine uygun davranabildiği gibi devletler de sıklıkla ahlaki kaygılardan hareket edebilir ve etmektedir. Örneğin Hint Okyanusu'nda yaşanan tsunami ve Somali'de süregiden kıtlıklar gibi doğal ve siyasi afetlerin harekete geçirdiği büyük uluslararası yardımlar ele alınabilir.

Ne insanlar ne de devletler için 'gereklilikler zorlamadığı sürece hiçbir zaman iyi bir şey yapmadıkları ve onları yanlış yapmaktan

alıkoyan bir şey olmadıkça yanlış yapmaya devam ettikleri' (Machiavelli 1970: Kitap I, 2. bölüm, 58) doğrudur. Devletler bazen, hatta sıklıkla, zorlayıcı bir tehditle çok az veya hiç ilgisi olmayan gerekçelerden dolayı etik ve insani normlara uygun davranmayı yeğler. Devletler, zorlama olmadığı için normları ihlal ettiği zaman dahi, ihlal edilen bir normun bağımsız etik gücü çoğunlukla hem devlet hem de onu yargılayanların normatif değerlendirmesinde belirleyici bir yere sahiptir.

Uyma ve İhlalin Maliyetleri

Anarşi ortamında dahi zorlayıcı uygulama kendi-başına olma (*self-help*) ilkesinden dolayı bazen mümkündür. Dahası zorlamadan dahi uyuma ikna edecek mekanizmalar vardır. Hem ulusal hem de uluslararası kamuoyu etkili bir güç olabileceği gibi dostlar, müttefikler ve ilgili taraflar da ikna edici roller oynayabilir. Bazı durumlarda hükümetler arası kurumların güç ve otoritesi önemli olabilir. Daha genel anlamda ahlaki yükümlülükler niteliğindeki bazı ödevleri de içeren uluslararası hukuk iç hukuktan daha sık ihlal edilmez. Her halükârda ihlallerin genellikle devletlere maliyeti vardır. (Her zaman itaati zorlayacak derecede yüksek maliyetler olmasa da.)

Realistlere göre ahlaki ve yasal bir normu ihlal etmeyi aklına koyan güçlü bir devlet genellikle bunu yapar; eğer yapamazsa bunun sebebi genellikle diğer devletlerin gücüdür. Ne var ki devletler hem kendileri için hem de uymamanın maliyetlerini dikkate aldıklarından bazen ahlaki normlara uyarlar. Aslında devletler, düzenli olarak uluslararası anarşiye rağmen bazı durumlarda ahlaki davranmanın maliyetini karşılayabilecekleri sonucuna varırlar.

Örneğin Kosova, Doğu Timor ve Darfur'a yönelik insani müdahaleler, geç ve sınırlı olsa da soykırımı yasaklayan kural ve insani ilkelerin bağımsız normatif gücü olmaksızın anlaşılamaz. Bu tür normatif ilgiler nadiren dış politika kararlarının arkasındaki tek güdüdür. Bununla birlikte sık sık hesaba katılan önemli bir unsurdur. Dış politika eylemlerinin çok azı sadece tek bir ben-merkezli çıkar güdüsünü yansıtır. Dış politika pek çok ülkede bazıları ahlaki olan çoğul güdülerin kesişmesiyle oluşur.

Demokrasiyi yaymak veya önlenebilir çocuk hastalıklarıyla savaşmak gibi ahlaki amaçlar taşımak elbette maliyetli olabilir. Fakat hiçbir siyasal hedef maliyetsiz gerçekleştirilemez. Tıpkı iktisadi amaçlar taşımanın maliyetinin iktisadi çıkarları dış politikadan dışlamak için bir temel oluşturmayışı gibi, ahlaki hedeflerin peşinden gitmenin maliyetleri de kategorik olarak onların dış politika gündeminden dışlanmasını gerektirmez. Yapılması gereken, ahlaki olan veya olmayan çıkarlar arasında bir ayrıma gitmeden tüm ilgili çıkarları sürdürmenin maliyet ve faydalarını ölçüp tartmaktır. Ahlaki değerler gerçekten de değerdir ve bu yüzden hakikaten makul ve gerçekçi herhangi bir siyasal muhakemede dikkate alınmalıdır. O nedenle Mearsheimer dahi 'Kamboçya'nın 1978 Noelinde Vietnam tarafından işgalini alkışlamak için geçerli ve iyi sebepler vardır, çünkü böylece cani Pol Pot yönetimi iktidardan uzaklaştırılmıştır' (1994/95: 31) yorumunda bulunabilmektedir.

Realistler, sıradan vatandaşın ve hatta özellikle demokrasilerde siyasetçilerin sıklıkla ahlaki çıkarların peşinden gitmenin maliyetlerini gözardı etme –ve dolayısıyla önem ve etkisini abartma– eğiliminde olduğunu söyler. Bu doğru olmakla birlikte pek çok realist-olmayan kişi de aynı eleştirileri yapmaktadır. Dış politikanın rasyonel bir fayda ve maliyet hesaplamasına dayanması gerektiği konusunda ısrar etmek ayırt edici bir realist tavır değildir.

Yönlendirici Bir Teori Olarak Realizm

Belki en güçlü realist iddialar devletlerin ve devlet adamlığının doğasıyla ilgilidir. *Raison d'etat* (hikmet-i hükümet veya devlet aklı) öğretisi, 'uluslararası ilişkilerde devletin çıkarları diğer tüm çıkar ve değerleri önceler' (Haslam 2002: 12) görüşüne dayanır. Her bir hükümetin 'başlıca görevi' 'temsil ettiği ulusal toplumun çıkarlarını gözetmek olduğu için' 'ahlak düşüncelerinin hiçbir yeri olamaz' (Kennan 1954: 48; 1985/86: 206). Bu yüzden Morgenthau 'siyasetin özerkliğinden' (1954: 12; 1962: 3) bahseder.

Ne var ki bu iddialar etik iddialardır. Dış politikanın normatif değerlendirmeye tabi olup olmadığıyla değil *hangi* değerlerin uluslararası ilişkilere uygun olduğu ile ilgilidir. 'Güç siyaseti. grupların

kendilerini nihai amaç olarak gördükleri bir uluslararası ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilir' (Schwarzenberger 1951: 13). Bu nedenle Morgenthau 'ulusal çıkarın ahlaki saygınlığından' söz eder (1951: 33). Joel Rosenthal savaş-sonrası Amerikan realistlerinin sosyal tarihini konu edindiği çalışmasının başlığını, hoş bir biçimde *Righteous Realists* (1991) olarak koymaktadır.

Realistlerin ulusal liderlerin kamusal eylemleriyle sıradan bireylerin kişisel eylemlerinin farklı standartlara tabi olduğu yönündeki iddialarında önemli bir etik boyut vardır (örneğin, Carr 1946: 151; Kennan 1954: 48; Thompson 1985: 8). 'Siyasal eylemleri evrensel etik ilkelere göre değerlendirme hakkı iddia edebilen yalnız bir bireyin aksine, devlet adamı kararlarını her zaman devletin çıkarlarını gözeterek alır' (Russell 1990: 51). Diğer profesyoneller gibi devlet adamlarının da 'müşterilerinin' çıkarlarına öncelik vermek gibi mesleki bir görevi vardır. Tıpkı bir savunma avukatının, etik olarak, suçlu müvekkili için –belli sınırlar içinde– saldırgan bir savunma yapmak zorunluluğu ve bir doktorun bir bütün olarak toplumdan çok hastası için –belli sınırlar içinde– en iyisi neyse onu yerine getirmek görevi olduğu gibi bir devlet adamı da, bulunduğu konumdan dolayı devleti ve devletinin çıkarları için en iyisini yapmak zorundadır. Sonuçta saptanan dış politika, bilinen sıradan ahlak ilkelerince şekillendirilmese veya yargılanmasa da, ne 'değer-bağımsızdır' ne de etik ve diğer normatif sınırlamaların ötesindedir.

Ulusal beka risk altındaysa sorumlu liderlerin ahlak dahil diğer tüm kaygı ve düşünceleri bir tarafa bırakmak dışında bir seçeneğinin bulunmaması doğru olabilir. Hatta ahlakı en fazla ciddiye alanlar dahi 'bir kimsenin ülkesinin emniyeti bütünüyle alınacak karara bağlı olduğu zaman ne adalete ne de adaletsizliğe dikkat etmek gerekmez' diyen Machiavelli ile hemfikirdir (1. Kitap, 41. Bölüm). Fakat bu tür bir argüman, iktisadi çıkarlar peşinden gitme ve bir müttefiki destekleme gibi ahlaki-olmayan amaçlar için de daha az uygulanamaz değildir. Ayrıca hayatta kalma uluslararası ilişkilerde nadiren risk altındadır. Bütünüyle ulusal liderlerin kararlarına bağlı olması ise çok daha nadirdir.

'Güç mücadelesi hayatta kalma mücadelesiyle özdeştir' (Spykman 1942: 18) iddiası kesinlikle doğru değildir. Ne de 'sistem, devletleri

realizmin emirlerine göre hareket etmeye veya yıkımı göze almaya zorlar' (Mearsheimer 1995: 91) yargısı doğrudur. Ahlaki dış politika amaçlarının çoğu ulusal var olma mücadelesi için bir risk oluşturmaz. Diğer ulusal çıkarlar net bir biçimde hayatta kalmanın etik önceliğine sahip değildir.

Bir devletin niçin örneğin komünizm, çevresel kötüleşme veya küresel yoksullukla savaşmaya değer atfetmemesi gerektiğiyle ilgili ikna edici teorik gerekçeler yoktur. *Raison d'etat* ve devlet adamlığı ilkesine başvurmak devletin ne tür çıkarlara sahip olduğu veya olması gerektiğini belirleyemez. 'Ulusal çıkar', terimin kendisinin açıkça gösterdiği gibi, bir ulusun sahip olduğu çıkarlardır/değerlerdir. Bazı realistlerin (örneğin, Morgenthau 1954: 5, 10) devletlerin çıkarlarını güçle tanımladığı konusunda ısrar etmesi, çok tartışmalı ve betimleme olarak yanlış bir yönlendirici dış politika teorisini yansıtır.

Ahlak ve Ahlakçılık

Realistler, uluslararası ilişkilerin *sadece* geleneksel ahlak normlarıyla doğru bir şekilde yargılanabileceğine inanan 'ahlakçılığı' haklı olarak eleştirir. Ne var ki aklı başında çok az teorisyen veya aktivist buna gerçekten inanmıştır. Realistlerin idealistler diye küçümseyip görmezden geldiği iki savaş arası barış aktivistleri dahi aslında genellikle daha sofistike görüşler taşıdılar (Lynch 1999).

Dış politikada, özellikle ABD'de, ahlakçılık yönünde bir eğilim olduğu oranda realistler yararlı bir düzeltici işlev görebilir. 500 yıl kadar önce Machiavelli'nin iyi bir devlet adamının 'iyi olmamayı ve gerektiği zaman iyi, gerektiği zaman da kötü olmayı öğrenmesi gerektiğini' (1985: 15. Bölüm) iddia etmesi rezil bir şey olarak görülebilirdi. Ne var ki bugün neredeyse bütün uluslararası ilişkiler çalışanları, iyi devlet adamının bazen kişisel ahlak ilkeleriyle uyuşmayacak şekilde hareket etmesi –örneğin kendi askerlerinin hayatını düşman askerlerinden daha fazla önemsemesi– gerektiği konusunda hemfikirdir.

Tartışma çoğunlukla ne zaman, nerede ve ne sıklıkla ahlak normlarını ihlal etmenin gerçekten gerekli olduğu konusunda yaşanır. Realistler, anarşi ve egoizm ahlaki kaygılar peşinden gitmeyi mümkün kılacak alanı katı bir şekilde kısıtladığı için, devletlerin anarşi duru-

munda ahlaki olmayı taşıyamayacaklarını söylemenin çok da abartı olmayacağını savunur. Fakat bu en fazla durumsal ampirik bir olgudur ve ahlakı dış politikadan kategorik bir şekilde dışlamak için bir temel olamaz. Devlet adamının başlıca yükümlüğü ulusal çıkarları kollamak dahi olsa, bu onun özel yükümlülüğü değildir. Devletler belli ahlaki amaçları ulusal çıkar tanımlarına dahil etmekte sadece özgür değildirler, aynı zamanda aslında buna sıklıkla başvururlar.

Realistler bize, haklı olarak, anarşi ve egoizmden kaynaklanan 'gerçekleri' ihmal etmenin tehlikelerini hatırlatır. 'Güç ile tanımlanmış ulusal çıkar' (Morgenthau 1954: 4, 10) fikrinin dar vizyonu, bir devletin uluslararası amaçlarına ilişkin yapılan tartışmalarda kesinlikle üzerinde düşünülmeyi hak eder. Ama 'devletler arası ilişkilere uygulanabilen hiçbir etik ölçünün bulunmadığı' (Carr 1946: 153) ve 'evrensel ahlak ilkelerinin devletlerin eylemlerine uygulanamayacağı' (Morgenthau 1954: 9) yönündeki iddialar, sadece eleştirel bir incelemeden yoksun değildir; aynı zamanda önde gelen pek çok realistin üzerinde düşünülmüş görüşlerini –böyle savunulamayacak derecede abartılmış iddiaları talihsiz bir şekilde tekrarlama ve vurgulama eğilimlerine rağmen– yansıtmadığını gösterir.

John Herz'in belirttiği üzere 'gücün hafifletilmesi, kanalize edilmesi, dengelenmesi veya denetim altına alınması, güç siyasetinin kaçınılmazlığının bir kimseyi inanmaya yönelttiğinden daha sık gerçekleşmiştir' (1976: 11). Hakikaten de dikkatli incelersek önde gelen realistlerin çoğunun ahlaki ve etik ilkelerin 'işler olduğunu ama belirleyici olmadığını' (Thompson 1985: 22) kabul ettiğini görürüz. Carr'a göre 'herhangi bir dünya düzeninde ahlak faktörünü gözardı eden bir realizm gerçek bir realizm değildir' (1946: 235). Morgenthau 'etik ve siyasetin tuhaf diyalektiğinin siyaseti, kendisine rağmen, etiğin yargılama gücü ve normatif yöneliminden uzaklaştıramadığından' söz eder ve 'ulusların, ulusal çıkarlarını gözeterek meşrulaştırma imkanına sahip olmasına rağmen, belli koşullarda ölüme sebebiyet vermekten ve acı çektirmekten kaçınmayı içeren bir ahlaki yükümlülüğü kabul ettiğini' dile getirir (1946: 177; 1948: 177). Niebuhr sadece 'eksiksiz bir siyasal ahlakın hem ahlakçıların hem de siyasal realistlerin öngörülerine hak ettiği yeri vermesi gerektiğinde' ısrar etmez, aynı zamanda realist analizin 'nihai amacının' 'topluma etik sosyal ideal-

leri gerçekleştirme imkanını sağlayacak siyasal yöntemleri sunmak olduğunu' savunur (1932: 233, xxiv).

Realizme (ve Eleştirmenlerine) Nasıl Yaklaşmalı?

Realistler sadece retorik abartıya eğilimli değildir. Örneğin Nicholas Spykman'ın 'güç arayışına ahlaki değerlerin gerçekleştirilmesi için girişilmez; ahlaki değerler gücün kazanılmasını kolaylaştırmak için kullanılır' (1942: 18) iddiasını düşünün. Ayrıca daha ılımlı ifadeler genellikle gerekli düzeltme ve şartlardan yoksundur. Kennan'ın yukarıda alıntılanan ahlaki-olmayan muhakemelerin 'belirleyici olmasına izin verilmelidir' iddiasında çoğu zaman sıklıkla veya hatta genellikle gibi zarfların bulunmadığına dikkat edilmelidir. Keza Mearsheimer kurumların 'sınırlı' öneme sahip olduğunu kabul ettikten sonra, aynı sayfada kurumların 'devlet davranışları üzerinde hiçbir bağımsız etkisinin olmadığı' (1994/95: 7) şeklinde kesinlikle yanlış bir iddia öne sürer.

Bir teoriye sıkı sıkıya bağlılıklar, (gerekçelendirilmiş) teorik basitleştirmelerden (gerekçelendirilmemiş) betimleyici iddialara çoğu zaman bilinçsizce kayar. Defalarca belirttiğim gibi teoriler soyutlamalı, basitleştirmeli ve bu yüzden abartmalıdır. Tehlike, bu basitleştirilmiş teorik modellerin kategorik ampirik iddialar olarak sunulduğu zaman ortaya çıkar. Bu kafa karışıklığına realistlerin diğer teorilerin taraftarlarından daha az eğilimli olmaması ironik ama pek de şaşırtıcı değildir.

Waltz, realizmin başlıca katkısını hoş bir şekilde yakalar: Realizm 'birkaç büyük ve önemli şeyi' tespit eder (1986: 329; krş. 1979: 70:). Eğer realistler ve Waltz'un kendisi her zaman bu kadar mutevazi olsaydı, özellikle realizmin *pek çok* büyük ve önemli şeyi kavrayamadığı gerçeğinin olumsuz yansımalarını içten kabullenseydi, disiplin özellikle ABD'de daha iyi durumda olurdu. Açıkçası, realizm uluslararası ilişkilerde gerçekleşen olayların büyük bölümünü açıklamaya dahi girişemez.

Realistlerin, kendilerinin 'en önemli şeyleri' açıkladıkları şeklindeki yanıtı ise tartışmalı normatif bir hükümdür. Dahası pek çok realist öngörünün 'belirsizliği' dikkate alındığında realizmin, uygulandığı

meselelerin derin ve tatmin edici bir açıklamasını sunduğu hiç de kesin değildir (krş. Wendt 1999: 18, 251-9). Realizm çok az en önemli şeyi iyi bir şekilde açıklasa da, disiplini bu konularla sınırlandırmanın hiçbir gerekçesi olamaz. Şüphesiz bizler, kendini ölümün sadece üç temel nedenini incelemek ve tedavi etmekle sınırlandırmış bir tıp bilimi istemeyiz.

Diğer yandan realizmin uluslararası ilişkilerin büyük bölümünü açıklayamaması onu karalamak veya marjinalize etmek için sebep olamaz. Realistler, bununla birlikte, aynı durumun diğer teoriler için de geçerli olduğunu kabul etmelidir. Realizm çoğulcu bir uluslararası çalışmalar disiplininin önemli, hatta en temel bir bileşeni olmalıdır. Ne eksik ama ne de fazla.

'Realist misin?' türünden bildik bir soru, eğer realizmi bir ahlak teorisi veya dünya görüşü olarak görüyorsak belki yerinde olabilir. Özellikle Augustinci Hristiyan Niebuhr (1941; 1943) ve Butterfield (1953) gibi sadece birkaç realist, realizmi bu şekilde anlamıştır. Çağdaş akademik realistler arasında belki Robert Gilpin (1986; 1996) bu anlamda sınırda durur. Fakat 'uluslararası ilişkiler teorileri' derken aklımıza doğal hukuk, İslam, Kantçılık, Hristiyanlık, Aristoculuk, hümanizm gibi dünya görüşleri genellikle gelmez. Eğer analitik veya açıklayıcı teoriden bahsediyorsak realist 'olmak' (ya da 'olmamak') çok da anlam ifade etmez.

Realist öngörü veya açıklamalar uluslararası ilişkilerin kapsadığı tüm alanlarda neredeyse her zaman doğru olmadıkça –ki ne realizm ne de bir başka uluslararası ilişkiler teorisi buna yaklaşamaz– hiçbir ciddi uluslararası ilişkiler çalışanı veya uygulayıcısı, sürekli realist teoriyi uygulamak veya davranışlarını ona göre belirlemek anlamında bir realist 'olmak' istemez. Fakat realizm hiçbir zaman değerli kavrayış veya açıklamalar sunmamazlık yapmadıkça –ki onu en sert eleştirenler dahi bunu iddia etmez– hiçbir makul kişi, realist teoriyi hiç kullanmama anlamında bir realist-karşıtı 'olmak' istemez.

Sorulması gereken sorular, realizmin –veya herhangi bir teorinin– ne kadar düzenli, hangi alanlarda ve ne tür amaçlar için dünyayı anlamada ve dünyada eylemde bulunmada bize yardımcı olduğudur. Benim genel yanıtım, 'pek çok realistin iddia ettiğinden çok daha az ama

pek çok eleştirmenin görmek istediğinden çok daha fazla sıklıkta'dır. Daha somut bir şekilde realist mantık, hayatta kalmanın riskli olduğu yerlerde en fazla uygulanabilir gözükmektedir. Bu en önemli ilgiden uzaklaştıkça realist açıklamanın faydası hızlı bir şekilde düşüş eğilimindedir. Bu yüzden bir kimse, çıkarlarına ve somut ilgilerine bağlı olarak realizmi analiz ve eylemlerinde düzenli olarak, ara sıra veya neredeyse hiçbir zaman kullanmayabilir.

Realizm, ciddi bütün uluslararası ilişkiler çalışanlarının analitik araç takımının bir parçası *olmalı*dır. Fakat eğer o, bizim tek –veya hatta başlıca aracımız– ise analitik görevlerimiz açısından felaket derecede eksik donanımlı oluruz; uluslararası ilişkiler vizyonumuz acınacak bir şekilde yoksullaşır ve teorinin pratik üzerinde etkisi olduğu oranda da dünyada üstlendiğimiz projeler yara almaya ve yanlış şekillenmeye maruz kalır.

3.

Liberalizm

SCOTT BURCHILL

Liberalizm, Avrupa Aydınlanmasından neşet eden en kalıcı ve etkili felsefi gelenektir. Bilimsel rasyonalizmin, özgürlüğün ve insanoğlunun kaçınılmaz ilerlemesinin savunuculuğunu yapan bir yaklaşımdır. İnsan haklarına, anayasacılığa, demokrasiye ve devletin güçlerinin sınırlandırılmasına vurgu yapan bir kamu yönetimi görüşüdür. Aynı zamanda, piyasa kapitalizminin en etkin biçimde kıt kaynakları toplum içerisinde taksim ederek herkesin refahını en iyi şekilde yükselttiğini savunan bir iktisat teorisidir.

Çok eski köklere sahip olmasına rağmen, liberalizmin aktüel etkisi günümüz uluslararası siyasetinin iki büyük eğiliminin –Soğuk Savaş'ın ardından demokrasinin yayılması ve dünya ekonomisinin küreselleşmesi– arkasındaki güç olmasıyla ölçülebilir.

Liberal düşüncenin uluslararası ilişkiler çalışmalarını etkileyen birçok farklı biçimi vardır. Bu bölüm, liberal düşüncenin Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle canlanışının analiziyle başlayacak. Daha sonra savaşa karşı liberal tutumların, demokrasi ve insan haklarının yayılmasının siyasi düşünceyi ve hükümetlerin davranışlarını nasıl etkilediği üzerinde durulacak. Küreselleşmeye dair liberal argümanlar ve devlet-dışı terörizmin liberal düşünceye etkileri ele alınmadan önce, iktisadi liberalizmin, özellikle de karşılıklı bağımlılık teorisinin ve liberal kurumsalcılığın etkisi değerlendirilecek. Sonuç kısmı ise liberalizmin uluslararası ilişkiler teorisine katkılarını ortaya koyacak.

Soğuk Savaş'ın Ardından

Sovyet komünizminin 1990'ların başında çöküşü, uluslararası ilişkilerde değişime mesafeli yaklaşan realizm gibi yaklaşımlar tarafından gözden düşürülmüş bir teorik gelenek olan, liberal uluslararası ilişkiler teorilerinin akademideki etkisini artırdı. Liberal teleolojiyi yeniden gündeme taşıyan Fukuyama, 1990'ların ilk yıllarında Sovyetlerin çöküşünün liberal demokrasinin ciddi bir rakibinin kalmadığının göstergesi olduğunu iddia ediyordu. Buna göre liberal demokrasi 'insanlığın ideolojik evriminin son noktası' ve 'siyasi yönetim biçimlerinin en gelişmiş hali' olarak sunuluyordu (Fukuyama 1992: xi-xii). Bu iddia Doğu Asya, Doğu Avrupa, Latin Amerika ve muhtemelen de Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan demokrasiye geçiş tecrübelerince de destekleniyordu.

Fukuyama'ya göre Soğuk Savaş'ın çöküşü 'daha ileri bir gelişmişlik noktasına taşınamayacak' 'ideal devlet'in ve belli bir iktisat modelinin, 'liberal kapitalizm'in zaferine tanıklık etti: 'Temel ilke ve kurumların gelişiminde daha ileri bir nokta' yoktur (Fukuyama 1992: xi-xii). Yine Fukuyama'ya göre Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi, liberal kapitalizmin insanlığın siyasi ve iktisadi gelişiminde tartışılmaz bir model ve son durak olduğunu gösteriyordu. Başka bir ifadeyle '*tüm* insan topluluklarına belli bir ortak gelişim yolu, yani liberal demokrasiye doğru akan Evrensel bir İnsanlık Tarihi dikte eden radikal bir süreç'ten geçmekteyiz (Fukuyama 1992: xi-xii, 48).

Fukuyama'nın batılı hükümet ve siyasal iktisat biçimlerinin tüm insanlık için son durak olduğu inancı, uluslararası ilişkiler çalışmalarına bazı eleştiriler getiriyordu. Öncelikle, siyasi ve iktisadi gelişimin liberal-kapitalist demokrasiyle sona eriyor olması, batılı modernitenin gelecekte herhangi bir rakibinin olmayacağını ve sonunda tüm küresel çapta kabul göreceğini varsayıyordu. İkinci olarak, Fukuyama'nın iddiası milli, dinî ve kültürel farklılıkların liberal demokrasi ve kapitalizmin zaferinin önünde bir engel teşkil etmeyeceği kabulüne dayanıyordu. Son olarak, Fukuyama'nın tezi siyasi yönetim ve siyasal iktisada dair önemli ve cevaplanmamış sorular yöneltiyordu. Mesela küreselleşme, ulus-devletler ve egemenlikleri için ne tür sonuçlar doğuracaktır? Piyasa kapitalizmi ve parlamenter demokrasiyi reddeden toplumları nasıl açıklayacağız?

Liberallerin Soğuk Savaş sonrası iyimserliği, tahmin edilmeyen bazı önemli gelişmeler tarafından akamete uğratıldı; en azından modernliğe giden yolun oldukça çetrefilli bir yol olduğu anlaşıldı. İslamcı terörizmin ortaya çıkışı, Tayland ve Fiji gibi ülkelerde demokrasiden dönüşler yaşanması ve Afganistan ve Irak'ta zorla demokrasi getirmeye karşı gösterilen direniş, Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan edişinin biraz erken olduğunu gösterdi. 2007 yılından itibaren küresel ekonomiyi altüst eden finans krizi de, kapitalizmin istikrarlı ve sağlam bir ekonomik model olduğuna inanan liberallerin güvenini sarsmıştır.

Liberaller insanlık tarihinde ilerlemenin, küresel çatışmanın sona ermesi ve iç siyasi alanda meşruiyeti sağlayan ilkelerin uluslararası alana taşınmasıyla ölçülebileceğine inanmaktadır. Bu, uluslararası ilişkilere yönelik, devletlerin davranışlarının iç düzenlemeleri üzerinden açıklanabileceğine inanan *içeriden dışarıya* doğru bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Yine bu bizi, realizmin uluslararası sistemin anarşik doğasının devletlerin bir güç ve güvenlik mücadelesine sıkışıp kaldığı anlamına geldiği iddiasını reddeden Doyle'un 'sadece liberal demokrasiler birbirleriyle olan ilişkilerinde güç kullanmaktan imtina ederler' görüşüne götürmektedir (Linklater 1993: 29).

Fukuyama'nın Soğuk Savaş hakkındaki görüşleri şimdilerde tarihi bir değer taşımanın ötesinde bir işe yaramasa da zamanında önemli bir etkide bulunmuştur. Bu görüşler, son çeyrek yüzyılda özellikle ABD'de ve çeşitli uluslararası örgütlerde etkili olan, demokrasi ihracı politikalarına yön veren liberal-demokratik barışa ve serbest piyasa ekonomisine duyulan inanç gibi birçok temel liberal düşünceyi kapsamaktaydı. Fukuyama şimdilerde liberalizmin kaçınılmaz ilerleyişinden eskisi kadar umutlu değil ve Arap Baharı ve diğer güncel siyasi dönüşümlerde yeni liberal liderlerin ortaya çıkmayışından da dert yanmaktadır. Liberal-demokratik düzenin bir ülkede başarılı olabilmesi için yerel kaynaklı (çünkü bu şiddet yoluyla dışarıdan ihraç edilemez) olması gerektiğine inanacak kadar organik bir liberal olmayı sürdürmektedir; ancak dünyanın farklı yerlerindeki liberaller Soğuk Savaş sonrası dönemde etkin siyasi partiler kurarak iyi organize olamadıklarından liberalizmin yaygınlaşması yeterince gerçekleşememiştir (Fukuyama 2012).

Liberal Görüş: 'İçeriden Dışarıya Bakış'

1990'larda Fukuyama, liberaller arasında uzun süredir paylaşılan, meşru iç siyasi düzenin toplumlar arasında yayılmasıyla uluslararası çatışmanın sona ereceği fikrini canlandırdı. Bu neo-Kantçı görüş, liberal-demokratik sisteme sahip devletlerin dünyanın geri kalanının takip edeceği bir ideali oluşturduğunu savunuyordu. Fukuyama'yı etkileyen unsur, liberal demokrasilerin şiddet içeren içgüdülerinin üstesinden gelip kendi aralarında ilişkilerini barışçıl bir zemine oturtan normları kurumsallaştırmalarıdır. Özellikle de, büyük güçler arasında ortak meşruiyet ilkelerinin oluşmasından etkilenmektedir. Liberal-demokratik ilkelerin uluslararası alana yansıtılması barışçıl bir dünya düzeninin ortaya çıkışı için en büyük umuttur, çünkü 'tüm milletler karşılıklı olarak birbirinin meşruiyetini tanıdığından, liberal demokrasilerden kurulu bir dünya (...) savaş için daha az dürtüye sahiptir' (Fukuyama 1992: xx).

Bu yaklaşım, devletlerin ahlaki hedeflerinin, birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen üst kapsayıcı bir otoritenin olmayışı tarafından dizginlemekte olduğunu iddia eden neo-realistlerce reddedilmektedir. Uluslararası sistemin anarşik doğası, devletleri güç siyaseti sistemine uyumlu hale getirerek dış politika davranışlarını birbirine benzetmektedir. Stratejik güç ve güvenlik için yapılması gerekenler tehlikeli bir dünyada ilk sırada yer alır ve iç siyasi yapıları ne olursa olsun devletlerin etik hedeflerini geri plana iter.

Dış politikanın açıklanmasında meşru iç siyasi düzenin önemine vurgu yaparken, Waltz gibi realistlere göre liberaller, uluslararası ilişkilerin 'sistemik' özelliklerini dile getirmeleri gerektiği bir noktada 'indirgemecilik' hatasına düşmektedir. Uluslararası ilişkilerde 'içeriden-dışarıya' ve 'dışarıdan-içeriye' yaklaşımları arasındaki fark, modern uluslararası teoride önemli bir ayrım noktasıdır (Waltz 1991a: 667). Liberal uluslararasıcılığın neo-realist eleştirisinin ne ölçüde haklı olduğu, bu bölümün ele alacağı en önemli meselelerden birisi olacaktır.

Fukuyama'nın iddiası, daha çok liberal kapitalizmin Marksist tehdidi savuşturmuş olmasından duyulan sevinci yansıtmaktaydı. Aynı zamanda, neo-realizmin 'günümüz dünyasının en önemli makro siya-

si eğilimini, liberal barış alanının genişlemesini' gözardı ettiğini ima etmektedir (Linklater 1993: 29). Doyle'un, dünya siyasetinde aralarındaki farklılıkları şiddete başvurmadan çözmeyi öğrenmiş, barışçıl devletlerden oluşan genişleyen bir merkezin varolduğu iddiası, anarşinin uluslararası davranışı belirlediği görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu barış alanının genişlemesi günümüz dünyasının en önemli olgusudur. Eğer bu görüş gereken desteği görürse, 1930'ların sonlarında liberal ütopyacılık eleştirisinde Carr'ın, ciddi bir şekilde yara almış olduğunu vurguladığı uluslararası teorinin geri dönüşünü sağlayacaktır. Aynı zamanda bu, savaşın uluslararası hayatın yaygın bir unsuru olduğunu öne süren teorik varsayımlara da ciddi bir meydan okumadır (Doyle 1986: 1151-69).

Savaş, Demokrasi ve Serbest Ticaret

Çağdaş liberal uluslararasıcılığın temelleri, 18. ve 19. yüzyıllarda barışçıl bir dünya için gerekli olan önkoşulları öne süren liberaller tarafından atılmıştır. Genel bir ifadeyle, liberaller demokrasinin aristokrasiye, serbest ticaretin de kapalı ekonomiye tercih edilmesinin savaş ihtimaline son vereceğini belirtmektedir. Bu kısımda bu iddiaları sırasıyla ele alıp günümüzün liberal düşüncesine ne ölçüde şekil verdiğini analiz edeceğiz.

Barışın İmkanı

Liberaller için barış anormal bir şey değildir; Kant'ın ifadesiyle barış ebedi bir hal alabilir. Doğa kanunları insan toplulukları arasında uyum ve işbirliğini dikte etmektedir. Savaş bu nedenle doğal ve rasyonel değildir; savaş insan doğasının belli bir özelliği olmayıp suni bir mekanizmadır. Liberaller ilerlemeye ve insanlık durumunun mükemmelliğe ulaşabileceğine inanmaktadır. İnsan aklının gücüne ve insanoğlunun iç potansiyelini gerçekleştirecek kapasiteye sahip olduğunu düşünen liberaller, insan tecrübesindeki bu savaş lekesinin yok edileceği inancındadır (Gardner 1990: 23-29; Hoffman 1995: 159-77; Zacher ve Matthew 1995: 107-50).

Rousseau, Kant ve Cobden'dan Schumpeter ve Doyle'a ortak inanç, savaşların, kendi çıkarları için, militarist ve demokratik-olmayan hü-

kümetler tarafından çıkarıldığı yönündedir. Savaşlar güç ve zenginliklerini genişletmek için toprak fethine girişen 'savaşçı sınıf' tarafından tertip edilmektedir. *The Rights of Man* adlı eserinde Paine'e göre "'savaş sistemi' prenslerin, devlet adamlarının, askerlerin, diplomatların ve silah üreticilerinin güç ve konumlarını korumak ve zorba iktidarlarını halkın boynuna daha sıkı bir şekilde dolamak için tertip edilmektedir" (Howard 1978: 31). Savaşlar hükümetlere vergileri artırmak, bürokratik tahakkümlerini ve vatandaşları üzerinde kontrollerini genişletmek için iyi bir bahane sunmaktadır. Diğer yandan toplum, doğası gereği barış taraftarıdır; yalnızca kendilerini temsil etmeyen liderlerinin fantezileri sonucu çatışmaya girer.

Savaş siyasi topluluğun bünyesinde bir kanser gibidir. Bu hastalığı tedavi etmek insanların imkanları dahilindedir. Liberallerin 18. yüzyıldan itibaren sundukları tedavi günümüze kadar değişmemiştir. Savaş denilen 'hastalık'ın iki ilacı vardır: *demokrasi* ve *serbest ticaret*. Demokratik süreçler ve kurumlar, yönetimdeki elitlerin iktidarını ve şiddete olan eğilimlerini dizginleyebilir. Serbest ticaret, bireyler arasındaki suni bariyerlerin üstesinden gelebilir ve onları tek bir siyasi topluluk olarak bir araya getirebilir.

Schumpeter gibi liberaller için savaş, temsil yetkisi olmayan elitlerin saldırgan içgüdülerinin bir ürünüdür. Bu yöneticilerin savaşa olan eğilimleri, savaşmaya pek de niyeti olmayan kitleleri şiddetli çatışmalara sürüklemekte; bu çatışmalardan silah tüccarları ve askeri sınıflar kâr elde ederken cephede savaşanların payına düşen ise ölüm olmaktadır. Kant'a göre yöneticilerin halka hesap verdiği ve bireysel hakların korunduğu cumhuriyetçi yönetim biçimlerinin kurulması daha barışçıl bir uluslararası ilişkiler ortaya çıkaracaktır; çünkü savaşa en nihai olarak karar verecek olanlar sokaktaki halktır (Kant 1991: 100). Kant ve Schumpeter'a göre savaş azınlık yönetiminin bir ürünüdür; yine de Kant'ın demokratik bir yönetime mesafeli yaklaştığını unutmamak gerekir (MacMillan 1995). Hukuk önünde eşitlik, ifade özgürlüğü ve sivil özgürlük gibi bireysel haklar ve özel mülkiyete ve temsilî hükümete saygı gibi nosyonlar temelinde kurulmuş liberal devletler, savaş ve çatışma konusunda bu kadar da istekli davranmayacaklardır. Barış, dünya genelinde meşru iç yönetimlere sahip siyasi düzenler kurma meselesiyle ilişkilidir: 'Eğer savaşın yükünü

taşıyacak vatandaşlar hükümetlerini seçimle iş başına getirirse savaşların yaşanması o zaman imkansız bir hal alır' (Doyle 1986: 1151).

İç siyasi meşruiyet ve liberal devletlerin dış politikada devletlere sınırlama getirdiği ve barışçıl amaçlar aşıladığı temaları, Doyle ve Russell gibi düşünürlerce yeniden gündeme getirildi. Doyle, Kant'ın 'barışçı federasyon'unun (*foedus pacificum*), cumhuriyetçi anayasalara sahip devletlerin sayısının artırılmasıyla kurulabileceği argümanını yeniden dile getirerek, liberal demokrasilerin kendi aralarında barışçıl ilişkiler geliştirme becerisi ve arzusu gösterme noktasında eşsiz olduğunu iddia etmektedir. Liberal devletler arasındaki ilişkilerin barışçı bir hüviyet kazanmasının, demokratik ilke ve kurumlara dayalı ortak meşru siyasi düzenlerinin direkt bir sonucu olduğuna inanılmaktadır. Hukukun üstünlüğüne, bireysel haklara, hukuk önünde eşitliğe *ve* halkın rızasına dayalı temsilî hükümete bağlılık öngören bu ortak ilkelerin devletler arasında karşılıklı olarak kabul edilmesi, liberal demokrasilerin birbirleriyle çatışmada herhangi bir çıkarının olmadığı ve birbirlerinin meşruiyetini sorgulama konusunda bir gerekçelerinin kalmadığı anlamına gelmektedir. Liberal demokrasiler 'ayrı bir barış' meydana getirmektedir (Doyle 1986: 1161; Fukuyama 1992: xx). Bu, elbette demokratik-olmayan devletlerle çatışma konusunda daha az istekli oldukları anlamına gelmemektedir. Ortadoğu ve Orta Asya'da son zamanlarda yaşanan çatışmaların da gösterdiği gibi, Doyle'un demokratik devletlerin otoriter devletlerle çatışma konusunda arzulu olduklarına dikkat çekmesi oldukça anlamlıdır. Bu, devletler arasında savaşların sona ermesinin en ideal yolunun, dünya çapında liberal-demokratik rejimlerin yayılması olduğunu iddia etmektedir. Barış alanının dünya sisteminde merkezden çevreye doğru yayılması, Fukuyama'nın komünizm-sonrası döneme dair iyimserliğinin de temelini oluşturmaktadır (Doyle 1986, 1995, 1997; Russett 1993).

'Demokratik barış teorisi' olarak adlandırılan teorinin yapısal ve normatif boyutları mevcuttur. Bazı liberaller kamuoyu, hukukun üstünlüğü ve temsilî hükümet gibi liberal-demokratik devletler üzerindeki kısıtlamalara vurgu yapmaktadır. Seçimler, kuvvetler ayrımı ve diğer hukuki-siyasi sınırlandırmalar tarafından sağlanan kontrol ve denetim mekanizmaları liberal devletlerin savaşı düşünmelerini zor-

laştırmaktadır. Diğerleri ise birçok liberal demokratik devletin siyasi süreçlerinde rastlanabilecek, uzlaşı ve çatışma çözümüne yönelik normatif tercihe vurgu yapmaktadır.

Realist eleştiriler, liberal demokrasi fikrinin tanımsal problemlerine ve gizli operasyon sorununa işaret etmelerine ve savaş üzerindeki sınırlandırmaların neden otoriter devletlerle ilişkilerde geçerli olmadığını sormalarına rağmen, her iki açıklamanın kombinasyonu, liberal devletlerin aralarındaki farklılıkları şiddete başvurmadan çözdüğü iddiasını güçlendirmektedir. Realistlere göre demokratik barış teorisi 'genel geçer bir kanun' ya da teori olmaktan ziyade, uluslararası siyasette bir neden-sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır (Maoz ve Russett 1993; Owen 1994).

Bu düşünce, liberal toplumların 'kendini savunma (ya da müttefiklerini savunma) veya aşırıya kaçan insan hakkı ihlalleri nedeniyle askeri müdahalede bulunma dışında, liberal-olmayan haydut devletlerle de daha az çatışma eğilimi gösterdiği'ni iddia eden Rawls tarafından daha da ileriye götürülmektedir (Rawls 1999: 49). Halen Amerika tarafından Afganistan'da ve Irak'ta sürdürülen savaşlar, sadece kendini savunma ve insani müdahalenin liberal-demokratik devletleri savaşa yönelttiği iddiasına ciddi bir şekilde meydan okumaktadır.

Afganistan ve Irak savaşları ile en son Libya'da gerçekleşen askeri müdahalenin ışığında, demokrasinin askeri yollarla ihraç edilebileceği savunulması zor bir argümandır. Sonunun nereye varacağı bir kenara, Kuzey Afrika'da 2011 yılında başlayan ve topluca Arap Baharı olarak adlandırılan siyasi devrimler, istisnasız bir şekilde yerel kaynaklı ayaklanmalardı ve normalde liberal demokratik değerleri kucaklayan birçok batılı tarafından da öyle coşkuyla karşılanmadı.

Mueller (1989) de büyük güçler arasındaki savaşların artık sona erdiğini iddia etmektedir. Mueller insanların yaşamlarında ahlaki ve maddi şartları geliştirme kapasitesine olan liberal inancı yeniden gündeme getirerek, düello ve kölelik nihai noktada nasıl ahlaki olarak kabul edilmez hale geldiyse, savaşın da gelişmiş dünyada giderek hoş karşılanmayan, ahlaki olarak uygun görülmeyen ve medeni olmayan bir olgu olarak görülmeye başlandığını belirtmektedir. Şiddetin bir sosyal etkileşim biçimi olarak geniş kitlelerce süresini doldurmuş bir

olgu olarak görülmesi, insan doğasında ya da uluslararası sistemin yapısında yaşanan bir değişimin eseri değildir. Mueller'e göre 20. yüzyılın sonlarında büyük savaşların ortadan kalkmasının sebebi, ahlaki bir gelişimin, yani etik bilinç noktasında şiddete dayalı toplumsal etkileşimden uzaklaşmanın bir sonucudur. Savaş, kazançtan çok masrafa sebep olduğu ve artık romantik veya soylu bir iş olarak görülmediği için 'rasyonel olarak makul görülemeyen' bir şeye dönüşmüştür (Mueller 1989).

Sanayileşmiş ülkeler arasında yaşanan uzun bir barış dönemi, savaşın uluslararası diplomaside yerinin kalmadığı bir evreye girildiğini düşünen Fukuyama ve Mueller gibi liberaller arasında derin bir iyimserlik doğurmuştur. Giddens, Mann ve Tilly gibi düşünürlerin savaşın uluslaşma sürecinde önemli bir etken olduğu iddiası doğru ise devletlerin şiddet eğilimlerini törpülemelerinin, dünyanın sanayileşmiş bölgelerinde ortaya çıkabilecek farklı biçimlerdeki siyasi topluluklar için önemli sonuçları olacaktır. Büyük güçler arasında savaşın sona ermesi, her ne kadar Batı-karşıtı terör dalgası devletlerin sınırlarını güçlendirmesi ve vatandaşlarından daha fazla bağlılık talebinde bulunmalarıyla işleri biraz daha karmaşık hale getirmiş olsa da, devletlerin siyasi sınırlarının sertliğinin esnemesine sebep olacak ve etnik ayaklanmaları canlandıracaktır.

Liberallerin Soğuk Savaş sonrası iyimserliğini paylaşmaktan uzak olan Waltz ve Mearsheimer gibi realistler, 1990'larda çift-kutuplu yapının çökmesinin ciddi bir tehlike oluşturduğunu iddia etmektedir. Realistlere göre karşılıklı nükleer caydırıcılık dünyaya istikrar sağlayan bir güç dengesi durumu meydana getiriyordu; oysa tek-kutupluluk fazla sürmeyecek, dünyayı eninde sonunda istikrarsızlık ve savaşa sürükleyecektir. Waltz 'dengelenmeyen Amerikan gücü olsa dahi, uluslararası ilişkilerde güç dengesizliği daima bir tehdit oluşturur' iddiasında bulunmaktadır (Waltz 1991a: 670). O halde, barış alanının genişlemesi anarşik bir dünyada kaba güç hesaplarına bir çözüm getirmiyordu.

Son zamanlarda Balkanlarda, Orta Asya'da ve Körfez bölgesinde büyük güçlerin de dahil olduğu çatışmalar, Soğuk Savaş sonrası dönemin istikrarsız olduğunu ve savaşın uluslararası diplomaside etkinliğini henüz yitirmemiş olabileceğini göstermektedir. Bu çatışmaların

hiçbiri elbette demokratik devletler arasında değildi, fakat dünya düzeninin korunmasında azımsanmayacak öneme sahiptirler. Afganistan ve Somali gibi 'batık ülkeler'de (*failed states*) yaşanan çatışmalar, ayrılıkçı hareketlerin sebep olduğu ulus-devletlerin dağılması ve sivil savaş gibi olguların, liberaller tarafından devletler arasında yaşanan savaşlar kadar ilgi görmediğini göstermektedir.

Demokratik barış teorisi, liberal devletlerin liberal-olmayan devletlerle nasıl iş tutmaları gerektiğine dair çok az bilgi sunmaktadır. Bu arada Rawls, liberal ve liberal-olmayan insan topluluklarının 'Milletler Topluluğu'nun ne derece eşit katılımcıları olabilecekleriyle ilgilenmektedir. Uluslararası hukuk ve pratiklerin norm ve ilkelerinin –'İnsan Toplulukları Hukuku'– liberal ve liberal-olmayan ya da saygın hiyerarşik toplumlarca, liberal demokrasi ortak hedef olmaksızın, birlikte geliştirilip paylaşılabileceğini iddia etmektedir. Ortak bir Milletler Hukuku altında liberal ve liberal-olmayan toplumlar arasında uyumlu ilişkilerin kurulmasına yönelik yol haritası, liberal uluslararası teoriyi daha sofistike bir noktaya taşıyacaktır; çünkü bu, ütopyacı düşüncenin daha gerçekçi olmasının gerekliliğini kabul etmektedir (Rawls 1999: 11-23).

Liberal demokrasinin üstünlüğüne meydan okuyan Doğu Asyalı ve Müslüman toplumların sayısı arttıkça, Avrupa-dışı dünyanın siyasi modernleşme yolunda Batı'yı taklit edeceği düşüncesi de yara almaktadır. Bu, 2001'den beri artan Batı-karşıtı İslamcı terör dalgasınca da açıkça ortaya konmuştur. Linklater küresel çapta ilgi uyandıran hususun, bizzat liberal demokrasinin yayılması olmaktan daha çok, 'liberal demokrasi kapsamında, fakat onunla tam olarak eşleştirilemeyecek, iktidarın sınırlandırılması fikrinin' olduğunu belirtmektedir (Linklater 1993: 33-6; Rawls 1999). 'Anayasacılık' düşüncesi kapsamındaki iktidarın sınırlandırılması ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi nosyonları, belki de liberal barış alanının dışlayıcı özelliğine bir çözüm bulmanın yollarından birisi olabilir. Daha gerçekleştirilebilir ve günümüz uluslararası sistemini oluşturan devletler arasındaki kültürel ve siyasi farklılıklara karşı daha hassas bir proje gibi durmaktadır. Bu proje, sistemin ayrıcalıklı içeridekiler ve dışlanmış ve mağdur dışarıdakiler şeklinde bölünmesi tehlikesinin de önüne geçebilir (Linklater 1993: 33). Liberal barış alanının merkezden çevreye doğru yayılması-

nın önündeki en büyük engel, çevrede hakim olan, bir kültürün başka bir kültürün sultası altına girmesi şeklindeki algılamadır.

Ticaretin Ruhu

18. ve 19. yüzyıl liberalleri ticaret ve savaşın yıldızlarının barışmadığını hissediyorlardı. Savaşlar devletlerin merkantalist politikalarına hizmet ediyordu. Carr'a göre 'merkantalizmin amacı (...) toplumun ve üyelerinin refahını değil, egemen güçlerin tecessüm ettiği devletin gücünü artırmaktı. (...) zenginlik ise gücün kaynağını teşkil etmekte, daha spesifik bir ifadeyle savaşa hazırlıklı olma durumunu yansıtmaktaydı.' Napolyon savaşlarına kadar 'zenginlik en sade biçimiyle ihraç yoluyla elde edilen altın külçeleri olarak tanımlanıyordu; bu dönemde toplumun durağan olduğu şeklindeki hakim inanç nedeniyle, ihraç piyasalarının genişleme ihtimali olmayan sabitlenmiş bir düzeyde seyrettiği gibi bir algılama mevcuttu; bir milletin piyasalarını genişletmesinin ve dolayısıyla da zenginliğini artırmasının yegane yolu, eğer gerekirse ticaret savaşına başvurarak başka milletlerin piyasalarını ele geçirmekten geçiyordu' (Carr 1945: 5–6).

Serbest ticaret milli refahın artırılmasında daha barışçıl bir yoldu; çünkü nisbî fayda kuramına göre, milliyetçiliğe ve kendi kendine yetmeye (otarşi) başvurmadıkları sürece ekonomilerin daha iyi bir durumda oldukları sonucu ortaya çıkıyordu. Serbest ticaret aynı zamanda devletler arasındaki ayrımları ortadan kaldırıyor ve bireyleri tek bir toplum çatısı altında bir araya getiriyordu. Ticaretin önündeki yapay engeller bireyler arasındaki ilişkileri bozarak uluslararası gerilimlere yol açıyordu. Serbest ticaret toplumların birbirini anlama düzeyini artırmakta ve uluslararası dostluğu ve anlayışı desteklemektedir. Kant'a göre toplumlar arasında hiçbir engel olmaksızın gerçekleşecek ticari ilişkiler, onları ortak ve barışçıl bir amaç etrafında bir araya getirebilecektir. 'Ticaret, (...) toplumun barışçıl ve üretken kesiminin refahını ve gücünü savaş-yönelimli aristokrasi pahasına artırabilir ve (...) farklı toplumları, çıkarlarının ortak olduğunu net bir şekilde gösterecek daimi bir ilişki içerisine sokabilir' (Howard 1978: 20; Walter 1996). Aynı şekilde Ricardo da serbest ticaretin 'medeni dünyada, evrensel milletler toplumunu ortak tek bir çıkar ve ilişki bağıyla bir araya getirdiği'ne inanıyordu (Ricardo 1911: 114).

Çoğu zaman çatışmaların müsebbibi, dünya genelinde bireyler tarafından paylaşılan çıkarların doğal uyumunu bozan engeller üreten devlet kurumudur. Adam Smith ve Tom Paine'nin de belirttiği gibi, bu sorunun çözümü için gerekli olan şey malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımıdır. 'Eğer ticaretin küresel çapta gerçekleşmesi sağlanırsa savaş sisteminin kökü kazınabilir ve devletlerin içinde bulunduğu medeni olmayan şartlarda bir devrim yaratılabilir' (Howard 1978: 29). 1848'de John Stuart Mill de savaşın sona erdirilmesinde serbest ticaretin önemine vurgu yapmaktaydı: 'Doğal olarak savaşın karşısında yer alan kişisel çıkarları güçlendirerek ve artırarak bir anda savaşı tarih sahnesinden kaldırabilecek tek güç ticarettir' (Howard 1978: 37). Piyasaların genişlemesi toplumları tamamıyla yeni bir zemine oturtacaktır. Toprak gibi sınırlı kaynaklar için çatışmaların yaşanmasının yerini, sanayi devrimiyle birlikte herkes için sınırsız zenginlik umudu almıştır: Üretimin toplumlar arasında serbest bir şekilde gerçekleştirilmesi insanlığın ilerlemesine sebep olacaktır. İnsan toplulukları arasında anlayışı destekleyecek ve çatışmayı azaltacak bir karşılıklı bağımlılık durumunu ortaya çıkaracaktır. İktisadi kişisel çıkarlar, öyleyse, savaş için güçlü bir engeldir.

Liberaller serbest ticari etkileşimin sınırlar ötesinde bağlar oluşturacağını ve ulus-devlete olan bağlılığı zayıflatacağını düşünmektedir. Liderler, sonunda serbest ticaretten elde edilecek kazancın, yeni toprakların ele geçirilmesi ve kolonyal genişlemeyle elde edilecek olandan daha fazla olduğunun bilincine varacaklardır. Toplumlar savaşların ticareti akamete uğrattığını ve böylece iktisadi refahı engellediğini anladıkça, merkantalist çıkarlar için yapılan savaşlara destek azalacaktır. Karşılıklı bağımlılık, toplumlar arasında rekabetin yerini alabilir ve tekyanlı saldırgan eylemleri ve bunlara aynı şekilde karşılık vermeyi ortadan kaldırabilir.

Karşılıklı Bağımlılık ve Liberal Kurumsalcılık

Serbest ticaret ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, modern karşılıklı bağımlılık teorisinin özünü teşkil etmektedir. Mesela Avrupa'da bölgesel iktisadi entegrasyonun ivme kazanmasına, aynı coğrafyada yer alan devletler arasında ortak ticari çıkarların ve ikti-

sadi işbirliğinin sağlanmasıyla devletler arasında çatışmaların azaltılabileceği fikri ilham vermiştir. Bu, farklılıklarını geleneksel olarak askeri çatışmalarla çözüme kavuşturma eğilimindeki Fransa ve Almanya gibi ülkeleri çıkarları için ortak bir iktisadi ve siyasi çerçeve dahilinde hareket etmeye ikna etmiştir. Devletler birbirlerinin barış ve refahının sağlanması için bir araya gelebilir. Avrupa Birliği, tarihi olarak milli çatışmalarla sınırsız acılara maruz kalmış bir bölgede, ileri derecede iktisadi ve siyasi işbirliğini ortaya çıkaran bir iktisadi entegrasyon sürecine verilecek iyi bir örnektir.

Mitrany'nin de belirttiği gibi, devletler arasında işbirliği başlangıçta taraflar için en uygun teknik alanlarda gerçekleştirilir; bu başarıldıktan sonra, devletlerin karşılıklı kazanç sağlayacakları diğer fonksiyonel alanlara 'yayılma' eğilimi gösterecektir (Mitrany 1948: 350-63). Bu iddiayı daha da geliştiren Keohane ve Nye, uluslararası kurumlara üyelik yoluyla işbirliğinin kapsamını genişletebilmek için, devletlerin çıkar tanımlarını ciddi bir şekilde nasıl genişlettiklerini açıklamaktadır. Bu örgütlerin kurallarına uymak, sadece milli çıkarların dar bir şekilde düşünülmesinin önüne geçmekle kalmayıp aynı zamanda devlet egemenliğinin anlam ve önemini de zayıflatmaktadır (Keohane ve Nye 1977). 4. Bölümde Wight ve Bull gibi İngiliz Okulu teorisyenleri tarafından daha ileri bir düzeyde ele alındığı gibi, bu, uluslararası sistemin realistlerin düşündüğünden daha etkin bir şekilde normatif olarak düzenlenmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu argümana, neo-realizmle birlikte devletin ve uluslararası sistemin anarşik durumunun önemini kabul eden, fakat neo-realistlerin aksine anarşik ortamda devletler arasında işbirliğinin imkan dahilinde olduğunu savunan liberal kurumsalcılar arasında da rastlamak mümkündür (Young 1982; Nye 1988; Powell 1994). Liberal kurumsalcılar, devletler arasındaki işbirliğinin kurumlar dahilinde organize edilebileceğini ve resmiyete dökülebileceğini iddia etmektedir. 'Kurumlar' bu bağlamda, mesela Deniz Hukuku gibi spesifik alanlarda devletlerin davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü anlamına gelmektedir.

Neo-realizmin yapısal düşünce tarzını kabul eden, fakat bunun yanında devletlerin davranışlarını açıklama ve tahmin etme noktasında rasyonel seçim ve oyun teorisini kullanan liberal kurumsalcılar, devletler arasında işbirliğinin, kurallara uyulması için yaptırım uy-

gulayacak bir hegemonik gücün yokluğunda dahi geliştirilebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Onlara göre anarşi, uluslararası ilişkilere daha yüksek düzeyde bir düzen ve tahmin edilebilirlik kazandıran rejimler ve kurumsal işbirliği ile yatıştırılmaktadır. Rejimler –ilke, norm, kural ve karar alma prosedürleri bütünü– mesela salgın hastalıklar, uyuşturucu kaçakçılığı veya organize suçlar gibi alanlarda yapılan anlaşmalara taraf olan devletlerin beklentilerini somutlaştırmak suretiyle onların davranışlarına sınırlama getirir. Devletlerin işbirliğine gitmeden, kendi başlarına küresel sorunları çözemeyeceklerini göstermektedirler. Yönetimden mahrum bir anarşi ortamına güven, devamlılık ve istikrar kazandırırlar.

Neo-realistler ve neo-liberaller, devletlerin kendi çıkarlarını nasıl algıladıkları konusunda uzlaşamamaktadır. Waltz gibi neo-realistler, devletlerin –'Kim daha fazla kazanacak?' sorusu gibi ancak bir diğerinin kazandığıyla mukayese edilerek belirlenebilecek– 'göreceli kazanç' hesabı yaptıklarını savunurlar. Neo-liberaller ise devletlerin kendi 'mutlak kazançları'nı azami düzeye ulaştırmakla ilgilendiklerini iddia ederler; yani devletler kendi refahlarını paylaştıkları ortak çıkarlardan bağımsız olarak değerlendirirler ('Bana en fazla kazandıracak şey nedir?'). Kurumlar o halde işbirliğine yönelik davranışları destekleme, kurallara uyulmasını denetleme, gerektiğinde kurallara uyulması noktasında devletleri zorlama ve hile yapanları cezalandırma rolü oynamaktadır.

Bugün rejimlerin, çevre ile ilgili düzenlemeler (mesela iklim değişikliği), küresel finans ve ticaret (G20 yoluyla) ve terörle mücadele gibi birçok alanda faal olduğu söylenmektedir.

Neo-realistler, devletlerin rakiplerinden az kazanacaklarını gördükleri anda işbirliğine karşı ayak direteceklerini iddia etmektedir. Diğer taraftan liberal kurumsalcılar, uluslararası ilişkilerin sıfır-toplamlı bir oyun olmadığına, birçok devletin diğerlerinin ne kazandığını umursamadan kazancını artırmaya çalışacağına inanmaktadır. İşbirliği sonucunda ortaya çıkan karşılıklı kazanç, devletler sürekli bir şekilde nisbî kazanç hesabı yapmadığı için mümkün olmakta ve ortak sorunlar etrafında rejimlerin oluşturulması fırsatını doğurmaktadır.

Liberal kurumsalcılar, devletler arasında işbirliğinin, özellikle müeyyide prosedürlerinin zayıf ve hile yapmanın kazanç sağladığı bir

durumda, sağlam olmaktan uzak ve sınırlı olabileceğini kabul etmektedir. Yine de bölgesel ve küresel bütünleşmenin yükselişe geçtiği bir ortamda devletler, aralarında işlerin nasıl yürüyeceğini belirleyecek kuralların yazılı anlaşmalara dönüştüğü bir stratejik ve iktisadi çıkarların örtüşmesi durumunu –bir hegemonun dayatması olsun ya da olmasın– keşfedebilirler. Özellikle çevre kirliliği, finans krizleri ve terör tehdidi gibi alanlarda, devletler arasında resmi ilişkilerin tesis edilmesi argümanı oldukça ikna edicidir. Keohane, dünyadaki yeni siyasi ve ekonomik güç merkezlerinin liberal kurumsalcılık üzerinde oluşturduğu baskıyı ve de realizmin eleştirilerinin geçerliliğini kabul etmektedir. Bununla birlikte kurumların, uluslararası siyasette ilerlemeye dair inancını hâlâ yitirmemiş ve dengelenmemiş kaba gücün tehlikelerinden de endişe duyan liberaller için bir umut kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Rosecrance'a göre (1986), iktisadi karşılıklı bağımlılığın gelişimi ile toprak elde etme amacıyla çatışmaya girmenin öneminin azalışı arasında bir ilişki söz konusudur. Günümüz dünyasında devletler arasında ticaretin ve işbirliğinin getirisi, askeri rekabet ve toprak kazanımının önemli bir şekilde önüne geçmiş durumdadır. Merkantalist dönemde ulus-devletler toprak kazanımını milli gelirin artırılmasının en temel yolu olarak görüyorlardı. Son zamanlarda ise toprak kazanımının, 'savaşan devlet'in değil 'ticaret yapan devlet'in hakim konuma geldiği uluslararası sistemde devletlerin rekabet güçlerini artırmaya pek de yaramadığı anlaşıldı. 1970'lerde devlet elitleri zenginliği, işlenmiş ürünler ve hizmetler alanında dünya piyasalarında ne kadar paya sahip olunduğunun belirlediğini anladılar. Bu iki önemli sonuç doğurdu. Birincisi, bağımsız ve kendi kendine yeten devlet dönemi sona erdi. İktisadi karşılıklı bağımlılığın karmaşık yapısı, büyük güçler de dahil olmak üzere devletlerin uluslararası toplumun diğer üyelerince uygulanacak iktisadi cezaları göze almadan istediği gibi saldırgan bir tavır takınamayacağının altını çizmektedir. Ayrıca, bir devlet için kendi iktisadi gelişimi adına piyasa ve yatırımlarına ihtiyaç duyduğu ticari ortağı olan başka bir devleti tehdit etmenin hiçbir anlamı yoktur. İkincisi, nükleer dönemde toprak kazanımı haydut devletler için hem tehlikeli hem de masraflıdır. Ticaret ve dış yatırımlar yoluyla

iktisadi gelişim alternatifi, daha arzu edilir ve potansiyel olarak daha kazançlı bir stratejidir (Rosecrance 1986; Strange 1991).

Liberallerin iktisadi karşılıklı bağımlılığın uluslararası ilişkileri daha barışçıl kıldığına yönelik iddiasına neo-realistlerin tepkisini iki başlıkta toplayabiliriz. Birincisi, iki rakip disiplin arasındaki herhangi bir mücadelede, anarşik ortam ve bu ortamın neden olduğu güvensizlik durumu iktisadi refah arzusunun önüne geçecektir. İktisadi karşılıklı bağımlılık stratejik güvenliğin önüne geçemeyecektir; çünkü devletler öncelikle hayatta kalmaya çalışmak zorundadır. İktisadi işbirliğine yönelik çabalar, devletlerin kendilerini ne derecede güvende hissettikleri ve diğerleriyle askeri bir rekabete girmek zorunda oldukları gerçeğince sınırlandırılmaktadır. İkincisi, iktisadi karşılıklı bağımlılık fikri, aldatıcı bir şekilde devletler arasında bir eşitliğin ve küresel ekonomideki iktisadi güçlere karşı herkesçe paylaşılan bir savunmasızlık durumunun olduğunu ima etmektedir. Karşılıklı bağımlılık devletlerarası ilişkilerde hegemonya ve bağımlılığı ortadan kaldırmaz, çünkü dünya ticaret ve para piyasalarında güç eşit bir şekilde dağıtılmamaktadır. ABD gibi hakim güçler, karşılıklı bağımlılığın geliştiği ortamın kurallarını şekillendirmektedir. Çatışma ve işbirliği, daha barışçıl yollara yönlendirilse bile hiçbir şekilde ortadan kalkmayacaktır.

İnsan Hakları

Demokrasi ve serbest ticaretin sözcülüğüne soyunmak, liberal kurumsalcıların uluslararası teoriye kazandırdığı başka bir fikrin ipuçlarını vermektedir. Liberaller iç siyasi düzenlerin meşruiyetinin, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve devletin vatandaşlarının insan haklarına karşı saygılı olması şartına bağlı olduğuna inanmaktadır. Nasıl bir birey için toplumsal olarak kabul edilmeyecek veya ceza gerektiren bir davranışta bulunmak yanlışsa, devlet için de aynı şekilde yanlıştır.

Temel insani ihtiyaçlara yönelik atıflar antik Babil dönemine ait kanun metinlerine ve Budist, Konfüçyan ve Hindu metinlerine içkindir; fakat yine de insan davranışlarının ortak standartlarını düzenleyen evrensel ilkelerden ilk olarak açıkça bahsedilmesine batılı metinlerde rastlanmaktadır.

Evrensel insan hakları fikrinin kökenleri; doğal hukuk geleneği, Batı'da Aydınlanma döneminde 'insanın hakları' tartışması ile devletin keyfi uygulamalarına karşı mücadele veren bireylerin tecrübelerine dayanmaktadır (Donnelly 2003). 1215'teki *Magna Carta* ve 1689'da İngiliz Kamu Hukuku ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilanı ne kadar önemliyse, Grotius (milletler hukuku), Rousseau (toplumsal sözleşme) ve Locke'un (halk onayı, egemenliğin sınırları) hukukta temel insan haklarının geliştirilmesine yönelik yaptıkları entelektüel katkılar da bir o kadar önemlidir. İnsan hakları ilk olarak 1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ('tüm insanların eşit yaratıldığını ve Tanrı tarafından Yaşam, Özgürlük ve Mutlu bir yaşam sürme gibi devredilemez Haklarla donatıldıklarını açık seçik gerçekler olarak kabul ediyoruz') ve 1789'da Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nde ('tüm insanlar özgür ve eşit haklarla doğmuştur') telaffuz edilmiştir.

Batı dünyasında kültürel ve hukuki pratiklerin değişimi insan haklarının gelişimini tetikledi. Bu değişimler, insan acılarına yönelik duyulan empatinin küçük tikel mekanların ötesine geçmesiyle ortaya çıkan yeni moral toplulukları, hukuki süreçlerde adaletin tesis edilmesinde işkencenin bir araç olarak kullanılmasının reddedilmesini ve insan bedeninin özerkliğine daha fazla saygı gösterilmesini de içeren birçok konuda insan ilişkilerinin geç 18. yüzyıldan itibaren edebiyat ve sanatta yeniden tanımlanmasını kapsamaktadır (Hunt 2007).

İnsanların –tamamıyla insan olmasından kaynaklanan– bazı temel haklar, kazanımlar ve savunma mekanizmalarıyla donatıldığı söylenmektedir. Bu haklar doğuştan gelmeleri anlamında insanlara içkin, vazgeçilmesi ya da el konulması söz konusu olmadığı için devredilemez ve milliyet, toplumsal statü, ırk ve cinsiyet gözetilmeksizin elde edilebildiği için evrensel olarak kabul edilmişlerdir. Belli değer ve standartların evrensel olarak uygulanmasına inanan liberaller insan haklarına normatif bir değer atfetmektedir.

Bu hakların tüm insanları kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasının, liberal dış politika ve uluslararası ilişkiler düşüncesinde özel bir konuma sahip olmasının iki sebebi vardır. Birincisi, bu haklar özgürleşim, adalet ve insan özgürlüğüne hukuki bir zemin oluşturmaktadır. Bunların devlet tarafından reddedilmesi, tüm insanlığın saygınlı-

ğına bir hakaret ve insanlık durumuna düşürülmüş bir kara lekedir. İkincisi, vatandaşlarına etik bir şekilde davranan ve siyasi süreçlere anlamlı bir katılımı sağlayan devletlerin, uluslararası arenada daha az saldırgan davranacağı düşünülmektedir. Devletlerin ulusal çıkarlarını tehlikeye sokmaları pahasına liberallere düşen görev, evrensel olarak kabul görecek bu ahlaki standartların geliştirilmesi ve desteklenmesi olagelmiştir. İşçi hakları konusundaki gelişmeler, köleliğin sona ermesi, Batı'da kadınların siyasi özgürlüklerini elde etmeleri, yerel halklara yönelik muameleler ve Güney Afrika'da beyazların üstünlüğünün sona ermesi gibi konularda açık bir başarı elde edilmesine rağmen bunun pek de kolay bir iş olmadığı ortadadır (Dunne ve Wheeler 1999; Donnelly 2003).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli hukuki kuralların, araçların ve kurumların oluşturulması bu alanda ciddi bir başarıydı. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) en önemli unsurlar olarak ortaya çıkarken, Uluslararası Çalışma Örgütü [*International Labour Organization*-ILO] ve Uluslararası Adalet Divanı [*International Court of Justice*-ICJ] insan haklarının korunmasında önemli kurumsal ve sembolik roller oynadı. Soykırıma ilişkin suçlara ve savaş esirlerinin haklarına yönelik artan hassasiyet ve zorbaca ve insanlık dışı cezalandırma yöntemlerinin yasaklanması bu alanda yaşanan ilerlemeyi yansıtmaktadır.

Ufuk açıcı çalışmasında Vincent (1986) insanın aç kalmama hakkının, üzerinde küresel uzlaşma sağlanabilecek tek insan hakkı olduğunu tespit etmektedir. İdeolojik ve dinî farklılıklar bir kenara bırakıldığında dünya toplumu, insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasının insan onuru için temel teşkil ettiği hususunda hemfikirdir. Bunun dışında ulus-devletler bir anlaşma zemini bulma konusunda zorluk çekmektedir; özellikle de gelişmekte olan ülkeler insan hakları konusunda küresel merkezlerden yükselen seslerin kendi iç işlerine karışmaya yönelik bir bahane olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar ülkesel egemenliğin (*territorial sovereignty*) meşru uluslararası gözetimden kaçmak için kabul edilebilir bir gerekçe olarak kullanılamayacağı yönünde bir inanç gelişmekteyse de, birçok devlet, artan insani

müdahalelerin de oluşturduğu endişeyle, etik performanslarını geliştirme hususunda başkalarına kendileri üzerinde baskı kurma hakkı vermeye pek de sıcak bakmamaktadır (Wheeler 2000).

Marksistler, kapitalist üretim ilişkilerinin neden olduğu sınıf merkezli sömürünün doğasına cevap verme konusunda başarısız olan liberal insan haklarını, burjuva özgürlükleri olmalarının ötesinde bir anlam taşımadıkları gerekçesiyle reddetmektedir. Realistler ise 'ciddi güvensizlik ortamının, devletlerin, ulusal çıkarlarını bir kenara bırakıp etik ve insani meselelere odaklanmasına müsaade etmeyeceği'ni belirtmektedir (Linklater 1992b: 27). Eninde sonunda, siyasi eylemleri belirleyen çıkarlardır ve küresel arenada siyaset, bu çıkarların geliştirilmesi için verilen ve ahlakla ilişkili olmayan bir güç mücadelesinden ibarettir. Diğerleri ise mesela alt-kıta [ülkelerinde] çocuk işçiliğinin yasaklanması gibi hakların uygulanmasının milyonları daha büyük bir yoksulluk sarmalına iteceğini gündeme getirmektedir.

Liberaller, demokrasi ve insan hakları anlayışlarının kültürel olarak spesifik, etnosantrik ve batılı olmayan toplumlar için bir anlam taşımadığı suçlamasının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Birçok toplum için evrensellikten bahsetmek, hakim başka bir toplumun kültürünü kendilerine empoze etmeyi gizlemekten öte bir şey değildir ve aynı zamanda da egemenliklerine müdahale anlamını taşımaktadır. İnsan haklarının dünya sisteminin merkezinden çevresine doğru yayılma çabası iki alan arasında bir ahlaki hiyerarşi öngörmektedir; yani bu sadece Batı'nın –diğerlerinin de taklit etmesi gereken– ahlaki doğrulara sahip olduğunu ima etmekle kalmamakta, aynı zamanda diğer toplumları yargılama ve kendi doğrularını dikte etme konumunda olduğunun da altını çizmektedir.

Önceleri komünist şimdilerde ise Doğu Asya devletlerince gündeme getirilen iktisadi, sosyal ve kültürel hakların sivil ve siyasi haklardan önce geldiği iddiası meseleyi daha da karmaşık bir hale sokmaktadır. Bu, bazen birinci ve ikinci nesil haklar arasındaki bir tartışma olarak nitelendirilmektedir. Bu iddia insan haklarının bölünmez ve evrensel olduğu fikrine açık bir meydan okumadır ve Bull'un Batı'ya karşı başkaldırı olarak adlandırdığı sürecin bir parçasıdır. Bazı toplumlarda yoksulluğun azaltılması ve iktisadi gelişimin sağlanmasının, öncelikle vatandaşların siyasi özgürlüklerinin ve insan haklarının reddedil-

mesine bağlı olduğunu ima etmektedir. Bununla birlikte, hakların bu şekilde öncelik kazanması, yani prosedürel ve aslî insan haklarının birbiriyle uyumsuz olduğu fikri oldukça sorunludur ve hükümetlerce otoriter bir yönetim tarzının meşrulaştırılması için bahane olarak kullanıldığı yönünde yaygın bir görüş mevcuttur.

Sayıları her geçen gün artan pek çok Doğu Asyalı muhafazakâr siyasi lider, çekişmenin, bireyselciliğin ve ahlaki çöküntünün hakim olduğu Batı liberalizmine alternatif olarak uyum, hiyerarşi ve uzlaşma (Konfüçyanizm) gibi ilkeleri barındıran daha üstün bir Asyalı siyasi ve toplumsal düzeni savunmaktadır. Bu iddiayı dillendirenlerin kendi siyasi çıkarlarını gözettikleri gerçeğini bir kenara bırakırsak (demokratik yollardan seçilmiş liderlerin bu modeli pek savunduklarını söyleyemeyiz), bu iddia Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde liberal demokrasinin önemli evrensel bir rakibinin kalmadığı argümanına ciddi bir meydan okumadır. Kendini İslami bir toplum olarak tanımlayan devletler de dahil, bazı devletlerin siyasi modernleşme anlamında Batı'nın izinden gitme konusunda istekli olmadığı açıktır. Bazıları Batı modelini net bir biçimde reddetmektedir.

Son zamanlarda Batı dünyasının evrensel insan haklarına yönelik bağlılığı konusunda da soru işaretleri ortaya çıktı. ABD tarafından yürütülen 'terörle mücadele'; işkenceye başvurma, düşman askerlerinin sorgulanmadan hapsedilmesi ve Batı'da olduğundan daha sert bir şekilde sorgulanabilmeleri için şüphelilerin üçüncü bir ülkeye teslim edilmesi konularında kolaylaştırıcı bir rol oynadı. Bu eylemlerin ortaya çıkması, insan haklarının küreye yayılmasında Batı'nın oynadığı moral gücü zayıflattı.

Evrensel kurallar ve araçlar konusunda bir uzlaşı sağlansa dahi evrensel standartlara uyulması nasıl sağlanacak? Liberaller bu meselede ikiye bölünmüş durumdadır: Bir tarafta egemenliği ve devletlerin iç işlerine müdahale etmeme gerekliliğini savunanlar, diğer tarafta ise etik ilkelerin desteklenmesinin diğer devletlerin iç işlerine müdahaleyi meşrulaştırdığına inananlar bulunmaktadır (bkz. Bull 1984a; Wheeler 2000).

Kamboçya, Ruanda, Sırbistan ve Doğu Timor'da gerçekleştirilen insani müdahaleler geleneksel olarak egemenliğin dış müdahalelere

karşı sağladığı korumayı ciddi bir şekilde sarstı. Bu durum, ICJ gibi uluslararası mahkemelerce savaş suçları ve insanlığa karşı suç işleyenlere yönelik yürütülen davalarca da desteklenmektedir (Forbes ve Hoffman 1993). 2002'de Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin [*International Criminal Court*-ICC] kurulması, siyasi liderlerin keyfi zorbalıklarına ve azınlıklara ve muhaliflere yönelik şiddet uygulamalarında devlet aygıtının kullanılmasına karşı çıkan liberal hassasiyetlerin daha ileriye taşınması olarak görülebilir. Bununla birlikte bu kurum, yapısı ve işlevi itibariyle, dış müdahalelerden bağımsız bir şekilde bir hükümetin iç işlerini yürütmesini sağlayan egemenlik hakkını sınırlamaktadır. ABD ve Rusya gibi ICC'yi onaylamayı egemenliğe müdahale gerekçesiyle reddeden ülkeler, ICC'ye üye olmanın küresel bir uzlaşı halini alacağı ileriki yıllarda ciddi baskılara maruz kalacaklardır.

Milosevic, Saddam ve Mübarek gibi liderlerin yargılanmasının büyük bir sevinçle karşılanması ve Pinochet, Suharto ve Kaddafi gibi bazı liderlerin yargılanmamalarının olay olması, savaş suçları veya insanlığa karşı suç işlemiş devlet liderleri ve yetkililerine sağlanan egemenlik kalkanının aleyhine bir süreç yaşandığını göstermektedir. Oysa geçmişte adalet, elbette akla gelirse, bir iç siyaset meselesi olarak görülüyordu; günümüzde liberal uluslararasıcılığın, küresel standartlar ve hukukun üstünlüğüne yaptığı vurgu sayesinde uluslararası hukuki forumlar oluşturulmakta ve uluslararası hukuk daha da gelişmektedir. Bu gibi davaların zamanın siyasi atmosferinden, özellikle de bu davalara muhatap devletlerin iç siyasi ortamından etkilenmemesi mümkün değildir; yine de bu davaların uluslararası yargı sistemi içerisinde gerçekleşmeleri küresel adalet sistemine doğru bir gelişme yaşandığını göstermektedir.

İnsani müdahalenin modern biçimleri, 18. yüzyılın ortalarında İngiliz ve Hollandalıların, Bohemyalı otoriteler tarafından sınır dışı edilmekle tehdit edilen Prag Yahudi cemaati lehine giriştikleri başarılı müdahale biçimini takip etmektedir. İngiltere Başbakanı Gladstone'un 19. yüzyılın ikinci yarısında ve ABD Başkanı Wilson'ın 20. yüzyılın başında üstlendikleri roller gibi, 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da ve Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) ve Berlin Anlaşması (1878) ile Doğu'da risk altında bulunan Hristiyan azınlıkların korun-

ması da aynı hukuki çerçeve içerisinde değerlendirilebilir. Vietnam'ın 1978'de Kamboçya'yı işgal etmesi, Soğuk Savaş'ın ideolojik bakış açısından modern dönemde insani müdahalenin siyasete bağımlı yapısını gözler önüne sermektedir. Bu durum, 'koruma hakkı' (R2P) normunun geliştirilmesinin niçin hâlâ dünya genelinde gereken siyasi desteği görmediğini aydınlatmaktadır. Hem bağımsız devletlerin egemenlik hakkını hem de ciddi insani kriz durumunda dış müdahale hakkını savunan liberaller bu iki uluslararası normu bir araya getirme konusunda zorlanmaktadır (Chomsky 1999).

Küreselleşme, Finansal Sistem ve Terörizm

Günümüz dünyasında iktisadi liberalizmin ne ölçüde hakim bir ideoloji olduğunu gözönüne aldığımızda, Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası iyimserliğinin sağlam bir zemine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Neo-liberal tarzda düzenlenmiş bir küresel siyasal iktisada yönelim, demokratik barış alanının genişlemesi kadar önemli bir gelişmedir. Dünya ekonomisi 21. yüzyılın başlarında, hiçbir zaman olmadığı kadar Smith ve Ricardo'nun genel hatlarını çizdikleri forma benzemektedir. MacPherson'ın tahmin ettiği gibi, bu gelişme 'insan ve toplumun doğasına yönelik piyasa varsayımlarının liberal-demokratik teoriye ne ölçüde nüfuz ettiği'nin de bir ölçüsü mahiyetindedir (MacPherson 1977: 21). Ufukta beliren iki kara bulut beklenmedik oldukları kadar ciddi bir tehdit de içermektedir. 2001 yılında başlayan Batı-karşıtı İslamcı terör dalgası küreselleşmenin önünde büyük bir engel teşkil etmekte, liberalleri hesapta olmayan bazı entelektüel ikilemlere ve siyasi tavır değişikliklerine sürüklemektedir. Aynı şekilde, 2007 yılında patlak veren küresel finans krizi de sektörde piyasa ekonomisinin değerlerini savunanların güvenini sarsmıştır.

Liberalizmin günümüzde dünya ekonomisinin genel hatlarını ne ölçüde belirlediği ve ekonomik krizler ile İslamcı terörizmin etkilerini çözümlemeye geçmeden önce, 19. yüzyılda serbest piyasa kapitalizmi tecrübesinin, insana, piyasaya ve devletin rolüyle ilgili pek çok liberal varsayıma meydan okumuş olduğunu tespit etmemiz önem arz etmektedir.

Polanyi gibi eleştirmenler, doğal ortamda insanlık durumuna odaklanmak yerine düzensiz bir piyasa toplumunda hayatta kalabil-

mek için maddi kazancın ne kadar gerekli olduğuna dikkat çekmektedirler. Liberallerin, piyasa kapitalizminin bu spesifik örneğinden yola çıkarak bir genellemeye gitmeleri ve yeni ve geçici siyasal iktisat biçimince şekillenmiş bir davranışın, insanın iç benliğinin doğru bir yansıması olduğuna inanmaları hiç de akıllıca değildir (Polanyi 1944; Block ve Somers 1984).

Toplumun iktisadi yaşamına yönelik devlet müdahalesi, Polanyi'ye göre, düzenlenmediğinde toplumu yok etme tehdidi barındıran dizginlenmemiş piyasaların yıkıcı gücüne karşı toplumun kendini koruma refleksidir. Aynı zamanda, ekonomiye devlet müdahalesi piyasaların sorunsuz işlemeleri için de gereklidir. Serbest ticaret, ticari işlemler ve liberal piyasalar daima devletin bir siyaseti olagelmiştir; organik olarak veya bağımsız bir şekilde ortaya çıkmamışlardır.

List ve birçok iktisatçının üzerinde durduğu gibi sanayi toplumlarının iktisadi gelişiminde devlet önemli roller oynamaktadır; devlet, küresel piyasa payı elde edecek eşit düzeye gelene kadar, yeni doğmuş sektörleri dış rekabetten korumaktadır. Serbest ticaret politikası uygulayarak bir sanayi devi haline gelmiş bir devlete rastlamak neredeyse imkansızdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu Asya'nın da gösterdiği gibi, korumacılık ve devlet kontrolünde bir iktisadi gelişme modern dünyada iktisadi başarının vazgeçilmez unsurlarıdır.

Liberalizm ve Küreselleşme

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, önemli ölçüde, Batı dünyasında neo-liberal düşüncenin yeniden doğuşuyla çakışmaktadır. Özellikle 1970 ve 1980'lerde İngiltere ve ABD'de 'Yeni Sağ'ın siyasi zaferleri, iktisadi hayata ilk bütünlüklü devlet müdahalesi anlayışı olan Keynesçiliğe karşı kazanılmıştır. Keynesçiliğe göre devlet, iş dünyasını çalışır hale getirmek, bir dereceye kadar toplumsal eşitlik ve güvenlik sağlamak ve tam istihdam sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale etmiştir. 'Piyasa güçleri'nin serbest hareket etmesini ve devletin iktisadi hayatta asgari düzeyde rol almasını savunan neo-liberaller, İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok Batı toplumunda ortaya çıkan sosyal-demokratik uzlaşmaya meydan okuma sürecinde refah devletine 'geri adım' attırmak istemişlerdi.

Batılı hükümetler daha fazla etkinlik ve üretkenliğe eğilim gösterdikçe ve refah ve sosyal adaleti daha az sorun ettikçe, devletin piyasayı düzenleme gücü küreselleşme güçlerince, özellikle de para piyasalarının ve döviz piyasalarının de-regülasyonu tarafından azaltıldı. Sosyal yapıların aktarımıyla ortaya çıkan ve piyasaların doğal işleyişi sonucu artan eşitsizliklerin toplum tarafından bir şekilde azaltılmasının araçları önemli ölçüde ortadan kayboldu. Buna ek olarak, batılı ekonomilerde geleneksel birçok sektörün ortadan kalkması, teknolojik değişimin etkileri, yatırım ve üretim konusunda artan rekabet ve sermayenin hareketliliği emeğin pazarlık gücünü yerle bir etti. Sermayenin egemenliği, hem devletin müdahil eylemleri hem de organize çalışanların kolektif gücü üzerinde tartışılmaz bir hakimiyet kurdu.

(Küreselleşmenin) kapitalizmin tamamıyla yeni bir safhasını oluşturduğunu düşünen liberaller ile bu iddialara şüpheyle yaklaşan devletçiler arasında küreselleşme üzerine ciddi bir tartışma devam etmektedir (Held vd. 1999; Held ve McGrew 2000). Liberaller, iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ve düzenlenmesinde ulusal sınırların artan anlamsızlığına dikkat çekmektedir. Serbest ticaretin büyümesine, ulus-aşırı şirketlerin siyasi düzenleme ve ulusal yargı sistemini aşma kapasitelerine ve sermayenin ulusal ve ülke-merkezli kısıtlamalardan kurtarılmasına odaklanmaktadırlar (Ohmae 1995; Friedman 2000; Micklewait ve Wooldridge 2000). Bu duruma şüpheyle yakalaşanlar ise dünyanın 20. yüzyılın sonunda 19. yüzyıla nazaran daha az açık ve küreselleşmiş olduğunu iddia etmektedir. Her ne kadar 1970'lerin başında Bretton Woods sisteminin çökmesi sonucu, kısa dönemli spekülatif para transferlerinin büyük çapta bir patlama yapmasının ulusal hükümetlerin planlama seçeneklerini daralttığını kabul etseler de, dünya ticaret hacminin dünya ekonomisine oranının yüzyılın sonunda ve başında aynı olduğunu belirtmektedirler. Bu sürece kuşkuyla yaklaşanlar, varlığını kabul ettikleri farklı ulusal ekonomiler arasında artan bağlantıları içeren uluslararası ekonomi fikri ile reddetme eğilimde oldukları önemli ulusal sınır ve bölünmelerin olmadığı tek bir küresel siyasal iktisat arasında bir ayrım yapmak istemektedir (Weiss 1998; Chomsky 1999; Hirst ve Thompson 1996; Hobsbawm 2000).

Müteakip bölüm, liberal fikirlerin mevcut iktisadi düzeni ne kadar etkilediğini ele almaktadır. Ayrıca dünya ticaretinin günümüzdeki doğasını, egemenlik ve dış yatırım sorununu ve İslami terörün liberal fikirlere karşı yürüttüğü meydan okumayı tartışmaktadır.

'Serbest Ticaret'in Doğası

Neo-liberallere göre Smith ve Ricardo tarafından ortaya konulan serbest ticaretin ilkeleri günümüz dünyasında da anlamlı durmaktadır. Ulusal sınırlar bir engel çıkarmaksızın tüccarların para ve mal değişimine izin verilmelidir. Uluslararası ticaretin önünde çok az hukuki kısıtlama olmalıdır; ulusal üreticilere yönelik sanal koruma yollarına ve devlet desteğine izin verilmemelidir. Mallar ve hizmetlerin ulusal sınırları serbestçe aştığı açık bir küresel piyasa, tüm ulus-devletlerin karar vericilerinin ortak hedefi olmalıdır. Sadece serbest ticaret iktisadi büyümeyi maksimum düzeye ulaştırabilir ve kaynakların, emeğin ve sermayenin en etkin şekilde kullanılacağı bir rekabet ortamını ortaya çıkarabilir.

Diğer taraftan, korumacılığın topluma zararlı olduğu düşünülmektedir. Rekabet gücü düşük sektörleri piyasa kurallarından koruyan politikalar uluslararası ticareti yozlaştırmakta, piyasa talebini bozmakta ve fiyatları sahte bir şekilde düşürmekte, verimsizliği körüklemekte ve oyunu kuralına göre oynayanları da cezalandırmaktadır. Korumacılık toplumda 'özel' ve 'kollanan' çıkarların bir talebidir ve 'ulusal çıkarlar' gözönünde bulundurularak hükümetlerce karşı konulmalıdır. Gelişmekte olan ülkeleri, küresel piyasalara dahil olup ucuz işçi piyasasında iç avantajlarını değerlendirmekten alıkoyarak cezalandırmaktadır.

Serbest ticaret iddiasının köşetaşı, devletlere en ucuz şekilde üretebilecekleri mallar ve servisler –yani 'faktör donatımları'– üzerinde uzmanlaşmayı önererek, onları kendi kendine yetme siyasetinden vazgeçirmeye çalışan mukayeseli üstünlük teorisidir. Kendi ürettikleri malları, o zaman başka yerlerde daha ucuz bir şekilde üretilen mallarla değiş tokuş edebilirler. Fiyat mekanizmalarının sunduğu disiplin sayesinde tüm ürünler en etkin bir biçimde üretildiğine göre, zenginliğin üretimi maksimum düzeye ulaşır ve herkes bu zenginlik-

ten nasibini alır. Smith'e göre piyasa güçlerinin 'görünmez eli', her devletin her bir ferdini küresel ekonomi içerisinde en avantajlı pozisyonu almaya yönlendirir. Böylece birinin çıkarı herkesin genel çıkarı haline gelir.

Küreselleşme çağında mukayeseli üstünlük teorisinin işlerliği sorgulanır hale geldi (Strange 1985; Bairoch 1993; Daly ve Cobb 1994; Clairmont 1996). Bu teorinin öncelikli sıkıntısı, para hareketlilikleri üzerinde devlet kontrolünün bulunduğu bir çağda kurgulanmış olmasıdır. Ricardo ve Smith paranın hareketsiz olduğunu ve yalnızca milli sınırlar içerisindeki yatırımlar için kullanılabileceğini varsayıyorlardı. Ayrıca kapitalistin öncelikle ve en başta, ticari kimliğini inşa ettiği bağlamın, bir milli siyasi topluluğun üyesi olduğunu varsayıyorlardı. Smith'in 'görünmez eli' topluma bağlılığı ve dolayısıyla da kapitalistin yurtdışında yatırıma yönelik 'doğal bir isteksizlik' besleyeceği önkoşuluna dayanıyordu. Smith ve Ricardo'nun, 'devlet yöneticilerinin pek de güvenmediği ve ahlaksız olarak gördüğü, devletlerinin üstüne çıkmış ve kendi milli siyasi topluluğuna bağlılık hissetmeyen kozmopolitan para yöneticileri ve ulus-aşırı şirketlerin işgal ettiği bir dünyayı' öngörmeleri mümkün değildi (Daly ve Cobb 1994: 215). Toplumsal yükümlülük ve bağlılıktan azade ve yurtdışında yatırım yapma hususunda 'doğal bir isteksizlik' hissetmeyen kapitalistlerin olabileceği fikri onlara oldukça saçma gelirdi. Olabildiğine hareketli ve değişken para piyasaları, mukayeseli üstünlük teorisi için ciddi bir meydan okumadır.

İkinci problem ise uluslararası ticaretin geçtiğimiz onyıllarda önemli bir biçim değişikliği yaşamasından kaynaklanmaktadır. Ayrı iktisadi birimler olarak ulusal, egemen devletlerin birbiriyle ticaret yaptığı fikri giderek demode hale gelmektedir. Sektör-içi veya şirket-içi ticaret dünya ekonomisinin imalat sektöründe hakim durumdadır. Tüm ticari işlemlerin %40'ından fazlasını şirket-içi işlemler oluşturmaktadır; bunlar açık bir şekilde 'görülen el'in kılavuzluğunda ulus-aşırı şirketler bünyesinde yürütülen işlemlerdir. Şirket-içi ticaret, devletlere faktör donanımlarının nisbî maliyet avantajı sağladığı ürünlerde uzmanlaşmayı tavsiye eden, nisbî kazanç teorisinin tam da karşısında durmaktadır. Sermaye ve teknolojinin hareketliliği ve şirketlerin kendi aralarında ticari işlem yürütmeleri 'hemen hemen tüm sanayileşmiş toplumların hükümetlerinin, stratejik sek-

törlerde kendi yerel şirketleriyle –çokuluslu şirketlerin şubeleri de dahil– küresel ağlar arasında bağlantı kurmasında ciddi anlamda çıkarı olduğu' anlamına gelmektedir. Neo-liberal teorilerin arzu ettiği gibi, devletlerin artık iş dünyasına bigâne kalması mümkün değildir (Emy 1993: 173).

Aynı şekilde, dünya ekonomisinin küreselleşmesi birçok imalat sektörünün gelişmekte olan ülkelere yayılmasına ve ulus-aşırı imalat merkezlerinin emeğin ucuz ve organize emekçi sınıfın baskı altına alındığı ya da organize olmalarının illegal olduğu, düşük sağlık ve güvenlik standartlarına sahip bölgelere kaydırılmasına tanıklık etmektedir. Ulus-aşırı şirketler ucuz işgücü ve doğal kaynaklara ulaşma mücadelesinde ulusal sınırları giderek daha kolay bir şekilde alt eder duruma geldiler; zaten çok az devlet onları reddetme eğilimi göstermektedir. Gelir fırsatlarının en üst düzeye ulaşabileceği her yerde yeni üretim merkezleri kuruldu; çünkü yatırım kararları nisbî kazançtan ziyade mutlak kazancın elde edilmesi ilkesine göre verilmektedir. Liberaller bu durumu, gelişmekte olan dünyaya yönelik yatırımların artırılmasında ve aksi takdirde dünya ticaret sisteminin dışında kalacak ülkeler için bir ticaret profilinin oluşturulmasında en ideal çözüm olarak görmektedir.

Modern ticaret şartları, piyasaların ve ticaretin esasında nasıl işlem gördüğüne yönelik neo-liberal çözümlemenin dayanağını oluşturan varsayımlardan önemli ölçüde farklılaştı. Üretimin uluslararasılaşması, sermayenin hareketliliği ve ulus-aşırı şirketlerin hakimiyeti gibi gelişmeler nisbî kazanç teorilerini demode kıldı. Birbirinden ayrı iktisadi birimler olarak egemen ulus-devletlerin birbiriyle ticari ilişkiler geliştirdiği fikri giderek kural olmaktan çıkıp istisna durumuna gelmektedir. Ulusal zenginliğin maksimize edilmesine vurgu yapan neo-merkantalist teori de günümüzün ticari hayatının gerçeklerini açıklayamamaktadır. Bu anlamda daha gerçekçi bir açıklama, günümüzde ticaret alanında yaşananın, 'ticari işlemlerin büyük şirketler içinde ve arasında gerçekleştiği ve ulusal alanda konumlanmış uluslararası şirketleri ve finans kurumlarını desteklemek ve korumak amacıyla üç Kuzey bloğunda devletin müdahaleleri'nin yaşandığı bir 'şirket merkantalizmi' iddiasıdır (Chomsky 1994: 95). Her ne kadar hakim iktisadi çevrelerde pek yaygın bir görüş olmasa da, eğer bir

ulusun nisbî kazancından söz edeceksek, bu açıkçası doğanın bir armağanı olmaktan öte insanın bir başarısıdır.

Nisbî kazanç teorisine yönelik üçüncü meydan okuma, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çoktaraflı ticareti destekleyen kuralların düzenli bir şekilde erozyona uğramasıdır. Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması [*North American Free Trade Agreement*-NAFTA] gibi bloklar *içerisinde* ticaretin önündeki engeller bir şekilde kaldırılmışsa da kapitalist ve komünist bloklar *arasında* ticaretin önüne engeller konmuştur. Gümrük vergileri aşağıya çekilmiştir, fakat yerine ithalat kotaları ve gönüllü sınırlandırma anlaşmaları gibi gümrük-dışı yeni engeller konulmuştur. Bu durum daha çok, Avrupalılara ve Kuzey Amerikalılara sağlanan devlet desteği neticesinde zorluk yaşayan küçük ve 'dürüst' tüccarlar için bir sorun yaratmıştır. Bir yandan tek taraflı olarak serbest piyasa doktrinlerini uygulayan, diğer yandan da sanayileşmiş toplumları ters yöne yönlendiren devletler dünya ekonomisi içinde korunaksız bir pozisyona düşmüştür. Gümrük tarifeleri ve gümrük-dışı tarifeler ister kaldırılsın isterse kaldırılmasın, dünya piyasaları gerçek anlamda 'serbest' olamazdı; çünkü ulus-aşırı şirketlerin transfer ücretlendirme ve diğer araçları kullanarak piyasaları kontrol etme ve bozma gücü vardı.

NAFTA, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği [*Asia Pacific Economic Cooperation*-APEC] ve WTO gibi örgütlerin ve serbest ticaret anlaşmalarının artışı ve G8, Uluslararası Para Fonu [*International Monetary Fund*-IMF] ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin artan önemi, Soğuk Savaş sonrası dönemde neo-liberalizmin artan etkinliğini göstermektedir. Bunlar serbest ticareti yönetim ideolojileri olarak gören güçlü ulus-aşırı yapılardır. Bunları destekleyenlere göre bu yapılar gelişmekte olan ülkelere finansal zorluklarını aşmak ve ekonomilerini modernize etmek için gerekli fırsatları sunmaktadır. Bazıları ise bu yapıların gelişmekte olan ülkelere serbest piyasa yapılarını dayattığını iddia etmektedir. Bu örgütler devletler arasında piyasa ilişkilerini kurumsallaştırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeleri, kendilerini korumak amacıyla kullandıkları kalkanlarını aşağı çekmeye zorlayan anlaşmaların içine çekerek, mesela NAFTA ve WTO, Güney ülkelerinin 'nisbî kazanç'larının dikte ettiği modelin dışında bir ticari profil geliştirmelerinin önüne geçmektedir. Diğer taraftan IMF ve

Dünya Bankası ise gelişmiş ülkelere, serbest piyasa kurallarını kabul etme karşılığında para sağlamaktadır (daha doğru bir ifadeyle 'borç' vermektedir); bu, 'yapısal uyum programları'nın [*Structural Adjustment Policies*-SAP] belli 'koşullara bağlılığı'nı ortaya koymaktadır.

Eleştirmenler bu kurumlara, eşit olmayan piyasa ilişkilerine dayanan tek bir çeşit dünya düzenini meşrulaştırdığı için saldırmaktadır. Özellikle de devletlerin kendi özel şartlarını dikkate almaksızın iktisadi gelişme için aynı tavsiyeleri empoze etmesinden şikayetçidirler. Gelişmekte olan ülkelerin destek ve para yardımlarını riske etmemek için, 'Washington Uzlaşması' olarak da adlandırılan serbest piyasa ilkelerini kabul etmeleri beklenmektedir: Bu ilkeler, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yabancı yatırımcılara açmasını, finansal deregülasyonu, devlet harcamalarının ve bütçe açığının kısılmasını, kamu mallarının özelleştirilmesini, yerel sanayiye devletin sağladığı koruma ve destekten vazgeçilmesini ve ihraç-odaklı bir ekonomi geliştirmelerini kapsamaktadır. Ve böylece devletlerin –yatırım ve harcama önceliklerini belirlemesini sağlayan sermaye hareketleri üzerindeki (devlet) kontrolünün kaldırılması istendiği için– iktisadi gelişmelerinin dümeni, ulusal ya da toplumun çıkarlarından ziyade en yüksek düzeyde kâr elde etmeyi amaçlayan düzensiz para piyasalarının kontrolüne geçmektedir.

İktisadi verimliliğin ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiyle bütünleşmelerinin tek yolu olduğu gerekçe gösterilerek serbest ticaret güçlü bir şekilde savunulmaktadır. Kuzey ülkeleri arasında korumacılık, Güney ülkelerinin ekonomilerini sanayileşmiş dünya piyasalarından dışlayarak dezavantajlı duruma düşürmekte ve bu sebeple de ekonomilerini modernleştirmelerinin önüne geçmektedir. İktisadi liberallere göre, serbest ticaret sanayileşmiş dünya içerisinde ve dışarısında verilmesi gereken bir mücadeledir.

Egemenlik ve Dış Yatırım

1970'lerde Bretton Woods sisteminin çökmesiyle devasa miktarda sermayenin başıboş kalması devletler ve piyasalar arasındaki ilişkileri dönüşüme uğrattı. Kredi (hisse senedi ve borçlar), yatırım (Doğrudan Dış Yatırım) [*Foreign Direct Investment*-FDI] ve para (döviz)

dünya piyasalarında üretilen metalardan daha serbest bir şekilde hareket etmektedir. Bunların sonucunda ulus-aşırı sermayenin güçlenmesi ve ulusal iktisadi egemenliğin zayıflaması, belki de liberal iktisadi fikirlerin hayata geçmesinin en etkileyici göstergeleridir (Strange 1996, 1998).

Bir ulusun ekonomik refahı ile dünya para piyasaları arasındaki ilişki önemlidir. Çünkü birçok devlet iktisadi gelişmesini finanse edebilmek için gerekli olan zenginliği ortaya çıkaramaz. Hükümetlerin dış yatırımları ülkelerine çekebilmek için ülke içinde gerekli ekonomik şartları sağlamaları gerekmektedir. Sermaye piyasalarının küresel olarak birbiriyle bağlantılı olduğu ve para transferlerinin elektronik ortamda salisede gerçekleştiği bir dünyada, devletler yabancı sermayeye ne kadar 'misafirperver' davrandıklarıyla değerlendirilmektedir: Yani, görece kıt olan para arzına, en çekici yatırım ortamını sunmak zorundadırlar. Bu durum, dış yatırımcılara devletlerin politikalarının şekillenmesinde ve genel olarak bir ulusun iktisadi gelişiminde önemli bir koz vermekte ve ülkenin iktisadi egemenliğinde bir zayıflamaya neden olmaktadır.

Modern dönemde ulus-aşırı finans sermayesinin gücü nadiren abartılabilir. Dünyanın ana finans merkezlerinde gerçekleştirilen ve günlük 1,5 trilyon Amerikan doları olarak tahmin edilen döviz ticareti uluslararası ticaret hacminin en az 60 katına denk gelmektedir. BM istatistikleri, 5 trilyon Amerikan dolarını aşan sermayeleri ile dünyanın en büyük 100 ulus-aşırı şirketinin, bulundukları ülkelerin toplam doğrudan dış yatırımlarının üçte birini gerçekleştirdiğini ve bu şirketlere ev sahipliği yapan devletlerin ekonomileri üzerinde her geçen gün artan bir etkide bulunduklarını ortaya koymaktadır.

Wall Street ve Tokyo'daki borsacılar, döviz ticareti yapan kuruluşların salonlarındaki 'ekran jokeyleri'nin müşterileri ve Moody's ve Standard & Poor's gibi kredi derecelendirme kuruluşlarının denetmenleri, ülkelerin ekonomilerinin yönetimine ilişkin değerlendirmelerde bulunmakta ve dünya finans sektörünün temsilcilerine en iyi kar fırsatlarının hangi ülkelerde bulunduğunu bildirmektedir. Hükümetlerin ekonomiye uygunsuz müdahaleleri, anında ülkenin kredi notunu düşürmek, dövizini satıp 'kaçmak' veya yatırım 'boykotu' uygulamak

yoluyla caydırılmakta ya da cezalandırılmaktadır. Uluslararası piyasaların isteklerinin gözardı edilmesi, ancak ulusun iktisadi olarak riske edilmesi pahasına gerçekleşmektedir. Ulus-devletler yalnızca para birimlerinin değeri ve sermayenin dünya piyasalarındaki hareketliliği üzerindeki kontrollerini kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda sermaye piyasalarının işlem gördüğü kurumsal yapı üzerindeki belirleyici rolleri de buharlaştı. Neo-liberaller kaynakların dağıtımı meselesinde, piyasaların insanlar için iyi olanı hükümetlerden daha iyi bildiğini belirterek bu gelişmenin olumlu olduğunu düşünmektedirler.

Büyük banka ve finans kuruluşlarınca yönlendirilen finans piyasaları, sigorta şirketleri, borsacılar ve spekülatörlerin tek amacı kendi zenginliklerini artırmaktır. Fakirlerin, evsizlerin, zayıfların veya hükümetleri tarafından temel insan haklarından mahrum bırakılanların iyiliği için hareket etmelerini gerektirecek herhangi geçerli bir sebep yoktur. Serbest ticaret adına iktisadi egemenliklerini bu küresel oyunculara teslim eden devletler, dış politikalarının kişisel ticari kazançlar tarafından yönlendirilmesi riskini almaktadır.

Dış yatırımcıların devlet engellemelerinden ve kontrollerinden kurtulması ve yatırımları için en kârlı mekanları seçmesi, küresel çapta ulus-devletlerin iktisadi gelişmelerinin birbirine benzeşmesi etkisini yaratmaktadır. Sermaye için verilen mücadelede devletler, yatırımcıları çekebilmek için en düşük ortak payda etkisiyle düzenlemelerini, standartlarını, maaş ve çalışma şartlarını aşağıya çekmektedir. Buna karşılık, öncelik verimlilik ve yüksek kâr elde etmeye verilmektedir. Yatırımcıların yatırımlarını sonlandırıp ülkeden çekilme tehdidi piyasaların hükümetleri istedikleri gibi yönlendirmesini sağlamaktadır. Liberallere göre bu durum, devletin keyfî iktidar pratiklerinden özgürleşme mücadelesi olarak gördükleri modern tarihin tersine çevrilmesidir. İronik bir şekilde, birçok durumda bir ülke için denizaşırı yatırımları çekmenin ana koşulu, dış yatırımcıya piyasa güçlerine karşı gerekli devlet desteğinin ve korumasının sağlanmasıdır. Bazı durumlarda bu, küresel piyasaların güvenini kazanmanın ve sürdürmenin yegâne yoludur.

Çoktaraflı Yatırım Anlaşması (*Multilateral Aggreement on Investments*-MAI) gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin liberal tavsiyelerini dinleme ve iktisadi güçlerini piyasalara bırakma konusunda

ne kadar gönüllü olduklarının canlı bir göstergesiydi. Bu durumda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyeleri, yabancı sermayeye karşı uygulayabilecekleri kısıtlamalardan gönüllü bir şekilde vazgeçmekteydi. 19. yüzyılda ulusal piyasaların kurulmasında olduğu gibi MAI de, küreselleşmenin, iktisadi alanın hükümet kontrolünden tedrici olarak ve kendiliğinden özgürleşiminin bir sonucu olmadığının bir göstergesidir. Tam tersine küreselleşme, ileri kapitalist devletlerin bilinçli ve bazen de aşırıya kaçan devlet müdahalelerinin bir sonucudur. Emek piyasası nasıl sendikalara uygulanan hukuki kısıtlamaların sonucunda 'özgürleştirildi' ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal ticaret rejiminin oluşturulması ve dünya sermaye piyasasının 1970'lerde de-regülasyonu devlet müdahalesine muhtaçtı.

Küreselleşmenin günümüzdeki safhasında ulusal iktisadi egemenlik, kaybedilmekten ziyade ya gönüllüce elden çıkarıldı ya da istemeyerek de olsa terk edildi. Devletin ulusal ekonomiyi yönetme kapasitesi kasıtlı bir şekilde ve önemli ölçüde üretim ve para ilişkilerinin küreselleşmesiyle baltalandı. Önemli ölçüde egemenlik gücü, hiçbir ulusal yargı sisteminde demokratik hesap verebilirliğe sahip olmayan hisse senedi sahiplerine, fon yöneticilerine, döviz tüccarlarına, spekülatörlere, ulus-aşırı bankalara ve sigorta şirketlerine bırakıldı. Dünya ekonomisi giderek küresel stratejik ortama benzemeye başladı. Anarşik bir karaktere büründü ve sonuç olarak iktisadi güvenlik için yaşanan rekabet, stratejik güvenlik için verilen rekabet kadar yoğun bir şekilde yaşanmaya başladı.

2007 küresel finans krizi liberal iktisadi düşüncenin ironisini gözler önüne serdi. Finans kurumları ve kompleks finans araçlarınca sürdürülen sorumsuz borç verme pratiği, nerdeyse küresel finans sistemine diz çöktürecekti. Sonuçta ancak vergi mükelleflerince finanse edilen hükümet kurtarma operasyonları önde gelen birçok ekonominin iktisadi sisteminin çökmesini engelleyebildi; hâlâ bir kısmı tam olarak bu şoku atlatmış sayılmaz. Nihai borç verme mercii gibi hareket eden devlet, büyük yatırım bankalarının çökmesini engellemesi gerektiği inancındaydı; devletin bu rolü, bu noktaya kadar serbest piyasa politikalarının yaygaracılığını yapan büyük sermaye patronları tarafından da paradoksal bir biçimde paylaşılmaktadır. Krizin zirve noktayı görmesini takip eden süreçte bankacılık sektörü finansal sis-

temin düzenlenmesine yönelik adımları başarılı bir şekilde önlese de, küresel finans sistemini çökmekten kurtaran devlet, serbest piyasacı liberaller dışında herkesi istikrarsız ve kriz riski taşıyan 21. yüzyılın küresel ekonomisinin bir devlet kapitalizmi olduğuna ikna etti (Mason 2010; Johnson ve Kwak 2010; Baker 2010; Stiglitz 2010).

Artan 'demokrasi açığı'na yönelik endişelerin liberal siyaset felsefesi ve diğer siyaset felsefesi yaklaşımlarınca dillendirilmesi hiç de şaşırtıcı olmasa gerek. Eric Hobsbawm'a göre iktisadi küreselleşme, piyasaya katılım siyasete katılımın yerini aldıkça liberal demokrasiyi zayıflatmaktadır: Seçimlerde oy vermeye gidenlerin yerini piyasadaki müşteriler almaktadır.

Hobsbawm küreselleşmenin devletin güç ve iktidarını erozyona uğrattığı üç alan tespit etmektedir. Birincisi, kitle imha silahlarına ulaşmaya çalışan terörist gruplar gibi devlet-dışı aktörler tarafından devletin güç kullanma tekeli kırılmaktadır. İkincisi, vatandaşların devlete sadakat ve bağlılığı zayıflamaktadır. Devletlerin vatandaşlarını askere alma, kolonyal bir yönetimde bulunma ve insanları hız kameraları, bilgisayarların çökertilmesi ve virüs bulaştırılması, yasadışı müzik indirme gibi konularda kanunlara uymaya zorlama gücü önemli ölçüde azalmaktadır. İdeolojileri ne olursa olsun, demokratik hükümetlerin toplumlarını savaşa sokması giderek zorlaşmaktadır. Sonuncusu, piyasa güçlerinin kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve sermaye piyasalarının de-regülasyonu sonucu serbestiyet kazanmasıyla, devletlerin sunduğu –hakemlik, adalet ve düzen, kişisel güvenlik gibi– kamu hizmetleri de aksamaya başlamıştır. Küreselleşme karşıtlığı yayılırken liberal demokrasinin temel siyasi birimi devlet de güç kaybetmektedir (Hobsbawm 2007).

David Held'in (1995) ortaya attığı kozmopolitan demokrasi, katı realistlerce ütopik bir fikir olarak görülmektedir; oysa bazı küresel güçler üzerinde bir dereceye kadar demokratik kontrolün sağlanması adına ciddi bir adımdır. Bölgesel parlamentoların kurulması ve egemenliğin bölgesel birimlere kaydırılması, ulusal yargı sistemine yerleştirilecek ve uluslararası mahkemelerce gözetim altında tutulacak evrensel insan hakları ölçülerinin belirlenmesi, Birleşmiş Milletler'de köklü reformlara gidilmesi ve küresel sivil toplumun desteklenmesi gibi öneriler, demokratik siyasetin yaygınlaştırılması ve moderni-

zasyonu için oldukça önemli bir adımdır. Held ve arkadaşlarının çalışmaları, küreselleşmenin, önemli iktisadi değişimleri tetiklemenin yanısıra liberallerin gözardı edemeyeceği siyasi meydan okumaları ve etkileri doğurduğunu da gözler önüne sermektedir (Archibugi vd. 1998; Held 1995; Archibugi 1998).

Devlet-dışı Terörizm

Günümüzün İslami saldırganlık dalgasının, uzunca bir süredir devam eden Batı'ya başkaldırıda son fasıl olup olmaması bir kenara, liberal demokrasinin insanlığın ulaşabileceği en gelişmiş yönetim modeli ve küreselleşmenin de durdurulamaz bir süreç olduğu iddiasına doğrudan bir meydan okuma olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Bir siyasi program olarak tutarsız ve alışılmadık olması bir kenara, İslami terörizm tamamıyla sekülerizm karşıtı ve liberal modernliğin açık bir muhalifidir (Gray 2004).

Liberallerin, ulus-aşırı terörist faaliyetlerde bulunan El-Kaide ve bu örgüte yakın grupların ortaya çıkışının dünya siyasetinin ülke-temelli olmaktan kurtulması açısından bir zafer olduğu iddiası yeterince olgunlaşmamış ve aldatıcı bir iddia gibi durmaktadır (Buzan 2003: 297, 303). Aksine, David Harvey'in de belirttiği gibi 'Terörle mücadele ve hemen arkasından Irak'a yönelik bir saldırı ihtimalinin ortaya çıkışı (...) devlete iktidar alanını genişletme fırsatı verdi' (Harvey 2003: 17). Bu reddedilmesi kolay bir iddia değildir ve ayrıca küreselleşmenin devletin egemenliğini zayıflattığı yönündeki liberal argümana da beklenmedik bir meydan okumadır. Bu gelişme ulusal güvenlik devletine canlılık kazandırmıştır.

Sanayileşmiş dünyada 11 Eylül saldırıları sonrasında devlet iktidarının yeniden güçlenmesi; sivil özgürlükler üzerinde yeni kısıtlamalar getirmek, artan gözetim ve gözaltına almalar, askeri harcamalarının artması ve genişleyen istihbarat gibi birçok farklı şekilde gerçekleşti. Bunlara İslami terör ve kitle imha silahları (KİS) tehdidiyle birlikte, özellikle ABD liderliğinde Afganistan ve Irak'ta gerçekleştirilen sayıları her geçen gün artan devlet müdahaleleri eşlik etti. Her bir terörist saldırıyla birlikte, kendilerini kurban olarak gören devletler birbirlerinin içişlerine –hatta önleyici bir şekilde– müdahale etme cesareti kazandılar.

Her ne kadar bazılarınca altında geleneksel jeo-stratejik hedeflerin yattığı vurgulansa da, önleyici müdahale, KİS'e sahip olmakla suçlanan devletlerin bu silahlardan arındırılması, rejim değişikliği, insani müdahale ve demokrasi ihracı gibi iddialar bu müdahaleler için gerekli kamu desteğinin sağlanmasında devreye sokuldu. Çin, Rusya ve İsrail gibi birçok devlet, 'terörle mücadele'nin sağladığı koruma kalkanına sığınarak ayrılıkçı, devlet otoritesine karşı çıkan ve topraklarının işgal edildiğini öne süren gruplarla olan sorunlarını şiddete dayanarak çözme yoluna gitti. Diğerleri ise daha önceki dış politikaların sebep olduğu başarısızlıkların ve istenmeyen sonuçların telafi edildiği bu ortamda, bu 'ters yönde esen rüzgâr'ın kurbanları oldu. Bu müdahalelerin asıl amacının ne olduğu bir kenara, toplumsal olarak muhafazakâr ve iktisadi açıdan neo-liberal hükümetlerin kontrol ve gücünün artmasının ortaya çıkardığı çelişki başkalarının üzerine yıkılmamalıdır (Johnson 2002).

Güçlü devletin tekrardan ortaya çıkışı, belki de devlet-dışı aktörlerin terör tehdidinin önlenmesine yönelik artan toplumsal talebe verilmiş pek de şaşırtıcı olmayan bir cevaptı. Mesela birçok yaralının Ekim 2002'de Bali'de gerçekleşen bombalı saldırılar sonrasında devletten acil tıbbi müdahale beklediği bir ortamda, piyasa güçlerini harekete geçirecek bir sebep yoktu. Eylül 2004'te Beslan okul saldırısının sorumlularının da, şahıslara ait ulus-aşırı şirketlerce yakalanması, etkisiz hale getirilmesi ve yargılanması söz konusu değildi. Her ne kadar vatandaşlarını dünya ekonomisinin belirsizliklerine karşı korumaya henüz hazır olmasalar da devletlerin vatandaşlarını terör tehdidinden korumaları beklenmektedir. 'Sınır güvenliği' ve ulus-aşırı suçlar gibi birçok tehdide karşı mücadeleyi sadece devlet verebilmektedir. Batı'ya karşı meydan okumanın bu son safhasında, karşılaşılan güvenlik sorunlarına yönelik piyasa-merkezli bir çözüm bulunmamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Kenneth Waltz gibi realistler, dengeleyici bir rol oynayacak başka bir büyük gücün olmadığı bir ortamda ABD'nin dış politika çıkarlarını kollama konusunda tek taraflı davranacağını iddia etmekte ve yeni dünya düzeni vizyonunu gerçekleştirirken de ister istemez askeri gücünü devreye sokacağını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında 'terörle mücadele'nin pek bir

şey değiştirmediği gözükecektir. Bu olaylar liberallerin geçmişte kaldığına inandığı ya da umut ettiği bir eğilimi yeniden canlandırmaktan başka bir rol oynamadı.

Bu görüş, terör sorununun uluslararası siyasetin normal işleyişine bir tehdit oluşturamayacağını iddia eden Waltz'un görüşüyle paraleldir. Waltz'a göre 'Her ne kadar terörizm oldukça rahatsız edici bir şey olsa da devletler toplumunun ana yapısına ya da devletin güvenliğine bir tehdit oluşturmaktan uzaktır. (...) Terörizm uluslararası siyasetin en temel gerçeği olan güç eşitsizliğine bir etkide bulunmamaktadır. (...) Aslında 11 Eylül dünyada Amerikan gücünü artırmış ve askeri varlığını da genişletmiştir' (Waltz 2002: 348-53).

ABD'li realistler, Saddam Hüseyin'in başarılı bir şekilde çevrelendiği, teröristlerin maruz kaldığı benzer bir durumla karşı karşıya kalmamak için Batı'ya karşı KİS'i kullanamayacağı ya da yine aynı nedenle eğer bu silahlara sahipse bunları El-Kaide gibi gruplara verme riskini alamayacağı gerekçesiyle, Washington'ın 2003'te Irak'a yönelik saldırısına karşı entelektüel muhalefetin de başını çekmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi realistler, George W. Bush yönetiminin dayandığı saldırgan liberalizmin fikir babaları olan neomuhafazakârların etkisiyle Irak'a açılan savaş üzerine yapılan tartışmalarda kendilerini pek de alışık olmadığımız savaş karşıtı bir pozisyonda buldular (Mearsheimer ve Walt 2002; Hobsbawm 2007).

Sonuç

Bu bölümün başında liberalizmin uluslararası ilişkilerde, liberallerin içkin olanı dışsal olana tercih etmelerinden dolayı 'içeriden-dışarıya' tarzında bir yaklaşım olduğu belirtilmişti. Liberallerin başa çıkması gereken mesele, demokratik devletlerin iç siyasi düzenlemelerini ulus-devletler arasındaki ilişkilerde de geçerli kılmaktır. Başka bir ifadeyle, liberaller sivil özgürlüklerin korunduğu ve piyasa ilişkilerinin hakim olduğu demokratik toplumların, barışçıl bir küresel düzen şeklinde uluslararası bir benzerinin olabileceğine inanmaktadır. Mesela devlet sınırları dahilindeki mevcut serbest piyasanın açık ve küresel dünya ekonomisinde bir benzeri bulunmaktadır. Yine aynı şekilde, parlamento tartışmaları ve hesap verilebilirlik, BM gibi uluslararası forumlarda hayata geçirilmiştir. Liberal demokrasiler bünyesindeki

sivil hakların kanunla korunması durumu insan haklarının küresel ölçekte desteklenmesiyle uluslararası alana taşınmıştır. Alternatif siyasi ve iktisadi bir düzen olan komünizmin yıkılmasıyla birlikte, iç ve uluslararası alanlar arasında geçişkenlik potansiyeli hiçbir zaman olmadığı kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Fukuyama'nın iyimser olması için geçerli sebepleri vardı. Devletlerin, iktisadi alanda başarı sağlanmasında ticaretin toprak fethetmekten daha kilit bir rol oynadığının farkına varması gibi, liberal demokrasinin yayılması ve barış alanının genişlemesi de cesaret verici gelişmelerdi. Dünyada askeri yönetime sahip devletlerin sayısı düşerken sivil yönetime sahip devletlerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Yine, etik meseleler ve adalet fikri devletler arası ilişkilerde kalıcı bir yer işgal etmeye başlamıştır. Büyük devletlerin aralarında sorunlarını çözerken kaba güce daha az başvurma eğiliminde olduğu ve liberal demokrasilerin aralarında ayrı bir ilişki biçimi geliştirdiği konusunda hiç şüphe yoktur.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, uluslararası ticaretin önünde nerdeyse hiçbir engel kalmadığı anlamına gelmektedir. Liberaller, şirketler ve bireyler arasındaki ticari ilişkilerde devletin etkisini ortadan kaldırmak istemektedir. Bu anlamda, ulusal iktisadi egemenliğin zayıflaması devletin etkinliğinin azaldığının bir göstergesidir. Ulus-aşırı şirketler ve sermaye piyasaları, dünya ekonomisini şekillendirmede ve uluslararası toplumun üyesi olan her bir devletin siyasal iktisadını birbirine benzeştirmekte çok ciddi bir etkiye sahiptir.

Küreselleşme devleti daha başka şekillerde de zayıflatmaktadır. Devletlerin vatandaşlarının siyasi bağlılığını yönlendirme kapasiteleri, insan ırkının karşı karşıya kaldığı problemler konusunda artan ortak bilinçle birlikte düşüşe geçmiştir. Devletler, insanların siyasi kimliklerini belirleme ve belli bir siyasi amaç etrafında organize olma konusunda ulus-altı ve ulus-aşırı aktörlere yönelmesinin önüne geçememektedir. Egemenlik 'insani müdahale' olarak adlandırılan dış müdahalelere karşı artık otomatik bir koruma sağlayamamaktadır. Çevre, iktisat ve güvenlik gibi birçok meselede karar alma mekanizmaları uluslararasılaşmakta, ulusal yönetimleri ulus-aşırı siyasi işbirliği karşısında daha önemsiz hale getirmektedir.

Bu önemli değişimler karşısında mevcut sürece ters eğilimler de bulunmaktadır. Ohmae gibi liberallerin ulus-devletin sonunun geldiğini ilan etmesini realistler zamansız bir iddia olarak göreceklerdir. Küreselleşme meraklılarına, yaygın bir siyasi organizasyon biçimi olarak ulus-devletin henüz ciddi bir rakibinin olmadığını hatırlatacaklardır. Şu an dünyada siyasi bağımsızlığını ilan etmiş yaklaşık 200 ulus-devlet bulunmaktadır ve bu sayı her gün biraz daha artmaktadır.

19. yüzyılın benzer düzeyde bir iktisadi karşılıklı bağımlılığa tanıklık ettiğini dillendirerek günümüzde yaşanan küreselleşme olgusunun benzersiz olduğu iddiasını sorgulayacaklardır. Batı modernitesinin evrensel olarak geçerli ve siyasi gelişmenin son durağının liberal demokrasi olmadığını gündeme getiren devletlerin sayısındaki artışa da dikkat çekeceklerdir. Son zamanlarda realistler, ulus-devletin çok yakında ortadan kalkacağını savunan liberal iddiaları tepetaklak eden Batı-karşıtı İslami saldırganlığın bir sonucu olarak, devletin genişleyen etkinliğine vurgu yapmaktadır. İslamcılık liberal kapitalist bir uzlaşmayla nihayete eren, liberallerin iktisadi ve siyasi varsayımlarına açık bir reddiyedir.

Uluslararası ticarette devletin rolünün ortadan kalktığını sevinçle karşılayanlar, 2007 yılından sonra büyük finansal felaketlerin önlenmesi için kapsamlı devlet müdahalelerinin gerektiği gerçeği karşısında benzer bir akıl karışıklığı yaşayacaklardır. Piyasalar çöktüğünde, finans sistemini uçurumun kenarına sürükleyen serbest piyasa savunucuları da dahil nerdeyse herkes devlete kurtarıcı gözüyle baktı. Giderek daha fazla krize meyilli bir hal alan küresel ekonomi, kapitalizmin devlet müdahalesi olmaksızın başarılı bir şekilde işleyeceğine inananların güvenini sarsmış durumdadır.

Bu beklenmedik gelişmeler liberalizmi hazırlıksız yakaladı ve bunun sonucunda insanlığın yaşam şartlarında gözlenen sürekli gelişim çizgisinin, birkaç yıl öncesinde düşündükleri kadar düz ve engellenemez olup olmadığını sorgulamaya başladılar.

4.

İngiliz Okulu

ANDREW LINKLATER

'İngiliz Okulu', temel inceleme konusunun 'uluslararası toplum' olduğunu düşünen ağırlıklı olarak Britanyalı veya Britanyalılardan ilham alan bir grup yazarı tanımlamak için 1970'lerde kullanıma sokulan bir terimdir (Jones 1981; Linklater ve Suganami 2006). Belli başlı yayınları 1960'ların ortaları ile geç 1980'ler arasında görülen en etkili ilk dönem üyeleri arasında Hedley Bull, Martin Wight, John Vincent ve Adam Watson vardır (bkz. Bull 1977; 1991; Watson 1982; Bull ve Watson 1984; Vincent 1986). Robert Jackson, Tim Dunne ve Nicholas Wheeler, İngiliz Okulunun son yıllarda en fazla öne çıkan isimleri olmuştur (Dunne 1998; Jackson 2000; Wheeler 2000). Geç 1990'lardan bu yana İngiliz Okulu büyük oranda Barry Buzan, Richard Little, Andrew Hurrell ve Birleşik Krallık'tan diğer akademisyenlerin çabaları sonucu bir rönesans yaşamıştır (Little 2000; Buzan 2001; 2003; Hurrell 2007). İngiliz Okulu uluslararası siyaset yaklaşımlarının en önemlilerinden birisi olmakla birlikte, etkisi muhtemelen Britanya'da Uluslararası İlişkiler eğitiminin verildiği başka pek çok ülkeden daha fazladır.

İngiliz Okulunun temel iddiası, egemen devletlerin bir toplum oluşturduğudur; fakat bu anarşik bir toplumdur çünkü devletler, kendilerini küresel kurallara uymaya zorlayabilecek daha yüksek bir güç tekeline boyun eğmez. Devletlerin egemen eşitlerden oluşan bir toplum yaratmadaki başarısı küresel siyasetin en ilgi çekici boyutlarından birisi olarak kabul edilir. İleri düzeyde bir düzenin var olduğu ve

üst bir zorlayıcı otoritenin yokluğuna rağmen devletlerarası şiddetin hayret uyandıracak bir biçimde az gerçekleştiği ileri sürülür. Egemen otoritenin çökmesi durumunda en istikrarlı toplumların dahi iç(iş) lerinde ortaya çıkabilecek olası şiddet, korku, güvensizlik ve itimatsızlık düzeyi üzerine düşünmeye davet edilir. Böyle bir durumda toplumların içişlerinde bile büyük olasılıkla bir korku ve kaos ortamı yaşanabilecekken uluslararası ilişkilerin ayırt edici özelliği bu değildir.

Buradan İngiliz Okulunun devletler arasında kuvvetin önemini küçümsediği anlamı çıkmaz. Üyeleri, şiddeti 'anarşik toplum'a (Hedley Bull'un 1977 tarihli meşhur eserinin başlığıdır) özgü bir nitelik olarak görmektedir. Fakat onlar ek olarak uluslararası hukuk ve ahlakın şiddeti önemli ölçüde sınırladığını belirtirler. Okulun ana amacına ilişkin kafa karışıklığı bazı üyelerinin ara sıra kayıtsız şartsız realist görünmelerinden kaynaklanabilir. Bu, iç/ulusal siyasetin iyi yaşamın, uluslararası siyasetin ise güvenlik ve hayatta kalmanın alanı olduğunu ileri süren Wight'ın 'Why is there no International Theory?' yazısında özellikle açıktır (Wight 1966a: 33). Realist kanaatler, onun uluslararası ilişkiler 'ilerici teorilerle uyuşmaz' gözleminde de belirgindir. Onu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde realist kampa sokabilecek bir ifadesinde Wight (1996a: 26), yüzyıllar boyunca pek çok şey sürekliliğini korumuş olduğu için 16. yüzyıl düşünürü Sir Thomas More'un 1960'lardaki küresel siyasetin temel özelliklerini tanıyabileceğini ileri sürdü. Bazıları, İngiliz Okulunun, uluslararası toplumu savunmaya dönük çabanın aslında egemen güçlerin çıkarlarını korumak anlamına gelebileceğini gözden kaçırdığı için, devlet-merkezli realizmin Britanyalı biçimi olduğunu iddia etmiştir (eleştirel bir tartışma için bkz. Wheeler ve Dunne 1996).

İngiliz Okulu yazarları realizm ve idealizmin belirli unsurlarının cazibesine kapılmaktadır; fakat kendilerini her ikisiyle de hiçbir zaman tam olarak uzlaştırmayarak orta yola yönelmektedirler. Wight (1991) 1950'lerde *London School of Economics*'de (LSE) verdiği etkili bir dizi derste 'rasyonalist' veya 'Grotiusçu geleneği' bu terimlerle tanımladı. Terimlerin çeşitliliği burada belki karışıklığa yol açabilmektedir ama şunu eklemekle yetinmek gerekirse İngiliz Okulu düşüncesi genellikle, tarihi düşünce örüntülerinin modern bir yorumu olarak kabul edilmektedir (Grotiusçu gelenek kavramının bir eleştiri-

si için bkz. Jeffery 2006). Wight, Grotius'un ilk baskısı 1625'te yapılan büyük çalışması *De Jure Belli ac Pacis*'de savaşta her şeyin mübah olduğuna inanan kimselerin, kuvvet kullanımının hiçbir zaman haklı çıkarılamayacağını düşünenler kadar yanılgı içinde oldukları ifadesini alıntıladı. Bu düşünceden hareketle Grotius; Katolik ve Protestan devletler arasındaki şiddetin, yerini görece barış içinde bir arada varoluş ortamına bıraktığı bir uluslararası toplum hayal etti. Wight'a göre Grotius'un ait olduğu gelenek '*orta yol*' (*via media*) idi. Bir başka deyişle realizm ile dünya barışının yakın olmasa da gerçekleşebileceğine inanan ütopyacı perspektiflerin tümünü tanımlamak için kullanılan bir terim olan 'radikalizm' (*revolutionalism*)[1] arasında orta bir yerde durmaktaydı (ayrıca Wight 1996a: 91). Wight derslerinde, iki savaş arası dönemde realizm ve idealizm veya ütopyacılık arasındaki gerilimlerin uluslararası topluma odaklanan böyle üçüncü bir yolun varlığının üzerini nasıl örttüğünü büyük bir üzüntüyle dile getirdi.

Kısacası İngiliz Okulu (homojen bir topluluk olmaktan çok farklı akademisyenlerin oluşturduğu bir birliktelik olarak görülmelidir) uluslararası sistemin realist ve neo-realistlerin iddia ettiğinden daha düzenli ve medeni olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte muhtemelen şiddetin ortadan kaldırılamayacağını düşündükleri için ebedi barış ortamının gerçekleşebileceğine inanan 'ütopyacılara' karşı da eleştirel dururlar. İstikrarlı ulusal toplumlarda hayat bulan işbirliği düzeyinin uluslararası siyasal sistemde de gerçekleşmesini beklemenin yersiz olduğunu dile getirirler. Uluslararası siyaset realistlerin iddia ettiğinden daha fazlasına imkan tanıyorsa, idealist veya kozmopolitan arzulardan da her zaman daha az olacaktır.

'*Orta yol*' fikri, realizm ve 'radikalizm' arasındaki karşıtlıkları gözden geçirerek ve İngiliz Okulunun dünya siyasetinin sınırlı bir ilerlemeci yorumunu yaptığı iddiasını geliştirerek daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilir. 2. Bölümde gösterildiği gibi realizm devletlerin dünyasındaki bitmek bilmez güç ve güvenlik mücadelesini vurgular. Egemenlik, anarşi ve güvenlik açmazı dağarcığındaki önemli terimlerdir; ilerleme fikri kelime hazinesinde hemen hemen yer almaz. Ah-

1 İngilizce metinde *revolutionism* olarak geçen terimin yerine önerilen bu karşılık, yani *radikalizm*, konuyla ilgili Türkçe yazında yerleşiklik kazandığı için burada da aynen korunmuştur. (ç.n.)

lak ilkeleri ve sosyal ilerleme, güvenin hakim olduğu ve güvenliğin devlet tarafından sağlandığı iç siyasetin tasvirinde kullanılır. Ne var ki kozmopolitan tasarıların, devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamak zorunda kaldığı ve itimatsızlık ve kuşkunun hakim olduğu uluslararası ilişkiler için çok az anlam ifade ettiği düşünülür. Uluslararası alanda ahlak ilkeleri ulusal çıkarları meşrulaştırmaya ve rakipleri kötülemeye hizmet eder; egemen ulus-devleti aşacak bir dünya siyasal örgütlenmesinin inşasına dönük radikal bir girişim için temel oluşturmazlar.

İç/ulusal ve uluslararası siyaset arasında çok veya az kapatılamayacak bir ayrım, realist ve neo-realist düşüncede merkezi bir temadır. Buna karşın ütopyacı ve kozmopolitan düşünürler, evrensel ahlak ilkelerinin gözetildiği ve iç/ulusal ve uluslararası siyaset arasındaki kopukluğun azaltıldığı bir dünya düzeni –illaki bir dünya hükümeti değil– tahayyül eder. Bu yaklaşımlar arasındaki gerilimler, 'birinci tartışma' olarak adlandırılan realist ve idealistler arasındaki anlaşmazlığın merkezinde yer almaktaydı. Söz konusu tartışmanın ayrıntıları bizleri burada fazla meşgul etmemeli; fakat bir nokta da vurgulanmadan geçilmemelidir. Liberal uluslararasıcılar realistleri radikal değişimin imkanına ilişkin 'gerçekçi olmamakla' itham ederken, realistler liberalleri hukukun egemenliği, açık diplomasi ve ortak güvenliğe dayanan yeni bir dünya düzeni olasılığına safça inanmakla suçladı. Son dönem uluslararası düşünce tarihi üzerine kafa yoran, Wight'ın takipçisi Hedley Bull her iki perspektifin de önemli değerlendirmeler içerdiğini ama hiçbirinin devletler şiddet araçlarının tekeline sahip olsa dahi uluslararası sistemin bir savaş durumundan çok uzak olduğu gerçeğini hakkıyla takdir edemediğini savundu. Kuvvetin sınırlandırılmasına ilişkin ortak çıkarlar, devletleri uluslararası toplumu mümkün kılan diplomatik uyum ve uzlaşı sanatını geliştirmeye zorlamıştır. Bu alandaki başarı, Bull'un 'yurtiçi/ulusal analoji' (*domestic analogy*) olarak adlandırdığı bakış açısını, yani devletler arasında düzenin ancak istikrarlı egemen ülkelerde düzeni ayakta tutan kurumların aynılarının inşasıyla kurulabileceği inancını geçersiz kılmıştır (Suganami 1989).

Adam Watson (1987: 151) 'mevcut sisteme olduğu kadar geçmiş sistemlere bakarak bir durum tespitinin yapılabileceğini' savundu.

Buna göre 'bir sistemin düzenleyici kuralları ve kurumları, genellikle ve belki de kaçınılmaz bir şekilde, üyelerin ortak değerlerin farkında oldukları bir noktaya doğru gelişir ve böylece sistem uluslararası bir topluma dönüşür.' Bu iddia, bağımsız siyasal toplulukların bir arada var olduğu her yerde uluslararası bir toplumun ortaya çıkabileceğini öne sürer. Bununla birlikte İngiliz Okulu düşünürleri, uluslararası siyasetin ütopyacı öngörülerinin yinelenen cazibesini anlamaksızın, devletler arası ilişkileri anlamanın imkansız olduğunu savundular. Bu akademisyenler, uluslararası anarşiye özgü tehlikelere ilişkin realist gözlemlerin değerini takdir ederken, evrensel insan hakları kültürünün oluşumuna zemin hazırlayan küresel reforma dönük argümanları çözümlemeye ve son yıllarda insani müdahaleyi ve uluslararası ceza hukukundaki radikal yenilikleri desteklemeye çok daha fazla hazırlıklıdır. İngiliz Okulu yazarları, insani müdahalenin faydalarına ilişkin tartışmaların, onların analiz konusu (uluslararası toplum) ve onun iç bölünmeleri hakkında çok şeyi açığa vurduğunu dile getirir. Realistlerin devletlerin güç ve güvenlik mücadelesine hapsolduğu yönündeki iddiası, müdahale konusunda ortaya çıkan gerilimleri sadece kısmen açıklar. Devletler ayrıca temel insan haklarına ilişkin birbirinden farklı düşüncelere ve bu ideallerin nasıl gerçekleştirilebileceği hakkında çatışan kanaatlere sahiptir. Çift-kutuplu dönemin sona erişinden bu yana Çin dahil bazı toplumlar, batılı güçlerin Kosova ve en son Libya'da insan haklarını korumak için askeri müdahaleye başvurma yönündeki heyecanını paylaşmamıştır. Çin, Rusya ve daha başkaları, Batılıların Suriye'ye müdahalesini çok tehlikeli bularak karşı çıkmıştır. Son Bush yönetimi esnasındaki neo-muhafazakâr deneyim ve özellikle Irak'taki rejim değişikliğini güvence altına almak için girişilen defolu müdahale bu yöndeki korkuları daha da şiddetlendirmiştir. Post-kolonyal devletler egemenliğin altını oyacak kararlardan rahatsızlık duyuyorsa bunun sebebi kendilerini batılı emperyal güçlerden kurtaran mücadelelerin hatıralarının hâlâ güçlü olmasından ve 'yeni bir emperyalizmin' küresel güç ve statü eşitsizliğini daha da pekiştireceğini düşünmelerindendir (Mayall 2000). İngiliz Okulu yazarları kültür ve ideoloji farklılığından kaynaklanan bu tür bölünmeleri, uluslararası toplumun 'Avrupa-sonrası' evresindeki belli başlı özellikleri olarak kabul eder. Okulun üyeleri, kendi aralarında,

insani müdahalenin yeni ilkelerini uluslararası toplumda inşa etmenin vaktinin gelip gelmediği konusunda farklı görüşler dile getirirler. Dahası bu tür soylu arzuların, farklı düzeylerde askeri güce ve değişik kültürlere sahip devletler arasında düzeni koruma kapasitesine sahip olduğunu düşündükleri tek düzenlemeye zarar verecek gereksiz rekabetler yaratıp yaratmayacağı hususunda anlaşmazlık yaşarlar. (Bu kitabın 100-102 sayfalarındaki Jackson ve Wheeler arasındaki farklılıklara dair referanslara bakınız.)

İngiliz Okulu üyeleri, bu kırılgan toplumun hayatta kalmasının hiçbir zaman garanti olmayacağını ısrarla dile getirirler. Realist güç mücadelesi ve Napolyon Fransa'sı ile Nazi Almanya'sında olduğu gibi, amaçlarını sadece kuvvet kullanarak gerçekleştirebileceğini düşünen statüko-karşıtı veya yayılmacı güçlerce zarara uğratılabilir. Uluslararası toplum, uluslararası hukuk ihlalleri ile farklı görüşler ve yönelimlere saygıyı esas alan küresel anlaşmalara ulaşmak için diplomasiyi kullanma yönündeki başarısızlıklar tarafından da sarsılabilir. İngiliz Okulu teorisyenleri, modern devletler toplumunun sonsuza dek süreceğinin garantisi olmadığını dile getirir. Bu yüzden temellerini anlamanın ve nasıl güçlendirilebileceği sorusunu sormanın önemine özellikle dikkat çekerler. Bu, 'ütopyacı' ideallere desteği de dışarıda bırakmaz. Ahlak ve adalet taleplerinin uluslararası ilişkileri her zaman etkilemiş olduğu tespitini yapan Wight (1977: 192) 'bütün zamanların temel siyasal ödevi hukuk, adalet ve ahlakın gelişmesine zemin teşkil edecek düzen veya güvenliğin sağlanmasıdır' iddiasında bulundu. Fakat bu yorum, adaletin uluslararası düzeni korumadaki zorlukları hafife alan bir siyasetten yararlanamayacağı varsayımına dayanır. Zira daha 'yüksek' ideallerin gerçekleşebilmesi için öncelikle düzenin kurulmuş olması gerekir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona eren süper güçlerin rekabet çağında İngiliz Okulu yazarları, düzeni ve istikrarı sürdürmenin önceliğini vurgulayarak geçerli diplomatik gerçeklikler üzerine yoğunlaştı. 1980'lerin ortalarında Vincent, açlık yaşamama hakkına küresel desteğin aynı zamanda adaleti geliştireceğini ve uluslararası toplumu güçlendireceğini iddia etti (bkz. Cox ve Rengger 2011). Çift-kutuplu dünya sonrasında Dunne ve Wheeler, İngiliz Okulunun insan hakları ve insani müdahale konusunda daha belirgin bir normatif duruşa sahip olması gerektiğinin altını çizdiler.

Devletlerin kozmopolitan değerleri destekleyerek 'iyi uluslararası vatandaşlar' gibi davranabildiği mekanizmalara dikkate çeken 'eleştirel uluslararası toplum' yaklaşımını savundular (Dunne 1998; Wheeler ve Dunne 1998). Ne var ki az önce belirtildiği gibi İngiliz Okulunun diğer üyeleri, uluslararası toplumun *devletler* arasında düzeni kurma ve korumaya dönük geleneksel vurgusuna ek olarak artık *bireyler* için adaletin sağlanmasına yönelik yeni çabaları içeren bir noktaya ulaştığı inancına eleştirel bir tavır almıştır. Bu tür gerilimler 'Arap Baharı'nın 'insani meydan okumasına' batılı tepkilerin temel unsurlarını oluşturmuştur.

İngiliz Okulu çalışmaları, uluslararası toplumun büyük güçlerin kendi çıkarlarını sınırlamaya ve Vincent, Dunne ve Wheeler'ın savunduğu türden küresel değerleri yaygınlaştırmak için nüfuzunu kullanmaya istekli 'önemli sorumluluk sahipleri' olmayı ne ölçüde gerçekleştirdiğine bağlı olduğunu iddia etmiştir. Bu bakış açısını, uluslararası topluma en ciddi tehdidin genellikle büyük güçlerden geldiği inancı tanımlar (Wight 1991: 130). 'Özel sorumlulukları' ne kadar kabul ettikleri, bu toplumun sürdürülmesi için hayati önem taşımakta ve temel kurumların meşruiyetinin kilit noktası olmaktadır (Bukovanski vd. 2012; Clark ve Reus-Smit 2007). Amerikan hegemonyasının son evresi –ve özellikle 'teröre karşı savaş' politikası– İngiliz Okulu yazarlarını uluslararası toplumun devamının son tahlilde güçler dengesine bağlı olup olmadığı sorusuna dönmeye zorladı. Dunne (2003) kitle imha silahlarını terörist gruplarla paylaşmaya istekli oldukları-na inanılan düşman rejimlere karşı ortaya atılan Bush'un 'engelleyici savaş' doktrinine ilişkin yürüttüğü tartışmada bu soruyu merkeze taşıdı. Bu tartışmalar büyük güçlerin uluslararası toplumun kurallarını kendi çıkar algılarına göre nasıl yeniden yazdığını gözler önüne serer (bkz. Holmes 2007). Yahut Birleşik Devletler'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin tavrında olduğu gibi gereksiz yükümlülük ve bağlılıklar olarak gördükleri şeyler tarafından sınırlandırmayı reddedişlerini açığa vurur (Ralph 2007). Güçler dengesinin önemine inananların (Clark 2011) aksine diğer bazı İngiliz Okulu yazarları, yeni bir inceleme konusunu –Antik Yunan şehir devletleri sisteminde olduğu gibi (Wight 1977: 1. Bölüm)– büyük güç hegemonyasının ne ölçüde uluslararası toplumun bir 'kurumu' olabileceğini soruşturmuşlardır.

Bu sorun, son yıllarda 'tek-kutuplu dönem' ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Eğer Çin'in yükselişi devam ederse önemi daha fazla artacaktır. Bu yöndeki uğraşlar, insani müdahale ilkesini uluslararası topluma yerleştirmeyi savunan önceki birikimden ve dünyadaki yerli halkların durumlarını düzeltmeye yönelik çabaların 'uluslararası toplumun ahlaki gerikalmışlığım' ne ölçüde azaltabileceği çizgisinde ilerleyen analizlerden (bkz. Keal 2003) beslenerek devam etmektedir. Keza realizm ve ütopyacılık kutupları arasında konumlanan bir yaklaşımın savunucularından, uluslararası toplumu geliştirme imkanlarını ve bunun önündeki engellere ilişkin kendine özgü tartışmaları ilerletmeyi sürdürmesi beklenir.

Bu bölümün geri kalanı dört kısımdır. İlki, İngiliz Okulunun temel metinlerindeki düzen ve toplum kavramlarına odaklanır. İkinci kısım, geleneksel Avrupa devletler toplumunda düzen ve adaletin göreceli önemine ilişkin İngiliz Okulunun analizlerini gözden geçirir. Bunu, 'Batıya karşı isyan' kavramının ve adalet talebinin daha sıklıkla duyulduğu ilk evrensel devletler toplumunun doğuşunun bir tartışması takip eder. Dördüncü kısım, uluslararası ilişkilerde gerçekleşen sınırlı ilerleme konusunda İngiliz Okulunun değerlendirmelerine geri döner ve '*orta yol*' konumunun alandaki diğer perspektiflere göre İngiliz Okuluna avantaj sağladığı düşüncesi hakkında son gözlemleri aktarır.

Güçten Düzene: Uluslararası Toplum

İngiliz Okulunun, analizine anarşik ortamda bağımsız siyasal topluluklar arasında gerçekleşen ileri düzeydeki düzenle başladığını görmüştük. İnsanlık tarihinde varlık bulmuş uluslararası toplumların sayısının azlığı, kısa yaşam süreleri ve tüm önceki örneklerin dört veya beş yüzyıl içinde imparatorluk tarafından yok edilmiş olması Wight (1977: 43) gibi bazılarının ilgisini çekti. Ayrıca Wight (1977: 35-9) egemen devletleri değil ulus-aşırı güç ve ideolojileri çatışmaya sürükleyen uluslararası devrimler şeklindeki iç ayrışma eğiliminin altını çizdi. Ticaretin ilkin farklı toplumların iletişimini sağlayıp daha sonra da bir devletler toplumunun gelişimi için uygun bir bağlamı yaratıp yaratmadığı sorusunu ortaya attı (1977: 33). Uluslararası top-

lumun hakkında en fazla bilgi sahibi olunan üç örneğine (Antik Çin, Greko-Romen ve modern devletler toplumu) ilişkin değerlendirmesinde, her birinin en yüksek derecede dilsel ve kültürel birliğin sağlandığı bir bölgede ortaya çıktığını iddia etti (1977: 33-5). Bağımsız siyasal topluluklar daha üstün bir medeniyetin üyesi oldukları kanaatindeydiler. Yarı-medeni ve barbar kabul ettikleri halklardan 'kültürel olarak farklılaştıkları' inancı kendi aralarında iletişimi kolaylaştırdı ve onları belli bir uluslararası toplum altında bir araya getiren hak ve ödevlerin tanımlanmasına olanak tanıdı. 'Medeni-olmayan' halkların aynı haklara sahip olduğuna inanmadılar. Modern devletler toplumu örneğinde 'medenileşmiş' uluslararası ilişkilerin bir ilkesi olan egemen eşitliğe bağlılık, sosyal olarak aşağı görülen halkların sömürgeleştirilmesi için kuvvet kullanma hakkı tanıyan düşüncelerle birlikte var oldu.

Modern uluslararası toplumun evrimi hakkındaki yazılarında Hedley Bull (1977: 82) 'doğal hukuk doktrininde ifadesini bulan insani adalet fikirlerinin, devletler arası veya uluslararası adalet düşüncelerini tarihsel olarak önceledi̇ği ve en başından itibaren bu ikincilerin üzerinde yükseldiği başlıca entelektüel temelleri sağladığı' iddiasında bulundu. Bu görüşler, Wight'ın bir uluslararası toplumun ortaya çıkmadan önce belli derecede bir kültürel birliğin gerekli olduğu yönündeki tavrını çağrıştırıyor gözükmektedir. Fakat Bull'un konumu farklıdır; çünkü bir devletler toplumunun dilsel, kültürel veya dinî birlik olmadığında da var olabileceğini savunur. Meseleyi açıklığa kavuşturmak için uluslararası sistem ile uluslararası toplum arasında ayrıma gider. Bir 'devletler sisteminin (veya uluslararası sistemin), iki veya daha fazla devletin aralarında yeterli ölçüde bağlantı kurması ve birbirlerinin kararlarını yeterince etkileyerek –en azından belli oranda– bir bütünün parçası gibi harekete zorlamasıyla kurulduğunu' ileri sürdü (1977: 9-10). 'Belirli ortak çıkar ve ortak değerlerin farkında olan bir grup devletin, birbirleriyle ilişkilerinde kendilerini ortak kurallar dizgesiyle bağlı gördükleri ve ortak kurumların çalışmasına katkıda bulundukları zaman' bir devletler toplumunun oluştuğu söylenebilir (1977: 13). Bu önemli ayrım, Bull'un uluslararası toplumun nasıl geliştiğinin daha ayrıntılı bir açıklamasını yapma çabalarının temelini oluşturur.

Yukarıda ele aldığımız gibi Bull, kendilerini aynı medeniyetin üyesi olarak görmeyen devletler arasında düzenin var olabileceğini iddia etti. Bull'un 'diplomatik kültür' olarak adlandırdığı şeyin –kültür ve ideolojinin böldüğü devletler arasında düzeni koruyan kurum ve kuralların oluşturduğu bir ağın– ortaya çıkışı için tek gereken, bir arada varoluşa dönük pragmatik ihtiyaçtı. O aynı zamanda, eğer bir 'uluslararası siyasal kültüre' yerleşik ise bir diplomatik kültürün daha güçlü olabileceğini de ifade etti. Bir başka deyişle devletler aynı yaşam tarzına ve benzer inançlara sahipse diplomatik kültürün gelişmesi daha fazla olasıdır. Bu noktayı örneklendirmek için Bull ve Watson, 19. yüzyılda Avrupa devletler toplumunun bir uluslararası siyasal kültüre dayandığına ama bu toplumun Avrupalı-olmayan bölgeleri kapsayacak şekilde genişlemesi neticesinde ortak bir medeniyetin parçası olma duygusunun azaldığına dikkat çekti. Yine de ilkin Avrupa'da ortaya çıkan uluslararası düzenin temel ilkeleri, şimdi ilk evrensel devletler toplumunun eşit egemen üyeleri olan eski sömürge ülkelerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Halihazırda hiçbir uluslararası siyasal kültür mevcut diplomatik kültürü tanımlamaz. Bununla birlikte Bull (1977: 316-17) bu durumun dünyanın farklı elitlerinin modernitenin gelişen 'kozmopolitan kültür'ünü benimsemesi halinde değişebileceğini düşündü.

Bull (1977: 53-5) uluslararası düzenin temellerinin en kapsamlı analizini sundu. Tüm toplumların –ulusal ve uluslararası– üç 'temel gayeyi' korumak için düzenlemelere sahip olduğunu belirtti. Bunlar, şiddeti sınırlamak, mülkiyet haklarını korumak ile sözleşme ve anlaşmalara uyulmasını sağlamaktır. Bu temel gayelerin ulusal ve uluslararası toplumların ortak özellikleri olması, Bull'un 'yurtiçi analoji'yi reddedişini açıklar. Hatırlamak gerekirse bu analoji, devletlerin güçlerini ulusal alanda varolan kurumlara benzer merkezi kurumlara bırakmaları durumunda barışçıl bir uluslararası düzenin hayata geçebileceği fikrine dayanır. Daha önce görmüş olduğumuz gibi İngiliz Okulu yazarları, devletlerin egemen ayrıcalıklarını daha üst bir otoriteye devretmeksizin toplum olmanın imkan ve faydalarından yararlanabileceğine inandıkları için realistlerden ayrılır. Bull'un yaklaşımı, devletlerin kuvvet kullanımını sınırlandırmaya, mülkiyete saygıyı temin etmeye ve birbiriyle ilişkilerinde güveni korumaya genellikle bağ-

lı kaldığı yönündeydi. Herhangi bir ortak kültür veya yaşam tarzı değil bu ortak çıkarların kendisi uluslararası toplumun nihai temelidir.

Egemen ulus-devletler bu toplumun üyeleri olarak temel gayeleri korumak açısından benzer bağlılıklara sahiptir. Ne var ki devletlerarası düzen 'anarşik' doğası nedeniyle kendine özgüdür. Her devletin vatandaşları, nasıl davranmaları gerektiğini belirginleştiren 'temel kurallar' ve bu temel kuralların nasıl oluşturulduğu, yorumlandığı ve uygulandığını belirleyen 'ikincil kurallar' tarafından yönetilir (Bull 1977: 133). Merkezi kurumlar, egemen toplumlar içindeki temel ve ikincil kuralları yapma yetkisini haizdir. Fakat uluslararası toplumda devletler, kendi temel kurallarını olduğu kadar onların oluşturulması, yorumlanması ve uygulanmasını idare eden ikincil kuralları da yaratır. Ek olarak uluslararası toplum, kendine özgü bir dizi temel gayeye sahiptir (Bull 1977: 16-20). (Bireyler veya şirketler değil) sadece egemen devletlerin uluslararası toplumun üyesi olabileceği şeklindeki geleneksel düşünce böyle ayırt edici bir özelliktir. Devletler toplumunun, küresel siyasal örgütlenmenin tek meşru şekli olduğu inancı ve devletlerin birbirlerinin egemenliğine saygı göstermesi gerektiği anlayışı da böyledir. Bull'un aşağıdaki satırlarda tartışılacak düzen ve adalet hakkındaki düşüncelerinde dile getirdiği gibi bu gayeler birbiriyle çatışabilir.

Siyasal toplulukların çoğu, kuvvet kullanımını sınırlandırmak ve dış ilişkilerine medenilik ölçütü getirmek istediklerinden devletler toplumu mevcudiyet kazanır. Bazı devletlerin uluslararası topluma daha özel bir değer atfedip atfetmediği ve diplomasi, uluslararası hukuk ve başkalarına hükmetmeyi arzulayan devletlerin güçlerini dengeleme politikası gibi onun çekirdek kurumlarını daha fazla koruyup korumadığı ilgi çekici bir sorudur. İngiliz Okulu yazarları, uluslararası toplumun çok-dinli ve mezhepli olabileceğini ve radikal bir şekilde farklı kültürlere ve yönetim felsefelerine sahip devletleri içerebileceğini ileri sürer. Keza diplomasinin başlıca amaçlarından biri, karşılıklı anlamayı desteklemek ve birbirinin niyetlerini anlamada çoğu zaman başarısız olan çok farklı kültürler arasında ortak bir zemin bulmaktır. Wight anayasal yönetime güçlü bir biçimde bağlı olan Avrupalı toplumların, aynı şekilde güç mücadelelerini sınırlamayla ilgili olan bir uluslararası toplumun kurulmasında da kilit rol oynadığını belirtti

(Linklater 1993). Buradaki önemli mesele 'içeri'nin 'dışarı'yı ne oranda etkilediği yani ulusal inançların uluslararası düzenin gelişimine ne kadar katkıda bulunduğudur. Wight'ın uluslararası meşruiyete ilişkin yazısı, kabul ve doğru yönetim kurallarını içeren uluslararası toplumun ilkelerinin, saltanata dayalı yönetim sisteminin yerini egemenliğin halk veya ulusta olduğu fikrinin almasıyla nasıl değiştiğini ortaya koydu (Wight 1977; ayrıca bkz. Clark 2005). Ayrıca Wight'a göre 'bu meşruiyet ilkeleri, uluslararası ve ulusal siyaset *arasında* yakınlaşma bölgesine işaret eder. Bunlar, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin çoğunluğunun sınırları *içinde* geçerli olduğu (veya en azından resmen böyle ilan edildiği) kadar devletler arasındaki ilişkilerde de geçerli ilkelerdir' (Wight 1977: 153 vurgu aslında vardır).

Bu perspektiften bakıldığında belirli rejimlerin, kendi iyi toplum tasavvurlarına uymaları için başkalarını zorlamaya çalışması sürpriz sayılmaz. Örnekler arasında 17. yüzyıl din savaşlarındaki rakip güçler, Fransız devrim savaşları ve Bolşeviklerin sosyalizmi yayma çabaları sayılabilir. Son yıllardaki demokrasi ihraç girişimleri, örneğin Amerika-İngiltere öncülüğünde Irak'ta rejim değişikliğini sağlamak için girişilen müdahale, Wight'ın özünde 'radikal' yönelim olarak gördüğü daha uzun dönemli bir eğilimin (veya radikal idealleri askeri gücün önemini vurgulayan realist bakışla birleştiren tavrın) parçalarıdır. İngiliz Okulu düşünürleri, devletler toplumunun üyelerinin aynı siyasal ideolojiye bağlı olmaları gerektiğini düşünen kimseleri ikna edici bulmamıştır (Wight 1991: 41-2). Asıl mesele, kültürel çeşitliliğin geçerli olduğu bir ortamda uluslararası toplumu kurmakken bir tek değerler dizisini başkalarına zorla kabul ettirme çabaları karşı çıkılmayı hak eder. Fakat bu tür uğraşların, modern devletler toplumu tarihinde pek çok kez gün yüzüne çıkmış olduğunu ve bu toplumun doğasına yani meşru üyeleri, düzenleyici ilkeleri ve akıbetinin yönüne ilişkin mücadelelere kanıt oluşturduğunu savunurlar. Bu vurgu, İngiliz Okulunu son yıllarda uluslararası ilişkilerde küresel normlar ve meşruiyet ilkelerinin analizini konu edinen konstrüktivist yaklaşımın doğal bir müttefiki yapar (Edelman 1990; Clark ve Reus-Smit 2007; Philpott 2001; bkz. 8. Bölüm). Bununla birlikte İngiliz Okulunun analizini ayrı kılan tarafı, uluslararası topluma kendine özgü 'mantık' ve kimliği veren 'normatif' ve 'kurumsal' faktörlere yönelik incelemeleri

en başından bu yana devam ettirmesidir (Bull ve Watson 1984: 99). Dünya toplumunun artan çok-kültürlü ve çok-dinli karakteri, Okulun ulusal ideolojiler, sosyal ve siyasal güçler ile uluslararası toplumun düzenlenişinin karmaşık ilişkilerini anlamaya dönük çabasının değerini gösterir.

Uluslararası İlişkilerde Düzen ve Adalet

İngiliz Okulu yazarları, devletler sistemini devletler toplumuna dönüştüren süreçler ve medeniliğin çöküşünü engelleyen ve askeri güç üzerindeki kısıtlamaları aşındıran norm ve kurumlarla ilgilenmişlerdir. Devletler toplumunun kendi başına bireylere adalet sağlayacak mekanizmaları geliştirip geliştiremeyeceğine bakmışlardır. Bull'un uluslararası toplumlar ve uluslararası sistemler arasında ayrım yaptığını görmüştük. Ayrıca o küresel ilişkilerde düzen ve adalet arasındaki gerilimleri anlamak için uluslararası toplumun 'çoğulcu' ve 'dayanışmacı' yorumları arasında önemli bir ayrımı daha gündeme taşımıştır. Nitekim bu iki yorum sonraki dönemde İngiliz Okuluna büyük etkide bulunmuştur (Bull 1966a).

Bull (1966a: 52) 'Grotiusçu temel varsayımın, uluslararası toplumu meydana getiren devletlerin hukukun uygulanması açısından dayanışması veya potansiyel dayanışması olduğunu' belirtti. Bu bakış açısı, adil ve adil-olmayan savaş arasında net bir fark gören Grotiusçu inançta açıktır. Aynı şekilde 'insani müdahale hakkının dayanağı olan...insan teklerinin uluslararası hukukun konusu ve uluslararası toplumun üyeleri olduğu' (1966a: 64) varsayımında da belirgindir. 18. yüzyıl uluslararası hukukçusu Emmeric de Vattel'in yorumladığı şekliyle karşıt çoğulcu görüş, 'devletlerin bu tür bir dayanışma sergilemediğini ama hukukun uygulanmasına kâfi gelmeyen sadece belirli asgari amaçlarda mutabakata varmaya güç yetirebileceğini' (1966a: 52) savunur. Bu bakış açısına göre devletler, farklı adalet kavramlarına ve adil bir savaşın ne olduğuna ilişkin değişik anlayışlara sahip olduklarını kabul ettiklerinde aralarında düzenin gerçekleşmesi daha fazla muhtemeldir. Uluslararası toplumun başlıca üyelerinin bireyler değil devletler olduğu iddiasına sahiptir. Ayrıca egemen eşitler olarak her devletin kendi ulusal yetki alanına giren konularda, bir başka

devlet meşru bir ilgiye ve bireyleri korumak adına müdahale hakkına sahip olamaz (1966a: 68). Yukarıdaki ayrımı yapan Bull, uluslararası toplumun daha dayanışmacı bir yönde geliştiği fikrini destekleyen kanıtın olup olmadığını sordu. Bull'ın cevabı (1977: 73) daha güçlü dayanışma beklentisinin ciddi biçimde 'erken' olduğuydu. Bu cevabın ne ölçüde doğru olduğu, Jackson (2000) gibi çoğulcular ile Wheeler (2000) gibi dayanışmacılar arasında gerçekleşen son tartışmalarda temel anlaşmazlık sebebi olmuştur.

Bull'un akıl yürütmesini anlamak için uluslararası toplumda temel gayelere ilişkin tartışmasını hatırlamak gerekir (1977: 16-18, 4. Bölüm). Güç dengesinin korunmasındaki çıkar, her devletin eşit egemenliğe sahip olduğu fikriyle çoğu zaman çatışır. 18. yüzyılda üç ayrı vesileyle Polonya'nın bağımsızlığı büyük güçler arasında denge adına feda edilmiştir. 1930'larda Milletler Cemiyeti, Abyssinia'yı İtalya'nın saldırganlığından koruma aleyhine karar verdi; çünkü Britanya ve Fransa, Nazi Almanya'sını dengelemek için İtalya'ya muhtaçtı. Bu örneklerde düzen, egemen devletlerin eşit muameleyi hak ettiğinde ısrar eden adalete üstün geldi. Çift-kutuplu dünyada düzen ve adalet arasındaki gerilime pek çok örnek vardı. Düzen ve istikrar, süper güçlerin nükleer yayılmayı engellemesini talep ederken adalet –sadece büyük güçlerin değil– tüm devletlerin kendi savunmaları için önemli gördükleri silahlara sahip olma haklarını tanımaktadır (1977: 227-8). Ayrıca süper güçler arasında düzene ilişik değer, –insan haklarını koruma biçiminde ifadesini bulan– bireyler için adaletin az bir önceliğe sahip olması anlamını geliyordu. Hakim varsayım, her süper-gücün uluslararası toplumun diğer üyelerine kendi adalet anlayışını zorla kabul ettirmeye çalıştığında uluslararası toplumun zayıflayacağıydı. Fakat Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Birleşik Devletler ve kilit batılı müttefikleri, insan hakları kültürünü serbestçe yayma ve liberal demokrasi ile 'piyasa medeniyetini' özgür bir şekilde ihraç etme imkanı buldu (Bowden ve Seabrooke 2006; Donnelly 1998; Hobson 2008; Stivachtis 2010). Bunu, belirli bir liberal demokrasi görüşüne küresel desteğin, küresel yönetişim için önemli olduğu inancına dayanarak yaptılar. Ne var ki bu kanaat, uluslararası toplumun benzer siyasal sistem ve ideolojik perspektife sahip olması gerektiği yönündeki 'radikal' varsayımla çoğu zaman bağlantılı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Savaş Suçları Mahkemesi'yle ilgili olarak Bull'un (1977: 89) belirttiği gibi adalet ilkelerini uluslararası ilişkilere uygulama çabaları, çoğu zaman büyük ölçüde seçicidir ve muhalefet ve hoşnutsuzluk yaratır. Bazıları için meşru uluslararası cezalandırma başkaları için 'Viktor'un adaleti' şeklinde algılanır. Bu nokta yakın zamanda Slobodan Miloseviç ve Saddam Hüseyin'in yargılanmasıyla bağlantılı olarak gündeme gelmiştir. Bull, insani müdahaleyle ilgili tartışmaları ve NATO'nun 1999'da Sırbistan'a karşı düzenlediği askeri müdahaleden bu yana özellikle önem kazanan 'savaş suçları' davalarını analiz edecek kadar yaşamadı. Bununla birlikte Bull, batılı liberallere temel insan hakları anlayışlarının tüm batılı olmayan halklara kendiliğinden ve kesin bir şekilde çekici gelmediğini hatırlatmanın önemine inandı. Çağdaş Çin örneğinde olduğu gibi, pek çok grup siyasal istikrarı korumanın ve Batı-tarzı demokrasiyi yaymak yerine iktisadi büyümeyi sağlamanın daha fazla önemli olduğuna inanmaktadır. Buradaki temel mesele, liberallerin çok-kültürlü bir devletler toplumunda bu tür hakların anlamı konusunda gerilimlerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu takdir etmesidir. Liberaller ve liberal-olmayanlar, eşit bir şekilde, diğer kültürel perspektifleri daha az rasyonel yaşam tarzları olarak görmek yerine anlamaya çalışmak zorundaydı (1977: 126; ayrıca bkz. Bull 1979a). Bu çeşitlilik/farklılık hoşgörüsü uluslararası toplumun ayakta kalması için hayati derecede önemlidir. Özellikle Avrupa devletler toplumu sonrası bir dünya için bu daha fazla geçerlidir.

Bull, devletlerin adaletin anlamına ilişkin çoğu zaman uyuşamazken, uluslararası düzenin nasıl sürdürüleceği konusunda çok daha kolay bir şekilde anlaşabildiklerini savundu. Çoğu, her devletin bir diğerinin egemenliğine saygılı olması ve içişlerine karışmama ilkesini gözetmesi gerektiği hususunda hemfikirdir. Her toplum, bu durumda, sınırları içinde kendi iyi yaşam anlayışını gerçekleştirebilir ve diğerlerinin bu anlayışı eşit kabul ettiği bilgisine dayanarak güven altındadır. Bull defalarca düzen ve adalet arasında gerilimleri çözmedeki zorlukları vurguladı ama uluslararası toplumun amacının 'bir bütün olarak insanlık toplumunda düzeni' sağlamak olduğunda da ısrar etti. Ona göre 'devletler toplumu içindeki değil tüm insanlık arasındaki düzen asıl değere sahiptir' (1977: 22). Bu açık kozmopolitanizm, onun

toplumların bir dünya topluluğu inşa etmenin ne anlama geldiği konusunda birleştiğine dair çok az delilin olduğu kanaatinin yanında tuhaf durmuştur. Fakat kilit nokta, her ne kadar bu alandaki ilerleme yavaş olacak ve çok kolayca geriye döndürülebilecekse de devletlerin koşullar ne zaman izin verirse dünya düzenini (ve bireyler için adaleti) yaymak için çabalaması gerektiğiydi (ayrıca dünya toplumu ve uluslararası toplum ilişkisi için bkz. Buzan 2004 ve Clark 2007).

Wight'ın uluslararası toplum analizinin realizm ile radikalizm arasında *orta yol* olduğu iddiası bu noktada hatırlanmayı hak eder. Bull'un düzen ve adalete ilişkin yazılarıyla birlikte düşünüldüğünde bu fikir, devletler toplumunun, en azından bir arada yaşamın temel ilkelerinde mutabakat açısından siyasal ilerlemenin delili olduğu inancına dikkat çeker. Düzen ve adalet arasındaki gerilimler ilerlemenin henüz yeterince gerçekleşmediğinin bir göstergesidir. Uluslararası toplumun kazanımlarını ve devletlerin radikal reformları başlatma ve uygulamada karşılaştığı zorlukları takdir etmede başarısız olsalar da radikaller, bu yüzden, derin kusurlu düzenlemeler olarak addettikleri şeyleri haklı bir şekilde kınarlar. Bu aynı zamanda İngiliz Okulunun analizlerinin, dış politikada çıplak güç mücadelesinin veya basiret eksikliğinin bir uluslararası toplum yaratırken sağlanan ilerlemeyi nasıl yok ettiğine odaklanmak zorunda kalışını da açıklar. Dahası Okul, devletlerin daha adil bir dünya düzeninin inşasında gerçek ilerleme gerçekleştirip gerçekleştirmediğiyle (veya ilerleme kat etme yeteneğine sahip olup olmadığıyla) ilgilenmek zorundadır.

İngiliz Okulunun insan hakları düşüncesinin gelişimi bu anlamda ilgi çekicidir. Bull (1977: 83) modern uluslararası toplum tarihinde çoğulculuğun dayanışmacılığa üstün gelmiş olduğunu savundu. 20. yüzyılın öncesinde bireysel insan haklarının önceliğine ilişkin dayanışmacı inanç, sanki devletler 'kendi vatandaşlarının hakları ve ödevleriyle ilgili...bir sessizlik komplosuna' girmiş gibi 'gizli bir şekilde' tutunmuştu (1977: 83). Daha önce de belirtildiği gibi emperyal yönetimden henüz yeni kurtulan pek çok devlet, büyük güçlerin insan hakları hukukunu içişlerine karışmanın bir bahanesi olarak kullanabileceği korkusunu taşımaktadır. Bununla birlikte son dönemdeki uzun dönemli eğilim, insan haklarının küresel ölçekte korunmasını sağlaya-

cak ve liberal değerleri yayacak dayanışmacı önlemlerin yükselmesi yönünde olmuştur (Bull 1984a; Buzan 2004).

Bu, bireyin açlıktan ve yetersiz beslenmekten özgür olabilme hakkının derin siyasal ve ideolojik farklılıklara rağmen çoğu devletin üzerinde anlaşabileceği bir insan hakkı olduğu yönündeki son dönemde tekrar gündeme getirilen iddianın başlangıç noktasıdır (Vincent 1986; Cox ve Rengger 2011'deki katkılara bakınız). Vincent, yaşamsal temel ihtiyaçların yokluğunun insanlık vicdanını dehşete düşürmesi ve küresel ölçekte harekete yol açması gerektiğini savundu. Bu meseledeki mutabakat, (geleneksel olarak düzeni adalete önceleyen) Batı dünyası ile (küresel adalet ihtiyacına vurgu yapan) batılı olmayan dünya arasında büyük bir ilerlemeyi temsil ederdi. Vincent (1974) içişlerine karışmamanın uluslararası düzenin temellerinden birisi olduğunu iddia etmiştir. Fakat İngiliz Okulunda dayanışmacı dönüşün başlangıç noktası kabul edilen sonraki yazılarında, devletlerin küresel insan hakları normlarına uyma yönünde artan bir baskıyla karşı karşıya kaldığının altını çizdi. Ayrıca bazı ihlaller o kadar ciddi olabilir ki devletler askeri müdahale üzerindeki geleneksel yasaklamaları bir tarafa bırakmayı düşünebilir. Bu durumda dahi 'ilke ve tedbirliliği' dengeleme ihtiyacı büyük önem taşır (Vincent ve Wilson 1994; Linklater 2011c). Bunu yapıp yapmadıkları veya nasıl yaptıkları, eski Yugoslavya'nın dağılması ve Ruanda soykırımından bu yana belli başlı sorulardan olmuştur (Dunne ve Wheeler 1999). İnsan haklarını korumak için egemenliğin ne zaman ihlal edilebileceğiyle ilgili küresel bir uzlaşının bulunmayışı, bir gerçek olarak durmaktadır. Bununla birlikte egemen yönetimlerin vatandaşlarını 'koruma sorumluluğu' olduğu ilkesinin desteklenmesi yönünde önemli ilerlemeler katedilmiştir (Bellamy 2008; Evans 2008; Welsh 2011).

İngiliz Okulu içindeki bölünmeler bu farklılıkları yansıtır. Dunne ve Wheeler (1999) çift-kutupluluğun sona erişinin, 'ciddi insani acil durumların' söz konusu olduğu yerlere idealist 'iyi uluslararası vatandaşların' müdahalede bulunmasına imkan tanıdığını savundu. Bu bakış açısına göre müdahaleye katılan devletlerin mevcut uluslararası hukuku ihlal etme olasılığı bulunsa dahi böyle bir eylem için uygun koşullar oluşmuştur. Jackson (2000: 291ff) müdahalenin uluslararası düzeni zayıflatacak büyük güç rekabetlerine yol açabilme tehlikesi-

ne dikkat çekti. Eğer aralarında bir seçim yapmak gerekirse, kuvvet kullanma üzerindeki kısıtlamaları korumak 'insani' savaşlardan önce gelmelidir.

'Batı'ya isyan' gelecek kısmın konusudur ama bir boyutu, ırk eşitliği talebi bu tartışmayla ilişkilidir. Bull (Bull ve Watson 1984 içinde) ve Vincent (1984b) beyaz ırkın üstünlüğünün reddinin Avrupa devletler toplumundan evrensel devletler toplumuna geçişin önemli bir özelliği olduğunu vurguladı. Irk eşitliği talebi, uluslararası düzenin Üçüncü Dünya halklarının adalet arzularını gerçekleştirmeksizin devam etmeyeceğini gösterdi. Uluslararası toplum, *apartheid* kötülüğüne son vermek için küresel ölçekli bir girişim ihtiyacı üzerinde dikkate değer bir mutabakata ulaşmıştı. Batı'ya isyanın bu yönü, Wight'ın modern uluslararası toplumun yönetim sistemlerinin meşruiyetini veya gayrimeşruluğunu, uluslararası topluluk için büyük ahlaki öneme sahip bir konu yapmada müstesna olduğu fikrini güçlendirir (Wight 1977: 41). 11 Eylül sonrasında ABD'nin Ortadoğu toplumlarındaki despot rejimlerle ilgili kaygıları, bu tür düşünceleri geliştirmeye çalıştı ama bunu *apartheid*'in gayri ahlakiliği konusunda daha önce varılan uzlaşmayı sağlamaksızın yaptı (Bull 1982: 266).

Beyaz ırkın üstünlüğüne isyan, dayanışmacılığa doğru ilerlemenin kesinlikle mümkün ama aynı zamanda sınırlı olduğunu ortaya koydu. Bull'un (1977: 95) ileri sürdüğü gibi bu tür ilerlemeler, değişimin adaleti yaymak için gerekli olduğu, uluslararası toplumu güçlendireceği ve düzene katkıda bulunacağı üzerinde geniş bir uzlaşmaya bağlıdır. Küresel girişimlere engel olma güç ve yeteneğine sahip büyük güçlerin desteğine önemli ölçüde bağlıdır. Watson (1987: 152) Bull ve kendisinin modern devletlerin 'ilk defa bilinçli bir şekilde kültürler ötesi değerler ve etik ölçütler dizisi hazırladığı yönündeki iyimser görüşe eğilim gösterdiğini' belirtti. İnsan hakları kültürünün koruma sorumluğunu içerecek bir şekilde genişlemesi ve uluslararası ceza hukukundaki son gelişmeler, bu görüşü destekler. Toplumların emsalsiz küresel karşılıklı bağlılığın sonucu olarak ortaya çıkan iktisadi, çevresel ve askeri meselelerin üstesinden gelebilmesi için henüz yolun başında olduğunu hatırlamamız gerekir (bkz. 6. Bölüm). Bu alanlarda daha fazla ilerleme sağlayıp sağlayamayacakları, kısmen, büyük güçlerin dış politikalarında gerekli 'ahlaki vizyonu' ne kadar gerçekleştirdiği-

ne bağlıdır. Fakat daha çok da dünya toplumunun ortaya çıkmasıyla hükümet dışı örgütlerin, özellikle uluslararası meşruiyetin hakim ilkelerini değiştirerek kamuoyunu ve hükümetlerin eylemlerini ne ölçüde etkileyebileceğine bağlıdır. Böylece insanlığı gerekli olmayan acıdan kurtarmaya daha fazla dikkat gösterilebilecektir (Heins 2008; ayrıca Clark 2007).

Bull ve Watson'un, uluslararası toplumun Batı'nın eski sömürgelerini içerecek bir şekilde genişlemesinin daha fazla dayanışmacılığa yol açacağına mı yoksa küresel siyasal ilerleme umutlarının henüz 'erken' olduğunu göstereceğine mi inandıklarını kestirmek zordur (bkz. Mayall 1996; Wheeler 2000). Bu konuyu ele alan Jackson (2000: 181) post-kolonyal dönemde uluslararası toplumun çeşitlilik içeren doğasının çoğulcu görüşü desteklemeyi daha fazla önemli hale getirdiğini ileri sürdü. Çoğulculuğun, toplumların siyasal bağımsızlık talebiyle düzen arzusunu uzlaştırma yolunda şuana kadar tasarladığı en iyi düzenleme olduğunu savundu (ayrıca bkz. Nardin 1983). Bull bu konuda kaçamaklı bir tavır içinde gözükmektedir. Bir 'elit kozmopolitan modernite kültürü'nün doğuşu umut vericiydi (1977: 317). Ne var ki bu kültür, ağırlıklı olarak 'Batı'nın egemen kültürü tarafında yer alıyordu' (Bull 1977: 317). Daha da önemlisi, ki bu noktada hemen dinî köktenciliğin artan önemi akla geliyor, çeşitli grupların birbirinden daha fazla uzaklaştığıyla ilgili açık deliller vardır. Bull (1984b: 6) şu hususu hatırlamanın önemine dikkat çekti: Üçüncü Dünya toplumları adalet taleplerini ilk defa dile getirdiklerinde bunu batılı güçlerin egemen olduğu bir dünyada 'yalvaran kimseler' olarak ve olumlu bir cevap almak için batılı terimleri kullanmanın hayati önemde olduğu bir ortamda yapmışlardır. Fakat Batı-dışı toplumlarda yerli kültürlerin canlanışı ve yeni elitlerin doğuşu yeni süreçleri harekete geçirdi. Pek çok grup 'Batılı değerler'e 'yeni yorumlar' getirdi ve bazıları onlardan bütünüyle vazgeçti. Bu ise Batı-dışı toplumlardan gelen taleplerin pek çoğunun 'Batı'nın ahlak kavramlarıyla uyuşup uyuşmayacağı' ile ilgili önemli soruları gündeme taşıdı (Bull 1984b).

Bu yorumlar 1990'lardan bu yana ve özellikle İslamcı teröristlerin ABD, İspanya, Britanya, Bali ve daha başka yerlere düzenledikleri saldırılardan sonra tartışılmaya başlanan sözde yaklaşan 'medeniyetler çatışması' tezi hakkında bir değerlendirmeyi gerekli kılar (Hun-

tington 1993). Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Bull 1980'lerde yeni devletlerin büyük çoğunluğunun egemenlik ve içişlerine karışmama ilkeleriyle birlikte batılı uluslararası toplum fikrini kabul ettiğine inandı. Bu çıkarımdan vazgeçmeyi gerektirecek belirgin bir sebep de şuan bulunmamaktadır. Batılı ve batılı olmayan birçok grup arasındaki kültürel ve dinî farklılıklar son 25 yılda daha artmış olabilir ve çatlak gelecekte derinleşebilir. Bununla birlikte 'Arap Baharı' genel olarak radikal İslamcıların batılı değerlere düşmanlığının bir reddi ve Ortadoğu için iyi bir işaret olan hukukun egemenliği ve siyasal temsile ilişkin kamuoyunun güçlü talebinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Fakat post-kolonyal bölgelerde siyasal ve kültürel değişimlerin uluslararası toplumun geleceğini nasıl etkileyeceğini kestirmek mümkün değildir. Her ne kadar Wight gibi bazı üyeler, siyaset ve din ilişkisine ciddi biçimde ilgi duysa da (bkz. Thomas 2001; Hall 2006; Jackson 2008) İngiliz Okulu genellikle dikkatini seküler batılı bir uluslararası toplumun gelişimini anlamaya yoğunlaştırmıştır. Uluslararası toplumun bekasının, 'inancı' 'siyasetin' dışında tutma yönündeki bir mutabakata bağlı olduğu sürekli tekrarlanan bir iddiadır. Bu mutabakatın uzun dönemde varlığını koruyup koruyamayacağı, Batı'ya isyanın gündeme taşıdığı en ilgi çekici sorulardan birisidir. (Konstrüktivist bakış açısıyla bu meselelerin bir analizi için bkz. Philips 2011.)

Batı'ya İsyan ve Uluslararası Toplumun Genişlemesi

Batı'ya isyanın modern devletler toplumuna etkisi, Bull ve Watson'un 1980'lerdeki yazılarında önemli bir temaydı. Onların kilit sorusu, Avrupa'nın denizaşırı fetihleri sonucu kaynaşan çeşitli medeniyetlerin bir uluslararası sisteme değil de bir uluslararası topluma aidiyet için ortak bir arzuya sahip olup olmadığıydı. Bu soruyu cevaplamak için geç 18. yüzyılın dünyasını anımsamak gerekliydi. Bu dönemde hüküm süren dört bölgesel uluslararası düzen (Çin, Avrupa, Hint ve İslam) mevcuttu. 'Her bir gruptaki hükümetlerin çoğu', diğer bütün medeniyetlerden üstün olduğuna inandığı 'ortak bir medeniyet aidiyetine sahipti' (Bull ve Watson 1984: 87). Avrupalı devletler kendi kıtalarında egemenler arası eşitlik ilkesine bağlıydılar fakat bu hakları, Avrupalı-olmayanlara genişletmeye karşı çıktılar. Nitekim Avrupalı-

ların sömürgelerine nasıl davranması gerektiği her zaman bir anlaşmazlık konusuydu. Bazıları zapt edilmiş halkları köleleştirme ve yok etme hakkı iddia ederken diğerleri onların insanlık toplumuna eşit üyeliğini ve insana yakışır bir şekilde davranılma hakkını savundu. Milletler Cemiyeti'nin manda sistemi ile Birleşmiş Milletler'in denetimi altında idare (*trusteeship*) sisteminde ifadesini bulan 20. yüzyıldaki hakim imparatorluk teorileri, sömürgeci güçlerin Avrupalı olmayan halkları devletler toplumuna kurucu batılı üyelerle eşit şartlarda nihai katılımı için hazırlamak gibi ahlaki bir ödevi bulunduğunu savundu (Bain 2003).

Avrupalıların çoğu böyle bir geçişin yüzyıllar değilse de on yıllar alacağına inandı büyük ölçüde, çünkü diğer medeniyetler, kendilerini dünyanın merkezinde konumlandırdıkları hegemonyal uluslararası toplum düşüncesinden vazgeçmek zorundaydı. Örneğin geleneksel Çin, kendini 'Orta Krallık' olarak tanımladı ki bu, gelişme düzeyinin daha alt basamağında olduğu düşünülen diğer toplumlardan saygıyı hak eden bir konumdu. Geleneksel İslami uluslararası ilişkiler görüşleri; Barış Yurdu (*Dar al Islam*) ve Savaş Yurdu (*Dar al War*) –inananlar ve kâfirler– arasında ayrım yaparken İslam olmayan güçlerle geçici bir ateşkesin (*Dar as Sulh*) mümkün olduğunu da kabul etti. Ayrıca hegemonyal bir uluslararası düzen fikrine bağlı Avrupalı güçler, henüz kendi 'medeniyet ölçütlerine' ulaşmamış toplumların uluslararası topluma sokulmaması gerektiğini savundu (Gong 1984).

Kısacası bu farklı medeniyetler bir uluslararası sistemin parçasıydı. Avrupa'nın genişlemesiyle diğer halklar onun dünya siyaseti düşüncesini kabule zorlandı. Bu toplumların çoğu, uluslararası toplumun Avrupalı ilkelerini zamanla benimsedi. Fakat onlar, bu toplumun eşit üyeliğini ancak Avrupa'nın kendi ahlaki ve siyasi üstünlüğüne duyduğu güveni ve diğer toplumların kaderini belirleme hakkına sahip olduğu inancını sarsan uzun bir mücadelenin sonrasında kazandı.

Bull (1984c: 220-4; Bull ve Watson 1984 içinde) bu süreci 'Batı'ya isyan' olarak adlandırdı ve beş unsura ayırdı. İlki, sömürgecilik çağında 'kendi biçimsel bağımsızlıklarını koruyan' Çin ve Japonya gibi toplumların üstlendiği 'eşit egemenlik mücadelesi'ydi. Bu toplumlar, 'baskı altında yapılan' eşit olmayan anlaşmalarca yönetiliyordu. 'Ülkesellik-dışı' (*extra-territoriality*) ilkesi sonucu, bu ülkelerin yabancı-

ların dahil olduğu anlaşmazlıkları kendi iç hukukuna göre çözme hakkı reddedildi. Batı'ya hukuki isyan neticesinde Japonya 1900, Türkiye 1923, Mısır 1936 ve Çin 1943'te devletler toplumuna katıldı.

Batı'ya siyasi isyan, sömürgelerin emperyal tahakkümden özgürlüklerini talep ettiği bu sürecin ikinci boyutuydu. Beyaz ırkın üstünlüğü fikrinin tüm biçimleriyle birlikte köle ticaretini ve köleliği ortadan kaldırma mücadelesini de kapsayan ırksal isyan, üçüncü boyutuydu. Dördüncüsü, Batı tahakkümü altındaki küresel ticaret ve finansal sisteme özgü olan sömürü ve eşitsizlik biçimlerine karşı girişilen iktisâdi isyandı. İsyanın beşinci boyutu olan kültürel ayaklanma, Batı'nın kültürel sömürgeciliğine karşı bir itirazdı. Bu kültürel ayaklanma, özellikle liberal-bireyci insan hakları düşüncesini evrenselleştirerek Batı'ya diğer halkların nasıl yaşaması gerektiğine karar verme hakkı tanıyan batılı varsayıma karşı çıkıyordu. Bu 'modernleşme' süreci, 'gereklilik' fikrinin bazı ayırt edici özelliklerini taşımaktadır. Keza Orta ve Güney Amerika'daki İspanyol sömürgecilerin gereklilik varsayımı, diğer toplumları yargılama ve onları kendi suretlerinde yeniden yaratma hakkına dayanıyordu (Brown 1988).

Bull, Üçüncü Dünya'nın isyanının ilk dört boyutunun, sömürgeci güçleri dünyanın Avrupalı olmayan üyeleriyle ilişkilerinde bizzat kendi ilkelerini ciddiye alması için ikna etme çabası olduğunu ileri sürdü. Bu boyutlar topluca batılı iktisadi ve sosyal gelişme çizgisini taklit etmeye dönük bir arzunun işareti olarak gözüktü. Fakat daha önce belirtildiği gibi kültürel isyan farklıydı, çünkü çoğu kez 'tam da Batı'ya özgü değerlere karşı bir isyan'dı (Bull 1984c: 223; Bull ve Watson 1984 içinde). Kaçınılmaz soru, uluslararası toplumun genişlemesinin yeni uyumsuzluk biçimlerine ve olası çatışmalara yol açıp açmayacağıydı. Bu sorunun önemi, kendi İslami toplum anlayışlarıyla çatıştığını düşündükleri ve bir tehdit olarak gördükleri batılı seküler değerlerin yayılmasına olduğu kadar Amerika'nın İsrail'e verdiği desteğe ve onun Ortadoğu'daki yozlaşmış Batı-yanlısı seçkinleri destekleme politikasına da sert bir şekilde karşı çıkan dinî isyan ve özellikle Batıya karşı El-Kaide'de somutlaşan radikal İslami tepkiler tarafından vurgulanmıştır. Dikkate değer bir şekilde Birleşik Devletler'e gerçekleşen terörist saldırılara, olağan 'ver ve al politikasının' bir parçası olarak her zaman uzlaşılan diplomatik talepler eşlik etmedi.

Bu, Batı'ya isyanın yeni bir biçimi olarak görünebilir. Her ne kadar terörist saldırılar, düşmanı küçük düşürmek ve bir ulus-aşırı inanç topluğunun üyeleri arasında öz-saygıyı kurmayı gözetmenin yanında açıkça ABD'yi ve diğerlerini İslam dünyasından çekilmeye zorlamayı amaçlamışsa da bu yeni biçimde, kuvvet kullanımı Clausewitz'in savaşın siyasetin başka araçlarla devamı olduğu yönündeki meşhur özdeyişine uymadı. 'Batı'ya isyanın' en sert biçimi olan 'Radikal İslam', dünya siyasetinde esas bölünmenin artan bir şekilde 'medeniyet aidiyetiyle' ilişkili olduğu inancını savunmak için ön plana çıkarılmıştır (Huntington 1993; Holmes 2007). Bu tür yorumlar, çatışmanın kaçınılmazlığı ve hayati güvenlik çıkarlarına yönelik radikal meydan okumalara karşı kuvvet kullanmaya hazırlıklı olunması gerektiğine ilişkin realist varsayımları güçlendirmek için kullanılmıştır. Bu bakış açısıyla, İngiliz Okulunun 'post-kolonyal' toplumların ihtiyaçlarını daha fazla gözetebilmek için Batı'ya isyanın sebeplerini anlama gereğini ve bir uluslararası toplumun yeniden inşasının zorunluluğunu vurgulayan artan kültürel farklılaşmaya dönük ilgisi arasındaki farkı görmek önemlidir. Uluslararası toplumun uzun dönemli gelişimi hakkındaki bu görüş, şiddet içeren meydan okumalara kuvvet kullanarak karşılık vermeyi destekleyen yaklaşımla uzlaşmaz değildir ama halklar arasında sabırlı diplomasiyi kullanarak köprüler kurma sorununa dikkat çeker. Bu perspektif, uluslararası toplumun son zamanlara kadar sömürge tahakkümünün bir aracı olduğunu ve kökeni emperyal döneme varan 'ileri' ve 'geri' halklar ayrımlarını kullanmaya devam ettiğini iddia eden post-kolonyal düşünürlere tuhaf gelir. Onlar, İngiliz Okulundaki devletler toplumunu, bir arada varoluşun 'tarafsız' ilkelerinin muhafızı görme eğilimini eleştirirler ve Bull ile diğerlerinin çağrıda bulunduğu devletler toplumunun küresel adalette sağlanan ilerlemeyi güven altına alabileceğinden şüphe duyarlar (Seth 2011). 'Batı'ya isyanın' son dönem popüler değerlendirmeleri batılı değerlerin eleştirisinin uzun bir geçmişe sahip olduğunun altını çizer (Mishra 2012). İngiliz Okulu yazılarının çoğunda bulabileceğimizden çok daha fazla Avrupa yayılmasının Avrupalı olmayanlarda yarattığı travmatik tecrübeye dikkat etmeye davet ederler. Postkolonyal çalışmalar, daha genel olarak, Avrupalı-olmayan toplumlar ve yönetimlerin batılı modernite tarafından nasıl etkilenmiş oldukla-

rı, ona ne şekillerde dahil edildikleri ve ne tür cevaplar verdiklerinin farklı biçimlerinin sofistike analizlerine gerek olduğuna işaret eder (Pasha 2009; Pasha 2012).

Batı'ya isyanın nereye doğru yol alacağı ve uluslararası toplumun geleceği için ne anlam ifade edeceği önümüzdeki yıllarda bilimsel araştırmalara konu edilecektir. Uluslararası toplumun çoğulcu kavramsallaştırmalarının değeri hakkında bir mutabakatın, radikal bir şekilde farklı kültürlerin başarabileceği ve kazanmayı ummaları gereken tek şey olup olmadığı temel mesele olarak durmaktadır. Eğer Ortadoğu toplumlarında radikal İslami hareketler, toplumun sekülerleşmesiyle el ele gelişen batılı egemenlik ve içişlerine karışmama kavramlarına uymak yerine 'inanç dayanışmacılığının' daha önemli olduğu kanaatine desteği canlandırmada başarılı olurlarsa bu bile garanti değildir. Daha önce belirtildiği gibi Arap Baharının ilk evresi, İslam'ın daha militan biçimlerine yaygın bir destek olmadığını gösterdi. Gelişmenin ana şablonları, Bull ve Watson'un 1980'lerin ortalarında dile getirdikleri batılı olmayan devletlerin çıkarlarını yansıtan bir uluslararası düzenin en azından kısmen kurulduğu görüşüyle uyumludur. Bu toplumun doğasından hoşnut da değillerdi. Eğer radikal değişim gerçekleşecekse bunun batılı olmayan halkların çoğunun desteğini gerektirdiğinde ısrarcıydılar (Bull ve Watson 1984: 429). Güç ve zenginliğin Kuzey'den Güney'e önemli boyutta olacak şekilde yeniden dağıtılması zorunluydu (Bull 1977: 316-17). Aynı şekilde hayati olan bir başka husus ise batılı olmayan değerlere açıklıktır. Son noktayla ilgili olarak uluslararası toplumun kültürler arasında adaleti ne ölçüde sağlayabileceği sorusu bir dizi meseleyi gündeme taşır (Shapcott 2001). Bunlar 'Batı'ya isyan' hakkında yürütülen en son tartışmalarda önemli yer tutmakta (Mishra 2012) ve İngiliz Okulunun son zamanlarda artış gösteren post-kolonyal literatürle yakın temas ve alışverişinin gerekliliğine işaret etmektedir (Pasha 2008, 2009, 2012; Seth 2009, 2011).

Bull ve Watson'un uluslararası toplumun genişlemesini analiz ettiği dönemden bu yana Sovyet bloğunun dağılması ve Üçüncü Dünya toplumlarının bazılarının parçalanmasının bir sonucu olarak yeni devletler ortaya çıkmıştır. Afganistan ve Somali örneğinde olduğu gibi 'batık devletler' (*failed states*) öngörülemeyen sorunlar yaratmış-

tır (Helman ve Ratner 1992-3; ayrıca pek çok yeni devletin, 'negatif özgürlük' yani dışsal müdahaleden muafiyet hakkı kazanmasına rağmen 'pozitif egemenlik'ten yani nüfusunun temel ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden yoksun olmasıyla ilgili bkz. Jackson 1990). Sivil çatışmalardaki kitlesel insan hakları ihlalleri, kendi halkının bir bölümüyle savaş içindeki rejimler, terörist örgütlere güvenilir bir sığınak sağlayan Somali ve Yemen gibi kaotik ve sorunlu bölgeler, nükleer güçlerin parçalanmasının (Pakistan bu bağlamda sık sık ismi anılan ülkedir ama nükleer bir İran ihtimali de benzer tedirginliğe yol açmaktadır) kitle imha silahlarını terörist örgütlerin eline bırakabileceği korkusu nedeniyle beklenmedik meydan okumalarla karşı karşıya kalınmıştır. Batılı müdahale ve yabancı toprakların işgalinin meşruiyetiyle ilgili eski tartışmalar bu bağlamda yeniden gündeme gelmiştir ve uluslararası toplumun 'çoğulcu' ve 'dayanışmacı' anlayışları arasındaki bildik gerilimler önem kazanmıştır (Roberts 1993). Bu noktada bu anlaşmazlıkların uluslararası toplumdaki bir değişime işaret ettiği söylenebilir. Ne var ki bu geçiş, ne dayanışmacılığı bütün kalbiyle kapsayabilmekte ne de pek çok açıdan çoğulcu ilkeler tarafından yönetilen bir dünyanın yalın gerçekliğine dönebilmektedir (Hurrell 2002, 2007; Mayall 2000; Welsh 2011). Açık olan batılı güçlerin, uluslararası toplumun insan hakları ihlalleri, silahların yayılması, iklim değişikliği, küresel iktisadi sistemin idaresi ve benzeri meselelere nasıl yanıt vereceğiyle ilgili kararlarında artık bariz güç tekeli olmadığıdır (Hurrell 2006b). Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yeni güç merkezlerinin yükselişi, Avrupa'da doğan ve –her ne kadar bu şimdi değişse de– Batı tarafından hükmedilen devletler toplumunun evriminde yeni bir evreyi temsil etmektedir. Düzen ve adalet açısından, bazı yorumlara bakılacak olursa, yeni bir 'post-kolonyal bağışçılar' çağı doğmakta ve bu çağda artık kalkınma yardımları 'modern Kuzey' ile 'modern-öncesi Güney' arasındaki eski ayrımlara dayanan 'medeniyetsel hiyerarşilere' bağlı değildir. Yardım alan toplumların sözde en medeni halkların kat etmiş olduğu yolun aynısını takip etmesi gerektiği şeklindeki batılı talebi taklit etme ayartmasına karşı, uluslararası toplumun çoğulcu anlayışını desteklemek bir dengeleyici rol oynayabilir (Vieira 2012). Yeni güç merkezlerinin 'gelişmekte olan ülkeler' ile 'büyük güç olmayı arzulayan' kimlikler

arasındaki gerilimleri nasıl çözeceği meselenin püf noktası olacaktır (Hurrell 2006b: 19).

Uluslararası İlişkilerde İlerleme

Uluslararası İlişkiler disiplininde en ilgi çekici sorulardan birisi, dünya siyasetinde ilerlemenin ne kadar mümkün olduğudur. Wight (1996b:26) uluslararası sistemin 'yinelenmenin ve tekrarlanmanın alanı' olduğunu ileri sürdü, ki bu formulasyon neo-realizmin Waltz tarafından dile getirilen klasik ifadesinde de görülebilir (Waltz 1979: 66). Bu bölümün iddiası, İngiliz Okulunun düzenin nasıl sürdürüleceği ve daha az derecede de küresel adaletin nasıl sağlanacağıyla ilgili mutabakatlar şeklinde tezahür eden sınırlı ilerlemeye işaret ettiğidir. Bull'un yazıları, özellikle devletlerin temel ilkeler üzerinde daha kolay anlaşabileceği düşüncesinden hareketle, düzenin adaletten önce geldiğini sık sık dile getirdi. Bu yorumlarda Bull, Wight'ın rasyonalizmin 'realist' kanadı olarak gördüğü yaklaşımla aynı çizgiye gelir fakat o başka yerde 'idealist' kanada daha yakındır (Wight 1991: 59). Yaşamının sonuna doğru dayanışmacı bakış açısına daha sempatik gözüktü ve uluslararasıcılığın imkanı ve dünya toplumunun değeri hakkında önemli düşüncelere ilham kaynağı oldu (bkz. Dunne: 7. Bölüm; Buzan 2004).

Bu değişim en açık bir şekilde 1983'te Kanada'da Waterloo Üniversitesinde verdiği Hagey konferanslarında dile getirilir (Bull 1984b). 'Uluslararası toplumun bizzat kendisince ortaya konulan kurallardan ayrı varolan egemen haklar fikri ve bunun kayıtsız şartsız kullanımı ilke olarak reddedilmek zorundadır'; özellikle, çünkü 'bireysel haklar ve ödevler fikri pek güvenli olmasa da' devletler toplumu içinde 'bir yer edinmiştir' 've bunu yaygınlaştırmak için çabalamak bizim sorumluluğumuzdur' (Bull 1984b: 11-12) ifadeleri bunu ortaya koyar. 'Küresel refah sorununa ahlaki ilgi', 'duyarlılıklarımızdaki köklü bir değişime' işaret eden 'kozmopolitan ahlaki farkındalığın...ortaya çıkışının' kanıtıydı (1984b: 13). Evrilen küresel gündemle birlikte, devletlerin 'dünyanın ortak iyiliğinin yerel temsilcileri' haline gelmesi önemlidir (1984b: 14). Bu tür fikirler, uluslararası toplumun küresel çevre siyasetiyle ilgili bir uzlaşı arayışında olduğu bir dönemde önemlerinden

hiçbir şey kaybetmemiştir. Ne var ki küresel çevre siyaseti, Hurrell'in dikkate değer istisnailiği dışında İngiliz Okulunca büyük oranda ihmal edilmiştir (1994; 2006b; 2007: 9. Bölüm).

Bull'un küresel sorunlara çözümlerin daha kolay bulunabileceğini veya devletlerin 'korkunç seçimlerle' yüzleşmek zorunda kalmadığı noktaya kısa sürede ulaşılabileceğini düşündüğünü iddia etmek bir hata olur (1984b: 14). Kuşkuculuk vizyoner bakışı her zaman köreltir. Bu, onun yeni egemenlik-sonrası siyasal kurumlar ve bağlılıkların Batı Avrupa'da henüz doğmadığı gözleminde açıkça görülür. Örtüşen yargı sistemleri ve çoklu sadakatlere dayalı karmaşık yapısıyla ortaçağ uluslararası toplumu, modern devletler sisteminden daha fazla şiddet içermişti (1977: 255, 267). Bu yüzden Bull (1979b) devletlerin çoğunun 'dünya siyasetinde olumlu bir rol' oynadığına vurgu yapan devletler toplumunun koşullu bir savunusunu geliştirdi. Birçok kusuruna rağmen görülebilen gelecekte dünya siyasal örgütlenmesinin herhangi başka bir biçiminin uluslararası topluma üstün gelebilme ihtimali bulunmamaktaydı.

İngiliz Okulunun, realizmden ayrıştığı noktalar üzerinde durmuştuk; ama şimdi Okulun radikalizm değerlendirmesine ve bu perspektifin taraftarlarının uluslararası toplum eleştirilerine bakmak gerekir. Bull (1977: 22) radikalizmin özünün 'devletlerin sınırlarını aşan ve insanlığı iki kampa bölen yatay düzlemdeki ideolojik çatışmaya' dayanan Kantçı inançta bulunabileceğini savunur. Bu çatışma, 'insanlık topluluğunun doğal vekilleri ve bu yolda engel olarak duranlar, gerçek inanç sahipleri ve sapkınlar, özgürleştiriciler ve mazlumlar' arasındadır. Bull, Kantçı dünya siyaseti fikrinin, insanlığı birleştirme arayışında diplomatik geleneklerin bir kenara bırakılması gerektiği kanaatinde olduğunu savundu. 'Sapkınların elinde doğru inancın' kendine özgü bir değeri olmaz; o 'taktiksel uygunluktan' başka bir şeye sahip değildir, çünkü 'seçilmiş ve lanetli olan ile özgürleştirici ve mazlum arasında egemenlik veya bağımsızlık hakkının karşılıklı kabulü sorunu ortaya çıkmaz' (1977: 24).

Bu tür yönelimler, örneğin ABD ile El-Kaide tehdidi arasındaki ilişkide görülmüştür ama Kant'ın düşünceleriyle çok az bir bağlantısı vardır (Hoffman 1990: 23-4). Gerçekten de (yabancılara misafirperverlik ödevi ve halkların uluslararası hukuk ve dünya barışını yay-

mak için işbirliği yapması gerektiği inancını içeren) tüm kozmopolitanizmine rağmen Kant, egemenlik ve iç-işlerine karışmama ilkesinde temellenen bir egemen-devletler toplumunu savundu. Bull ve Wight gibi İngiliz Okulu düşünürlerini sıkıntıya sokan, barış ve düzenin tüm toplumlar aynı ideolojiye sahip olmadıkça gerçekleşemeyeceği yönündeki 'radikal' inançtı. Ki Wight (1991: 421-2) bu inancı yanlış bir şekilde Kant'a atfetmişti (bkz. MacMillan 1995). Bu kaygı dünya siyasetinde haçlı zihniyetinin tehlikelerinin daha erken tarihli realist eleştirilerinde de belirgindir (3. Bölüm). Farklı düşüncelere karşı hoşgörüsüzlüğe ve uluslararası toplumun kusurlarını gerektiğinde kuvvet kullanarak ortadan kaldırma sabırsızlığına sahip ideolojilerin taraftarları, realizm ve İngiliz Okulunun ortak korkusuydu. Kant'ın radikalizminde bu tür fikirlere yer verildiği varsayıldı ama gerçek daha farklıydı (bkz. Linklater ve Suganami 2006: 5. Bölüm).

Wight 'rasyonalizm'in realizm ve radikalizm ile örtüştüğü noktalara dikkat çekti. Realizm ve İngiliz Okulu arasında kesişme noktalarından birisini görmüştük. İngiliz Okulu ve radikalizm arasında belli derecedeki bir örtüşme durumu Wight'ın derslerinde bulunabilir. Wight bu derslerde Kant'ı, başlıca ve öncelikli özelliği 'reformcu, sosyal mühendislik uygulayıcısı' bir rasyonalist ile karşılaştırdı (Wight 1991: 29). İngiliz Okulunun belli başlı çalışmaları insanlığın nasıl örgütlenmesi gerektiğiyle ilgili öngörülerden kaçındı; küresel etik ve uluslararası siyaset teorisi olarak bilinen alanlarla meşguliyete dönük belli bir isteksizlik vardı (fakat bkz. Vincent 1986; ayrıca 11. Bölüm). Bull, diplomatların defalarca başarısız kaldığı yerde, yani toplumların tümünün veya çoğunun ileri bir uluslararası düzenin temelleri olarak kabul edebileceği ahlaki ilkeleri saptama konusunda filozofların başarılı olacağını düşünmek için sebep olmadığını söylediğinde İngiliz Okulundan pek çok kişi adına konuşmaktaydı. Diğer yandan Bull'un uluslararası düzenin halkların yaşamlarına katkıda bulunup bulunmadığına göre yargılanması gerektiği fikrini ve Wight'ın siyasetin işlevinin 'hukuk, adalet ve refahın gelişmesini mümkün kılan' düzen ve güvenliği sağlamak iddiasını, temel bir hümanizm tanımladı. Her ne kadar 'ütopyacı' bakış açısından hayal kırıklığı olarak algılansa da insani müdahaleyi desteklemenin, asil niyetlere rağmen, uluslararası ilişkilerdeki denenmiş ve test edilmiş geleneklere sağduyulu bir şekilde güvenildiğinde

kaçımlabilmiş acıları artırabileceği tezinde de bu açıktır (Bain 2003; Jackson 2000). Çoğulcu veya dayanışmacı, insani müdahale ilkesini uluslararası topluma yerleşik kılma çabalarını destekleyen veya ona karşı çıkan, insan hakları savunusunda istekli duran ya da kozmopolitan projelerin devletler arası güç ve prestij mücadelelerinin bir parçası haline dönüşeceği tehlikesine dikkat çeken belli başlı tüm İngiliz Okulu yaklaşımları, Dunne ve Wheeler'in (1999) 'acı çeken insanlık' (*suffering humanity*) şeklinde adlandırdığı meseleyle ilgilidir.

Bu kısmı sonuçlandırmadan önce İngiliz Okulunun diğer bazı uluslararası ilişkiler teorileri açısından nasıl bir konuma sahip olduğunu değerlendirmek faydalı olabilir. İngiliz Okulunun uluslararası toplum analizleri ile anarşik bir yapıda işbirliğinin neo-liberal kurumsalcı ampirik teorileri arasında bir paralellik vardır. Bununla birlikte İngiliz Okulu üyeleri, rasyonel egoistler arasında işbirliğinin nasıl mümkün olabileceğini açıklamak için oyun teorisini kullanıp neo-liberal kurumsalcıları takip etmemiştir (Keohane 1989a). Genel yönelim anlamında konstrüktivistlere daha yakındırlar ama onların epistemoloji ve yöntembilim konularına gösterdiği ilgiyi paylaşmamışlardır. Nitekim bu ihmalin, ABD'de Okulun araştırma gündemine ilişkin kafa karışıklığını açıkladığı düşünülmüştür (Finnemore 2001; ayrıca Buzan 2004; Linklater ve Suganami 2006: I. Kısım; aşağıda 8. Bölüm). İngiliz Okulu üyeleri, anarşi 'devletlerin inşa ettiği şeydir' fikrini (Wendt 1992) kabul eder. Egemenliğin değişmeyen bir gerçeklik olmadığı ve anlamının değişen fikirlere, örneğin insan haklarının uluslararası toplum içindeki yerine, bağlı olarak farklılaştığı inancını paylaşırlar. Bull'un iddia ettiği gibi devletler, anarşi durumundan bir uluslararası toplum ya da bir uluslararası sistem yaratabilir ve daha istikrarlı zamanlarda adalet ilkelerine desteğin oluşumunda bazı ilerlemeler sağlayabilir (ayrıca bkz. Wight 1977 ve Reus-Smith 1999). Burada hiçbir şey önceden takdir edilmiş değildir; her şey, devletlerin kendilerini ayrı siyasal topluluklar olarak nasıl düşündüklerine, insanlığın geri kalanına karşı sahip oldukları hak ve ödevlerini nasıl anladıklarına ve ortak zemin oluşturmak için sabırla ve sağduyuyla diplomasiyi kullanma konusunda ne kadar hazır olduklarına bağlıdır. Bu, İngiliz Okulu üyelerinin dünya siyasetinin hukuki ve ahlaki yönleriyle niçin özellikle ilgilendiğini, küresel normlar ve uluslararası

meşruiyet hakkında konstrüktivistlerin yürüttüğü tartışmaların niçin İngiliz Okulunda özel bir yere sahip olduğunu ve 'uluslararası toplum yaklaşımının' konstrüktivist bilimsel çalışmalar için neden çok şey vaat ettiğini açıklar (Edelman 1990; Clark 2005, 2007; Clark ve Reus-Smith 2007; Raymond 1997).

Dunne ve Wheeler'in savunduğu 'eleştirel uluslararası toplum' fikri, eleştirel teori ile İngiliz Okulu arasında bağlantılar kurmuştur (ayrıca bkz. Heins 2008: Giriş). Ama aslında İngiliz Okulu yazarları, dünya siyasetini anlama çabalarının ahlaki ve siyasi duruşlardan bağımsız olması gerektiğini ileri sürerek tarafgir sosyal incelemeye şüpheyle yaklaşmışlardır. Onlar açısından farklı dünya görüşlerinden gelen eleştirel teorisyenler büyük ölçüde İngiliz Okulunun katkılarına dayanmıştır (bkz. Der Derian 1987; Linklater 1998, 2011b). Wight'ın dersleri, post-yapısalcı ve post-kolonyal çalışmalarda önemli bir yer tutan uluslararası siyasetteki kültürel çeşitlilik sorununa dair zengin izlenimler içermektedir (Wight 1991). Uluslararası toplumun genişlemesi ve dünya toplumunun gelişimine ilişkin çözümlemeler, uluslararası siyaset teorisi ve küresel etik literatüründeki küresel düzenlemeleri değerlendirmek için kullanılması gereken ilkelerin bir tartışması olmaksızın eksik kalır. Fakat İngiliz Okulu bazı istisnalar dışında bu alanda faal olmamıştır (Williams 2006; Dunne 2000). Muhtemelen çoğu hâlâ Bull'un, mesele uluslararası toplumu anlamaktır, nasıl değiştirileceği üzerine düşünmek değildir yaklaşımını paylaşmaktadır. Bu yüzden siyaset düşüncesi tarihi araştırmalarında özellikle etkin olmuşlardır (bkz. 12. Bölüm).

İngiliz Okulu, kuvveti sınırlama, farklı kültürler arasında anlayışı geliştirme, siyasi farklılıkları çözmede ve işbirliğiyle küresel adaleti yayma imkanının araştırılmasındaki öneminin özellikle altını çizerek devletler arasında 'diplomatik diyaloğa' (Watson 1982) daha fazla dikkat kesilmişlerdir. Uluslararası toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusu, bu diplomatik topluluğun nasıl geliştiği ve güç ve güvenlik mücadelesini yatıştırma, kültürel farklılıklar arasında köprüler kurma ve uluslararası toplumdaki 'yoksullar'ın taleplerine karşılık verme yolunda neleri başardığını incelemekten daha az önemli olmuştur. İngiliz Okulu bu tür sorunlarla ilgilenerek dünya siyaseti çalışmalarına kendi özgün katkısını yapmıştır.

Sonuç

E. H. Carr (1939/1945/1946: 12) *The Twenty Years' Crisis 1919-1939*'da uluslararası teorinin realizmin 'kısırlığı' ile idealizmin 'naifliği'nden kaçınması gerektiğini savundu. İngiliz Okulu bu anlamda iyi bir uluslararası teori olma sınavından geçtiğini iddia edebilir. Okulun üyeleri, realizm ve neo-realizmin çok az ilgi duyduğu toplum ve medenilik unsurlarını çözümlemiştir. İngiliz Okulu genellikle uluslararası düzeni anlamaya ilgi duymuşsa da küresel adaletin imkanı üzerine de kafa yormuştur. Üyelerinin çok azı, devletlerin ahlak ve adalete ilişkin en temel farklılıklarını çözebileceğini iddia eden ütopyacı veya radikal tezlerden ikna olmuştur. Bunlar İngiliz Okulunun realizm ve radikalizm arasında *orta yol* olduğu iddiası için kilit önem taşır.

İngiliz Okulu uluslararası toplumun kırılgan bir kazanım olduğunu, hayatta kalmasının garantisinin bulunmadığını ileri sürer ve onsuz daha radikal siyasal gelişmelerin gerçekleşmesinin muhtemel olmadığına vurgu yapar. İngiliz Okulunun her zaman iki tarafı olması beklenir: Uluslararası topluma yönelik tehditleri sezme konusunda hassas olan realist taraf ile bu toplumu zayıf ve savunmasızların ihtiyaçlarına daha fazla duyarlı yapacak yolları tespit eden daha kozmopolitan taraf. Bu farklı yönelimler arasındaki ilişki tarihsel koşullar doğrultusunda değişmeye devam edecektir. Soğuk Savaş yılları dünya düzeninin ileri görüşlü yorumlarını teşvik için çok az şey sundu. Çift-kutupluluğun sona ermesi dayanışmacılığın gelişmesine daha fazla yardımcı oldu. 11 Eylül'den bu tarafa yaşanan gelişmeler ise ulusal güvenlik siyasetinin yeniden dirilişinin askeri kuvvet kullanımı üzerindeki kısıtlamaları nasıl çabucak zayıflatabileceğini göstermiştir. Kitle imha silahlarının yayılmasına ilişkin korkular jeopolitik rekabetin yeni bir aşamasının doğmakta olup olmadığı sorusunu gündeme taşımıştır. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yeni güç merkezlerinin, 'post-kolonyal' veya 'Batı-sonrası' bir çağda uluslararası toplumu nasıl dönüştüreceği sorusu sürekli artan bir öneme sahiptir. Gelecek neye gebe olursa olsun, diplomatik diyalog incelemelerinin merkezinde yer alan 'sistem', 'toplum' ve 'topluluk' fikirleri araştırmacılara dünya siyasetinde süreklilik ve değişimi anlamak için önemli kavramsal araçlar sunacaktır.

5.

Marx ve Marksizm

ANDREW LINKLATER

Marx ve Engels, 1840'ların ortalarında kapitalist küreselleşmenin uluslararası devletler sistemini dönüştürmekte olduğunu kaydetti. Ulus-devletler arasındaki çatışma ve rekabetin henüz sonlanmadığı, fakat gelecekteki asıl fay hattının iki ana sosyal sınıf arasındaki bölünmeler etrafında gerçekleşeceği kanaatindeydi. Bu iki sınıf, her ülkedeki ulusal burjuvazi ile gittikçe çoğalan uluslararası proleteryaydı. Aydınlanmanın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerine dayanan yeni bir sosyal tecrübenin anahatları, endüstriyel işçi sınıflarının en ilerici siyasal hareketlerine içkindi. Uluslararası proleterya; bu idealleri devrimci eylem aracılığıyla tüm insanları yoksulluk, sömürü ve baskıdan kurtaracak olan bir küresel dayanışma biçimi içinde yerleşik kılacaktı (Marx ve Engels 1977).

Pek çok geleneksel uluslararası ilişkiler teorisyeni, Marksizmin veya 'maddeci tarih yorumunun' başarısızlıklarını vurgulamıştır. Marksizm, uluslararası siyasetin bağımsız siyasal topluluklar arasında güç mücadelesi etrafında geliştiği ve gelecekte de bu şekilde olacağı tezine karşıt bir duruşu temsil etmiştir. Özellikle Kenneth Waltz, Marksizmin, sosyalist *rejimlerin* yükselişinin devletler arasındaki çatışmayı sonlandıracağına inanan uluslararası ilişkilerin bir 'ikinci-imge' (*second-image*) açıklaması olduğunu iddia etti. Marksizmin ütopik hedefleri, uluslararası anarşiye içkin olan ve Waltz'un 'üçüncü-imge' çözümlemesinin konusunu (1959; 1979) oluşturan güç ve güven-

lik mücadelesi tarafından hayal kırıklığına uğratılmaya mahkûmdu. Martin Wight gibi İngiliz Okulu düşünürleri, Lenin'in *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (1916) adlı yapıtının, bir uluslararası siyaset çalışması olarak kabul edilebileceği fakat alana ciddi bir katkı olarak görülmesini engelleyecek derecede insan ilişkilerinin iktisadi boyutuyla meşgul olduğunu savundu (Wight 1996a). Marksistler, dünya siyasetinde milliyetçilik, devlet, jeopolitik ve savaşın önemli yeri ile güçler dengesi, uluslararası hukuk ve diplomasinin belirleyici rolünü yeterince kavrayamamıştı.

1980'lerden bu yana Marksizmin yeni yorumları ortaya çıkmıştır. Bu yeni yorumlardaki genel bakış açısı, realizm eleştirisinde önemli bir silah işlevi görmüştür. Devletler ve piyasalar, devletler sistemi ve kapitalist dünya ekonomisi ile güç ve üretim arasındaki etkileşimi anlamak için uluslararası ilişkilere daha bütüncül bir siyasal iktisat yaklaşımı geliştirmeye çalışan pek çok yenilikçi girişim olmuştur (Ayers 2008; Bieler ve Morton 2006; Cox 1981; 1983; Gill 1993a; 2003; Halliday 1994; Rosenberg 1994; 2000; Teschke 2003; van der Pijl 2007, 2010). Marksizm, Frankfurt Okulu aracılığıyla eleştirel uluslararası teoriyi ciddi bir biçimde etkilemiştir (bkz. 7. Bölüm). Bazılarına göre Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve kapitalizmin zaferi, Marksizmin ölümünün işaretiydi. Fakat bir grup akademisyen, 1990'larda iki-kutupluluğun bitmesi ve iktisadi küreselleşmenin hızlanması ile Marksizmin güncelliğinin arttığını iddia etti (Gamble 1999). 1990'ların sonunda yayınlanan bir Marx biyografisi, Marx'ın kapitalizmin Çin Seddini yıktığı ve insan türünü birleştirdiği değerlendirmesinin Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle nihayet gerçekleştiğini savundu (Wheen 1999). Bazılarına göre ise 11 Eylül'den sonra yeniden yükselen ulusal güvenlik siyaseti, uluslararası ilişkilerde dinin öneminin artışıyla da birleşerek, Marksizmin uluslararası siyasetin gerçekliklerini pek az kavrayabildiğini tekrar hatırlattı. Amerika'daki Uluslararası İlişkiler çalışmalarındaki –'Sol Akademi'nin her zaman güçlü olduğu Avrupa'da konu farklıdır– genel hava, Soğuk Savaş yıllarının Marksizmine gösterilen 'hafif' direnişten 'akademik araştırmanın önemli bir parçası olarak kabul edilmeyen' şu anki duruma doğru yön değiştirmiştir (Falk 1999: 37). Ne var ki tarihsel maddecilik, özellikle Robert Cox ve Stephen Gill'in yazılarıyla Kanada'da ve Rosenberg,

Teschke ve van der Pijl'in katkılarıyla Britanya'da önemli bir düşünce çizgisi olmaya devam etmektedir.

Marx'ın 1840'lardaki yazılarından günümüze kadar tarihsel maddeciliğin esas gücü, kapitalizmin dünya ölçeğinde egemen üretim sistemi haline nasıl geldiğiyle ilgili analizi olmuştur. Son küresel finans krizi, küresel sermayenin gücünün ve devletler ve kapitalizm veya hükümet, toplum ve finans aristokrasisi arasındaki ilişkinin tarihsel maddeci soruşturmalarına ihtiyacın hatırlanmasına yardım etmiştir. Pek çok Marksist, 1970'lerde ve 1980'lerde, maddeci yaklaşımların modern dünyada ulus-devlet ve şiddete yeteri kadar dikkat kesilmediğini itiraf etti. O günden sonra çok az kişi, Marx'ın kapitalizmin zaferinin kısa ömürlü olacağı yönündeki inancına bağlılığını sürdürdü veya insafsız kanunların kapitalizmin yıkımıyla sonuçlanacağı ve onun yerini komünizmin alacağı öngörüsünü devam ettirdi. Bununla birlikte finans krizi, Marx'ın denetimsiz kapitalizmin, toplum ve siyaset için önemli sonuçlara sahip krizlere yatkın olduğu veya kesinlikle yol açacağı iddiasını doğrulamıştır. Küresel finans krizi, önemi önümüzdeki yıllarda özellikle Sol Akademinin nüfuzunun devam ettiği yerlerde artacak gibi gözüken tarihsel maddeciliğe yeni bir soluk getirmiştir

Küreselleşmenin modern biçimlerine yeniden canlanan etnik şiddet ve ulusal ayrışmaların eşlik etmesi, ilginç soruları gündeme taşımaktadır. Her ne kadar kapitalist küreselleşmesinin gelişimi ve büyüyen iktisadi eşitsizlikle ilgili etkili görüşler dile getirmiş olsalar da Marx ve Engels, milliyetçiliğin dünya siyasetinde ileriki dönemlerde oynamaya devam edeceği etkin rolü öngöremedi. Lenin gibi Marksistler, küreselleşme ve ulusal ayrışmaların, kapitalist üretim biçiminin yayılmasının iki sonucu olduğunu ileri sürdü. Bu bölümde daha sonra ele alınacak bağımlılık ve dünya-sistemleri teorisi gibi bakış açıları, son birkaç yüzyıl boyunca kapitalizmin dünyanın tüm bölgelerine yayılışının dönüştürücü rolü hakkında karmaşık ve ayrıntılı değerlendirmeler sundular. Ayrıca Gramsci gibi belli başlı Marksist yazarlar, son 25 yıldır sadece dünya siyasal ve iktisadi sisteminin geleneksel merkez alanlarında değil aynı zamanda önceleri etkisiz çevre olarak kabul edilen bölgelerinde de küresel hegemonya ve karşı-hegemonik mücadelelerin doğasını anlama çabalarını önemli ölçüde etkilemiştir (Cox 1983).

Bir an için klasik Marksizmin, jeo-politiği ve savaşı ne ölçüde ihmal ettiği sorusunu bir tarafa bırakmak ve ana akım Uİ yaklaşımlarının kapitalist küreselleşmenin Marksist analizlerini bilmezden veya görmezden gelme tavrının yanlış olup olmadığını sormak gerekir. Marksizmin küresel siyasetin bir eleştirel teorisini inşa projesiyle, hakim Anglo-Amerikan uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının ötesine geçip geçmediğini değerlendirmek de önemlidir (bkz. 7. Bölüm). Frankfurt Okulu üyelerinin, 1930'larda, sosyal bilimlere entelektüel meydan okumanın, klasik Marksizmin 'şekli'ni değil 'ruhu'nu korumaktan geçtiği iddiası, bu noktada özellikle anımsanmalıdır (Friedman 1981: 35-6). Her ne kadar yaklaşık son otuz yıldır yazdıkları Marksizm ile doğrudan çok az bağlantılıysa da Habermas, Marksist bilimin güçlü taraflarını korumak ve zayıf taraflarını yok saymak için 'tarihsel maddeciliğin yeniden inşası' çağrısında bulundu (Linklater 1990b; ayrıca bkz. 7. Bölüm). Tarihsel-maddeci perspektife yaslanan araştırmacılar, alandaki ana akım yaklaşımların ihmal ettiği yapılara ve süreçlere ışık tutmak için Marksizmin siyaset ve tarihe yaklaşımını yeniden inşa etmenin yollarını aramaya devam etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi ana akım içinde tekrarlanan bir eğilim, uluslararası sistemi yalıtarak çözümlemek ve endüstriyel kapitalizmin gelişimiyle ilişkisini sorgulamayı ihmal etmektir. Önemli istisna, E.H. Carr'ın 1920 ve 1930'lardaki iktisadi krizler, çatışmacı milliyetçiliklerin yükselişi ve büyük güçlere özgü farklılıkların kuvvet kullanılarak çözülmesinde artan serbestiyet arasındaki ilişkinin Marksizm ilhamlı analizleriydi (bkz. Carr 1945).

Tarihsel maddeciliğin Uluslararası İlişkiler için önemini inceleyen kısa bir bölümde Marksizmin bütün biçimlerini tartışmak imkansızdır (Marksist bakış açılarının kapsamlı bir incelemesi için bkz. Joseph 2006). Burada benimsenen yaklaşım, tarihsel maddeciliğin ana özelliklerini betimleyerek ve uluslararası ilişkilerin bu çerçeve içinde nasıl ele alındığını açıklayarak işe başlamaktır. İkinci kısım, Marksist milliyetçilik ve emperyalizm analizindeki kilit temaları özetler. Marksist fikirler tarihine ilişkin bu kısımları, siyasal iktisat ve eleştirel teorinin tartışmalarda merkezi konuma yerleşmesiyle 1980'lerden itibaren Uluslararası İlişkilerde Marksizmin ortodoks eleştirisinin ve

onu yenileme girişiminin kısa bir tartışması izler. Son kısım, uluslararası ilişkiler teorilerindeki son gelişmeler ışığında Marksist geleneği değerlendirmektedir.

Marx'ın Yazılarında Sınıf, Üretim ve Uluslararası İlişkiler

Marx'ın amaçlarından birisi, insanlığın gelişim tarihinin sosyal varoluşun en erken aşamalarından çağdaş döneme kadar genel bir incelemesini sunmaktı. Ona göre insanlık tarihi, temel maddi ihtiyaçları tatmin etmek, doğayı anlamak ve uysallaştırmak, sınıfsal tahakküme ve sömürüye direnmek ve diğer topluluklardan kaynaklanan güvensizlik ve korkunun üstesinden gelmek için girişilen yorucu bir mücadele olmuştur. Toplumlar, başlarda anlama yetilerini ve denetimlerini aşan düşman doğa güçlerine hükmetmede zamanla başarılı oldu. Fiziki çevreleriyle ilişkilerini dönüştürdüler ve böylece maddi kıtlığın olmadığı bir dünyayı tahayyül etmek mümkün oldu. Fakat Marx'ın görüşü, insanlık tarihinin özellikle kapitalizmin yükselişinden itibaren kendini trajik bir tarzda açığa vurduğuydu. Doğa üzerinde hakimiyet emsalsiz düzeylere ulaştı; fakat bireyler bir küresel işbölümü içinde kapana kısıldı, dizginlenemeyen piyasa güçlerinin etkisine açık hale geldi ve 'işçileri makinenin dişlileri'ne dönüştüren fabrika üretiminin yeni biçimlerince sömürüldü (Marx 1977a: 477). Marx aynı zamanda, toplumlar arasındaki kültürel farklılıkların çoğunu ortadan kaldıran küresel karşılıklı bağlılık seviyeleri yarattığını da iddia etti. Milliyetçiliğin uluslararası proleteryanın siyasal tahayyülünde çok az yerinin olduğu veya hiç olmadığı sonucuna vardı. Fakat kapitalizm, burjuvazinin ezilen sınıfların emek gücünü kontrol ettiği ve bundan haksız kazanç sağladığı büyük ölçüde başıboş bırakılmış bir insan sömürüsü sistemiydi. Kapitalizm, insan türünün –proleterya olduğu kadar burjuvazi de dahil– kapitalizmin planlı bir şekilde olmasa da bizzat kendisinin yarattığı küresel yapıların ve güçlerin insafına bırakıldığı yabancılaştırıcı halin ve koşulların asıl sebebiydi. Daha da önemlisi temel mesele, sadece, mümkün olduğu kadarıyla tarafsız bir gözle bu hal ve koşulları betimlemek değildi. Marx (1977b: 158) filozofların şu ana kadar dünyayı sadece yorumladığını fakat meselenin onu değiştirmek olduğunu kaydetti. Yabancılaşmaya, sömürüye ve düşmanlığa son verme amacı, kapitalizmin kanunlarını ve insanlık tarihinin akı-

şını anlama çabasını harekete geçiren idealdi. Uluslararası İlişkilere yeni eleştirel yaklaşımların geliştirmeyi sürdürdüğü insani özgürleşime dönük ilgi Marksist mirasın önemli bir parçasıdır.

Marx, üretim güçleri/araçları (teknoloji) ve üretim ilişkilerinin (sınıf ilişkileri) tarihi rolünün, felsefi düşüncesinin oluşum yıllarında kendisinin de yakın ilişki içinde olduğu Hegelci hareket tarafından ihmal edildiğini savundu. Hegel, insan türünün kendini daha iyi tanıma serüveninde tecrübe ettiği ben-bilincinin biçimlerinin (siyasi, tarihi, dinî vs.) evrimine odaklanmıştı. Hegel'in ölümünden sonra Sol Hegelciler, insanın kendisinin ne olduğunu ve ne olabileceğini idrak etmesini engelleyen 'yanlış bilinç'in bir formu olduğu inancıyla dine saldırdı. Marx için dinî inanç felsefi çözümlemeyle düzeltilmesi gereken entelektüel bir yanılgı değildi. O, insanların gündelik hayatın maddi koşullarıyla mücadelelerindeki hüsran ve arzularının bir ifadesiydi. Din 'kitlelerin afyonu' ve 'ezilen yaratığın iç çekişi' idi (Marx 1977c: 64). Devrimciler, dinî inançların teselli edici rolüne ihtiyacı yaratan sosyal koşulları anlamak ve onlara meydan okumak zorundaydı. Marx'ın belirttiği gibi 'cennet eleştirisi' 'bu dünya eleştirisi' haline dönüşmek zorundaydı (1977c).

Burada Marx'ın insanlık tarihindeki uzun vadeli eğilimin, toplumun sekülerleşmesi yönünde seyrettiği inancını taşıdığı belirtilmelidir. Bu inanç son zamanlardaki dinî uyanış dikkate alındığında tedavülden kalkmış bir kanaat gibi gözükmektedir. Marksizmin seküler bir teori olarak sahip olduğu kusur ve başarısızlıkları daha önce değinilen listeye eklemelidir. Bununla birlikte Marx'ın vurgulamış olduğu gibi, dinî inançların ne ölçüde iktisadi ve siyasi hüsranlara bir cevap olarak görülebileceğiyle ilgili soru işaretleri her zaman olacaktır. Dinî uyanışın Aydınlanmanın aşmakta kararlı gözüktüğü cehalet ve hurafelere dönüş anlamına geldiğine inananların, destek için Marx'ın yazılarından başkasına bakmasına gerek yoktur. Dinin bütünüyle insana özgü olan ruhsal ve manevi ihtiyaçları tatmin ettiğini düşünenler, Marx'ın sekülerleşme idealine bağlılığını kendi inançlarına tamamen yabancı bulacaktır. Bu, Marksizmin tüm biçimlerinin dine düşman olduğu anlamına da gelmez. Örneğin Latin Amerika'daki Özgürlük teolojisi, tahakküm ve baskı karşısındaki mücadelede Marksizm ve Hristiyanlığı birleştirmeye çalıştı.

Maddeci tarih düşüncesinde merkezi tema, insanların daha başka bir şey yapmadan önce en temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğidir. Kısacası insanlar yalnızca emek aracılığıyla, ya da diğerlerinin emeğinden kazanç sağlamak yoluyla, korunması gereken bedenlere sahiptir. Bunun başlıca pratik sonucu, bin yıllardır insan kitlelerinin hayatta kalmak için emek-güçlerinin denetiminden feragat etmek zorunda kalmış olmalarıdır. Üretim güçlerine sahip olanlar –feodal lordlar, köle sahipleri, fabrika sahipleri vs.– madun sınıfları sömürmüştür ve bu da çoğunlukla köle isyanları, köylü ayaklanmaları ve son zamanlarda işçi sınıfı mücadeleleri şeklinde sınıf çatışmasına yol açmıştır. Marx için sınıf mücadelesi insanlık tarihinin başlıca çatışma biçimi olmuştu. Siyasal devrim tarihsel ilerlemenin ana faili; teknolojik yenilik ise sosyal değişimin arkasındaki itici güç olmuştu.

Marx (1977d: 105), tarihin insan doğasının sürekli dönüşümü olduğunu belirtti. Başka türlü söylemek gerekirse, insanlar sadece doğal dünyayı işleyerek değiştirmemiş, aynı zamanda bu süreç içinde yeni ihtiyaçlar ve arzular edinerek kendilerini de dönüştürmüştür. Bu perspektiften bakıldığında insan türünün tarihi, Batı'da ilkel komünizm, köle toplumları, feodalite ve –Marx'a göre– pek yakında dünya genelinde sosyalizm tarafından yerinden edilecek kapitalizmi içeren farklı üretim biçimlerinin gelişimi saptanarak anlaşılabilir. Marx'ın sosyalizmin küresel bir fenomen olacağı inancı daha fazla açıklamayı hak etmektedir. Savaş, emperyalizm ve ticaret ilk toplumların yalıtılmışlığını yok etmişti; fakat kapitalizm tüm sosyal sistemleri evrensel tarihin tek bir yörüngesi içinde bir araya gelmeye zorladı ve küresel karşılıklı bağlılık ve içiçeliklerinin bilincine kavuşturdu. Ana akım uluslararası ilişkiler bakış açısından çok az akademisyen, son dönem küreselleşme yorumlarında merkezi öneme sahip olan insan türünün iktisadi ve teknolojik bütünleşmesine yönelik bu ilginin önemini takdir etmiştir. Tarihsel maddeciler bunu eleştirmiştir çünkü analiz nesnesi olması gereken şeyin, yani egemen sınıf güçlerinin güçlü devletlerle işbirliği içinde öncülük ettiği *kapitalist* küreselleşme sürecinin, özünde var olan güç ve eşitsizlik biçimlerini gözden kaçırmışlardır (bkz. Halliday 1998a, Gill 1993a, Lacher 2006: 1. Bölüm; Rosenberg 2000). Bir bütün olarak insanlığı etkileyen böyle

uzun dönemli süreçlere yönelik Marksist ilgilerin, çağdaş dünya tarihi ve uluslararası ilişkiler yaklaşımlarıyla paralellikler taşıdığı da not edilmelidir (bkz. 7. Bölüm).

Kapitalizm üzerine düşüncelerinde Marx evrensel tarihin, üretim ve mübadelenin sosyal ilişkilerinin küreselleşmesi ve gelişen 'dünya edebiyatı'nın zevkini çıkarma ve uzak toplumların ürettiklerini tüketme arzularının gösterdiği gibi, daha kozmopolitan beğenilerin ortaya çıkmasıyla doğduğunu iddia etti. Bununla birlikte insanlığı birleştiren güçler, burjuvazi ile proleteryayı karşı karşıya getirerek ve işçi sınıfı üyelerini kıt istihdam için birbiriyle rekabete zorlayarak evrensel dayanışmanın yükselişini de engelledi. Marx artan eşitsizliklere direnişin parçası olarak ve özellikle kapitalizmin ürettiği olağanüstü zenginlik ile bireysel yaşamların sefaleti arasındaki uçurum sebebiyle, sömürülen sınıflar arasında yeni dayanışma biçimlerinin doğmakta olduğuna inanmaktaydı. Varlıklarını meşrulaştırmak için özgürlük ve eşitlik dilini kullanan kapitalist toplumların, buna karşın, ezilen sınıflara gerçek özgürlük ve eşitliği sistematik olarak reddeden bir yol tutması uluslararası işçi sınıfı dayanışmasını tetikledi.

Gerçek anlamda özgür ve eşit olmak ne demektir sorusu büyük normatif meseleleri beraberinde getirir. Marx ve Engels genelde etik alanında yapılan çalışmaları ciddiye almayı reddetti; fakat onlar endüstriyel kapitalizm analizinde hiç de yansız ve serinkanlı değildi (Lukes 1985; Brown 1992b; Rengger 2008). Aslında Marx kendi amacını *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* adlı yapıtında çok açık bir şekilde ifade etti. Burada Marx insanların tarihi kendilerinin seçmediği şartlar altında yaptığını savundu (Marx 1977e: 300). Söylemek istediği, insanların kendi tarihlerini yarattığıydı; çünkü insanlar başka türlerin ya hiç sahip olmadığı ya da aynı derecede kullanamadığı kendini belirleme ve gerçekleştirme gücüne sahiptir. Bununla birlikte insan türü, tarihi istediği gibi de yapamaz çünkü sınıf yapıları onları sömürür ve onların eylemde bulunma özgürlüğünü kısıtlar. Bu gözlem ayırt edici siyasal bir projeyi kendi içinde taşır. Bu proje, insanların denetimsiz süreçlerin kontrolünü sağladıkları ve insanın kendisi için bizzat kendisi tarafından seçilen şartlar altında kendi tarihinin daha fazlasını –modern dönemde küresel tarihi– yapabildiği koşulları inşa etmektir.

Her ne kadar Hegel'in siyaset ve tarih düşüncesini reddetse de Marx onun en temel temalarından birine, insanın, kendi tarihi serüveni içinde özgür olmanın ne demek olduğunun daha derin bir kavrayış ve özgürlüğün gerçekleşmesi için toplumun nasıl değiştirilmesi gerektiğine ilişkin daha sağlam bir anlayış kazandığı inancına bağlılığını sürdürdü. Tarihin emek süreci etrafında geliştiği kanaatine paralel olarak Marx, özgürlük ve eşitlik fikrinin kapitalizmde burjuvazi ve proleteryanın yasal eşitler olarak bir emek sözleşmesi yapmaları anlamına geldiğini fakat güç eşitsizliklerinin, işçileri burjuvazinin insafına terk ettiğini ve büyüyen eşitsizliklerin sonuçlarına ve kapitalizmin periyodik krizlerinin yıkıcı etkilerine maruz bıraktığını ileri sürdü. İşçi örgütlerinin, kapitalist toplumların savunduğu özgürlük ve eşitlik ideallerini tam olarak gerçekleştirmek için sosyalist planlamanın zorunlu olduğunu anladığı fikrini taşımaktaydı. Marx'ın kapitalizmi mahkûm etmesi de bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Kapitalist düzenin eleştirisi Hegel'in yazılarında temellenen ayırt edici bir metodolojiye dayandı ve herhangi bir toplumdaki o toplumun yıkımına ve yeni bir yaşam biçiminin doğuşuna yol açan gerilimlere ve çelişkilere odaklandı.

Söz konusu toplum artık ulusal değil küreseldi. Marx, Kant'ın özgürlüğü egemen devletler içinde gerçekleştirme çabalarının, dışsal olayların etkisiyle bir anda ortadan kalkabileceği nedeniyle son tahlilde nafile olduğu değerlendirmesini benimsemişti. Kant için savaş mükemmel toplumun yaratılmasına karşı en başat tehditti; aynı şekilde ebedi barış için çalışmanın önceliği inancı için de. Marx içinse küresel kapitalist kriz asıl tehlikeydi ve daha sonraları 'tek ülkede sosyalizm' olarak bilinecek görüşü reddetmesinin de temel sebebiydi. İnsan özgürlüğü ancak evrensel işbirliğiyle dünya toplumunu bir bütün olarak yeniden şekillendirerek başarılabilirdi. Küreselleşme ve onun siyasi etkilerine bu büyük ilgi, Marx'ın devletler arası ilişkiler hakkında çok az şey dile getirmesinin sebeplerinden biridir. Marx ve –savaş ve stratejiye daha yoğun bir ilgi duyan– Engels, insanlık tarihinde jeo-politiğin rolünün tamamen farkındaydı. Savaş ve fethin, insanları daima daha geniş siyasi birliklere zorladığının bilincindeydiler; fakat onların asıl amacı küresel sosyal ve siyasal ilişkiler kurmada kapitalizmin oynamış olduğu rolü anlamaktı. Buradaki varsayımları, kapitalizmin

sonsuza dek hayatta kalmayacağı, kendi iç/yapısal krizleri ve çelişkileri tarafından yok edileceğiydi. Bu yüzden bazıları, kurucu metinlerdeki 'jeopolitik eksiklikten' söz etmiş ve özellikle 'siyasal otoritenin kendini *niçin* dünya çoğul egemen devletler sistemi içinde ülkesel olarak kurduğunu ve bu siyasal yetki alanlarının kapitalizmin ulusal ve uluslararası yeniden üretimiyle *nasıl* ilişkili olduğunu' açıklamadaki başarısızlığa işaret etmiştir (Teschke 2008: 166; ayrıca Lacher 2006).

Marx ve Engels'in yazılarındaki en vurucu bazı pasajlar, son yıllarda bütün boyutlarıyla ve yoğun bir şekilde gözüken insanların karşılıklı bağlılık ve içiçelik düzeylerinin yükselişini önceden gördü. Kapitalizmin özü, 'ilişki ve etkileşimin önündeki her engeli yıkma çabası', 'tüm yeryüzünü piyasası olarak zaptetmesi' ve uzaklık tiranını 'bir noktadan diğerine harcanan zamanı en aza' indirerek ortadan kaldırmasındadır (Marx 1973: 539). *Komünist Manifesto*'daki meşhur bir pasajda Marx ve Engels şunu iddia etmekteydi:

> Burjuvazi, her ülkedeki üretim ve tüketime dünya-piyasasını sömürerek kozmopolitan bir karakter vermiştir. (...) Tüm eski tarz ulusal endüstriler yok edilmiştir ya da günlük olarak yol edilmektedir. (...) Her ülkenin sadece kendi üretimiyle tatmin ettiği eski isteklerin yerine, tatmini farklı toprakların ve iklimlerin ürünlerine gereksinim duyan yeni istekler buluyoruz. Eski yerel ve ulusal içe kapanma ve kendine-yeterliliğin yerini ulusların evrensel karşılıklı bağımlılığının aldığını görüyoruz. (...) Burjuvazi, tüm üretim araçlarının hızlı bir şekilde iyileşmesiyle, son derece gelişmiş ve kolaylaşmış iletişim araçlarıyla, en barbar olanı da dahil tüm ulusları medeniyete dahil ediyor. Ürün fiyatlarının ucuzluğu, Çin Seddini yerle bir eden ve barbarların pek inatçı yabancı düşmanlığını teslim olmaya zorlayan ağır bir topçu gücü işlevi görüyor. Tüm ulusları, yok olmaktan kurtulmak için burjuvazinin üretim biçimini benimsemeye zorluyor (...) böylece herkes burjuvaziye dönüşüyor. Tek kelimeyle burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratmaktadır (Marx ve Engels 1977: 224-5).

Daha önce de belirtildiği gibi bu olağanüstü ileri görüşlü ifadeler devrimci strateji için çok belirgin sonuçlar taşımaktaydı. 'Ulus' duygusu aydınlanmış proleterya arasında halihazırda 'ölmüş' olabilirdi ama ulusal burjuvaziler devlet yapılarını denetim altında tutmakta

ve milliyetçiliği sınıf çatışmasını alaşağı etmek için kullanmaktaydı. Marx ve Engels, her proleteryanın önce kendi ulusal burjuvazisiyle hesaplaşmak zorunda kalacağına, lakin devrimci mücadelenin sadece biçimsel olarak ulusal olduğuna inanıyordu. Devlet gücünün ele geçirilmesi kozmopolitan idealleri gerçekleştirmek için sadece bir atlama taşıydı (1977: 230, 235).

Waltz gibi realistler Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında ulusal proleteryaların, birbirlerinden ziyade kendi ülkelerinin burjuvazileriyle daha fazla ortak paydaya sahip olduğunu fark ettiğini iddia etmiştir. Realistlerin iddiası, milliyetçilik, devlet ve savaş konusunda fikir sahibi hiç kimsenin olayların bu şekilde gelişmesine şaşırmaması gerektiğiydi. Bununla birlikte pek çok sosyalist, Avrupa işçi sınıfı arasındaki bölünmelerden dehşete düşmüştü. Realistlere göre bu sonucu öngörmedeki başarısızlık Marksizmdeki ana kusuru gösterir. Bu kusur, kapitalizmin modern dünyanın doğasını anlamak için kilit olduğu inancında ifadesini bulan iktisadi indirgemeciliktir (Waltz 1959). Bu, uluslararası ilişkilerdeki en etkili Marksizm yorumlarından biridir ve bu yorumla ilgili üç nokta üzerinde durulabilir.

Marx ve Engels, hızlı iktisadi ve sosyal küreselleşmenin yaşandığı yeni çağ üzerine kafa yoran ilk düşünürler arasındaydı. Ulusdevletler içindeki sınıf çatışmasının o dönemin sonucunu belirleyecek devrimleri ateşleyeceğine inanıyorlardı. Devrimlerin ilk ortaya çıktığı yerden çabucak diğer kapitalist toplumlara yayılacağını varsaydılar. 19. yüzyılın görece barışçıl uluslararası sisteminin bu tür inançları teşvik ettiğine dikkat çekilmiştir. Bu dönemde toplum ve iktisat teorileri devlet ve savaş teorilerinin yerini aldı (Gallie 1978). Sosyal ve siyasal düşüncedeki bu değişime kafa yoran Marx (1973: 109), devletler arası ilişkilerin kuşkusuz 'önemli' fakat kapitalist üretim sisteminin dinamikleriyle karşılaştırıldığı zaman 'ikincil' veya 'üçüncül' önemde olduğunu iddia etti. Annenkow'a yazdığı bir mektupta 'Ulusların bütün örgütlenmesinin ve onların tüm uluslararası ilişkilerinin, belli bir işbölümünün ifadesinden başka bir şey olup olmadığı ve işbölümü değiştiğinde bunlar da değişmek zorunda değil midir?' sorusunu yükseltiyordu (Marx 1966: 159). Bu, bir cevap olmaktan çok bir sorudur; fakat belli ki retorik bir soru. Buradaki iddia, realistlerin tarihsel maddeciliğin iktisadi indirgemeciliğinden ötürü uluslararası siyasete ışık tutamayacağını vurgulamakta haklı olduğunun delili kabul edile-

bilir. Fakat başka bir düzlemde Marx'ın iddiası öğreticidir. Devletler arası ilişkiler kendi özerkliğine yahut görece özerkliğe sahiptir; lakin hiç kimse, iktisadi gelişme ve teknolojik yenilikleri içeren daha geniş değişim örüntülerini dikkate almadan devletler arası ilişkileri uzun dönemli perspektif içinde anlayamaz. Ne var ki nesilleri kapsayan bu fenomenler arasındaki etkileşim ana akım uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında büyük ölçüde eksiktir.

İkinci olarak 1848 devrimleri sırasındaki ulusalcı duyguların gücü karşısında Marx ve Engels, ulusların pek yakında yok olacağına ilişkin düşüncelerini yeniden gözden geçirdi. Nitekim İrlandalı ve Polonyalıların sınıf tahakkümünün değil ulusal baskının kurbanları olduğunu belirttiler ve ulusal baskıdan kurtuluşun küresel ölçekli proleter bir yapılanmanın kurulması için gerekli olduğunu vurguladılar (Marx ve Engels 1971; Benner 1995). Ulusal farklılıkların önümüzdeki dönem veya yüzyıllarda belki azalacağı ve hatta yok olacağı yönündeki inançlarını korurken, ulusal düşmanlıkların kalıcılığını da gözönünde bulundurdular (Halliday 1999: 79). Napolyon savaşlarından sonra ortaya çıkan uzun barışın çöküşü, düşünürlerimizin konumunda daha başka gözden geçirmelere yol açtı. İnsanlık tarihi boyunca kuvvetin rolünü vurgulayan Engels, Avrupa'da yaşanacak bir sonraki büyük savaşta emsalsiz düzeyde şiddet ve acıyla karşılaşılacağı öngörüsünde bulundu ve kapitalist krizin değil askeri rekabetin, uzun zamandır beklenilen proleter devrimi ateşleyen kıvılcım olabileceğini düşündü. İlginç bir şekilde Engels, büyük savaş olasılığının sosyalist hareketi ulusal güvenlik meseleleri ve ülke savunması konusunu ciddi bir şekilde ele almaya zorladığını savundu (Gallie 1978; ayrıca bkz. Carr 1953).

Üçüncü olarak Gallie'nin belirttiği gibi milliyetçilik, devlet ve savaş hakkındaki bu ilgi çekici yorumlar, Marx ve Engels'in tarihsel maddeciliğin açıklayıcı gücü konusundaki önceki fikirlerini yeniden oluşturmasına yol açmadı. Toplumun iktisadi altyapısı ile hukuki, siyasi ve ideolojik 'üstyapı' arasındaki pek de yardımcı olmayan ayrım bu bakış açısının genel açıklamaları için önemini devam ettirdi. Bazı durumlarda egemen sınıf güçlerinden önemli ölçüde bağımsız hareket edebildiği kabul edilse de, devlet çoğunlukla iktidar sınıfının bir aracından daha fazla bir şey olarak görülmedi. Bununla birlikte Marx ve Engels'in siyaset yazıları, tarihsel maddeci genellemelerinden daha

incelikli ve nüfuz ediciydi. Bu tarihsel maddeci analizler sınıf ve üretimi, iktisadi gücün toplumdaki egemen güç biçimi olduğu iddiasının ve özgürleştirme projesini en temelde kapitalizmden sosyalizme geçişle gerçekleşecek işçi sınıfının kurtuluşuna indirgemenin temeli olarak görmeye devam etti.

Marx'ın modern kapitalizm analizi, bu devrimci üretim biçiminin ortaya çıkışını uzundönemli perspektif içinde değerlendirdiği için örnek alınacak cinstendir. Keza çağdaş gerçeklikleri yüzyıllar hatta binyıllarca geriye giden değişim örüntülerinin bir sonucu olarak gören uzun dönemli bakış açıları Uluslararası İlişkilerde yaygın değildir. Aynı şekilde bir bütün olarak insanlığın gereksiz acıdan özgürleşimine ilgi gerçekten de pek nadirdir. Ne var ki sınıf sömürüsüyle fazlasıyla meşguliyet, eleştirel sosyal teorinin ele alması gereken diğer tahakküm ve sömürü biçimlerinin önünü tıkadı. Bu yüzden ırksal ve cinsiyet temelli baskı biçimleri de dahil edildi. Böylece eleştirel sosyal analizi yeniden tanımlamak gerekliliğiyle başbaşa kalındı. Bu türden bir çaba, milliyetçilik ve küreselleşme arasındaki ilişkiye dair zengin bir sorgulama yapmış olan Avusturyalı Marksistlerin çalışmalarında görülür. 20. yüzyılın başlarında Karl Renner ve Otto Bauer, Marx ve Engels'in insanlık tarihinde kültürel farklılıkların önemini, ulusal bağlılıkların zamana direnen çekiciliğini ve ulusal-kültürel özerklik taleplerini tatmin edecek bir sosyalist tasavvur geliştirme ihtiyacını göremediğini iddia etti (Bottomore ve Goode 1978). Marx ve Engels, ulusal farklılıkların kapitalizm sonrası toplumlarda devam edip etmeyeceği konusunda muğlakken, Avusturyalı Marksistler kültürel farklılıkların sosyalizm içerisinde varlığını sürdürmesi ve hatta daha da gelişmesi gerektiği noktasında çok nettiler. Onlar, sınıfsal aidiyetler ve milli kimlikler arasındaki ilişkinin daha karmaşık ve ayrıntılı bir sosyolojisine demir atmış daha geniş bir insani özgürleşim fikri sundular.

Bunlar Lenin ve Stalin yönetimi altındaki Sovyet Rusya'da gelişen sosyalist doktrinle çatışan tartışmalı fikirlerdi. Bununla birlikte bugün de devam eden Marksist ruhun yeniden yorumlanmasının bir örneğini ortaya koydular (özellikle bkz. van der Pijl 2007, 2010). Marksist gelenek içindeki çeşitli anomaliler ve çelişkiler, Marksizm-Leninizmin yükselişiyle bir sözde bilimsel hakikatler sistemi içinde kayboldu. Buna karşın daha sofistike siyaset ve toplum anlayışları ge-

liştirmeyi sağlayacak gizil imkanların izi sürülmedi (Gouldner 1980). 'Batı Marksizminin' tarihsel maddeciliği Sovyet döneminin boğucu etkilerinden kurtarması için birkaç on yılın geçmesi gerekecekti (Anderson 1983).

Milliyetçilik ve Emperyalizm Teorileri

Marx ve Engels'in yazıları, modern dünyadaki merkezkaç ve merkezcil kuvvetler arasındaki gerilimlere ilişkin kilit sorular gündeme taşıdı ve bu döneme özgü paradoksla baş etmeye başladı. Bu paradoks şuydu: Modern toplumlar daha güçlü bir şekilde karşılıklı bağımlı, hatta bir dereceye kadar uluslararasıcı olurken, ulusal bağlılık ve sadakatler bu değişikliklerden etkilenmiyordu. Sosyalist uluslararasıcılığın kapitalist küreselleşmenin yerini nasıl alacağı yönündeki varsayımlar, geç 19. yüzyılda milliyetçiliğin ve jeopolitik rekabetlerin artan öneminin bir sonucu olarak yeniden düşünülmek zorundaydı. Kapitalist emperyalizm teorisi bu bağlam içinde değerlendirilmelidir.

Lenin (1968) ve Bukharin (1972) Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinin farklı bir açıklamasını geliştirdi. Çatışmanın, öncü kapitalist toplumların biriktirdiği artık sermaye için yeni piyasalara çaresizce duyulan ihtiyacın bir sonucu olduğunu ileri sürdüler. Bu yaklaşıma, malum gerekçelerle –ekonomik güçlerin öncelendiği varsayımından dolayı– çoğunlukla itimat edilmemiştir. Fakat kusurlarına rağmen bu yaklaşım, siyasal toplulukların bu zaman diliminde nasıl daha fazla çatışmacı milliyetçiliğe dönüştüğünü anlamaya çalıştı. Baskın tarihsel eğilimin farklı ulusal proleteryalar arasında daha sıkı işbirliğine doğru geliştiği yönündeki daha erken kanaatler dikkate alındığında bu kaçınılmaz ve gerekli bir çabaydı (Linklater 1990a: 4. Bölüm).

Kapitalist emperyalizm teorisi, küreselleşme ve milliyetçilik ile kapitalizm ve savaş meselelerinin daha ayrıntılı bir tarihsel-maddeci yorumunu geliştirme girişimi olarak ilgi çekici durmaktadır. Temel amaçlardan biri, endüstriyel kapitalizmin savaşı sona erdirecek olan serbest piyasa uluslararasıcılığına bağlı olduğu şeklindeki liberal tezin bir eleştirisini yapmaktı. Bu analiz, Marx'ın kapitalizmin belirli aralıklarla krizler yaşamaya mahkûm olduğu iddiasını bu tür istikrarsızlıkların sadece sınıf çatışmasına değil aynı zamanda tehlikeli uluslararası rekabetlere yol açacağı gözlemiyle birleştirdi. (Carr'ın 1930'larda ge-

lecekteki kargaşaların uluslararası düzenin dağılmasına yol açmaması için küresel piyasa güçlerinin denetim altına alınması gerektiği şeklindeki uyarısı bu noktada anılmayı hak eder.) Lenin ve Bukharin'e göre dönemin hakim eğilimi, iktisadi ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için kuvvet kullanmaya istekli yeni merkantilist devletlerin yükselişiydi. Ulusal artık sermaye birikimleri, görece barışçıl bir uluslararası sistemin çöküşünün başlıca sebebi olarak değerlendirildi. Fakat Lenin, hiç olmazsa Britanya hegemonyasının düşüşü ve değişen askeri güç dengesinin, toplumlar arasındaki ilişkilerde kuvvet kullanımı üzerindeki sınırlamaların gevşemesine katkıda bulunduğunu kabul etti.

Lenin ve Bukharin, milliyetçi ve askeri ideolojilerin sınıf aidiyetlerini belirsizleştirdiğini ve böyle dönüşen bir çevre içinde sınıf çatışmasını engellediğini ileri sürdü. Lenin *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*'de (1968: 102) '[işçi sınıfını] diğer sınıflardan ayıran bir Çin seddinin' olmadığını savundu. Gerçekten de tekelci kapitalist toplumlarda sömürge kârlarıyla beslenen ve burjuvaziyle aynı safta yer tutan bir işçi aristokrasisi ortaya çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın baş göstermesiyle 'burjuva devlet gücünün güdümüne girmiş' işçi sınıfları, anayurdu savunmak için milliyetçi çağrıya hemen kucak açmıştı (Bukharin 1972: 166). Bununla birlikte 'ağırlık merkezinin' sınıf çatışmasından devletler-arası rekabete kayışının sonsuza kadar sürmeyeceği düşünülmekteydi. Savaşın dehşeti, emekçi sınıflara 'emperyalist politikadaki paylarının bu politikaların yol açtığı yaralarla karşılaştırıldığında hiçbir şey olmadığını' açık seçik gösterecekti (1972: 167). 'Ulusal devletin dargörüşlülüğüne bel bağlamak' ve 'burjuva devletinin sınırlarını savunmayı veya genişletmeyi' amaçlayan vatansever ideallere kapılmak yerine proleterya, en sonunda, 'devlet sınırlarını ortadan kaldırma ve tüm halkları bir Sosyalist aile içinde birleştirme' misyonuna yeniden dönecekti (1972: 167).

Çok az kişi şimdilerde kapitalist emperyalizm teorisini savunur ama dünya siyasetinde küreselleşme ve ayrışma arasındaki gerilimlere odaklanmak bir meziyetti. (Sosyal bilimlerde son yıllarda önemli hale gelen) bu tema Lenin'in düşüncesinin merkezinde yer almaktaydı.

> Gelişen kapitalizm, ulus sorununda iki tarihsel yönelim tanır. Birincisi, ulusal hayatın ve ulusal hareketlerin ortaya çıkışı, tüm ulu-

> sal baskılara karşı mücadele ve ulusal devletlerin yaratılmasıdır. İkincisi, her türlü uluslararası ilişkinin gelişmesi ve sıklığının artması, ulusal engellerin kalkması ve sermayenin, ekonomik hayatın ve genel olarak siyasetin, bilimin vb. şeylerin uluslararası birliğinin yaratılmasıdır (Lenin 1964: 27).

Bu pasajı, Marx'ın küresel kapitalizm ve kozmopolitanizm arasındaki ilişkiye dair gözlemiyle karşılaştırmak faydalı olur (bkz. 120. sayfa) çünkü sadece kapitalizmin dünyanın farklı coğrafyalarında nasıl farklı biçimler aldığını konu edinen Marksist çalışmaların değil, aynı zamanda, kapitalist dünya ekonomisinin eşitsiz gelişiminin altını çizen neo-Marksist analizlerin de habercisidir (Morton 2007). Küreselleşme ve ayrışmanın birlikte eş zamanlı olarak geliştiği iddiası, Lenin'in kapitalizmin nasıl dünya ölçeğinde eşitsiz bir biçimde yayıldığı hakkındaki açıklamasının temelini oluşturur. Bu ikisi arasındaki karşılıklılık, Trotsky'in kapitalizmin 'birleşik ve eşitsiz gelişim' (*combined and uneven development*) tartışması ile sonraki dönemde Üçüncü Dünya Marksizmi tarafından daha ileri soruşturmaların konusu edilmiştir (Knei-Paz 1978). Kapitalist ve kapitalizm-öncesi sosyal ilişkilerin unsurlarının batılı olmayan dünyanın pek çok yerinde nasıl kaynaştırıldığının bu açıklaması, özellikle Trotsky'nin sosyal ve siyasal değişime ilişkin düşüncelerine dayanan uluslararası ilişkilerde uzundönemli değişim süreçlerinin tarihsel-maddeci önemli bir yorumu için başlangıç noktası olmuştur (Rosenberg 2006, 2007; ayrıca Morton 2007 ve post-kolonyal toplumlarda kapitalizmin farklı biçimleri ile özerk devlet yapıları arasındaki ilişkinin analizi için Linklater 1990a: 4. Bölüm). Ayrıca 'emek aristokrasisi' fikri, neo-Marksist bağımlılık teorisi ve dünya-sistemleri analizine temel olacak bir temayı gündeme getirmiştir. Buna göre kapitalist toplumlardaki proleterya, küresel kapitalist sistem içinde çevre halkların sömürülmesinde burjuvazi kadar paya sahiptir. Tüm dünyada baskı altındaki halklar, iktisadi sömürüden, batılı proleteryayla ittifaklar kurarak değil ulusal bağımsızlık siyasetini benimseyerek kurtulmayı yeğledi. Marksizmin evrensel özgürleşim mücadelesinde millyetçi hareketleri kilit bir müttefik olarak kabul edip etmemesi ve ne ölçüde kabul etmesi gerektiği (milliyetçilik düşmanlığı safında ilk yer alan veya milliyetçiliğe kuşkuyla yaklaşan) Marksistlerin cevaplaması gereken temel soruydu.

Lenin, Yahudiler gibi belirli grupların dinlerinden veya etnik kimliklerinden dolayı baskı gördüğünün ve ulusların kendi kaderlerini belirleme taleplerinin hiç de şaşırtıcı olmadığının farkındaydı. Her ne kadar sosyalistlerin ilerici ulusal hareketleri desteklemesi gerektiğini savunsa da, Avusturyalı-Marksistlerin 'ulus sorunu'na ilişkin çözüm önerisini reddetti. Avusturyalı-Marksistler, mevcut devletlerin sınırları içinde yaşayan farklı ulusal gruplara kayda değer özerklik tanıyan federal bir yaklaşımı savunmuştu. Lenin'e göre ulusal hareketler, mutlak ayrılma ile tüm vatandaşlarla aynı haklara sahip olarak devletin eşit üyesi olmaya devam etme arasında bir seçim yapmaya zorlanmalıydı. Lenin, ulusal hareketlerin çoğunun daha geniş sosyal sistemlerdeki ölçek ekonomilerinin sağladığı maddi refah düzeylerini kaybetmemek için ayrılma karşıtı tavır alacağını düşündü. Ayrılmayı seçen hareketler, ulusal düşmanlığı ve güvensizliği beslemiş olan tahakküm biçimlerinden kurtulacaktı. Lenin'e göre zamanla farklı ulusal proleteryalar arasında daha yakın bağlar gelişecekti. Mesele Avusturyalı-Marksistlerin tercih ettiği milliyetçilikle uzlaşma tavrından kaçınmaktı. Zira proleter uluslararasıcılık çok-kültürlü siyasal topluluklar yaratmaktan daha önemliydi.

Yukarıda gözden geçirilen bu yaklaşımlar Marx'ın şu inancını paylaşmaktaydı: Kapitalizm, dünyanın geri kalanına (çevredeki kapitalizm-öncesi toplumlarda yaygın olan Marx'ın deyişiyle kölecil batıl inançtan özgürleşmenin yanısıra) endüstriyel gelişme ve maddi refah getireceği için ilerlemeciydi. Batı-dışı toplumların Avrupa'nın gelişme şablonunu takip edeceği varsayıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrası neo-Marksist küresel kalkınma ve azgelişmişlik teorileri bu tür fikirleri terk etti. Bağımlılık teorisyenleri, merkezdeki ve çevre toplumlardaki egemen sınıf çıkarları arasındaki sömürü eksenli ittifakların, çevre ülkelerin sanayileşmesini engellediğini ileri sürdü (Frank 1967). Bu teze göre çevrenin, sanayileşebilmesi için kapitalist dünya ekonomisinden ayrılması yaşamsaldı. Bağımlılık teorisine dayanan fakat bu teorinin merkez ve çevre uluslar arasında yaptığı kaba ayrımdan kaçınan Wallerstein'in 1970 ve 1980'lerde geliştirdiği dünya-sistemleri teorisi, klasik Marksist bakışın endüstriyel kapitalizmin uzun vadede her yerde iktisadi kalkınmayı sağlayacağı iddiasına meydan okudu. (Dünya-sistemleri teorisinin bir özeti için bkz. Wallerstein 1979.)

Frank ve Wallerstein'in görüşleri neo-Marksist olarak nitelendirilmiştir, çünkü vurguyu üretim ilişkilerinden dünya piyasasındaki *değişim* veya ticaret ilişkilerine kaydırırlar (ayrıca bkz. Emmanuel 1972). Bu tartışmanın ayrıntıları bizi burada ilgilendirmemeli. Neo-Marksist teriminin, özellikle iktisadi faktörlerin uzun dönemli değişim şablonlarının arkasındaki asıl hareket ettirici olduğu inancı ile devlet ve jeopolitik alanın özerkliğini veya görece özerkliğini hafife alma eğilimi gibi erken dönem Marksist düşüncelerle belirli süreklilikliere işaret ettiğini eklemekle yetinelim (Linklater 1990a: 6. Bölüm). Bununla birlikte neo-Marksistlerin, kapitalist toplumların emsalsiz maddi zenginliklerinin, Avrupa sınırları *içinde* feodalizmden kapitalizme geçişin sonucu olarak açıklanamayacağını iddia etmesi önemli bir farklılıktır. Kapitalist refahın, sömürge ve çevre toplumlarını sömürüye dayalı bir küresel kapitalist ekonomiye dahil ederek ve kapitalist Batı'da arz yetersizliğinin yaşandığı ham madde ve diğer ürünleri üretmeye zorlayarak başarıldığını anlamak hayati öneme sahiptir. Marx ve klasik Marksistler, kapitalist üretim biçiminin 18. ve 19. yüzyılda önce Batı Avrupa'da geliştiğini ve sonra diğer bölgelere yayıldığını savundu. Frank ve Wallerstein, yukarıda anılan niteliklere sahip bir kapitalist dünya ekonomik sisteminin birkaç yüzyıldır var olduğunu ileri sürdüler (ayrıca bkz. Frank ve Gills 1993).

Batılı Marksistler Üçüncü Dünya ulusal kurtuluş hareketlerini destekleyip desteklememek konusunda büyük bir anlaşmazlık yaşadı ve çoğu, milliyetçilikle uzlaşmanın klasik Marksizmin uluslararasıcılığını tehlikeye atacağından korktu (Warren 1980; Nairn 1981). Böyle herhangi bir küresel vizyonun, belirli kültürel önyargılar ve çıkarlara bağlı olduğu ve kolaylıkla yeni güç biçimlerine yol açacağı için, evrensel olup olmadığına ilişkin önemli sorular yükselir. Bu tür meselelere duyarlılıklar post-yapısalcılık ve post-kolonyalizmin etkisi neticesinde Uluslararası İlişkilerde önemli bir konuma yükselmiştir (bkz. 8. Bölüm). Bunlar Marksizmin Avrupa Aydınlanmasının bir ürünü olduğu şeklindeki yorumla açıkça bağlantılıdır. Zira Marksizm, Batı Medeniyetinin üstünlüğüne inancın ve Avrupa'nın 'sosyal olarak aşağısında olanları' yükseltmek için bir medenileştirme misyonu ihtiyacına kati suretle bağlılığın zirve yaptığı Avrupa'nın denizaşırı tahakkümü evresinde ortaya çıktı. 1960 ve 1970'lerde bağımlık teorisi, dünya-sis-

temleri çözümlemesi ve Üçüncü Dünya Marksizmi bu varsayımlara meydan okudu. Bu değişen yönelimler, sadece, akademisyenlerin küresel değişimin uzun dönemli süreçlerini Marksist veya neo-Marksist perspektiflerden nasıl anlamaya çalıştıklarının ilginç tezahürleri değildir. Aynı zamanda sosyal bilimler ve Uluslararası İlişkilerde daha kapsamlı gelişmeleri şekillendirdi. 1970'lerde bağımlılık teorisi, daha geniş bir ufku teşvik ederek disiplinin 'Doğu-Batı' ilişkileriyle birlikte 'Kuzey-Güney' ilişkilerine ve aralarındaki bağlantılara odaklanabilmesini sağladı. Amaç, 19. yüzyılda Avrupalı düşünürlerin *kendi* dünyalarını anlama ve uzak bölgelerin sadece marjinal önemde olduğunu varsayma girişimlerinin ötesine geçen daha küresel perspektifler inşa etmekti. Uzun dönem perspektifi içinde sosyal ve siyasal gelişmeleri eskinin Avrupa-merkezciliği olmaksızın küresel bir sosyal bilim inşa etme çabaları, batılı olmayan halkların dünya siyasetinde adaletsizlikleri azaltma mücadelesine giriştiği bir dönemde ortaya çıktı. Kapitalist dünya ekonomisinde eşitsiz gelişim örüntülerinin neo-Marksist analizleri ve 'çevrenin' kötü durumu üzerine değerlendirmeler bu değişimleri yansıttı. Büyük güçler arasındaki stratejik ilişkilerle fazlasıyla meşgul olan ve küresel adalet meseleleri pahasına sınırlı bir biçimde düzen ve istikrara odaklanan Uluslararası ilişkiler çalışma alanını genişlettiler.

Marksizmin Uluslararası İlişkilerde Değişen Talihi

Ana akım yaklaşımların, Marksizmin, uluslararası ilişkiler çalışanlarına ciddi araştırmacıların sakınması gereken bir dizi yanlış değerlendirme sunmanın dışında söyleyebileceği çok az şey olduğu konusunda görüş birliği içinde oldukları daha önce belirtilmişti. Realistler, Marksizmin daha çok insanların doğayı nasıl işlediğiyle ilgilendiğini, toplumların birbirleriyle etkileşim yollarına ikincil bir önem atfettiğini iddia etti. Tüm kaynaklarını üretim, sınıf yapıları ve sınıf çatışmasının tahliline yoğunlaştıran kavramsal bir çerçeve, devlet, jeopolitik ve savaşın öneminin anlaşılmasına engel oldu. Buradaki temel varsayım, ahlaki ve siyasi bağlılıkların Marksizmin dünya siyasetinin daha tarafsız ve gerçekçi bir kavrayışını sunmasına izin vermediğiydi. Bu yorum, tarihsel maddeciliğin insan türünün iktisadi ve teknolojik bütünleşmesi yönündeki uzun dönemli eğilimi incelemede oynadığı

öncü rolü (ve endüstriyel kapitalizmin yaklaşık son iki yüz yıldır bu süreci hızlandırmadaki özel yerini) açıkça ihmal etti. Yaklaşık son 40 yıldır Marksist çalışmalar dünya siyasetinin daha sofistike açıklamalarını geliştirmeye odaklanmıştır. Günümüzde evrensel özgürleşimin anlamı üzerine düşünmeye ise daha az enerji harcamıştır. Nitekim tarihsel maddeciler, küresel etik ve uluslararası siyaset teorisinin konu edindiği normatif meselelerle meşgul olmamıştır (bkz. 11. Bölüm). Başlıca vazife 'üretim paradigmasını' genişletmek, incelikli hale getirmek veya hafifletmek şeklinde olmuştur.

Bu alandaki bazı son gelişmeleri ele almadan önce realistlerin tarihsel maddecilik değerlendirmelerinin, her zaman iktidardaki Marksizmin kayıtlarını vurgulamak şeklinde olduğu belirtilmelidir. Örneğin Waltz (1959) Marksistlerin egemen ulus-devletlerden oluşan anarşik bir dünyada sosyalizmi yaymanın gerçekleriyle yüzleşme, özellikle 'tek ülkede sosyalizm' teşvikinin uygulamaya geçirilmesi konusunda hazırlıksız olduğunu ileri sürdü. Trotsky'nin görevini bırakmadan hemen önce Rusya'nın Dış İlişkiler Komiseri olarak birkaç devrimci bildiri yayınlayacağını açıklaması, acınacak derecedeki bir saflığın kanıtı olarak sık sık aktarılmıştır. Sovyet rejiminin güvenliğini sağlamak ve hayatta kalmak için klasik güç siyasetine başvurmadaki hızı, realist açıklamanın üstünlüğünün delili olarak sunulmuştur. Nitekim Lenin 1919'da 'Biz sadece bir devlette yaşamıyoruz, doğrusu bir devletler sisteminde yaşamaktayız' itirafında bulundu (Halliday 1999: 312'den iktibas edilmiştir). Ne var ki 'iktidardaki Marksizm', uluslararası sistemi dönüştürmek şöyle dursun, bizzat onun tarafından dönüştürüldü. Doğu Avrupa'daki Sovyet tahakkümü, ulusal kendi kaderini belirleme taleplerini ve böylece sosyalist uluslararasıcılığın bir tarafa bırakılmasını tetikledi. Sosyalist devletler arasındaki çatışmalar, kapitalist rejimlerin çöküşünün uluslararası sistemin 'anarşik mantığı' üzerinde çok az etkide bulunduğunu ortaya çıkardı (Kubalkova ve Cruickshank 1980).

Bu tür olayları öngörme konusundaki başarısızlıklar, tarihsel maddeciliğin kusurlu bir devlet teorisine sahip olduğunun kanıtı olarak kabul edilmiştir. Pek çok Marksist 1970 ve 1980'lerde, Marx'ın kapitalist devletin 'burjuvazinin yürütme kurulu'ndan (Marx ve Engels 1977: 223) başka bir şey olmadığı tezinden uzaklaşılması gereğini iti-

raf etti. Çoğu kapitalist devletin, sırf kapitalizmin hayatta kalmasını garanti altına alabilmek için, yönetici sınıftan belli oranda bir özerklik kazanmış olması gerektiğini savundu. Devlet yapıları, kâr için girişilen kısa dönemli rekabetin ücretleri kitlesel yoksulluk ve sosyal kargaşayı kaçınılmaz kılacak bir dereceye kadar düşürmemesini temin ederek kapitalistleri bizzat kendilerinden korumak zorundaydı. Devlet, refaha ulaşımı sağlayarak kapitalist üretim biçiminin yeniden üretiminde kritik bir rol oynadı. İtalyan Marksist Antonio Gramsci'yi takip eden bir kısım tarihsel maddeci, devletin, hakimiyet altındaki sınıf güçlerini pasifleştirmede hayati bir işlev gördüğünü savundu. Devlet, özellikle bu güçlerin bazı beklenti ve arzularını ulusal ideolojiler içine dahil ederek Gramsci'nin deyişiyle yönetici sınıf çıkarlarının hegemonyasını sağlar. Hegemonya sadece zorla değil aynı zamanda rızayla devam ettirilir.

Diğer Marksistler Max Weber'in devlet fikrinin önemini kabul ederek farklı bir yol takip ettiler. Weber, devletin, şiddet araçlarının tekelini denetiminde bulundurduğu için, sınıf güçlerinden bağımsız hatırı sayılır güç ve özerlik sahibi olduğunu ileri sürdü. Buna göre devlet, iç/ulusal meşruiyetini toplumu iç ve dış tehditlerden koruma sorumluluğundan dolayı elde eder. 1970 ve 1980'lerde geniş bir literatür 'üretim paradigmasını' yeniden yorumlama uğraşı içine girdi. Böylece kapitalist toplumlarda devletin, Nazi Almanya'sında olduğu gibi, nasıl kendini egemen sınıf güçlerinin idaresinden kurtarabildiği daha sağlam bir şekilde kavranabilecek ama aynı zamanda o dönemde söylendiği şekliyle 'devletin göreceli özerkliğinin' daha sofistike bir açıklaması geliştirilebilecekti (Anderson 1974; Block 1980; ayrıca bkz. Skocpol 1979; Linklater 1990a: 7. Bölüm).

Tıpkı genellikle realizmle birlikte anılan bazı fikirleri Marksizmin benimsemesi gibi uluslararası ilişkiler disiplini de kendini Marksist ve neo-Marksist dünya siyaseti yorumlarına daha fazla açmaya başladı. Daha önce açıklandığı gibi bağımlılık teorisi, Uluslararası İlişkiler akademisyenlerini 'realist' güç mücadeleleri ile modern kapitalist dünya ekonomisinin evrimi arasındaki karşılıklı ilişkileri gözönüne bulundurmaya ikna konusunda etkili olmuştur. Tarihsel maddeciler söz konusu olduğunda amaç, klasik Marksizmin eleştirel ruhunu koruyan uluslararası siyasal iktisadın radikal biçimlerinin, jeopolitik

indirgemeciliğe sönmüş bağlılıkları olan realist açıklamadan üstün olduğunu göstermekti.

Robert Cox'un sosyal güçler, devletler ve dünya düzeni çözümlemesi, tarihsel maddeciliği kullanarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorisini aşmaya çalışan en iddialı girişimlerden birisi olarak durmaktadır. Cox bu üç seviye arasındaki ilişkiyi çözümledi ve dünya düzeninin varlığını sürdürmesini sağlayan devletler ve uluslararası kurumların, basit bir şekilde, egemen sosyal sınıfların iradesini yansıtmadığını vurguladı. Üretim sistemleri diğer seviyelerdeki gelişmelerin sonucu olduğu kadar sebebi de olabilirdi. Bu yüzden asıl mesele, Gramsci'nin 'tarihsel blok' diye adlandırdığı ulusal toplumlara yön veren şeyde bu üç seviye arasındaki karşılıklı ilişkilerin nasıl açığa çıktığının anlaşılmasıdır. Gramsci'nin hegemonyanın zorlama ve rıza aracılığıyla nasıl işlediği hakkındaki ilgisini yansıtmak suretiyle Cox, dünya hegemonyasının geleneksel terimlerle yani bir askeri gücün diğer askeri güçlere tahakkümü şeklinde analiz edilmesine karşı çıktı. Bunun yerine kapitalist üretim tarzının egemenliğini temin eden sınıf güçleri, devlet yapıları ve uluslararası örgütlerin karşılıklı etkileşiminin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savundu. Hayati önemli bir nokta ise 'karşı-hegemonik hareketlerin' rolü ve küresel siyasal ve iktisadi güç dağılımını değiştirme çabalarının mevcut dünya düzenindeki muhaliflerle işbirliği yapma veya onları bölme şeklindeki hegemonik stratejiler tarafından ne ölçüde engellendiğidir (Cox 1983).

Neo-Gramscici okul, küresel hegemonyanın kökenleri, gelişimi ve olası dönüşümünü inceleyen bir bilimsel çalışma alanı geliştirmiştir (Ayers 2008; Bieler ve Norton 2006; Gill 1993b, 2012). Hegemonyanın, dünya sisteminin çekirdek bölgelerinin içindeki ve dışındaki güçlü elitler arasında işbirliği biçimleriyle ve küresel yönetişimden sorumlu uluslararası iktisadi ve siyasal kurumların ağı tarafından nasıl sürdürüldüğünü çözümlemiştir (Gill 1993b; ayrıca bkz. Bromley 1999; Cox 1983; Gamble 1999 ve Hay 1999). 'Disipline edici neo-liberalizm' fikri, bu inceleme tarzını 'yeni anayasacılık' kavramsallaştırması aracılığıyla daha ileri taşımıştır. 'Yeni anayasacılık', uluslararası kurumların ulusal hükümetlere neo-liberal devlet, toplum ve piyasa fikrini kabul ettirmek yönündeki dayatmaya işaret eder (Gill 1995, 2003). Ayrıca ulusal hükümetler üzerindeki baskılar da önemlidir. Bunların

bazıları özünde içerisiyle ilişkilidir; bazıları ise dışsal ve küresel iktisadi ve siyasi sistemin dönüştürülmesinde aktif bir şekilde müdahil olan ulus-aşırı kapitalist bir sınıfın gücünü ifade eder. Hegemonik serbest piyasa vizyonunun temel göstergesi, ulusal ekonomilerin belli başlı sektörlerinde düzenlemeleri kaldırmak ve ulus-aşırı kurumsal girişimleri kolaylaştırmaktır (bkz. Morton 2007; Robinson ve Harris 2000; van der Pijl 1998). Serbest piyasa ideolojilerinin, 'iktisadi' alanı kapitalist toplumların 'siyasi' alanda temel addettiği 'demokratik tartışma' ilkelerinin dışına çıkardığı; ne var ki kapitalist sosyal ilişkilerin, çoğunlukla geleneksel topluluklardan koparılmış bireyleri artan kapitalist mekanizmalar karşısında güçsüz bıraktığı ileri sürülmüştür (Robinson ve Harris 2000). 2. Bölüm, neo-realizmin devletlerin nasıl anarşinin emirlerine uyum sağlamak zorunda kaldığını vurguladığını göstermiştir. Tarihsel maddeciler, daha fazla toplumu dünya ekonomisinin rekabetçi mantığına teslim olmaya zorlayan benzer baskıları analiz etmiştir. Söz konusu rekabetçi mantık, üretici ve (yetersiz düzenlenmiş) finansal güç tekellerine ve emek gücü veya sermayeye sahip olan yahut onu denetleyen kimseler ile bağımlı ve sömürülen sınıflar arasında büyüyen eşitsizliklere yol açmıştır. Bu tekeller, ulusal ve ulus-aşırı kurumlar, iç ve uluslararası hukuk ile mevcut düzenlemelerin meşruiyetinin (veya en azından mümkün alternatiflerinin yokluğunun) 'yaygın ve genel kabul görmüş' anlayışlarını destekleyen kültürel biçimler tarafından desteklenmiştir.

Tarihsel maddeciliğin çağdaş formülasyonları bu küresel güç yapılarının yeni analizlerini sunmuşlardır. Fakat Marx'ın Hegel'den ilhamla dile getirdiği toplumların yıkımlarının tohumlarını kendi bünyelerinde taşıdığı iddiasını sürdürerek 'bu yapıların yarattığı direnişlere' ve karşı-hegemonik hareketlerin uygulamalarına yerleşik farklı sosyal ve siyasal örgütlenme biçimlerine de odaklanmıştır (Rupert 2003: 181; ayrıca Rupert 2000, 2006; Rupert ve Solomon 2005). 20. yüzyıl Marksizminde geniş ve güçlü bir eğilimi yansıtan vurgu, Cox'un adlandırmasıyla küresel düzendeki 'karşı-hegemonik' unsurlaradır. Karşı-hegemonik unsurlar bu güç düzenlemelerine ve neo-liberal toplum ve siyaset kavramlarının baskın rolüne meydan okurlar. Bu noktada Marx'ın kapitalizmin 19. yüzyılın ilk yarısında nasıl küresel bir sistem haline geldiği hakkındaki kavrayışıyla farklılıklarına dikkat

çekmek faydalı olur. Son incelemelerde devletler, jeopolitik ve savaşa sadece büyük önem verilmekle kalınmamış, aynı zamanda uluslararasılaşmanın dünyanın farklı ve kendi içlerinde bölünmüş karşı-hegemonik hareketlerinden çok yönetici sınıflar arasında nasıl daha hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleştiği de vurgulanmıştır. Dünya sistemini kısmen veya tümüyle dönüştürmeye hazırlıklı imtiyazlı sosyal güçler –ki bu Marx'ın endüstriyel proleteryanın tarihsel misyonu fikrinin modern karşılığıdır– hakkında hiçbir iddiada bulunulmamaktadır.

Bazı akademisyenler, Latin Amerika veya başka yerlerdeki 'küreselleşme karşıtı Aşırı Sağ', 'ilerici elitler ve ulusal hareketlerin' önemini ve 'küresel adalet hareketini' oluşturan unsurlarını teşhis etmiştir (Robinson 2006). Bazı yorumlara göre meydan okumalardan biri, geleneksel 'çevredeki' direniş hareketlerinin, bir başka deyişle endüstriyel kapitalizm ve sosyalist projelerin ilk ortaya çıktığı merkezlerin dışında kalan bölgelerdeki 'madun grupların' mücadelelerinin doğası ve potansiyellerini anlamaktır (Pasha 2008, 2009 ve Jones 2008). Böyle mücadeleler, halihazırda devam eden 'Batı'ya isyanın' bir parçası olarak kabul edilebilir. Ayrıca İngiliz Okulunun söz konusu fenomenlere ilişkin analizlerinin (bkz. 4. Bölüm) 'merkez' ve 'çevre' arasında değişen ilişkilere dair tarihsel maddeci düşüncelerle nasıl ilişkili olduğunu –ve bu düşüncelerden neler öğrenebileceğini– gösterirler. Tarihsel maddecilerle post-yapısalcı kimlik siyaseti çözümlemelerinin olduğu kadar geleneksel Marksizmin Avrupa-merkezciliğini (Hobson 2012) dengeleme işlevi gören 'post-kolonyal' akademisyenler arasında müzakere ve tartışmanın önemine dikkat çekerler (Bieler ve Morton 2010; bkz. 8. Bölüm).

Bu mücadeleler ve direniş şablonlarını konu edinen araştırmalar, tarihsel maddecilerin bu küresel fenomenlerin sonucunu küresel finans krizi olarak öngörebilmenin mümkün olduğuna inanmadıklarını göstermektedir. Mesele büyük oranda devletlerin ne ölçüde iktisadi istikrarı sağlayabileceğine veya 'iktisadi aristokrasiyi yatıştırmada' ne kadar ilerleme kat edebileceğine (Blomert 2012) ve finans ile üretim alanlarındaki egemen sınıfların otoriteyi ne kadar elinde tutabileceği ile mevcut güç ve imtiyazları ne ölçüde yerleşik kılabileceğine bağlıdır (Robinson 2006). Bankaları kurtarma çabaları devletlerin kontrol edemedikleri bir finansal sisteme hapsolduklarını gösterdi;

devletlerin gelecekteki 'neo-liberal' krizleri engellemek için 'küresel liderlik' biçimleri oluşturabilip oluşturamayacağıyla ilgili önemli soruları gündeme taşıdılar (Gill 2012). Tarihsel maddeci gelenek içinde dile getirilmiş olsun veya olmasın küresel finans krizi analizleriyle ulusal ve uluslararası tepkilere ilişkin çalışmalar, büyük ölçüde unutulmuş olan ama otuz ile kırk yıl önce sosyal bilimlerde önemli tartışmaların merkezinde yer alan devlet ve sınıfa ilişkin Marksist sosyolojik incelemelerle yararlı bir etkileşime girebilir (bkz. Linklater 1990a: Bölüm 4). Tarihsel maddeciler, mevcut evreyi dünya kapitalist sistemin gelişimi içinde açıklayabilmek için iyi bir konuma sahiptir ama bunu Marx ve Engels'in karşı-hegemonik direnişin kapitalizmden sosyalizme geçişin gerçekleşmekte olduğunu gösterdiği inancı ve makul bir gelecek dünya düzeni vizyonu olmaksızın yaparlar. Tarihsel maddeciliğin pek çok kolu, küresel iktisadi ve siyasal yapıların incelikli ve ayrıntılı açıklamalarını sunar ama Marx'ın düşüncesi ve klasik Marksizmin etik boyutlarını geliştirmek için çaba göstermemişlerdir. ('Marksizmin etiği' konusuna içkin büyük gerilimlere ilişkin bkz. Rengger 2008.)

Bu kısımdaki tartışma tarihsel maddecilerin dünya siyaseti çalışmalarına özgün bir yaklaşım geliştirdiklerini göstermiştir. Halliday (1994: 61) şunu iddia ederek baskın eğilimi özetler: 'Modern devletler sistemi, kapitalizmin küresel ölçeğe yayılması ve kapitalizm-öncesi toplumlarının teslim alınması sürecini ihtiva eden bağlam içinde ortaya çıktı. Bu sosyo-ekonomik sistem hem tek tek her devletin yapısını hem de birbirleriyle ilişkilerinin temelini oluşturmuştur: Kapitalizme, onun ürettiği sosyal formasyonlara ve bu sosyal formasyonların oluşturduğu dünya sistemine atıfta bulunmaksızın hiçbir uluslararası ilişkiler analizi yapılamaz' (ayrıca bkz. Rosenberg 1994). Bu özet, devletlerin çoğu zaman egemen sınıf güçlerinden bağımsız hareket ettiği yönündeki realist savla bağdaşır. Ne var ki sadece jeopolitik etkileşime odaklanarak veya bu alanı, Waltz'ın deyimiyle 'ayrı ve bağımsız bir bilgi alanı' olarak kabul ederek (bkz. 2. Bölüm) uluslararası ilişkilerde uzun dönemli yönelimleri anlamanın imkansız olduğu iddiasını da içerir.

Neo-realizmin uluslararası siyaseti temsil ediş şekli, modern dönemde 'iktisadi' ile 'siyasalın' nasıl birbirinden ayrı iki alan haline

geldiğini açıklamak gibi hayati bir meseleyi ihmal ettiğini düşünen tarihsel maddeciler için büyük soru işaretlerine yol açar (Rosenberg 1994). Tarihsel maddeciler bu iki alanın kapitalizm-öncesi toplumlarda ve uluslararası sistemlerde birbirinden ayrılmadığını, kapitalist çağın gelişimiyle bu şekilde görüldüğünü iddia eder. Önceki yüzyıllar ve binyıllarda zenginliğin elde edilmesinde zor temeldi. Örneğin klasik antik dönemde çoğunluğu savaşlarda ele geçirilmiş köleleri edinmek için kuvvet kullanıldı. Endüstriyel kapitalizmle birlikte zenginlik fiziksel kuvvet kullanımıyla değil piyasaların işleyişi aracılığıyla biriktirilmektedir (Anderson 1974). Siyasal alan iktisadi alandan ayrı ve bağımsız olarak kabul görmeye başlar. Ne var ki hakikatte bu ikisi birbirine bağlıdır ve artan bir şekilde karşılıklı-ilişkilidir. Bu perspektiften bakıldığında indirgemecilik suçunu işleyen tarihsel maddecilik değildir; uluslararası ilişkilerin tüm zamanlarda ve yerlerde zaman ötesi bir 'anarşi mantığı' ile açıklanabileceği varsayımında bulunma hatasına düşen neo-realizmdir (bkz. Teschke 2003).

Üretim Paradigmasının Ötesinde: Özgürleşim Projesine Yansımaları

Son yıllarda tarihsel maddecilikteki, devlet, jeopolitik ve savaşın rolüne artan vurguyu da içeren bazı gelişmeler, üretim tarzının ve sınıf çatışmasının belirleyici rolüne odaklanan klasik paradigmadan bir kopuşu temsil eder. Tarihsel maddeciliğin bu odağı ne ölçüde toplumun örgütlenmesinde, örneğin ırk ve cinsiyet ayrımlarının önemine dair soruşturmaları içerecek bir şekilde genişletebileceği ve aynı zamanda hâlâ ayırt edici bir şekilde Marksist kalabileceği kaçınılmaz bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma konusunu bu şekilde genişletmek, endüstriyel proleteryanın insanlığı fazladan kısıtlamalar ve gereksiz acılardan kurtaracak sosyal güç olduğu inancında temellenen klasik Marksist evrensel özgürleşim kavramının çağdaş anlamına ilişkin büyük soruları beraberinde getirir.

Habermas'ın 1980'lerde geliştirdiği 'tarihsel maddeciliğin yeniden inşası' ile ilgili düşünceleri, özellikle toplum ve siyasete daha kapsamlı bir yaklaşım arayışını insani özgürleşim ve anlayışı yaymayı amaçlayan açık bir normatif duruşla birleştirdiği için, bu bağlamda dikkati hak etmektedir. Habermas, Marksizmin 'emeğin' sosyal örgütlenmeye

ve insanlık tarihine etkisini abarttığını ve 'etkileşimin' rölünü ihmal ettiğini savundu. Etkileşim en temelde iletişim biçimlerine gönderimde bulunur ve insanlara kendine-yeten toplumlar içinde birlikte yaşamayı mümkün kılan anlaşma ve uzlaşma düzeylerini oluşturmada kolaylaştırıcı bir işlev görür. 'Üretim paradigması'nın değersiz olduğu iddia edilmedi. Tarihsel maddecilik, temel maddi ihtiyaçları tatmin mücadelesini ve toplum ve siyaset arasındaki ilişkiyi sosyal açıklamanın merkezine yerleştirmekle haklıydı. Ne var ki doğal dünyayla etkileşimle daha az ilişkili olan; insanlar arası etkileşimle ve insanlar için barış içinde yanyana yaşamayı kolaylaştıran ilkeleri keşfetme gibi sürekli yüzleşilen bir meydan okumayla daha fazla bağlantısı bulunan ahlak ve kültür alanındaki gelişmeleri dikkate almayan bir analiz sınırlıydı. Bu noktadan hareket eden Habermas, Marksizmin doğal dünyanın daha sağlam bir kavrayışına ve hakimiyetine yol açmış olan sosyal öğrenme biçimlerine dikkat çekmekte haklı olduğunu savundu. Fakat bu alandaki öğrenme ve tecrübe, insanların sürdürülebilir toplumlarda bir arada dostça yaşayabilmesini de temin etmedi. İlk nesil Frankfurt Okulu teorisyenlerinin iddia ettiği gibi doğa üzerinde daha fazla denetim, yeni bir aydınlanma ve özgürleşim çağını başlatmadı. Fiziksel çevreyi denetim altına almak için kullanılmış olan araçlar, yani artan devlet gücü ve bürokratik kontroller, Nazi Almanya'sı ve Sovyet Rusya'da olduğu gibi, insanların birbirini tahakküm altına almasını kolaylaştırdı (bkz. Horkheimer ve Adorno 1972). Ayrıca savaş zamanlarında birbirine daha yıkıcı zararlar verme imkanı sağladı.

Habermas tarihsel maddeciliğin, evrensel özgürleşim vizyonunun sağlam felsefi bir savunusunu geliştirmede başarısız olduğunu da belirtti. Marx ve Engels burjuvazinin özgürlük taahhütleriyle fiili sosyal gerçeklikler arasındaki gerilime ışık tuttu ve özgürlük idealinin nihayet sosyalizmle gerçekleşeceğini iddia etti. Fakat sosyalist özgürlük kavramının felsefi bir soruşturmasını konu edinmediler. Ayrıca Marksizm 20. yüzyılın ilk yarısında Sovyetler Birliği'nde sosyalist ideallerin çarpıtılmasına etik anlamda bir cevap üretmedi ve Nazi Almanya'sındaki totaliter yönetimin ahlaki bir eleştirisini yapmadı. Habermas'ın etkileşim alanındaki öğrenme kavramı, toplumların sosyal ve siyasal kurumların değerini ölçebilmek için daha karmaşık araçlar geliştirdiği argümanıyla bağlantılıydı. Habermas ahlak kod-

larının, sosyal öğrenmenin bir sonucu olarak, tüm insanların kendilerini etkileme ihtimali olan her kararda eşit bir şekilde görüş bildirme hakkına sahip olduğu ilkesini tasdik ettiği bir noktaya geldiğinin altını çizdi. Söylem etiği fikrinin –veya söylemsel ahlak teorisinin (*the discourse theory of morality*)– bu bakış açısının yani –yerel, ulusal ve uluslararası– tüm seviyelerde kurumların demokratikleşmesini gerektiren bir kozmopolitan bakış açısının en ileri savunusunu sağladığını iddia etti (Habermas 1979).

Söylemsel ahlak teorisi, Marx'ın insanların gereksiz kısıtlamaların yükü olmaksızın kendi tarihlerini yaptıkları bir dünya vizyonuyla açıkça ilişkilidir. Fakat bu evrensel özgürleşim kavramı 'üretim paradigmasına' bağlı değildi; ne de küresel proleteryanın insanlığı 'özgürlük topluluğuna' götürecek imtiyazlı sosyal güç olduğu inancına dayandı. Habermas böyle bir bakış açısının, bazı toplumlarda çok farklı sömürü ve tahakküm biçimleri varken savunulamayacağını ileri sürdü. Bazıları şüphesiz sınıf-temellidir ama diğerleri, özellikle cinsiyet, etnisite ve ırk ayrımlarında temellenenler böyle değildir. Bu, ırk ve cinsiyet siyasetinin sınıf ilişkilerinden bağımsız bir biçimde geliştiği anlamına gelmez (ya da tam tersi). Fakat eleştirel teorinin amaçlarından biri, söz konusu fenomenler arasındaki ilişkilerin toplumları nasıl şekillendirdiği hususunun altını çizmektir.

Son birkaç paragrafta tartışılan bazı gelişmeler uluslararası ilişkiler teorisiyle belirgin paralelliklere sahiptir. Habermas'ın tarihsel maddeciliğin yeniden inşası fikriyle Cox'un 1990'lardaki yazıları büyük benzerlikler taşır. Onlar 'kimlik siyaseti' olarak bilinegelen konuyu ve azınlık uluslar, yerli halklar ve toplumdaki diğer marjinal gruplar tarafından başlatılmış tanınma mücadelesini ele almışlardır. Cox belirli medeniyetlerle özdeşleşmeye dikkat çekmiş ve 'farklı medeniyet geleneklerinin karşılıklı tanıma ve anlayış içinde bir arada var oldukları hegemonya-sonrası bir düzen' vizyonunu savundu (1992b, 1993: 265). Bu nokta, insanların geçmişte olduğundan daha dost bir şekilde birlikte var olmalarını sağlayan ilkeleri belirlemeye yönelik olan Habermas'ın sosyal öğrenme biçimlerine vurgusunu çağrıştırır. Daha önce belirtildiği gibi, Habermas söylemsel ahlak teorisinin 'karşılıklı anlayışı' oluşturmada kilit öneme sahip olduğunu ileri sürdü. Bu tema tarihsel maddeciliğin biçimini değil ruhunu devam

ettiren diğer eleştirel yaklaşımlar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (Linklater 1998).

Benzer bir tema yapıbozumcu teorisyen Jacques Derrida'nın yazılarında bulunabilir (bkz. 7. Bölüm). Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto* yapıtının çağdaş dönemdeki güncelliğini ele aldığı bir tartışmada Derrida (1994a; 1994b), 'şiddet, eşitsizlik, dışlama, açlık ve iktisadi baskının Yeryüzü ve insanlık tarihinde hiç bu kadar çok insanı etkilememiş olduğu' gerçekliği karşısında 'yeni bir Uluslararası' fikrini dile getirdi. Marx'ın 'devletin ortadan kalkışı' vizyonunun sosyalist uluslararasıcılık ve proleterya diktatörlüğüyle özdeşleştirilmesinden kurtarılması çağrısında bulundu (1994a: 56). 'Yeni Uluslararasının' amacı, dışlayıcı egemen devletler ve ulusal vatandaşlık kavramsallaştırmalarına temel teşkil eden 'uluslararası hukuk' ile 'devlet ve ulus kavramlarını' eleştirmek olmalıdır (Derrida 1994a: 58).

Böyle bir soruşturma Derrida'ya göre 'Marksizmin ruhu' korunarak yapılmalıydı. Feminizm ve post-kolonyal teori gibi diğer eleştirel perspektiflerin savunucuları bu fikre pek destek vermeyebilir. Bunlar tarihsel maddeciliği, daha çok 'kendi taraflarında' bulunmamış bir yaklaşım olarak görme eğilimindedir. Kısacası geleneksel vurgu, batılı kültürel veya ırksal üstünlük fikirleriyle bezenmiş ataerkil veya emperyal ideolojilerden çok sınıf sömürüsünü anlama ve ortadan kaldırmaya yapıldı. Bu bakış açılarının yükselişiyle tarihsel maddecilik eleştirel teorideki merkezi konumunu yitirdi. Post-yapısalcılık ve post-kolonyalizm savunucuları, ilham almak ve kavrayışını güçlendirmek için bu perspektife nadir başvurdu. Büyük bir ihtimalle onu toplum ve siyasetin kapsamlı bir incelemesini geliştirme arayışında üretim paradigmasını aşmaktan çok yeniden inşa etmiş olan uluslararası siyasal iktisadın özel bir biçimi olarak algılamaktalar. Fakat Derrida'nın yorumunun gösterdiği gibi, Marksist-olmayan veya 'post-Marksist' eleştirel teoriler Marksist mirasla etkileşime girmez ve onu geliştirmeye uğraşmazsa eksik kalır.

Sonuç

Marksizm son zamanlara kadar eleştirel teorinin hakim yorumuydu. Sosyal ilişkilerin küreselleşmesi şeklindeki uzun dönemli yönelimin analizini, endüstriyel kapitalizmin devrimci etkisinin siyasal ikti-

sadı ve bir evrensel özgürleşim vizyonuyla birleştirdi. Daha önceki herhangi bir siyaset ve tarih yaklaşımı bu kadar iddialı bir ölçekte gündeme sahip olmamıştı. Bu tür bir sosyal soruşturma kavramının, tarihsel maddeciliğin devlet, ulus, savaş, diplomasi veya güçler dengesi ve uluslararası hukuka dair çok az şey veya hiçbir şey söylemediği şeklindeki eleştirilerin tekrar tekrar dillendirildiği uluslararası ilişkiler disiplininde bir dengi yoktur. Çok az kişi Marx'ın yazılarının bütün bir insanlık tarihi, endüstriyel kapitalizmin yükselişi ve gelişmesi, yeni sosyal örgütlenme biçimlerine yol açabilen iç krizler ve sosyal mücadeleler vizyonu inşa ettiğini görebilmiştir. Kısacası öyle bir vizyon ki günümüzde sosyal bilimlerin amaçlaması gereken standart çerçeve olmaya devam etmektedir.

Ana akım bakış açıları, önemli bir yönden, tarihsel maddecilikle kendi terimleriyle etkileşime girmekte büyük ölçüde başarısız olmuştur. Binyıllardır var olduğu düşünülen jeopolitik rekabetin kalıcılığını açıklamaya dönük neo-realist ilgiyle önemli bir karşıtlık vardır. Marksistler bu tür tekerrür eden kuvvetleri tarihsel bağlamına yerleştirmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Zira bu kuvvetler tüm çağlarda tamamen aynı şekillerde işlemez. Hakim güç yapıları ve siyasal direniş biçimleriyle etkileşim içindedirler. Eleştirel teorinin bir yorumu olan Marksizm, realistler ve neo-realistlerin dünya siyasetinin temel eksenlerinden kabul etmediği direniş alanlarını anlamakla özellikle ilgilenmiştir. Bu perspektiflerin durduğu yerden pek az ilgiyi hak eden konular, Marksizm gibi eleştirel-teorik yaklaşımların bakış açısından kritik öneme sahiptir. Nitekim en fazla, yeni toplum tasavvurları ve özgürlük ideallerini ortaya çıkaran 'karşı-hegemonik' mücadelelere ilgi duymuşlardır. İlk defa Marx'ın burjuva siyasal iktisat eleştirisinde görülen bu odaktaki temel özellik, sosyal dünyanın açıklamalarının hiçbir zaman göründükleri gibi tarafsız veya nesnel olamayacağı inancıdır. Onlar, insanları gereksiz kısıtlamalardan kurtarabilmek için toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğini anlama uğraşının bir parçası olarak itiraz etmek yerine, mevcut güç ve tahakküm biçimlerini yerleşik kılan bilgi çeşitlerine istemeyerek de olsa destek olabilirler.

Bu sebepler dolayısıyla tarihsel maddecilik, realizm ve neo-realizm eleştirisinde, modern devletler sisteminin gelişimi ve endüstriyel

kapitalizmin evrimi arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklama çabalarında ve kapitalist küreselleşme ile onunla birlikte ortaya çıkan ulusal ve diğer bölünme ve çatışmaların çözümlenmesinde kilit önemde bir kaynak olmuştur. Toplumsal cinsiyet, etnisite veya ırk siyasetini soruşturan rakip yaklaşımlar, temelde tarihsel maddeciliğe veya onun klasik evrensel özgürleşim vizyonuna dayanmamaktadır. Ne var ki bu perspektif, uzun dönemli sosyal ve siyasal süreçlerin ampirik analizini özgürleşimci bir vizyon ve bunun pratikte nasıl gerçekleşebileceğini anlama gayesiyle birleştirdiği için sosyal bilimlerde olağan olmayan bir kapsama sahiptir. Eleştirel teorinin tümüyle tarihsel maddecilikte temellendirilebileceğine kuşkuyla yaklaşılmalıdır. Fakat 'Marksizmin ruhunu' koruyarak ilerlemesi gerektiği ve binyıllardır ama özellikle son birkaç yüzyıl ve on yılda toplumları daha uzun karşılıklı bağlılık ağlarında birleştiren süreçleri (özgürleşimci bir bakış açısıyla) anlamayı amaçlamalı teziyle ilgili söylenecek daha çok şey var.

6.

Tarihsel Sosyoloji

ANDREW LINKLATER

5. Bölüm, Marx'ın endüstriyel kapitalizm analizinin, insanın toplumsal hayatının kadim zamanlardan modern döneme evrimini inceleyen daha kapsamlı araştırmasının, bir parçası olduğunu açıklıyordu. Marx, insan türünün doğa üzerinde artan gücüne ve küreselleşen sosyal ve ekonomik ilişkilere vurgu yapıyordu. Kolektif eylem ve günlük hayat üzerinde geniş ölçekli yapısal değişimlerin etkisini araştırmak kaydıyla Marx, 'geniş ölçekli yapıları ve kapsamlı değişim süreçlerini inceleyen bilim dalı' (Kelly 2003; Skocpol, Hobden 1998: 3'den alıntılanmıştır) şeklinde tanımlana gelmiş olan tarihsel sosyolojiye öncülük etmiştir. Tarihsel sosyolojiye genel bakış sunan bazı çalışmalar, sosyal ve siyasi yapıların uzun dönemli değişimini konu edinen incelemelerin aynı zamanda şiddet ve acı çekmeye yönelik duygusal tutumlar gibi gündelik hayata ait bazı durumların bu yapılarla olan ilişkisini de sorguladıklarını tespit etmektedirler (Abrams 1982, 1. Bölüm; Skocpol 1984, 1. Bölüm; Smith 1990: 3). Genişliği ve kapsamı tarihsel sosyolojiyi, kısa dönemli zaman dilimlerine ve güncel olaylara odaklanan yaklaşımlardan ayırmaktadır. Bu aynı zamanda tarihsel sosyolojiyi, belli tarihi çağlar, dönemler ve olayları farklı ve istisnai kılan niteliklerini gün yüzüne çıkarmakla birlikte uzun dönemli toplumsal eğilimlerle olan bağlarına kafa yormayan tarihsel çalışmalardan da, ayrıştırmaktadır.

Tarihsel sosyologlar o halde Fransız tarihçi Braudel'in *'la longue durée'* şeklinde adlandırdığı, yavaş akan ve revaçtaki güncel sorun-

lara odaklananların sıklıkla gözardı ettiği genellikle sezilmesi zor süreçlere dikkatlerini vermektedirler (Burke 2003). Birçok uluslararası ilişkiler uzmanı tam da 'şimdiciliğe' veya 'güncele saplanıp kalmaya' yani derhal ilgilenilmesi gereken sorunlara odaklanmaya, bir alternatif sunduğu için tarihsel sosyolojiye karşı bir ilgi beslemektedir (Buzan ve Little 2000; Elias 1998b). Hiç değişmeksizin, uzun dönemli bakış açılarının teşvik edilmesine odaklanılması, modern dünyanın farklı ve muhtemelen kendine has niteliklerinin daha geniş bir tarihi bağlamda ele alınmadığı takdirde anlaşılamayacağına yönelik inançtan beslenmektedir. Bazı yaklaşımlar son birkaç yüzyıldaki hakim süreçleri analiz etmek suretiyle bunu yapmaktadırlar. Başkaları ise farklı disiplinleri kullanarak insan türünün tarihin büyük bölümünde norm olagelmiş birkaç düzineyi geçmeyecek derecede küçük ve izole şekilde yaşayan topluluklarından, geniş ülkesel devletlere ve günümüzde vuku bulmuş yüksek düzeyde küresel karşılıklı bağlılık noktasına gerçekleştirdiği olağanüstü gelişimi açıklamak için tarihte daha da gerilere uzanmaktadır. Buradaki, Marx'ın düşüncesini de tetikleyen amaç 'insanın toplumsal hayatının küresel bir seviyeye erişmesiyle sonuçlanan uzun soluklu süreç'i kavramaktır (Mennell 1990; ayrıca Buzan ve Little 2000).

Devletler arasındaki ilişkilerin tüm bu süreçleri nasıl etkilediği ve bu süreçlerden nasıl etkilendiği meselesi olabildiğince merak uyandırıcıdır. İşte tam da bu sebeple son zamanlarda Uluslararası İlişkiler ile tarihsel sosyoloji (bizzat bir uluslararası ilişkiler teorisi değil de, açıklayıcı teoride giderek etkisini arttıran referans noktaları haline gelen çeşitli bakış açılarının oluşturduğu bir blok demek daha doğru olur) arasında bağ kurma çabalarının bir nedeni olarak karşımızda durmaktadır. Bu alanlar arasında yeni bağlantılar kurma söz konusu olduğunda, adımlar daha çok bu meseleyi daha gelişmiş bir düzeye taşıma amacı güden uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından atılmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, tarihsel sosyoloji disiplinin birçok dalında hemen kullanıma hazır uluslararası ilişkiler yaklaşımları bulunmamaktadır. Tarihsel sosyoloji daha çok Uluslararası İlişkilere katkı yapacak kavramlar ve bakış açıları sunmaktadır. Bu çabalar elbette tarihsel sosyolojiyi de zenginleştirecektir. Ancak daha önemlisi, ulusal alandaki sosyal ve siyasi yapılar ile bu yapıların uluslararası

bağlamları arasında değişen ilişkilere yönelik uzun süreli bir bakış açısı kuşanmanın, genel itibariyle sosyal bilimlerin bütününe katkı yapmakta olduğudur.

Sosyal ve siyasi değişimi anlamanın altında yatan yalın arzu, genellikle tarihi-sosyolojik sorgulamaya girişmenin başat dürtüsü konumundadır. Bazılarına göre uzun süreli gelişmeleri kavramak, henüz bir düzene sokulmamış süreçlerin kontrol altına alınması için gerekli olan bilgiyi sunabilir (Elias 1998a). Bir önceki bölümün de ortaya koyduğu gibi, Marx'ın düşüncesinde kadim zamanlardan itibaren insanın toplumsal gelişimini anlama çabası, sadece tarihi yorumlamak hedefi değil aynı zamanda tarihin akışını değiştirme amacı taşıyan siyasi tutkularla da ilişkilidir. Genel itibariyle tarihsel sosyologların çalışmalarına, herhangi bir normatif projeyi hayata geçirme amacından daha çok dünyayı açıklama amacı yön verir. Yine de yaptıkları çalışmaların kozmopolitan sosyal ve siyasi düşünceye yaptığı olumlu katkıyı gözardı edemeyiz. O halde tarihin akışını değiştirme çabası, tarihsel sosyologların çalışmalarına konu olan süreçlerin, insanın toplumsal hayatının küresel bir boyuta erişmesinin uzun süreli tarihi gelişimi olarak görülüp kapsamlı bilgilerinin elde edilmesiyle desteklenebilir.

Her ne şekilde olursa olsun, tarihsel sosyolojik çalışmalar, toplum ve siyasete dair bilgi dağarcığımıza ne kadar katkı yapacaklarının sorgulandığı birtakım metodolojik tartışmalara konu olmuştur (bkz. Kiser ve Hechter 1991, 1998). Bazı bilim adamları, araştırma nesnelerini anlamada arşiv belgeleri, mülakatlar ve benzeri kaynakları kullanan detaylı bilimsel çalışmalara olan yoğun bağımlılıklarından dolayı geniş kapsamlı anlatılara şüpheyle yaklaşmaktadır. Karşılaştırma yapmak gerekirse bu bilimsel çalışmaların seçmeci, yüksek düzeyde kişiselleşmiş ve izlenimsel olacakları kanısı egemendir. Buradaki eleştiri ya da çekince, tarihin genel akışına dair peşin hükme sahip olmanın sonucunda, insanoğlunun geçmişinin basite indirgenmiş bir açıklamasının ve uzmanlar tarafından detaylıca incelenen malum alanların çarpıtılmış bir görüntüsünün ortaya çıkma ihtimalidir. Bu eleştiriye verilen başlıca cevap ise her akademik uzmanlaşmanın, mesela geniş bir tarihi bakıştan feragat etmenin daha spesifik gelişmeleri bilinebilir kılması gibi, kendi eksi ve artılarını doğuruyor olmasıdır (Goldthorpe 1991 ve Mann 1994a arasında bu konuda yaşanan zihin açıcı tartışma-

ya bkz.). Bu açıdan bakıldığında tarihsel sosyologlar, spesifik alanlara odaklanan uzmanların tespit edemeyeceği yüzyıllara ya da binyıllara yayılmış tarihi örüntü ve yönelimleri günyüzüne çıkarmak için onların çalışmalarının sunduğu bulguları bir araya getirmeye çalışmaktadır. Böylece, bu geniş bakış açısı bir yandan ayrıntılı ve spesifik çalışmaların yapılmasını teşvik ederken, öte yandan her iki tarafa da fayda sağlayan bu fikir alışverişi sayesinde onlardan yeni şeyler öğrenmekte ve çalışmalarını da bunlar üzerine inşa edebilmektedir.

Belli inceleme alanlarına olan ortaklıkları üzerinden ayrışan tarihsel sosyolojiye yönelik üç genel yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki karşılaştırmalı bir doğaya sahiptir. Eisenstadt'ın imparatorluklara yönelik çalışmaları ve Uluslararası İlişkilerde Wight'ın uluslararası devletler sisteminin karşılaştırmalı sosyolojisi kavramsallaştırması buna örnek olarak verilebilir. Bir diğeri ise modern dünyanın gelişimini açıklamaya çalışmakta ve son birkaç yüzyıla damgasına vuran genel yönelimlere odaklanmaktadır. Örneğin Wallerstein'ın kapitalist dünya sistemi analizi, Elias'ın modern devletin evrimine ve 'medenileşme süreci'ne yönelik incelemeleri ve Uluslararası İlişkilerde Teschke'nin 'Vestfalya' dönemine yönelik eleştirel sorgulaması. Üçüncü yaklaşım ise belgelenmiş tüm tarihe odaklanan çalışmaları kapsamaktadır. Mann'ın yaklaşık olarak son beş bin yıllık dönemdeki 'sosyal güç' düzenlemelerinde yaşanan değişimlere odaklanan analizi ve Uluslararası İlişkilerde siyasi topluluklar arasındaki ilişkileri uzun süreli bir bakış açısından ele alan Ferguson ve Mansbach'ın (1996), Watson'ın (1992), Buzan ve Little'ın (2000) ve yakın zamanda van der Pijl'in (2007, 2010) çalışmaları buna örnek gösterilebilir.

Bir sonraki adıma geçmeden önce son bir noktaya daha temas etmek gerekiyor. 19. yüzyıl akademi dünyasının akademik işbölümünde henüz emekleme dönemindeki sosyoloji disiplinine düşen görev, 'modern' toplumlarda yaşanan değişimlere odaklanmaktı. Bu dönemde devletlerarası ilişkiler ise genellikle gözardı edilmekteydi. Bu mesele, savaş ve barış olgularının bilimsel çalışmalarda ihmal edilmesine tepki olarak takip eden yüzyılda ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkacak olan, Uluslararası İlişkilere havale edilmiştir. Özellikle son 25–30 yıl gözönüne alındığında sosyologların çalışmalarında uluslararası ilişkilere daha fazla yer verdiği gözlemlenmektedir. Ancak sosyologların

dikkatini büyük harflerden daha çok küçük harflerle 'uluslararası ilişkiler' cezbetmektedir. Açmak gerekirse, son dönemde yapılan uluslararası çalışmalarına, başvurulan sosyolojik bakış açılarının yaptığı olumlu katkıya daha önce de değinmiştik. Mesela uluslararası ilişkilerciler neo-realizmin ısrarla savunduğu uluslararası ilişkilerin binyılı aşkın bir süredir hiçbir ciddi değişim geçirmediği iddiasını çürütmek amacıyla tarihsel sosyolojiye özel bir ilgi göstermektedirler (2 ve 5. bölümlere bkz.). Nasıl ki bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıda tarihsel sosyolog Uİ'ye katkı yapmak ve geliştirmek gibi bir amaç taşıyorsa, aynı oranda az sayıda uluslararası ilişkilercinin de tarihsel sosyolojiye direkt bir katkı yapma gayesi taşıdığını üzülerek söylemeliyiz. Gerçekten de Uİ disiplini dışından akademisyenlerin çoğunluğunun Uİ literatürüne başvurmadan uluslararası ilişkilere dair çalışmalar yapmaları 'Uİ'nin akademik bir başarısızlık hikâyesi' olduğuna ve toplum bilimleri ve sosyal bilimlerin geneli üzerindeki etkisizliğine delil olarak gösterilmektedir (Buzan ve Little 2001). Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerine has öğelerin daha sıkı ve disipliner sınırları aşar şekilde toplum ve siyasete dair bir bakış açısı bünyesinde nasıl bir araya getirileceği sorusu hâlâ canlılığını korumaktadır (bkz. Lawson 2007; aynı zamanda Linklater 2011a, c). Tarihsel sosyoloji ile hemhal olmak, hem bu projeye hem de kendi çalışma alanlarına katkıda bulunmak noktasında, Uluslararası İlişkiler uzmanlarının önünde önemli bir seçenek olarak durmaktadır.

Bu bölümün geri kalanında tarihsel sosyoloji alanında önde gelen yaklaşımlara genel bir bakış sunuluyor. İlk kısımda tarihsel sosyolojinin 19. yüzyılda ortaya çıkışı açıklanıyor. 2 ve 3. bölümlerde 20. yüzyıl düşüncesine damga vuran yaklaşımlar analiz ediliyor; özellikle bu dönemde devletlerarası ilişkilere yönelik tartışmaların nasıl ön plana çıktığına dikkat çekiliyor. Hemen belirtmek gerek ki bu yaklaşımların çoğunluğu güç mücadelesi ve ekonomik kaynaklar için mücadele gibi materyal faktörlerin önceliğine vurgu yapmaktaydılar. Dördüncü ve beşinci kısımlar, insan topluluklarının gelişiminde ahlaki ve kültürel faktörler ile kolektif duyguların rolüne odaklanan yaklaşımları ele alıyor. Son kısımlar ise sosyal bilimlerde 'yüksek-düzey sentezler'e olan ilgi ve Uİ'nin yeni 'büyük anlatılar'ın ortaya çıkışına yapabileceği katkılara odaklanıyor.

Tarihsel Sosyolojinin Kökenleri

Avrupa sosyolojisi, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ilk dönemlerini kapsayan büyük toplumsal ve siyasi değişimlere tepki olarak doğdu; modernitenin bu 'büyük dönüşümü' sanayileşme, demokratikleşme, şehirleşme, bürokratikleşme ve bireyselleşme gibi unsurları barındırmaktadır (Nisbet 1966; Mazlish 1989; Dean 1994; Skocpol 1984). Modern toplumların bu yeni rotası, toplumsal düşünürler tarafından 'cemaat'ten 'cemiyet'e (Ferdinand Toennies), 'statü'den 'sözleşme'ye (Henry Maine), feodalizmden kapitalizme (Karl Marx), 'mekanik' dayanışmadan 'organik' dayanışmaya (Emile Durkheim) ve gelenekselden yasal tahakküm biçimlerine (Max Weber) geçiş şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda ortak tema, geleneksel sosyal bağlar ve kırsalın statü hiyerarşilerinin, Marx'ın, Carlyle'ın izinden giderek ifade ettiği gibi, şehirleşen ve sanayileşen toplumlarda giderek bireyselleşen kişiler arasında gelişen gayrişahsî 'nakit bağı'nca ortadan kaldırılmasıdır (Mazlish 1989).

Tarihsel sosyolojinin iki temel kaynağı bu son noktayı aydınlatmaktadır. Marx'ın feodalizmden kapitalizme geçiş tanımlaması, derebeyi ile köylüler arasındaki ilişkilerin yerini, bireyleri dünyayı baştan aşağı dönüşüme uğratan piyasa mekanizmalarına maruz bırakan sözleşmeye dayalı ilişkilerin almasına vurgu yapmaktaydı. Weber ise geleneksel toplumsal ilişkilerin yerini bürokratikleşmiş toplumların daha soyut 'yasal-rasyonel' ilişkilerinin aldığını iddia etmekteydi. Derebeyi ile köylüleri bir arada tutan kişisel bağlar, zamanla yerini vatandaşların geneline uygulanan gayrişahsî kanunlara bırakmıştır. Marksizmin indirgemeciliğine tepki gösteren Weber, dinî fikirlerin toplumsal ve siyasi değişim üzerindeki etkisine olan ihtiyaca dikkat çekmekteydi. Weber'in Kalvinist etik analizi, Kalvinizmin dinî bakış açısı ile modern Batı'yı diğer tüm tarihi dönemlerden ayrıştıran iktisadi ve siyasi değişimin arkasındaki itici güç olan kapitalist zihin yapısı arasındaki 'bazı ortak yönler'i tespit etmekteydi. Marx, yaygın toplumsal eğilimlerin sosyalizmin zaferini müjdelediğini düşünürken, Weber sosyalist toplumsal düzenler de dahil gelecekteki toplumların hiçbirinin modernitenin 'demir kafesi' şeklinde tanımlanan, belli bir seviyede bürokratik tahakkümden kurtulamayacağını iddia ediyordu. Tarihsel sosyolojinin bir amacı bu gibi uzun bir dönemi kapsayan top-

lumsal eğilimleri, ileri zamanlarda da etkili olma ihtimalini gözönüne alarak, tespit etmeye çalışmaktır.

'İç kaynaklı toplumsal değişim modelleri'ne yahut içerden-dışarıya değişim teorilerine yaslanan 19. yüzyıl sosyologlarının çoğunun aksine (bkz. Giddens 1985: 22-31), Weber net bir şekilde milliyetçiliğin ve güç siyasetinin modern dünya üzerindeki etkisinin farkındaydı; fakat bir önceki yüzyılda sosyoloji düşüncesinde bu olgunun gözardı edilmesinin çok basit bir nedeni vardı. Sosyoloji, önde gelen birçok düşünürün sanayi ve ticaretin yayılmasının uluslararası alanda ebedi barışı getireceğine inandığı, nispeten uluslararası alanın sakin olduğu bir dönemde ortaya çıktı. Bu düşünürler, küreselleşme olarak adlandırdığımız olguya vurgu yapmaktaydılar. Nasıl ki günümüzde toplumsal hayatın küreselleşmesi iyimser yorumları doğuruyorsa, o dönemde de mevcut toplumsal süreçlerin uluslararasılaşmayı ve refahı teşvik ettiğine inanılmaktaydı. 19. yüzyılın toplumsal düşünürü, mesela Saint-Simon, tarihin kabileden modern devlete bir yolculuk olduğunu ve modern devletin de yerini tüm insanlığı kucaklayacak yeni siyasi yapılara bırakacağını iddia ediyordu. Savaş ve fetih, 19. yüzyılın hakim sosyoloji düşüncesinde ana temalar değillerdi. Bu durum daha sonraları gerçekleşecekti. Frankfurt Okulu düşünürlerinden Theodor Adorno, tarihin 'sapandan atom bombasına' bir yolculuk olduğunu söylüyordu; bu iddia, birkaç on yıl önce çok az sayıda insanın tahmin edebileceği, 20. yüzyılın endüstriyel savaş ve mekanize katliam tecrübesinin doğurduğu korkuyu yansıtıyordu.

19. yüzyıl sosyologları, mesela August Comte, yeni ortaya çıkan sosyoloji disiplinini, sosyal dünya hakkında edinilecek kapsamlı bilginin toplumsal hayatın iyileştirilmesi için kullanılacağı inancıyla ilişkilendiriyorlardı. Bu meselenin, günümüzün tarihsel sosyolojisinde merkezi bir yer işgal etmediğine ve de tarihsel sosyoloji ile Uİ arasında kurulmak istenen bağda herhangi bir etkisinin olmadığına daha önce de değinmiştik. Genel itibariyle, burada amaç normatif olmaktan öte açıklayıcı olma kaygısıdır. 19. yüzyılda 'büyük dönüşüm'ü konu edinen birçok çalışmanın, Batı'nın bu zaferinin geri döndürülemez tarihi ilerlemenin bir kanıtı olduğu tezini işlediğini de mutlaka belirtmeliyiz. Bu inanç, modern teknolojik savaşın yol açtığı eşi benzeri

görülmemiş vahşet ve 20. yüzyılı tarihin en yıkıcı yüzyılı kılan SSCB ve Nazi Almanya'sında totaliter yönetimlerin kurulmasıyla un ufak olmuştur. Bazıları ilerleme teorilerinin eleştirisinin gerekli ve doğru olduğunu belirtmekteydi; fakat bu, uzun dönemli toplumsal değişim analizlerinin ipini çekmek suretiyle 'pire için yorgan yakma' hatasına dönüştü (Norbert Elias, van Krieken 1998: 66'da bahsi geçmektedir). Günümüzün tarihsel sosyolojisi, Avrupa-merkezcilik ve Hegel, Marx ve Comte tarafından geliştirilen 19. yüzyılın ilerlemeciliğini bir kenara bırakarak, uzun bir süreyi kapsayan toplumsal gelişmelere akademik ilginin yeniden artması için çaba sarfetmektedir (bkz. Hobson 2012). Mesele, bu yaklaşımların belli kültürel aidiyetler ve günümüz dünyası ile olan ilişkileri noktasında entelektüel özerkliklerini ne kadar sağlayacakları ve 19. yüzyılın temel kaygısı olan Avrupa'nın veya Batı'nın zaferini açıklama gayesinden bağımsız bir şekilde insanlık tarihinin anlaşılmasına nasıl bir katkı yapacakları etrafında şekillenmektedir. Bu genel tarihi bakış ancak o zaman, farklı toplumların uzun dönemli değişim süreçlerince ne şekilde bir araya getirildiğini açıklayan ve kültürel ufukların genişlemesinin günümüzde *insan* güvenliği ve yaşamı için ne derece kritik olduğunun altını çizen, 'kozmopolitan eğitim'in bir parçası haline gelecektir (Diamond 1997 ve 2005; Camilleri ve Falk 2009).

Tarihsel Sosyolojide Güç ve Üretim

20. yüzyıl tarihsel sosyolojisinin çoğunlukla zorlayıcı güç ve üretim sistemleri seviyesindeki gelişmelere odaklanması hiç de şaşırtıcı değildir. Sanayi kapitalizminin yaygınlık kazanması ve devlet gücünün artışı –daha geniş alanlarda daha yıkıcı savaş yapma da dahil– bu entelektüel ilgiyi açıklamaktadır. Tarihsel sosyologların şimdilerde jeopolitik ve savaşın asırlar boyunca toplumsal ve siyasi değişim üzerindeki etkisine yaptığı vurgu bizi pek şaşırtmamalı. Devletin şiddet kullanma tekelini elinde bulundurmasına dair sosyolojik açıklamalardan, devletlerin toplumsal ve siyasi yapılar ile ilişkileri dönüşüme uğratan güç ve güvenlik mücadelelerine kilitlenmelerinin analizine geçiş arasında çok da mesafe yoktur. Daha önce de değindiğimiz gibi, devlete, jeopolitiğe ve savaşa artan ilgi, uluslararası ilişkilercileri tarihsel sosyolojideki gelişmeleri daha yakından takip etme ve bu disip-

linle bağlantılar kurma konusunda teşvik etmektedir (buna öncülük eden çalışmalar: Hobden 1998; Hobden ve Hobson 2002).

Bu akademik alanların son yıllarda nasıl bir araya geldiğini açıklamak için Perry Anderson ve Immanuel Wallerstein'ın Marksist ve neo-Marksist yaklaşımların kapsama alanını nasıl genişlettiğine göz atmamız faydalı olabilir. 5. Bölüm, Marx'ın temel inceleme nesnesinin endüstriyel kapitalizmin yükselişi ve öteki kıtalara hızlı bir şekilde yayılışı olduğunu göstermişti. 1970'lerde Wallerstein, Braudel'in kapitalizmin evrimine dair çalışmalarından hareketle, kapitalist dünya ekonomisinin 16. yüzyılda ortaya çıkışının ayrıntılı bir açıklamasını sunuyordu. Wallerstein, toplumları içine kapalı ve birbirinden bağımsız şekilde gelişen birimler olarak gören ana akım sosyolojik çalışmaları eleştiriyordu. Bağımlılık teorisyeni Gunder Frank ile birlikte Wallerstein, bu varsayımların yerine, toplumların iktisadi ve siyasi gelişimlerindeki farklılaşmanın kapitalist dünya-sistemi içerisindeki konumlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koyan yeni bir yaklaşım getirdi. Bu farklılıkları açıklarken, bu bakış açısı, sistemdeki üç ana konumdan bahsediyordu: merkez, çevre ve yarı-çevre. Bu düşünürler İspanya, Hollanda, Britanya ve Amerika gibi kendi çıkarları etrafında dünya ekonomisini organize eden hegemonik güçlerin yükselişlerinin izini sürüyorlardı. Çalışmalarında da büyük güçlerin geçici bir hakimiyet kurduklarını, bunun sebebinin de yalnızca diğer ülkelerin meydan okuması değil, aynı zamanda üretimin merkezden emek maliyetlerinin büyük ölçüde daha düşük seyrettiği çevre ve yarı-çevreye doğru kayma eğilimi göstermesi olduğunu iddia ediyorlardı.

Wallerstein, kapitalist sistem ile kadim imparatorluk düzeni arasındaki temel ayrışma noktasının, kapitalist sistemin birden çok devleti barındırıyor olması olduğunu savunuyordu. Dünya-sistemi çalışmaları devlet yapılarını, küresel ekonominin işleyişini düzenleyen ve onun emrindeki araçlar olarak görüyorlardı. Kendi konumlarını güçlendirmek ve diğerlerini zayıflatmak amacıyla sisteme hakim olan büyük güçler, rekabet gücü nispeten düşük ve muhtemel rakiplere serbest ticaret düzenlemeleri dayatmaktaydılar. Daha önce de bağımlılık teorisinin yaptığı gibi bu yaklaşım da Uİ'de dikkat çekmeyi başardı, çünkü jeopolitiğe olan aşırı ilgiyi dengeleyen ve uluslararası askeri ve siyasi güç dağılımında yaşanan değişikliklerin kavranmasında

önem arz eden küresel ekonomik yapılar ve süreçlere yönelik ihmali gideriyordu. Ancak Uİ bünyesinden gelen eleştiriler, Wallerstein'ın jeopolitik ve savaşın bir dereceye kadar özerk alanlar olduğunu unuttuğuna dikkat çekiyordu. Sosyoloji disiplininden de benzer eleştiriler geliyordu. Mesela 16. yüzyılda İspanya'nın emperyal hedeflerini boşa çıkartan Fransız-Osmanlı ittifakı olmasaydı, kapitalist dünya ekonomisinin hayatta kalma şansının da olmayabileceği ileri sürülüyordu (bkz. Zolberg 1981).

Ekonomik indirgemeciliği hedef alan bu eleştiriler, Anderson'ın, sınıf çatışmasının toplumsal fay hatlarındaki kaymalarda itici güç olduğunu savunan Ortodoks Marksizm için kritik bir öneme sahip, feodalizmden kapitalizme geçiş meselesini ele alan tartışması için geçerli değildi. Tarihsel maddeci analiz, 17. ve 18. yüzyıllarda 'mutlakiyetçi devletler' arasındaki mücadelelerin bu geçişteki rolünü gözden kaçırmışlardı. Erken modern dönem Avrupa devletlerinin temelde feodal devletler oldukları, klasik Marksizmin iddialarının tersine kapitalist olmadıkları iddiasından yola çıkan Anderson, jeopolitik çekişmelerin yönetici aristokrat sınıfları, savaş hazırlıklarını ve savaşı finanse edebilmek için, yeni ortaya çıkan burjuvazi sınıfıyla ittifak kurmaya zorladığını belirtiyordu. Özetle, mutlakiyetçi devletler arasındaki jeopolitik mücadeleler, feodalizmden kapitalizme geçişte belirleyici bir rol oynamaktaydı (Anderson 1974; ayrıca bkz. Teschke 2003).

Marx ve Weber hakkındaki bu ilk yorumlar, tarihsel sosyolojideki temel tartışma konusunun 'siyasi' ve 'iktisadi' güçler arasındaki ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Hangisinin daha önemli olduğuna dair tartışma hâlâ canlılığını korurken, nedensel önceliğin hangi tarafta olduğu konusundaki anlaşmazlık büyük oranda 'çok-değişkenli açıklama' lehine sonuçlanmış durumdadır. Bu arada, ekonomik ve siyasi alanlara yönelik Marksist yaklaşımlar, modern devletler sisteminin kendisinden önceki sistemlerden ne şekilde farklı olduğunun anlaşılmasında, hâlâ önemini korumaktadır. 5. Bölümde de değinildiği gibi Marksist tarihsel sosyoloji, kapitalist toplumlarda devletin ekonomik gelişmeyi teşvik etmek için açık bir şekilde güce başvurmadığını belirtmektedir. Anderson'a göre 'feodal güçler arasındaki çekişmenin belirgin karakteri askeri' iken 'kapitalist güçler arasındaki rekabetin ön plana çıkması' ile çatışmalar daha çok 'iktisadi' bir karaktere bü-

rünmüştür (1974: 33). Başka bir ifadeyle, feodal dönemde ekonomik kazanç elde etmek için askeri güç kullanımına başvurmak meşru görülürken, savaş ve jeopolitiğin iktisadi alandan ayrı olduğu düşünülen kapitalist dünyada bu durum (her ne kadar pratikte böyle olmasa da) hoş karşılanmamaktadır.

Bu noktada, neo-realizm ve tarihsel-maddeci yaklaşımlar arasında cereyan eden, ortaçağ uluslararası ilişkilerinin modern uluslararası ilişkilerden farklı olup olmadığına odaklanan, tartışmaya değinmek gerekir. Neo-realist perspektiften hareketle Fischer (1992), ortaçağ ve modern uluslararası sistemlerin anarşik doğasının bu sistemlerdeki siyasi aktörleri, güvenlik ve hayatta kalmak söz konusu olduğunda, benzer şekilde davranmaya zorladığını ileri sürmektedir. Yani, harici yapısal baskılar tarih boyunca farklı inanç sistemlerine, yönetim tarzlarına ve farklı sosyal ve siyasi teşkilatlanmaya sahip olmalarına bakmaksızın toplumları benzer şekilde hareket etmeye zorlamışlardır. Bu yorumu tarihsel-maddeci bir perspektiften eleştiren Teschke (1998), feodal asillerin, ekonomik zenginlik elde etmek ve aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için askeri güce başvurma hakkına sahip olmalarının, ortaçağ dönemi siyasi davranışını anlamada kilit rol oynadığını belirtmektedir. Neo-realizmin tarihi dönem farkı gözetmeksizin anarşinin devlet davranışları üzerinde benzer sonuçlar doğurduğu iddiası, ortaçağ boyunca şiddeti kalıcı ve yaygın kılan 'iktisadi' ve 'siyasi' olgular arasındaki derin yapısal bağı kavrayamamaktadır. Anarşinin politik topluluklar arasındaki ilişkileri dönem farkı gözetmeksizin açıklayabileceği fikri yerini, Teschke'nin iddiasını gözönüne alırsak, birbirinden ayrı alanlar olarak görülen iktisat ve siyaset alanları arasındaki karşılıklı ilişkilerin analiz edilmesine bırakmalıdır (uluslararası ilişkilerde neo-realist yaklaşımların tarihi bağlamsal farklılıkları yok saymalarına yönelik benzer bir eleştiri için bkz. Rosenberg 1994; ortaçağ uluslararası ilişkilerinin tarihsel-maddeci ve neo-realist yorumların konstrüktivist bir eleştirisi için ise bkz. Latham 2012).

Benzer bir iddia da, son iki yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri olan sanayi devriminin ortaya çıkışı ve yayılmasını analiz etmeden, modern devletler sisteminin evrimi ile jeopolitik çekişmeleri ve gerilimlerini anlamanın mümkün olmadığı iddiasıdır (Halliday 1994; Teschke 2003). 5. Bölümde belirttiğimiz gibi, uzun süreli toplumsal

eğilimleri araştıran yeni yaklaşımlar, kapitalist üretim sisteminin 'eşitsiz ve bileşik gelişme' yönüne dikkat çekmektedirler. Dünya genelinde toplumların farklı ölçeklerde kapitalist kalkınma gerçekleştirdiğine ve aynı zamanda kapitalizm-öncesi ve kapitalist toplumsal ilişkilerin kaynaşması ve biraradalığının sonucunda ortaya çıkan karmaşık sosyal ve siyasi düzenlemelere de vurgu yapmaktadırlar (5. Bölüm; Rosenberg 1994; 2006). Bu tarz analizler, devletlerarası ilişkilerin özerkliğini gözardı etmemekle birlikte, bu ilişkilerin üretim ilişkileri ve güçleri düzeyindeki süreçleri yansıttıkları üzerinde durmaktadırlar. Burada ısrarla savunulan tez, modern dönem uluslararası ilişkilerini analiz edenlerin – aynen ortaçağ dönemi uluslararası ilişkilerini inceleyenler gibi – müstakil güç ve üretim alanları arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmadan, uzun süreli toplumsal eğilimleri ve yönelimleri açıklayamayacağı şeklindedir.

Her ne kadar ekonomik sınıflar ve devlet yapıları yahut kapitalizm ile uluslararası siyaset arasındaki ilişkilerin nasıl ele alınacağı konusunda bir uzlaşma içerisinde olmasalar da, modern dünya üzerine yapılan sosyolojik çalışmaların neredeyse tümü, modern sanayi kapitalizmi, jeopolitik ve savaş arasındaki karşılıklı etkileşimin önemini kabul etmektedir. Alandaki önemli çalışmalar, zorlayıcı güç kapasitelerindeki artış ile yüksek düzeyde kaynak birikimi sağlanması arasındaki etkileşim sayesinde, erken modern dönem Avrupa'da modern devletin rekabet içerisinde bulunduğu diğer siyasi yapılanmaları (küçük şehir devletleri ve imparatorluklar gibi) nasıl bertaraf ettiğini ortaya koymaktadır (bkz. Tilly 1992 ve Nexon 2009: 3. Bölüm). Bazı çalışmalar, modern dünyanın şu dört süreç tarafından şekillendirildiğini öne sürmektedir: Devlet inşası, savaş, kapitalizm ve sanayileşme (Giddens 1985). 1789'da Fransa'da, 1917'de Rusya'da ve 1949'da Çin'de gerçekleşen devrimlere odaklanan bir çalışma, jeopolitik rekabetin egemen sınıflardan daha fazla kaynak aktarımı sağlamak için yönetici elit üzerinde büyük bir baskı oluşturduğunu, bunun da hakim sınıfların alttaki ekonomik sınıfları daha fazla sömürmesine yol açtığını ve toplumsal ve siyasi devrimleri tetiklediğini belirtmektedir. Bunun sonucunda bu toplumlarda sadece sosyal sınıflar arasındaki güç dengesinde bir kayma gerçekleşmemiştir; aynı zamanda asırlardır süregelen, kıran kırana bir jeopolitik rekabetin yaşandığı dünyada

daha sağlam devlet yapıları inşa etme mücadelesinde yeni bir safhaya geçilmiştir (Skocpol 1979). Benzer süreçler, Avrupa dışındaki toplumları da dönüştürmüştür. Gerçekten de modern Avrupa askeri yapılanması ve 'batılı savaş teknikleri'nin ithal edilmesi ile Batı-tarzı devlet yapılarının diğer toplumlar tarafından taklit edilmesi, günümüzün küresel çağının en belirgin özelliklerinden birisidir (Ralston 1990).

Aynı şekilde çok değişkenli yaklaşımlar da son beş binyıla uzanan uzun süreli toplumsal süreçleri açıklamaya çalışmaktadırlar. Özellikle Mann'ın, Mezopotamya şehir devletlerinin ortaya çıkışı ile Asur, Pers ve Roma gibi kadim imparatorlukların yükselişinden itibaren sosyal gücün gelişimi üzerine olan çalışması dikkate şayandır (Mann 1986, 1994b). 'İEAP' olarak adlandırdığı modeli kullanarak, Mann (1994) toplumun organize edilmesinde *ideolojik*, *ekonomik*, *askeri* ve *siyasi* güç arasındaki ilişkilerin etkisini ortaya çıkarmaktadır. Böylesine kapsamlı çalışmayı burada özetlemek pek mümkün olmasa da, uluslararası ilişkilercilerin ilgisini çekebilecek bu çalışmaya dair iki hususa dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki, daha 'yoğun' ve 'yaygın' kapasiteye sahip bir toplumsal düzene –bu, sınırları dahilindeki toplumsal hayatı daha muntazam bir şekilde idare etme ve siyasi ve askeri güçlerini sınırları dışına daha etkin bir şekilde yöneltme yeteneğini içermektedir– doğru uzun süreli değişimdir (Mann 1986: 7). Diğer husus ise Mann'ın sosyoloji disiplininde yakın zamana kadar yaygın olan, toplumları kendi kendine yeten ve dış dünyanın etkisine kapalı birimler olarak gören anlayışı reddetmesidir. Sosyal güç analizi boyunca Mann, evrensel dinler ve savaş gibi uluslararasılık özelliği taşıyan ulus-ötesi olguların toplumların şekillenmesindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, daha güncel çalışmalar, mesela Buzan ve Little'ın (2000) çalışması 'iktisadi' ve 'siyasi' olguların dünya tarihinde uluslararası sistem üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Tarihsel maddeci bir perspektiften, özellikle birinci ve ikinci bölümlerinin önem arz ettiği, göçebe toplumlardan imparatorluklara ve de günümüz devletlerine kadar olan dönemde üretim sistemleri ve dış politika yapma tarzları arasındaki bağlantıların izini süren üç ciltlik bir çalışma da dikkatimizi çekmektedir (van der Pijl 2007, 2010). Bu çalışmalar arasında ciddi farklılıklar bulunmakla birlikte onları diğer çalışmalardan, özellikle disiplinde önemli bir yeni-

lik yapma hususunda ayıran nokta, günümüz uluslararası ilişkilerini uzun soluklu bir perspektiften ele almaya yönelik ortak ilgileridir.

Uluslararası İlişkilerde Güç ve Karşılıklı Bağımlılık

Devlet inşası ve savaş arasındaki etkileşimin modern dünyayı nasıl şekillendirdiğine yönelik vurgu, Hintze'nin (1975: 159) yaklaşık bir asır önce Marksist iktisadi indirgemecilik eleştirisinde belirttiği gibi 'realist' tarihsel sosyolojide merkezi bir rol oynamaktadır. Realist ve neo-realistlere göre sosyoloji disiplinindeki bu yeni yönelim, devlet-merkezli yaklaşımlarda merkezi bir yer teşkil eden konuların, her ne kadar sosyal bilimlerin diğer dallarında da büyük oranda gözardı edilse de, sonunda öneminin kavranması anlamına gelebilir. Fakat sosyolojideki bu hareketlenmeyi neo-realizmin zaferi olarak görmek için daha çok erkendir. Birçok uluslararası ilişkilercinin tarihsel sosyolojiye ilgi duyması, tarihsel sosyolojinin uzun süreli toplumsal değişim süreçlerine olan duyarlılığından kaynaklanmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, Uİ uzmanları disipline hakim olan 'yalnızca güncel olana odaklanma' eğilimine ve hayatta kalma mücadelesinin gereği icabı tüm devletlerin benzer şekilde davrandığını ve uluslararası ilişkilerin farklı tarihi dönemlerde benzer olduğunu ifade eden 'anarşi-merkezcilik' fikrine cephe almaktadırlar. Neo-realizmin tarihi verilerden kopuk bir şekilde, anarşik ve hiyerarşik sistemler arasındaki kuramsal farklılıklara dayanarak dünya siyasetinde uzun soluklu süreçlere dair ortaya koyduğu iddialarına karşı çıkmaktadırlar. Birçok düşünür, modern dünyanın ayırt edici yönlerinin üstünü örttüğü kadar geçmişi de çarpıtan ve gelecekte dünya siyasetinde esaslı değişikliklerin olmayacağını varsayan 'Vestfalyan' uluslararası düzen üzerinden önceki uluslararası sistemlerin anlaşılmaya çalışılmasını reddetmektedir (Buzan, Jones ve Little 1993; Buzan ve Little 2000).

Önde gelen alternatif yaklaşımlardan birisi, farklı siyasi birimler (kabile, devlet ve imparatorluk gibi) arasındaki binyılı aşkın etkileşime 'tarihi ve çok-kültürlü bir perspektif' sunmaktadır (Ferguson ve Mansbach 1996: Giriş bölümü). Bu bakış açısı, uluslararası ilişkilerde hakim teorilerin gözden kaçırdığı bir hususu, yani siyasi toplulukların manevra kabiliyetinin kesişen kimlikler ve farklı yerlere olan

bağlılıklar tarafından nasıl sınırlandırıldığını ortaya çıkarmaktadır (Ferguson and Mansbach). Tarihi bağlama yönelik bu duyarlılık bazı realist güç ve karşılıklı bağımlılık üzerine olan çalışmalarda da gözlemlenmektedir. Bu, özellikle hegemonya kuran büyük güçlerin farklı insan topluluklarını nasıl çok daha geniş yapı ve süreçlere dahil ettiği –bu bir yandan da devletlerin uzun süreçte 'insan topluluklarının küreselleşmesi'ne (Mennell 1990) nasıl katkıda bulunduğuna yönelik sosyolojik çalışmaları anımsatmaktadır– meselesinde kendini belli etmektedir. Tilly'nin modern egemen devletin kökenine yönelik analizinin ardından tarihsel sosyolojide temel amaç, Avrupa'nın bu özgün icadının tüm dünyada nasıl olup da başat siyasi birim haline geldiğinin –ki bu sonuç modern devletin ilk defa boy gösterdiği erken modern dönemde tahmin bile edilemezdi– açıklanması olmuştur. Batı'nın etkinliğini arttırmasıyla birlikte çevrede yer alan birçok Batı-dışı toplum, baskılara karşı koyabilmek amacıyla modern devlet yapılarını taklide yönelmiştir (Modelski 1978; Gilpin 1981: 3. Bölüm). Bazı realistler, modern ülkesel devletlerin ve bu devletlerin meydana getirdiği uluslararası sistemin ilelebet süreceğinin –aynen beş asır önce ortaya çıkan siyasi yapıların modern dünyaya egemen olacağına inanmanın da o zamanlarda bir garantisinin olmadığı gibi– bir garantisinin olmadığını belirtmektedir. Son birkaç asrın gerçeklerinin daha geniş bir tarihi bağlamda ele alınması gerekmektedir. O halde, son birkaç yüzyıldır dünya siyasetine damgasını vuran 'hegemonik devletlerin yükseliş ve düşüşleri' yerini belki de artık tarihin asıl işleyişine, yani imparatorlukların yükseliş ve çöküşlerine bırakmalıdır (Gilpin 1981: 144dn). Bu konular Çin'in yükselişe geçmesiyle daha bir önem kazandı; bu süreçte uzmanlar modern devletler sisteminin, uluslararası ilişkilerin binyıllık tarihini belirleyen hegemonik mücadeleler ve savaşları artık geride mi bıraktığını tartışmaktadır (bkz. Buzan 2011, Clark 2011, Jervis 2011; Lebow 2010; ayrıca Elias 2010a).

Birçok uzman uluslararası sistemler arasında önemli benzerliklerin olduğunu belirtmekle birlikte daha çok 'tarihi verilere dayanan' realist 'genellemeler'e ilgi göstermektedir (Gilpin 1981; ayrıca dünya tarihini güç dengesi üzerinden okuyan Kaufman, Little ve Wohlforth 2007). Uluslararası siyasi değişimi açıklamak amacıyla hareket eden bu düşünürler, sadece savaş ve jeopolitiğe odaklanmakla yetinmeyip

ayrıca teknolojik gelişmelere, siyasi birimlerin 'kapsamı' ile bunlara duyulan 'bağlılık' arasındaki ilişkiye ve de uluslararası iktisadi rekabet düzeylerine bakmaktadır. Dünya tarihindeki uluslararası sistemlere yönelik yeni bir yapısalcı realist çalışma da, uzun zaman aralıklarında siyasi birimlerin nasıl birbiriyle etkileşim içerisinde olduğunu ve bu etkileşimin yoğunluğunu gösteren, 'karşılıklı etkileşim kapasiteleri'ne vurgu yapmaktadır (Buzan ve Little 2000; 2002: 104-5). Waltz'ın jeopolitik faktörlere öncelik tanıyan yaklaşımına açıkça meydan okuyan bu çalışma 'sektör bütünleşmesi'ndeki gelişmeleri ön plana çıkararak, ekonomik bağlantıların, özellikle barışçıl bir uluslararası ortamın varlığının da sonucu olarak, daha önce görülmemiş düzeyde bir etkinlik kazandığına dikkat çekmektedir. Artan karşılıklı etkileşim dünya siyasetinin hep birlikte idare edilmesini giderek daha zorunlu hale getirmektedir. Buradaki temel iddia, modern devletler sisteminin kendisinden önce gelen sistemleri –yalnızca güç dengesinin korunması adına gösterilen kolektif çabalar değil, diplomasi, sayısız uluslararası örgüt ve uluslararası hukuk gibi uluslararası toplumu destekleyen unsurlara bakarak– kurumsal gelişim açısından geride bıraktığı şeklindedir (Linklater ve Suganami 2006; ayrıca Hurrell 2007). Son dönemde artan karşılıklı etkileşimin, güç kullanımını sınırlama ve iklim değişikliği ve küresel ekonomik istikrarsızlık gibi sorunlara karşı birlikte mücadele etme noktasında toplumları işbirliğine ne kadar zorladığı (uzun vadede düşünüldüğünde) hâlâ bir soru işaretidir.

Bu bölümde son olarak yapısal realist yaklaşımın, 'insan eşitliği normunun küresel çapta kabulünün insanlık tarihinde yeni bir sayfa açtığı' meselesine dikkat çekmesi üzerinde durmak gerekiyor (Buzan ve Little 2000: 340; ayrıca bkz. Crawford 2000: 393). Bu gibi normatif değişimler, evrensel insan hakları kültürü ve uluslararası suç mahkemesi gibi özgün modern olgularda kendisini açık etmektedir. Bu aynı zamanda modern devletler sisteminin farklı zaman dilimlerinin, mesela uluslararası ilişkileri uzunca bir süre meşgul eden sömürgeciliğin ve köleliğin ilga edilmesinin, anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır (Crawford 2002). Sonuçta Mısır, Libya, Suriye ve diğer Ortadoğu toplumlarının Batı tarzı liberal demokratik yönetimlere kavuşacağı belirsizliğini korusa da, 'Arap Baharı' otoriter yönetim bi-

çimlerine karşı duyulan hoşnutsuzluğu gözler önüne sermiştir. Siyasi meşruiyet ilkelerinde yaşanan, demokratik normların yaygınlık kazanmasını da içeren değişimin, tarihsel sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler arasında köprü kurma girişimlerinde önemli bir yer işgal etmesi gerektiğini söylemeden geçemeyiz. Fakat bu mesele, meta üretiminin ve/veya askeri güç kullanımının dünya siyaseti üzerindeki etkisini inceleyen 'yapısal' yaklaşımlarda hak ettiği ilgiyi henüz görmemiştir (bkz Watson 1992: 208-9; Buzan ve Little 2002: 29; Clark 2005, 2009).

Sistem ve Toplum

Şimdiye kadarki tartışmamızı özetlersek, tarihsel sosyologlar neorealistlerin açıklamakta başarısız olmakla suçlandığı birçok konuyu incelemeye çalışmaktadır. Bu konular, günümüz modern dünya siyasetine hakim olan egemen, ülkesel devletin, nasıl ortaçağın yerel ve ulus-ötesi otorite ve bağlılıklarından oluşan karmaşık düzeninin yerini aldığını, bu gibi modern siyasi kurumların nasıl Avrupa'da başat konuma geldiğini ve daha sonra dünyanın başka bölgelerine yayıldığını, bu gelişmelerin ne şekilde küresel kapitalist ekonominin evrimi ve endüstriyel kapitalizmin yükselişiyle bağlantılı olduğunu ve askeri güç ile üretimin nasıl iç siyasi ve uluslararası alanlarda değişen siyasi meşruiyet fikirleri ve küresel norm ve standartlarla bağlantılı olduğunu kapsamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde bilhassa İngiliz Okulu ve konstrüktivizm, düşünsel alanın önemini vurgulayarak, özellikle de hukukun, ahlakın ve kültürün uluslararası siyasetteki rolü üzerinde durarak realizme karşı koymaya çalışmaktadır. 4. Bölümde değindiğimiz, Bull'un uluslararası sistem ve toplum ayrıştırması meseleyi aydınlatmaktadır. Buna göre uluslararası sistemler jeopolitik mücadeleler ve savaşlarla şekillenirken, uluslararası toplum ortak değerler, çıkarlar ve kurumlarca tesis edilmektedir. Uİ bünyesinde tarihsel sosyoloji ile bağlantılar kurma uğraşı veren güncel çalışmalar, sıklıkla disiplinde zaten var olan, uluslararası toplumun bahsi geçen yönlerini inceleyen tarihsel sosyolojiyi gözardı etmektedir. Bu ihmal biraz da Britanya Uluslararası Siyaset Çalışmaları Komitesi'nin, devlet sistemlerini karşılaştırmayı amaçlayan tarihsel-sosyolojik incelemeye büyük bir katkı sunma

potansiyeli taşıyan projesini tamamlamamasından kaynaklanmaktadır (Dunne 1998: 124dn). Wight (1977) bu girişimi çok iyi bir şekilde özetlemektedir. Makalelerden oluşan çalışmasının ilk bölümü, Antik Yunan, kadim Çin ve modern dünya gibi örnekler üzerinden çeşitli uluslararası toplumlarda güç mücadelesi, uluslararası düzen anlayışı ve dünya toplumu vizyonu arasındaki karşılıklı ilişkiyi analiz edecek bir yaklaşımın ana hatlarını sunmaktadır. Böyle bir araştırmanın, farklı uluslararası toplumlarda askeri gücün giderek azalan sayıda devletin elinde toplanacağı ve sistemin tamamına hakim olma mücadelesinin devletler sisteminin evrensel imparatorluklara dönüşmesiyle neticeleneceği gibi benzer uzun soluklu eğilimleri ortaya çıkaracağı tahmininde bulunmaktaydı. Her tarihi dönemde savaş ve jeopolitiğin önemli olduğu gerçeğini gözardı etmeden, bu yaklaşım aynı zamanda ahlaki ve kültürel faktörlerin uluslararası toplumlarda çok önemli bir rol üstelendiğine de vurgu yapıyordu (4. Bölüm).

Komite'nin teklif ettiği karşılaştırmalı sosyolojinin mirasını Watson (1992) devralmıştır. Bu çalışma, beş buçuk bin yıl önce Mezopotamya'da şehir devletlerinin ortaya çıkışından günümüzün küresel ekonomik ve siyasi düzenine kadar geçen zamanda uluslararası ilişkilere panoramik bir bakış sunmaktadır. Uluslararası tarihe yönelik bu çalışmada merkezi rol oynayan 'sarkaç etkisi', devletler sisteminde gücün tek bir merkezde toplanması ile dünya imparatorluklarının dağılması eğilimlerinin nasıl sürekli birbirini takip ettiğine vurgu yapmaktadır (Watson 1992: 252dn). Bu durum, neo-realizmin 'anarşik' ve 'hiyerarşik' sistemler arasında yaptığı ayrımın uluslararası güç dağılımının temel unsurlarını belirsizleştiği iddiasıyla ilişkilendirilmektedir. Buna göre güç dağılımı, sistemin birbirini eşit olarak gören *ayrı devletler*e bölündüğü nadir rastlanan *anarşi* durumundan, tek bir yahut bir grup devletin sistemdeki diğerlerinin dış politikadaki davranışlarını belirlediği *hegemonya*ya, yine aynı şekilde, tek bir ya da bir grup devletin sistemdeki diğer devletlerin hem iç hem de dış politikasını belirlediği *dominyon*a doğru bir doğru üzerinde farklı şekiller almaktadır. Dominyonun hemen ötesinde, doğrunun en ucunda ise gücün tek bir meşru siyasi otorite altında toplandığı imparatorluklar yer almaktadır (Watson 1992: 13dn). Özetle Watson güç dağılımının, karşılıklı iki ucunda imparatorluk ve birbirlerini eşit egemen aktörler

olarak gören çok-devletli sistemlerin olduğu bir doğru üzerinde gerçekleştiğini belirtmektedir.

Farklı güç dağılımlarına odaklanmak, İngiliz Okulunun geleneksel meseleleri olan dünya siyasetinde ahlaki ve kültürel faktörlerin rolünü geri plana iten, daha yapısalcı bir mecraya yol almak anlamına gelmektedir (bkz Buzan 2004). Fakat meşruiyet ilkelerinin evrimini sorunsallaştıran eski bakış açısı, uluslararası ve dünya toplumunun karşılıklı içiçe geçişlerine odaklanan çalışmalar ve konstrüktivist yayınlar aracılığıyla yeniden canlılık kazanmaktadır (Clark 2005, 2007; Clark ve Reus-Smit 2007; ayrıca bu çalışmanın 4. Bölümü). Bu gelişmelerde iki geleneksel mesele merkezi rol oynamaktadır: Uluslararası toplumun meşru üyelerinin kim olduğunu belirleyen ölçütler ile 'doğru' ve 'yanlış' davranışların neler olduğunu tespit eden normlar (Reus-Smit 1999: 30). Farklı uluslararası sistemlerde 'devletin ahlaki amacı'na yönelik incelemeler ve modern egemenlik tanımının, meşruiyet ilkelerinde yaşanan değişime paralel olarak nasıl kaymalara maruz kaldığı üzerine yapılan analizler, Wendt'in 'anarşi devletlerin yapıp ettiklerinin sonucudur' tezinin üstüne gerçekleşen önemli konstrüktivist gelişmelerdir (Reus-Smit 1999; Philpott 2001; Wendt 1992). Bu çalışmalar düşünsel faktörleri ve küresel normları gözardı eden mevcut yapısal yaklaşımlara itiraz mahiyetindedir.

Son çalışmalar realizm ve konstrüktivist sosyoloji arasındaki ilişkinin yeniden ele alınmaya başlandığını ortaya koymaktadır. İki uluslararası düzenin –Latin Hristiyan Dünyası ve Çin merkezli Doğu Asya sistemi– çöküşünün nedenlerini kıyaslayan Phillips (2011), konstrüktivistlerin, uluslararası düzenin materyal güç zemini ile çalışmalarında geniş yer ayırdıkları düşünsel faktörler arasındaki karşılıklı etkileşime daha fazla ağırlık vermeleri gerektiğini belirtmektedir. Böylece, meşruiyet ilkesine karşı koyuş sonucunda uluslararası düzenlerin çöküşünü anlamak mümkün ve günümüz dünyasında cihatçı terörizmin meydan okumasını kavramak daha kolay olacaktır. Realizm ile konstrüktivizmi sentezlemeye yönelik benzer bir eğilim (bkz. Barkin 2010), modern devletler sisteminin, ortaçağ siyasi yapısından büyük bir kopuş sonucu ortaya çıktığını iddia eden yaygın varsayımın eleştirisinde de kendini göstermektedir. Buradaki temel iddia, modern devletler sisteminin ana hatlarının daha eski bir tarihte, 1300'lerde

gözlemlenmekte olduğu yönündedir. Ortaçağ ve modern dönemleri, o halde, sekiz asra yayılan uzun bir değişim sürecinin farklı safhaları olarak görmek gerekir (Latham 2012). Erken modern Avrupa ve Çin uluslararası düzenlerini karşılaştıran Hui (2005) ile birlikte bu güncel çalışmalar karşılaştırmalı incelemelere ilginin yeniden canlanışını gözler önüne sererken, Wight (1977: 1. Bölüm) tarafından ana hatları çizilen devletler sisteminin karşılaştırmalı sosyolojisini tartışmaya dahil etmek ya da daha da geliştirmek hususunda bir irade ortaya koymamaktadır.

Ahlak, Kültür ve Duygular

Tarihsel sosyologların analizlerine konu olan büyük yapılarda yaşanan değişimler akademik çalışmalarda gerekli ilgiyi görmektedir. Yapı fikri, insan davranışları üzerinde sınırlandırıcı rol oynayan iktisadi ve askeri gücün yalın gerçekliklerini teşkil etmektedir. Bununla birlikte, bazı yaklaşımlarca ahlak ve kültür de insan yaşamının vücut bulduğu belli yapılarca şekillenen toplumsal ortamlarda önemli bir rol oynamaktadır; zaten bu yaklaşımlara göre yapıları, değer ve normlardan bağımsız bir şekilde düşünmek nerdeyse imkansızdır. Weber'in, fikirler bir 'demiryolu makasçısı' gibi çıkarların ne yöne gideceğini belirler düşüncesinin eleştirisi bu meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır (Reus-Smit 2002b). Burada hassasiyetle üzerinde durulan nokta, çıkar ve normların 'demiryolu makasçısı' metaforunun işaret ettiği gibi birbirinden ayrı düşünülemeyeceğidir. Çıkarlar, toplumsal ilkeler ve fikirlerden ayrı bir şekilde belirlenmez. Normlar tam da çıkarların inşa sürecinin bir parçasıdır. Uluslararası İlişkilerde norm, kimlik ve çıkarlar arasındaki karşılıklı belirlenim ilişkilerine yapılan vurgu, neo-realizmin, anarşi rasyonel aktörlere hayatta kalmak için nasıl davranmaları gerektiğini dikte eder varsayımını aşma çabasının bir sonucudur. Bu çaba, devletlerin anarşi tarafından belirlendiği varsayılan en temel çıkarlarına yönelik tarih dışı genellemelerden, uluslararası tarihin değişik safhalarında güç mücadeleleri ve normatif anlayışlar arasındaki etkileşimin tarihi analizine doğru yol alma mücadelesinin en kritik noktasında yer almaktadır (Latham 2012; Phillips 2011; Reus-Smit 1999 ve daha önceleri Wight 1977).

Avrupalı sosyologlar uzunca bir süredir bir ahlak sosyolojisi geliştirmenin önemine dikkat çekmişlerdir. Durkheim (1993: 32) 'ahlaki olguları' diğer tüm sosyal olgularla aynı düzeyde ele alacak bir 'etik bilimi' çağrısı yapmış ve 'bu ahlaki olguların gözlemlenmesi, tanımlanması, sınıflandırılması ve açıklanmaları için gerekli olan genel geçer bilimsel kanunların ortaya çıkarılmasının' mümkün olduğunu belirtmiştir. Weber'in, Kalvinizmin Batı kapitalizminin ortaya çıkışında merkezi bir rol oynadığı fikrini takip ederek, Hinduizm, Konfüçyanizm ve diğer temel dinler ile iktisadi hayat tarzları arasındaki yakın ilişkiyi inceleyen din sosyolojisinde de benzer bir yaklaşım söz konusudur. Weber'in izleri, Mann'ın evrensel dinlerin büyük oranda 'tarihin yönünü tayin ettiği' düşüncesinde gözlenmektedir (Mann 1986: 342, 363). Uluslararası ilişkilerciler için Weber'in önemi, dünya dinleriyle insan toplulukları arasındaki ilişkilerde büyük öneme sahip, 'topluluk içi ve topluluklar arası ilişkilerdeki ahlaki dualizm' meselesi arasındaki ilişkilere dair yorumlarıdır. Weber tarihin en başından itibaren 'sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran' düsturunun, özellikle aynı topluluğa mensup bireylerin birbirlerine nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterdiğini belirtmektedir. Weber (1948: 329dn) İslam, Hristiyanlık ve diğer dinlerin, bu düsturun düşmanlar da dahil diğer insan topluluklarıyla olan ilişkilerde de uygulanması gerektiği fikrini savunan 'evrensel kardeşlik' anlayışını kabul ettiğini belirtse de, bir topluluğun başka bir toplulukla olan ilişkilerinde bu düstura uymama hakkı saklı tutulmuştur.

Weber'in fikirlerinin çağdaş medeniyetler sosyolojisinin zeminini oluşturduğu kabul edilmektedir (Nelson 1973). Medeniyetlerin önemli olduğu düşüncesi 1990'ların başında Huntington'ın, dünya siyasetinin 'medeniyetler çatışması'na doğru yol alıyor olabileceği –ya da milliyetçilik ve modern devlete rağmen ayakta kalan fakat aynı zamanda 'modernliğin' göstergelerine kucak açılmasıyla da saflığını yitiren medeniyet aidiyetlerinin yeniden canlanıyor olduğu– tezini işlediği, tartışma yaratan çalışmasıyla birlikte merkezi bir konuma yükseldi. Bu yaklaşım, İslam ve diğer medeniyetler bünyesindeki siyasi ve diğer ayrışmaları hafife alması, her medeniyetin değişmez bir öze sahip olduğu fikrine yaslanması ve başlıca birçok dinde vücut bulan 'evrensel kardeşlik' inancının ortaya koyduğu gibi medeniyetler arasındaki bu-

luşma noktalarını gözardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Bu tartışmalar, ABD'de 1970'lerde bir alt-disiplin olarak ortaya çıkan medeniyet analizine yönelik ilgiliyi yeniden alevlendirmiştir (Mandalios 2003; Katzenstein 2010, 2012a/b). Bazı çalışmalar, Weber'in çalışmalarının yaptığından daha fazla medeniyetler arası ilişkilere odaklanarak, mesela İslam bilim ve teolojisinin erken modern dönem Avrupa'nın toplumsal ve siyasi gelişimine olan etkisi gibi, Weber'in düşüncesi üzerine bina edilmektedir (Nelson 1973). Avrupa'nın küresel hakimiyete erişirken Çin ve diğer medeniyetlerden neler ödünç aldığı ya da öğrendiği, bazı güncel dünya tarihi çalışmalarında önemli bir yer işgal etmektedir (Hobson 2004 ve McNeill 1995). Bu analizler, kendilerinden önceki anlatılara içkin olan Avrupa-merkezcilik söyleminden ayrılarak, insan topluluklarının kaynaşması olgusunun post-kolonyal bir açıklamasını sunma arayışını yansıtmaktadır (Hobson 2012).

Buna ilişkin başka bir husus da farklı medeniyetlerin evrensel kardeşliğe ne tür katkılar yaptığı, ya da diğer toplulukların ihtiyaçlarına karşı daha hassas olmayı ve kendi toplumu dışındaki yabancılara yönelik daha fazla sorumluluk hissetmeyi teşvik eden 'daha kuşatıcı evrensel söylemler'in üretilmesi meselesidir (Nelson 1973: 96). Bu tartışma, Weber'in 'topluluk içi ve topluluklar arası ilişkilerdeki ahlaki dualizme yaptığı vurgunun önemli bir uzantısıdır. Ahlak sosyolojisi ve duyguların dünya siyasetindeki rolüne yönelik ileri araştırmaların yapılmasını gerektiren, insan toplulukları arasındaki ilişkilere yönelik daha kozmopolitan bir yaklaşımın imkanlarına dair soruları da gündeme getirmektedir. Bu sorular, bu bölümün ilk paragrafında belirtilen tarihsel sosyolojinin temel unsurları –yani uzun süreli toplumsal değişim süreçlerini ve toplumsal ve siyasi yapılar ile gündelik hayat arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik ilgi– ile birlikte düşünülmelidir. Güç ve üretime odaklanan çalışmaların nerdeyse hepsi uzun soluklu yapısal değişimleri analiz etmelerine rağmen, tüm bunların insan hayatında ne tür yansımaları olduğunu açıklamazlar. Ahlak sosyolojisi, özellikle 'aktörleri' ve 'yapıları' bir arada tutma noktasında ahlaki duyguların oynadığı rolü hesaba katarak, düşünsel mikro ve makro toplumsal süreçler arasında bir köprü işlevi görmektedir. Kelimenin tam anlamıyla, sosyal normların bireyin duygusal yaşamında vücut bulduğu ve bireylerin içgüdüsel olarak bu normla-

ra uyduğu ifadesi, utanma, suçluluk, merhamet ve diğer duyguların, toplumsal yapıların tam olarak arz-ı endam etmesinden sonra oynamaları gereken rollerin dağıtıldığı öylesine olgular olmadığı gerçeğini yakalamaktadır.

Tarihsel sosyolojideki yeni gelişmeler duygusal yaşamın farklı yönlerine ışık tutmaktadır. Fransız Annales tarihçileri, özellikle de Lucien Febvre tarafından geliştirilen mentalite çalışmaları bunların en başında gelmektedir. 1920'lerde Febvre tarihsel psikoloji olarak adlandırdığı 'geçmişin duygusal yaşamı'nı inceleyecek yeni bir araştırma şekli ortaya attı. Buradaki amaçlardan biri, korku, acıma ve merhamet gibi temel duyguların zaman içerisinde nasıl değiştiğini ortaya çıkarmaktı (Burke 1973). Duygubilim alt-disiplini, amacı 'toplumun ya da toplum içerisindeki bir grubun bazı temel duygulara ve bu duyguların nasıl uygun bir şekilde ifade edilmesi gerektiğine yönelik geliştirdiği tavır ve ölçütleri' analiz etmek olan bu projeyi daha da ileri taşıdı (Stearns ve Stearns 1985).

Bu konuda bazı değişimler söz konusu olsa da ana akım Uİ'de, çıkar odaklı açıklama yaklaşımının hakimiyetinin de etkisiyle, duygulara çok fazla önem verilmemektedir (Crawford 2000; ayrıca Bleiker ve Hutchison 2008). Son yıllarda konstrüktivistler ve diğerleri suçluluk, utanma, merhamet ve diğer duyguların devletlerin uluslararası toplumdaki davranışlarını ne şekilde etkilediğini tartışmaktadır (Edelman 1990; Raymond 1997). Bazı çalışmalar, küresel 'merhamet kampanyaları'nı (Sznaider 2001) analiz ederek şiddet ve acı çekmeye yönelik tutumlardaki değişikliğin Atlantik köle ticareti ve sömürgeciliğin sonlandırılmasına nasıl katkı yaptığını ve azınlıklarla yerli halkların korunması için ne şekilde destek sağladığını ortaya koydular (Edelman 1990; Crawford 2002; Rae 2002; Keal 2003). Küresel normların incelenmesi, ahlaki inançlar ve kolektif duygular kadar maddi faktörlerin de rolünü gözler önüne sermektedir; bunların karşılıklı ilişkiselliğini anlamak ise açıklayıcı teorinin önündeki en önemli meydan okuma olarak durmaktadır (Raymond 1997). Dikkatler 'ulus-aşırı norm girişimcileri'nin insanların acılarının hafifletilmesi ve büyük devletlerin bu amaçla devreye sokulmasındaki öncü rolüne çekilmektedir (Edelman 1990). Bu çalışmalar insan acılarının önüne geçilmesine dair mevcut ahlaki endişelerin, modern devletler

sisteminde daha önceki sistemlerle karşılaştırıldığında daha etkili olup olmadığını sorgulamaktadır.

Bu soruya verilen cevap her ne olursa olsun, duygular üzerine yürütülen çalışmalar düşünce ve duyguların 'katıksız' bir uluslararası ilişkiler teorisinde yer almamasını savunan neo-realist görüşe karşı bir denge unsuru oluşturmaktadır (2. Bölüm). Bu bakış, güvenlik topluluklarında rastlanan 'biz imajı'nın anlaşılmasına katkı sunabilir, 'demokratik barış'ı destekleyebilir ve ayrıca bağımsız siyasi topluluklar arasında güveni tesis edebilir ya da engelleyebilir (Adler ve Barnett 1998; MacMillan 1998; Booth ve Wheeler 2007). Bu yaklaşımlar, dünya siyasetinde düşünce ve failliğin önemine vurgu yaparak geleneksel üretim ve güç analizlerindeki yapısal sınırlandırmalara yapılan tek taraflı vurguyu eleştirmenin ötesine geçmektedir. Geleneksel yaklaşımların çoğunluğuna sirayet etmiş olan bu karamsarlığı reddetmekte ve insani normları uluslararası topluma yerleştirmenin ne gibi özgün imkanlar sunabileceğini ortaya koymaktadırlar. Bu durum, disiplinin odağını değişmez addedilen anarşi ve onun buyurduğu davranış tarzından, tarihi ciddiye alan yeni açılımların imkanına yönelik araştırmalara kaydırmak için önemli bir gerekçe sunmaktadır.

Daha Üst Bir Sentez mi?

Son iki kısım, daha üst düzey bir teorik sentezin, maddi güç, üretim sistemleri, kültür ve kimlik, ahlak ve duygular arasındaki etkileşimin toplumlar arası ilişkilerdeki uzun süreli gelişmeleri nasıl etkilediğine yönelik farklı bakış açılarını tek bir çatı altında toplayıp toplayamayacağını sorgulamaktaydı. Bu kısım ise Elias'ın, bu sentezin nasıl oluşturulacağını ortaya koyan 'süreç sosyolojisi' kavramına odaklanacaktır.

Süreç sosyolojisinin doğası, Batı Avrupa toplumlarının 15. ve 20. yüzyıllar arasında geçirdiği dönüşüme getirdiği açıklamadan kendini belli etmektedir. Elias'ın temel ilgi alanı, Avrupalıların kendilerini halefi olduğu ortaçağ ve Avrupa-dışı toplumlardan üstün görmesine yol açan 'medenileşme süreci' ile devlet inşası arasındaki ilişkileri anlamaya çalışmaktı. Elias'ın medenileşme süreci nosyonunu, Avrupa kültürel üstünlüğünü desteklemek için kullanmadığını belirtmekte

fayda var. Elias'ın amacı, daha çok belli kolektif ben imajlarını ortaya çıkaran uzun süreli değişim süreçlerini anlamaktı (Elias'ın argümanlarının özeti için bkz. Linklater ve Mennell 2010).

Elias ortaçağ Avrupa'sını, üst bir otoritenin olmamasının sonucunda asillerin güç ve güvenlik mücadelesi vermeye zorlandığı bir çatışma alanı olarak tanımlamaktaydı. Buna göre, 'öldür ya da öl mücadelesi' gücün ülkesel olarak belli ellerde toplanmasına neden oldu. Güç üzerinde artan devlet tekeli, iç siyasi alanda çatışmaların sona ermesini, şehirleşmeyi ve daha yüksek düzeyde iktisadi karşılıklı bağımlılığı doğurdu. Artan sayıda insan, gelişmiş bir toplumsal işbölümü ağı bünyesinde birbiriyle etkileşim içerisine girdi. Devletin gücünün artmasından doğan endişe, düzenin korunması adına daha az önem arz etmeye başladı; bireyin kendini sınırlama ve kontrol etme kabiliyetinin önemi de arttı. Şiddet üzerindeki toplumsal sınırlamalar, öncelikle 'laik üst sınıflar' ve daha sonrasında da toplumun geri kalanının gündelik yaşamına derinlemesine nüfuz etmeye başladı (Elias 1983: 55-6).

Süreç sosyolojisi bakış açısından, hayatın duygusal boyutunda cereyan eden değişimler, en az devletin şiddet tekelini eline geçirmesi ve uzun süreli toplumsal gelişmeleri etkileyen daha sıkı ve yaygın bir toplumsal karşılıklı etkileşimin ortaya çıkışı kadar, merkezi bir öneme sahiptir. Kaba güce duyulan ihtiyaç önemini hiçbir şekilde kaybetmemiştir; şiddetin araçları 'kışlaya çekilmiş', sadece devlete karşı bir başkaldırı veya kamusal düzene bir tehdit oluştuğunda yeniden ortaya çıkmıştır. Toplumun genelinde vahşet ve şiddet içeren davranışların 'medeniyet' ile uyuşmadığı anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Kamuya açık idamlar ve suçlulara yönelik ağır yaptırımlar medenileşme sürecine dahil olan birçok toplumda ortadan kalkmış, hayvanlara ve çocuklara karşı şiddete başvurma kanunen yasaklanmıştır. Bu değişimler, modern toplumların üyeleri arasında artan duygusal özdeşimi gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak yönetici elitler, toplumun alt kesimlerine karşı kaba davranma, onları suiistimal etme ve aşağılama noktasında daha az sınırlandırmalarla karşı karşıya olan ortaçağdaki seleflerine oranla daha az şiddete başvurmak zorunda kalmıştır.

Medenileşme süreci analizi, güç ve güvenlik mücadelesini, artan karşılıklı etkileşim düzeylerini ve şiddet ve kötü muameleye yönelik

değişen duygusal tutumları içeren ahlaki hassasiyetlerdeki kaymaları tek bir çerçevede toplayan daha üst bir sentez şeklinde hareket etmektedir. Bu yaklaşım, Uluslararası İlişkilerde 'devletin nasıl devlet haline geldiği; egemenliğin ne olduğu, onu kimin elinde tuttuğu ve kim üzerinde kullandığı; eğer devlet egemen ise egemenliği nasıl elde ettiği; egemenliğin neden başka bir şekilde değil de ülkesel olarak tanımlandığı ve uygulandığı' (Thomson 1994: 153) gibi temel soruları anlamaya yönelik girişimlerle ilişkilidir. Bu noktada Elias'ı ilginç kılan ise kendi dönemindeki sosyologlar içerisinde ulusal ve uluslararası siyaseti tek bir çatı altında toplamasıdır. Çalışmalarında tekerrür eden mesele de, tarih boyunca insanların sürekli olarak kabile, şehir devleti, modern ulus-devlet veya insan güvenliğine yönelik iç ve dış tehditleri savuşturan bir 'can güvenliği sağlayan siyasi birim' ile özdeşim kurmuş olmalarıdır. Weber'in yerli/yabancı ayrımını çağrıştırır şekilde Elias birçok toplumun, kendi topluluğundan birisini öldürmek konusunda tabulara sahipken diğer topluluklara yönelik şiddeti hoş görmek ve hatta teşvik etmek ve ödüllendirmek gibi ahlaki tutum konusunda bir çifte standart geliştirdiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, iç siyasi alandakine benzer bir medenileşme sürecine topluluklar arasındaki ilişkilerde rastlanmamaktadır. Güç tekelini elinde tutacak bir üst otoritenin olmaması nedeniyle, güç çatışmalarında ortaya çıkan şiddetin azaltılması ve insanlar arasındaki duygusal özdeşimin kapsamının genişletilmesi konularında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Elias'ın da belirttiği gibi zaman içerisinde değişen tek şey, 'can güvenliği sağlayan siyasi birim'in hacminin giderek genişlemesidir. Ancak tüm insanlık bir dünya devleti çatısı altında bir araya geldiğinde nihayete erecek bir toplumsal dinamik olan öldür ya da öl çekişmeleri, şiddet tekelinin giderek daha geniş topraksal alanlar üzerinde kurulmasına yol açmıştır.

Elias insanlık tarihinin, çok daha fazla insana ve çok daha uzak mesafelere yıkıcı hasarlar verme kapasitesine sahip daha geniş güç temerküzlerinin sağlanmasına doğru bir gelişim süreci olmanın ötesinde bir şey olduğunu belirtmektedir. Bu meyanda, başka önemli bir uzun vadeli gelişme de toplum içinde bireyler arasında ve insan toplulukları arasında daha gelişmiş karşılıklı ilişkilere doğru yol alınmasıdır. Şiddetin asgari düzeye indirgendiği toplumlarda, insanların

hayatlarının ileri düzeyde birbiri içine geçmesi, bu gelişmelerin gelecekteki seyrini belirlemek adına resmi kurumların kurulmasına yönelik baskı oluşturmaktadır (Mennell 2007). Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle üst toplumsal sınıfların çıkarlarını gerçekleştirme konusunda alt toplumsal sınıflara bağımlı olduğu toplumların bireyleri arasında duygusal özdeşimin kapsamı genişlemiştir (De Swaan 1995, 1997). Elias'ın çalışmalarında temel bir soru da benzer gelişmelerin, şiddet tekeline sahip siyasi kurumların olmaması durumunda küresel düzlemde de gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir (daha fazla ayrıntı için bkz. 2011a).

Elias 'yoğun bir bütünleşme süreci'nin toplumları küresel karşılıklı ilişkiler ağına doğru çektiğini, toplumlara daha ileri düzeyde kendilerini sınırlandırmaları (sadece yıkıcı şiddet kullanımı araçları noktasında değil) gerektiğini vaaz ettiğini ve diğer toplumlara 'daha farklı alanlarda' ve 'daha fazla birlikte hareket etme' noktasında uyum sağlamaya zorladığını belirtmektedir. İnsani yardıma muhtaç yabancılara yönelik bir ahlaki sorumluluk bilincinin bir düzeye kadar gelişmesine rağmen, toplumların daha kozmopolitan bir yapıya bürüneceklerinin bir garantisi yoktur. Birçok topluluk dış etkilerden rahatsız olmakta ve küreselleşmenin güç ve statü kaybına yol açacağından endişe duymaktadır. Elias, toplumların artan bir şekilde içiçe geçmesine karşı olan milliyetçi ve yabancı düşmanı 'karşı-duruşlar'ın varlığının su götürmez olduğunu ve bunların gelecekte daha da artabileceğini söylemektedir. Güç ve güvenlik için gerçekleştirilen şiddetli çatışmalar sona ermemekle birlikte, toplumlar güvenliklerinin tehdit edildiğini düşündüklerinde güç kullanımına yönelik 'medeni' sınırlandırmaları bir kenara bırakma ayartmasına da boyun eğmemektedir. Bu uzun süreli toplumsal süreçlere dair gözlemler, küresel medenileşme sürecinin gerçekleşeceğine yönelik fazla bir umut vaat etmemektedir, fakat en azından hegemonik savaşların sonlandırılmasında belli bir aşama kaydedilmiştir. Elias, şu an erişilmiş olan karşılıklı etkileşim düzeyinin insanlık tarihinde emekleme aşamasında olan yeni bir safha olduğunu söylemektedir. Dostça bir arada nasıl yaşanacağını öğrenme konusundaki büyük adımlar önümüzdeki binlerce veya milyonlarca yıllık bir süreçte atılacaktır, tabii ki öncesinde birbirimizi yok etmezsek (Elias 2010b).

Büyük Anlatılar Üzerine

Süreç sosyolojisi, hem Avrupa bağlamında hem de genel itibariyle tüm insanlığı etkileyen gelişmeleri dikkate alarak uzun vadeli toplumsal süreçleri incelemektedir. 19. yüzyıl tarih teorilerinin devamı niteliğinde olmasına rağmen, post-modern düşünür Lyotard'ın 'büyük anlatılar'a yönelik eleştirisinde yerden yere vurduğu, toplumsal ilerlemenin kaçınılmaz olduğuna duyulan inancı paylaşmamaktadır (bkz. 8. Bölüm). Elias (2007) bu anlatıların, sağlam olmayan delillere ve artık kimsenin itibar etmediği Batı'nın üstün olduğu inancına dayandığından mesnetsiz olduğunu belirtmektedir. Fakat en azından, günümüzde çok daha objektif bir şekilde ele alınan, toplumsal ve iktisadi hayatın küreselleşmesine doğru yol alan uzun vadeli değişimi anlama gayretlerinin ilk nüvesi olarak görülebilirler.

Tarihsel sosyolojiye yönelik bu gibi yaklaşımlar, bazı dünya tarihi çalışmalarıyla örtüşmektedir (bkz. Mann 1986, 1994b; McNeill 1979; McNeill ve McNeill 2003). Ayrıca yeni bir alt-disiplin olarak ortaya çıkan, küreselleşmenin tarihini inceleyen 'yeni küresel tarih'i de unutmamak gerekir (Mazlish ve Irigye 2005; Mazlish 2006; ayrıca Denemark vd. 2000; Gills ve Thompson 2006). Benzer girişimlere Uİ'de, Buzan ve Little (2000), Camilleri ve Falk (2009), Ferguson ve Mansbach (1996), van der Pijl (2007, 2010) ve Watson'ın (1992) çalışmalarında görebiliriz. Temelde bu çalışmalar birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmışlardır ve belli bir söylem etrafında bir bütünlük oluşturdukları da şüphelidir. Yine de yüzyılları kapsayan bir süreçte toplumlar arasındaki karşılıklı etkileşimi anlamaya odaklanmak gibi ortak bir kaygıyı taşıdıklarını kabul etmeliyiz (Manning 2003). Bu durum, farklı insan toplulukları arasında yaşanan karşılaşmaların (ticaret, kültürel etkileşim, göç, savaş ve jeopolitik gibi formlarda) kapsamlı bir dünya tarihi anlayışı çerçevesinde ele alınmasına olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir (McNeill 1995). Daha önce de bahsettiğimiz gibi, buradaki temel hedef açıklayıcı olmak. Ancak bazı çalışmalarda, 'insanlığın ortak dert ve çileleri'nin anlaşılmasının insanlar arasında özdeşim kurmayı teşvik edeceği, 'insan toplulukları arasında ölümle neticelenen karşılaşmaları' azaltacağı ve tüm canlıları etkileyen meydan okumalarla mücadelede işbirliğini arttıracağı iddialarıyla etkisini hissettiren normatif boyuta bir vurgu da söz konusudur (McNeill 1986: 16).

Dünya tarihini incelemenin normatif değerine olan inanç, gelecekteki dünya siyasi düzeninin üzerine bina edileceği ilkelere dair standart soruları gündeme getirmektedir. Bununla ilişkili olarak, bu açıklayıcı çalışmaların daha önceki büyük anlatıların, özellikle de insanlık tarihini Batı medeniyetinin her halükârda küresel egemenliğiyle sonuçlanacak bir serüven olarak gören 19. yüzyıl tarih felsefelerinin, risklerini taşıyıp taşımadığı soruları sorulmaktadır. Bu çekinceler büyük oranda, bu anlatıların sömürgeleştirilen insan toplulukları üzerindeki emperyal tahakkümü meşrulaştırdığını ortaya koyan post-kolonyal çalışmaların etkilerinin yansımalarıdır (Said 1979). Buradaki temel soru, insanlığın gelişimini toptan şekillendiren uzun dönemli toplumsal değişim analizlerinin gelecekte daha objektif olup olamayacağı ve böylece geçmişteki 'medeni ben' ve 'geri kalmış öteki' arasındaki ayrışmalardan sakınmamızı sağlayıp sağlayamayacağıdır. Bu zamana kadar bu analizler, post-kolonyal çalışmalardan faydalanmadılar (bkz. Chakrabarty 2003; Patomaki 2007 ve Seth 2011). Büyük anlatıları yeniden canlandırırken, bazı toplumların başarılarını yüceltip diğerlerinkini aşağı çekme eğilimi gösteren bir tarzda geçmişe dair bilgi üretiminin tehlikelerine karşı post-kolonyal uyarıları dikkate almak gerektiğini söylemeliyiz (Burke 2003).

Sonuç

Tarihsel sosyoloji ile Uluslararası İlişkiler arasında yeni köprüler inşa etmeyi hedefleyen girişimler son yıllarda artış gösterdi. Uİ disiplininden birçok akademisyen, neo-realizmin üstünü örttüğü uluslararası siyasetin değişen unsurlarına ışık tutmak amacıyla tarihsel sosyolojiye yöneldi ve bu eğilim disiplinde 'şimdicilik'e yönelik bir denge unsuru oluşturdu. Ancak tarihsel sosyoloji, birbirinden ayrı analiz nesnelerine ve metodolojik eğilimlere sahip farklı yaklaşımlardan müteşekkil bir 'disiplin-ötesi' ağ durumundadır (Delanty ve Isin 2003). Bazıları düşünsel faktörlere kıyasla askeri güce veyahut da üretime daha fazla ağırlık vermektedir; başkaları ise ahlaki ve kültürel gelişmeleri analizlerinin merkezine yerleştirmektedir; diğerleri de farklı şekillerde olsa da bu olguların hepsini tek bir analitik çerçevede toplamaya çalışmaktadır. Yine bazı çalışmalar modern dünyanın gelişimine odaklanırken, diğerleri farklı tarihi dönemlerdeki uluslararası

düzenleri karşılaştırmakta, başkaları da tüm insanlığı kuşatan uzun vadeli tarihi gelişim süreçleriyle ilgilenmektedir. Ancak çoğunluğun paylaştığı husus, toplumlar arasındaki karşılıklı etkileşimin gelişimini anlama ve tüm canlıları bir araya getiren genel tarihi süreci açıklama arzusudur.

Uluslararası ilişkilercilerin bu yaklaşımlardan öğreneceği çok şey vardır. Mesela modern ülkesel devletin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasının sebeplerine, kapitalizm ve devletler sistemi arasındaki ilişkiye ve çeşitli ahlak ve meşruiyet anlayışlarının dünya siyaseti üzerindeki etkilerine yönelik derin bir kavrayış elde edebilirler. Modern devletler sisteminin önceki siyasi düzenlerden ne şekilde farklı ya da benzer olduğuna dair yeni bakış açıları kazanabilirler. Bu tam da uluslararası ilişkiler çalışmalarının tarihsel sosyolojiye katkı yapabileceği noktaya işaret etmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini, bağımsız insan toplulukları arasındaki ilişkilerin sürekli genişleyen insan ağını yüzyıllardır nasıl şekillendirdiğini ortaya koyma kapasitesine sahiptir. Günümüzün küresel karşılıklı etkileşim düzeyi, geçmişte toplumların karşılıklı bağımlılığın meydan okumalarıyla nasıl başa çıktığını anlamayı çok daha önemli bir hale getirmektedir. Toplumlar arası dayanışmanın gelişiminde geçmiş başarı ve başarısızlıkları etraflıca kavramak kendine özgü bir değere sahiptir, fakat aynı zamanda insanlar arası karşılıklı etkileşimin günümüzde ulaştığı ileri düzeylerin getirdiği sorunlarla başa çıkma konusunda katkı da sunabilir.

7.

Eleştirel Teori

RICHARD DEVETAK

Eleştirel teoriyi tanımlayan niteliklerden biri, bilginin belli bir bağlamda nasıl oluştuğu ve konumlandığına yönelik bir açıklamayı içeren, kendi üzerine düşünmedir. O halde eleştirel teorinin sadece entelektüel kökenleri ve evrimi değil, uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki başarı ve başarısızlıkları söz konusu olduğunda da geriye dönük bir bakışa sahip olması şaşırtıcı olmamalıdır. 1981'den itibaren geçen yıllarda, kendi üzerine düşünen açıklamalara göre (Rengger ve Thirkell-White 2007; Brincat, Lima ve Nunes 2012) Uluslararası İlişkiler disiplini dönüşüme uğramıştır; bunda teorinin, uluslararası ilişkiler çalışmalarında birçok konu başlığında yaptığı eleştirel müdahalelerinin rolü özellikle önemliydi.

Özgürleşim amacı güden uzun soluklu bir proje tarafından yönlendirilmekle birlikte eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri, mevcut sorunlar ve meseleleri kendilerine çıkış noktası olarak alır. Son yıllarda eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin odaklandığı önemli meseleler arasında uluslararası güvenlik (Fierke 2007), balistik füze savunma sistemleri (Peoples 2010), terörle mücadele (Burke 2004, 2005), insani müdahale (Bjola 2005; Devetak 2007; Head 2008) ve küresel ticaret rejimi (Kapoor 2004) bulunmaktadır. Daha geniş ölçekte ise eleştirel teorinin Uluslararası İlişkilerdeki en önemli düşünürlerinden biri olan Andrew Linklater (2011b), uluslararası ilişkilerde mağduriyet konusuna odaklanan üç ciltlik çalışmasının ilk cildini yayınladı ve kozmopolitan bir siyaset amacı güden diğer eleştirel çalışma-

lar da buna eşlik etti (Beardsworth 2011; Benhabib 2006; Fine 2007). Ayrıca genel olarak, eleştirel teorinin uluslararası ilişkilerdeki önemi yeniden ele alındı ve bir kez daha vurgulandı (Anievas 2005; Haacke 2005; Roach 2010; Weber 2002, 2005, 2007). Belki de son dönemde en ilginç gelişmelerden biri, dünyanın önde gelen eleştirel düşünürü olan Jürgen Habermas'ın uluslararası ilişkilere artan ilgisiydi. Son yazılarında NATO'nun Kosova'da yürüttüğü insani savaş üzerine yapılan tartışmaya müdahil oldu (1999), Irak savaşını açık bir şekilde eleştirdi (2003a), 11 Eylül'de gerçekleşen terörist saldırıları ele aldı (2003b), anayasal bir 'karşı-askeri güç' olarak gördüğü Avrupa Birliği projesine olan desteğini sürdürdü (Habermas ve Derrida 2003) ve alternatif bir kozmopolitan küresel yönetişim vizyonunu kapsamlı bir şekilde ortaya koydu (2006: 8. Bölüm).

Bu bölüm eleştirel uluslararası ilişkiler teorilerinin, varlığını disipline nasıl kabul ettirdiğini gösterecektir. Üç ana kısma ayrılmaktadır. İlk kısmı, eleştirel teorinin kökenlerinin bir taslağını ortaya koyar; ikincisi, uluslararası ilişkilerdeki bilgi iddialarının siyasal doğasının bir sorgulamasını yapar; ve üçüncü kısım, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, topluluk sorunsalını uluslararası ilişkiler disiplininin merkezine yerleştirme çabasını ayrıntılandırır. Eleştirel teorisyenler arasında farklılıklar baş gösterir ama eğer 'eleştirel teori'ye bağlı ayrı gruplarda kümelenen akademisyenleri bir arada tutan bir şey varsa, o da uluslararası ilişkiler çalışma alanının özgürleşimci siyaset tarafından yönlendirilmesi gerektiği fikridir.

Eleştirel Teorinin Kökenleri

Eleştirel teorinin kökenleri, sıklıkla Aydınlanmaya kadar götürülen ve Kant, Hegel ve Marx'ın yazılarıyla bağlantılandırılan bir düşünce geleneğine dayanır. Her ne kadar bu, eleştirel teorinin doğuşunda önemli bir düşünce geleneği ise de izleri sürülebilecek tek köken değildir. Çünkü Nietzsche ve Weber'in fikirlerine ek olarak klasik Yunan'ın özerklik ve demokrasi düşüncesinin izlerini de dikkate almak gerekir. Bununla birlikte 20. yüzyılda eleştirel teori, Frankfurt Okulu olarak bilinen belirli bir düşünce geleneğiyle daha fazla birlikte anılmaya başlandı (Jay 1973). Marx Horkheimer, Theodor Adorno, Walter Ben-

jamin, Herbert Marcuse, Erich Fromm ve Leo Lowenthal'ın çalışmalarına dayanan eleştirel teori, son zamanlarda Jürgen Habermas ve Axel Honneth'in çalışmalarıyla yeni bir ivme kazandı. Böylece bu terim yani eleştirel teori, içkin eleştiri yoluyla modern sosyal ve siyasal yaşamı sorgulayan bir felsefenin simgesi olarak kullanılır oldu. Genel olarak o, son dönem entelektüel, sosyal, kültürel, siyasal, iktisadi ve teknolojik yönelimlerin üzerini kapatmış olduğu eleştirel ve özgürleşimci potansiyelin kurtarılmasına yönelik bir girişimdi.

Frankfurt Okulunun eleştirel teorisinin temelinde, tarihsel ve sosyal gelişimini anlayarak ve halihazırdaki çelişkilerin izini sürerek çağdaş toplumun ana özelliklerini kavrama amacı vardır. Bu şekilde çağdaş toplumu ve bu yapıya içkin patolojileri ve tahakküm biçimlerini aşma imkanının elde edilebileceğine inanılır. Eleştirel teori 'sadece herhangi bir istismarı ortadan kaldırmayı' amaçlamaz, aynı zamanda üstesinden gelme niyetiyle bu istismarlara yol açan belirleyici sosyal yapıları çözümler (Horkheimer 1972: 206). Burada Marx'ın Feuerbach üzerine 11. tezinde dile getirdiği temanın izleri kolayca görülebilir: 'Filozofların tek yaptığı, dünyayı çeşitli şekillerde yorumlamaktır; oysa asıl olan onu değiştirmektir' (Marx 1997a: 158). Sosyal dönüşüm için içkin imkanların saptanmasına yönelik bu normatif ilgi, en azından Kant'tan başlayıp Marx aracılığıyla Habermas ve Honneth gibi çağdaş eleştirel teorisyenlere uzanan bir düşünce çizgisinin tanımlayıcı karakteridir. Modern dünyada özgürleşimin gerçekleşmesini mümkün kılacak yolların analizini amaçlayan bu niyet, hem 'insan etkinliklerinin rasyonel örgütlenmesi' (Horkheimer 1972: 223) önündeki engellemelerin ve hem de bu doğrultudaki içkin eğilimlerin eleştirel incelemesini gerektirdi. Gerçekten de bu ilgi bir düşünce çizgisi olarak Kant'tan daha gerilere, klasik Yunan'a kadar gider. Klasik Yunan'daki *polis*'in rasyonel anayasasının, bireysel özerklikte ve adaletin ve demokrasinin inşasında tecessüm ettiği inancına dayanır. Bu anlayışa göre siyaset, adil yaşamı gerçekleştirmekle ilgilenen etkinlik alanıdır.

Bununla birlikte eleştirel teorisyenler ile Yunanlılar arasında, sosyal ve siyasal yaşama ilişkin bilgi iddialarının hangi koşullar altında ileri sürülebileceği konusunda önemli bir fark vardır. Bu bağlamda iki nokta özellikle hatırlanmalıdır: İlki, 'bilebileceğimiz şeylerin sı-

nırları üzerine düşünüp taşınma teorileştirmenin önemli bir parçasıdır' diyen Kantçı yaklaşım ile ikincisi, 'bilginin her zaman ama ona da indirgenemeyecek bir şekilde tarihsel ve maddi bağlamlara dayandığı' şeklindeki Hegelci ve Marxçı yaklaşımdır. Mark Rupert'in kelimeleriyle (2003: 186) o her zaman 'yerleşik bilgidir'. Eleştirel teori analiz konusu olarak toplumun kendisini aldığı ve teoriler ile teorileştirme çabaları toplumdan hiçbir zaman bağımsız olmadığı için, eleştirel teorinin analiz kapsamı zorunlu bir şekilde teori üzerine düşünüp taşınmayı içermek zorundadır. Kısacası eleştirel teori, öz-düşünümsel (*self-reflective*) olmalıdır; o, toplumdaki temelleri ve uygulamasıyla ilgili bir açıklama içermelidir. Ana akım teorik çözümlemeler tarafından sıklıkla dışarıda bırakılan bilgi ve toplum arasındaki ilişkiye dikkati çekerek, eleştirel teori, bilgi iddialarının siyasal doğasını kabul eder.

Horkheimer, bu kabulden hareketle 'geleneksel' ve 'eleştirel' teoriler olarak adlandırdığı teorinin iki biçimi arasında ayrıma gitti. Geleneksel teori anlayışları, teorisyeni inceleme nesnesine bir mesafe içinde resmeder ve doğa bilimleriyle benzerlik kurarak doğru dürüst teorileştirme için özne ve nesnenin sıkı bir şekilde birbirinden ayrı tutulmasında ısrar eder. Teorinin bu geleneksel anlayışları, 'orada öylece duran' incelenecek dış bir dünyanın var olduğunu ve inceleyen öznenin, bu dünyayı dengeli ve nesnel bir tavırla, incelediği dünyadan kendini soyutlayarak ve incelemeyi geçersiz kılacak ideolojik inançlarını, değerlerini ve fikirlerini bir tarafa bırakarak çalışabileceğini varsayar. Gerçek teori en azından değer-bağımsız olmak zorundadır. Bu bakış açısına göre teori, ancak, inceleyen öznenin çalıştığı (ve içinde varolduğu) dünyadan kendini soyutlayabildiği ve tüm önyargılardan sıyrıldığı zaman mümkündür. Bu, değer-bağımsız sosyal analiz olasılığını reddeden eleştirel düşüncelerle çelişir.

Eleştirel teori kavramsallaştırmaları, teorilerin her zaman sosyal ve siyasal yaşama yerleşik olduğunu kabul ettiği için, belirli teorilerin hizmet ettiği amaç ve işlevlerin sorgulanmasına izin verir. Bununla birlikte bu teori anlayışları, eğilimlerini içinde bulundukları sosyal bağlamdan edindikleri gerçeğini kabul ederken, kılavuz ilkesi olarak mevcut sosyal biçimlerin meşrulaştırılmasını veya güçlendirilmesini değil onlardan özgürleşmeyi alır. Eleştirel teori tanımlarının

temel amacı, geleneksel teorinin aksine, adaletsizliği ortadan kaldırarak insanın varoluş koşullarını iyileştirmektir (Horkheimer 1972). Horkheimer'ın (1972: 215) dile getirdiği gibi, bu teori düşüncesi basit bir şekilde sadece 'somut tarihsel ortam'ın bir ifadesini sunmaz, aynı zamanda 'o ortamda değişimi tetikleyecek bir güç' olarak hareket eder. İnsanlara kendi tarihlerinin yapımına müdahil olma imkanı sunar.

Uluslararası seviyeyle doğrudan ilgilenmemiş olmasının, uluslararası ilişkilerin eleştirel teorinin ilgi alanının dışında kaldığı anlamına gelmediği belirtilmelidir. Özellikle Kant ve Marx'ın yazıları, uluslararası seviyedeki olgu ve olayların evrensel özgürleşimin başarısı için büyük önem taşıdığını ortaya koymuştur. Eleştirel uluslararası teori, bu projenin sürekliliği içinde yerini alır. Ne var ki Frankfurt Okulu, modern dünyanın eleştirisinde hiçbir zaman uluslararası ilişkilere yer vermedi. Habermas ise uluslararası ilişkilere, son zamanlara kadar, sadece sınırlı bir şekilde değinmiştir (bkz. Habermas 1998, 2003, 2006; Habermas ve Derrida 2003). Eleştirel teorinin temel eğilimi, odak olarak tekil bir toplumu almak ve toplumlar arası ve ötesi ilişkiler boyutunu ihmal etmek şeklinde gelişmiştir. Bununla birlikte eleştirel uluslararası teori için yapılması gereken asıl iş, Frankfurt Okulunun ufkunu, ulusal alandan uluslararası –hatta daha doğru bir deyişle küresel– alana yükseltmektir. Böylece eleştirel teori 'insan türünün özgürleşimine adanmış' bir dünya siyaset teorisine temel oluşturur (Linklater 1990a: 8). Böyle bir teori artık sadece tekil bir devlet ve toplumla sınırlanamaz, devletler ve toplumlar arasındaki ve onları aşan ilişkileri inceler ve siyasal topluluğun rasyonel, adil ve demokratik örgütlenmesinin tüm küreyi kapsayacak bir şekilde genişletilmesinin olanakları üzerine kafa yorar (Neufeld 1995: 1. Bölüm; Shapcott 2001).

Özetle eleştirel teori, Batı sosyal, siyasal ve felsefi düşünce birikiminin değişik kollarından hareketle bir teorik çerçeve kurarak teorinin doğası ve amaçları üzerine kafa yorar ve toplumdaki açık ve kapalı adaletsizlik ve tahakküm biçimlerini açığa vurur. Eleştirel teori sadece geleneksel teorileştirme biçimlerini yerinden edip meydan okumakla kalmaz; aynı zamanda insan özgürlüğünü kısıtlayan güçlü yerleşik sosyal yaşam biçimlerini sorunsallaştırır ve yerinden etmeye çalışır. Eleştirel uluslararası teori ise bu eleştirinin uluslararası alana geniş-

letilmiş bir biçimidir. Bu bölümün aşağıdaki kısmı, eleştirel teorisyenlerin öz-düşünümsel teoriyi savunarak teorileştirmenin geleneksel biçimlerinin yapısöküme uğratılmasına yönelik girişimine odaklanır.

Uluslararası İlişkiler Teorisinde Bilginin Siyaseti

1980'lere ve 'üçüncü tartışma'nın başlangıcına kadar bilginin siyasetiyle ilgili sorular uluslararası ilişkiler çalışma alanında ciddi bir biçimde ele alınmadı. Bilgi iddialarının gerekçelendirilmesi ve doğrulanmasıyla ilgili epistemolojik sorular, uygulanan yöntemler, araştırmanın kapsamı ve amacı ile uluslararası ilişkilerdeki sosyal aktörlerin ve diğer tarihsel formasyonların ve yapıların doğasına yönelik ontolojik sorular, tüm bunlar, üzerinde yeterince durulmamış normatif yansımalar taşır. Eleştirel uluslararası teorinin en önemli katkılarından biri, Uluslararası İlişkilerin araştırma nesnesinin kapsamını genişletmiş olmasıdır. Sadece epistemolojik ve ontolojik varsayımları dahil etmekle kalmamış, aynı zamanda bunların önceden var olan siyasal taahhütlerle bağlantısını da açıklamıştır.

Bu kısım, eleştirel teorinin uluslararası ilişkilerde bilgi iddiasını eleştirel incelemeye nasıl tabi kıldığını genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacaktır. İlk olarak, Horkheimer'ın geleneksel ve eleştirel teoriler arasında yaptığı ayrımın uluslararası ilişkilere nasıl dahil edildiğini betimleyerek epistemoloji sorununu dikkate alır; ikinci olarak, eleştirel teori ile özgürleşimci teori arasındaki bağlantıyı inceler. Bu incelemenin amacı, bilgi oluşumunda siyasal çıkarların rolünü açığa çıkarmaktır. Robert Cox'un (1981: 128) özlü ve meşhur deyişiyle 'teori her zaman birisi ve bir amaç içindir'. Sonuç olarak eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri, teorik bilginin tarafsız veya siyasallıktan bağımsız olduğu fikrini reddeder. Geleneksel teoriler, gücü ve çıkarları uluslararası ilişkiler alanında siyasal aktörlerin etkileşimindeki sonuçları etkileyen *a posteriori* faktörler olarak görme eğilimindeyken, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri, onların bilgi iddialarının oluşumu ve doğrulanmasındaki yerini ısrarla vurgular. Öyle ki onlar bilgi iddialarını etkileyen *a priori* faktörlerdir. Bundan dolayı Kimberly Hutchings (1999: 69) 'uluslararası ilişkiler teorisi sadece siyasetle ilgili değildir, siyasal olanın tam kendisidir' iddiasında bulunur.

Sorun-çözücü ve Eleştirel Teoriler

1981 tarihli öncü makalesinde Robert Cox eleştirel teoriyi geleneksel teoriden ayrıştırmıştır. Aradaki benzerliklere rağmen, Cox (2012: 18) bu ayrımı yaptığında genel olarak Frankfurt Okulunun çalışmalarından, özelde ise Horkheimer'ın benzer bir ayrım yaptığından haberdar olmadığında ısrar etmektedir (bkz. Leysens 2008 ve Devetak 2012: 116). Her şeye rağmen benzerlikler açıktır. Sorun-çözücü teoriler, aynen Horkheimer'ın geleneksel teorileri gibi, iki kendine has ana teorik eğilime sahiptir: pozitivist yöntem ve hakim toplumsal ve siyasi yapıları meşrulaştırmak. Eleştirel teoriler ise yine Horkheimer'da da olduğu gibi, sorun-çözücü teorileri bu teorik eğilimlere karşı çıkarak reddetmektedir.

Doğa bilimlerindeki yöntemlerden ciddi biçimde etkilenen sorun-çözücü teoriler, bilginin tek meşru temelini pozitivizmin sağladığına inanır. Steve Smith'in (1996: 13) dikkat çektiği gibi pozitivizm, diğer teorilerin kendisi ölçüt alınarak değerlendirildiği bir 'altın standardı' olarak görülmektedir. Pozitivizmi tanımlayabilecek pek çok farklı tipik özellik vardır ama iki tanesi tartışmamızla özellikle bağlantılıdır. İlk olarak pozitivistler, olgular ve değerlerin birbirinden ayrılabileceğini varsayar. İkincisi, özne ve nesneyi ayırmanın mümkün olduğu kanaatidir. Bu iki öncül, sadece nesnel dünyanın insan bilincinden bağımsız olarak varolduğu görüşüne yol açmaz, aynı zamanda eğer değerler araştırma ve analiz sürecinden uzak tutulursa, sosyal gerçekliğin nesnel bilgisinin mümkün olduğu fikrine götürür.

Cox'un (1981: 128) tanımladığı gibi, sorun-çözücü teori 'dünyayı nasıl bulduysa öylece, hakim sosyal ve siyasal güç ilişkileri ve bunların içinde geliştiği kurumlarla birlikte eylem için verili bir çerçeve olarak alır. O, mevcut düzeni sorgulamaz, öyle ki onu meşrulaştırma ve somutlaştırma işlevi görür.' Genel amacı, Cox (1981: 129) devam eder, 'belirli sıkıntı kaynaklarının üstesinden etkin bir biçimde gelerek' varolan düzenin 'pürüzsüz ve düzgün çalışmasını' sağlamaktır. Sorun-çözücü bir teori *olarak* neo-realizm, onlara karşı olmaktan çok, hakim uluslararası güçlerle birlikte çalışma yönündeki realist inanca sıkı sıkıya bağlıdır. Verili sistem içinde çalışarak bir istikrar etkisi işlevi görmekte, mevcut küresel sosyal ve siyasal ilişki yapı-

larını sürdürme eğiliminde olmaktadır. Cox, neo-liberal kurumsalcıların da sorun-çözücü teoriye katıldığına dikkat çeker. Önde gelen savunucusunun açıkladığı gibi neo-liberal kurumsalcıların hedefi, 'âdem-i merkezi uluslararası siyasal sistemlerin düzgün işleyişini kolaylaştırmak'tır (Keohane 1984: 63). Kendini devletler sistemi ile liberal kapitalist küresel ekonomi arasında bir yere yerleştiren neo-liberalizmin temel ilgisi, her iki sistemin bir arada pürüzsüz bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Bu ikisi arasındaki olası çatışmaları, gerilimleri ve krizleri dağıtarak iki küresel sistemi birbiriyle uyumlu ve istikrarlı kılmaya çalışır (Cox 1992b: 173). Eleştirel teorisyen James Bohman'ın (2002: 506) söylediği gibi bu yaklaşım, 'sosyal bilimcileri, bir tasarım sorununa usta bir şekilde uygun çözüm bulan mühendise benzetir.' Özetle geleneksel teori görüşleri, hakim dünya düzeni yapılarının istikrarı ve bunlara eşlik eden güç ve refah eşitsizlikleri lehine bir tutum takınır.

Sorun-çözücü teori hakkında Cox'un dile getirmek istediği temel nokta, bu teorinin, teorileştirdiği gerçekliğin içinde yer aldığı kurulu çerçeve üzerine kafa yorma konusundaki başarısızlığının, onun hakim ideolojik öncelikler lehine işleme eğilimi göstermesi anlamına geldiğidir. Değer-bağımsızlık iddiasına rağmen sorun-çözücü teori, 'hakim düzeni dolaylı bir şekilde kendi çerçevesi olarak kabul ettiği için açıkça değer-bağımlı'dır (Cox 1981: 130). Sonuç olarak o, güç ve çıkarların bilgi iddialarını önceleme ve şekillendirme mekanizmasına kayıtsız kalır.

Buna karşın eleştirel uluslararası teori, belli bir bağlam içine yerleşik ve bundan dolayı siyasal çıkarlara bağlı olan bilişsel süreçlerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği inancından hareket eder. Uluslararası ilişkiler teorileri, herhangi bir bilgi gibi, sosyal, kültürel ve ideolojik etkiler tarafından muhakkak koşullandırılır ve eleştirel teorinin temel görevlerinden birisi bu koşullandırmanın etkilerini açığa çıkarmaktır. Richard Ashley'nin (1981: 207) ileri sürdüğü gibi 'bilgi her zaman çıkarlar dikkate alınarak kurulur', bu yüzden eleştirel teori, herhangi bir teoriyi ortaya çıkaran veya şekillendiren gizil çıkarları, bağlılıkları ve değerleri bilincin önüne sermek zorundadır. Bundan dolayı tersi iddia edilse de, uluslararası ilişkiler çalışma alanı 'kaçınılmaz bir şekilde hep normatif olagelmiştir ve öyle

de olacaktır' (Neufeld 1995: 108). Eleştirel uluslararası teori, sosyal yaşam ile bilişsel süreçler arasında yakın ve özel bir bağ gördüğü için olgu ve değer, nesne ve özne arasında yapılan pozitivist ayrımları reddeder. Eleştirel uluslararası teori, nesnel bilgi imkanını dışarıda bırakarak 'teorik düşünümselliğin' daha fazla geliştirilmesine çalışır (1995: 3. Bölüm). Cox (1992a: 59), bu düşünümselliği çift yönlü bir süreç açısından ifade eder: İlki, 'bir kimsenin dikkat isteyen soruları belirleyen kendi tarihsel zaman ve mekanının öz-bilinci'dir; ikincisi 'bu soruların içinden çıktığı şartları doğuran tarihsel dinamikleri anlama çabası'dır. Benzer şekilde Bohman (2002: 503) 'eleştirel-düşünümsel katılımcı perspektifine' dayanan bir çeşit teorik düşünümselliği savunur. Bu düşünümsel tutumları benimseyen eleştirel teori daha çok, teorilerin hakim sosyal ve siyasal düzenlere nasıl yerleşik olduğunu, bu yerleşiklik halinin teorileştirme çabasını nasıl etkilediğini ve en önemlisi de, hakim dünya düzenindeki adaletsizlik ve eşitsizliklere meydan okuyan bir tavırla teorileştirmenin imkanlarını araştıran meta-teorik bir çabaya benzer.

Eleştirel teorinin hakim düzenle ilişkisi dikkatle açıklanmaya muhtaçtır. Çünkü her ne kadar eleştirel teori, hakim düzeni bulduğu gibi almayı reddetse de onu görmezden de gelemez. Marx'ın *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* (1977e) adlı eserinde gözlemlendiği gibi, insanların kendi seçtikleri koşullar altında tarihlerini yapmadıklarını kabul eder. Bu yüzden mevcut koşulların ayrıntılı bir incelemesi yapılmak zorundadır. Bununla birlikte bize 'verili' gelen düzen, hiçbir şekilde doğal, zorunlu ve tarihsel olarak değişmez değildir. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, güç ilişkilerinin küresel yapılanışını araştırma nesnesi olarak alır ve bu yapılanışın nasıl meydana geldiğini, beraberinde ne tür maliyetler getirdiğini ve hangi alternatif olasılıkların tarihte içkin olarak bulunduğunu sorgular.

Eleştirel teori aslında geleneksel teorileştirme biçimlerinde saptadığı dogmatizmin bir eleştirisidir. Bu eleştiri, geleneksel düşünce biçimlerine rehberlik eden sorgulanmamış varsayımları açığa çıkarır ve onun hakim sosyal ve siyasal koşullarla suç ortaklığını teşhir eder. Dogmatik düşünce biçimleriyle bağını koparmak şimdinin 'doğallığını yıkmak'tır ve Karin Fierke'nin (1998: 13) belirttiği gibi, bizi 'fazlaca alıştığımız için dünyayla ilgili varsaydığımız gerçekliğe farklı şekilde

yeniden baktırır.' '[Sözde] nesnel gerçekliğin doğallığının yıkılması, alternatif sosyal ve siyasal yaşam tarzlarına kapı aralar.' Bu yüzden doğallığı yıkan eleştiri olarak eleştirel teori, dolaylı olarak, 'kurulu güç ve ayrıcalığı gayrimeşru kılmak için bir araç işlevi görür' (Neufeuld 1995: 14). Eleştirel uluslararası teorinin ürettiği bilgi tarafsız değildir; onun sosyal ve siyasal dönüşüme yönelik ilgisi, etik bir doğaya sahip olmakla suçlanabilir. O, hakim düzeni meşrulaştıran teorileri eleştirir, onların yanlışlarını gösterir ve dahası özgürleşimi yaymaya çalışan ilerici alternatifleri onaylar.

Bu hemen hakim dünya düzeni hakkında etik yargıların nasıl oluşturulabileceği sorusunu gündeme taşır. Nesnel teorik çerçeveler olmadığı için tarih ve toplumun dışında etik eleştiri ve yargılamaya temel oluşturacak Arşimetçi bir ölçüt de yoktur. Mesele, bir dizi ahlaki idealler tasarlamak ve bunları siyasal örgütlenme biçimlerini değerlendirmede aşkın bir ölçüt olarak kullanmak değildir. Olgularla karşılaştırılacak ütopya yoktur. Bu, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, şeylerin mevcut düzenini eleştirmek için soyut etiği değil, içkin eleştiri yöntemini kullanması gerektiği anlamına gelir (Linklater 1990a: 22-3; Fierke 2007: 8. Bölüm).

Bu nedenle yapılması gereken, Rorty'nin deyişiyle 'bulunduğumuz yerden başlamak' (Linklater'den alıntı 1998: 77) ve savunduğu değerleri koruyup devam ettirmek için belli şekilde örgütlenen toplumumuza yerleşik çelişkiler ve tutarsızlıkları açığa vurarak, siyasal toplumumuzu düzenleyen ilkeleri ve değerleri ortaya çıkarmaktır. Bu saptama, Karin Fierke ve Kimberly Hutchings de dahil diğer birçok eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyeni tarafından paylaşılır. İçkin eleştiri, 'bağımsız bir şekilde geliştirilmiş bir yöntem' veya 'tarih dışı bir referans noktası'nın yokluğunda gündeme gelir (Hutchings 1999: 99; Fierke 2007: 167). Hegel'in tavsiyesine uyarak eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, eleştirme ve yargılamaya olanak tanıyan kaynakların ancak 'içkin' olarak yani eleştirinin çıkış noktası olan mevcut siyasal toplumlarda bulunabileceğini kabul etmelidir. Kullanılacak eleştirel kaynaklar gökten gelmez, somut yasal ve siyasal kurumların ve sosyal hareketlerin tarihsel gelişiminden doğar. Bu nedenle siyasal teorisyenin görevi, mevcut siyasal düzenin açıklamasını ve eleştirisini, onun kendi yasal, siyasal ve kültürel pratikleri ve kurumları tara-

fından varsayılan ve bunlara yerleşik ilkeler doğrultusunda yapmaktır (Fierke 1998: 114; Hutchings 1999: 102).

Fiona Robinson, benzer biçimde, etiğin uluslararası ilişkiler teorilerinden ve uygulamalarından ayrı düşünülemeyeceğini, dahası onlara yerleşik olduğunun görülmesi gerektiğini iddia eder. Hutchings'le hemfikir bir şekilde o, 'kuralların uygulanmasına ilişkin soyut bir etiği' değil, 'etik yaşamın bir fenomenolojisini' savunur (Robinson 1999: 31). Bununla birlikte onun 'küresel duyarlılık etiği' görüşü dikkate alındığında, aynı zamanda, mevcut ahlaki ve siyasal söylemlerin arka plan varsayımlarını eleştirel bir sorgulamaya tabi tutmak da gerekir. Fierke, Hutchings ve Robinson eleştirel bir uluslararası ilişkiler teorisinin içkin eleştiri yöntemini kullanması gerektiği konusunda Linklater'la aynı fikirdedir. Bu, teorisyenin, düşünce biçimleriyle siyasal örgütlenme şekilleri arasında daha tutarlı bir uygunluk kurma girişiminde, etik yargılarımızı şekillendiren arka plan normatif varsayımlarla, soyut bir dizi etik ilkeye bel bağlamaksızın eleştirel bir şekilde yüzleşmesi anlamına gelir.

Özgürleşimci Bir Teori Olarak Eleştirel Teorinin Görevi

Eğer sorun-çözücü teoriler pozitivist bir yöntembilimi benimsemekte ve hakim sistemi teyid etmekteyse, eleştirel teorileri hermenötik ve *Ideologiekritik* (ideoloji eleştirisi) gelenekleri tanımlar. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, sadece dünya siyasetinin mevcut gerçekliklerini anlamak ve açıklamakla ilgili değildir, aynı zamanda onları eleştirme ve dönüştürme niyetindedir. Değişimi başlatmak amacıyla, temel sosyal süreçleri anlamaya yönelik bir girişim ya da en azından değişimin mümkün olup olmadığını bilme çabasıdır. Hoffman'ın sözcükleriyle (1987: 233) 'tarihsel durumun somut gerçekliklerinin sadece bir ifadesi değil, aynı zamanda mevcut koşullar içinde bir değişim gücü'dür. Neufeld (1995: 5. Bölüm) de bu eleştirel teori görüşünü savunur. Ona göre eleştirel teori, toplumsal dönüşüm amaçlı pratik siyasal etkinliği destekleyen bir sosyal eleştiri biçimi önerir.

Eleştirel teorinin özgürleşim ilgisi, 'özgürlüğü, insanları tam irade ve bilinçle kendi geleceklerini kurma gücünden mahrum bırakan tanınmamış kısıtlamalardan, tahakküm ilişkilerinden ve çarpıtılmış

iletişim ve anlayış koşullarından korumakla' (Ashley 1981: 227) alakalıdır. Bu, Linklater'ın (1997) 'değişmezlik tezi' adını verdiği ilkeyi kabul eden sorun-çözücü teorilerle açıkça çelişir. Eleştirel teori siyasal hayatın rasyonel, adil ve demokratik düzenlenişini, devlet seviyesinin ötesine tüm insanlığı kuşatacak bir düzleme taşımayı vaat eder.

Eleştirel uluslararası teorinin savunduğu özgürleşim fikri, büyük ölçüde kökenlerini Aydınlanma projesinde bulan bir düşünce çizgisinden gelir. Bu proje en genel anlamda evrensel özgürlüğü sağlayacak koşulları oluşturmak için geçmiş adaletsizlik biçimlerinden kurtulmakla ilgiliydi (Devetak 1995b). Aydınlanma düşünürleri ve eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin anladığı şekliyle özgürleşim, en başta sosyal olarak kurulmuş gereksiz sınırlamaların kaldırılmasına dayanan negatif bir özgürlük fikrini ifade eder. Bu anlayış, Booth'un (1991b: 539) 'insanların özgürce seçtikleri şeyleri yapmalarına engel olan sınırlamalardan kurtarılması' olarak dile getirdiği özgürleşim tanımında açıktır. Bu tanımdaki vurgu, bireysel ve kolektif özgürlüğü boş yere perdeleyen engelleri ve zorlamaları yerinden etmeye yapılır. Özgürleşim bir özerklik ve öz-belirlenim arayışıdır (Linklater 1990a: 10, 135) ama o, 'başkalarının aleyhine olacak şekilde kazanılabilecek bir şey değildir' (Fierke 2007: 188). Dahası özgürleşim 'bir nihai nokta değil açık uçlu bir süreç, bir varış noktasından çok bir istikamettir' (Fierke 2007: 190).

Linklater'ın eleştirel uluslararası teori görüşünde iki düşünür, ayrılmaz bir bütündür: Immanuel Kant ve Karl Marx. Kant'ın yaklaşımı öğreticidir; çünkü güç, düzen ve özgürleşim temalarını birleştirmeye çalışır (1990a: 21-2). Linklater'ın belirttiği gibi (1992b: 36) Kant 'devlet gücünün, uluslararası düzenin ilkeleri tarafından yatıştırılabilme ve uluslararası düzenin, zamanla, kozmopolitan adalet ilkelerine uyum sağlayıncaya dek değiştirilebilme olasılığı üzerinde durdu.' Kant'ın uluslararası ilişkiler teorisi, evrensel özgürlük ve adalet niyetiyle realist düşüncenin içgörülerini önemseyip zayıflıklarını eleştirerek eleştirel bir uluslararası teori oluşturmaya dönük öncü bir girişimdir. Linklater, Marx'ın yaklaşımını sınıf-temelli dışlamaya odaklandığı için çok dar ve yetersiz bulurken diğer yandan onun, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin üzerinde yükseleceği bir sosyal teori için temel sağlayacağını düşünür. Linklater'ın gözlemlediği

gibi (1990b: 159) hem Marx hem de Kant 'özgür bireylerden oluşan evrensel bir toplum, evrensel bir amaçlar birliği arzusunu' paylaşır. Her ikisi de Aydınlanmanın özgürlük ve evrensellik temalarına güçlü bağlılık taşır ve ahlaki ve siyasal topluluğun sınırlarını genişletmek niyetiyle, tekilci ve dışlayıcı yaşam biçimlerine karşı sağlam ve güçlü eleştiriler getirir.

Bölümün bu kısmını sonuçlandırırken eleştirel uluslararası teorinin, bilgi ile çıkarlar arasındaki ilişkiye verdiği özel ve yakın dikkatle ön plana çıktığı vurgulanmalıdır. Bu çerçevede eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin başlıca katkılarından birisi, bilgi oluşumunun siyasal doğasını açığa vurmaktır. Bunun temelinde ise insan özgürlüğü üzerinde sosyal olarak üretilmiş sınırlamalara meydan okumaya, onları ortadan kaldırmaya ve böylece uluslararası ilişkilerin olası dönüşümüne katkıda bulunmaya dönük açık bir ilgi yatar. (Linklater 1990 b: 1, 1998).

Siyasal Topluluğu Yeniden Düşünmek

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisini, Marx'ın kapitalizm eleştirisinin biçimi değilse de ruhu yönlendirir. Marx gibi eleştirel uluslararası teorisyenler de, özgürleşimi amaçlayan bir sosyal teori geliştirmeye çalışır (Haacke 2005; Linklater 2007a: 11. Bölüm). 1990'ların ortalarından bu tarafa, eleştirel uluslararası teorinin araştırma gündeminde ön plana çıkan başlıca temalardan biri, insanın, özgürlük, eşitlik ve öz-belirlenim potansiyeli üzerindeki küresel kısıtlamaları saptama ve ortadan kaldırma aracı olarak topluluk kavramının daha sofistike anlamlarını ve açıklamalarını geliştirme ihtiyacıdır (Linklater 1990b: 7). Linklater'ın gündemi belirleyen bu yöndeki yaklaşımı, ilk olarak eşitsizlik ve tahakkümün egemen devlete bağlı siyasal topluluk biçimlerine nasıl dayandığını çözümler, ikinci olarak devletler sisteminin bir sosyal teorisini geliştirir ve üçüncü olarak insan özgürleşimini destekleyen alternatif siyasal topluluk biçimleri üzerine kafa yorar.

Bu kısım, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin siyasal topluluğu yeniden düşünme çabasının üç boyutunu ayrıntılandırır (bkz. Linklater 1992a: 92-7). İlk boyut normatiftir ve siyasal örgütlenmenin dışlayıcı bir biçimi olarak devletin felsefi eleştirisini içerir. İkin-

cisi sosyolojiktir ve modern devlet ile devletler sisteminin ve bunlara eşlik eden mağduriyetlerin kökenleri ve evriminin bir açıklamasını geliştirme ihtiyacından hareket eder. Üçüncüsü ise uluslararası ilişkileri daha fazla özgürleşim ve kozmopolitan ilkeler doğrultusunda yeniden kuracak pratik imkanlarla ilişkili olan eylembilimsel (*praxeological*) boyuttur. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin genel etkisi ve uluslararası ilişkilere başlıca katkısı, siyasal yaşamın normatif temellerine odaklanmasıdır.

Normatif Boyut: Etik Tikelciliğin ve Sosyal Dışlamanın Eleştirisi

Uluslararası ilişkilerle ilgili siyasal ve etik düşünce ve pratiği belirleyen kilit felsefi varsayımlardan biri, modern devletin siyasal topluluğun doğal biçimi olduğu fikridir. Egemen devlet, siyasal yaşamın düzenleyici normal şekli olarak Marx'ın deyimiyle 'fetişleştirilmiş'tir. Bununla birlikte eleştirel uluslararası teorisyenler, bu fetişleştirmeyi sorunsallaştırmak ve devletin kapitalist dünya ekonomisiyle etkileşiminin yarattığı 'ahlaki açığa' dikkat çekmek ister. Bu kısımda eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, siyasal yaşamın normatif temellerine yönelik felsefi sorgulaması ile etik tikelcilik ve sebep olduğu sosyal dışlamanın eleştirisinin anahatlarını çizeceğim.

Tikelciğin felsefi eleştirisi ilk defa ve sistematik olarak Andrew Linklater'ın *Men and Citizens* (1990b) başlıklı eserinde ortaya konuldu. Onun bu eserdeki temel ilgisi, modern siyaset düşüncesinin, vatandaşlara karşı etik ödevleri insanlığın geri kalanına karşı olan etik ödevlerden sürekli bir şekilde nasıl ayrıştırdığının izlerini sürmekti. 'İnsan' ve 'vatandaş' arasındaki bu gerilim pratikte her zaman vatandaşlar lehine çözülmüştür. Pek çok erken dönem modern düşünürün kabul ettiği gibi, belirli evrensel haklar insanlığın tüm üyelerini kuşatacak bir genişlikte düşünülse de, bunlar her zaman tikel olanlara göre artık ve ikincil oldu. Linklater'ın (2007a: 182) saptadığı üzere, hakikaten bu gerilim çoğu zaman 'uzaktaki yabancıların acılarının' önemsizleştirilmesi ve bazen de çektikleri acıların kutlanması amacıyla kullanılmıştır.

Men and Citizens başka şeylerin yanında bir telafi çalışmasıdır. O, 20. yüzyılda özellikle Soğuk Savaş'ın başlaması ve realizmin he-

gemonyasıyla birlikte, artan bir şekilde marjinalize edilmiş evrensel etik üzerine muhakemeye dayanan bir siyaset felsefesini ihya etmeye çalışır. Yani, Stoacı-Hristiyan insanlık toplumu idealini geri getirme ve yeniden kurma uğraşındadır. Bu idealin unsurları doğal hukuk geleneğinde görülebilse de, Linklater bu idealin tam ifadesini bulmak için Aydınlanma geleneğine döner. Linklater, savaşı insanlığın ayrı, içe-dönük, kendisini merkeze alan siyasal birimlere bölünmesiyle açıklayan Kantçı düşünceden, tekil bir topluluğa katılmanın vatandaşları zorunlu olarak insanlığın geri kalanının düşmanı haline getirdiğini acı bir şekilde dile getiren Rousseau'dan ve modern devlette genel ve özel çıkarlar arasında bir çelişki olduğunu gözlemleyen Marx'tan önemli ölçüde etkilenmiştir.

Burada dile getirilen nokta, tikelci siyasal örgütlenmelerin toplumlar arası ayrışmaya ve yabancılaşmaya, sürekli savaş olasılığına ve sosyal dışlamaya yol açtığıdır. Bu tür bir iddia 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinin temelini oluşturur. Montesquieu, Rousseau, Paine ve Kant'ın da aralarında olduğu bu düşünürler için savaş, *ancien regime* (*eski düzen*) siyasetinin bir ifadesi ve devletin bir aracıdır. Marx modern devlet eleştirisini daha da ileri götürdü ve modern devletin, hukukun egemenliğini, özel mülkiyeti ve sermayeyi denetimi altına alarak burjuva özgürlük ve eşitlik ideallerini kapitalizmin yarattığı yabancılaşma ve sömürüyü gizlemek için kullandığını iddia etti. Tabii ki Marx, siyaset ve iktisadın birbirinden ayrılmasının kapitalizmin güç ilişkilerini gizlemek için yaratılmış bir liberal yanılgı olduğunu düşündü. Marx'ın kalıcı içgörülerinden biri Rupert'in kelimeleriyle (2003: 182) 'siyasal yaşam için derin sonuçlar taşıyan sosyal gücün yapılandırılmış ilişkilerinin, kapitalizmin yarattığı görünürde siyasal olmayan iktisadi alanlara –yasakoyucu devletin içinde ve ötesinde– nüfuz etmekte' olduğu fikridir. Bu Marksist perspektiften bakıldığında, modern uluslararası ilişkiler, egemen devletler siyasal sistemi ile piyasa kapitalizminin iktisadi sistemini birleştirdiği ölçüde belli sınıf çıkarlarının kendini evrenselmiş gibi sergilediği bir çeşit dışlama biçimidir. Bu yüzden egemen devletle ilgili sorun, 'sınırlı bir ahlaki topluluk' olarak onun 'biz' ve 'onlar' arasında katı sınırlar empoze ederek, sadece kendi çıkarını düşünen devletler arasında yabancılaşma, adaletsizlik, güvensizlik ve şiddetli

çatışma meydana getiren dışlamayı desteklemesidir (Cox 1981: 137, Linklater 1990b: 28).

Bu tür iddialar son zamanlarda ve özellikle de soykırımlara, devletsiz halkların görülmemiş yer değiştirmelerine ve mültecilere şahitlik etmiş bir yüzyıldan sonra, insanlığın siyasal olarak örgütlenme ve ayrışma temelleriyle ilgili daha genel ve büyük sorulara yol açmıştır. Hutchings'in (1999: 125) belirttiği gibi özellikle de eleştirel teoriyi 'siyasal örgütlenmenin normatif anlamda arzulanan biçimi olarak ulus-devleti sorgulamaya' yöneltti. Diğer eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleriyle uzlaşı içinde olan Hutchings (1999: 122, 135) devlet ve ulusun 'idealize edilmiş değişmez ontolojilerini' sorunsallaştırır. Bununla birlikte Hutchings liberalizmin bireysel 'özne' fikrini de sorgulayarak Linklater'ın ötesine geçer. Onun niyeti öznenin, birey, ulus veya devlet olarak anlaşıldığına bakmaksızın, öz-belirlenime yönelik tüm normatif iddiaların konumunu soruşturmaktır. Yine de Hutchings'in analizi, özneyi kendine-yeten birim olarak sorgulamayı amaçladığı sürece Linklater'ın tikelciliğin felsefi eleştirisini tamamlar ve daha da geliştirir.

Richard Shapcott (2000b, 2001) farklı 'özne' kavramsallaştırmalarının uluslararası ilişkilerde 'ötekiler' ile ilişkileri nasıl şekillendirdiğini inceleyerek bu eleştiriyi devam ettirir. Shapcott'un temel ilgisi, kültürel olarak çoğul bir dünyada adaletin sağlanmasının imkanı üzerinedir. Her ne kadar Habermas'tan çok Hans-Georg Gadamer ve Tzvetan Todorov'dan etkilenmiş olsa da, Shapcott'un özne eleştirisi Linklater ve Hutchings'inkiyle uyum içindedir. O, ben ve öteki arasındaki ilişkide sahici iletişimi ve adaleti engellediği için hem toplulukçu hem de liberal özne kavramını reddeder. Liberal benlik kavramsallaştırmalarının, farklılığı tam olarak tanıma kapasitesine sahip olmadığından 'güçlü bir asimilasyonu' içerdiğini söyler (2000b: 216). Diğer yandan toplulukçular, siyasal topluluğun sınırlarını verili olarak alma ve sonuçta yabancılara ve vatandaş olmayanlara ahlaki iletişimde eşit söz hakkı vermeyi reddetme eğilimindedir. Diğer bir deyişle 'liberaller milli farklılıkların ahlaki önemini yeterince takdir etmezken toplulukçular bu farklılıkları fazlasıyla önemser. Kısacası her ikisi de farklılığa hak ettiği değeri vermez' (Shapcott 2001: 1. Bölüm).

Hutchings, Linklater ve Shapcott'un ortak tasarısı, kimliğin tanımlanmış sınırlılığını tartışmaya açmaktır. Milli sınırlar 'ne ahlaki olarak kesin ne de önemsiz' (Linklater 1998: 61) kabul edildiğinden, bu eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri milli sınırlara yönelik daha az dogmatik bir tavır çağrısında bulunur. Bu sınırlar belli biçimlerde kaçınılmaz olabilir. Bununla birlikte buradaki konu, milli sınırların 'öteki'yle ilişkilerde açıklık, tanıma ve adalet ilkelerine engel olmamasını sağlamaktır (Linklater 1998: 2. Bölüm; Hutchings 1999: 138; Shapcott 2000a: 111).

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, 'yabancıları' belirli haklardan kolayca yoksun bırakabilen kontrol altına alınmamış tikelciliğin tehlikelerine dikkat çekmiştir. Tikelciliğin bu felsefi eleştirisi, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisini, sosyal dışlamanın en önde gelen modern biçimi ve bu yüzden evrensel adalet ve özgürleşimin önündeki en önemli engel olarak egemen devleti sorgulamaya yöneltmiştir. Aşağıdaki kısımda eleştirel uluslararası teorinin, modern devletin siyasal topluluğu nasıl yapılandırdığıyla ilgili sosyolojik değerlendirmesinin anahatlarını vereceğiz.

Sosyolojik Boyut: Devletler, Sosyal Güçler ve Değişen Dünya Düzenleri

Anarşi durumunun ve devletlerin bencil eylemlerinin ya doğal ya da değişmez olduğu yönündeki realist iddiaları reddeden eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, her zaman küçük harfle 'k'- bir *k*onstrüktivizm biçimi olmuştur. Bu nedenle onun temel görevlerinden biri, geleneksel teorilerin verili kabul ettiği fail ve yapıları, sosyal ve tarihsel kurulumunu açıklamaktır.

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, realizmin pozitivist ve ampirist biçimlerine karşı sosyal yapıların öznelerarası bir varoluşa sahip olduğunu düşünen daha hermenötik bir yaklaşımı benimser. 'Yapılar sosyal olarak inşa edilir': Yani Cox 'onlar, sırf halkın ilgili gruplarının öznelerarası varlığına içkin olması sebebiyle nesnel dünyanın bir parçası olurlar' demektedir. Sosyal dünyanın kuruluşunda insan zihninin aktif rolüne izin vermek maddi gerçekliğin inkârı anlamına gelmez; bu ona sadece farklı bir ontolojik konum vermektir. Öznelera-

rası ürünler olarak yapılar, her ne kadar masalar ve sandalyeler gibi fiziksel gerçekliğe sahip olmasa da gerçek ve somut etkilere sahiptir (1992b: 133). Yapılar somut sonuçlar üretir, çünkü insanlar sanki onlar gerçekmiş gibi davranır (Cox 1986: 242). Bu ontoloji görüşü, Cox ve eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin mevcut düzeni anlama çabasının temelini oluşturur.

Devletleri atomistik, rasyonel ve mülkiyetçi olarak kabul eden ve ayrıca kimliklerinin, sosyal etkileşimden önce veya bağımsız bir şekilde varolduğunu varsayan bireyci ontolojiler karşısında (Reus-Smit 1996: 100) eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, daha çok hem bireysel aktörlerin hem de sosyal yapıların tarih içinde ve tarihin etkisiyle nasıl ortaya çıktığını açıklamakla ilgilidir. Örneğin devlet fikrini modern egemen devlete indirgeyen Vestfalyan dogmaya karşı (Cox 1981: 127) eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi modern devleti, siyasal topluluğun sosyal ve tarihsel olarak belirlenmiş belirli işlevler, roller ve sorumluluklara sahip özel bir formu olarak görür. Realizm devleti verili kabul ederken, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi devletin bir sosyal teorisini geliştirmeye çalışır.

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin bu iddiasındaki kritik nokta, siyasal topluluğun egemen biçimi olarak modern devletin gelişimini modernite içinde açıklama gereğidir. Bu yüzden yapılması gereken, devletlerin ahlaki ve yasal ödevlerini nasıl kurduğunu ve bunların, uluslararası ilişkilerin yapısı ve mantığı hakkında belli varsayımları nasıl yansıttığını açıklamaktır. Özellikle Michael Mann ve Anthony Giddens'ın çalışmalarını kullanan Linklater (1998: 4-5. bölümler) 'sınırlı toplulukların' tarihsel sosyolojisi olarak adlandırdığı incelemeyi yürütmektedir.

Linklater daha *Beyond Realism and Marxism* (1990a) adlı yapıtında, modern dünya siyasetinin kurulumunda farklı mantık ve rasyonelleştirme süreçlerinin karşılıklı etkileşimini incelemeye başlamıştı. Fakat *Transformation of Political Community* (1998) kitabında bu analizi, söz konusu süreçlerin daha ayrıntılı bir açıklamasını sunarak ve modern devletin gelişiminde dahil etme ve dışlama sistemleriyle daha güçlü bir bağlantısını kurarak daha da geliştirdi. Onun iddiası, siyasal topluluğun sınırlarının dört rasyonelleştirme sürecinin karşılıklı etkileşimince şekillendiğidir: Devlet inşası, jeopolitik rekabet, kapitalist

endüstrileşme ve ahlaki-pratik öğrenme (Linklater 1998: 147). Beş tekelci güç, bu rasyonelleştirme süreçleri aracılığıyla devletin eline geçer. Devletin bölünmez, devrolunamaz ve özel haklar olarak gördüğü bu güçler; hakim topraklar üzerinde şiddetin meşru araçlarının tekeli hakkı, bu ulusal hukuki yetki alanı içinde vergi koyma özel hakkı, bölünmemiş siyasal bağlılık isteme hakkı, vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklarda tek ve mutlak otorite yetkisi ve uluslararası hukukta hak ve temsil açısından tek özne konumudur (1998: 28-9).

Bu tekelci güçlerin birleştirilmesi, Linklater'ın modern Vestfalyan devletin 'totalleştirici tasarımı' dediği şeyi başlattı. Özetle amaç egemenlik, ülke, milliyet ve vatandaşlığın sınırlarının aynı olması gerektiği varsayımına dayanan bir siyaset fikri üretmekti (1998: 29, 44). Modern devlet, bu sosyal, iktisadi, yasal ve siyasi işlevleri tek ve egemen bir yönetim etrafında topladı ve alternatiflerini peyderpey ortadan kaldırarak uluslararası ilişkilerin başlıca öznesi oldu. Linklater için hayati öneme sahip olan nokta, modern devletin bu totalleştirici tasarımının, sosyal bağı ve dolayısıyla ahlaki ve siyasi topluluğun sınırlarını nasıl değiştirdiğidir. Her ne kadar devlet uluslararası ilişkiler çalışmalarında merkezi bir tema olmuşsa da devletin, vatandaşları bir topluluk içinde bir araya getirip aynı zamanda onları insanlığın geri kalanından ayırırken dayandığı ilkelerin değişen biçimlerini açıklamak için çok az çaba harcanmıştır.

Linklater'ın sosyal bağların değişen doğası üzerine yoğunlaşması, Cox'un (1999) devlet ve sivil toplumun değişen ilişkisine vurgusuyla pek çok ortak noktayı paylaşır. Cox'a göre uluslararası ilişkileri yeniden düşünmenin kilit noktası, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkinin dikkatle incelenmesinde ve böylece devletin sadece farklı tarihsel dönemlerde değil, ayrıca aynı zaman diliminde de farklı biçimler aldığını fark etmekte yatar.

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin yalnızca bir devlet teorisi kurmaya ilişkin olduğunu düşünmemek için devletin, mevcut dünya düzenine şekil veren pek çok güçten sadece birisi olduğu hatırlanmalıdır. Cox (1981: 137-8) mevcut düzenin ve onun yapısal öz-niteliklerinin kapsamlı bir kavrayışının; sosyal güçler, devletler ve dünya düzenleri arasındaki etkileşimi açıklaması gerektiğini savunur. Cox'un yaklaşımında devlet, bir yandan üretim tarafından şekillenen sosyal güçler

ile diğer yandan devletler sistemi ve dünya ekonomisince belirlenen belli bir güç yapılanmasının vücut verdiği bir dünya düzeni arasında 'aracı ama özerk bir rol' oynar (1981: 141).

Cox'un devlet teorisini üzerine kurduğu iki temel ve içiçe geçmiş varsayım vardır. İlki Marksist-Gramscici 'Dünya düzenleri (...) sosyal ilişkilerde temellenir' (Cox 1983: 173) aksiyomunu yansıtır. Bu, askeri ve jeopolitik dengelerdeki gözlemlenebilir değişimlerin aslında sermaye ve emek arasındaki ilişkideki temel değişimlere bağlanabileceği anlamına gelir. İkinci varsayım, Vico'nun devlet gibi kurumların tarihsel üretimler olduğu iddiasına dayanır. Devlet, tarihten soyutlanarak sanki özü tarihi önceleyen bir şeymiş gibi tanımlanamaz veya anlaşılamaz (Cox 1981: 133). Sonuç olarak devletin tanımı 'siyasal yapının sivil toplumdaki temellerini' (Cox 1983: 164) içerecek bir şekilde genişletilir. Kilise, basın, eğitim sistemi, kültür ve benzerlerinin etkileri devlet analizine dahil edilmek zorundadır; çünkü bu 'kurumlar' toplumda devletin güç düzenlemeleriyle uyuşan ve bu düzenlemelere temel oluşturan tutumları, temayülleri ve davranışları üretmeye yardım eder. Sivil topluma ek olarak hükümet mekanizmasını da içeren devlet bu yüzden 'hegemonik sosyal düzeni' kurar ve yansıtır (1983).

Bu hegemonik sosyal düzen, dünya düzeni biçimlerini şekillendiren ve onu taşıyan 'maddi güç, ideoloji ve kurumlar'ın hakim bir düzenlenişi olarak anlaşılmalıdır (Cox 1981: 141). Bundan dolayı Cox için kilit konu, bir dünya düzeninden diğerine geçişin nasıl açıklanacağıdır. O, dikkatini büyük ölçüde 'geçmişte yapısal dönüşümün nasıl gerçekleştiğini' (Cox 1986: 244) açıklamaya adar. Örneğin geç 19. yüzyılda zanaat üretiminin, liberal devletin ve *pax britannica*'nın temsil ettiği bir dönemden kitlesel üretim, ulusçu-refah devleti ve emperyal rekabetin tanımladığı bir döneme doğru gerçekleşen yapısal dönüşümü ayrıntılı denilebilecek bir şekilde incelemiştir (Cox 1987). Son yazılarının çoğunda Cox, küreselleşmenin yol açtığı dünya düzeninin yeniden yapılandırılmasına kafa yormuştur. Kısacası Cox ve çalışma arkadaşı Stephen Gill, üretim ve finansın her geçen gün artan küresel ölçekli örgütlenmesinin, Vestfalyan toplum ve siyasal birim tanımlarını nasıl dönüştürdüğünün kapsamlı sorgulamalarını yapmıştır. Halihazırda yaşanan bu dönüşümün merkezinde, Cox'un 'devletin uluslararasılaşması' dediği şey vardır. Buna göre kapitalist

küresel ekonominin taleplerine ve disiplin mekanizmalarına cevap vermeye daha fazla hazır olabilsin diye devlet, ulusal ekonomilerin yeniden yapılandırması için bir araç olmaktan biraz daha fazla bir konum kazanır. Bu, sermaye gücüne emek aleyhinde büyüme imkanı vermiş, belli fikirleri, çıkarları ve devlet biçimlerini yeniden kurma konusunda daha güçlü bir konum sağlamış ve neo-liberal bir 'ticaret medeniyeti'nin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Gill 1995, 1996: 210; ayrıca bkz. Cox 1993; 1994).

Karl Polanyi'den ilhamla Cox ve Gill, ekonomiyi toplumdan koparark ve ulusallık ile karşılıklı bağımlılık ilkeleri arasında artan gerilimde temellenen karmaşık bir dünya düzeni üreterek devletin sosyal sorumluluklarının, kapitalizmin piyasa mantığının emrine verildiğini iddia eder (Cox 1993: 260-3; Gill 1996). Cox (1999) ve Gill'in (1996) not düştüğü gibi bu iktisadi küreselleşmenin bazı sonuçları; zengin ve yoksul arasındaki kutuplaşma, artan anormallikler, gelişmemiş bir sivil toplum ve sonuçta dışlayıcı popülizmin yükselişidir (aşırı sağ, yabancı düşmanlığı ve ırkçı hareketler).

Cox'un (1999: 4) belirttiği gibi, değişen dünya düzenleri üzerine düşünmenin sebebi 'sosyal adaletten insanlığın aldığı payı iyileştirmek için dünyayı değiştirmeye yönelmiş eylemlere kılavuzluk işlevini yerini getirmektir.' Hem Cox (1989) hem de Maclean'ın (1981) dile getirdiği üzere sonuçta değişimi anlamak herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisinin temel bir özelliği olmalıdır. Dünya düzeninde yapısal dönüşüm potansiyelini çözümlemek için yola çıkan eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, bu yüzden 'özgürleşimci karşı-hegemonik' güçleri teşhis eder ve incelemeye tabi tutar. Karşı-hegemonik güçler, 'merkez' ülkelerin hakimiyetini kırma mücadelesi veren 'Üçüncü Dünya' devletlerinin ittifaklarına benzer bir şekilde devletler veya sivil toplumda 'taban'dan gelen ticaret birlikleri, sivil toplum kuruluşları ve yeni sosyal hareketler gibi 'karşı-hegemonik güçlerin dünya ölçeğindeki ittifakı' olabilir (Cox 1999; Maiguaschca 2003; Eschle ve Maiguaschca 2005).

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin çeşitli sosyolojik analizlerinin temel noktası, halihazırda mevcut sosyal mücadelenin küresel siyasal hayatın normatif temellerinde kesin dönüşümlere nasıl yol açabileceğini aydınlatmaktır. Bu, Linklater'ı (2002a, 2011c) dünya siyasetinde mağduriyet sorununu ele aldığı üç ciltlik iddialı bir çalışma

yapmaya yöneltmiştir. İlk ciltte Linklater'ın amacı, diğer ciltlerde yürütülecek sosyoloji temelli tarihi incelemeler için teorik bir zemin hazırlamak amacıyla mağduriyeti teorileştirmektir. Linklater'ın (2011c: 5) da belirttiği gibi 'projenin ana amaçlarından biri, modern dünyanın mağduriyeti insanlığın tümü için ahlaki ve siyasi bir sorun haline getirmek konusunda bir ilerleme sağlayıp sağlayamadığı ya da bu konuda ne kadar yol aldığını anlamaktır.' Daha spesifik olarak Linklater, tarih boyunca karşılaşılan çeşitli devlet sistemlerini uluslararası ve ulus-aşırı mağduriyetlere nasıl yaklaştıklarını dikkate alarak karşılaştırmak ister. Belirli devlet sistemlerinde ne tür mağduriyetler üretilir ve bu devlet sistemlerine yerleşik kurallar ve normlar hangi oranda ve ne ölçüde mağduriyete karşı etkilidir? Sosyolog Norbert Elias'ın çalışmalarına dayanan Linklater, 'medenileşme sürecinin' modern devletler sistemine etkisini incelemiştir. Şiddete ve acı çekmeye yönelik değişen tavırlar mahcubiyet, suçluluk, utanç ve iğrenme gibi duygulara karşı daha fazla duyarlılık yaratmıştır (Linklater 2011b: 5. Bölüm). Duygulara bu dönüş, özellikle Adorno tarafından kaleme alınan Frankfurt Okulunun bazı erken dönem çalışmaları ve post-yapısalcılıktaki güncel eğilimlerle tutarlılık içindedir. Diğer yandan Kant'ın Kategorik Buyruğu ile özdeşleşen soğuk rasyonalizmden bir uzaklaşmadır. Linklater için duygulara dönüşteki asıl nokta, acı çekmeyi ve dayanışmayı teorik uğraşın merkezine yerleştirmektir. Ayrıca bu, kozmopolitanizmin merhamet, sempati ve diğer duygusal bağlılıklarda nasıl temellendirilebileceğini anlamaya yönelik bir girişimdir.

Modern devletler sistemince medenileşme yönünde bazı kazanımlar elde edilmiş olsa da gayri medenileşme tehdidi sona ermiş değildir. El-Kaide'nin giriştiği terörist saldırılara farklı tepkiler verilse de Linklater (2002b, 2007), Beyaz Saray'ın kötülüğe karşı medeniyet savaşı retoriğinin ve küresel işkence karşıtı normların esnetilmesinin, 'medenileşme sürecini tersine çevirecek' potansiyelleri serbest bırakmasından kaygılanmaktadır. ABD önderliğindeki 'teröre karşı savaş', askeri araçları önceleyerek, daha çok masum insanın yaşamını riske atarak, uluslararası hukuk kurallarını askıya alarak ve 'anayasal işkence'yi kullanarak 'çok daha az insanın önlenebilir acıya maruz kaldığı bir dünya vizyonu fırsatının kolayca geri gelmeyecek bir şekilde kaçırılıp kaçırılmadığı' sorusunu gündeme taşımıştır (Linklater

2002b: 304). Linklater'da gizli, başkalarının yazılarında açık bir şekilde varolan iddia, dünya düzenine en büyük tehdidin bu tür affedilemez suçlar işleyen teröristlerden değil ABD'nin tepkisinden gelebileceğidir. ABD, teröre karşı yürüttüğü savaşta kendini uluslararası toplumun kuralları, normları ve kurumlarıyla bağlı görmeyerek sadece barışçıl ve adil bir dünya düzeni olasılığını azaltmamakta, aynı zamanda tam da üzerine kurulduğu 'medenileştirici' ilke ve uygulamaların da altını oymaktadır (Booth ve Dunne 2011; Devetak 2005; Habermas 2003a, 2006).

Eylembilimsel Boyut: Kozmopolitanizm ve Söylem Etiği

Bir devletler sistemi sosyolojisinin arkasındaki temel niyetlerden biri, modern devletin totalleştirme projesini açığa çıkarmanın ve daha açık ve dahil edici topluluk biçimlerine gidişin imkanlarını değerlendirmektir. Bu, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, totalleştirme projeleri önemli ölçüde başarılı olsa da, henüz modern siyasal yaşamı tamamıyla ele geçirmediği yönündeki inancını yansıtır. Bu projeler, 'aynı ülkenin vatandaşlarının birbirlerine karşı ödevlerinin insanlığın geri kalanına karşı sahip oldukları ödevleriyle çatıştığı zamanlarda ahlaki kaygı duygusunu silememiştir' (Linklater 1998: 150-1). Bu kısımda, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, kozmopolitan vatandaşlığı derinleştirip kapsayıcı kılan insanda arta kalan ve yerleşik bu ahlaki kaygı ve birikmiş 'ahlaki sermaye' ışığında, topluluğun anlamını yeniden düşünme girişiminin anahatları verilecektir. Bu anahat, sadece sosyal dışlama uygulamalarını ortadan kaldırmaya çalışan güçleri değil aynı zamanda egemen devletler sistemini, kozmopolitan küresel yönetişim yapılarıyla değiştirmeye ya da en azından tamamlamaya çalışanları da tespit etmeyi içerir. Thomas Diez ve Jill Steans (2005: 132) için bu, diyalojik ideali somutlaştıran kurumsal gelişmeleri sağlamak anlamına gelir; Hauke Brunkhorst ve Habermas içinse bu, 'dünya devleti olmadan küresel yönetişim'i ve 'post-ulusal devletler olmaksızın post-ulusal demokrasiler'i hayata geçirmek anlamına gelir (Scheuerman 2008 ve 2011).

Linklater'ın çalışması, uluslararası ilişkilerde siyasal topluluk ile ilgili yapılmış en güçlü ve kapsamlı soruşturmadır. Linklater *Trans-*

formation of Political Community (1998) başlıklı eserinde iddiasını, siyasal topluluğu etkileyen 'üçlü bir dönüşüm' üzerinden ayrıntılandırır. Linklater'ın saptadığı üç dönüşüm eğilimi şunlardır: Ahlaki, siyasal ve yasal ilkelerin evrenselleştirilmesi gerektiğine ilişkin ilerici kabul, maddi eşitsizliğin azaltılması gerektiği ısrarı ile kültürel, etnik ve cinsiyet temelli farklılıklara saygıyla yaklaşılmasına yönelik artan talepler. Bu üçlü dönüşüm egemenlik, ülke, vatandaşlık ve milliyetçilik arasındaki bağı yerinden etme ve yönetişimin daha kozmopolitan biçimlerine geçme imkanını açan süreçleri saptar. Bu açıdan eylembilimsel boyut, normatif boyut ile başlayan halkayı, modern devlet tikelciliğinin eleştirisini daha da ileri taşıyarak tamamlar. Bununla birlikte bu eleştirinin ince bir revizyonunu da not etmeliyiz. Linklater'a göre modern devletler sadece fazlaca tikelci değil aynı zamanda fazlaca evrenselcidir (Linklater 1998: 27). O burada daha önce yaptığı tikelcilik eleştirisini incelikle yeniden ele alır. Bunu yaparken evrenselciliğin, meşru farklılıkları görmediği sürece marjinalize edilmiş veya savunmasız belli grupları görmezden gelme veya bastırma riski taşıdığı yönündeki feminist ve post-modern iddiaları dikkate almıştır. Yine de Linklater'ın eleştirisi, Aydınlanmanın egemen devletler sistemi eleştirisi ve insanların birbirini eşit ve özgür olarak kabul edip muamelede bulunduğu evrensel bir dünya tasarımıyla uyum içinde olmaya devam etmektedir.

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin bir bütün olarak hedefi, siyasal topluluğu sadece egemen devletin sınırlarının ötesine geçirerek değil aynı zamanda o sınırlar içinde derinleştirerek siyasal topluluğun yeniden yapılanmasını desteklemekse, o halde daha karmaşık, çok-katmanlı bir yönetişim yapısı sunmalıdır. Sonuçta bu, devleti sosyal dışlamanın etkisini azaltan ve demokratik katılımı genişleten siyasal eylemin alternatif çerçeveleri içinde yeniden kurmakla olur.

Bu vizyonu gerçekleştirmede kilit nokta, Vestfalyan sistemin ayrılmaz parçası olan egemenlik ile siyasal birlik arasındaki bağlantıyı koparmaktır (Devetak 1995a: 43). Dışlayıcılığın ötesinde bir siyasal topluluk formu, Linklater'a göre post-egemen veya post-Vestfalyan olur. O, güç, otorite, ülkesellik ve bağlılığın tek bir toplulukta yoğunlaşması ve tek bir yönetişim alanının tekelinde olması gerektiği fikrini terk eder. Modern egemen devlet küreselleşen bir dünyada var olan

bağlılıklar, kimlikler ve çıkarlar arasındaki aracı rolünü artık etkili ve özel bir şekilde yapamaz (bkz. Devetak 2003). Linklater (1998: 60, 74) daha adil ve karmaşık aracılıkların, modern devletin başardığı 'yıkıcı kaynaştırma'yı aşarak ve daha geniş diyalog topluluklarını destekleyerek geliştirilebileceğini savunur. Bu nedenle nihai sonuç, daha kozmopolitan bir siyasal örgütlenme biçimi bağlamında devleti 'merkezsizleştirmek'tir.

Bu, devletlerin, kendilerini uluslararası toplumun örtüşen biçimleri içine yerleştirmesini ve kurmasını gerektirir. Linklater (1998: 166-7) üç biçim sayar. İlki, birlikte varoluş ilkelerinin 'bağımsız siyasal toplulukların özgürlüğü ve eşitliğine saygıyı koruma işlevi gördüğü' çoğulcu bir devletler toplumudur. İkincisi, somut içerikli belirli ahlaki amaçlar üzerinde uzlaşmış 'dayanışmacı' bir devletler toplumudur. Üçüncüsü, devletlerin ortak siyasi ve ahlaki normları kurumsallaştırmak için bazı egemenlik haklarını ve güçlerini bıraktıkları post-Vestfalyan bir çerçevedir (bkz. Habermas 2006). Uluslararası toplumun bu alternatif çerçeveleri, siyasi topluluğun sınırlarını 'dışarıdakilere' karşı ödevlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisini artırarak ve Linklater (1998) ve Shapcott'un (2001) 'diyalojik kozmopolitanizm' dediği şeye katkıda bulunarak genişletecektir.

Linklater ve Shapcott, 'ince kozmopolitanizm' olarak adlandırdıkları fikri savunurlar. 'İnce kozmopolitanizm', evrensel iddiaları desteklerken farklılıklara da hakkını verir (Shapcott 2000b, 2001). Böyle bir kurguda, egemen devletlere veya daha başka siyasal örgütlere bağlılıklar mutlak olamaz (Linklater 1998: 56; Devetak 2003). Sosyal bağların ve ahlaki bağlılıkların çeşitliliğini tanıyan 'ince kozmopolitan' ruh, siyasal topluluğun türlerini ve seviyelerini çoğullaştırmaya çalışır (Linklater'ın 'ince' kozmopolitanizmine yönelik eleştiriler için bkz. Geras 1999 ve Walker 1999). Bununla birlikte bunun insanlığa karşı ödevlerin diğer tüm ödevleri bastırması anlamına gelmediği belirtilmelidir. İnce kozmopolitan bir çerçevede sabit-değişmez ahlaki hiyerarşi bulunmaz (Linklater 1998: 161-8, 193-8). İnce kozmopolitanizmin bu biçimi, diyalog ve rıza ideallerini tasarısının merkezine yerleştirir ve Habermas'ın (2006) dili kullanılırsa, uluslararası ilişkileri ahlakileştirmeye değil hukukileştirmeye çalışır. Yani Habermas'ın kozmopolitan eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, 'bir dünya yöneti-

minin olmadığı küresel bir iç siyaset'i gerçekleştirebilmek için, 'uluslararası hukukun anayasallaştırılması'nı genişletmek ister (Habermas 2006: 135-7). Bu çok seviyeli küresel çerçevenin amacı, uluslararası barışı güven altına alma ve insan haklarını korumayla sınırlıdır (Habermas 2006: 8. Bölüm; ayrıca bkz. Beardsworth 2011: 32-40).

Kozmopolitanizmin bir diğer biçimi, birlikte ve ayrı ayrı yaptıkları çalışmalarla David Held ve Daniele Archibugi tarafından geliştirilmiştir (Archibugi ve Held 1995; Archibugi 2002, 2004a). Onların çalışmaları, küreselleşmenin demokrasiye yönelttiği tehlikelerin ve sunduğu fırsatların kabulünden hareket eder. Demokrasiyi küreselleştirmeye çalıştığı kadar küreselleşmeyi de demokratikleştirme uğraşındadır (Archibugi 2004a: 438). *Kozmopolitan* demokrasinin temel çabası, Archibugi'nin (2002: 28) sorduğu soru tarafından tam olarak yakalanır: 'Demokrasinin ilkeleri ve kuralları niçin bir siyasal topluluğun sınırlarında bitmek zorundadır?' Archibugi'nin açıkladığı gibi mesele 'sadece daha geniş bir alanda alışkın olageldiğimiz modeli kelimesi kelimesine kopyalamak değildir' (2002: 29). O, farklılaştırılmış demokratik katılım yolları aracılığıyla hukukun egemenliğini ve vatandaşların siyasi yaşama dahil oluşunu güçlendirme meselesidir. Archibugi, (2004b) insani müdahaleyi yöneten kozmopolitan ilkelerin anahatlarını ortaya koymaya dek gitmiştir. Bu tartışmalı teklif, Soğuk Savaş sonrası gelişmelerden ve büyük ölçekli insani acılar söz konusu olduğunda uluslararası toplum nezdinde egemenliği askıya almaya dönük artan bir istekten kaynaklanır. 'Bir insani müdahalenin ne zaman gerekli olduğuna karar verme yetkisine kimin sahip olduğu' hakkında zor pratik sorular geçerliliğini korusa da, Archibugi (2004b), devletlerin insani amaçlar adı altında tek taraflı olarak müdahalede bulunabilecekleri fikrini sert bir şekilde reddeder (ayrıca bkz. Devetak 2002, 2007).

Bu son kısımda diyalog temasına vurgunun, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinde nasıl kullanıldığına kısaca bakılacaktır. Linklater, Habermas'ın söylem etiği nosyonunu kendi diyalojik yaklaşımı için bir model olarak almaktadır. Söylem etiği, temelde, ahlaki bir çerçeve içinde siyasi sorunların çözümüne müzakereci, rıza yönelimli bir yaklaşımdır. Habermas (1984b: 99) tarafından ayrıntılandırıldığı üzere söylem etiği iletişim halindeki öznelerin inanç ve eylemlerini

açıklama ihtiyacı üzerine kuruludur. Böylece iletişim halindeki öznelere, inanç ve eylemlerin hangisinin kavranıp anlaşılabileceği ve buna bağlı olarak hangisini kabul edebileceği veya reddedebileceği hakkında ölçütler sunar. Siyasi kararların veya normların, eğer meşruiyet kazanacaksa, genelleştirilebilir olması ve kamusal sorgulamanın normatif talepleriyle uyumlu olması gerektiği fikrine dayanan Kantçı ilkeye bağlıdır. Bir uluslararası ilke, sosyal norm veya kurum, meşruiyetini kaybettiği zaman veya üzerlerindeki uzlaşma ortadan kalktığında, söylem etiği yeni ilkeler veya kurumsal düzenlemelere ilişkin uzlaşmayla karar alınmasında bir aracı olarak tartışmaya dahil olur. Söylem etiğine göre yeni siyasi ilkeler, normlar veya kurumsal düzenlemelerin geçerli olduğunun söylenebilmesi ancak bu unsurlar tarafından etkilenen herkesin onaylamasına bağlıdır.

Buradaki amaçlarımız açısından belirtilmesinde fayda olan üç özellik vardır. İlk olarak söylem etiği *dahil edici*dir. Açık ve dışlayıcı olmayan diyalog için gereken şartların kurulması ve sürdürülmesine yöneliktir. Müzakere konusu olan ilke, norm veya kurumun etkileyeceği hiçbir birey veya grup, diyaloğa katılımdan dışlanmamalıdır. İkinci olarak söylem etiği *demokratik*tir. Demokratik müzakere ve rızaya dayalı bir kamusal alan modeli üzerine kuruludur. Bu modelde katılımcılar, 'herhangi bir iletişimdeki geçerlilik iddialarına meydan okuyarak gerekçelendirilmiş bir mutabakata dayanan karşılıklı anlayışa ulaşmak' amacıyla 'tartışmacı rasyonalite'yi kullanırlar (Risse 2000: 1-2). Söylem etiği, dahil edici ve demokratik güdüleri birleştirerek hangi ilkeler, normlar ve kurumsal düzenlemelerin 'herkes için eşit oranda iyi' olacağını test eden bir yöntem sunar (Habermas 1993: 151). Üçüncü olarak söylem etiği, ahlaki-pratik akıl yürütme biçimidir. Bu şekliyle o, ne faydacı hesaplamalar ve elverişlilik ilkesince yönlendirilir ne de empoze edilmiş bir 'iyi yaşam' fikri tarafından belirlenir; aksine ona prosedürel hakkaniyet yol gösterir. O, ahlaki ilkelerin belli-somut içeriklerinden daha çok bu ilkeleri gerekçelendiren yöntemle ilgilidir.

Söylem etiğinin dünya siyasetinin yeniden inşasına, burada sadece kısaca özetlemekle yetineceğimiz üç genel katkıda bulunduğu söylenebilir. İlk olarak, rıza temelli ve müzakereci yaklaşımıyla söylem etiği demokratik karar alma süreçleri için prosedürel rehberlik önerir.

Üretim ve finansın küreselleşmesi, halkların yer değiştirmeleri, yerli halkların ve yerel grupların meydan okumaları, çevresel kötüleşme ve benzerlerinin yol açtığı sosyal ve maddi değişimler sonucunda 'ulusal karar alma birimlerinin varlığının sürdürebilirliği ve sorumlu tutulabilirliği' sorgulanmaktadır (Held 1993: 26). Held'in gündeme getirdiği sorular (1993: 26-7), egemen devletin demokrasi açığıyla malul doğasını aydınlatır: 'AIDS veya asit yağmurları veya yenilenebilir kaynakların kullanımına ilişkin kararlarda kimin rızası gereklidir ve kimin bu kararlara katılması gerekçelendirebilir? İlgili seçim bölgesi nedir: ulusal, bölgesel ve uluslararası?' Küreselleşme şartlarında söylem etiği sadece karar alma süreçlerine 'kimin' katılacağı sorusunu değil aynı zamanda bu kararların 'nasıl' ve 'nerede' alınacağı sorularını da gündeme taşır. Buradaki kilit nokta, Linklater'ın (1999: 173) ifadesiyle, sosyal ve siyasal yaşamın tüm seviyelerinde 'diyalojik ideali somutlaştıran kurumsal düzenlemeleri geliştirmektir'; ya da Hauke Brunkhorst'ın (2002) ifadesiyle, küresel anayasacılık normlarıyla şekillenmiş sağlam kamusal alanlar geliştirerek birçok düzeyde müzakereci demokrasinin sağlanmasıdır. Bu, uluslararası hukuku anayasalaştırmanın yanında dikkati, gelişen bir küresel ve uluslararası kamusal alana çeker. Bu kamusal alanda "sosyal hareketler, devlet-dışı aktörler ve 'küresel vatandaşlar' küre ölçeğinde gücün ve otoritenin uygulanması konusunda devletler ve uluslararası kurumlarla diyaloga girer" (Devetak ve Higgot 1999: 491). Marc Lynch'in (1999, 2000) göstermiş olduğu gibi, bu kesişen ulus-aşırı kamuoyları ağı, sadece bireysel devletlerin dış politikalarını etkilemeye çalışmakla kalmaz, aynı zamanda stratejik etkileşimin yapısal bağlamını düzelterek uluslararası ilişkileri değiştirmek için uğraşır. Risse'nin (2000: 21) dikkat çektiği üzere küresel bir kamusal alanın varlığı, 'aktörleri davranışlarını düzenli ve rutin bir şekilde açıklamak ve gerekçelendirmek zorunda' bırakır. Neta Crawford (2009) dünya siyasetinin hakim karakteristiği olan 'konuşma'nın, daha ileri düzeyde bir kurumsallaşmaya ve tartışma ile ikna etmenin kaba güce başvurmanın yerini alacağı alanların gelişmesine katkıda bulunacağını göstererek bu argümana destek çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, konuşmanın –tartışma, ikna etme ve diğer iletişimsel eylem biçimleri– kurumsallaşması, küresel yönetişim kurumlarının, 'ilgili taraflara sesini duyurma fırsatları' sunarak daha geniş bir meşruiyet

elde etmesini sağlamış ve müzakere yoluyla 'sorun çözme kapasitesini' artırmıştır (Risse 2004). Burada, Axel Honneth'in 'tanınma mücadelesi' çalışmasına artan ilgi göze çarpar. Jürgen Haacke (2005) ve Martin Weber, Honneth'in sosyal çatışma, sosyal kimlik ve dayanışmanın kaynaklarına ilişkin görüşünün incelenmesinin uluslararası ilişkiler çalışmaları için faydalı olabileceğini ikna edici bir şekilde göstermiştir. Honneth'in yaklaşımı, karalama, tahakküm ve dışlama deneyimlerinin nasıl özünde ahlaki iddialar taşıyan tanınma mücadelesini harekete geçirebildiği hakkında bir bakış açısı sunar.

İkinci olarak söylem etiği, şiddetli çatışmaları denetim altında tutmak ve etkilenen tüm taraflarca kabul edilebilecek çözümlere ulaşmak için bir yöntem önerir. Kozmopolitan demokratik yöntemler, mağduriyeti uluslararası ilişkilerden mümkün olduğu kadarıyla kaldırmak için düzenlenir. ABD ve Birleşik Krallık'ın Mart 2003 tarihindeki Irak istilası, Habermas'ı 'devletlerarası ilişkilerde çok taraflı irade oluşumunun basit bir şekilde sadece seçenekler arasından bir seçenek olmadığını' söylemeye yöneltti. Habermas'a (2003: 369) göre 'ABD' uluslararası hakların garantörü rolünü terk ederek, uluslararası hukuku ihlal ederek ve BM'yi yok sayarak 'normatif otoritesini ayaklar altında almıştır.' Acımasız bir rejimin çöküşü büyük bir siyasi başarıysa da Habermas savaşı kınadı ve Irak işgalinin kendisinin ve diğer eleştirel teorisyenlerin şartlı destek verdiği bir insani müdahale olarak Kosova Savaşı'yla karşılaştırılmasına karşı çıktı. Habermas'ın Irak savaşını kınamasının sebepleri, bu savaşın söylem etiğinin herhangi bir kriterini yerine getirmekte başarısız kalmasıydı. ABD ve Birleşik Krallık, argümanlarını soru işaretlerine açık istihbarat bilgilerine dayandırmakla kalmadılar, aynı zamanda anlaşmazlık çözümlerinin yerleşik normlarını ihlal ettiler ve karşılıklı anlayış ile gerekçeli-makul uzlaşmayı amaçlayan 'hakikat arayışı'na ikna edici bir bağlılık göstermediler.

Üçüncü olarak söylem etiği, insanlığın siyasi olarak örgütlenirken kullandığı ilkeleri eleştirme ve gerekçelendirme yöntemi sunar. Söylem etiği, dahil etme ve dışlama ilkeleri üzerine kafa yorarak siyasi yaşamın normatif temelleri ve küresel siyasi yaşamı idare eden kurumlar üzerine düşünebilir. Söylem etiği içindeki ahlaki bakış açısından değerlendirildiğinde, bir topluluk biçimi olarak egemen devlet adil değildir; çünkü dahil etme ve dışlama ilkeleri, düzenlemenin etki-

leyeceği herkesin tartışmaya katılabilmiş olduğu açık diyalog ve müzakerenin sonucu değildir. Egemen devletin temelini oluşturan sosyal bağın dışlayıcı doğasına karşı söylem etiği 'herkesin herkesle sosyal bağını koruyan' (Habermas 1987: 346) dahil edici bir amaç taşır. Bu, bir anlamda Kant'ın tüm insanlığı kapsayan ortak-yasa koyucular topluluğu idealini gerçekleştirme yönünde bir girişimdir (Linklater 1998: 84-9). Linklater'ın (1998: 10) iddia ettiği gibi 'tüm insanlar, ilke olarak küresel düzenlemelerin meşruiyetine karar veren evrensel söylem topluluklarında eşit bir şekilde yer alma hakkına sahiptir.' Kısacası söylem etiği, insanlığın siyasal örgütlenmesinin zoraki olmayan ve kısıtlanmamış bir diyalog sürecince karar verildiği kozmopolitan bir ideali savunur.

Sonuç

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin, ortaya çıktığı 1980'lerin başından itibaren, uluslararası ilişkiler teorisine önemli bir katkı yaptığı konusunda çok az şüphe olabilir. Bu katkılardan biri, bilgi ile siyaset arasındaki bağın farkındalığını artırmak olmuştur. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, nesnel gözlemci ve yansız/bağımsız seyirci olarak görülen teorisyen fikrini reddeder. Aksine teorisyen, sosyal ve siyasal yaşamın içindedir ve tüm teoriler gibi uluslararası ilişkiler teorileri de farkında olunsun ya da olunmasın önceden var olan çıkar ve kanaatler tarafından belirlenir. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin yaptığı ikinci katkı, modern devlet ve siyasal topluluk kavramlarını yeniden düşünmektir. Geleneksel teoriler devleti olduğu gibi alma eğilimindedir ama eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi, siyasal topluluk sınırlarının oluşumu, devamı ve dönüşümünün değişen biçimlerini çözümler. O sadece sosyolojik bir açıklama getirmez, aynı zamanda dahil etme ve dışlama pratiklerinin güçlü bir normatif çözümlemesini sunar. Eleştirel teorinin uluslararası ilişkilerin alternatif bir teori ve pratiğini geliştirme amacı, modern egemen devletler sistemine eşlik eden dışlayıcı dinamikleri aşma ve küre ölçeğinde barış, özgürlük, adalet, eşitlik ve güvenliği daha fazla geliştirecek bir dizi kozmopolitan düzenleme inşa etme olasılığına dayanır. Bu sebeple, küresel özgürleşim siyasetinin gelişmesi amacıyla, küresel siyasetin normatif temellerini radikal şekilde yeniden düşünmeye yönelik bir çabadır.

8.

Post-yapısalcılık

RICHARD DEVETAK

Post-yapısalcılık, insan ve toplum bilimlerinde en tartışmalı teorilerden biri olagelmiştir. Bu durum Uluslararası İlişkilerde de hiç farklı değildir; ahlaki göreceliliği ve irrasyonaliteyi savunma (Halliday 1994; Spegele 1992), post-yapısalcılığın 'kurucu babaları'nın eserlerini yanlış yorumlama, 'sansürleme,' 'yağmalama' (Blair 2011; Jarvis 2000; Selby 2007; Spegele 1992) ve söylemsel idealizm ve 'hakikat'i hiçe sayma (Halliday 1994) gibi suçlamaları kapsayan sözümona birçok entelektüel kusuru nedeniyle eleştirmenler bu teoriye tavır almaya devam etmektedir. Bu eleştirmenlerden birinin ifadesiyle, post-yapısalcılık 'uluslararası ilişkileri kavrayışımızı daha ileri götürecek bir teorik çerçeveyi mümkün kılacak otantik bir yenilik getirememiştir' (Blair 2011: 828). Böylesine ateşli suçlamalar ve tartışmalar, insanda bu teoriye karşı hiç şüphesiz akademik bir merak uyandırmaktadır. Keza akademi dünyasında sebep olduğu tedirginlik hiç de küçümsenecek gibi değildir. Bu bölüm direkt olarak post-yapısalcılığa yöneltilen suçlamalar karşısında onu savunma amacı gütmemekle birlikte, post-yapısalcılığın herhangi bir 'teorik yenilik' getirmediği iddiasına karşı bir cevap vermeye çalışmaktadır. Bu bölümde, bu teoriye daha sempatik bir şekilde –post-yapısalcılığı kendi kavram ve yöntemiyle ele alarak– yaklaşıldığında, uluslararası ilişkilere yaptığı katkıların daha adil bir değerlendirmesinin mümkün olacağı ileri sürülmektedir.

Bu bölüm dört ana kısma ayrılıyor. İlk kısımda uluslararası ilişkiler çalışmalarında bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye odaklanılıyor.

İkinci kısımda post-yapısalcıların kullandıkları metinsel stratejiler tartışmaya açılıyor. Üçüncü kısımda post-yapısalcıların devleti nasıl ele aldıkları üzerinde duruluyor. Son kısımda ise post-yapısalcılığın siyasal kavramının yeniden düşünülmesi ve kavramsallaştırılmasına yönelik çabalarına ışık tutuluyor.

Uluslararası İlişkilerde Bilgi ve İktidar

Ortodoks sosyal bilimler anlayışı, bilginin mutlaka iktidarın etkisinden muaf tutulmasını salık vermektedir. Uluslararası ilişkiler çalışmaları da dahil tüm bilimsel aktivite süreçlerinde değer, çıkar ve iktidar ilişkileri, dış etkilerden arındırılmış ve saf akla dayalı objektif bilginin elde edilebilmesi için bir kenara bırakılmalıdır. Kant'ın (1970: 115) 'iktidar, aklın özgürce muhakeme etmesini engeller' uyarısı bu anlayışı en güzel şekilde yansıtmaktadır. Friedrich Nietzsche ve Michel Foucault gibi düşünürlerin çalışmalarını temel alan post-yapısalcılık tam da bu görüşü sorgulamaktadır.

Post-yapısalcılık, bilgi üretim sürecini bilişsel bir mesele olarak görmekten çok normatif ve siyasi bir mesele olarak görmektedir (Shapiro 1999: 1). Örneğin Nietzsche, 'dünya hakkında bir şey söylediğimizde kaçınılmaz olarak dünya anlayışımız hakkında da bir şey söylemiş oluruz; bu, kavramaya çalıştığımız olay ve olgulara ilişkin bir şey değil, aksine zamanla edindiğimiz ve dilimize kodlanan bilmeye dair varsayımlar ve göreneklerimize ilişkin bir şeydir' demektedir (Bleiker ve Chou 2010: 9). Bu sebeple, Roland Bleiker ve Mark Chou'nun (2010) mükemmel bir şekilde ortaya koyduğu gibi, Nietzsche bilgi üretiminde dile ve özellikle de tarz ve metafora büyük bir önem atfetmektedir. Bu anlayışa göre dil tarafsız ve katıksız bir iletişim aracı olmaktan daha çok, dünyayı anlamlandırmamızı mümkün kılan alışkanlıklar, âdetler, değerler ve önyargılar kümesine aracılık etmektedir.

Nietzsche'ye oranla tarz sorunuyla çok daha az ilgili olan Foucault, bilginin tarafsız olduğu düşüncesini alaşağı etmek noktasında Nietzsche'den hiç de aşağı kalmamaktadır. Bilhassa bilgi ile güç alanlarını birbirine bağlayan ortak bir zemin olup olmadığını görmek istemiştir. Foucault'ya göre yorumlama şekilleriyle iktidarın işleyişi arasında kimliğe indirgenemeyecek genel bir tutarlılık söz konusudur.

İktidar ve bilgi karşılıklı olarak birbirlerini desteklemekte ve direkt olarak birbirini imlemektedir (Foucault 1977: 27). O halde yapılması gereken, iktidarın işleyişinin modern dünyanın sosyal ve siyasi yapılarıyla nasıl uyum içerisinde olduğunu ortaya koymaktır. Örneğin *Discipline and Punish* (1977) adlı eserinde Foucault, ceza sisteminin gelişiminin sosyal bilimlerle olan yakın ilişkisini incelemektedir. Buna göre, "'hukuki-epistemolojik' düzenin tek bir süreci" bir yandan cezaevinin tarihini, diğer yandan da insan bilimlerini işaret etmektedir (1977: 23). Başka bir ifadeyle cezaevi, modern toplum ve modern insanın dünyasını algılama şekliyle tam bir uyum içerisindedir.

Uluslararası ilişkilerde bu tarz analizler farklı birçok düşünür tarafından yapılmıştır. Richard Ashley, Foucault'nun devletin ve 'insan'ın bilgisi arasında 'içkinlik kuralı' olarak adlandırdığı, bilgi-iktidar bağıntısının bir boyutunu ortaya koymuştur. Ashley'in (1989a) ifade ettiği gibi 'modern devlet yönetimi, modern insan yönetimidir'. Ashley 'egemenlik paradigması'nın aynı anda nasıl belli bir epistemolojik duruşu ve modern siyasi bir hayat tarzını ortaya çıkardığını göstermeye çalışmaktadır. Bir yanda, bilginin egemenliğinin 'dünyanın belli bir şekilde düzenlenmesinin Tanrı vergisi olmadığını bilen, akleden kahraman insan figürüne' dayandığına ve 'insanın tüm bilginin kaynağı olduğuna, tarihe anlam verme hakkını insanın elinde bulundurduğuna ve akıl yoluyla insanın bütüncül bilgiye, özerkliğe ve iktidara sahip olacağına' yönelik bir inanç vardır (1989a: 264-5). Diğer yandan, modern siyasi hayatın kurucu ilkesinin egemenlik olduğuna inanılmaktadır. Devlet, verili ve sınırları tanımlanmış ve kendi hemcinsleriyle etkileşim içerisindeki egemen insanla karşılaştırılmaktadır. Jenny Edkins ve Véronique Pin-Fat'ın (1999: 6) ifade ettiği gibi egemenlik 'en temel gösteren'dir. 'İnsan' ve devlet egemenlikle özdeşleştirilirken, uluslararası ilişkiler egemenliğin olmadığı bir alan (ya da başka bir ifadeyle birden fazla egemenin bulunduğu alan) olarak tanımlanmaktadır. Özetle, uluslararası ilişkilerin teorisi ve pratiği kurucu egemenlik ilkesince şekillenmektedir.

Soybilim (Genealogy)

Uluslararası ilişkilerde birçok post-yapısalcı yaklaşım için temel bir kavram olan soybilimin anlaşılması oldukça mühimdir. Basit bir ifa-

deyle soybilim, bilgi-iktidar ilişkisinin önemini ifşa ve tescil eden bir çeşit tarihsel düşüncedir. Nietzsche'nin soya/kökene yönelik geliştirdiği radikal eleştiri soybilime en iyi örnektir. Roland Bleiker'ın (2000: 25) ifadesiyle soybilim 'şeylerin kökenlerinin inşası ve geçmişin belli temsillerine –ki bu temsiller gündelik hayatımızı kesintisiz bir şekilde yönlendirmekte ve siyasi ve toplumsal tercihlerimizi şekillendirmektedir– anlam verme süreçlerine odaklanmaktadır.' Aynı şekilde, tarihin dışında olduğu düşünülen ve tarih yazım ve yapım sürecinde üzeri örtülen, saklanan ve dışlanan şeyleri veya fikirleri tarihselleştiren bir çeşit tarihtir.

Soybilim bir bakıma bir başlangıç, gelişme ve sona sahip bütüncül bir yapı arz eden, teleolojik bir tarih fikrini mümkün kılan dışlama ve karartma süreçlerini ifşa etmeyi kendine amaç edinmiş karşı-tarihlerin yazımıyla ilgilenmektedir. Soybilim perspektifinden bakıldığında tarih, gerçeğin ve anlamın tedrici bir şekilde belirmesine tanıklık etmemektedir. Aksine, 'tahakküm düzeninin sürekli bir şekilde yeniden üretimini' (Foucault 1987: 228) yahut da en azından rakip yorumlar arasındaki 'çekişmelerin farklılığını ve spesifikliğini' sergilemektedir (Vucetic 2011: 1300). Tarih, bilgi ve iktidar alanında peşi sıra ortaya çıkan tahakküm ve baskı sistemleri şeklinde ilerlemektedir ve soybilimciye düşen görev öznelerin, nesnelerin, eylem ve bilgi alanlarının inşasında açılan ya da kapatılan birçok farklı yörüngeyi açığa çıkararak tarihin maskesini düşürmektir. Daha da ötesi, soybilime göre tek ve büyük bir tarih yoktur; ritim, tempo ve bilgi-iktidar etkileri bakımından birbiriyle örüntü içerisinde birçok farklı tarih aynı anda bulunmaktadır.

Soybilim, tarihte şeylerin kökeninin ve anlamının objektif olarak tespit edileceği fikrine karşı çıkan perspektivizmi desteklemektedir. Soybilim her türlü bilginin belli bir zaman ve mekanda konumlandığı ve belli bir perspektifi yansıttığının altını çizen özcü-karşıtı bir duruşu benimsemektedir. Bilme eyleminde bulunan her özne, belli bir siyasi ve tarihi bağlamda konumlandırılmakta, bu bağlam tarafından şekillendirilmekte ve özel kavramlar ve bilgi kategorileriyle hareket etmek zorunda bırakılmaktadır. Koşullandırılmamış bir bilgiden söz etmek asla mümkün değildir. Eldeki bağlam ve pozisyonların çeşitliliğinin bir sonucu olarak, mevcut bakış açıları arasından öne çıkan

tek bir Arşimet noktasının varlığı söz konusu değildir. 'Gerçek' yoktur; sadece alternatif bakış açıları vardır. David Campbell'ın Bosna Savaşı'nı incelediği *National Deconstruction* (1998a) adlı çalışması, bu noktayı gözler önüne sermektedir. Campbell'ın da ifade ettiği gibi 'aynı olaylar çok değişik şekillerde ve farklı sonuçlar doğuracak biçimde resmedilebilirdi' (1998a: 33). Yani özetle, Bosna Savaşı da dahil herhangi bir sosyal olgu bir bakış açısına yaslanılmadan bilinemez.

Evrensel bir referans noktasının veya kuşatıcı bir bakış açısının yokluğu, alternatif birçok perspektifle başbaşa kaldığımıza işaret eder. Nietzsche'nin (1969: III, 12) ifadesiyle "*Sadece* bir bakış açısından görmek ve *sadece* bir bakış açısının 'bilgisine sahip olmak'" söz konusudur. Objektif veya kuşatıcı bir bakış açısını idealleştiren modern düşünce, Nietzsche'nin tek bir bakış açısının imkansızlığının ve her bakış açısının belli değer yargılarına sahip olduğunun altını çizmesiyle, post-yapısalcılık tarafından alaşağı edilmektedir. Bu bakış açıları sadece aynı 'gerçek dünyanın' farklı temsillerini sunmakla kalmamaktadır. 'Gerçek bir dünya'nın var olduğu *fikri* Nietzsche tarafından 'yıkılmıştır' (1990: 50-1); geriye *sadece* farklı bakış açıları, *sadece* yorumların yorumları veya Derrida'nın (1974: 158) tabiriyle *sadece* 'metinsellik' kalmıştır.

Bakış açıları başlı başına 'gerçek dünya'nın kavranması için gerekli olan teleskop veya mikroskop gibi optik bir cihaz olarak algılanmamalıdır; onlar aynı zamanda 'gerçek dünya'nın üzerinde yükseldiği temel konumundadır. Nietzsche'nin izinden giden post-yapısalcı düşünceye göre, bakış açıları 'gerçek dünya'nın inşa edilme sürecine içkindir; bu, sadece o 'gerçeğe' ulaşma noktasında tek aracımız olmalarından değil, aynı zamanda o 'gerçeğin' en temel ve ayrılmaz parçaları olmalarından kaynaklanmaktadır. 'Gerçek dünya' bakış açıları ve yorumlarla örülmektedir; bu sürece katılan hiçbir bakış açısı veya yorum, bizzat gerçekliğin kendisine tekabül ettiğini, 'bir yere dayanmayan bir bakış olduğunu' veya tamamıyla gerçekliği tek başına sunduğunu iddia edemez. Bakış açıları o halde 'gerçek dünya'nın inşa sürecine katılan nesne ve eşyalar olarak görülmelidir. Bakış açısının veya bir anlatının dışında veya öncesinde bir nesnenin veya objenin varolamayacağını da ayrıca belirtmeliyiz. Hayden White'ın izinden giden Campbell, anlatının sadece bir olayı anlamakta değil aynı zamanda o olayın var

edilmesinde de merkezi bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu tam da Campbell'ın (1998a: 34) 'gerçekliğin anlatılanması' olarak adlandırdığı şeydir. Bu görüşe göre olaylar 'gerçeklik' statüsüne, gerçekleştikleri için değil hatırlandıkları ve anlatı içerisinde bir yer edindikleri için ulaşırlar (1998a: 36). Anlatı o halde olmuş bir olayın yeniden takdim edilmesi olmaktan öte, olaylara gerçeklik statüsünün kazandırıldığı bir araç olmaktadır. Geçmişe ait anlatılar da şimdiki zamanda önemli siyasi işleve sahiptir; zira güncel siyasi çatışmalarda kaynak olarak kullanılmaktadır (1998a: 84, 1999: 31).

'11 Eylül' olarak adlandırılan olay tam da buna iyi bir örnektir. Bu bir terörizm eylemi mi, suç mu, kötülük mü, savaş mı, yoksa intikam mıdır? (Devetak 2009). Belki de bir 'İslamo-faşizm' ya da medeniyetler çatışması ânı olarak düşünülebilir? Veyahut da bir 'geri tepme'dir? Daha da ötesi, hangi eklemeler ve çıkarmalar sonucu bu olay mevcut halini almıştır? '11 Eylül', Amerikan Havayolları'na ait 11 sayılı uçuşu gerçekleştiren jet, sabah 8.45'te Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesine çarptığında mı başladı? Yoksa uçak sabah 7.59 Boston'dan kalktığında mı? Veyahut da saldırıyı gerçekleştirenlerin olayı planlamaya ve üzerinde çalışmaya başladıkları zaman mı? Belki de daha erken bir zamanda, Amerika'nın Ortadoğu politikalarına bir tepki (bu elbette saldırıyı meşrulaştırmaz) olarak mı? Bu sorular '11 Eylül' olayının, bu olayı bir olaylar örgüsü içerisine yerleştiren ve böylece ona bir anlam ve önem atfeden bir anlatı tarafından inşa edildiğini göstermektedir.

Jenny Edkins'in (2002: 242-6) de dikkat çektiği gibi '11 Eylül' gibi olaylar normal bir şekilde tecrübe edilemezler. Tecrübelerimizin sınırlarını aşan ve normal sosyal ve dilsel algılama çerçevelerimize sığmayan bir özellik taşımaktadırlar. Bununla birlikte, Campbell'ın (2002a: 1) da belirttiği gibi '11 Eylül'ün anlamı üzerine mutlaka bir mücadele yaşanacaktır. Edkins gibi Campbell da '11 Eylül'ün anlamının bir noktaya acelece sabitlenmesine karşı uyarıda bulunmaktadır. Daha da ayrıntılandıracak olursak Campbell, Beyaz Saray'ın 11 Eylül saldırılarını tarihte hiç benzerine rastlanmamış bir olay olarak tanımlamasına rağmen, 'teröre karşı mücadele'nin geçmiş dış politika pratiklerini hatırlatma ve Soğuk Savaş formatına geri dönüşü işaret etmekte olduğunu vurgulamaktadır (1999: 17). 'Bu geçmişe dönüş, her ne kadar farklı düşmanlar ve müttefiklerin varlığı söz konusuysa

da, dış politika üzerinden dünyayla irtibata geçme konusunda aynı yapının devam ettiği anlamını taşımaktadır' (2002a: 18). Cynthia Weber (2002) de benzer bir iddiayı dillendirmektedir: 7 Aralık 1941'de gerçekleşen Pearl Harbor saldırılarını anlamada kullanılan kavramsal çerçeve, Amerikan ordusunun günümüzde verdiği tepkiyi belirlemektedir. '11 Eylül' ile '7 Aralık' sanki aynı şeymiş gibi algılanmaktadır. Post-yapısalcılık herhangi bir siyasi olayın temsili üzerinde, her zaman alternatif yorumlama çerçevelerinin mücadelesine tanık olunacağının altını çizmektedir.

Soybilim kimliklerin, birliklerin, disiplinlerin, öznelerin ve nesnelerin tarihsel olarak inşasındaki temel çatışmayı bizlere hatırlatmaktadır. Bu bakış açısından, '–toplumsal düzenler de dahil– tüm tarih, farklı siyasi iradelerin bitmek tükenmek bilmeyen güç mücadelesi olarak [okunabilir]' (Ashley 1987: 409). Savaş ve çatışma metaforları soybilimde merkezi bir konumdadır. 1975-76 yıllarında 'Toplumu Savunmak Gerekir' başlığı altında College de France'da verdiği bir dizi seminerde Foucault, devlet bünyesindeki güç ilişkilerini incelerken soybilime başvurmuştur. 16. yüzyılda siyasi ve dinî savaşların sona erdiği dönemden itibaren etkisini sürdüren, savaşın 'kalıcı bir sosyal ilişki türü ve tüm iktidar ilişkileri ve kurumlarının temel zemini' şeklinde anlaşılması gerektiğini öne süren, tarihi-siyasi bir söylemi ortaya çıkarmıştır (Foucault 2003: 49). Başta Sör Edward Coke, John Lilburne ve Henri Comte de Boulainvilliers olmak üzere zamanın etkili şahıslarının kullandığı bu söylem, o dönem yaygın olan toplumun barış içerisinde olduğu varsayımına meydan okuyordu. Görünürdeki sükûnetin ve felsefi-hukuki söylemlerin, hukukun egemenliğinde barışçıl bir toplumsal düzenin var olduğuna yönelik iddialarının tersine, bu söylem 'ilkel ve sürekli bir savaş' halinin geçerli olduğunun altını çiziyordu (2003: 47).

Foucault (1987: 236) soybilimin en belirgin amacının 'kimliği sistematik bir tarzda çözmek', birey ve grup kimliğinin verili olduğu anlayışını yıkmak olduğunu iddia eder. Bu amacın iki boyutundan bahsedebiliriz. İlk olarak, nedenin sonucu ikame etmesinden kaçınmak (metalepsis) olarak ifade edebileceğimiz, ontolojik düzeyde bir çaba söz konusudur. Kimlik veya aktörü verili kabul etmez, aksine söz konusu aktörü var eden etkenleri ortaya koymaya çalışır. Kimlik veya

aktör açıklanması gereken bir *sonuç*tur, verili kabul edilmemelidir. Bu, aktörlere, şeylere ve tarihteki olaylara değişmez bir öz atfedilmesine bir karşı koyuştur ve 'Bu nedir?' sorusunun 'Bu nasıl oldu?' sorusuyla değiştirilmesini önermektir. Nietzsche, Foucault ve tabii ki post-yapısalcılara göre, bir olayı ya da şeyi şekillendiren etkenlerin ortaya konulması, bir olayın ya da şeyin gizli ve değişmez özünü tespit etmekten çok daha önemlidir. İkinci olarak, normal ve doğal gözüken egemen kimliklerin sorunsallaştırılmasını öngören ahlaki-siyasi bir amaç da söz konusudur. Bu amaç doğrultusunda, tarihin mevcut kimlikleri teyit etmek için kullanılmasına karşı çıkmakta; tarihin dogmalaşan, gelenekselleşen ve normalleşen kimlikleri huzursuz etmek ve çözmek için kullanılmasını önermektedir.

Maja Zehfuss'un (2003) '11 Eylül' ve teröre karşı mücadele hakkındaki analizi soybilimsel metoda iyi bir örnektir. Zehfuss, bütüncül aktör varsayımlarına ve neden-sonuç ilişkisine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. ABD ve İngiltere hükümetlerinin yaptığı gibi, '11 Eylül' saldırılarının 'Batı'ya yönelik bir saldırı olduğunu ima etmenin, batılı kimliğin muğlak karakterini gözardı etmek olduğunu dile getirmektedir. Bu, saldırının gerçekleşmesini sağlayan teknolojiyi üretmesi nedeniyle batılı toplumların da saldırganlarla bir suç ortaklığı içerisinde olduğunu gözardı etmekle kalmayıp aynı zamanda saldırıda yaşanan ölümlerin, daha fazla şiddet uygulanması için bahane olarak kullanılmasına karşı çıkan Batı'daki itirazları da hiçe saymak demektir (2003: 524-5). Nietzsche'yi takip eden Zehfuss (2003: 522), neden-sonuç ilişkisi şeklinde işleyen düşünce tarzını da sorgulamaktadır; Zehfuss'ın da belirttiği gibi sanılanın aksine 'neden ve sonuç (...) asla kolayca birbirinden ayrıştırılamaz.' Örneğin teröre karşı mücadeleyi yürüten hükümetler '11 Eylül'ün terörle mücadeleye *neden olduğunu* söylemektedir. Sanki '11 Eylül' "bir 'nedene sahip olmayan' bir nedenmiş" gibi (Zehfuss 2003: 521) veya Judith Butler'ın (2004: 6) ifadesiyle, sanki '11 Eylül olaylarının öncesinde tarihi bir süreç yokmuş' gibi hareket edilmiştir. Bu yaklaşım, olayın anlaşılması için gerekli olan önemli bir siyasi tarihi süreci görmezden gelmektedir.

Soybilimin sadece unutulmuş olana odaklandığını düşünmek de hata olur. Zehfuss hatırlamanın siyasi işlevine de dikkatimizi çekmektedir. Hem Usame bin Ladin hem de George W. Bush'un dünya-

nın '11 Eylül' olaylarını unutmasını istemediğine dikkat çekmektedir. Bin Ladin, dünyanın büyük bir gücün nasıl zavallı bir duruma düştüğünü unutmamasını, Bush ise olaylarda ölen masum insanların unutulmamasını istemektedir. Her ikisinin de 'bizim olaylara ilişkin neleri hatırlamamız gerektiğine dair' çıkarları söz konusudur (2003: 514). Beyaz Saray'ın içeride özgürlükleri kırpmayı, dışarıda ise askeri saldırganlığı meşrulaştırmak için '11 Eylül'ün anısını nasıl manipüle ettiğini gözönüne alırsak, özellikle ABD'de 'hatırlamanın belli şekillerde kullanılmasının önemli bir siyasi güç sağladığı' görülecektir (2003: 525). Özetle Zehfuss, '11 Eylül' olayını bu kadar özel bir olay haline getiren şeyin ne olduğunu anlamak istiyorsak hakim söylemleri bir kenara bırakmamız gerektiğinin altını çizmektedir.

Bu soybilimsel analizler sayesinde Foucault'nun (1977: 31) 'şimdinin tarihinin yazımı' çabasını anlayabiliriz. Şimdinin tarihi şunu sormaktadır: Şimdiyi nasıl normal ve doğal bir durum olarak ortaya koymaktayız? Şimdinin ve günümüzdeki olayların gidişatının meşrulaştırılması adına neleri unutmakta ve neleri hatırlamaktayız?

Bilgi-iktidar ve soybilimsel yaklaşımı gözönüne aldığımızda, post-yapısalcılığın önemli görüşlerinden bir tanesi, uluslararası ilişkilerde ele alınan birçok problem ve meselenin sadece epistemolojik ve ontolojik boyutlara sahip olmadığı, aynı zamanda da *iktidar* ve *otorite* ile ilişkili olduğudur. Disiplindeki mücadeleler, uluslararası ilişkilerin hangi yorumunun disipline hakim olacağıyla da ilgilidir. Jacques Derrida (2003: 105) kendisiyle 11 Eylül sonrasında yapılan bir söyleşide şöyle demektedir: 'Burada stratejileri ve iktidar ilişkilerini görmek zorundayız. Hakim güç, şartlara uygun olan yorumu ve terminolojiyi yerel ve dünya çapında meşrulaştırmayı veya aslında hukukileştirmeyi başaran odaktır.' Bir sonraki bölümde, her yorumun aslında açıklamakta zorlandığı şeylere sistematik bir şekilde olan bağımlılığını göstermek kaydıyla, hakim yorumları çözmeyi hedefleyen stratejinin ana hatlarını çizmeye çalışacağız.

Post-yapısalcılığın Metinsel Stratejileri

James Der Derian'a (1989: 6) göre post-yapısalcılık 'güç siyasetinin dayandığı metinsel etkileşimi' ortaya koymaya çalışmaktadır. Belki

de, güç siyasetine *içkin olan* metinsel etkileşimi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır şeklinde ifade etmek daha doğru olur; çünkü metinselliğin etkileri siyasetin gerisinde değil ona içkindir. Güç siyasetinin gerçekliği (herhangi bir sosyal gerçeklik gibi) her zaman metinsellik aracılığıyla inşa edilmekte ve temsil biçimlerince ortaya konmaktadır. Bu yüzden David Campbell (1992) güvenliğin 'yazılması', Geroid O. Tuathail (1996) küresel mekanın 'yazılması' ve Cynthia Weber (1995) de devletin 'yazılması'ndan bahseder. Bu noktada iki soru ortaya çıkıyor: İlki, metinsel etkileşimden ne kastediliyor? Diğeri, post-yapısalcılık hangi yöntem ve stratejileri kullanarak bu metinsel etkileşimi ortaya çıkarmaktadır?

Metinsellik post-yapısalcı yaklaşımda ortak bir temadır. Derrida'nın 'metin' kavramını yeniden tanımladığı *Of Grammatology* (1974) çalışmasından neşet etmektedir. Öncelikle Derrida'nın 'metin' ile neyi kastettiğini açıklamalıyız. Bazılarının anladığı gibi bu kavramı Derrida, edebiyat ve düşünce alanındaki anlamıyla kullanmamaktadır. Dünya *da* bir metindir; daha doğru bir ifadeyle 'reel' dünya bir metin gibi inşa edilmektedir ve "yorumlama haricinde hiç kimse bunu 'reel' olarak göremez" (Derrida 1988: 148). Post-yapısalcılık, yorumu sosyal dünyanın inşasında gerekli ve kritik bir konumda görür. Fakat Roland Bleiker (2001) ve Michael J. Shapiro (2005, 2007) yorumlama meselesinin aynı zamanda estetik bir mesele olduğunu ileri sürmektedir.

Yorumlama ve estetik arasındaki ilişkinin kabul edilmesi, –Bleiker (2001, 2009) bunu 'estetik dönem' olarak adlandırmaktadır– siyaset ve uluslararası ilişkilerin, ideal bir güzellik anlayışına göre değerlendirilen bir sanat eserine indirgenmesi anlamına gelmez. Bu, daha çok temsil şekilleri ve temsil edilen şeyler arasındaki ilişkilerin analizi ve sayısız yorumlama seçeneğinin gerekli olduğu anlamını taşımaktadır. Ressamlar gibi, uluslararası ilişkilerle ilgilenenler de bir olayı nasıl temsil edeceği veya anlatacağı konusunda seçim yapmak zorundadır. Mesela ressamlar günün en iyi zamanı, en iyi görüntü açısı, ne kadar detaya gireceği, boya tipi, renkler, fırça büyüklüğü gibi noktalarda seçim yapmak zorundadır. Uluslararası ilişkiler öğrencileri de zaman dilimi, bakış açısı, ilgili verilerin seçimi, anahtar kavramlar gibi konularda benzer tercihler de bulunmak zorundadır. Bu seçimleri yapmak bir zorunlulukken bireysel tercihlerin neler ola-

cağını önceden bilemeyiz; tercihler kişiden kişiye farklılık gösterir. İşte bu yüzden siyasi olaylar farklı yorumlara açıktır. Olay veya nesnelere dünyada, ister kelimelerle isterse sözlerle temsil edilsin, nasıl temsil edilmeleri gerektiğini vaaz eden içkin bir şey yoktur. İnsan bilincinin yapısı ve değişik yorum tercihlerimiz, etrafımızı nasıl algıladığımızı ve resmedişimizi belirler (Bleiker 2001: 513; Shapiro 2005: 233-4). Bleiker'ın (2001: 510) gösterdiği gibi, bizim için burada mühim olan şey, bu estetik görüşün siyasetin bizzat kendisinin de bir temsil meselesi olduğunu, gerçekliğin doğal ya da tarafsız bir yansıması olmadığını göstermesidir. Bu, Campbell'ın gerçekliğin anlatılanması hakkındaki görüşünün başka bir şekilde ifade edilmesinden başka bir şey değildir.

Yukarıda bahsedilen metinsel etkileşimi ortaya dökmek için post-yapısalcılığın kullandığı iki stratejiye –*yapısöküm* ve *çifte okuma*– bakalım. Bu stratejiler 'metinsel etkileşim'in, dünyanın temsil ve inşa edilmesinde farklı yorumlar arasında karşılıklı bir inşa edici ilişki şekli olduğunu gözler önüne serecektir.

Yapısöküm

Yapısöküm, sağlam ve değişmez olarak görülen kavram ve kavramsal karşıtlıkların radikal bir şekilde sarsılmasını öngörmektedir. Temel hedefi sağlam ve değişmez kavram ve karşıtlıkların etkilerini ve zararlarını göstermek, karşıt kavramlar arasındaki parazitsel ilişkileri açığa çıkarmak ve yıkmaya girişmektir. Yapısökümün mucidi Sefardik Yahudi kökenlere sahip Fransız-Mağribi bir filozof olan Jacques Derrida'ya göre, kavramsal karşıtlıklar asla tarafsız olamaz, aksine kaçınılmaz olarak hiyerarşiktir. Birbirine karşıt olan iki kavramdan biri mutlaka diğerine üstündür. Bu ilişkide üstün konuma yerleştirilen kavrama bir varoluş, doğruluk, tamamlanmışlık, saflık veya kimlik atıfları yapılırken diğeri daima eksik olarak görülür. (Mesela egemenlik karşısında anarşinin, metropol merkezin karşısında da kolonyal çevrenin durumu böyledir.) Yapısöküm bu karşıtlıkların, karşıtlık içerisindeki kavramların daima ve her halükârda birbirine bağımlı olması dolayısıyla, savunulacak bir yanının olmadığını göstermeye çalışır. Gerçekten de el üstünde tutulan kavram, kendisine sunulan

bu ayrıcalığı kendisinden değerce altta olan bir kavrama bağımlılığını reddetmek suretiyle kazanır.

Post-yapısalcı bakış açısına göre iki kavram arasındaki açık karşıtlık ne açıktır ve ne de bir karşıtlık içerir. Derrida, kavramların birbirine yapısal olarak ilişkili olmasından ve diğerini kendisinde barındırmasından dolayı, bu ilişki türünden yapısal parazitlik ve kirlilik olarak bahseder. İki karşıt kavram *arasında*ki farklılığa, her terimin daima *kendi içinde* örtülü bir farklılığı barındırma durumu eşlik eder. Her ne kadar aksi geçerliymiş gibi davranılsa da her iki terim de saf, birebir kendisi, tamamlanmış veya diğerinden tamamıyla ayrışmış değildir. Bu, –kavramsal veya sosyal– hiçbir birim veya varlığın tamamıyla vücut bulmuş ve tam anlamıyla var olmuş sayılamayacağını ifade etmektedir. Tam anlamıyla bir katılık ve değişmezlik hali de söz konusu değildir; kavramsal karşıtlık yapısındaki 'oyun' ve 'alıp vermeler' neticesinde, sadece bir dereceye kadar başarılı bir katılık ve değişmezliğin sağlanması söz konusudur.

Genel bir yerinden etme ve yıkma şekli olarak yapısöküm, özellikle kavramsal yapının istikrarını bozan faktörleri yerleştirme ve herhangi bir bütünlüğü her halükârda tehdit eden etkenleri devreye sokma ile ilgilenmektedir. Yine de bütünlüğün ve istikrarın (ya da istikrar etkisinin) nasıl sağlandığını açıklamak zorundadır. Yıkma ve sökmeye (veya bunun her daim varolan imkanına) eşdeğer bu ilgi, yapısökümü benzer yorumlama şekillerinden ayırmaktadır. Özetlemek gerekirse yapısöküm, ister bir metin isterse de bir teori, söylem, yapı, tasavvur, topluluk, kurum veya bir pratikler rejimi olsun herhangi bir şeyin hem inşası hem de yıkımı ile alakadardır.

İlginç bir şekilde, son zamanlarda yapısökümün kolonyal kökenleri üzerine bir tartışma sürmektedir (Ahluwalia 2005; Sajed 2012). Robert Young'a göre (2004: 32) post-yapısalcılığın ortaya çıkışında en önemli olay, Derrida'nın yapısökümü de dahil, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'dır. Şüphesiz Cezayir Savaşı Derrida'nın yapısöküm felsefesini anlamak için çok önemli bir bağlam sunmaktadır (Baring 2010). Ancak Young (2004: 50) daha büyük bir iddia da bulunmaktadır; buna göre 'yapısöküm Avrupa düşüncesinin merkezsizleştirilmesi ve dekolonizasyonuna girişmektedir.' Bu okumaya göre yapısöküm ile postkolonyalizm arasında doğal bir yakınlık söz konusudur; çünkü her iki-

si de Avrupa ya da Batı düşünce biçimleri ve siyasetinin otoritesini ve zeminine yönelik bir eleştiri sunmaktadır. –20. yüzyıl sömürge karşıtı mücadelelerin tecrübesinden ortaya çıkan– Post-kolonyalizmin merkezinde batılı ya da Avrupalı 'özne'yi Batı-dışı 'öteki'ne karşı ayrıcalıklı bir konuma yerleştiren ikili karşıtlığın reddediliş yatmaktadır. Post-yapısalcılık gibi, post-kolonyalizm de medeni ve gayri medeni, modern ve ilkel, sömürgeci ve sömürgeleştirilen gibi sıkça başvurulan karşıtlıkları, bunların birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan karşıtlıklar olmaktan daha çok 'yakın düşmanlar' olduklarını gözler önüne sererek yapısökümüne uğratmaktadır (Nandy 1983).

Çifte Okuma

Derrida bütünlüğün ve istikrarın sağlanması ile istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi, herhangi bir analizde metni çifte okumaya tabi tutmak suretiyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Derrida'nın (1981: 6) ifadesiyle özünde hilekâr bir strateji olan çifte okuma stratejisi 'aynı anda hem sadık hem de acımasızdır.' İlk okuma hakim yorumun şerhi veya tekrar edilmesini içerir. Bu bir metnin, söylemin veya kurumun istikrarını ve devamını nasıl sağladığını gösterir. Hakim söylemin temel varsayımlarını kullanarak ve aynı adımları takip ederek onu yeniden ve aslına sadık kalarak anlatır. Buradaki mesele bir metnin, söylemin veya kurumun iç bütünlüğünü ve tutarlılığını nasıl sağladığını göstermektir. Başka bir ifadeyle amaç, bir metnin, söylemin veya kurumun kimliğinin nasıl meydana getirildiğini veya inşa edildiğini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Monolojik ilk okumadan belirgin bir şekilde ayrılan ikinci yani ezber bozucu okuma, bir metinin, söylemin veya kurumun bünyesindeki zayıf noktalara baskı uygulayarak onun düzenini bozmaya çalışır. İç çelişkileri ve bu çelişkilerin üstünün – başarısız bir şekilde– nasıl kapatıldığını ve ötelendiğini gözler önüne serer. Bir metin, söylem veya kurum hiçbir zaman tam anlamıyla bir istikrar ve bütünlük içerisinde değildir; bünyesinde sürekli istikrarsızlığı körükleyen gerilim ve kriz unsurları barındırır.

Bir yapısöküm tarzı olarak çifte okumanın gayesi, bir söylem veya sosyal kurumun nasıl meydana getirildiğini anlamak ve aynı zamanda sürekli olarak iç bütünlüğünü sağlayamama tehlikesiyle karşı kar-

şıya olduğunu göstermektir. Yapısökümde tek ve nihai bir okumaya ulaşmak gibi bir niyetin olmadığının altını çizmeliyiz. Birbiriyle, mantıki olmaktan çok edimsel bir çelişki içerisindeki, tutarsız iki okuma arasında sürekli bir gerilim mevcuttur. Bir hikayenin doğruluğunu veya başka bir şekilde nasıl anlatılabileceğini göstermek gibi bir çaba söz konusu değildir; mesele herhangi bir hikayenin kendisini homojen ve devamlılık içerisinde göstermek için iç çelişkilerinin üzerini nasıl örttüğünü açığa çıkarmaktır.

Ashley'in Anarşi Problemine Yönelik Çifte Okuması

Richard Ashley'nin anarşi problemine yönelik çifte okuması, uluslararası ilişkilerde ilk ve en önemli yapısöküm denemelerinden birisidir. Ashley'in hedefinde anarşi kavramı ve anarşinin teorik ve pratik etkileri yer almaktadır. *Anarşi problemi*, Ashley'in uluslararası ilişkiler analizlerinde tayin edici anlara verdiği isimdir. Oye'in (1985: 1) ifadesi buna iyi bir örnektir: 'Egemenliğin öngördüğü çıkarları dizginleyecek merkezi bir üst otorite olmadığından, uluslar ebedi bir anarşi ortamında bulunur.' Daha da önemlisi *anarşi problemi*; merkezi ve küresel bir otoritenin olmamasından dolayı sadece boş bir anarşi kavramını değil, aynı zamanda güç mücadelesi, çıkarlar, devlet aklı ve güç kullanımının yaygınlığı gibi özelliklere sahip bir uluslararası ilişkiler tanımını da üretmektedir.

Ashley'in incelemesinin ağırlık noktası, güç siyasetinin merkezi bir otoritenin olmaması durumundan üretilmesini sorunsallaştırmaktır. Ashley'in anarşi problemine yönelik tüm analizleri çifte okumaya başvurmaktadır. İlk okuma anarşi probleminin inşa edici ya da temel unsurlarını bir araya getirirken, ikinci okuma anarşi probleminin inşa edici unsurlarını –sorunlu teorik varsayımlara ve bir dizi dışlamaya dayandıklarını göstermek kaydıyla– dağıtır.

İlk okumada Ashley, anarşi problemini verili kabul edilen haliyle ortaya koyar. Sadece kuşatıcı üst bir otoritenin olmamasından bahsetmez, aynı zamanda uluslararası sistemde kendi kurallarını sistemin tümüne dayatamayan birden fazla devletin var olduğunun da altını çizer. Ayrıca, bu sistemi oluşturan devletlerin kendi çıkarları, gücü, kaynakları ve toprağı olduğunu da belirtir. İkinci okuma, hakim

anlatının akıcılığını bıçak gibi keser (Weber 2011); uluslararası ilişkilerin güç mücadelesinin hakim olduğu anarşik bir alan olduğu gerçeğini sorgular. İkinci okumada ilk hedef, egemenliğin düzen sunan bir ideal, anarşinin ise egemenliğin olmaması durumu ya da egemenliği olumsuzlayan bir olgu olarak takdim edildiği şekliyle egemenlik ile anarşi arasındaki karşıtlıktır. Anarşi, anlamını egemenliğin karşı tezi olmakla kazanır. Daha da ötesi, egemenlik ve anarşi, karşılıklı olarak birbirini dışlayan ve tüketen olgular olarak kabul edilir. Ashley, anarşi probleminin, egemen devletlere dair belli varsayımlar yapmak kaydıyla hükmünü devam ettirdiğini sergiler. Egemenlik ile anarşi arasındaki karşıtlığın devam edebilmesi için, meşru bir güç tarafından egemen devletin içerisinde kimlik, homojenlik, düzenlilik ve ilerlemenin egemen olduğu bir düzen, dışarıda ise farklılık, heterojenlik, düzensizlik ve tehdit, değişmezlik ve kendini tekrarın hakim olduğu anarşik bir alan var olmalıdır. Egemenliğin ve anarşinin bu şekilde (yani karşılıklı dışlama ve tüketme) gösterilebilmesi için, egemen devletin *bünyesindeki* farklılıkların egemen devletlerin *arasındaki* farklılıklara dönüştürülmesi gerekmektedir (Ashley 1988: 257). Egemen devletler, egemenlik ve anarşi arasındaki ayrışmanın devam edebilmesi için bünyesinde anarşiye dair hiçbir iz bırakmamak zorundadır. Ashley'nin (1987, 1989b) açık bir şekilde tanımlanmış ve ayrıştırılmış egemen kimliği tehdit eden 'enine çatışmalar' olarak adlandırdığı iç çekişmeler, anarşi sorunsalını anlamlı kılabilmek için sürekli bastırılmalı ya da reddedilmelidir. Başka bir ifadeyle, egemenlik ve anarşi arasındaki karşıtlık 'iç' çatışmalarını bir uzlaşıya kavuşturabilen, tek ve bütün bir duruş sergileyebilen hegemonik merkezi bir karar alma merkezine sahip, sınırları net egemen bir birim'in varlığına dayanmaktadır (Ashley 1988: 245).

Anarşi probleminin genel etkisi, egemenlik ve anarşi arasındaki karşılıklı dışlama ve tüketme şeklindeki karşıtlığın onaylanmasıdır. Bunun da iki etkisi söz konusudur: (1) Egemen iç alanı, istikrarlı ve modern siyasi topluluğun meşru temeli, (2) egemenliğin dışındaki alanı ise tehlikeli ve anarşik olarak göstermektir. Bunlar Ashley'nin (1988: 256) 'çifte dışlama' olarak adlandırdığı olguya dayanmaktadır. Bir yanda egemen kimliğin tek bir temsili dayatılabilir, diğer yandan da bu temsil doğal ve tartışmasız olarak gözükürse o zaman bu etki-

ler mümkün olur. Çifte okuma araya girer ve şu iki soruyu sorarak anarşi problemini sorunsallaştırır: İlk olarak, tam anlamıyla varolan ve tamamlanmış egemen devletlerin ontolojik olarak önceliği veya bütünlüğü yeterince açık ve net olmazsa eğer, anarşi problemine ne olur? Ve ikincisi, merkezi küresel yönetimin olmaması durumu güç politikasına dair varsayımlarla savuşturulamadığı durumda, anarşi problemine ne olur?

Egemen Devletlerin Sorunsallaştırılması

Devlet, egemenlik ve şiddet, yerleşik uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında başlıca temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temalar özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında yeniden önem kazanmıştır. Aynı zamanda bu temalar post-yapısalcı yaklaşımda da merkezi bir konuma sahiptir. Fakat herhangi bir eleştiriye tabi tutmadan geleneksel yaklaşımlardan bu temaları almak yerine, post-yapısalcılık bu temaları soybilim ve yapısökümden edindiği bakışla yeniden incelemektedir.

Post-yapısalcılık, devlet-merkezci yaklaşımların üstünü örttüğü egemen devletin yorumlanması ve açıklanmasına ilişkin kritik bir meseleye –dünya siyasetinde temel özne olan devletin tarihi olarak inşası ve yeniden inşası meselesine– odaklanmak istemektedir. Bu bizi Foucault'nun soybiliminin dikkat çektiği bir soruya yöneltmektedir: Egemen devlet uluslararası alanın hakim öznesi olarak nasıl ve hangi siyasi pratikler ve temsiller yoluyla kurumsallaşmaktadır? Soruyu bu şekilde sormak, Nietzscheci bir tarzda, dikkatimizi egemen devletin temel özelliklerine yoğunlaştırmak yerine egemen devletin nasıl mümkün kılındığına, nasıl kabul gördüğüne ve nasıl bir öze sahipmiş gibi gösterildiğine yönlendirmektedir.

Post-yapısalcılığın gündelik hayatımızı derinden etkileyen bir olgu olarak devleti mümkün kılan şartları açıklamaya çalışması gerçekten fenomenolojiktir. Bu sıradan bir fenomenoloji de değildir. Olguyu istikrarsızlığa sürükleyen veya tamamıyla kendini gerçekleştirmesine engel olan şartları da açıklamaya çalıştığı için 'sözde-fenomenoloji' şeklinde ifade etmek daha doğrudur. Bu kısımda, post-yapısalcılığın devlete ilişkin sözde-fenomenolojisi açıklanacaktır. Bu, dört unsuru barındırmaktadır: (1) Modern devletin şiddet olgusunda temellenen

kökenlerinin soybilimsel bir incelemesi, (2) sınır çiziminin açıklanması, (3) güvenlik ve dış politika söylemlerinde tanımlanan kimliğin yapısökümü ve (4) devlet yönetiminin yeniden yorumlanması. Bu kısımdan çıkarılacak sonuç, egemen devletin uluslararası ilişkilerde hakim özne olarak nasıl inşa edildiği ve devam ettirildiği sorusuna gerekli cevabın verilebilmesi için, egemen devletin ontolojik yapısının yeniden düşünülmesi gerektiğidir.

Şiddet

Modern siyasi düşünce, meşru ve iktidarın hukuka tabi olduğu demokratik bir yönetim kurmak kaydıyla, gücün sınırlandırılmadığı, kontrol altına alınmadığı, keyfî ve şiddete dayalı olduğu gayrimeşru yönetim şekillerini (tiranlık ve despotizm gibi) aşmaya çalışmaktadır. Modern siyasette meşruiyetin ölçüsü güç veya şiddet değil akıl olmuştur. Fakat Campbell ve Dillon'ın (1993: 161) işaret ettiği gibi, modernitede siyaset ve şiddet arasındaki ilişki oldukça ikirciklidir; çünkü şiddet, bir yandan 'egemen topluluğun yuvasını kurarken' diğer yandan da 'bu topluluğun vatandaşlarının korunması gereken bir durumdur.' Buradaki çelişki şiddetin aynı anda hem zehir hem de panzehir olmasıdır.

Şiddet ile devlet arasındaki bağlantı, Bradley Klein'in devleti stratejik özne olarak sunan soybilimsel analizinde ortaya çıkmaktadır. Klein'ın (1994: 139) *Strategic Studies and World Order* adlı çalışmasındaki genel amacı, 'şiddet kullanılarak dünyanın inşasının ve sürekli yeniden inşası'nın incelenmesidir. Daha özelde ise Klein, savaşçı devletlerin tarihî olarak ortaya çıkışını açıklamak istemektedir. Realist ve neo-realistlerin yaptığı gibi devleti verili kabul etmek yerine Klein, iç siyasi alanı dışarıdan ayrıştırabilmek için şiddete başvurabilme kapasitesine sahip siyasi birimlerin tarihte nasıl ortaya çıktıklarını incelemektedir. Diğer post-yapısalcılarla paralel olarak 'devletlerin kendilerini devlet olarak kurabilmek için şiddete başvurduklarını' ve süreçte 'iç siyasi alan ile dışarısını ayrıştırdıklarını' iddia etmektedir (1994: 38). Stratejik şiddet devletleri kurar; sadece devletin 'sınırlarını gözetmekle' kalmaz 'aynı zamanda onları inşa da eder' (1994: 3).

Post-yapısalcılığın modern siyasette şiddetin işlevine dair söylediklerini geleneksel yaklaşımların söylediklerinden açık bir şekilde ayırmalıyız. Genel olarak geleneksel yaklaşımlar uluslararası ilişkilerde şiddet içeren çatışmaların normal ve sıradan olduğunu varsayar. Anarşik düzen devletler arasında savaşları körükler ve ayrıca devletleri savaşmaktan alıkoyacak herhangi bir mekanizma da içermez. Şiddet bu yaklaşımlara göre kurucu bir öğe olmaktan daha çok 'şekillendirici' veya 'pozisyonel'dir (Ruggie 1993: 162-3). Devletin ontolojik yapısının, şiddet devreye girmeden çok önceden oluştuğu ve nihayete erdiği varsayılır. Şiddet sadece toprak dağılımını etkiler ya da güç dağılımı veya güç hiyerarşisinde güç siyaseti ve stratejik manevralar için bir araç işlevi görür. Post-yapısalcılık farklı olarak şiddetin modern siyasi hayattaki kurucu rolünü ortaya koymaktadır. Şiddet, devletin ontolojik yapısının oluşumunda olmazsa olmaz bir unsurdur; tamamıyla olmuş bitmiş devletlerin güç siyaseti için başvurduğu bir araç değildir. Şiddet, post-yapısalcı bakış açısına göre hem tetikleyen hem de geliştiren bir unsurdur.

Şiddet ile siyasi düzen arasındaki yakın ve çelişkili ilişki Jenny Edkins tarafından daha da ileri götürülür; Edkins Nazileri, toplama kamplarını, NATO ve mülteci kamplarını aynı doğru üzerine yerleştirir. Edkins'e göre her şey insan hayatı üzerindeki kontrolünü yaymak isteyen egemen güç tarafından belirlenmektedir. İnsani yardım dahi bu şiddet yelpazesinde bir yere yerleştirilebilir, çünkü her ne kadar tersi iddia edilse de modern devletin egemen güç düzeninin ve şiddetinin bir parçasıdır. Açlık nedeniyle oluşturulan kamplar ile toplama kampları arasında bir benzerlik söz konusudur; çünkü her ikisi de 'burada çalışan yardım gönüllülerinin aç durumdakiler arasından hangilerine yardım edip hangilerine yardım etmeyecekleri tercihini elinde bulundurdukları, ölüm ve hayat arasında keyfi kararların' alındığı yerlerdir (Edkins 2000: 13). Açlıkla mücadele eden insanlar, sosyal ve kültürel varoluşları gözardı edilmiş, siyaseten pasifleştirilmiş ve siyasi talepleri umursanmayan, sadece kurtarılması gereken bedenler ya da 'yalın yaşam' olarak görülmektedir (2000: 13-4). Campbell da yaygın insani yardım şekillerinin insanları 'eğer müdahale edilmezlerse kendi adlarına bir eylemde bulunamayacak' kurbanlar olarak görülmeleri nedeniyle eleştirmektedir. Siyasi veya yeterince insani ol-

mayan bu insani yardım şekilleri, 'meşru güç kullanma tekelini elinde bulundurma iddiasında bulunan egemen siyasi iktidarın üretilmesine katkıda bulunmaktadır' (Edkins 2000: 18). Mick Dillon ve Julian Reid de 'karmaşık acil durumlara' yönelik insani yardım konusunda benzer bir okuma geliştirmektedir; fakat Dillon ve Reid insani yardım ile egemen güç arasında bir özdeşlik görmekten öte insani yardımın egemen güce boyun eğdiğini iddia etmektedir. Aynı zamanda, küresel yönetişim kapsamında 'devlet-dışı ve insani yardım örgütlerinin, kendilerini tanımlarken öteki olarak aldıkları iktidar yapıları ve pratiklerine dahil olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarının' altını çizmektedirler (Dillon ve Reid 2000: 121).

Edkins ve Dillon ve Reid, İtalyan felsefeci Giorgio Agamben'in geliştirdiği oldukça etkili ve zengin bir içeriğe sahip *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (1998) adlı çalışmasından beslenmektedir. Carl Schmitt'in izinden giden Agamben, egemenliğin siyasal olanın özü olduğunu öne sürmektedir. Egemen, neyin istisna olduğuna karar verme hakkının kendisinde olduğunu iddia etmektedir. Her şey bir yana bu, egemene kimin siyasi topluluğun içerisinde kimin de dışarısında kalacağına karar verme hakkını vermektedir. Eleştirel teorinin (7. Bölümde ele alındığı üzere) temel ilgilerinden birisi daha kapsayıcı bir siyasi topluluğun imkanını incelemek iken, Agamben dışlamanın bizzat bir siyasi topluluğun kurucu unsuru ya da varlık sebebi olduğuna odaklanmaktadır. Agamben'in vurguladığı üzere 'Batı siyaset düşüncesinde yalın yaşamın en önemli fonksiyonu, dışlanmaya tabi tutulmasıyla, şehirlilerin kim olduğunu belirlemesidir' (Agamben 1998: 7). 'Yalın yaşam' temelde, ölü olmama gibi bir biyolojik gerçekliğe karşılık gelmektedir. Agamben 'yalın yaşam'a başka bir anlam daha yüklemektedir; sona erdirilebilir fakat kurban edilemez, kutsal fakat lanetlenmiş yaşam anlamında kullandığı *homo sacer* (kutsal insan) kavramında bu anlam kendisini açık etmektedir. Toplumdan dışlanmış olan *homo sacer*, siyasi hayatı 'dışarıdan kuran' bir etmen rolü oynar. Aslında *homo sacer* en düz anlamıyla siyasi topluluğun ne içinde ne de dışındadır. 'Ayrıştırılmış bir bölge' veya 'kimseye ait olmayan yer'de ikamet etmektedir. Agamben'in (1998: 74, 80) de vurguladığı gibi Romalıların *homo sacer* kavramı kutsal ile dünyevi arasındaki ayrışmanın habercisidir; bu yüzden çelişkili bir şekilde, 'kutsal insan'

olarak adlandırılan kişinin öldürülebileceğini ima etmektedir. Bunun en açık ifadesi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında Naziler tarafından kurulmuş kamp sistemidir. Benzer bir sistemin Bosna Savaşı süresince de kurulduğunu unutmamalıyız. David Campbell'ın (2002b: 157) vurguladığı gibi, Omarska ve Trnopolje'deki Bosnalı Sırpların kurdukları kamplar 'dışlayıcı ve homojen' bir siyasi topluluk kurmak adına yürütülen 'etnik temizlik stratejisi'ne yerleştirilmiş 'hukuki alanın dışında kalan alanlar' idi.

'Indefinite Detention' adlı etkileyici makalesinde Judith Butler (Butler 2004), Agamben'in iddialarını Amerika'nın yürüttüğü 'terörle savaş'a uygulamaktadır. Agamben'in egemen güç üzerine yazdıklarından beslenerek, 'olağanüstü hal' ilan etmek kaydıyla devletlerin hukukun üstünlüğünü nasıl bir kenara attıklarının altını çizmektedir. Buna göre, hukukun bir kenara bırakılması ya da geçici bir süreliğine askıya alınması kadar, devletin egemenliğini net bir biçimde ortaya koyan başka bir eylem yoktur. Terör şüphelilerinin Guantanamo kampında gözaltında bulundurulmasına ilişkin olarak Butler, 'Sadece anayasal güvenceler süresiz bir şekilde askıya alınmadı; devlet kendine Anayasa'yı askıya alma veya gözaltına almalara ilişkin olarak, coğrafyayı ve yargılamaları manipüle etme hakkını vermek suretiyle, anayasal ve uluslararası hakları askıya almış oldu' ifadesini kullanmaktadır (Butler 2004: 63-4). Böylece gözaltına alınanlar, hukukun geçerli olmadığı hiç kimseye ait olmayan bir mekanda yalın yaşama indirgenmiş oldular. Butler'a (2004: 68) göre 'süresiz gözaltına alınmak (...) her ne kadar içinde bulunduğu durum yüksek düzeyde, belki de ölümcül düzeyde, siyasallaşmış olsa da, o kişinin siyasi hayata yeniden dahil olma konusunda belirli bir umudunun kalmadığı anlamını taşımaktadır.'

Uluslararası İlişkilerde bu meseleleri en etkili bir şekilde ele alan Andrew Neal'ın çalışmasıdır (2009). Schmitt, Agamben ve Foucault'nun çalışmaları üzerinden Neal, özgürlüğün ilkelerinin olağanüstü durumlarda askıya alınması gerektiğini vaaz eden argümanların neden siyaseten çok güçlü olduğunu açıklamaktadır. 'İstisna'nın –devletin bir tehdidi savuşturmak gerekçesiyle özgürlük ve hukukun üstünlüğünü askıya aldığı pratikler bütünü– siyasi söylemin değişmez bir parçası olduğunu göstermektedir. Bir anormallik ya da rutin

dışı bir durum olmanın çok ötesinde 'istisna durumu', liberal siyasi söylemin önemli bir özelliğidir; devlet egemenliğinin liberal pratiklerinin sınırını oluşturmaktadır. Agamben, Foucault ve eleştirel bir şekilde Schmitt'in metinlerini temel alan bu post-yapısalcı çalışmalar, egemen devletlerin, hatta liberal demokratik olanların bile, istisnanın sunduğu meşruiyete dayanarak kendilerini dışlama ve şiddet yoluyla nasıl kurduklarını göstermeye çalışmaktadır.

Sınırlar

Bir devletin kendini (yeniden) inşasını araştırmak, küresel siyasi mekanın nasıl paylaşıldığını da incelemek anlamına gelmektedir. Dünya doğal olarak farklı siyasi mekanlara bölünmediği gibi, dünyayı istediği gibi paylaştıracak tek bir otorite de mevcut değildir. Bu zorunlu olarak Dillon ve Everard'ın (1992: 282) ifadesiyle bizi 'sınır sorunu'na ya da Nick Vaughan-Williams'ın ifadesiyle 'sınır siyaseti'ne götürmektedir.

Post-yapısalcılık egemenliğin *ne* olduğundan daha çok mekansal ve zamansal olarak *nasıl* üretildiği ve kullanıma sokulduğu ile ilgilenmektedir. Belli bir mekan ve iktidar tertibi nasıl oluşturulmaktadır? Ve bu ne pahasına gerçekleşmektedir? Bu soruların açık cevabı, uluslararası ilişkilerde hakim siyasi özne formunun (egemen devlet) ne doğal ne de gerekli olduğudur. Gearoid O. Tuathail'in (1996: 1) vurguladığı gibi '[c]oğrafya iktidar demektir. Genellikle masum farz edilse de, dünya coğrafyası doğanın bir tasarımı olmaktan daha çok, mekanın düzenlenmesi, işgal edilmesi ve yönetilmesi amacıyla devletler arasında yaşanan iktidar çatışmaları sonucunda mevcut halini almıştır.' Küresel siyasi mekanın, mevcut haliyle devletler arasında paylaştırılmasının ve bu şekilde kalmasının yeterli bir açıklaması yoktur. Siyasi mekanın bu şekilde ayrıştırılmasında *sınırların* çizimi büyük önem taşımaktadır. Sınır çizimi masum ve siyaset dışı bir eylem değildir. Bu, siyasi mekanın üretimindeki ve belirlenmesindeki kritik rolü gözönüne alındığında, derin siyasi sonuçları olan tamamıyla siyasi bir eylemdir.

Sınırlar çizilmeden önce, bir siyasi mekandan bahsetmek mümkün değildir. 'Küresel siyasetin yapısının' (Vaughan-Williams 2009:

3) ve modern jeopolitik tahayyülün ana bir unsuru olarak sınırlar iç, egemen mekanı dışarıdan, çoğulcu, anarşik mekandan ayırma görevi üstlenir. Egemenlik ve anarşi arasındaki karşıtlık, varlığını, kontrol altına alınmış iç siyasi alanı kontrol altına alınamayan dış siyasi alandan ayırma imkanına sahip olmamıza borçludur. Bu anlamıyla sınır çizimi egemen devletin kurucu bir unsurudur. Gerçekten de siyasi mekanı bölen sınır çizme eylemi olmasayd, ne egemenlik ne de anarşi varolabilirdi. Tuathail'in (1996: 61) de vurguladığı üzere 'küresel mekanın sosyal olarak çizilmesi', Campbell'm (1998a: 11) ifadesiyle 'milliyetçi bir hayal' etrafında tamamlanmışlık ve nihai sınırlara ulaşmışlık etkisi yaratır.

Bununla birlikte Connolly (1994: 19) sınırların oldukça belirsiz bir anlam taşıdığına dikkat çekmektedir; çünkü sınırlar 'taciz ve şiddete karşı vazgeçilmez bir koruma sağlarken sınırların çizilmesi ve devam ettirilmesinde zulüm ve şiddet kaçınılmazdır.' Bu noktada sınırlara ilişkin bir dizi soruyla karşı karşıyayız: Sınırlar nasıl inşa edilmektedir? Sınırlara ne tür bir ahlaki ve siyasi statü atfedilmektedir? Sınırlar aynı anda hem içselleştirmeyi hem de dışlamayı nasıl gerçekleştirmektedir? Ve sınırlar hem düzeni hem de şiddeti nasıl üretmektedir? Bu soruların, sınırların haritadaki yerleriyle ilgilenmediği açıktır; fakat harita üstündeki bu sınırların, siyasi bir kimliği temsil ettiği, sınırlandırdığı ve meşrulaştırdığı da aşikârdır. Hangi siyasi pratikler ve temsillerle sınırlar çizilmektedir? Ve bunun üretilen özneliğe ilişkin ne tür etkileri söz konusudur?

Kimlik

Rob Walker (1995a: 35-6), mekanın modern siyasi düşüncede ve pratikte ayrıcalıklı bir konumu olduğunu belirtir. Siyasi mekanların ayrıştırılmasıyla, modern dünyanın siyaseti devlet sınırları içerisine hapsetme yönündeki tercihinde sınırlar çok önemli bir rol oynamaktadır (Magnusson 1996: 36). Post-yapısalcılık şu soruları yöneltmektedir: Mekansal pratikler ve ehlileştirmenin ve ötelemenin temsilleri yoluyla, bir siyasi kimlik nasıl dayatılmaktadır? Ve toprağa dayalı olarak tanımlanmış bir benlik kavramı, nasıl tehditkâr bir öteki karşıtlığı üzerinden inşa edilmektedir?

Güvenliğin nasıl mekansal bir şekilde algılandığı ve tehdit ve tehlikelerin nasıl tanımlandığı ve ayrıntılandırıldığı gibi kritik öneme sahip meseleler, varlığı güvende bir siyasi özne olan belli bir devlet kavramsallaştırmasını üretmektedir. Debbie Lisle (2000), modern turizmin bile, mekana dökülmüş bu güvenlik kavramsallaştırmasının yeniden üretimine katkıda bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Sürekli bir şekilde 'burası seyahat için güvenli', 'burası tehlikeli' şeklindeki ayrım üzerinden turistler, jeopolitik güvenlik söyleminin devamına katkıda bulunmaktadır. Lisle savaş ve turizmin, iki farklı ve zıt toplumsal pratik olmaktan daha çok aynı küresel güvenlik söylemince yönlendirildiğinden, çok yakın bir ilişki içerisinde olduğunu iddia etmektedir.

Devlet, şiddet ve kimlik arasındaki ilişkinin detaylı bir açıklamasına, David Campbell'ın *National Deconstruction* adlı çalışmasında ortaya koyduğu Bosna Savaşı'na dair post-yapısalcı analizinde rastlanmaktadır. Bu çalışmanın temel iddiası, toplumun belli bir normunun, savaşın yoğunluk şiddetini ayarladığı şeklindedir. Campbell'ın 'ontopoloji' olarak adlandırdığı bu norm, Derrida'dan esinlenerek, siyasi bir topluluğun, toprak ile kimlik ve devlet ile millet arasında mükemmel bir uyum sağlaması gerektiği varsayımına dayanmaktadır (Derrida 1994a: 82; Campbell 1998a: 80). Bu norm bir siyasi topluluğun, sorunsuz bir şekilde bir toprak parçasıyla uyumlu ve bu toprak parçasına tam anlamıyla sahip tek bir kimlik şeklinde anlaşılması ve organize olması varsayımını yaygınlaştırarak ve destekleyerek işlevini yerine getirir. Bu normun mantığı, Campbell'ın da belirttiği gibi (1998a: 168-9) tutarlı, sınırlandırılmış ve tek bir kültürün hakim olduğu bir topluma işaret eder. Bu 'ontopolojik' varsayımlar 'uluslararası ilişkilerde öznelik durumunun kodlarını' belirler (1998a: 170). Campbell'ın (1998a: 23) argümanında en dikkat çekici husus, Bosna'da yaşanan şiddet boşalmasının anormal bir şey ya da ontopolojik normun ırkçılık tarafından saptırılması olmaktan çok, aynı normun aşırıya kaçmasından başka bir şey olmamasıdır. Saf, homojen bir siyasi kimlik inşası için başvurulan 'etnik temizlik' zorbalığı, her ne kadar aşırıya kaçsa da modern devlete içkin olan siyasi projenin gerçekleştirilmeye çalışılmasından başka bir şey değildir. Belli sınırlara sahip olmayı zorunlu tutan her tür siyasi topluluk, en nihayetinde bir nebze şiddete başvuracaktır (Campbell 1998a: 13).

Post-yapısalcılık, siyasi kimliğin inşasında farklılığı tehdit olarak ikame eden söylem ve pratiklere odaklanmaktadır. Mesela Simon Dalby (1993) güvenliği, mekansal dışlama ve tehditkâr ötekinin somutlaştırılması şeklinde tanımlayan jeopolitik düşünceden hareketle, soğuk savaşların nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır. 'Jeopolitik söylem dünyayı, Ben ve Ötekiler ayrımına tabi tutarak, siyasi mekanı haritada belli kesimlere ayırarak ve askeri tehditleri belirleyerek kurar' (1993: 29). Harici ötekinin jeopolitik olarak inşa edilmesi, güvenliğinin sağlanması gereken bir siyasi kimliğin (yani benin) inşasına içkindir. Ahenk ve bütünlük içerisinde bir siyasi kimliğin inşası genellikle içerideki muhalif seslerin bastırılmasını da gerektirir. Belli bir kimlik ya da ben tasavvurunu tehdit eden dahili ötekiler olabilir; bunların kovulması, disipline edilmesi ya da kontrol altına alınması şarttır. Kimlik tahmin edileceği üzere, bir yanda bir topluluğu disiplin edici pratiklerle birlik ve bütünlük hissi vererek organize etmenin, diğer yanda da mekansal ayrıştırmalar ve çeşitli diplomatik, askeri ve savunma pratikleriyle dahili kimliği güvence altına alan dışlayıcı pratiklerin eseridir. Dahili ve harici ötekilerin kontrol altına alınma sürecine ait, 'ortaya çıkan "dahili" mekandan (...) yabancı, farklı ve tehlikeli olarak addedilen her şeyi' dışlayarak bir siyasi kimliğin inşasına katkıda bulunan, başka bir ilişki türünden de bahsetmek mümkündür (Campbell 1992: 5 ve 6. bölümler, 1998a: 13).

Kimliğin farklılıkla tanımlandığı ve benliğin bir ötekinin varlığını gerektirdiği ne kadar açıksa, farklılığın ve ötekiliğin tehdit veya tehlike ile eşanlamlı olmadığı da o kadar açıktır. Bununla birlikte Campbell (1992) egemen devletin, tehlike söylemlerine dayandığını belirtmektedir. Dış politika yoluyla sürekli tehlike tespit etmek, devletin kimliğine ya da varoluşuna bir tehdit içermekten daha çok, 'devletin varoluş imkanıdır' (Campbell 1992: 12). Mesela Soğuk Savaş yıllarında ABD'yi bir siyasi özne olarak inşa edebilmenin imkanı, Sovyetler Birliği'ni dış tehdit olarak gösterebilme başarısına ve ABD hükümetinin dahili tehditleri savuşturabilme kapasitesine bağlıydı (1992: 6. Bölüm). Gerçekten de o dönemde merkezi bir role sahip çevreleme politikası, tehdit içeren ötekilerle başa çıkarken bir yüzünü içeridekilere diğer yüzünü de dışarıdakilere çevirmesi nedeniyle, Janus-yüzlü bir

özellik göstermekteydi (1992: 175). Çevreleme stratejisinin en nihai sonucu da kimliğin ülkesel devlet zemininde tanımlanmasıydı.

Siyasi kimliklerin ben ve öteki arasında bir farklılaştırma yaşanmadan önce var olmadığının altını çizmeliyiz. Burada temel mesele, farklı olan bir şeyin çevrelenmesi, disipline edilmesi, etkisiz hale getirilmesi veya dışlanması gereken bir tehdit veya tehlike olarak nasıl inşa edildiğidir. Her ne kadar bir zorunluluk olmasa da, farklılığın zıtlık, tehlike veya tehdit olarak sayısız farklı şekillerde tanımlanabilme ihtimali söz konusudur. Siyasi kimlik, ötekilere rağmen ya da ötekileri karşı kutba koyarak inşa edilmek zorunda değildir; mevcut güvenlik ve dış politika söylemleri bu düşünce tarzını yeniden üretir. Ötekilerle olan bu tür bir ilişkinin, ahlaki ve siyasi bir duruş tarafından belirlenmiş bir ilişki olduğunu da belirtmeliyiz. Sonuçta öteki ahlaken daha aşağı bir konuma yerleştirilirken, ben daha yüksek bir noktaya konumlandırılır. Campbell'ın (1992: 85) belirttiği gibi 'iç/dış şeklinde tanzim edilmiş sosyal mekan, aşağı/üstün şeklinde düzenlenmiş bir ahlaki mekan sayesinde var olmakta ve inşa edilmesine katkıda bulunmaktadır.' Mekansal dışlamayı ahlaki bir zemine oturtmak, ulusal güvenlik çıkarlarının artırılması ve aynı zamanda da siyasi kimliklerin yeniden inşası için belli askeri-siyasi pratiklerin ve müdahalelerin meşrulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Shapiro'nun (1988: 102) da belirttiği gibi 'Öteki ile ben arasındaki ahlaki hiyerarşinin dozu ne kadar artarsa, Öteki'ne karşı takınılan tutum da o derece duyarsızlaşır.' Bu özellikle de siyasi kimliğin, genellikle ülke-temelli dışlama yoluyla tanımlandığı uluslararası sistemde daha bir geçerlidir.

'Ötekileştirme' süreci yalnızca mekansal değildir. Sergei Prozorov'a (2011) göre bu, aynı zamanda zamansal da olabilir. Avrupa'nın günümüzde, tikel ve çatışmacı geçmişini kendi sınırlarını çizmek ve kimliğini kurmak için ötekileştirirken nasıl 'zamansal ötekileştirme'ye başvurduğunu göstermektedir. Dönüştürücü kapasitesiyle Avrupa, kendisine yenilikçi ve barışçıl bir kimlik inşa etmek için çabalamaktadır. Bu aynı zamanda, Avrupa'nın kendisini, tarihleri eksiklik, tamamlanmamışlık ve başarısızlık şeklinde sunulan Batı-dışı toplumlar karşısında, tarih ve modernite adına konuşan egemen bir özne olarak göstermesini de içermektedir (Chakrabarty 2000: 1. Bölüm). Dipesh Chakrabarty'nin 'Avrupa'yı taşralılaştırmak' projesi, Avrupa'yı mer-

kezden etme ve siyasi modernlik iddialarını sorgulamaya çalışmaktadır. Post-kolonyal yaklaşımı büyük oranda post-Marksist teorilerden beslense de, Chakrabarty'nin madunun tarihinin Avrupa tarihinden ayrı düşünülemeyeceği görüşü, sömürgecilik sürecinde bastırılmış bilgiyi kurtarmaya çalışması ve egemen Avrupa siyasi düşünce ve pratiklerinin otorite ve evrenselliğine karşı çıkması nedeniyle, soybilim ve yapısöküm ile ortak bir zemine sahiptir (bkz. Seth 2011).

Devlet Yönetimi

Yukarıdaki bölüm şiddetin, sınırların ve kimliğin egemen devleti mümkün kılmak için nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koydu. Bu, soybilimin temel meselesi olan egemen devletin, hakim özne olarak nasıl inşa edildiği sorununa kısmen değinmek anlamını taşımaktadır. Eğer soybilimsel yaklaşım uygulanacaksa iki soru ile karşı karşıya kalırız: Egemen devlet nasıl normalleşmekte ve sistemde kabul görmektedir? Ve egemen devlet nasıl oluyor da bir özü varmış gibi gösterilmektedir?

Post-yapısalcılık, hakim öznelik biçimlerinin kendilerine normallik, doğallık ya da gereklilik görüntüsü vererek, keyfilik veya değişebilme ihtimallerini nasıl saf dışı bıraktıkları ya da gizledikleriyle ilgilenmektedir. Hegemonya kavramını kullanarak, Ashley, hakim öznelik biçiminin normalleştirilerek nasıl kabul gördüğü sorusunu ele almaktadır. Ashley (1989b: 269) 'hegemonya' ile sadece 'kuşatıcı ideoloji veya kültürel zemin'i kastetmemektedir; o aynı zamanda 'belli bir devlet veya topluma has, genel kabul görmüş ve herkesçe bilinen pratikler toplamı (...) yani egemen siyasi özne ve eylemlerini yönlendiren paradigma olarak da görülmektedir.' 'Hegemonya' düzenleyici bir ideal olarak 'örnek' bir modelin sunulması ve kullanımda tutulması anlamına gelmektedir. Elbette örnek modelin ayırt edici özellikleri sabit olmaktan öte, tarihi ve siyasi şartlara nispetle değişmektedir. Günümüzün hakim öznesi olan egemen devlet hiçbir surette doğal değildir. Ashley'nin (1989b: 267) dikkat çektiği gibi, egemenlik 'devletin tarihi şartlar altında genel geçer yorumları, yetkinliği ve kabul görmesinin sınırları ve desteklenmesi' ile bir araya gelerek son halini almaktadır. Devlet ile egemenliğin bir araya gelmesi, belli bir siyasi özne üretilmesine katkıda bulunan sürekli bir değişim içerisindeki tarihi ve

kültürel temsiller ve pratiklerce sağlanmaktadır. Bu Derrida'nın son çalışmalarından biri olan *Rogues*'ta (2005) ele aldığı bir konudur. Bu çalışmada egemen devletin, belirgin bir şekilde modern bir tarzda benin ortaya konması ya da benin bir pozisyon alması işlevini yerine getiren, belli bir benlik formu öngördüğü üzerinde durmaktadır (Derrida 2005: 11-12). Derrida'nın öznenin kendi kendine atıfta bulunması meselesi hakkındaki en son görüşleri, devletin özneliğinin veya özerkliğinin devletin doğuştan bağışıklılığından ya da intihar eğilimlerinden nasıl ayrı tutulamayacağını kapsamaktadır (Derrida 2003: 94-109; 2005: 45). Yani devletler, kendi özneliklerini sürdürmelerini sağlayan ya da koruyan şeyleri tehdit etme potansiyeline sahiptir.

Örnek modelin en başta gelen işlevi, alternatif özne kavramsallaştırmalarını akamete uğratmak veya onları gelişmemiş, eksik veya sapkın olarak göstererek değersizleştirmektir. Anormal olarak addedilenler 'uygun', 'normal' veya 'örnek' model ile karşılaştırılır. Mesela 'batık devletler', 'haydut devletler' ve 'terörist devletler' egemen devlete has bariz özellikleri gösteremedikleri için, hakim normlardan sapmış patolojik devletlere örnek teşkil etmektedir (Contstantinou 2004: 17; Bleiker 2005). Bunlar, normlara uymayarak hegemonik özne biçimlerini desteklemektedir. Aynı zamanda sadece egemenlik/anarşi karşıtlığını değil, Kuzey'in varsayılan üstünlüğünü de yeniden üretirler (Devetak 2008).

Egemen öznenin gücünü bir şekilde koruyabilmesi için, tekrarlanması ve her yerde kendisine ihtiyaç duyulan ve tesis edilen, evrensel çapta işlevsel öznelik şekli olarak kabul edilmesi gereklidir. Genel kabul görmüş öznelik şekliyle uyumlu olma konusunda devletlere uygulanan baskı oldukça karmaşık ve çeşitlidir; bu baskı hem içeriden hem de dışarıdan gelmektedir. Mesela askeri müdahale gibi bazı zorlamalar oldukça açıktır; dış yardım, diplomatik tanıma ve genel sosyalleşme prosedürlerinde aranan şartlar gibi zorlamalar ise daha az açıktır. Buradaki mesele, güç kullanımının devreye girmesiyle belli öznelik biçimlerinin zaman ve mekanda hakim konuma gelebilmesidir.

Devlet nasıl oluyor da bir özü varmış gibi gösteriliyor? Bu soruya verilecek kısa cevap, çeşitli iç ve dış politik pratiklerin yerine getirilmesiyle devletin bir özü varmış gibi gösterilmektedir ya da bu, 'yönetim'e yapılan özel vurgu ile birlikte kısaca 'devlet yönetimi' ola-

rak adlandırılan şeyle mümkün olmaktadır. Geleneksel olarak devlet yönetimi, devletin uluslararası arenadaki hedeflerini gerçekleştirmek için uyguladığı politikalara ve pratiklere karşılık gelmektedir. Bu tanım, devletin uluslararası arenaya çıkmadan önce tamamıyla olmuş bitmiş ya da sınırlarla çevrelenmiş bir birim olduğu varsayımına dayanmaktadır. Post-yapısalcılık tarafından ortaya konan devlet yönetimi nosyonu ise, devleti kuran ve devamını sağlayan halihazırdaki siyasi pratiklerin, devleti sürekli bir oluşum içerisinde tuttuğu düşüncesine dayanmaktadır.

Richard Ashley'nin (1987: 410) çığır açıcı makalesinde de belirttiği gibi, siyasi pratikte bulunmadan önce öznenin varlığı söz konusu değildir. Egemen devletler, tarihi ve siyasi pratikler yoluyla var olurlar. Bu, devletin eylemsel olarak kurulduğuna ve iç ve dış siyasi pratikleri, güvenlik ve savunma stratejileri, anlaşma protokolleri, BM'de temsil edilme gibi bazı eylemlerin devamlı bir şekilde uygulanması olmaksızın bir kimliğe sahip olamayacağına işaret etmektedir. O halde devletin 'varlığı', eylemlerinin bir sonucudur. 'Eylemsellik'ten anlamamız gereken, sadece belli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik tek bir eylem değil, bir normun ya da normlar bütününün devamlı olarak tekrarlanmasıdır. Weber'in (1998: 90) ifade ettiği gibi 'devletin kimliği, kimliğin neden olduğu şey ya da sonucu olarak gösterilen dışavurumlarla eylemsel olarak inşa edilir.'

Bu bağlamda, Bosna'daki savaşa ilişkin incelemesinde David Campbell (1998a: ix-x), 'metaBosna' olarak adlandırdığı ve 'Bosna'yı Bosna yapan bir dizi eylem' anlamına gelen şeye odaklanmaktadır. Campbell, bir devlet veya özne olarak inşa edilen Bosna'yı anlamak için verili, *a priori* olarak var olan Bosna'ya değil metaBosna'ya, yani bir dizi çerçeveleme ve farklılaştırma pratikleri yoluyla eylemsel olarak inşa edilen Bosna'ya odaklanmamız gerektiğini belirtir. 'Bosna' diğer tüm devletler gibi sürekli yapım aşamasındadır.

Özetlemek gerekirse, Weber'in (1998: 78) belirttiği gibi egemen devlet 'eyleme dökülen pratiklerin ontolojik sonucudur.' 'Egemen ulus-devletler tamamlanmış özneler değil yapım aşamasındaki öznelerdir' (1998). Buradaki 'yapım aşamasındaki özneler' ifadesi, –Fransızcadaki '*en procès*' ifadesine dayanarak– aynı zamanda 'yargılanan özneler' anlamına da gelmektedir. Bu, sürekli yapım aşamasında olan

fakat hiçbir surette tamamlanması söz konusu olmayan bir devlet kavramsallaştırması anlamına gelmektedir (Edkins ve Pin Fat 1999: 1). O halde devlet, verili bir öze sahipmiş gibi değil de devlet yönetimi yoluyla sürekli olarak bir öze sahipmiş gibi gösterilen bir şey olarak düşünülmelidir. Aynı şekilde devlet, hiçbir zaman bir tamamlanmışlık durumuna ulaşamaz; devlet sürekli bir 'devlet olma' sürecindedir. 'Hiçbir surette tamamlanamasa [da, devlet] daima bir somutlaşma sürecindedir' (Doty 1999: 593). Sonuç itibariyle post-yapısalcılık için tamamlanmış bir devlet yoktur, devlet yönetimi vardır (Devetak 1995a).

Realist devlet-merkezciliğe bir dönüşü temsil ediyor şeklinde anlaşılmamaları için, post-yapısalcı uluslararası ilişkiler teorilerinin egemen devlete ilişkin tutumlarına dair bazı noktaları açıklığa kavuşturmalıyız. Post-yapısalcılık ne sadece devlete odaklanarak dünya siyasetini anlamaya çalışmakta ne de devleti verili olarak kabul etmektedir. Ashley'in *anarşi problemine* yönelik çifte okumasının da gösterdiği gibi, post-yapısalcılık bu tür bir açıklamayı mümkün kılan şartları ve bu yaklaşımın bizlere maliyetinin ne olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Devlet-merkezci bir bakış açısının bize kaybettirdikleri nedir? Ve daha da önemlisi, devlet-merkezcilik dünya siyasetinin hangi boyutlarını gözardı etmektedir?

Egemenlik Paradigmasının Ötesinde: Siyasalı Yeniden Düşünmek

Post-yapısalcılığın en önemli çıktılarından birisi, egemenlik paradigmasının bizim siyasi hayal dünyamızı fakirleştirdiği ve dünya siyasetinin dinamiklerini kavrama noktasında bizi sınırlandırdığıdır. Bu kısımda, siyasalı yeniden düşünebilmek adına, dünya siyasetini devlet-merkezci bakış açısından farklı olarak okuyabilmek için post-yapısalcılığın yeni bir kavramsal dil geliştirme çabalarını özetleyeceğiz. Walker'a (2010: 184) göre bu, egemenliğe 'bir problem' olmaktan daha çok, 'sürekli veya gözden kaybolmakta olan bir durum' olarak karşı çıkmak anlamına gelmektedir.

Campbell (1996: 19) 'Dünya siyasetini, egemenlik meselesini daha az hesaba katarak tanımlayabilir miyiz?' sorusunu sormaktadır. Bu meydan okuma, modern (ya da post-modern) dünyaya has yeni sü-

reçleri ve aktörleri daha iyi yansıtacak bir kavramsal dilin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Campbell (1996: 20) dünya siyasetinin '*sınır-aşırı* doğasını anlamamızı sağlayacak *sıradan gündelik siyaset* bakış açısını kullanmamızı' tavsiye etmektedir. Dünya siyasetini 'gündelik siyaset' bakış açısından kavramsallaştırmak, ulus-devlet sınırlarını enlemesine kesen küreselleşmenin ürettiği çok farklı süreçlere ve karşılıklı etkileşimlere dikkat kesilmemiz anlamını taşımaktadır. Modern siyasi hayatın 'ülke-merkezlilikten koparılması'na sebep olan; yani egemenlik paradigmasını sarsan, siyasi, ekonomik ve kültürel aktivitelere odaklanmayı gerektirmektedir.

Bu iddia ağırlıklı olarak Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin (1977, 1987) felsefi çalışmalarına dayanmaktadır. Deleuze ve Guattari, postyapısalcı uluslararası ilişkiler uzmanlarının devlet-dışı aktörlerin, akımların ve sosyal hareketlerin işleyiş ve egemen devlet üzerindeki etkilerini anlamayı sağlayacak yeni bir kavramsal dil ortaya koydular. Bu dilde, yeniden ülkeselleşme ve ülkeselliğin-bozulması anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Patton 2000; Reid 2003). İlk kavram, işlevi, zapt etme süreçleri ve sınır yapma olarak tanımlanmış egemenlik paradigmasının, toptanlaştırıcı mantığıyla ya da Deleuze ve Guattari'nin ifadesiyle 'devlet-formu' ile ilişkilidir. Diğeri, yani ülkeselliğin-bozulması ise işlevi, sınırları aşma kabiliyeti ve 'devlet-formu' tarafından zapt edilememe olarak tanımlanmış ileri düzeyde göçebelik mantığıyla ilişkilidir. Birisi kimlik, düzen ve birlik arzusunun dışa vurumuyken; diğeri farklılık, akışkanlık ve kaçışı yansıtmaktadır.

Deleuzecü kavramsal dilden esinlenen Campbell ve diğerleri tarafından desteklenen 'gündelik siyaset' kavramı, devlet-formuyla çatışan ve onu bir şekilde atlatan mülteciler, göçmenler ve yeni toplumsal hareketlerin yarattığı yeni siyasi dinamiklere ve taleplere ışık tutmak için kullanılmaktadır. Bu sınır-aşırı gruplar ve hareketler, sadece ulusal sınırları ihlal etmekle kalmayıp aynı zamanda modern siyasi hayatın ülke-temelli düzenlenmesinin sorgulanması gerektiğinin de altını çizmektedirler. Roland Bleiker'ın (2000: 2) ifadesiyle, 'uluslararası ilişkileri kuran ve uluslararası ilişkilerin nasıl yürütüleceğini belirleyen, sınırlar üzerinden işleyen mekansal mantığı sorgulamaktadırlar.' Uluslararası ilişkilerdeki bu toplumsal başkaldırıyı ele alan Bleiker

küreselleşmenin, sosyal hayatı, değişen siyasi dinamiklerin öznesi konumuna yerleştirdiğini iddia etmektedir. Kitle iletişim ve telekomünikasyon çağında, yerel başkaldırı ve direniş görüntüleri anında tüm dünyaya yayılmakta ve onları küresel çapta önemli olaylara dönüştürmektedir. Küreselleşme Bleiker'a göre direnişin doğasını değiştirmiş ve böylece küresel ve sınır-aşırı toplumsal direniş pratiklerini mümkün kılmıştır (2000: 31). Sadece yerel bir bağlamla sınırlı kalmayan direniş eylemleri 'giderek sınır-aşırı bir boyut kazanmaktadır. Çoğu zaman fark edilmeyen fakat kritik öneme sahip iç ve uluslararası alanlara sızmakta', hem dahili ve harici alanlar hem de lokal ve küresel arasındaki sınırları şeffaflaştırmaktadırlar (2000: 185). Egemenliğin kontrolünü alt ederek ve devlet sınırlarını aşarak, sınır-aşırı direniş gruplarının eylemleri, egemen devletin 'kamusal senaryosu'nun gerisinde ve yanı başında, 'sahne dışında' ortaya konulan 'korsan bir gösteri' olarak görülebilir. Gündemdeki 'Arap Baharı' bu bağlamda değerlendirilebilir. Sınır-aşırı hareketlerin 'korsan gösterisi' o halde ülkeselliği bozma işlevi görmekte, hakim aktörlerin mekansal kodları ve pratiklerinden kaçmakta ve egemen devletin yeniden ülkeselleşme ve dışlama tutumunun eleştirisini mümkün kılmaktadır (2000: 7. Bölüm).

Aynı işlev, mülteciler ve göçmenlerce de görülmektedir. Mülteciler ve göçmenler, vatandaşlardan ayrı olarak mekanla farklı bir ilişki kurmaktadır. Yerleşiklikle değil de göçebe olmakla, siyasi mekanlar arasında ve bu mekanların ötesinde hareket etmekle tanımlanmaktadırlar. Egemen devletin 'ülke-temelli olma zorunluluğunu' sorgulamaya açmakta ve karşı çıkmaktadırlar (Soguk ve Whitehall 1999: 682). Gerçekten de, başıboş hareket etmekle, toplumların kimliklerini ulus-devletin mekansal sınırlarını temel alarak tanımlamaya ve sabitlemeye çalışan ontopolojik normunu altüst etmektedirler (1999: 697). Sonuç olarak, devlet-merkezci kavramsallaştırmalara sekte vurmakta ve siyasalın hakim karakterini ve mekanını sorgulamaya tabi tutmaktadırlar.

Mültecilere ilişkin olarak benzer iddialar Peter Nyers ve Mick Dillon tarafından da dillendirilmektedir. Nyers (1999) hiçbir siyasi birliğin üyesi olmayan bir mültecinin, vatandaş ile insan olma arasındaki muğlak noktada bulunarak 'sınırlayan-kavram' rolü üstlendiğini ifa-

de etmektedir. Dillon (1999) ise mülteci/yabancının, egemen devlete bağımlı olarak tanımlanmış konvansiyonel siyasi öznelik şeklinin dışında kaldığını belirtmektedir. Mülteci/yabancının varlığı, hem vatandaşlar hem de mültecilerce paylaşılan yabancılaşmayı gözler önüne sererek, siyasi birliğin yerleşik ve egemen hayat tarzını sorgulamaya açmaktadır. Soguk ve Whitehall'ın (1999: 675) da işaret ettiği gibi, mülteciler ve göçmenler devlet sınırlarını hiçe sayarak hareket etmek ve bir türlü kontrol altına alınamamakla, uluslararası ilişkilerin geleneksel kurucu anlatılarını bozguna uğratmaktadır.

Egemenlik ve Dışlamanın Etiği

Post-yapısalcılığın devlet egemenliğine yönelik etik eleştirisi, toptanlaştırmanın yapısökümcü eleştirisi ve sınır-aşırı mücadelelerin ülkeselliği bozucu etkisiyle ilişkili olarak anlaşılmalıdır. Yapısöküm toptanlaştırıcı veya toptan istikrarı öngören teorik kavramları ve toplumsal kurumları hedef alan bir yorumlama stratejisi ve eleştiri tarzı olarak daha önce açıklanmıştı. Post-yapısalcılığın egemen devlete yönelik eleştirisinin *egemenliğe* odaklandığının altını çizmeliyiz.

Egemen devlet bugün uluslararası ilişkilerde hakim özne olabilir; fakat tek başına ve en önde gelen özne olduğu iddiası tartışmaya açıktır. Egemen devletin siyasi-ahlaki açıdan nelere mal olduğunun en ayrıntılı incelemesi Rob Walker'ın *Inside / Outside* (1993) adlı eserinde yapılmaktadır. Walker, uluslararası ilişkileri anlamak için, analitik bir kategori olarak egemen devletin öne sürüldüğü bağlam ile ahlaki ve siyasi topluluğun hakim ifadesi olarak egemen devletin öne çıkarılmasını gözler önüne sermektedir. Walker'ın eleştirisi, egemen devletin üç farklı ontolojik çelişkiyi çözmek için tarihi olarak ortaya çıkan, inşa edici bir siyasi pratik olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Zaman ile mekan arasındaki çelişki, zamanın sınırlar dahilindeki ülke-temelli mekana hapsedilmesi ile çözülmüştür. Evrensel ve tikel arasındaki çelişki, bir yanda devletlerin çoğulluğunu ve tikelliğini yansıtan egemen devletler sistemiyle, diğer yanda da tek bir sistemin evrenselliğiyle çözüme kavuşturulmuştur. Bu çözüm, evrensel değerlerin tikel devletler bünyesinde hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır. Son olarak, ben ile öteki arasındaki çelişki 'içeride-

kiler' ve 'dışarıdakiler', dostlar ve düşmanlar kavramsallaştırmaları yoluyla çözülmüştür (Walker 1995a: 320-1, 1995b: 28). Yapısökümcü bir biçimde hareket eden Walker'ın (1993: 23) amacı, 'karşılıklı olarak birbirlerini kurdukları ve aynı zamanda da birbirleri içerisinde çözüldüklerini göstermek yoluyla, görünüşte birbirine karşıt olan bu kategorileri sarsmak'tır. Yukarıda ele alınan 'gündelik siyaset' kavramsallaştırmasıyla da uyumlu olarak, Walker'ın devlet egemenliğine ilişkin incelemesinin yapmaya çalıştığı, egemen devletin modern siyasi hayatta insanlığın karşılaştığı problemlere yönelik etkili bir çözüm ve işe yarar betimleyici bir kategori olup olmadığını sorgulamaktır.

Walker'ın analizi, modern siyasi hayatın egemen devletler ve egemen sınırlar temel alınarak düzenlenmesinin giderek güçleştiğini göstermektedir. 'Egemen devlet ilkesinin öngördüğü çözümleri akamete uğratan, mekan-zamansal süreçlerin' yaşandığını iddia etmektedir (1993: 155). Materyal ve normatif gerekçelerle Walker, devlet egemenliğinin modern siyasi hayatın düzenlenmesinde, tek veya en ideal araç olduğunu reddetmektedir. Modern siyasi hayat, içerisi ve dışarısı gibi birbirini dışlayan ve tüketen karşıtlıklara hapsedilmemelidir. Kimlik mutlaka dışlayıcı ve farklılık da kimliğin karşıtıymış gibi anlaşılmamalıdır (1993: 123). Ayrıca, modern devlete içkin olan insan ile vatandaş arasındaki ilişkide, vatandaşın hakları insanın haklarının üzerinde görülmemelidir (Walker 2000: 231-2).

Siyasi kimlik ve topluluk meselelerini karşıtlıklar üzerinden düşünmemek için, modern devlet paradigmasının ötesinde bir siyasi hayatı tahayyül etmeliyiz. Burası ve orası, ben ve öteki arasında mutlak dışlama ve mekansal ayrışmaya yaslanmayan, yeni siyasi kimlik ve topluluk biçimlerinin çıkabileceği ihtimalini ciddiye almalıyız (Walker 1995a: 307).

Connolly de demokrasi meselesini egemenlik bağlamında ele alan, post-yapısalcı bir eleştiri sunmaktadır. Connolly devlet egemenliği nosyonunun, özellikle küreselleşmiş geç modern dönemde demokrasi ile uyumsuz olduğunu iddia etmektedir. Eleştirisinde yapmaya çalıştığı, egemen devletin 'vatandaşlarının aidiyetleri, kimlikleri ve enerjileri üzerindeki tekeline' meydan okumaktır (Connolly 1991: 479). Çoğul aidiyet ve karşılıklı bağımlılık biçimleri ve geç modern döneme has küresel risklerin çokluğu, içerisi ve dışarısı arasındaki

ikili net ayrımları karmaşıklaştırmaktadır. İnsanların yükümlülükleri ve görevleri egemen devlet sınırlarını aşmaktadır. Connolly'nin de belirttiği gibi egemenlik 'aidiyetler ve bağlılıklar konusunda kendi sınırlarını aşan katı sınırlamalar getirmektedir' ve bu yüzden devleti her seviyede aşarak ülke-temelli bir düzenlemenin ötesine geçen bir demokrasi kültürü geliştirmeliyiz (1991: 480). Connolly bunu 'demokrasinin tefrikası' ya da daha iyi bir ifadeyle 'demokrasinin ülkeselliken kurtarılması' şeklinde adlandırmaktadır. Connolly'ye göre 'siyasi olarak, devletleri içeriden ve dışarıdan baskı uygulayıp yerleşik inançları, öncelikleri ve politikaları yeniden düşünmeye zorlayacak, küresel öneme sahip belli konular etrafında şekillenmiş, devlet sınırlarını ve ulusal aidiyetleri aşan bir dizi devlet-dışı toplumsal harekete ihtiyacımız var' (Connolly 1995: 23).

Benzer bir iddia Campbell tarafından da dillendirilmektedir. Campbell'a göre ontopoloji normu, demokrasiyi ve sorumlulukları ülkesel kılan, egemen devletin sınırları içerisine hapseden bir 'ahlaki harita' üretmektedir. Connolly gibi Campbell da devlet sınırları dahilinde ve ötesinde tolerans ve çok-kültürlülüğü destekleyecek bir demokrasi kültürünün teşvik edilmesiyle ilgilenmektedir. Farklılığın aktif bir şekilde tasdik edilmesiyle demokrasi, egemen devletin ülkebağımlı kılma ve hapsetme mantığına direnebilecektir.

Post-yapısalcı Etik

Post-yapısalcılık, egemenlik paradigması haricinde etik ne anlam ifade etmektedir şeklinde bir soru yöneltmektedir. Post-yapısalcılığın uluslararası ilişkilere bakışından, iki etik yönelim ortaya çıkmıştır. İlki, geleneksel etik iddialarının dayandığı ontolojik tanımlamaya meydan okumaktadır. Bu, içerisini ve dışarısını birbirinden ayıran kesin ve değişmez bir sınır anlayışına dayanmayan bir etik nosyonu önermektedir. Diğeri ise ontolojik zeminle etik iddialar arasındaki ilişkiye odaklanmakta, ontolojinin etiğe öncelikli olup olmadığını sorgulamaktadır.

Birinci yaklaşım Ashley ve Walker (1990) ve Connolly (1995) tarafından ileri sürüldü. Bu yazarların çalışmalarında temel mesele, sınırlara verilen önemin eleştirisidir. Tekrarlarsak, post-yapısalcılığın

buradaki temel hedefi egemen devletin katı sınırlarına karşı yürüttüğü savunmadır. Siyasi kimlik veya topluluğun limitini belirleyen ülke-bağımlı sınırlar, post-yapısalcılık tarafından tarihsel olarak değişken ve son derece muğlak olarak görülmektedir (Ashley ve Walker 1990). Bu sebeple aşkın bir statüye sahip değildirler. Devlet egemenliğince konulan etik sınırlamalara karşı post-yapısalcı etik veya Ashley ve Walker'ın ifadesiyle 'diplomatik etos', herhangi bir mekansal veya ülkesel sınırlara hapsedilemez. 'İmkanların elverdiği ölçüde, azami olarak bu etiğin sıkı bir şekilde uygulanmasını mümkün kılmayı' hedefler (1990: 395). Hem hayalî, hem de ülkesel sınırları aşan bu etiğin evrenselleşmesini herhangi bir ayrıştırıcı sınır engelleyemez:

> Bu etiğin sıkı bir şekilde uygulandığı bir yerde, hiç kimse dışlayıcı bir zemine tüm özgüveniyle dayandığını iddia edemez; ve yine hiç kimse bu zemini vatandaşlık, halk, ulus, sınıf, toplumsal kimlik, ırk, altın çağ veya herhangi bir tarihi misyon adına, cesurca ihtiyaç duyulan hakikatin kaynağı olarak öne süremez. Bu etiğin sıkı bir şekilde uygulandığı yerde totaliter bir düzene rastlanmaz (Ashley ve Walker 1990: 395).

Dışlayıcı egemenlik etiğiyle yaşanan bu kopuşla post-yapısalcılık, ülke-bağımlı sınırlamalardan ayrışmış bir etik anlayışını gündeme getirir. Diplomatik etos, egemen sınırlamaları ihlal ederek ortaya çıkan 'ülkesel-olmayan' bir etiktir. Bu ihlal edici etik, Connolly tarafından ortaya atılan ülkesel-olmayan demokrasi nosyonunu tamamlamaktadır. Her iki düşüncenin de dayanak noktası, siyasi hayatın yürütülmesi, düzenlenmesi ve sınırlandırılmasında egemen devletin esas alınmasının eleştirilmesidir.

Diğer etik yaklaşım Campbell tarafından ortaya atılmıştır. Campbell etiği, ontolojiden, özellikle de varlığın ontolojisinden ya da metafiziğinden, üreten geleneksel yaklaşımları sorguya tabi tutan Derrida ve Levinas'ı takip etmektedir (Campbell 1998a: 171-92; bkz. Levinas 1969: Bölüm 1A). Etik bir bakışın geliştirilmesi için, öncelikle dünyanın ampirik bir açıklamasının sunulması gerektiği fikrine sıcak bakmamaktadır. Aksine, 'ilk felsefe' olarak önceliği etiğe vermektedir. Bu etik yaklaşımda anahtar figür, Yunan felsefi geleneğinden daha çok Yahudi teolojisinden etkilenmiş olan Emmanuel Levinas'tır. Bu iki

farklı düşünce ekolü arasındaki farklılıklar, bir farklılık ya da başkalık felsefesi ile bir kimlik ve bütünlük felsefesi arasındaki bir farklılık şeklinde, Levinas'ın düşüncesinde sürekli bir şekilde işlenmektedir.

Levinas etik ile ontoloji arasındaki hiyerarşiyi tersyüz ederek, başlangıç noktası olarak önceliği etiğe vermektedir. Etik, varlıklar dünyasını mümkün kılan bir durum işlevi görmektedir. Levinas, etikle sıkı sıkıya bağlı, bağımlı ve toptanlaştırıcı dürtülerden münezzeh bir ontoloji tarifi yapmaktadır. Levinas'ın düşüncesi, her tür ontolojik ve siyasi emperyalizm veya totaliterliğe karşıdır (Levinas 1969: 44; Campbell 1998a: 192). Levinas'ın planında öznelik durumu, etik bir ilişki yoluyla ve bir etik ilişki olarak inşa edilir. Levinasçı yaklaşımın etkisi, öznelik ve sorumluluk nosyonlarının ötekilik ve başkalık etiği ışığında yeniden düzenlenmesidir (bkz. Campbell 1994: 463, 1998a: 176). Bu, eleştirel teoride rastladığımız Kant'ın genelleştirilebilirlik ve simetri ilkesinden ayrılan bir etik nosyonuna işaret etmektedir. Ben ile başlayıp daha sonra zorunluluğu evrensel olarak eşit bireylerden oluşmuş bir toplulukta genelleştirmek yerine, Levinas Öteki ile işe başlamayı uygun görür. Öteki Benden belli taleplerde bulunur; bu sebeple, Ben ile Öteki arasında asimetrik bir ilişki mevcuttur. Bunun sonucunda 'farklılığı zedelemek, silmek veya ortadan kaldırmak için değil, farklılık *için* –veya farklılık *adına*– mücadeleyi amaçlayan başka bir siyaset tarzı' geliştirilmelidir (Campbell 1994: 477, 1998a: 191). Fakat Michael Shapiro'nun (1998b: 698-9) ortaya koyduğu gibi bu etos, küresel şiddeti azaltmak için farklılıklara karşı evrensel toleransı teşvik eden, Kantçı misafirperverlik etiğinden çok da farklı değildir.

Campbell (2005: 224) post-yapısalcılığın, yerleşik pratikleri sarsmayı ve siyasi yapıların ve pratiklerin tarihi ve sosyal şartlara bağımlı karakterini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir 'siyasi eleştiri etos'u benimsediğine inanmaktadır. Bu sebeple, post-yapısalcılık Kantçı eleştirel teori geleneğinden çok da ayrı düşünülemez. Richard Beardsworth'ün (2005: 224) haklı olarak belirttiği gibi 'eleştirel bir felsefe' olarak post-yapısalcılık, 'aklın neler başaracağı, aklın tarihin akışını ne kadar şekillendireceği ve aklın ne dereceye kadar farklılıkları ortaya koyacağı' hususunu hafife almamalıdır. Bu meseleyi Derrida, *Two Essays on Reason* altbaşlığına sahip *Rogues* adlı eserinde kısmen ele almaktadır.

Post-yapısalcılığın toptancı düşünce ve egemenlik eleştirisini ciddiye almanın sonucu toplum, kimlik, etik, demokrasi ve medeniyet gibi temel siyasi kavramların, egemen devlet tarafından yeniden ülke-temelli kılınmasından veya Avrupa siyasi modernliğince sahiplenilmesinden kaçınmak için tekrar düşünülmesinin gerektiğidir. Gerçekten de, bu kavramları ülke-bağımlılıktan ve egemenlikten ayırmak, post-yapısalcı –ve belki de post-kolonyal– siyaset veya etiğin pratikteki görevinin temelini oluşturmaktadır. 11 Eylül sonrasında adil barış teorisine yönelttiği güçlü eleştirisinde Anthony Burke'ün (2004: 353) de belirttiği gibi, post-yapısalcılığın 'etik barış' kavramsallaştırması, 'etik sorumluluklarının devlet yoluyla yönlendirilmesine veya devletin bizi şiddete başvurarak korumasına' karşı çıkacaktır. Bu arada, toptanlaştırıcı temayüllerin bir eleştirisi olarak post-yapısalcılığın kimlik, toplum ve medeniyet kavramlarına ülkesellik, sınırlandırılmışlık ve dışlama ile olan dogmatikçe bağları nedeniyle karşı çıktığını da belirtmeliyiz. Post-yapısalcılığın hedefi, daima toptancılığa ve egemenliğe yönelik epistemolojik ve siyasi iddialara karşı çıkmak ve dolayısıyla siyasal olanın mekanını ve karakterini sorgulamaya tabi tutmaktır (Walker 2010: 19).

Sonuç

Birçok suçlama ve itiraza rağmen, bu bölüm post-yapısalcılığın uluslararası ilişkilere yeni teorik yöntemler ve bakış açıları kazandırarak önemli katkılarda bulunduğunu gösterdi. İlk olarak, yapısöküm yöntemiyle, bilgi ile siyasi iktidar ve otorite arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yine, estetik bakış açısıyla ve yapısöküm stratejisiyle, alternatif yorumların gerisindeki siyasi tercihleri açığa çıkararak, epistemolojik ve siyasi toptanlaştırıcı iddiaları sorgulamayı hedeflemektedir. Bu, özellikle egemen devleti nasıl kavramsallaştırdığımız konusunda önemli açılımlar sağlamaktadır; çünkü özellikle ortama hakim olan anlayışlar, zapt etme ve dışlama pratiklerine yaslanmaktadır. O halde günümüz dünya siyasetinin daha bütüncül bir açıklaması, devlet sınırları dışında ve boyunca hareket eden sınıraşırı aktörler ve sosyal hareketlerin analizini de içermelidir. Üçüncü olarak, post-yapısalcılık egemenlik ve yeniden ülke-bağımlılık varsayımlarını teşvik etmeksizin siyasal ve sorumluluk kavramlarını yeni-

den ele almayı amaçlamaktadır. Siyasalın mekanının ve karakterinin egemen devlet tarafından belirlenmesi gerektiği fikrine karşı çıkarak post-yapısalcılık, siyasi tahayyülü ve uluslararası ilişkilerin dönüştürülmesi için elde bulunan imkanları genişletmeyi arzulamaktadır. Bu katkılar, 11 Eylül olayları üzerinden bir on yıl geçmesine rağmen hâlâ önemini korumaktadır.

9.

Konstrüktivizm

CHRISTIAN REUS-SMIT

1980'lerde Uluslararası İlişkiler disiplinini, özellikle de ABD'deki hakim yaklaşımları iki büyük tartışma şekillendirdi. Birinci tartışma, uluslararası ilişkilere rasyonalist iktisat teorisini uygulamak isteyen, fakat uluslararası işbirliğinin imkanı noktasında tamamıyla farklı sonuçlara ulaşan neo-realizm ve neo-liberalizm arasındaydı. İkinci tartışma ise rasyonalist ve eleştirel teorisyenler arasındaydı. Eleştirel teorisyenler neo-realizm ve neo-liberalizmin epistemolojik, metodolojik, ontolojik ve normatif varsayımlarına meydan okurken, rasyonalistler de eleştirel teoriyi uluslararası ilişkilerin 'pratik dünyasına' ilişkin söyleyebileceği pek somut bir şeyi olmamakla suçluyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bu tartışmalar yerlerini rasyonalistler ile konstrüktivistler ve konstrüktivistler ile eleştirel teorisyenler arasında cereyan eden iki yeni büyük tartışmaya bıraktı. Uluslararası ilişkilerde bu değişimi tetikleyen unsur, bir yandan neo-realizm ve neo-liberalizmin rasyonalizmi ve pozitivizmine karşı çıkarken, diğer yandan da eleştirel yaklaşımları meta-teorik tartışmalardan dünya siyasetinin ampirik analizini yapmaya doğru iten konstrüktivizm gibi yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasıydı.

Bu bölüm, rasyonalist ve eleştirel teorilerle ilişkilendirerek, konstrüktivizmin doğasını ve uluslararası ilişkilerde nasıl önem kazandığını açıklamaktadır. Konstrüktivizm, materyal yapılar kadar normatif yapıların da uluslararası siyasette önemli rol oynadığının, kimliğin siyasi eylemleri şekillendirdiğinin ve aktörler ile yapılar arasında

karşılıklı bir belirlenim ilişkisinin olduğunun altını çizmektedir. Hemen ifade etmeliyim ki, Andrew Linklater'ın 4. Bölümde 'Grotiusçü' ya da 'İngiliz' Okulu uluslararası teoriyi tanımlamak için kullandığı rasyonalist veya rasyonalizm ifadeleri burada farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Bu ifadelerle, rasyonel seçim teorisinin varsayımlarına yaslanan teoriler, özellikle de neo-realizm ve neo-liberalizm kastedilmektedir. 'Eleştirel teori' ifadesini ise 7 ve 8. bölümlerde ["Eleştirel Teori" ve "Post-Yapısalcılık"] Richard Devetak tarafından incelenen Frankfurt Okulundan esinlenen eleştirel teori ve post-modern uluslararası ilişkiler teorisini de kapsayan Üçüncü Tartışma ve sonrasındaki tüm post-pozitivist teorileri tanımlamak için kullanıyorum. (Devetak'ın post-yapısalcılık ifadesini post-modern ifadesine tercih ettiğini not etmeliyiz.) Neo-realizm ve neo-liberalizmin rasyonalist önermelerini ve 1980'lerde eleştirel teori tarafından bu önermelere yöneltilen eleştirileri ortaya koyduktan sonra, konstrüktivizmin kökenlerini ve temel teorik önermelerini inceleyeceğim. Daha sonra ise Uluslararası İlişkilerde, sistemik, aktör-merkezli ve bütüncül olmak üzere üç farklı konstrüktivist yaklaşımdan bahsedeceğim. Sonrasında, konstrüktivizmi bir teorik yaklaşım olarak ortaya çıkaran disiplindeki hoşnutsuzlukları ve konstrüktivizmde medeniyet ile din, güç, sosyal pratikler ve etiğe yönelişe artan vurguyu içeren son gelişmeleri değerlendireceğim.

Rasyonalist Teori

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra realizm uluslararası ilişkilerde hakim yaklaşım konumuna yükseldi. Bununla birlikte, yeni teorik yaklaşımlarca gerçekleştirilen meydan okumalar sonucunda realist teori bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldı. 1970'lerde Claude, Carr, Morgenthau ve Niebuhr gibi düşünürlerin başını çektiği klasik realist ekol, devletler arasında karşılıklı bağımlılığa, ulus-aşırı ilişkilere ve özellikle çokuluslu şirketler olmak üzere devlet-dışı aktörlerin önemine dikkat çeken Robert Keohane ve Joseph Nye gibi liberallerin meydan okumasına maruz kaldı. Uluslararası ilişkilerin 'çarpışan bilardo topları' şeklinde değil, ulus-altı, ulusal, ulus-aşırı, uluslararası ve ulus-ötesi aktörleri birbirine ilişkilendiren siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler ağı olarak görülmesi gerektiği ortaya kondu (Keohane ve

Nye 1972). Bu görüş, Keohane ve Nye'ın, 'karşılıklı karmaşık bağımlılık' olgusu ışığında devlet gücünü bir kez onaylamasının da etkisiyle, daha sonraları egemen devletin uluslararası siyasette oynadığı rol ve önemini daha fazla dikkate alır şekilde gözden geçirildi (Keohane ve Nye 1977). Devletler, dünya siyasetinde birincil aktörler olarak kabul edildi; fakat şümullü karşılıklı bağımlılığın devlet gücünün doğasını ve etkisini değiştirdiği de kabul edildi. Realistler tarafından vurgulanan askeri güçler dengesinin, siyasi sonuçları tek başına belirlemediği, karşılıklı bağımlılıkla birlikte devletler arasında yeni iktidar ilişkilerini doğurduğunun altı çizildi.

Realizme yöneltilen bu meydan okumaya yanıt gelmekte gecikmedi. Jack Donnelly'nin bu çalışmanın 2. Bölümünde ortaya koyduğu gibi, Kenneth Waltz 1979'da, realist teoriyi radikal bir revizyona tabi tuttuğu ve 'neo-realizm' veya 'yapısalcı realizm' olarak adlandırılan teorisini öne sürdüğü *Theory of International Politics* (1979) adlı çalışmasını yayınladı. Waltz iki entelektüel kaynaktan beslenmektedir: Bilim felsefecisi Imre Lakatos'un teori inşa modeli ve makroekonomik teori. Birincisi, Waltz'u minimal varsayımlara ve uluslararası ilişkilere dair ampirik olarak doğrulanabilir hipotezler ortaya koyan, keşif gücü yüksek bir dizi savdan müteşekkil bir teori inşa etmeye yöneltirken; ikincisi, devlet davranışlarını belirleyen yapısal faktörlere vurgu yapmaya götürmekteydi. Sonuçta ortaya çıkan neo-realist teori iki varsayım üzerine oturtulmaktaydı: Uluslararası sistem, bir düzeni empoze edecek merkezi bir üst otoritenin olmaması anlamında anarşiktir ve böyle bir sistemde devletler öncelikli olarak hayatta kalma mücadelesini hedeflemektedir. Aynı zamanda Waltz, devletlerin hayatta kalabilmek için güçlerini, özellikle de askeri güçlerini maksimize etmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Devletler bu şekilde davranmak zorundadır, çünkü neo-realizmin güç kavramsallaştırması, bir devlet askeri gücünü artırdığında otomatik olarak diğer devletlerin gücünün azaldığını iddia eden sıfır-toplamlı bir yapıya sahiptir. Yine Waltz'a göre devletler, özünde dış tehditlere karşı 'savunma pozisyonu gözeten' aktörlerdir. Devletler, uluslararası güç hiyerarşisinde pozisyonlarının ne olduğunun farkındadır; asgari düzeyde bu pozisyonu devam ettirmeyi, maksimum düzeyde ise diğer devletlere hakim olacak konuma yükselmeyi amaçlarlar. Bu sebeple Waltz, güç

mücadelesinin uluslararası ilişkilerin belirleyici bir unsuru olduğunu ve çatışmanın da devletler arasında hakim ilişki biçimi olduğunu belirtmektedir. Böyle bir dünyada, devletler arasında işbirliğinin en iyi ihtimalle oldukça riskli, en kötü ihtimalle ise hiç var olmadığını iddia etmektedir.

Theory of International Politics realizme yeni bir kimlik –neo-realist ya da yapısalcı realizm– ve bir özgüven aşılayarak canlılık kazandırdı. Elbette bu yeni düzenleme yeterince ikna edici bulunmadı ve bunun sonucunda neo-realizm birkaç cepheden eleştiri oklarına maruz kaldı. Bu eleştirilerin en hafifi, Robert Keohane'in öncülüğünde neo-liberal kurumsalcılardan geldi. Ulus-aşırı işbirliği ve karşılıklı bağımlılık meselelerinden uzaklaşarak Keohane, anarşik düzende işbirliğini açıklama problemine odaklandı. Realistler uluslararası işbirliğinin ancak sisteme hakim olan bir devletin öncülüğünde, devletler arasında işbirliğinin sağlanması için bu hakim devletin gücünü kullanarak gerekli kurumsal kuralları ortaya koyduğu ve desteklediği hegemonik bir düzende mümkün olacağında ısrarcıydı. Bununla birlikte, 1970'lerin sonuna doğru Amerika'nın göreceli gücü net bir şekilde düşüşteyken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik işbirliğini sağlamak için oluşturduğu kurumsal yapı hâlâ dimdik ayaktaydı. Bu durum nasıl açıklanabilirdi? Keohane 1984'te yayınladığı *After Hegemony* adlı çalışmasında neo-liberal perspektiften uluslararası işbirliği meselesine bir açıklama getiriyordu; bu teori neo-realizmin üç temel prensibini –(1) devletlerin davranışlarını şekillendiren uluslararası anarşi önemlidir, (2) devlet dünya siyasetinde en önemli aktördür ve (3) devletler temelde kendi çıkarını düşünen aktörlerdir– kabul ediyordu. Ayrıca, Keohane neo-realizmin de dayandığı Lakatosçu teori inşa modeline destek veriyordu (Keohane 1984, 1989a).

Neo-realizmle paylaşılan bu ortak zemine rağmen, neo-liberal kurumsalcılık uluslararası barışın sağlanması konusunda çok farklı sonuçlara ulaşıyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere, neo-liberaller devletlerin anarşik ortamda kendi çıkarlarını gözetmeleri gerektiğini kabul ediyorlardı. Axelrod ve Keohane'nin ifadesiyle, anarşi 'değişmeden kalıyordu' (1993: 86). Yine de anarşi tek başına uluslararası barışın derecesini ve doğasını belirleyemezdi. Neo-liberallere göre, neo-re-

alistler devletler arasında düşük derecede bir karşılıklı bağımlılıktan bahsederken çözüme oldukça yaklaşmışlardı. Neo-liberallere göre, devletler arasında ekonomik ve siyasi etkileşimin en düşük noktada seyrettiği anda bile, uluslararası işbirliğini ortaya çıkaracak az da olsa ortak çıkarlardan bahsetmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nda itibaren olduğu gibi, karşılıklı bağımlılığın fazla olması durumlarında devletler, uluslararası ticaretin organize edilmesinden küresel çapta çevrenin korunmasına kadar geniş bir çıkar ortaklığına sahiptir. Karşılıklı çıkar, uluslararası işbirliği için elzemdir. Fakat neo-liberaller bu çıkarın kendi başına devletler arasında uluslararası işbirliğinin derecesi ve doğasını açıklayamayacağı hususunda ısrarcıdır, çünkü uluslararası işbirliğine giden yol oldukça zorludur. Devletler arasında çıkar birliği olsa bile, merkezi bir üst otoritenin olmaması, işbirliğinin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme konusunda devletleri gönülsüz davranmaya sevk edecektir. Merkezi bir otorite olmadığında devletler kandırılma korkusu yaşayacaklardır. Harcamaları gereken çabayı gözönüne aldıklarında, işbirliğinin oldukça masraflı olduğunu göreceklerdir. Ayrıca, diğerleriyle ortak çıkarları olduğu konusunda da gerekli bilgiye sahip olamayacaklardır. Bu, devletlerin ortak çıkarlara sahip olduklarında bile neden işbirliği yapamadıklarını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda nasıl işbirliğine gittiklerini de açıklar. Neo-liberallere göre, devletler işbirliğinin önündeki bu engelleri kaldırmak için uluslararası kurum ve rejimler inşa ederler. 'Uluslararası ilişkilerde belli bir alanda aktörlerin beklentilerinin buluştuğu prensip, norm, kural ve karar alma prosedürleri' olarak tarif edilen uluslararası rejimlerin aldatmanın maliyetini arttırdığı, devam etmekte olan etkileşimin masraflarını azalttığı ve taraflara bilgi akışını sağladığı için anarşik ortamda işbirliğini mümkün kıldığı vurgulanmaktadır (Keohane 1984: 57, 85-109).

Bu farklılıklara rağmen, neo-realizm ve neo-liberalizm rasyonalist teorilerdir ve her ikisi de mikroekonomik teorinin seçim-kuramsal varsayımları üzerine bina edilmişlerdir. Bu varsayımlardan üçü ön plana çıkmaktadır. Birincisi, –birey olsun, devlet olsun– siyasi aktörler atomik, öz-çıkara sahip ve rasyoneldir. Aktörler, çıkarları ve kimlikleri kendi kendine oluşan anlamında *sosyalleşmemiş* olarak kabul edilir. Klasik liberalizmin diliyle ifade edecek olursak, kendileri için

neyin iyi olduğuna bireyler karar verir. Aktörler aynı zamanda kendi çıkarları peşinde koşan *bencil* varlıklardır da. Ayrıca *rasyoneldirler*, yani kendilerini sınırlayan çevresel faktörler altında kendi çıkarlarını gerçekleştirme konusunda en etkili ve en uygun yolu bulabilirler. İkincisi, aktörlerin çıkarları sosyal etkileşimden bağımsız olarak şekillenir. Bireyler ve devletlerin çıkarları, sosyal etkileşime girmeden önce son halini almıştır. Sosyal etkileşim, çıkarların şekillenmesinde önemli bir unsur olarak görülmez. Üçüncüsü, toplum, devletlerin ve bireylerin belirli çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araya geldiği stratejik bir alan olarak görülür. Aktörler sosyal varlıklar olmaktan uzaktır; toplumsal çevrelerinin ürünü değildir, sadece ve sadece kendi çıkarlarını maksimize etmek için toplumsal ilişkiler kuran birbirinden kopuk rasyonel varlıklardır.

Eleştirel Teorinin İtirazı

Neo-realizm ve neo-liberalizm rasyonalistler arası bir aile içi çatışmaya tutuşmuşken, eleştirel teori rasyonalist projenin temellerine saldırmaktadır. Rasyonalistlerin ontolojik olarak sosyal etkileşime girmeden önce çıkarları oluşmuş ve sadece stratejik amaçlarla sosyal ilişkiler kuran, diğer aktörlerden kopuk sosyal aktör tanımlamasını eleştirmektedirler. Aksine aktörlerin, kimlikleri ve çıkarları sosyal olarak inşa edilmektedir ve öznelerarası sosyal yapıların ürünleri olarak [aktörler] özünde *sosyal* varlıklardır. Epistemolojik ve metodolojik olarak, Lakatosçu sosyal bilim yapma tarzının neo-pozitivist eğilimini eleştirmekte, sayılara dökülemeyecek doğaya sahip birçok sosyal olguyla ve tüm sosyal gözlemlere içkin olan nesnellikle uyumlu yorumlamaya-dayalı bir anlama tarzını öne çıkarmaktadırlar. Normatif açıdan ise her bilginin mutlaka birilerinin çıkarına hizmet ettiğini gözönüne alarak, değer-bağımsız teori nosyonunu reddetmekte ve teorilerin toplumsal alandaki tahakküm ve baskı yapılarını ortaya çıkarma ve yıkmaya odaklanmaları gerektiğinin altını çizmektedirler (Hoffman 1987; George ve Campbell 1990).

Bu geniş eleştiri şemsiyesinin altında, modern ve post-modern eleştirel teorisyenler, hakim rasyonalist teorilere karşı birlikte yer almışlardı. Rasyonalistler gibi eleştirel teorisyenler de aynı şekilde

içlerinde bir bölünme yaşıyorlardı. Başta Jacques Derrida ve Michel Foucault olmak üzere Fransız sosyal teorisyenlerinden beslenen postmodernistler 'radikal yorumlamacı' bir tavır sergilemekteydi. Tek bir doğrulama kriterine yaslanarak ampirik ve etik iddiaların değerlendirilmesine karşı çıkmakta, bu hareket tarzının alternatif görüşleri ve ahlaki duruşları marjinalize ettiğini ve iktidar ve tahakküm hiyerarşisi yarattığını belirtmekteydiler. Jürgen Habermas gibi Frankfurt Okulu teorisyenlerine dayanan modernistler ise 'eleştirel yorumlamacı' bir tavır sergiliyorlardı. Bilginin bağlam bağımlı doğasını, yani tüm iddialara içkin olan nesnelliği ve bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiyi kabul ediyor; fakat makul bilgiyi makul olmayandan ayıracak ölçütlerin olması gerektiği konusunda ısrar ediyorlardı. Minimal ve üzerinde uzlaşma sağlanmış etik prensipler olmaksızın, özgürleştirici siyasi eylemin mümkün olmayacağını savunuyorlardı. Mark Hoffman modernler ve post-modernler arasındaki farkı, toplumsal olanın sabit ve objektif bir temelinin olmadığını savunan 'temelsizlik' yaklaşımı ile toplumsalın bir temelinin olmasında karar kılan 'minimal temelci' yaklaşım arasındaki farkla açıklıyordu.

Bu önemli farklılıklara rağmen, eleştirel teorinin ilk dalgası özgün bir meta-teorik ve yarı-felsefi bir karakter taşımaktaydı. Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri epistemolojik, normatif, ontolojik ve metodolojik meselelere kafa yordular ve enerjilerini rasyonalist projenin felsefi temellerini çökertmeye yönelttiler. Eleştirel teorisyenlerce dünya siyasetine dair önemli ampirik çalışmalar da yapıldı, fakat eleştirel çalışmaların genel eğilimi daha çok soyut teorik bir havaya sahipti ve en önemli etkisini meşru bilgiye, sosyal dünyanın doğasına ve de teorinin amacına dair hakim varsayımların eleştirisinde göstermekteydi (Cox 1987; Der Derian 1987). Bu genel eğilim, teori ile pratik arasındaki ilişkiye dair eleştirel teorisyenlerce geniş çapta paylaşılan ortak varsayım tarafından desteklendi. Bu varsayım, realizmin 'hegemonik bir söylem' oluşturduğuna dair genel inançta açık bir şekilde ortaya çıkıyordu ve bunun iki anlamı vardı. Birincisi, özellikle rasyonalizm ve neo-pozitivizm kılığına bürünmüş realist varsayımlar, neorealizmde olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler alanında meşru bilginin ne olduğunu belirliyordu. İkincisi, bu varsayımların etkisi akademinin sınırlarını aşarak, özellikle ABD'de siyaset yapım süreçlerini etkiliyor-

du. Rasyonalist teoriler bu anlamda sisteme sinsice sızıyordu. Sadece alternatif bakış açılarını ve bilgi formlarını dışlayarak Uluslararası İlişkiler söylemini belirlemekle kalmıyor, elde ettiği güçle birlikte Washington'ın Soğuk Savaş siyasetini şekillendiriyordu. Bu bakış açısından, teori ile pratik arasında simbiyotik bir ilişki olduğu ve Uluslararası İlişkiler söyleminin eleştirilmesinin gerçek dünya olayları analizinin özünü oluşturduğu düşünülüyordu (Price ve Reus-Smit 1998).

Konstrüktivizm

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 'konstrüktivist' ekolün ortaya çıkışı, egemen Amerikan uluslararası ilişkiler teorisi söylemindeki tartışmalarda büyük çapta bir değişiklik meydana getirdi. Konstrüktivizm, sosyoloji alanındaki entelektüel gelişmelere çok şey borçludur –özellikle de sosyolojik kurumsalcılığa (bkz. Finnemore 1996)– ama aynı şekilde eleştirel uluslararası teoriden de beslenmektedir; birçok önde gelen konstrüktivist dünya siyasetinin farklı boyutlarını ortaya koyarken eleştirel yaklaşımdan yararlanmaktadır (bkz. Richard Price ve Chris Reus-Smit 1998). Konstrüktivizm *ampirik analize* yaptığı vurgu nedeniyle ilk dalga eleştirel teoriden ayrılmaktadır. Bazı konstrüktivistler meta-teorik düzlemde hareket etmeye devam etmişlerdir (Onuf 1989; Wendt 1999), fakat çoğunluğu dünya siyasetine dair ampirik meselelerin sistematik analiziyle, kavramsal ve teorik açıklama peşine düşmüştür. Böylece, eleştirel yaklaşım önceki soyut felsefi eğilimden, uluslararası ilişkiler teorisinin sınırlarını aşarak siyasi söylem ve pratiklerin analizine doğru yol almıştır. İlk dalga eleştirel teorisyenlerin insanları birbirinden kopuk bencil varlıklar ve toplumu da stratejik bir alan olarak tanımlayan rasyonalist anlayışı reddedişlerine dayanarak ve insanların topluma entegre, iletişimsel olarak inşa edilmiş ve kültürel anlamda güçlü varlıklar olduğu tahayyülünü kucaklayarak, konstrüktivistler bu yeni ontolojiyle neo-realizm ve neo-liberalizmin açıklamakta güçlük çektiği dünya siyasetinin farklı boyutlarını açıklama ve yorumlamaya giriştiler. Önceki teorisyenler rasyonalist yaklaşımın dayandığı neo-pozitivizmi eleştirip daha yorumlamacı, söylemsel ve tarihi analiz tarzlarını teşvik ederken; konstrüktivistler ampirik olarak dünyanın daha iyi bir şekilde çözümlenmesinde bu yöntemleri kullanmayı tercih etti.

Konstrüktivizmin ortaya çıkışının dört sebebi vardır. Birincisi, kendi teori ve dünya siyaseti anlayışını yeniden üstün kılma dürtüsüyle hareket eden rasyonalistlerin, eleştirel yaklaşımları teorik eleştirinin ötesine geçerek uluslararası ilişkilerin somut analizini yapmaya davet etmesiydi. Önde gelen eleştirel teorisyenler bu meydan okumanın arkasındaki niyeti eleştirirken, konstrüktivistler bunu rasyonalizmin dışındaki yaklaşımların aydınlatıcı gücünü göstermek için önemli bir fırsat olarak gördüler (Walker 1989). İkincisi, Soğuk Savaş'ın sona erişi neo-liberal ve neo-realistlerin açıklayıcı iddialarını akamete uğrattı. Her iki teori de küresel düzeni yeniden şekillendiren sistemik değişimi ne tahmin edebildi ne de tam anlamıyla kavrayabildi. Dünya siyasetinin dinamiklerinin realizmin beklentileri ve talimatlarıyla çelişmesi, eleştirel teorinin, teorinin pratiği en dar ve direkt biçimde yönlendirdiği varsayımını da alaşağı etti. Soğuk Savaş'ın sona ermesi böylece alternatif bakış açılarına zemin hazırladı ve eleştirel teorisyenleri meta-teorik eleştirinin dar kalıplarından uzaklaştırdı. Üçüncüsü, 1990'ların ilk yıllarında eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin önermelerini benimseyen, fakat aynı zamanda da kavramsal gelişim açısından bir yenilenme ve ampirik olarak desteklenmiş teorik gelişim potansiyeli gösteren genç kuşak akademisyenler ortaya çıktı (Klotz 1995: 20; Kier 1997; Hall 1999; Lynch 1999; Reus-Smit 1999; Tannenwald 1999; Rae 2002). Soğuk Savaş'ın sonu sadece dünya siyasetine dair yeni ve ilginç soruların (uluslararası değişimin dinamikleri, temel kurumsal pratiklerin doğası, devlet-dışı aktörlerin rolü ve insan hakları meselesi gibi) gündeme gelmesine sebep olmadı. Rasyonalistlerin yaşanan sistemik dönüşümü açıklayamaması, bu yeni nesil düşünürleri o zamana kadar neo-realist ve neo-liberal bakış açısından ele alınan eski soruları ve meseleleri (kitle imha silahlarının kontrol edilmesi, stratejik kültürün rolü ve doğası ve anarşinin etkileri gibi) yeniden ele almaya teşvik etti. Sonuncusu, konstrüktivist bakış açısının gelişim göstermesi, yaygın rasyonalist teorinin analitik başarısızlıklarından mutsuz olan ana akım teorisyenlerin bu yeni bakış açısını benimsemekte istekli davranması sayesinde gerçekleşti ve disiplin içindeki teorik tartışmalarda da merkezi bir konuma doğru yol almasına sebep oldu (Katzenstein 1996; Ruggie 1993).

Eleştirel uluslararası teorideki gibi konstrüktivist teori bünyesinde de modern ve post-modern eğilimler arasında bir bölünme söz konusudur. Hemen hepsi toplumsal hayata dair üç merkezi ontolojik önermeyi –ki bu önermelerin dünya siyaseti hakkında rakip rasyonalist varsayımlardan daha fazla açıklama getirdiğini iddia etmektedirler– anlaşılır kılmanın ve derinlemesine incelemenin peşindedir. Bunlardan ilki, ister bireyler isterse de devletler olsun, siyasi ve sosyal aktörlerin eylemlerini şekillendirdiğine inanılan sistemik yapılar söz konusu olduğunda, konstrüktivistler *normatif* ya da *fikirsel* yapıların materyal yapılar kadar etkin olduğunu öne sürmektedir. Neo-realistler maddi askeri güç dengesine vurgu yaparken, Marksistler maddi kapitalist dünya ekonomisini ön plana çıkarmaktadır; konstrüktivistler ise aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sisteminin yapısal özellikler gösterdiği ve sosyal ve siyasi eylemler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunun altını çizmektedir. Bu yapılara böyle bir önem atfetmelerinin iki sebebi vardır. Konstrüktivistler 'maddi kaynakların insan eylemleri için bir anlam kazanmasının, ancak aktörlerce paylaşılan ortak bilgi yapıları sayesinde' mümkün olduğunu iddia etmektedir (Wendt 1995: 73). Örneğin hem Kanada hem de Küba ABD'nin komşularıdır; fakat basit bir askeri güç dengesi bakış açısı, neden ilkinin ABD'nin yakın bir müttefiki, ikincisinin ise ABD'nin azılı bir düşmanı olduğunu açıklayamaz. Kimlik, ideolojinin mantığı ve kurulu dostluk ve düşmanlık yapıları, ABD ile Kanada ve ABD ile Küba arasındaki maddi yapılara çok farklı anlamlar kazandırmakta ve dolayısıyla da farklı politikalara yol açmaktadır. Konstrüktivistlerin normatif ve düşünsel yapılara vurgu yapmasının başka bir nedeni de, siyasi aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmesidir. Nasıl ki akademinin kurumsallaşmış normları bir profesörün kimliğini şekillendiriyorsa, uluslararası sistemin normları da egemen devletin sosyal kimliğini şekillendirmektedir. Örneğin Mutlakiyetçilik Çağı'nda (1555-1848) Avrupa uluslararası toplumunun normları, meşru egemen devlet formu olarak sadece Hristiyan krallıklarına işaret ediyordu ve devletler topluluğunun baskıcı pratiklerince desteklenen bu normlar Müslüman, liberal veya milliyetçi siyasi birimleri yıkmayı hedefliyordu.

İkincisi, konstrüktivistler maddi olmayan yapıların aktörlerin kimliklerini belirlemelerini önemli görmektedir; çünkü kimlikler çı-

karları belirler, çıkarlar da eylemleri. Yukarıda da gördüğümüz gibi, rasyonalistler aktörlerin çıkarlarının harici olarak belirlendiğini, yani ister birey isterse de devlet olsun, aktörlerin tercihlerinin birbirleriyle etkileşime geçmeden önce belirlenmiş durumda olduğunu iddia etmektedirler. Neo-realistler ve neo-liberaller bu tercihlerin nereden geldiğiyle ilgilenmemektedir, sadece aktörlerin bu tercihleri stratejik olarak hayata nasıl geçirdiklerine odaklanmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası toplum *stratejik bir alan* olarak kabul edilir; toplum, olmuş bitmiş aktörlerin hedeflerini gerçekleştirdiği bir alanken, aktörlerin doğası ve çıkarlarını ciddi bir şekilde değişikliğe uğratan bir alan olarak görülmez. Konstrüktivistler ise –rasyonalistlerin gözardı ettiği ya da yanlış anladığını ima ederek– aktörlerin çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini anlamanın uluslararası siyasi olguları açıklamak için oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Çıkarların nasıl oluştuğunu açıklamak için konstrüktivistler bireylerin ve devletlerin sosyal kimliklerine odaklanmaktadır. Alexander Wendt'in ifadesiyle 'kimlikler çıkarların belirleyicisidir' (Wendt 1992: 398). Daha önce verdiğimiz örneklere dönecek olursak, akademisyen olmak kişiyi belli çıkarlarla donatır, mesela araştırma ve yayın yapmak gibi. Mutlakiyetçi çağda Hristiyan bir kral olmak da kişiyi belli çıkarlara sahip kılmaktadır, mesela kendi topraklarında dini kontrol etmek, kendi topraklarının ötesinde taht kavgası vermek ve milliyetçi hareketleri bastırmak gibi. Aynı şekilde, günümüzde liberal demokrasi, otoriter rejimlere karşı sert tavır almayı teşvik etmekte ve serbest piyasa kapitalizmini desteklemektedir. Konstrüktivistler aktörlerin 'kendi çıkarları peşinde koşma' fikrine karşı değildir; fakat aktörlerin 'kendilerini' nasıl tanımladıklarını ve 'çıkarların' ne şekilde belirlendiğini anlamadan, bunun bize pek bir şey söylemeyeceğini iddia etmektedirler.

Üçüncüsü, konstrüktivistler aktörlerin ve yapıların *karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiğini* öne sürmektedir. Normatif ve düşünsel yapılar kimlikleri ve çıkarları şekillendirir; fakat aynı zamanda da bu yapılar aktörlerin eylemleri olmaksızın var olamazlar. Wendt'in yapıların 'gözetleyici' gücüne yaptığı vurgu ve konstrüktivistlerin çoğunluğunun normların eylemleri nasıl etkilediğine odaklanma eğilimi, neorealist ve Marksist rakipleri gibi konstrüktivizmin de yapısalcı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Daha yakından baktığımızda, maddi ol-

mayan yapıların kimlikler ve çıkarlar üzerindeki etkisi ile aynı şekilde yapıların devam ettirilmesi ve dönüştürülmesinde eylemlerin rolüne yapılan vurgu hesaba katıldığında, konstrüktivistlerin daha çok yapılanmacı (*structurationist*) olarak sınıflandırılabileceğini görürüz. Kurumsallaşmış normlar ve düşünceler 'aktörün anlamını ve kimliğini ve bu aktörlerce gerçekleştirilen iktisadi, siyasi ve kültürel eylemleri tanımlar' (Boli, Meyer ve Thomas 1989: 12). 'Kimlik ve çıkarlarımızı belirleyen sosyal yapıları, karşılıklı etkileşim ile ortaya koyar ve harekete geçiririz' (Wendt 1992: 406). Akademi dünyasının normları, belli kişilere araştırma ve yayın yapmaya yönelten akademik bir kimlik kazandırır, fakat yalnızca akademisyenlerin rutinleşmiş eylemleriyle bu normlar varolabilir ve devamını sürdürebilir. Aynı şekilde, liberal demokrasiyi hakim meşru devlet formu olarak destekleyen ve insan hakları ve serbest ticaretin teşviki adına başka devletlere müdahaleye izin veren uluslararası normlar, liberal demokratik devletlerin (ve güçlü devlet-dışı aktörlerin) eylemleri olmaksızın ne var olabilir ne de devam edebilir.

Normatif ve düşünsel yapılar, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını üç mekanizma aracılığıyla şekillendirir: Tahayyül, iletişim ve baskı. Bunların ilki gözönüne alındığında, konstrüktivistler maddi olmayan yapıların aktörler için neyin imkan dahilinde olduğunu, yani nasıl eylemleri gerektirdiğini, eylemlerin önündeki sınırların neler olduğunu ve hedeflerini gerçekleştirmek için ne tür stratejiler uygulayabileceklerini belirlediğini iddia etmektedir. Kurumsallaşmış normlar ve düşünceler, hem pratik hem de etik anlamda neyin gerekli ve mümkün olduğunu belirlemektedir. Oturmuş bir liberal demokraside devlet başkanı veya başbakan, iktidarını genişletmek için sadece belli stratejileri uygulamaya koymayı tahayyül edebilir; liberal demokratik siyasi aygıtın normları, beklentilerinin sınırlarını çizer. Normatif ve fikirsel yapılar iletişim yoluyla da etkisini gösterir. Bir birey veya devlet eylemlerini meşrulaştırmak istediğinde, kurulu meşru davranış kodlarını devreye sokar. Bir devlet başkanı veya başbakan yürütmeyi kontrol eden hükümetin teamülleriyle hareket eder ve bir devlet eylemlerini egemenlik normları aracılığıyla meşrulaştırır; başka bir devletin iç işlerine müdahale söz konusu olduğunda ise uluslararası insan hakları normlarına başvurur. Bu son örneğin de gösterdiği gibi

normların öngördüğü, uluslararası normatif hükümlerin önemi üzerine yapılan ahlaki argümanları dünya siyasetinin öne çıkan boyutu haline getiren hükümler birbirleriyle çelişebilir (Risse 2000). Son olarak, konstrüktivistler –normatif ve düşünsel yapılar bir aktörün hayal gücünün sınırlarını çizerek veya dilsel ya da ahlaki bir zemin sağlayarak davranışlarını belirlemese bile– bu yapıların aktörlerin eylemleri üzerinde ciddi ölçüde bir baskı oluşturabileceğinin altını çizmektedir. Realistler, güç elde etme hedefi güden eylemleri maskelemek için düşüncelerin bir rasyonelleştirme işlevi gördüğünü iddia etmektedir. Konstrüktivistler ise kurumsallaşmış norm ve düşüncelerin rasyonalizasyon işlevi görmesini, verili sosyal ortamda sahip oldukları ahlaki güce dayandırmaktadır. Daha da ötesi, davranışları meşrulaştırmak için yaygın norm ve fikirlere başvurmak, eylemler mevcut kaidelerle belli bir derecede uyumlu olduğu ölçüde işe yarayan bir stratejidir. Bu meşrulaştırma dilinin bizzat kendisi, aktörden aktöre ve sosyal ortamdan ortama değişse de, eylemler üzerinde bir sınırlama rolü oynar (Reus-Smit 1999: 35-6).

Yukarıdaki tartışma gözönüne alındığında konstrüktivizm rasyonalizmle üç önemli açıdan karşılaştırılabilir. İlk olarak, rasyonalistler aktörleri birbirinden kopuk egoist varlıklar olarak görürken, konstrüktivistler aktörleri tamamıyla sosyal varlıklar olarak kabul etmektedir. Aktörler hiçbir sınırlama kabul etmeyen egoist varlıklar değildir; kimliklerinin, üyesi oldukları sosyal ortamda yaygın olan normlar, değerler ve fikirlerce belirlenmesi bakımından sosyal varlıklardır. İkincisi, aktörlerin çıkarlarının sosyal etkileşime girmeden önce son halini almış ve verili olduğu saptamasını reddederek, sosyal etkileşim sürecinde şekillendiğini, kimlik kazanımının bir sonucu olduğunu, iletişim süreçlerinde tecrübe ve belli bir rolün ifa edilmesiyle öğrenildiğini vurgulamaktadırlar. Üçüncü olarak, rasyonalistler toplumu aktörlerin çıkarlarını rasyonel bir şekilde gerçekleştirdikleri stratejik bir alan olarak görürken, konstrüktivistler aktörleri bilinçli sosyal ve siyasal varlıklar olarak üreten ve onları var eden *inşa edici bir alan* olarak görürler. Bu ontolojik varsayımlar sonucunda, sosyal ve siyasi özne olma ve aktörlerin eylemleri üzerindeki toplumsal etkilere yaptıkları vurgular nedeniyle, konstrüktivistlerin neden 'konstrüktivist' olarak adlandırıldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır.

1990'larda üç farklı konstrüktivizm ortaya çıktı: Sistemik, aktör-merkezli ve bütüncül. Bunlardan ilki, üniter devletler arasındaki etkileşime yaptığı vurgu ve 'sistem-odaklı' bir yaklaşım sergilediğinden neo-realizmi takip etmektedir. Devletin iç siyasi alanında gerçekleşen ya da varolan her şey gözardı edilmekte ve dünya siyasetine yönelik açıklama, devletlerin dışarıda yani uluslararası alanda birbirleriyle geliştirdikleri ilişkileri teorileştirmek kaydıyla yapılmaktadır. Wendt'in çalışmaları sistemik konstrüktivist eğilime çok iyi bir örnektir. Daha da ileri giderek, Wendt'in çalışmalarının bu eğilimdeki konstrüktivizme verilebilecek tek örnek olduğunu iddia edebiliriz (Wendt 1992, 1994, 1995, 1999). Diğer konstrüktivistler gibi Wendt de devletin kimliğinin devletin çıkarlarını ve sonuçta da eylemlerini belirlediğine inanmaktadır. Ancak, Wendt devletin sosyal ve kurumsal kimliği arasında bir ayrım gütmektedir. Sosyal kimlik uluslararası toplumun devlete biçtiği statü, rol ve kişiliğe; kurumsal kimlik ise devlete mevcut şeklini veren beşeri, maddi, ideolojik ve kültürel iç faktörlere tekabül etmektedir. Sistemik teoriye olan bu eğilim nedeniyle Wendt, devletin kurumsal kimliğini oluşturan unsurları gözardı edip yapısal bağlamın, sistemik süreçlerin ve stratejik pratiklerin nasıl farklı devlet kimlikleri ortaya koyduğuna odaklanmaktadır. Teorik olarak oldukça kusursuz görünmesine karşın, bu tarz konstrüktivist teorinin çok önemli bir problemi vardır. Uluslararası toplumu şekillendiren süreçleri gereksiz ve verimsiz bir dar alana hapsetmektedir. Devletlerin sosyal kimliklerinin, uluslararası toplumun normatif ve düşünsel yapıları tarafından inşa edildiği ve bu yapıların devletlerin eylemlerinin sonucu olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısından, ne büyük çaptaki uluslararası değişimlerin ne de devlet kimliğinin doğasında gerçekleşen değişimlerin nasıl gerçekleştiğini açıklamak mümkündür. Wendt, iç siyasi alana ait her şeyi paranteze almak suretiyle, böyle bir değişimi tetikleyecek normatif ve fikirsel etkenleri teorik anlamda dışarıda bırakmaktadır.

Aktör-merkezli konstrüktivizm, sistemik konstrüktivizmin tam karşısında durmaktadır. Dış, uluslararası alana odaklanmak yerine aktör-merkezli konstrüktivizm, Wendt'in paranteze aldığı iç siyasi alandaki sosyal ve hukuki normlar ile devletlerin kimlik ve çıkarları arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Peter Katzenstein'ın Alman ve

Japon milli güvenlik politikaları hakkındaki çalışmaları (1996, 1999), aktör-merkezli konstrüktivizme güzel bir örnek teşkil etmektedir. Askeri yenilgiye ve işgale uğramış, büyük bir ekonomik gelişme göstermiş ve otoriter rejimden demokrasiye geçiş yapmış büyük güç statüsündeki bu iki devletin, iç ve dış alanda oldukça farklı milli güvenlik politikaları takip etmesinin sebepleri olarak, Katzenstein, kurumsallaşmış düzenleyici ve inşa edici milli sosyal ve hukuki normların önemine vurgu yapmaktadır. Katzenstein şu tespiti yapmaktadır:

> Almanya'da devlet gücünün legal normlarda yapılan değişikliklerle artırılması, terörizmin, devletin özünü tehdit ettiği korkusunu açığa vuruyordu. Terörizmin silinmesi ve şiddet gösterilerinin azaltılması 'Hobbesçu' doğa durumu korkusunun üstesinden geliyordu. (...) Japonya'da ise sosyal ve hukuki normlar arasındaki yakın etkileşim, devletin toplumsal alana yerleşik olduğunu ve kolaylıkla temelinden sarsılamayacağını gösteriyordu. Terörizmin kökünü kurutmak ve şiddet gösterilerini kontrol altında tutmak 'Grotiusçu' toplumun göreviydi. (...) Tersine, Almanya'nın uluslararası hukuki normların gelişimine aktif katkıda bulunması, uluslararası 'Grotiusçu' topluma aidiyet anlamına geliyordu. Japonya'nın teröristleri yurt dışına kaçmaya zorlamanın doğuracağı sonuçlara karşı ilgisizliği ve genellikle uluslararası alanda pasif bir tutum sergilemesi, devletler toplumuna yönelik bakışının 'Hobbesçu' oluşundan kaynaklanıyordu (Katzenstein 1996: 153-4).

Uluslararası normların devletlerin kimlik ve çıkarlarını şekillendirmede oynadığı rolü tamamıyla gözardı etmemekle birlikte, Katzenstein, devletlerin eylemlerinin belirlenmesinde iç siyasi alana ait unsurlara dikkat çekmektedir. Aktör-merkezli bu konstrüktivizm, sistemik konstrüktivizmin aksine devletler arasındaki kimlik, çıkar ve eylem farklılıklarını açıklamakta daha başarılıdır. Fakat konstrüktivizmin bu formu, devletler arasındaki benzerlikler ile kimlik ve çıkarları arasındaki ortaklıkları açıklama noktasında yetersizdir.

Sistemik ve aktör-merkezli konstrüktivist yaklaşımlar, geleneksel uluslararası ve ulusal ayrışmasını yeniden üretirken, bütüncül konstrüktivizm bu iki alanı bir araya getirmeye çalışmaktadır. Devletin kimlik ve çıkarlarını şekillendiren tüm faktörleri kapsayabilmek için,

kurumsal ve sosyal kimlikleri, ulusal ve uluslararasını tek bir sosyal siyasi düzenin iki yüzü olarak gören tek bir analitik çerçevede bir araya getirmektedirler. Küresel değişim dinamiklerine, özellikle de egemen devletin yükseliş ve muhtemel çöküşüne olan ilgisi nedeniyle bütüncül konstrüktivizm, bu küresel düzenle devlet arasındaki karşılıklı inşa edici ilişkiye odaklanmaktadır. Bu genel bakış açısı, iki farklı ve birbirini tamamlayan uluslararası değişim analizi sunmaktadır: Biri uluslararası sistemler arasındaki büyük geçişlere, diğeri ise modern sistemdeki güncel değişimlere odaklanmaktadır. İlkine, John Ruggie'nin özellikle sosyal episteme veya bilgi çerçevelerinde yaşanan değişimin önemine vurgu yapan, Avrupa feodalizminin yıkıntılarından egemen devletin doğuşunu irdeleyen çalışmaları örnek verilebilir (1986, 1993). İkincisine ise Frederich Kratochwil'in uluslararası düzen ve güvenliğe dair değişen fikirlerin rolünü ön plana çıkaran, Soğuk Savaş'ın sona ermesi üzerine yazdıkları iyi bir örnektir (Kratochwil 1993; Koslowski ve Kratochwil 1995). Sistemik konstrüktivizm kadar yalın ve açık olmasa da, bütüncül konstrüktivizm günümüz uluslararası sisteminin normatif ve düşünsel yapılarının gelişimini ve bu yapıların ürettiği sosyal kimlikleri açıklama başarısı göstermektedir. Bütüncül konstrüktivizm, büyük tektonik değişimlere eğilim gösterdikçe daha yapısalcı bir şekle bürünmekte ve insanın rolü asgari düzeye inmektedir. Buna göre, fikirler değişmekte, normlar gelişmekte ve kültür dönüşüme uğramaktadır; fakat tüm bu olanlar sanki insan iradesi, tercihleri ve eylemleri dışında gerçekleşmektedir.

Konstrüktivizm ve Muhalifleri

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında konstrüktivist teorik çerçevenin ortaya çıkışı, disiplin içi tartışmalara da yeni bir şekil verdi. Neo-realistlerle neo-liberaller arasında yaşanan tartışmaların 1990'ların ortasına kadar en güncel tartışma olarak lanse edilmesi, rasyonel yaklaşımların ortak konstrüktivist rakibe karşı birlikte hareket etmeye başlamasıyla sona erdi. Konstrüktivizmin ortaya çıkışı, rasyonalistler ile eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri arasındaki tartışmayı da sona erdirdi. Eleştirel teorisyenlerin rasyonalizme yönelttiği epistemolojik, metodolojik ve normatif eleştirilerin geçerliliği azalmış olmamakla birlikte, konstrüktivizmin yükselişi 1980'lere damgasını vu-

ran meta-teorik tartışmaları kenara iterek, tartışmaları ontolojik ve ampirik meseleler üzerine yoğunlaştırdı. Günümüzde disipline hakim olan tartışma sosyal aktörlüğün doğası, maddi etkenler karşısında normatif etkenlerin önemi, dünya siyasetinde süreklilik ve dönüşüm ve daha başka ampirik-teorik meseleler etrafında şekillenmektedir. Bu, konstrüktivizm ve rasyonalizmin tek, sorunsuz veya tutarlı bir bütünlük oluşturan teorik pozisyonlar oldukları anlamına gelmemektedir. Rasyonalist kampta önemli ayrışmalar olduğunu görmüştük, şimdi de konstrüktivist kamptaki ayrışmalara bir bakalım. Bunlardan dördü öne çıkmaktadır: Teorinin doğası, rasyonalistlerle ilişkiler, uygun yöntem ve konstrüktivizmin eleştirel uluslararası ilişkiler teorisine olan katkıları.

Neo-realistler başta olmak üzere rasyonalistlerin en büyük arzusu, tarihi dönemler ve devletlerin iç düzenlerindeki farklılıkların gölge düşüremeyeceği bir şekilde uluslararası siyasetin temel dinamiklerini ortaya koyacak güçlü varsayımlar üreterek uluslararası ilişkilerin genel bir teorisini sunmak olagelmiştir. Çoğu konstrüktiviste göre bu pek de cezbedici bir istek değildir. Konstrüktivistlerin vurguladığı, hem düşünce, norm ve kültür gibi inşa edici unsurlar hem de kurumsal ve sosyal kimlik gibi beşeri aktörlük özelliği taşıyan unsurlar, özünde değişkendir. Evrensel, tarih-üstü, ayrışık ve kültürel olarak özerk düşünce veya kimlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden, birçok konstrüktivist uluslararası ilişkilerin genel bir teorisini sunmanın saçma bir düşünce olduğunu düşünmekte ve 'geçici genellemeler' sunmaktan öteye geçmeyerek, enerjilerini dünya siyasetinin değişik boyutlarını yorumlamaya ve açıklamaya hasretmektedir. Aslında konstrüktivistler, konstrüktivizmin bir teori değil analitik bir çerçeve olduğunda ısrarcıdır. Tüm bunlara tek istisna sayılacak figür Wendt'dir. Wendt uluslararası ilişkilerin kapsayıcı bir sosyal teorisini sunmaya girişerek kendisini Waltz'ın rakibi olarak ilan etmektedir. Bu amacı gerçekleştirirken attığı adımlar nedeniyle, Wendt diğer tüm konstrüktivistlerle karşı karşıya gelmektedir. Örnek vermek gerekirse, Wendt sisteme odaklanmakta, devleti yekpare bir aktör olarak kabul etmekte ve 'bilimsel realizm' olarak adlandırılan epistemolojik bir pozisyonu savunmaktadır (Wendt ve Shapiro 1997). Bu, tek bir teorisyenin farklılıkları olarak gözükse de, Wendt'in konstrüktivizmin geli-

şimine yaptığı önemli katkılar nedeniyle, konstrüktivist kamp içinde önemli bir ayrışma yaratmaktadır. *Social Theory of International Politics* (1999) şu ana kadar yapılmış en kapsamlı konstrüktivist çalışmadır. Disiplindeki birçoğu için bu eser, konstrüktivizmin doğasını tanımlamaktadır. Bununla birlikte, ortaya koyduğu teori vizyonu, diğer konstrüktivistlerce eleştirilmekte ve böylece önümüzdeki dönemde de konstrüktivist kamp içerisindeki önemli gerilim noktalarından birisini oluşturmaktadır.

Konstrüktivizm içerisinde ikinci bir ayrışma ise rasyonalizm ile ilişkiler noktasında yaşanmaktadır. Bazı konstrüktivistler, iki yaklaşım arasında yapıcı ve işbölümü öngören bir etkileşimin mümkün olduğuna inanmaktadır. Konstrüktivistlerin kurumsallaşmış normların aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiğine ve rasyonalistlerin de çıkarları verili olarak alıp aktörlerin çıkarlarını stratejik olarak nasıl gerçekleştirdiğine vurgu yaptığını görmüştük. İlki çıkarların nasıl şekillendiğine odaklanırken, ikincisi çıkarların nasıl tatmin edildiğine odaklanmaktadır. İki yaklaşım arasında duvar örmektense yakınlaşmayı esas alan bazı konstrüktivistler, iki yaklaşım arasında yukarıdaki vurguyu temel alan muhtemel bir işbölümü öngörmektedir; buna göre, konstrüktivistler çıkarların nasıl şekillendiğini açıklarken, rasyonalistler de aktörlerin çıkarlarını nasıl gerçekleştirdiğine odaklanacaktır. Bu açıdan bakıldığında konstrüktivizm rasyonalizme rakip bir yaklaşım değil aksine tamamlayıcıdır. Audie Klotz 'ortaya çıkan sonucun normların, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını belirlemedeki bağımsız rolünü aydınlatan yeniden şekillendirilmiş, tamamlayıcı bir araştırma çerçevesi' olduğunu iddia etmektedir (1995: 20). 'Bu yaklaşım, kurum ve çıkar odaklı davranış teorileriyle bir araya gelerek, uluslararası ilişkilerin kavramsal olarak tutarlı ve daha iyi bir açıklamasını sunmaktadır' (1995: 20). Bu yakınlaşma her ne kadar cazip gözükse de, tüm konstrüktivistleri ikna edememektedir. Mesela Reus-Smit kurumsallaşmış normların sadece aktörlerin kimliklerini değil, aynı zamanda stratejilerini de belirlediğini iddia etmektedir (1999). Konstrüktivizmi çıkarların nasıl şekillendiğini açıklayan bir yaklaşıma indirgemek ve rasyonalistlere de stratejik etkileşim alanını teslim etmek, yok yere 'zayıf bir konstrüktivizm'in savunuculuğunu yapmakla eleştirilmektedir (Laffey ve Weldes 1997).

Konstrüktivist kampta başka bir gerilim noktası da yöntem alanında yaşanmaktadır. Eleştirel teorisyenler, neo-realistler ve neo-liberaller tarafından savunulan neo-pozitivist yöntemin insan davranışlarını açıklamakta yetersiz olduğunu iddia etmektedir. Çünkü bireyler ve insan kümeleri, davranışlarına belli bir anlam atfetmekte, bu anlamlar dil ve diğer sembollere ilişik olarak mevcut anlam 'alanı' tarafından şekillenmekte ve bu anlamların insan davranışları üzerindeki etkisi, eylemler üzerinde direkt ve ölçülebilir etkilere sahip şeyler olarak görülüp anlaşılamamaktadır (Taylor 1997: 111). Bu, ilk nesil konstrüktivistlerin düşüncelerin, normların ve diğer anlamların incelenmesinin yorumlamacı bir yöntem gerektirdiği hususunda ısrar etmelerine sebep oldu. Bu yöntem "aktörün kendi yorumu ve tanımından neşet eden 'özneler arası anlamlar' ile bunların ilişik olduğu ve inşa ettikleri sosyal pratikler arasındaki ilişkiyi" anlamaya çalışmaktadır (Kratochwil ve Ruggie 1986; Kratochwil 1988/9; Neufeld 1993: 49). İlginçtir ki bu iddialar 'yöntem açısından gelenekselci' bir pozisyonu savunan ve kendi açıklamalarının 'ayrı bir 'yorumlamacı yöntem'e dayanmadığını' iddia eden birçok konstrüktivist tarafından unutulmuştur (Jepperson, Wendt ve Katzenstein 1996: 67). Bu pozisyonu, disiplinin uzun süredir metodolojik tartışmalara saplanıp kalmış olduğu gerçeğine dayandırarak savunmaktadırlar. Kratochwil ve Ruggie gibi doktriner konstrüktivistlerin ampirik çalışmaları da geleneksel düşünürlerin çalışmalarından pek farklı gözükmemektedir. Bu dayanak noktalarının hiçbirisi, yönteme dair orijinal konstrüktivist argümanların özüne hitap etmemektedir. Geleneksel yöntemi savunanlar, ana akım ampirik çalışmalarla konstrüktivist çalışmalar arasındaki benzerliklerin, rasyonalistlerin kendi neo-pozitivist standartlarını tutturamamalarından kaynaklandığını görememektedir. Konstrüktivist kampta, bu rakip yöntemsel duruşlar arasındaki fark en bariz şekilde, sayısal yöntem teknikleri kullanan çalışmalarla yapısökümcü yaklaşımlar karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır (Johnson 1995; Price 1997).

Sonuncu ayrışma, konstrüktivizm ile eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, konstrüktivizmin eleştirel teoriden ciddi bir biçimde etkilendiğini söylemek makul görünmektedir; Price ve Reus-Smit'in (1998) vurgu-

ladığı gibi, konstrüktivizmin gelişimi eleştirel proje için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Andrew Linklater (1992a) bu eleştirel projenin üç boyutundan bahsetmektedir. Siyasi organizasyonun, özellikle de egemen devletin, ahlaken nasıl meşrulaştırıldığını yeniden gözden geçirme ve değerlendirme ihtiyacı; yerel, ulusal ve küresel toplumun genişlemesi ve daralmasını anlamaya yönelik sosyolojik çaba ve özgürleşimci siyasi eylem üzerindeki kısıtlama ve fırsatları tespit etmeye yönelik eylembilimsel görev (1992a: 92-4). Bunlardan ikincisi, konstrüktivizm dışında başka hiçbir yaklaşım tarafından büyük bir itina ve çaba sarfedilerek ele alınmamıştır. Uluslararası toplumun normatif ve düşünsel temellerinin gelişim ve etkilerini ortaya çıkarmak konstrüktivizmin tekelindedir. Konstrüktivistler ile normatif eleştiri ve inceleme projesine dahil olanlar arasındaki diyalog, doğru eylembilimsel bilgi için en ideal yoldur. Konstrüktivistler, eleştirel kökenlerinin ve sosyolojik keşif potansiyelinin bilincinde olanlarla, konstrüktivizmi başlı başına açıklayıcı ve yorumlamacı bir araç olarak görenler arasında ikiye bölünmüştür. Her iki bakış açısı da makul görülebilir ve bireysel eğilimleri bir yana, her iki taraftaki çalışmalar da eleştirel projeye katkıda bulunabilir. İlk gruptaki düşünürlerin, konstrüktivizmi moral ve felsefi argümanlarla buluşturması gerekmektedir; aksi takdirde konstrüktivizm etik zeminini, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi de önemli dayanak noktalarından birisini kaybedecektir.

Bu ayrışmaları, modern ve post-modern konstrüktivizm arasındaki farklılıklar zemininde açıklamak cazip görünebilir. Fakat teorinin doğası, rasyonalizmle ilişkiler, uygun yöntem ve eleştirel uluslararası ilişkilere olan katkılar hakkında yaşanan ayrışmalar, minimal ve temelcilik-karşıtlığı ayrımına tam olarak oturmamaktadır. Postmodern konstrüktivistler, genel bir uluslararası ilişkiler teorisinin geliştirilmesine, rasyonalistlerle işbölümüne, geleneksel yönteme veya saf açıklamaya destek vermezken, birçok modern konstrüktivist de aynı kanıdadır. Bu noktada Ted Hopf'un (1998) 'geleneksel' ve 'eleştirel' konstrüktivizm ayrımı faydalı durmaktadır: 'Konstrüktivizm kendisi ile eleştirel teorideki kökenleri arasına teorik ve epistemolojik mesafe koyduğu ölçüde, "geleneksel" konstrüktivizm olarak adlandırılır' (1998: 181). Yukarıda ele alınan ayrışmalar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu mesafeyi koyanlar ile konstrüktivizmin kö-

kenleriyle iletişimini koparmak istemeyenler arasındaki farkı yansıtmaktadır. İkinci grup içerisinde, modernist ve post-modernistler arasında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıkların en önemlisi, ilgilenilen meseleler noktasında ortaya çıkmaktadır: İlki *neden* sorularına odaklanırken, ikincisi *nasıl* sorularına odaklanmaktadır. Örneğin Reus-Smit (1999) farklı uluslararası toplumların, işbirliği sorunlarının üstesinden gelmek ve devletlerin birlikte yaşamasını sağlamak için neden farklı kurumsal pratikler geliştirdiği sorusunu ele almaktadır. Cynthia Weber ise 'Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin katkıları ve siyasi müdahaleler yoluyla, egemenliğin anlamının tarihsel olarak nasıl sabitleştirildiği veya bir istikrara kavuşturulduğu' sorusunu sormaktadır (1995: 3).

Konstrüktivizmin Katkıları

Bir yandan bir dinamizmi de doğuran bu ayrışmalara rağmen, konstrüktivizmin ön plana çıkışının, uluslararası ilişkiler teorisinin ve analizinin gelişimine önemli etkileri olmuştur. Konstrüktivistlerin çalışmaları sonucunda, sosyal, tarihi ve normatif olgular, özellikle disiplinin Amerikan ayağında, disiplin içi tartışmalarda merkezi bir konuma yükseldi.

1980'lerin sonuna dek Uluslararası İlişkilerde sosyal perspektiften analiz yapmayı iki faktör marjinalleştirdi. Birincisi, disipline hakim olan yaklaşımların aşırıya kaçan maddeciliğiydi. Neo-realistlere göre devlet davranışlarını belirleyen en önemli unsur, uluslararası sistemde devletler arasındaki maddi güç dağılımıdır; bu unsur devletleri hayatta kalma mücadelesine odaklanmaya itmekte ve sonucunda devletler arasında güç dengesi yarışını körüklemektedir. Her ne kadar çok fazla üzerinde durmasalar da, neo-liberaller de devlet çıkarlarının özünde maddi olduğunu düşünmektedir. Bu resimde uluslararası kurumlar ikincil bir belirleyiciliğe sahiptir. İkinci faktör ise insan davranışlarına yönelik rasyonalist yaklaşımdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hem neo-realistler hem de neo-liberaller insanı –ve bunun bir uzantısı olarak devleti– diğer insanlardan kopuk, çıkarcı ve stratejik davranan varlıklar olarak tahayyül etmekte, böylece tüm siyasi aktörlere araçsal rasyonalist bir davranış formunu uygun gör-

mektedir. İkisi birleştirildiğinde, sosyal olanın güç-merkezli stratejik rekabete indirgenmesini bir yana koyarsak, hakim teorilerin maddeciliği ve rasyonalizmi, uluslararası hayatın sosyal boyutuna alan bırakmamaktadır. Maddecilik düşüncelerin, normların ve değerlerin belirleyici bir değişken olduğunu reddetmekte; rasyonalizm ise sosyal olanı stratejik olana indirgemekte ve toplumun, kimliğin ve çıkarların kendine has belirleyiciliğini gözardı etmektedir. Sosyal olanın değerleri ve pratikleri inşa ettiğini gözönüne alarak ve kimlik ve çıkarları bu alana yerleştirerek, konstrüktivistler sosyolojik analizi disiplinin merkezine taşımaktadır. 'Uluslararası toplum' (ya da 'İngiliz') ekolünün önemi nedeniyle, sosyolojik analiz Britanya Uluslararası İlişkileri teorilerinde hiçbir zaman eksik olmamıştır. Konstrüktivizm ise uluslararası ve dünya toplumunun incelenmesine yeni bir kavramsal açıklık ve teorik zenginlik getirmiş, İngiliz Okulunun başlattığı projeyi tamamlamış ve ona güç katmıştır.

Sosyal analizi yeniden diriltmek suretiyle konstrüktivizm uluslararası tarihe yönelik ilgiyi de canlandırmıştır. Tarihten alınacak dersler, –Uluslararası İlişkiler teorisyenleri, devletlerin bağlam-bağımsız hayatta kalma mücadelesi motivasyonuyla veya evrensel rasyonaliteyle hareket ettikleri düşüncesine bağlı kaldığı sürece– tarih boyunca uluslararası ilişkilerde kayda değer bir değişiklik olmadığı önermesine indirgenecektir. Bu tür varsayımlar, insan tecrübesinin zengin çeşitliliğinin ve anlamlı bir değişim ve farklılaşma imkanının önünü kesmekte, dolayısıyla uluslararası tarihi monoton bir 'tekrarlar ve yinelemeler' masalına dönüştürmektedir. Tarihsel analiz Thucydides, Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürlerin tanınmış eserlerinin adeta dinî bir ritüeli andırırcasına tekrar edilmesine ve bu şekilde uluslararası ilişkilerin değişmeyen doğasının 'ispat'ına dönüşmüş, oldukça soyut teorilerin formüle edilmesinin de önü açılmıştır. Bu tür bir tarih, disiplinin Amerikan merkezinde, uluslararası tarih çalışmalarının önünü tıkayan paradoksal bir etki yapmaktadır. Soğuk Savaş'ın sonunda ortaya çıkan önemli değişimlerin ve küreselleşme sürecinin de yardımıyla kültür, kimlik, çıkar ve tecrübeye yönelik konstrüktivizmin ilgisi tarih ve dünya siyaseti çalışmalarında bir rönesans yaşanmasına sebep olmuştur. Düşünceler, normlar ve pratikler önemliyse ve sosyal bağlamdan sosyal bağlama değişiklik gösteriyor iseler, tarih

de haliyle önemli bir konuma yükselecektir. Bu faktörlerin değişkenliği ve dünya siyasetine olan etkilerini gösterme çabaları kapsamında, konstrüktivistler tarihi yeniden gözden geçirmeye ve bu zamana kadar verili kabul edilenler üzerine yeniden düşünmeye başladılar. Tarihsel sosyolojiden beslenen Uluslararası İlişkiler düşünürlerinde de benzer bir girişim gözlenmekle birlikte, konstrüktivistler uluslararası tarihe ilişkin oluşan bu yeni literatüre ağırlığını koymaktadır (Ruggie 1986, 1993; Welch 1993; Thomson 1990; Kier 1997; Hall 1999; Reus-Smit 1999; Philpott 2001; Rae 2002; Phillips 2011).

Son olarak, konstrüktivizm Uluslararası İlişkilerde normatif teorinin yeniden canlanmasına katkıda bulunmuştur. Bunun sebebi, konstrüktivistlerin, dünya siyasetinin şekillenmesinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanması sonucu ortaya çıkan etik ikilemler nedeniyle yeniden canlanan projenin, yani iyinin ve kötünün doğasına yönelik yürütülen felsefi tartışmanın değil, düşüncelerin, normların ve değerlerin ne kadar etkili olduğunu göstermeleridir. Akademik Uluslararası İlişkilerin dışında 'fikirlerin gücü'ne dair tartışmalar söylemsel bir güce sahip olmuş olsa da, akademik alanda bu tür tartışmalar uzun süre naif ve hatta tehlikeli bir idealizmi yansıttığı iddiasıyla gözardı edilmiştir. Askeri güç ve ekonomik zenginlik gibi maddi faktörler, uluslararası siyasi eylemlerin arkasındaki en önemli faktörler olarak görülmüş; düşünsel faktörler ise stratejik eylemlerin meşrulaştırılmasına yarayan ya da bu eylemlerin gerçekleştirilmesine rehberlik eden faktörler olarak kabul edilmiştir. Konstrüktivistler, ampirik incelemeler yapmak suretiyle bu maddeci şüpheciliğin eylemleri açıklamadaki acziyetini gözler önüne sermiştir. Maddeci ve rasyonalist teorilerin beklentilerinin tersine, konstrüktivistler uluslararası normların nasıl meydana geldiğini, düşünce ve değerlerin siyasi eylemleri nasıl şekillendirdiğini, argümanların ve söylemlerin siyasi çıktıları nasıl etkilediğini ve kimliğin özneyi ve öznelik durumunu nasıl şekillendirdiğini ortaya koymuşlardır. Bu 'ampirik idealizm' uluslararası etik çalışanlarının sorularına bir yanıt veremese de, felsefe eğilimli normatif teorileştirmeye iki şekilde katkı yapmaktadır: Düşüncelerin uluslararası değişimlere yaptığı etkiyi ortaya koyarak normatif teorileştirmeyi kabul edilir kılmakta ve bu değişimin dinamik ve mekanizmalarını açıklığa kavuşturarak yardım

etmekte ve böylece E. H. Carr'ın ortaya attığı 'gerçekçi ütopyacılık'ın gelişimine de katkıda bulunmaktadır.

Konstrüktivizmde Yaşanan Güncel Gelişmeler

Son yirmi yılda konstrüktivizm, yeniyetme bir teoriden disiplinin önde gelen teorilerinden birisi durumuna evrildi. Soğuk Savaş'ın son ermesi öncesinde, Kuzey Amerika'daki ders kitapları üç büyük paradigmadan bahsediyordu: realizm, liberalizm ve Marksizm. Bugün ise realizm, liberalizm ve konstrüktivizmden bahsediyorlar. Fakat yukarıda da görüldüğü üzere konstrüktivizm oldukça geniş bir kapsama sahip; birçok farklı yaklaşımı ve haliyle de bunlar arasında gerilim ve ihtilafları barındırmaktadır. Yine de tüm bunlara rağmen konstrüktivizm, uluslararası ilişkilere yönelik canlılığını koruyan ve sürekli olarak gelişen bir bakış açısı olmayı sürdürmekte ve uluslararası teoride birçok önemli yeniliğe kaynaklık etmektedir. Bu bölümde kısaca bu yeniliklerin dördünden bahsedeceğim.

Birincisi uluslararası teorinin vazgeçilmezi olan güç meselesi hakkındadır. Geleneksel olarak, uluslararası ilişkilerde güç tartışmaları realizmin tekelinde olarak görülmektedir. 'Mutlak güç', 'göreceli güç', 'yapısal güç' ve 'güçler dengesi' gibi kavramlar 'güç mücadelesi', 'güç artırımı', 'güç kayması' ve hegemonik istikrar nosyonları gibi realizme ait olarak kabul edilmektedirler. Ancak Wendt'in ikna edici bir şekilde ortaya koyduğu gibi 'uluslararası siyasetin doğasının güç ilişkilerince şekillendirildiği önermesi... Realizme özgü bir iddia olarak görülemez' (1999: 96-7). Burada realizme özgü olan tek şey 'gücün kaba maddi etkenlere dayandığı hipotezidir' (1999: 97). Yalnız dünya siyasetinde cereyan eden olaylar bu hipoteze ciddi bir şekilde gölge düşürmektedir. Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde ABD 'tek kutup' veya 'hipergüç', yani tarihte belki de hiçbir devletin sahip olmadığı oranda bir maddi güç üstünlüğüne sahip bir devlet olarak görüldü. Ancak, son küresel ekonomik kriz başlayana kadar, Amerika'nın etkileyici maddi kapasitesinin aynı oranda bir 'güç' –sürekli siyasi etkinliğe sahip olmak anlamında– üretme düzeyini yakalayamadığı iddiasını haklı çıkaran sağlam veriler mevcuttu. George W. Bush hükümeti, siyasi hedefleri gerçekleştirmek için Amerika'nın askeri gücüne başvurmaktan imtina

etmedi. Lakin yine aynı şekilde ortaya çıkan sonuç net değildi; askeri güç kullanımı istenen sonuçlar kadar istenmeyen sonuçlar da doğurdu. Kısmen Amerika'nın maddi üstünlüğü ile bunun belirsiz ve tutarsız siyasi etkileri arasındaki fark nedeniyle, konstrüktivistler dünya siyasetinde daha gelişmiş ve kullanışlı güç kavramsallaştırmalarına giriştiler (bkz. Reus-Smit 2004a). Bunlardan biri, daha bütüncül bir güç anlayışının geliştirilmesi ve realist güç anlayışını birçok güç anlayışından biri olarak konumlandırmaktı. Örneğin Michael Barnett ve Raymond Duvall zorlayıcı, kurumsal, yapısal ve üretken gibi farklı güç anlayışları ortaya koydu ve realistlerin sadece bunlardan ilki üzerinde durduklarını gösterdi (Barnett ve Duvall 2004). Başka bir yaklaşım ise gücün maddi-olmayan kaynaklarına, özellikle de meşruiyet boyutunun önemine vurgu yapmaktaydı. Bu bakış açısına göre, bir siyasi aktörün gücü yalnızca elinde bulundurduğu materyal güce bakılarak ölçülemez. Aynı oranda diğer aktörlerce kimliğinin, çıkarlarının ve eylemlerinin, egemen sosyal normlar ve beklentiler temel alınarak, ne kadar meşru ve haklı görüldüğü de önem arz etmektedir (Bukovansky 2002; Hurd 2005, 2007; Clark ve Reus-Smit 2007). Bu bağlamda norm, meşruiyet ve güç üzerinden yürütülen siyaset ile yakından ilişkili bir kurum olan uluslararası hukuk üzerine gelişen konstrüktivist literatürü de unutmamak gerekir (Brunnee ve Toope 2000; Finnemore ve Toope 2001; Reus-Smit 2004b; Brunnee ve Toope 2010).

İkincisi ise dünya siyasetinde kültürün rolü ile ilgilidir. Kültür ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişkinin incelenmesi konstrüktivizm ile yakından ilişkilidir; bu birliktelik *Cultural Realism* (Alastair Iain Johnston'ın) ve *The Culture of National Security* (Peter J. Katzenstein'ın) gibi kitap başlıklarınca da desteklenmektedir. Bununla birlikte son zamanlara kadar konstrüktivistler, 'kültür'ü toplumsal ve hukuki normlar olarak anladı ve çalışmalarında argüman ve iletişim yoluyla bu normların nasıl inşa edildiği ve aynı zamanda aktörlerin kimlik ve çıkarlarını belirlemek için nasıl işleme sokulduklarına odaklandılar. Bir topluma kendine özgü karakterini veren, öznelerarası anlamlar ve sosyal pratiklerden müteşekkil geniş bir çerçeve olarak anlaşılan, daha bütüncül bir kültür anlayışı ise büyük oranda gözardı edildi. Ancak 11 Eylül 2001'den sonra işler değişti. Kültür bir anda dünya siyasetinin merkezine oturdu, güç yapıları ve

çatışma eksenlerini anlamada devasa mercek işlevi gören dinî ve medeniyet farklılıklarına dair tartışmalar sahne aldı. Bu yeni tartışma alanı konstrüktivistlerin kendilerini hazırlıklı hissettikleri bir alandı ve zamanla iki güçlü konstrüktivist cevap ortaya atıldı. Bunlardan ilki, Samuel Huntington'ın çok satan *The Clash of Civilizations* eserinde ortaya koyduğu özcü bir medeniyet kavramsallaştırmasına olan karşı çıkıştı. Katzenstein ve diğer katılımcıların katkılarıyla derleme makalelerden oluşan üç ciltlik çalışmada, kültürel bir olgu olarak medeniyetlerin doğasına, medeniyet içi ve medeniyetler arası ilişkilere dair çok farklı bir anlayış geliştirdiler (bkz. 2010, 2012a, 2012b). Buna göre medeniyetler sıkı ve üniter kültürel birimler olmaktan ziyade, gevşek ve çoğulcu kültürel yapılar olarak kabul edilmektedir. Güncel söylemin aksine, kendilerinin faallik özellikleri gösteren siyasi aktörler olmadıkları fakat içlerinde devletler, imparatorluklar ve diğer siyasi birimler gibi birçok siyasi aktörü barındırdıkları vurgulanmaktadır. Aynı derecede önemli olan başka bir husus da medeniyetlerin evrim geçirdiği ve diğer medeniyetlerle birlikte varoldukları, yani birbirlerine geçişken oldukları ve birbirilerini şekillendirdikleridir. İkinci cevap, dünya siyasetinde dinin rolüne ilişkindir. Uluslararası İlişkiler disiplini dini görmezlikten gelmektedir: Vestfalya Barışı gibi önemli kurucu olayların dini kontrol altına aldığı, dinî inancın mantık ötesi (mantık dışı değilse şayet) bir bilinç şekli olduğu, dini başarılı bir şekilde özel alana indirgeyen sekülerleşmenin de toplumsal gelişimin doğal bir sonucu olduğu varsayılmaktadır. Dinin bariz bir şekilde geri dönüşü Uluslararası İlişkileri şaşkınlığa uğratmıştır ve ağırlıklı olarak dinin özcü bir şekilde ('İslam böyledir', 'Hristiyanlık şöyledir' gibi) anlaşılmasına gidilmiştir. Elizabeth Shakman Hurd'ün çalışmalarının ön plana çıktığı son konstrüktivist incelemeler din olgusuna çok farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu noktada, din ve siyaseti birbirinden ayıran sekülerizmin modern siyasi otorite rejimlerini nasıl kurduğu, uluslararası ilişkiler düşüncesini ne şekilde engellediği ve en önemlisi de dünya siyasetinde dine yönelik politikaları nasıl şekillendirdiği soruları sorulmaktadır (bkz. Shakman Hurd 2004; 2008).

Konstrüktivizmin getirdiği üçüncü yenilik, normların incelenmesinin ötesinde, normatif teori ile olan ilişkisidir. Konstrüktivist çalışmaların ampirik yönünün ağır bastığına yönelik bir eleştiri söz

konusudur. Buna göre, konstrüktivistler aktörlerin kimlik, çıkar ve davranışlarının belirlenmesinde ahlaki normların rolünü incelemelerine karşın bu normların etiğine yönelik çok az şey söylemektedir. Geleneksel ya da ana akım konstrüktivistler için bu rahatsız edici bir eleştiri değildir, çünkü konstrüktivizmin büyük oranda açıklayıcı bir teori olması durumuyla barışıklardır. Ancak daha eleştirel bir yönelime sahip olanlar, konstrüktivizmin normatif uluslararası teoriye katacak bir şeyinin olması gerektiğini düşünmektedir. Bu eleştiri karşısında iki aşamalı bir cevap üretmişlerdir. İlki, Richard Price'ın (2008) derlediği önemli çalışmada, etik düşüncenin, ahlaki amaçları veya o amaçlara ulaşmada kullanılan meşru araçları neyin oluşturduğundan ibaret olmadığı ileri sürülmektedir. Etik düşünce aynı zamanda, dünya siyasetinde ahlaken neyin mümkün olduğuyla ve ahlaki eylemin doğası ve sınırlarıyla da ilgilidir. Ancak bu gibi varsayımlar ampirik olarak desteklenemez; daha çok klasik ahlak ve siyaset felsefesini besleyen ilkel antropolojilere benzerlik göstermektedir. İkinci olarak, Price ve diğerleri konstrüktivizmin normatif uluslararası teoriye katkısının, dünya siyasetinde ahlaki eylemin doğa ve sınırlarına yönelik sağlam ve ampirik olarak desteklenebilir bir anlayış geliştirmekte ve dünya siyasetindeki karmaşık ahlaki ikilemleri ortaya çıkarmasında yattığını belirtmektedir. Price'ın ifadesiyle konstrüktivizm bize genel ahlak kurallarına yol gösteren etiğin tümdengelimsel tutarlılığının, bu kuralların uygulamaya konulmasında maruz kaldığı baskı ile yıprandığı durumlarda, etik olarak savunulabilir eylemin neye dayandığını belirlemede yardımcı olabilir. Buradaki en temel katkı, ahlaki sınırlar ve imkanlar üzerinde farklı etkilerde bulunan ahlaki ikilemlerin çeşitli kaynak ve şekillerinin belirlenmesidir. Bunlar etik ile çıkarlar arasındaki çatışmalar ve ahlaki normlar arasındaki çekişmelerdir. Ahlaki normlar arasındaki bazı çatışmaların nihai bir çözüme sahip olmamaları nedeniyle esaslı çatışmalar oldukları doğrudur. Ancak yakından bakıldığında diğer birçoğunun çözümsüz ikilimler olmadığı, daha çok şu iki noktaya dayandığı ortaya çıkmaktadır: (1) Toplumsal olarak inşa edilen şeylerin değişiminin mümkün olduğu ve (2) farklı etik pozisyonların temelsiz savlarca desteklendiği (Price 2008: 283).

Konstrüktivizmin değeri bu karmaşık meseleleri ele alabilmemizi mümkün kılmasındadır.

Konstrüktivizmin getirdiği son yenilik Uluslararası İlişkilerde 'eylem dönümü' ile ilgilidir. Yukarıda açıklandığı gibi konstrüktivizm, öznelerarası norm ve inanışların aktörlerin kimlik, çıkar ve davranışlarını belirlediği görüşü nedeniyle sıklıkla yapısalcı olarak görülse de, aslında yapılanmacı olarak tanımlanması daha doğrudur. Normlar aktör ve eylemlerini önemli oranda belirleyebilir, fakat normlar aynı zamanda bilinçli siyasi aktörlerin rutine dökülmüş eylemlerince var edilir. Eylemler, ya da aktörlerin yapıp ettikleri, o halde sosyal yapıların inşası ve yeniden inşasında kritik bir öneme sahiptir. Konstrüktivistler arasında üzerinde pek durulmayan bu görüş, son zamanlarda önemli bir teorik yenilik ve ampirik inceleme alanı haline gelmiştir. Michel de Certeau ve Pierre Bourdieu gibi sosyal teorisyenlerin çalışmalarından beslenerek, konstrüktivistler eylemlerin sadece sosyal ve siyasi yaşam için merkezi olmadığını, eylemlere odaklanmanın aynı zamanda Uluslararası İlişkiler uzmanlarını birçok teorik çıkmazdan da –mesela fail-yapı ve maddecilik-idealizm ilişkileri gibi– kurtaracağını ileri sürmektedir. Emanuel Adler ve Vincent Pouliot'ya göre eylemler 'belli bir sosyal bağlama ait düzenli davranışlardır' (2011: 6). Mesela düğün veya diplomasi gibi eylemler toplumsal eyleme güzel birer örnektir. Bu şekilde görüldüğünde, eylemlerin hem aktör hem de yapılarla ilişkili olduğu ortaya çıkar: Aktörler tarafından ifa edilirler, fakat aynı zamanda bir yapısal forma da sahiptirler. Aynı şekilde, eylemler fikir ve maddi olan arasında durmaktadır. Yani, eylemler her zaman fikir ve değerlerce yönlendirilir ve bunları kendilerine iliştirir; lakin eylemler gerçekleşmeleriyle birlikte maddi bir olguya dönüşür: Aktörlerin yaptığı somut şeylerdir. Eylemlere odaklanmak, birçoğunun iddia ettiği gibi, disiplinde kemikleşmiş tartışmalara yol açmış bir dizi kavramsal zıtlıkların ötesine geçmemizi de mümkün kılar. Daha da ötesi, eylem teorisi dünya siyasetindeki birçok anahtar olgunun anlaşılmasını kolaylaştıran bir yol olarak karşımızda durmaktadır. Pouliot güvenlik topluluklarının doğası ve gelişimini (2010), Bially Mattern duyguların toplumsal doğasını (2011) ve Brunnee ile Toope uluslararası yasal yükümlülüklerin kaynaklarını (2010) anlamada buna başvurmuşlardır. (Uluslararası İlişkiler çalışmalarında eylem dönümü üzerine daha genel bir çalışma için *Millennium* dergisinin özel sayısına bkz. *Millennium*: 'Fildişi Kulesinden Aşağıya' 40/3, 2012.)

Sonuç

Konstrüktivizmin disiplin içindeki yükselişi daha sosyolojik, tarihi ve pratik yönelimli bir Uluslararası İlişkilere dönüşü müjdeledi. Rasyonalistlerin toplumsal olanı stratejik etkileşime indirgediği, bağımsız ve evrensel bir rasyonalitenin öne çıkarılmasıyla tarihi geri plana ittiği ve pratik siyaset sanatını fayda maksimizasyonu hesabına indirgediği yerde, konstrüktivistler, toplumsal olanı inşa edici bir alan olarak yeniden ortaya koydu, tarihi ampirik incelemenin alanı olarak yeniden hak ettiği konuma yükseltti ve siyasi pratiklerin değişkenliğine vurgu yaptı. Bu çalışmanın 4. Bölümünde Linklater'ın da belirttiği gibi, konstrüktivizm birçok açıdan 'İngiliz Okulu'na ait unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Konstrüktivistler devletlerin bir sistem oluşturmaktan öte, aynı zamanda bir toplum da oluşturduğu fikrini benimsemekte ve bu fikri teorik ve kavramsal açıdan geliştirerek daha ileri götürmektedir. Uluslararası tarihe olan ilgileri İngiliz Okuluyla ortak paylaştıkları başka bir husus olarak göze çarpmaktadır. Her iki yaklaşım da, bu noktada değişik devlet topluluklarının kendine has bir kültürel farklılık taşıdığına vurgu yapmaktadır. Son olarak, ilk başlarda konstrüktivistlerin yorumlamacı analize olan vurguları, neo-pozitivist 'doğrulama ve kanıt' standartlarından ziyade, Hedley Bull'un 'açık bir şekilde hüküm vermeye yaslanmasıyla bilinen' klasik yaklaşımını anımsatmaktadır (1969/1995: 20-38).

Bu benzerlikler ve konstrüktivizmin eleştirel kökenleri, disiplinin geleneksel yaklaşımlarına meydan okumaktadır. 'Atlantik ayrımı' uzun süre Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyolojisini şekillendiren temel ayrım olagelmiştir. Buna göre bir tarafta Kuzey Amerikalı 'bilimciler', diğer tarafta ise Avrupalı (özellikle de Britanyalı) 'klasikçiler' yer almaktadır. Disiplini tanımlayan realistler ile idealistler ve pozitivistler ile gelenekselciler arasındaki iki büyük tartışma, bu ayrım üzerinden şekillenmiş ve bu entelektüel ayrışmaya kültürel bir renk vermiştir. İlk bakışta, konstrüktivizm disiplinin bu şekilde düzenlenmesini sekteye uğratmaktadır. İngiliz Okulu tarafından sahiplenilen birçok entelektüel pozisyonu devralmasına karşın, konstrüktivizmin kökenlerini ABD'de aramak gerekmektedir. Bu yaklaşımın en önemli isimleri, önde gelen Amerikan üniversitelerinden birinde ya eğitim almış ya da halen ders vermekte ve çalışmaları da bura-

daki önemli akademik dergilerde ve üniversite yayın organlarında yayımlanmaktadır. Amerika, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin ilk döneminde de –özellikle de post-yapısalcı yaklaşımın gelişiminde– kilit bir rol oynamıştı, fakat post-yapısalcılık Amerikan akademi dünyasında hiçbir şekilde konstrüktivizmin yakaladığı başarıya ulaşamadı. Konstrüktivizmin bu başarısının arkasındaki en önemli unsurlardan biri, meta-teorik eleştiriden daha çok ampirik bir eğilime sahip teorileştirmeye gitmesi ve böylece geleneksel yaklaşımları kendi silahlarıyla vurmasıdır. Bu arada, bu başarı konstrüktivizmi bir normalleşme ve uzlaşma dönemine soktu ve böylece konstrüktivizmin çıkış dönemine damgasını vurmuş birçok teorik argüman gözardı edilmeye ve aktif bir şekilde gözden çıkarılmaya başlandı. Bu noktada konstrüktivizmin Amerikan versiyonunda, konstrüktivizmin normları sosyal olgu olarak ele alan sosyal ontolojisinin rasyonalizmin ontolojisinden radikal bir şekilde ayrıştığı ve bunun yorumlamacı bir metodu gerektirdiği, ayrıca konstrüktivizmin eleştirel teorinin öngördüğü özgürleşme projesiyle yakın bir ilişkisi olduğu gibi temel argümanlar zamanla ortadan kayboldu. Bu argümanların Amerika dışındaki konstrüktivistler için halen önemini koruması ise yeni bir 'Atlantik ayrımı' ile karşı karşıya olduğumuza işaret etmektedir.

10.

Feminizm

JACQUI TRUE

Erkek, devlet ve savaş arasındaki derin ilişkiye mesafe koyan feminist uluslararası ilişkiler teorileri 1980'lerin ortalarında büyük bir gelişme gösterdi. Bu teoriler, toplumsal cinsiyeti önemli ampirik bir kategori ve küresel güç ilişkilerinin yanısıra, alternatif dünya düzenlerini anlamayı sağlayan bir analitik araç olarak gündeme getirdiler. Konstrüktivizm, eleştirel teori, post-modernizm ve yeşil teoriler gibi diğer inşa edici teorilerle benzer bir şekilde, feminizm de devletler arası ilişkilere odaklanmış uluslararası ilişkiler çalışmalarını, ulusaşırı aktörler, yapılar ve bu yapıların dönüşümünün kapsamlı analizine kaydırmaya çalışmaktadır. Ayrıca feminist yaklaşımlar, devletdışı aktörlere, marjinalize edilmiş insan gruplarına ve güç ile ilişkilerin alternatif kavramsallaştırmalarına odaklanmak suretiyle dünya siyasetine yeni bir düşünce ve eylem tarzı sunmaktadır.

Yeni milenyumda, özellikle de 11 Eylül olayları sonrasında, toplumsal cinsiyet ve uluslararası güvenlik üzerine gerçekleştirilen çalışmalar artış göstermektedir (bkz. Al-Ali ve Pratt 2009a; Sjoberg 2010; Wibben 2011). Bu kapsam içinde, savaş ve barışın toplumsal cinsiyetçi etkisinin feminist analizleri ile devletlerin davranışlarını ve uluslararası çatışmaları toplumsal cinsiyeti bir değişken olarak kullanarak açıklayan niceliksel analizler yer almaktadır (Carpenter 2005; Nayak ve Suchland 2006; Shepherd 2007). Toplumsal kimlik ve Uluslararası İlişkiler çalışmalarında kaydedilen bu gelişme ve ulaşılan düzeyle birlikte, feministler küresel siyasetin incelenmesine yönelik alternatif

metodolojik yaklaşımlar ortaya koymaktadır (Ackerly, Stern ve True 2006; Ackerly ve True 2008b, 2010). Feminist Uluslararası İlişkilerin etik ilkelerinin, politika yapıcılarının ve gönüllülerin küresel pratiklerine uygulanması hâlâ istenen düzeyde değildir. Yine de düşünürler giderek feminist pratiğin bakış açısını barış ve demokratikleşme süreçleri, güvenlik operasyonları, evrensel insan haklarının anlamı ve daha adil küresel ekonomik politikalara dair tartışmalarda gündeme taşımaktadır. Feminist pratikler etnik, kültürel, ulusal, ırksal, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dair farklılıklar arasında, küresel bir diyaloğa imkan sağlayacak normatif prensiplerin geliştirilmesi için yeterli kaynağı barındırmaktadır.

1980'lere kadar Uluslararası İlişkiler disiplini, insana herhangi bir atıf yapmadan, savaş ve çatışmaların sebepleri ve ticaretin küresel çapta yayılışı üzerinde durdu. 'Devlet', 'sistem' gibi soyut kategoriler, nükleer caydırıcılık gibi stratejik güvenlik söylemleri ve pozitivist yaklaşımlar, sosyal ve tarihi bağlamlarda aktör olarak kabul edilen insanın, uluslararası ilişkiler teorilerinde aynı şekilde ele alınmasının önüne geçti. Birinci Dünya Savaşı sonrasında dış politika yapımını demokratikleştirme ve toplumu elitlerin kontrolünde nesneler olmaktan çıkarıp vatandaş-özne konumuna yükseltme vaadiyle ortaya çıkan bir disiplin için bu durum oldukça ironiktir (Hill 1999). Öyleyse 'kadın' ve 'erkek' olarak kategorileştirilen insanların veya erillik ve dişilik gibi toplumsal cinsiyetlerin toplumsal inşası üzerine yapılan çalışmalar Uluslararası İlişkilerde nereye oturmaktadır? Uluslararası sistem ve Uluslararası İlişkiler çalışmaları nasıl cinsiyetleştirilmektedir? Feminist yaklaşımlar ne ölçüde küresel siyaseti açıklamakta, anlamakta ve iyileştirmekte bize yardımcı olmaktadır? Bu bölüm, Uluslararası İlişkiler disiplininde ve diğer disiplinlerde yer alan ve sayıları giderek artan birçok feminist tarafından yöneltilen bu soruları ele almaktadır.

Bu bölümde öncelikle feminizmin Uluslararası İlişkilerdeki gelişiminin kısa bir özeti verilecektir. Feminizmin Uluslararası İlişkilere yaptığı çeşitli katkıları ortaya koymak adına, feminizm birbiriyle örtüşen üç farklı şekilde ayrıştırılarak ele alınacaktır. Bunlar: (1) Kadınlara odaklanan ve/veya toplumsal cinsiyet dinamiklerini uluslararası ilişkilerin ampirik bir boyutu olarak çözümleyen *ampirik feminizm*; (2) Uluslararası İlişkiler kavramlarının toplumsal cinsiyet

anlamındaki yanlılığını ortaya koymak için toplumsal cinsiyeti teorik bir kategori olarak kullanan ve aynı zamanda da bunun inşa edici boyutlarını açıklayan *analitik feminizm*; ve (3) teorileştirme süreci ve küresel sosyal ve siyasi değişimi hedefleyen bir normatif projede akademik çalışmaların rolü üzerine kafa yoran *normatif feminizm*dir. Bu feminizm şekilleri herhangi bir feminist epistemoloji önermemekte ve ortaya koymamaktadır. Jacqueline Berman'ın (2003) Avrupa devletlerinin seks ticareti karşıtı politikalar aracılığıyla sınırlarını koruduğu ve güvence altına aldığına yönelik analizi, insan bireylerini 'koruma' ve kategorize etme çabalarına sirayet eden tahakküm siyasetine odaklı post-yapısalcı bakış açısından beslenen ampirik feminist yaklaşıma bir örnek teşkil etmektedir. Ampirik, analitik ve normatif feminist yaklaşımların tümü Uluslararası İlişkilerdeki açıklayıcı teorilerin varsayımlarına meydan okumakta ve bu bölümün ikinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarında ele alınan küresel siyasete yönelik inşa edici yeni teorilerin ortaya konmasına katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde yapısal dönüşümler toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirirken, toplumsal cinsiyet dinamikleri de militarizasyon ve iktisadi küreselleşme süreçlerine etki etti (bkz. Gray, Kittleson ve Sandholtz 2006). Birinci dalga feminizm, kamusal alandaki sivil ve siyasi haklara kadınların eşit düzeyde erişimi için seferber oldu. Dünya genelindeki ikinci dalga feminist hareket de kamusal alanda iktisadi ve siyasi eşitsizlikleri üreten kadın ve erkek arasında özel alandaki eşitsizlikleri ortaya koymak için mücadele etti. Böylece feminist Uluslararası İlişkiler düşünürleri bu iki dalga üzerinden, 'kişisel olan siyasidir' aynı zamanda da 'uluslararasıdır' iddiasını ileri sürdüler. *Bananas, Beaches and Bases* (1989) başlıklı çalışmasında, uluslararası siyasetin özel ilişkileri, bireysel kimlikleri ve özel hayatları da kapsayan bir şey olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu gayriresmi siyaset, resmi siyasete oranla metodolojik bir şekilde incelenmek için çok daha az şeffaf ve doğrudandır; bu sebeple, Uluslararası İlişkiler uzmanlarınca gözardı edilmektedir. Bu bakış açısını takip eden feministler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin uluslararası ilişkilerin önemli bir unsuru olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Aşağıdan bir bakışla feministler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin uluslararası ilişkilerin önemli bir parçası olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Mesela

diplomat eşleri, devletler ve devlet adamları arasında gerçekleşen güç ilişkilerine müdahil olmaktadır. Görünürde nizami olan evlilik sözleşmeleri tarihsel olarak imparatorluk inşasına katkı yapmaktaydı; günümüzde ise uluslararası kara para aklama ve seks ticaretine katkı vermektedir. Yine *Cosmopolitan* gibi küreselleşmenin simgeleri olan yayınlar yabancı kültürleri ele geçirip Batı kapitalizminin Batı-dışı toplumlara girişine ön ayak olmaktadır. Kadınlar ve erkekler otoriter rejimleri devirmek ve kanlı çatışmaları sona erdirip barışı tesis etmek için mutfaklarda, kiliselerde ve yerel topluluk toplantılarında organize olmaktadır (Al-Ali ve Pratt 2009b, Cockburn 1998; True 2003; Domett 2004).

Uç noktalarda siyasete odaklanmak, gücü silahtan çıkan kurşuna indirgemenin ya da onu siyasi liderlerin açıklamalarının bir sonucu olarak görmenin önüne geçer. Gerçekten de feminizmin gücü yeniden yorumlama çabaları, Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin gücün her tarafa nüfuz eden doğasına ve olabildiğince adaletsiz ve hiyerarşik dünya düzeninin her düzeyde ve her daim sürdürülebilmesinin nasıl mümkün olduğuna yeterince önem vermediklerini ortaya koymaktadır (Enloe 1997). Feminizmin gücü yeniden tanımlaması ve küresel siyasetin uç noktalarına dikkat çekmesi, Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin yeni siyasi olguları, özellikle de elitler dışındakilerin tecrübelerini yeni bir bakış açısından kabullenmesinin ve kavramasının yolunu açmaktadır.

1980'lerde ilk nesil Uluslararası İlişkiler feminist düşünürleri, disiplinin geleneksel olarak belli meselelere odaklanmasına meydan okudu. Uluslararası İlişkilerde nesnelliğin mümkün olup olmadığına ve bu çalışmanın Giriş, 8. ["Post-yapısalcılık"] ve 9. ["Konstrüktivizm"] bölümlerinde ele alınan bilimsel aktivitelerin küresel iktidar ilişkileriyle olan bağlantısına ilişkin 'üçüncü büyük tartışma'ya müdahil oldular. Bu tartışmada feminist düşünürler özellikle meta-teorik düzeyde disiplinin dışlayıcı, devlet-merkezli ve pozitivist doğasına karşı çıktılar. Bu feminist katkıların büyük bölümü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası İlişkilerde 'güç siyaseti' açıklamasını dayatan *realizm*i yapısökümüne uğratmayı ve sarsmayı hedefliyordu. Toplumsal cinsiyet ilişkilerine yönelik ilgiye içkin olan bir feminist duruş söz konusuydu. Bu duruş, dünya siyasetinin uç noktalarında

yer alan kadınların yaşamlarının uluslararası ilişkilere, realizmin nesnel bakış açısı ya da daha az taraflı olan devlet adamlarının dış politika bakış açısından, çok daha eleştirel ve kapsamlı bir kavrayış sunduğunu iddia etmektedir (Keohane 1989a: 245; Sylvester 1994a: 13; bkz. Harding 1986; Runyan ve Peterson 1991; Tickner 1992; Zalewski 1993).

Bu ilk nesil feminist meydan okuma, eleştirel Uluslararası İlişkiler için bir fırsat sunarken, dünya siyasetine dair feminist bakış açısının somut olarak neler vaat ettiği ve diğerleriyle farkının ne olduğu sorularını da gündeme getirdi (Zalewski 1995). Alanda ilk defa bir derginin 'kadın ve uluslararası ilişkiler' (*Millennium,* 1988) konulu bir sayı çıkarmasının üzerinden yirmi yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, bu soruya cevap vermek o kadar zor olmasa da, feminist Uluslararası İlişkilerde bir tek seslilik söz konusu değildir. Dünyanın neredeyse her yerinde Uluslararası İlişkiler teorisine yönelik verilen derslerin içeriğinde –bu bölüm de dahil olmak üzere– feminist Uluslararası İlişkiler düşünürlerinin artarak devam eden yayınları sayesinde, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve feminist perspektiflere yer verildiğini görmekteyiz (Tickner 1992, 2001; Sylvester 1994a, 2000; Pettman 1996; Peterson 2003; Steans 2006; Peterson ve Runyan 2009; Shepherd 2010; True 2012). Bazı önemli akademik dergiler uluslararası ilişkilerde kadın, toplumsal cinsiyet ve feminizm konulu sayılar yayınladı. 1999'da ise feminizm, siyaset ve uluslararası ilişkiler konularını çalışan düşünürler arasında diyalog ve fikir alışverişinin geliştirilmesi amacıyla *International Feminist Journal of Politics* kuruldu.

İkinci nesil feminist araştırmalar, toplumsal cinsiyeti dış politika, güvenlik ve belli tarihi ve coğrafi bağlamları inceleyen küresel siyasal iktisat çalışmalarında merkezi analitik bir kategori olarak sunarak feminist Uluslararası İlişkilere ivme kazandırdı (Moon 1997; Chin 1998; Hooper 2000; Prügl 2000; True 2003; Whitworth 2004; Stern 2005; Mackenzie 2012). Toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsellik ve milliyetçilik gibi olguları ele alan ikinci nesil feminizm; feminist yöntem, eleştirel uluslararası teori, konstrüktivist sosyal bilim ve post-Marksist siyasal iktisat gibi alanlar ile yakın etkileşim içerisindedir. Bu yeni feminist çalışmalar, ilk nesil teorik meydan okumalara ampirik destek vermekte ve aynı zamanda da, bu bölümün geri kala-

nında ele alınacağı üzere, küresel siyasetin toplumsal cinsiyetleştirilmesine dair yeni bakış açıları sunmaktadır.

Ampirik Feminizm

Ampirik feminizm, uluslararası ilişkilerin ampirik boyutu olarak ilgimizi kadın ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine çekmektedir. Uluslararası İlişkilere yönelik feminist meydan okumanın temel argümanı, kadınların yaşamlarının ve tecrübelerinin uluslararası ilişkiler çalışmalarında gözardı edildiği ve hâlâ da edilmekte olduğudur. Bu 'cinsiyetçi' dışlama, hakim teorilerin dünya siyasetine dair gerçekleri ortaya koyduğu disiplinde, sadece yanlı ve eril görüşlerin sesini duyurduğu çalışmaların yer alması sonucunu doğurmaktadır (Halliday 1988b). Ampirik feminizm, erkeklerin tecrübelerinin hem kadın hem de erkek için geçerli olduğu ve kadınların uluslararası siyasi eylemlerde yer almadığı ya da küresel süreçlere etki etmediği yönündeki yanlış argümanların yol açtığı dünya siyasetinde, kadınların gözardı edilmelerinin ya da yanlış temsil edilmelerinin önüne geçmektedir. Mesele kadınların görünür olmaması ya da tecrübelerinin uluslararası ilişkiler için bir anlam ifade etmemesi değildir. Cynthia Enloe'nun çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, kadınlar her zaman uluslararası siyasetin bir parçası olageldiler; yeter ki biz onları bu şekilde görmek isteyelim. Daha da ötesi, bunun önemli sebeplerinden birisi kadınların yaşamlarının ve tecrübelerinin dünya siyaseti bağlamında yeterince ampirik olarak araştırılmamasıdır. Grant ve Newland'ın (1991: 5) vurguladığı gibi, Uluslararası İlişkiler 'yalnızca çatışma ve anarşiye, devlet yönetimi pratiklerine ve rekabet ve korkuya dayalı stratejiler geliştirmeye odaklana gelmiştir.' Devlet sisteminin devamını mümkün kılan norm ve düşüncelerin ve direkt olarak devlet şiddetini destekleyen yapısal şiddetin (fakirlik, dünya sisteminde çevreye yönelik adaletsizlik, sosyo-politik eşitsizlik) çalışılması, iç siyasi alana ait 'yumuşak' (yani dişil) bir konu olması nedeniyle, uluslararası ilişkilerde savaş ve çatışmanın çalışılması karşısında hep ikinci planda kalmıştır. Sonuç olarak neo-realist ve neo-liberal düşünürler, siyaseti ve uluslararası alanı 'kadınların araştırma konusu olmamasını garanti altına alacak ve geleneksel araştırma konuları değişmeden kalacak şekilde' teorileştirmektedir (Steurnagel 1990: 79-80).

Feminist düşünürlerin ampirik araştırmalar yapabilmek için – kendilerine, uluslararası ilişkilerde ontoloji ve toplumsal cinsiyete dair tartışmalara müdahil olabilme imkanı sağlayabilecek– kavramsal bir açıklığa duydukları ihtiyaç nedeniyle feminist çalışmalar ampirizmin bir formu olmaktan uzaktır. Örnek vermek gerekirse, ampirik araştırmaya uygun soyut kavramlar ve ilişkiler üretmek için bir feminist araştırmacının, öncelikle dünyada nelerin var olarak kabul edilebileceğini ve nelerin önemli olduğunu tespit etmesi ve sonrasında da bunları incelemeyi ve ortaya koymayı mümkün kılacak bir araştırma metodu geliştirmesi gerekmektedir (bkz. Caprioli 2004; Ackerly, Stern ve True 2006; Ackerly ve True 2010).

Ampirik feminist Uluslararası İlişkiler farklı birçok soruyu ele alır ve değişik yöntemleri kullanır. 'Uluslararası kalkınmada kadın' ve son zamanlarda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ve kalkınma başlıkları altındaki çalışmalar, kalkınma sürecinde erkekleri kayıran yanlı tutumun, projelerin uygulama aşamasında problemler yaşanmasına ve küresel yoksulluğun çözümü ve yerel toplulukların güçlendirilmesi gibi meselelerde arzu edilmeyen sonuçlar alınmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır (Newland 1988; Goetz 1991; Kardam 1991; Kabeer 1994; Rathergeber 1995). Bu çalışmalar gelişmekte olan ülkelerde temel ihtiyaçların karşılanmasında ve evin geçiminin sağlanmasında kadınların oynadığı merkezi rolü gözler önüne sermektedir (Beneria 1982; Charlton, Everett ve Staudt 1989). Ampirik çalışmalar en etkin kalkınma yardımlarının, kadınlara uygun zirai teknoloji, kredi, eğitim ve sağlık olanakları sunmakla mümkün olacağının altını çizmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler (2000) tahminlerine göre, gelişmekte olan ülkelerde kadının zirai üretimi, toplam zirai üretimin yarısına tekabül etmekte ve kadınların aileye sağladığı yiyecek katkısı, toplam miktarın üçte ikisine karşılık gelmektedir. Toplumsal cinsiyet konusuna hassasiyet gösteren araştırmacılar, kızların eğitimine yatırımda bulunmanın, gelirleri artırma ve doğum oranlarını düşürme gibi etkileri dikkate alındığında, ekonomik açıdan en etkin kalkınma yolu olduğu sonucuna varmaktadır (bkz. Marchand ve Parpart 1995; Sen 2001).

İktisadi küreselleşme, hem devletler arasında hem de devlet içinde sosyal ve ekonomik kutuplaşmanın şiddetini arttırmaktadır. Feminist Uluslararası İlişkiler düşünürleri, küreselleşme süreçlerinin kadın ve

erkek arasında dünya genelinde yaşanan eşitsizliği nasıl artırdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar 'fakirliğin dişilleşmesini', yani Üçüncü Dünya'da yaşanan borç ve kredi krizlerinin, Güney'de yapısal düzenleme politikalarının ve Kuzey'de devletin yeniden yapılandırılmasının fakirlikle mücadele eden kadınların sayısını erkeklere oranla çok daha fazla artırmasını ifşa etmektedir (Afshar ve Dennis 1992; Sparr 1994; Porter ve Judd 2000). Bir yandan iktisat politikaları üzerinden ihracat kazanımları, finans piyasaları ve göreli işçi masrafları gibi küresel etkenlerin kontrolü artmakta, diğer yandan da devletler işsizliği ortadan kaldırmaya ve vatandaşlarının refahını sağlamaya çalışmaktadır. Ampirik feminist çalışmalar, devlet kontrolünün yerini küresel piyasaların hizmet sektörü üzerindeki kontrolüne bırakmasının, kadınlara orantısız bir şekilde yeni yükler getirdiğini göstermektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1999; Marchand ve Runyan 2000; Hoskyns ve Rai 2007).

Küresel bağlamda Üçüncü Dünya kadınlarının serbest ticaret bölgelerinde çokuluslu şirketlerin ucuz ve esnek işgücü haline gelmesiyle, cinsiyet temelli bir uluslararası işbölümü ortaya çıkmaktadır (Mitter 1986; Standing 1992; Ong 1997). Saskia Sassen'in (1991, 1998a, 1998b) çalışmaları, küresel finans piyasaları ve ticari işlemlerin merkezi konumundaki küresel şehirlerin kadın işçi sınıfına olan bağımlılığını göstermektedir. İktisadi küreselleşmenin 'yakın ötekileri' gibi, renkli tenli göçmen kadınlar, şehir merkezlerinde erkeklerden oluşan ticari elitlerin hizmetindedir (Boris ve Prügl 1996; Stasilius ve Bakan 1997; Chin 1998; Chang ve Ling 2000). Feminist araştırmacılar, küreselleşmenin karanlık yüzünü teşkil eden artan seks turizmini, 'ithal gelin' ve kadın ve kız çocuklarının fahişelik için ulus-aşırı hareketliliğini de ortaya çıkarmaktadır (Pettman 1996; Prügl ve Meyer 1999; Berman 2002). Dünya sisteminde dezavantajlı durumdaki devletler için bu iktisadi etkinlikler önemli bir döviz ve milli gelir kaynağı durumundadır (Jeffrey 2002; Hanochi 2003). Örneğin Chin (1998) Malezyalı siyasi elitlerin 1980'ler ve 1990'larda ihraç yoğun kalkınma projelerinin meşruiyetini, Filipinler ve Endonezya'dan hizmetçi ithal ederek sağladıklarını göstermektedir.

Köklü yapısal değişiklikleri tetikleyen küresel süreçler kadınları sadece kurban etmemekte, aynı zamanda onları güçlendirmektedir

de. Feminist araştırmacılar, küresel ticaretin ve finansal liberalleşmenin, kadınların öznelliklerini ve maddi şartların değişimine bağlı olarak yerel toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu araştırmacılar, yeni kredi ve iş olanaklarının, kırsal ve gelişmekte olan bölgelerde fakir kadınların hayatlarında neden olduğu kültürel değişimlere dikkat çekmektedir (Gibson, Law ve McKay 2001). Örneğin Naila Kabeer ulus-aşırı şirketlerin hazır giyim atölyeleri kurmalarıyla birlikte değişen maddi şartların, genç Bangladeşli kadınların daha iyi yaşam şartlarına kavuşmaları için yeni olanaklar sağladığını ve aynı zamanda da mevcut erkek egemen düzene meydan okumalarına fırsat verdiğini incelemektedir. Angela McCracken (2011) küresel tüketim, güzellik kültürü ve enformasyonun post-NAFTA Meksika'sında yaygınlık kazanmasının, farklı toplumsal kesimlerden Meksikalı kadınların geleneksel toplumsal cinsiyetçi kimliklere meydan okumasını ve feminist kimlikler inşa etmesini nasıl sağladığını göstermektedir (ayrıca bkz. True 2003).

Feminist çalışmalar, ulusal devlet kurumlarından daha yoğun bir şekilde elit erkeklerin egemenliğinde olan uluslararası kurumların cinsiyetçi süreç ve kurumsal kültürünü gözler önüne sermektedir (Prügl, Çağlar ve Zwingel 2012; Rai ve Waylen 2008). Cinsiyet adaleti sağlama hedefi güden girişimler, birçok kadını karar alma süreçlerine dahil etmektedir; ayrıca mega-cinsiyet eşitliği ve 2011 yılında kadın destek kurumu –BM Kadın– inşa etme yönünde bir ivme yaratmıştır (True ve Mintrom 2001; True ve Parisi 2012). Örneğin BM Kadın (eski Şili Devlet Başkanı Michele Bachelet başkanlık etmektedir), Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) (eski Yeni Zelanda Başbakanı Helen Clark başkanlık etmektedir), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), UNESCO, Dünya Gıda Programı ve Dünya Nüfus Fonu gibi birçok Birleşmiş Milletler organının başkanlığını şu anda kadınlar yürütmektedir. BM Genel Sekreter yardımcılığı ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği görevini de kadınlar yürütmektedir; ancak küresel kadın hareketlerinin tüm yoğun kampanyalarına rağmen henüz bir kadın BM Genel Sekreterliği yapmamıştır. Yine de, bu feminist çalışmaların da işaret ettiği gibi, BM gibi kurumlarda kadın görevliler daha düşük seviyeli organlarda ve karar alma po-

zisyonlarından ziyade idari görevlerde yoğunlaşmaktadır (Reanda 1999; Whitworth 2004). Cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele ve kadının gelişimine odaklanan dört küçük ajansın birleşiminden oluşan BM Kadın, güncel rakamlarla yıllık $500 milyon bütçe hedefine sahiptir. Bu rakam çocuklar yararına iş gören UNICEF'in 2009 yılındaki $3,4 milyarlık bütçesiyle karşılaştırıldığında, özellikle dünyada birçok erkek ve kız çocuğunun sıkıntılarının annelerinin durumlarına endeksli olduğu düşünüldüğünde, oldukça az gözükmektedir.

Uluslararası organizasyonlar, aynı zamanda cinsiyet temelli politikaları ve öncelikleri kurumsallaştırır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üzerine yaptığı çalışmada Sandra Whitworth (1994), toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair mevcut varsayımların, ulusal ve uluslararası işçi piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılığa yol açarak ve eşitsizliği körükleyerek ILO politikalarını nasıl belirlediğini göstermektedir. Hizmetçilere ilişkin çalışmasında feminist konstrüktivist bir yaklaşım sergileyen Elisabeth Prügl (2000), cinsiyet temelli kurallar ve ILO yönetiminin ve bunları değiştirme amacıyla ortaya çıkan küresel dayanışma ağlarının, dünya genelinde genellikle kadınlardan oluşan bu çalışanların çektiği sıkıntıların şekillenmesinde önemli etkenler olduğunu gözler önüne sermektedir. En son olarak bu kurum, 2011 yılında ev işlerinde çalışanların iyi çalışma koşullarına sahip olmasını öngören oldukça önemli bir uluslararası yasa (189) çıkarmıştır. Bölgesel düzeyde, Catherine Hoskyns (1996), üye devletlerdeki kadın örgütlerinin ulusal düzeydeki cinsiyet temelli eşitsizliklerin giderilmesi için, Avrupa Birliği'nin ulus-aşırı eşit fırsat kanununu ve politikalarını nasıl kullandıklarını göstermektedir. Hoskyns'in cinsiyet temelli yaklaşımı, her ne kadar Avrupa Birliği kendi sınırları dışında küresel düzeyde cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması konusunda rol oynamaya yeni başlamış olsa da, Avrupa bütünleşme sürecinin üye ülkelerde kadınların sosyal vatandaşlık haklarının genişlemesine etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır (Prügl 2007; True 2009).

Dış politika alanında, feminist analizler, politika yapıcılarının yaygın eril toplumsal cinsiyetini ve bu politika yapıcılarının soyut 'ulusal çıkar' kavramı adına hayati kararlar veren, stratejik açıdan rasyonel aktör oldukları yönündeki cinsiyet temelli varsayımını ortaya çıkarmaktadır. Nancy McGlen ve Meredith Sarkees (1993) dış politika ve

savunma müessesesini değerlendirdikleri çalışmalarında, kadınların nadiren dış politika kararlarını alan ve uygulayan ve devletlerarası savaşları yürüten kurumların içerisinde yer aldıkları sonucuna varmaktadır. Küresel barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla, kadın liderlerin kolektif gücünü artırmayı hedefleyen –halihazırda başkanlığını, eski İrlanda Devlet Başkanı ve BM İnsan Hakları Komiseri Mary Robinson'ın yaptığı– Kadın Dünya Liderleri Konseyi'nin ve – Nobel Ödülü kazanmış kadınlar tarafından yönetilen– Kadın İnsiyatifi Nobelinin kurulmasının yanında, 2008'de 28 kadının dış politika bakanlığı konumunda olması, küresel diplomasi alanındaki erkek egemen yapının değişmekte olduğunu göstermektedir (Stiehm 2006). Feminist düşünürler, kadın dış politika elitleri ve vatandaşlar ile erkeklerin dış politikaya yönelik görüşlerindeki 'cinsiyet farkı'nı analiz etmekte ve Batı dünyasında kadın liderlerin ve vatandaşların uluslararası alanda güç kullanımına karşı oldukları ve insani müdahaleleri destekledikleri sonucuna varmaktadır (Rosenau ve Holsti 1982; Tessler, Nachtwey ve Grant 1999). Toplumsal cinsiyet eşitliğine ve cinsellik alanındaki özgürlüğe yönelik tutumlar, tolerans, insan hakları ve demokrasiye yönelik tutumları etkilemekte ve uluslararası çatışmalara yönelik barışçı tutum konusunda önemli bir gösterge teşkil etmektedir (Tessler ve Warriner 1997).

Feminist Uluslararası İlişkiler düşünürlerine göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğu devletler, daha fazla savaşa ve devlet şiddetine başvurmaya yatkındır (Goldstein 2001). İç siyasi alanda toplumsal cinsiyet eşitliği olan devletlerin, devletler arasında yaşanan çatışmalarda güç kullanımına ilk başvuran taraf olmadığını, şiddetin tırmanmasının önüne geçtiğini ve uluslararası krizlerde şiddetin düzeyini düşürdüğünü de ortaya koymaktadır (Caprioli 2000; Caprioli ve Boyer 2001). Aynı nedenle, cinsiyetler arası eşitliğin en fazla olduğu devletler, ilişkilerinde daha barışçıl, yardım konusunda daha cömert ve uluslararası alanda iyi bir vatandaş profili sergilemektedir (Regan ve Paskeviciute 2003). Bununla birlikte, devlete bu kadar odaklanmamız, dış politika yapımında önemli roller oynayan çok sayıda devlet-dışı aktörü görmemizin önüne geçebilir. Enloe (1989, 2000) gibi feminist araştırmacılar, askeri aktivitelere geri hizmette (ailevi, psikolojik, tıbbi ve cinsel) katkıda bulunan kadınları görünür kılmak-

tadırlar. Militarizasyonu devletin nihai şiddet eylemlerini mümkün kılan birçok cinsiyetleştirilmiş görevleri içeren bir toplumsal süreç olarak görüyorsak, Enloe, örneğin resmi makamların askeri üslerdeki cinsel ihtiyaçları karşılamasının, bir dış müdahaledeki temel bir etken olarak görülebileceğini iddia etmektedir. *Sex Among Allies* adlı çalışmasında Katherine Moon'a göre, Koreli fahişeler (*kijich'on* [askeri üs] kadınları) ve Amerikan askerleri arasındaki eşitsiz cinsel ittifak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Güney Kore ile ABD arasındaki benzer eşitsizlik üzerine kurulu askeri ittifakı tanımlamakta ve desteklemekteydi. Bu arada, Nixon Doktrini kapsamında *kijich'on* kadınlarının kişisel diplomatlık durumu, Seul'un Amerikan askeri çıkarlarına uyum sağlamadaki iradesinin ana göstergesi haline gelmekteydi (ayrıca bkz. Zimelis 2009).

Kadınların küresel siyasette devlet-dışı aktörler arasında yer almaları daha muhtemeldir. Feminist araştırmacılar; –seks işçisi, hizmetçi, anne ya da sivil aktivist olsun olmasın– marjinalize edilmiş, fakir ve savunmasız kadınların kültür-karşıtı kampanyalarda ve gösterilerdeki eylemliliklerinin altını çizmektedir. Aynı şekilde, bu araştırmacılar yerel aktivizmin yanısıra, yeni ortaya çıkan sınır-aşırı dayanışmalara ve kimlik biçimlerine de dikkat çekmektedirler. Son yıllarda, kadınlar kara mayınlarının yasaklanmasına yönelik küresel harekette, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nda (CND) ve küresel çapta cinsiyet temelli şiddetin protesto edilmesinde önemli roller oynamaktadırlar (Stienstra 1994; Friedman 1995; Rupp 1997; Williams ve Goose 1998; Cockburn 2012). Örneğin dünyanın iki sorunlu bölgesi olan İsrail/Filistin ve eski Yugoslavya'da 'Siyahlı Kadınlar' olarak bilinen gruplar militarizmin, silahlanmanın ve savaşın tırmanışını ve erkeklerin kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetini protesto etmektedirler (Sharoni 1993; Cockburn 1998; Korac 1998; Jacoby 1999). Feminist araştırmacılar, barış gönüllülerinin ve çocukları uluslararası çatışmalarda, mesela Sovyet-sonrası dönemde Çeçenistan ve Gürcistan'da, asker olarak kullanılan annelerin protestolarına dikkat çekmektedirler (Eichler 2011). Ayrıca, küresel siyasi bir tavır olarak kendi ve başkalarının hayatlarını sonlandıran, cinsiyetleştirilmiş sosyal normları çiğneyen kadın suikast bombacılarını da incelemektedirler (Alison 2004; Gentry ve Sjoberg 2008).

Yeni dişil özneliklerinin, yeni kolektif eylem biçimleri için yarattığı momentumdan bahsederken, feminist araştırmacılar ulus-aşırı kadın ağlarının genişlemesinin, kadın örgütleri, hükümetler ve hükümetler arası aktörler arasında kurulan ittifakların ve toplumsal cinsiyet adaletini destekleyen uluslararası hukuki ve siyasi mekanizmaların gelişiminin izini sürerler. Örneğin bu ittifaklar sayesinde insan hakları belgeleri ve küresel deklarasyonlar artan bir şekilde insan haklarının cinsiyet-duyarlı olduğunu belirtmektedirler (Peters ve Wolper 1995; Philapose 1996; Ackerly ve Okin 1999; Ackerly 2000). 1990'da Uluslararası Af Örgütü ve küresel insan hakları STK'ları, cinsiyet temelli infazları bir siyasi infaz biçimi olarak listesine alarak, kadınların insan haklarını tanımış oldu. Bunu hükümetler ve uluslararası örgütler takip etti. Örneğin 1990'larda Yugoslavya'daki çatışmaya kadar, devletler ve uluslararası örgütler kadınların infazını kişisel ve kültürel bir mesele olarak görmekteydi (Rao 1995). Bununla birlikte, ulus-aşırı feminist ağların lobi faaliyetleri sonucu ve Yugoslavya'da tecavüzün bir çeşit savaş stratejisi olarak uygulandığının medya tarafından gündeme taşınmasıyla birlikte, tecavüz, Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Savaş Suçlarına Yönelik Cenevre Konvansiyonu kapsamında bir savaş suçu olarak kabul görmeye başlamıştır (Niarchos 1995; Philapose 1996; Chappell 2008).

Kadınların yaşamlarını ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini ampirik çalışmalar yoluyla gündeme taşımanın siyasi sonuçları ve maddi etkileri olmaktadır. Feministler, kadınların ancak devletler ve uluslararası kurumlar tarafından, iktisadi ve siyasi süreçlerde uluslararası müzakereleri ve siyasi karar almayı geliştirecek dikkate değer ve farklı bakış açılarına sahip önemli oyuncular oldukları kabul edildiğinde, erkeklerle eşit düzeyde katılım için gerekli fırsatları sunacaklarını iddia etmektedirler. Feminist Uluslararası İlişkiler çalışmaları, kadınların ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ampirik çalışmalardaki eksikliğini gidermek suretiyle, hem küresel siyaset algımızı geliştirmekte hem de küresel gündemin şekillenmesinde kadınların seslerine kulak verilmesini ve endişelerinin dikkate alınmasını sağlamaktadırlar. Fakat toplumsal cinsiyeti, uluslararası ilişkiler çalışmalarının önemli bir boyutu haline getirmek için, öncelikle bu alanda kadını dışlayan kavramsal çerçeveye meydan okumak gerekmektedir. Ampirik femi-

nizm bu yönüyle, Uluslararası İlişkiler alanının teorik dışlamalarını ortaya çıkaran ve cinsiyet-duyarlı bir perspektiften Uluslararası İlişkilere yeniden düzen vermeye çalışan analitik feminizm tarafından tamamlanır.

Analitik Feminizm

Analitik feminizm, disiplinin temel kavramlarına sinmiş olan ve uluslararası ilişkilerin kesin ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasının önüne geçen cinsiyet yanlılığını açığa çıkararak, Uluslararası İlişkilerin kavramsal çerçevesini yapısöküme uğratmaktadır. Feminizmin toplumsal cinsiyet kavramı, görünürdeki evrimsel 'biyolojik' erkek-kadın farklılıklarına karşı (feminist post-yapısalcılar hem biyolojik hem de toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak inşa edilmiş kategoriler olduğunu iddia etmektedirler, bkz. Butler 1990; Gatens 1991), toplumsal inşa edilmiş asimetrik erillik ve dişillik kategorilerine tekabül etmektedir. Hegemonik Batı tarzı erillik; özerklik, egemenlik, akıl ve objektiflik ve evrensellik ile ilişkilidir; egemen dişillik nosyonu ise bu özelliklerin olmaması durumuyla ilişkilidir. Örneğin orduların rutin pratikleri, hem öldürerek 'kadın ve çocukları' koruma, hem de fiziksel acı ve kaygı ile ilgili [dişil] duyguları bastırma doğrultusunda askerleri eğiterek –buna kadın askerler de dahildir (MacBride ve Wibben 2012)– hegemonik toplumsal cinsiyet kimliklerini yeniden üretir (Goldstein 2001). Barbara Roberts'ın (1984) ifadesiyle askeri eğitim, 'sınırları zorlanan bir erilliğe sosyal uyum sağlanmasıdır.' Yaygın görüş, toplumsal cinsiyet aidiyetlerinin doğal ya da 'insan doğasına' ait olduğu ve toplumsal olarak inşa edilmelerinin söz konusu olmadığı şeklindedir. Toplumsal cinsiyete dair bu varsayım; savaş, terörizm, finans krizi veya silahlı çatışmada toplu cinsel şiddet gibi sosyal ve siyasi olgulara uygulandığında, statüko veya mevcut iktidar ilişkilerini yeniden üretmek gibi siyasi bir etkiye sahiptir. Joan Scott'a göre (1988: 48) 'toplumsal cinsiyetler arasındaki bu karşılıklı zıtlık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal süreçleri, bizzat iktidarın anlamının' ve de '[onun] herhangi bir boyutunun sorgulanması veya değiştirilmesinin, tüm [uluslararası] sistemin tehdit edilmesinin bir unsuru haline gelmektedir.'

Uluslararası İlişkilerin temel kavramları ne doğal, ne de toplumsal cinsiyet açısından tarafsızdır. Bu kavramlar, eril hegemonyanın kurumsallaştığı toplumsal ve siyasi bağlamdan hâsıl olmaktadır. Feminist düşünürlere göre, Uluslararası İlişkilerde güç nosyonu, egemenlik, özerklik, anarşi, güvenlik ve analiz seviyesi tipolojisi gibi olgular, devletin iç siyasi alanında ve devletler arasında kurumsallaşmış özel ve kamusal alan ayrımının dayandığı toplumsal cinsiyet bölümünden ayrı düşünülemez. Bu kavramlar, erillik ve erkeklerin tecrübeleri ve dışlayıcı ve eril egemen kamusal alanın bilgisiyle özdeşleştirilmiştir. Bu çalışmanın Giriş bölümünde Burchill ve Linklater'ın ifade ettiği gibi teorileştirme, "nesneleştirilmiş 'dış dünya'ya anlam verme sürecidir". Feminist analizler, Uluslararası İlişkilerin kavramsal çerçevesinin, dünya siyasetini anlamaya dair girişimlerden bir tanesi olduğunu ve bu haliyle tarafsız olmasının söz konusu olmadığını açığa çıkarmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin iç siyasete atıfla açıklanmasına karşı neorealizmin mesafeli tavrının yanında, ulusal ve uluslararası alanın söylemsel ayrımı; devlet içinde toplumsal cinsiyet temelli özel alan-kamusal alan ayrımının ve özel alanın duygu, öznellik, yeniden üretim, beden, dişilik ve kadın ile olan yakın ilişkisine yönelik eril mesafeli yaklaşımın üzerini örtmektedir. Hem açıklayıcı hem de inşa edici dünya siyaseti teorileri, özel alana tepeden bakmaktadır; çünkü özel alan iç siyaset ve devlet biçimleriyle ilişkilidir (Walker 1992; Sylvester 1994a). Realist Uluslararası İlişkiler teorisinin ontolojisi, özel alanı aynen uluslararası alan gibi doğal bir düzensizliğin hakim olduğu bir alan olarak idrak etmektedir. Kadın, beden ve anarşik sistem tarafından temsil edilen bu aşağı varoluş; erkek, rasyonel akıl ve devlet otoritesi tarafından temsil edilen üst varoluşa boyun eğlemelidir. Jean Elshtain'e (1992) göre realist Uluslararası İlişkiler söylemi, özellikle bu özel alan-kamusal alan ayrımına ve bu ayrımın özcü bir şekilde dişilliği ve erilliği sırasıyla düzensizliğin nedeni ve düzen sağlayıcı olarak inşa etmesi etrafında dönmektedir. Bu düzen içerisinde, sistematik olarak kadınlara baskı uygulayan katı erkek egemen hiyerarşiye sahip hegemonik-olmayan devletler de neo-realistler, neoliberal kurumsalcılar ve hegemonik devletler tarafından uluslararası anarşinin üyeleri olarak kabul görürler (ve böylece bu bir uluslararası

savaşı veya askeri müdahaleyi meşrulaştırır). Bu noktada bizim için Amerika'da, Bush yönetiminin Afganistan'da Taliban yönetimini devirmek için sıraladığı sebepleri hatırlamak yeterlidir.

Feminist araştırmacılar için, iç siyasetin uluslararası ilişkilerden özgürleştirilmesi ve kamusal alanın özel alandan ayrıştırılması, disiplinin sınırlarının çizilmesinde temel teşkil edemez; çünkü dışarıda anarşi ve içeride toplumsal cinsiyetler arası hiyerarşi karşılıklı olarak birbirini desteklemektedir –ve gerçekten de savaşın ve çatışmanın temel sebebidir. Modern tarih boyunca kadınlara savaş biter bitmez, devrimden sonra, demokrasi tesis edildikten sonra veyahut da milli ekonomi yeniden inşa edilir edilmez vb. gibi dönüm noktalarından sonra erkeklerle eşit olacakları söylene gelmiştir. Ancak sonunda bu 'dış' etkenler zaptedildikten, siyasi normalleşme sağlandıktan ve çatışma–sonrası geçiş gerçekleştikten sonra, hükümetler ve egemen toplumsal gruplar her şeyin eski normal durumuna dönmesi, yani kadınların ailede, evde ve özel alanda o eski madun konumlarına geri dönmeleri için çağrıda bulunurlar. Cynthia Enloe'nin (1989: 131) belirttiği gibi 'devletler, kamusal/uluslararası düzeydeki işlerin yolunda gitmesi için, belli bir iç ve özel alan kavramsallaştırmasına dayanmaktadırlar.'

Bu siyasi düzenleme, kadının statü ve haklarında bir gerileme yaşanmasıyla sonuçlanır; mesela Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika bölgesinde kadınların da ciddi bir şekilde destek verdiği 'Arap Baharı' devrim ve ayaklanmalarında benzer bir durum yaşandı. Siyasete bulaşan kadın vatandaşlar kamusal alanda eşit söz hakkı isterken cinsel saldırı, kötüye kullanma, tecavüz ve cinayet gibi cinsel-temelli şiddete maruz kalmaktadırlar. Tam da kadın hakları savunucularının 'oyunun kurallarını' değiştirme şansı yakaladıkları bu siyasi açılım zamanlarında, kamusal alanda önde gelen kurumlar ve barış, güvenlik ve siyasi geçişle ilişkili siyasi süreçler kadınları sistematik olarak marjinalleştirmektedir.

Uluslararası İlişkilerin geleneksel analiz seviyeleri; birey, devlet ve uluslararası sistemi ayrı analitik birimler olarak ele almasına rağmen, feministler, toplumsal cinsiyet ilişkileri, iç ve dış siyaset arasındaki ilişkileri kuramlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu teorik şema 'savaşların nedenlerini sınıflandırmada ve genel olarak devletler arası ilişkileri anlamamızın organize edilmesinde en etkin yol' haline gel-

miştir (Walker 1987: 67). Toplumsal cinsiyet analizi, her bir seviyenin kadınları ve dişilliği dışlayan rasyonel erkek imajı tarafından şekillendirildiğini göstermek suretiyle birey, devlet ve uluslararası sistem arasındaki ayrımları ortadan kaldırmaktadır (Tickner 1992; Sylvester 1994a; True 2008b). Örneğin feminist teorinin büyük çoğunluğu neorealist yapısalcı teoriye karşı çıkar; toplumsal cinsiyetin devlet içinde ve uluslararası ilişkiler üzerinde etkileri olan bireysel davranışlarla nasıl inşa edildiğini inceler. Bununla birlikte, Laura Sjoberg (2012) uluslararası sistemin kendisinin cinsiyetçi bir hiyerarşiye sahip olduğunu iddia etmektedir; toplumsal cinsiyete dair bu varsayımlar, uluslararası sistemin yapısını ve devletlerin işlevini, devletler arasındaki güç dağılımını ve aralarındaki etkileşimi şekillendiren siyasi süreçleri etkileyen düzenleyici ilkelerini belirler. Ancak egemen söylemler, uluslararası yapıyı cinsiyet temelinde kavramsallaştırmadıklarından, ilişkisel bir etken olan toplumsal cinsiyeti, sadece 'erilliğin' (kurumların ve erkek ve kadın bireylerin bir özelliği) bulunduğu bir yerde fark etmek çok zordur. Sjoberg (2012: 14) "bunun toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin yapısal doğasını, Waltz gibi bu meseleyle ilgilenmeyen düşünürlere, 'görünmez' kıldığını" ileri sürmektedir. Bu durum neden 'dişil' bir uluslararası siyasetin (bazı kadın dünya liderlerince sergilenen dişil özellikler ve dişilleştirilmiş konular ve yaklaşımları kapsayan) artan mevcudiyetinin uluslararası yapıları rahatsız ettiği –sahip olunan ideolojiye bağlı olarak iyi ya da kötü manada– şeklinde algılandığını açıklamaktadır.

Uluslararası İlişkiler teorisinde, Kenneth Waltz (1959: 188) erkek ile devlet arasında yaptığı karşılaştırmayı, genel olarak uluslararası anarşik sistemde gördüğü düşmanca gerçekliğe kanıt olarak sunmaktadır: 'Devletler arasında olduğu gibi, erkekler arasında da çıkarların otomatik olarak düzenlenmesi söz konusu değildir. Üst mutlak bir otoritenin yokluğunda doğan çıkar çatışmalarının güce başvurularak çözümlendiği açıktır.' Uluslararası çatışmayı insan doğasındaki 'kötülük' ile açıklayan indirgemeci (sistemik olmayan) argümanlar sıklıkla realist Uluslararası İlişkilerde kullanılmaktadır. Hans Morgenthau'ya göre objektif 'ulusal çıkar', insan doğasından ve dolayısıyla devlet adamlarının eylemlerinden neşet etmektedir (Tickner 1988). Sistemik açıklamayı tercih eden neo-realist Waltz (1959: 238) bile, Alexander Hamilton'ın *Federalist Papers*'da ortaya attığı polemiği kabullen-

mektedir: 'Devletler arasında düşmanca duyguların olmadığını kabul etmek, erkeğin hırslı, kindar ve zorba olduğunu unutmak anlamına gelir.' Feminist perspektiften bu erkek/devlet karşılaştırması, rasyonelliğin erkeğin eylemleriyle eşitlenmesi ve rasyonel bir aktör olarak devletin eril bir kimlik taşıdığı sonucunu doğurur (Sylvester 1990).

Birçok feminist araştırmacı devleti merkezi, toplumsal cinsiyet temelli iktidarın kontrolünü elinde tutan ve özel-kamusal, üretim-yeniden üretim ve ulusal-uluslararası arasındaki sınırları inşa ederek işlev gören bir kurum olarak teorileştirmektedir (Connell 1990). Feminist konstrüktivist düşünür Ann Towns (2011), devletlerin uluslararası hiyerarşideki yerinin kısmen ulusal alanda eğitim, siyasi ve ekonomik çıktılarda sağladıkları toplumsal cinsiyet eşitliğine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Devletlerin uluslararası sistemde sahip oldukları imaj devletlerin kadına şiddeti yasaklayan, kamu politikalarında cinsiyet eşitliğini sağlamak, yasama ve diğer karar organlarında cinsiyet kotası koymak gibi uluslararası toplumsal cinsiyet normlarını ne kadar uygulamaya koyduğu ile ilişkilidir (bkz. Krook ve True 2012). Neo-realist teorilerde olduğu gibi devlet kimliği, 'tek bir yorumlama merciinin gözetimine tabi bütüncül bir kimlik' olmaktan daha çok (Ashley 1988: 20), devletin tüzel ve sosyal kimliğini (bkz. konstrüktivizmi ele alan 9. Bölüm) yansıtan birçok boyuta sahiptir. Uluslararası İlişkilerci feministler devletin, iç bütünlüğünü ve dışarıya karşı meşruiyetini sağlamak için toplumsal kimliklerini ve cinsiyet eşitliği ve eşitsizliğini manipüle ettiğini iddia etmektedir. Bu durum, her ne kadar küresel çapta olmasa da, bazı toplumsal bağlamlarda değişiyor olsa da erkekler özerkliğe, erkek üstünlüğüne, kardeşliğe, güce, kamuyu koruma rolüne ve son olarak da silah taşımaya vurgu yapan, erillik anlayışıyla özdeşleşmeye alıştırılmıştır. Diğer taraftan kadınlar ise eş ya da kız çocuğu olarak daha güçlü olan erkeklerin iradesinin korumasına girme ve iradesine boyun eğmeye ve aynı zamanda da eril savaş eylemleri için özel duygusal, iktisadi ve sosyal destek sağlamaları istenmektedir. Aynı zamanda giderek ücretli iş gücüne katılarak ulusun iktisadi kalkınmasına ve resmi barış-inşası eylemleri yoluyla ulusun güvenliğine katkıda bulunmaları da beklenmektedir. Feminist araştırmacılar, devleti çeşitli biçimlerde kadınlara şiddet uygulayan bir mekanizma olarak görmektedir. Örneğin birçok devlet, özel ala-

na –'aile' veya dinî ve kültürel gruplara– müdahale edilmesine karşı olan tavrı nedeniyle, bireyler arası toplumsal cinsiyet temelli ve devlet güdümünde şiddeti desteklemektedir. Bu, devletlerin özel 'piyasa' alanındaki cinsiyet ayrımları dikkate alındığında uluslararası hukuk standartlarını yakalayamadıklarında ve adalet sisteminde tecavüzün yasal tanımlarını ve mağduriyetin eril bakış açısını uyguladıklarında da gerçekleşmektedir (Pateman 1989). Hem 'liberal' hem de 'liberal-olmayan' devletler, bu durumlarda açık bir zorlamanın olmadığını varsaymaktadırlar. Bu varsayım, seslerini duyurmayı geçtik, kadınların seçim yapma ve kaçıp kurtulma seçimlerini kısıtlayan iktisadi, sosyal ve siyasi cinsiyet eşitsizlikleri hesaba katmamakta ve bunları gözardı ederek, bu durumlarda kadınların rıza gösterdiklerini ima etmektedir (True 2012; Peterson 1992b: 46-7).

Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerindeki rasyonel ve kendiçıkarını düşünen aktör tanımlaması, anarşik bir uluslararası sistemde devlet davranışı için kullanılan bir metafordur. Feminist teorisyenler, belli bir zaman ve mekandan soyutlanmış bir yerde, belli önyargılar, çıkarlar ve ihtiyaçlara sahip rasyonel erkek modelinin genelleştirilemeyeceğini iddia ederler. Erkek, kadınların birincil derdinin özerk erkek bireyler yetiştirmek ve bunun için kadınların aralarında işbirliği yapmasının çok sıradan bir şey olduğu, erkeklerin gündelik hayatın gerekliliklerinden kurtarılması gerektiğine inanılan, eşitlikten yoksun kadın-erkek ilişkilerine sahip ortamın eril aktörüdür. Sonuç olarak, uyumlu rasyonel varlıklar olarak görülemeyecek olan ulusun büyük çoğunluğu, sosyal ilişkiler ve kurumlar uluslararası siyasette aktör olarak kabul edilmez. Feminist araştırmacılar Grant ve Newland'e (1991: 1) göre, Uluslararası İlişkiler çalışmaları, 'elit eril bakış açısına ve hassasiyetlerine sahip zihni modellerle iş gören, çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bireylerce gerçekleştirilmektedir.'

Bazı feministler yakın, bağımsız ve birbiriyle ilişki içerisinde alternatif bir *kadın* aktörlük modeli sunmaktadır (Gilligan 1982; Tronto 1989). Bununla birlikte, birçok feminist Uluslararası İlişkiler uzmanı, Waltzçu erkek/devlet tarafgirliğine alternatif olarak, bir tür şefkatli kadın doğası sunmaya şüpheyle bakmaktadır (krş. Elshtain 1985: 41). Uluslararası İlişkilerci feministler, üretim ve yeniden üretimi hesaba katan, rasyonelliği daha az dışlayıcı ve araçsal, insan ilişkilerine (her

düzeyde) saygılı ve insanoğlunun doğayla karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğunu kabul eden alternatif aktörlük modellerini araştırmaktadırlar (Tickner 1991: 204-6). Örneğin bazı düşünürler 'duyarlılığın merkezi rolüne ve her türlü sosyal ortamda insanların gündelik hayatlarındaki diğer ilişkisel moral pratiklere' ilişkin feminist bir duyarlılık etiğini, epistemolojik bir duruştan ziyade ontolojik bir iddia olarak sunmaktadırlar (Robinson 2006: 225). Diğer feminist düşünürler uç noktalarda –Üçüncü Dünya kadınları ve insan hakları aktivistleri arasında– özgürleştirici bir aktörlük modeli arayışı içerisindedirler (Ackerly 2000). Uluslararası İlişkilerin analiz seviyesine yönelik feminist alternatifler, evrensel soyutlamayı reddetmektedirler. İnsan aktörlüğünün ve sosyal yapıların karmaşıklığını ve belirlenimsizliğini hakkıyla yansıtmak için, daha tarihi ve kültürel bir bağlam sunmayı talep etmektedirler.

Feminist düşünürler, güç ve güvenlik gibi temel Uluslararası İlişkiler kavramlarının tarafgirliğini ortaya koymak için toplumsal cinsiyet analizine başvururlar. Bu tarafgirlik sadece teorik olarak uygulanmalarını sınırlandırmakla kalmayıp, uluslararası ilişkilerin pratikleri için de zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Uluslararası İlişkiler teorisinde *güç*, neredeyse bütünüyle 'birisi üzerinde kontrol sağlanması olarak güç' şeklinde tanımlanır: Birisine, başka türlü asla yapmayacağı bir şeyi yapmasını etkileme ya da zorlama gücü (Jaquette 1984). Bir bireyin gücü, başkalarının güç kullanımından ne kadar özerk olduğuyla ölçülmektedir. Bu görüşe göre, güç ne paylaşılabilir, ne de karşılıklı bağımlılık ve çıkar ortaklığı ortamında başkalarıyla ilişki kurarak artırılabilir bir şeydir. Morgenthau'ya göre, güç kapasitesinin ve kaynaklarının artırılması güvenlik için hem araç, hem de amaçtır. Tehditkâr ve kendi kendine yetmenin hakim olduğu bir ortam olarak yorumlanan anarşik uluslararası devlet sisteminde, 'rasyonel' olarak hareket eden devletler, güçlerini diğer devletlerin sahip olduğu gücün üzerine çıkartırken içgüdüsel olarak ulusal çıkarlarını belirlerler. Waltzçu güç nosyonu, küçük bir farklılık arz etmektedir. Waltz, devletler arasında dengeli ilişkilerin, iki-kutuplu ve güç dengesinin hakim olması ölçüsünde gücü, devletin hayatta kalmasının aracı olarak görür, yoksa güç devlet için kendi başına bir amaç teşkil etmez. Sonuç olarak, Waltzçu dünya görüşünde, iki-kutuplu veya çok-

kutuplu düzenlemelerle anarşik uluslararası ortama sınırlı bir düzen getiren 'Büyük Güçlerin' güç kapasitelerinin bir önemi vardır.

Tickner (1988) Hans Morgenthau'nun ortaya attığı güç siyasetinin altı ilkesini inceleyerek realist güç kavramının eril normlara dayandığını göstermektedir. Bu, erkeklerin vatandaşlık ve kişisel otoritelerini, kadınların cinsellikleri ve işgücü üzerinde ev reisi olarak iktidar kurmalarıyla elde ettiği erkek egemen toplumlardakine benzer şekilde, erkeğin kendi gelişimini ve nesnel olarak bilmeyi yansıtmaktadır. Bu güç tanımı, aynı zamanda, insan ilişkilerini ve karşılıklı sevgi bağlarını görünmez kılan, özellikle belli bir toplumsal cinsiyete has aktörlük nosyonuna dayanmaktadır. İnsanlık dünyası, realist anlayışta olduğu gibi, 'birisi üzerinde kontrol sağlanması olarak güç' şeklinde bir toplumsal cinsiyete yaslanarak tanımlanırsa, bu durumda feministler neden bazı liderlerin ve rejimlerin şiddete başvurmadan iktidarı devrettiklerini, toplu hareketlerde insanların nasıl işbirliği yaptığı ve harekete geçtiğini (Weldon 2006) ve çatışma sonrası barışın nasıl sağlandığını tartışmaktadırlar. Sylvester (1992: 32-8), birçok 'uluslararası ilişki'nin sınırlar içinde ve diğer kurumlarda gerçekleştiğini hesaba kattığımızda, kendi kendine yetmenin dünya siyasetinin temel bir unsuru olduğunu savunmanın çelişkili olduğunu iddia etmektedir. Diplomatik müzakereleri, ticari rejimleri ve gelecekteki vatandaşların sosyalleşmesini kapsayan bu ilişkiler, kendi kendine yetmeye dayanmamakta, aksine ben ve öteki arasındaki karşılıklı ilişkileri norm olarak kabul etmektedir. İnsan ve devletleri 'benzer birimler' olarak gören neo-realist Uluslararası İlişkiler varsayımları, güç siyasetini bir kehanet olarak sunmaktadır. Oysa güç siyaseti cinsiyet temelli dünya siyasetinin yanlı bir açıklamasıdır; çünkü güç kavramsallaştırması, evrensel değil tikel olan rasyonel insanın aktörlüğüne dayanmaktadır.

Feministlere göre güç, kaba kuvvetin devreye sokulmasından öte, erkek ve kadın olarak kişisel, cinsel ve milli kimliklerimizi şekillendiren yaratıcı toplumsal etkenlerden müteşekkil karmaşık bir olgudur. Enloe (1997) kadınlara önem atfetmenin, uluslararası siyasi sistemin korunması ve mevcut durumun devamının sağlanması için ne kadar 'güç' kullanmak gerektiğini açığa çıkardığını iddia etmektedir. Uluslararası ve küresel düzeyde gücün doğasını anlamak için eleştirel, konstrüktivist, yeşil siyaset ve post-modern teorisyenlerle birlikte

feministler, sadece ülkelerin dış politikalarını desteklemekle kalmayan, aynı zamanda, devletleri meşru şiddet tekelini elinde bulundurma hakkıyla birlikte bir toprak parçası üzerinde tek otorite olarak kurgulayan ulusal ve ulus-aşırı toplumsal ilişkilere odaklanmamız gerektiğini belirtmektedirler.

Feminist perspektiften Uluslararası İlişkilerdeki geleneksel *güvenlik* anlayışı da toplumsal cinsiyet temelli ve taraflı bir kavramdır. Güvenlik –bireysel temelde kadın, erkek ve çocuklara yöneltilmek yerine– nükleer gücünü arttırmasının ironik bir şekilde total bir savaşı engellediğine ('küçük çaplı savaşlar' bir kenara bırakılmak suretiyle) inanılan militarist devletlerin sunduğu düzen ve istikrar ile eşitlenmektedir. Güvenlik, savaşın varlığı ve yokluğu dikkate alınarak incelenmektedir; çünkü savaş tehlikesi, egemen devlet sisteminin doğal bir unsuru olarak görülmektedir. Bu tepkisel güvenlik nosyonu, sıfır-toplamlı ve tanım olarak 'ulusal' bir özellik göstermektedir. Peterson'ın (1992a: 47-8) devletler arasında 'egemen sözleşme' olarak adlandırdığı bir olguyu öngörmektedir. Bu hayali sözleşmeye göre askeri güç kullanma, farklılık, irrasyonellik, anarşi ve potansiyel çatışma özellikleri taşıyan dışarının, devletin homojen, rasyonel ve düzenli iç siyasi alanını ele geçirmesini engellemek için gerekli olan zorunlu kötülüktür. Bu feminist analizde devletler, var oluşları gereği zorba 'koruyucular' olarak dışarıda tehditler üreten ve 'içeride' 'güvence altındaki' vatandaşlarının karşı karşıya kaldığı ve bizzat devletlerin kendilerince üretilen asayişsizlikle mücadele eden bir 'koruma kalkanı'dır. Güvenliğin sağlanması adına devletler, vatandaşlarından bazılarının hayatını feda etmesini beklemektedir; toplumsal cinsiyet temelinde, çoğu zaman erkeklerden ama giderek kadınlardan da oluşan vatandaşların askerlik yapmasını ve anneler veya ailelerin devlet/millet için bu vazifeperver vatandaşlara hayatlarını adamasını beklemektedir (Elshtain 1992; Goldstein 2001).

Feministler, toplumsal cinsiyet temelli kimlikleri ve güvenlik söylemlerini eleştirmek için toplumsal cinsiyet analizini kullanmaktadırlar (bkz. Shepherd 2008). Feminist bir yaklaşımı benimseyen Helen Kinsella (2005; Sjoberg 2006), uluslararası savaş hukukunda sivillerle savaşçılar arasında toplumsal cinsiyet konusunda tarafsız bir ayrımın, biyolojik ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını doğallaştıran

toplumsal cinsiyet söylemlerinin kullanılarak nasıl yapıldığını incelemektedir. Bu kategorik ayrım toplumsal cinsiyet temelinde ortaya konmaktadır; 1990'larda, sivil erkeklerin savaşçı, kadın sivillerin ise mağdur olarak gösterildiği Yugoslavya'daki savaşta olduğu gibi (Kinsella 2005: 253). Kinsella, ne kadınların ne de erkeklerin savaş hukukundan neşet eden toplumsal cinsiyet temelli muafiyet prensibince korunmadığını iddia etmektedir. Bunun da ötesinde, adil savaş geleneğine yaslanan toplumsal cinsiyet kalıpları, 'toplumsal cinsiyetin anlamına ve savaş zamanı dışında kadının boyunduruk altına girmesine etki etmekte', iç (ailevi) ve uluslararası (medenî) düzenler dahilinde toplumsal cinsiyet temelli hegemonyayı yeniden üretmektedir (Barnett ve Duvall 2005: 31).

11 Eylül sonrası küresel 'terörizmle savaş' ortamında feminist düşünürler, 'bizi' 'onlar'dan korumak için 'eril erkek' avına çıkan ve feminizm ve homoseksüelliği İslamî radikalizmi ve diğer 'tehditleri' bertaraf etme konusunda Batı'yı zayıflatmakla suçlayan Amerikan güvenlik söylemini yapısökümüne uğratmaya çalışmaktadırlar (Bar On 2003: 456; Agathangelou ve Ling 2004). Feministler ayrıca Batı'ya karşı terörist şiddet saldırılarında bulunan ve ABD ile Irak'ın işgalinde rol oynayan İslamî radikallerin toplumsal cinsiyet temelli söylemlerini de masaya yatırmaktadırlar (Kaufman-Osborn 2005).

Dünya Değerler Anketi'ne göre, demokrasi veya kapitalizme değil, toplumsal ve biyolojik cinsiyete yönelik tutumlardaki farklılıklar, Batı ile Batı-dışı dünyanın kamuoyları arasında istatistiki açıdan en önemli ayrım olarak göze çarpmaktadır (Norris ve Ingelhart 2003). Bu bariz farklılıklar, şiddetin üretilmesi ve meşrulaştırılmasında Batı ve Batı-dışı aktörlerce kullanılmaktadır (Khalid 2011). Usame bin Ladin'in açıklamaları ve 11 Eylül'ü gerçekleştiren teröristlere ait günlüklerdeki ifadeler, sadece Batı'yı hedef almamakta, aynı zamanda da İslam ve/veya Arap kültürünü tehdit eden batılı toplumsal cinsiyet inşalarını hedef almaktadır (Tickner 2002). İslamî radikaller, cinsel eşitlik ve kadın hakları normlarına atıfta bulunarak, Batı'nın çökmüş ahlaki değerlerini alaya alırken, her ne kadar iki dünya arasında Libya müdahalesinde görüldüğü gibi uluslararası ittifak mümkün gözükse de, bunların Batı-dışı ve batılı devletler arasında çatışma çıkma ihtimalini yükselttiğini belirtmektedirler (True 2004).

Toplumsal cinsiyet analizi, eril kimliklerin ve devletlerin, iç ve uluslararası şiddetin içinden çıkılamayacak şekilde birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Devletlerin sundukları sınırlı güvenlik, diğer erkekler ve devletler üzerinde ve daha da önemlisi kadınlar ve toprak üzerinde otoritelerini pekiştirme olanağı sağlamakta ve bu haliyle, sosyo-kültürel ve biyolojik olarak iktidar ilişkilerinin yeniden üretilebilmesinde sömürülebilir kaynaklara dayanmaktadırlar. Feminist araştırmacılar, hem kadınların hem de erkeklerin savaş ve barış zamanı tecrübelerine odaklanarak güvenliğin yeniden tanımlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Özellikle, 'ulusal güvenlik' olarak adlandırılan olgu, insan hayatını ve toplumları çok derinden tehdit etmektedir (Tickner 1992). Devletin askeri aygıtları, eril kontrol ve güç kullanımının kural olduğu iddiasında bulunarak, kendi güvenlik açmazlarını yaratmakta ve biz de devlet güvenliğinin mutlak ve göreceli kazanımları için bu kurala uymaya ikna edilmekteyiz.

'Rasyonellik', 'güvenlik' ve 'güç' gibi kavramlar bir feminist uluslararası ilişkiler teorisinin de yapı taşı olabilirdi (Tickner 1991). Bu kavramların gözden çıkarılmasına sebep olacak kendilerinden kaynaklanan geçerli bir sebep yoktur; feminist araştırmacılar için problem olan husus, bu kavramların Uluslararası İlişkiler disiplinindeki hakim teorilerde dar ve toplumsal cinsiyet temelli olarak tanımlanmasıdır. Runyan ve Peterson'a (1991: 70) göre, ikili düşünüş –iç-dış, egemenlik-anarşi, ulusal-uluslararası– Uluslararası İlişkiler teorisini 'hakkında olduğunu söylediği güvenlik, güç ve egemenlik gibi olguları kavramsallaştırma, açıklama veya açıklığa kavuşturmadan' alıkoymaktadır. Uluslararası İlişkilerci feministler için bu kavramsal karşıtlıklar, kendini teyit eden güvenlik açmazını yeniden üretmekte ve eril güç siyasetini pekiştirmektedir; böylece daha adil ve eşit bir dünya düzeninin geliştirilmesi ihtimalini sınırlandırmaktadır.

Normatif Feminizm

Normatif feminizm, küresel değişim için normatif bir gündem yaratmanın bir parçası olarak, Uluslararası İlişkilerde teorileştirme süreci üzerine düşünmektedir. 'Uluslararası İlişkiler teorisinde belli anlamları ve yorumları sorgulaması açısından, tüm feminist teorileştirme biçimleri normatif bir özellik taşır' (Sylvester 2001: 248). Feminist-

ler, hangi açıdan teorileştirmeye yaklaştıkları, Uluslararası İlişkiler alanına nasıl girdikleri ve araştırmalarını nasıl gerçekleştirdikleri konusunda bilinçli bir şekilde açık davranmaktadırlar (Ackerly ve True 2008b). Toplumsal ve siyasi bağlamlarını ve özneliklerini teorik açıklamanın bir parçası olarak görürler. Toplumsal cinsiyet, normatif bir yaklaşımdan bakıldığında *dönüştürücü* bir kategoridir; bunun sebebi, onu yapısökümüne uğratabildiğimiz ya da üstesinden gelebildiğimiz için değil, fakat toplumsal bir inşa olduğunu anlamamızla birlikte, toplumsal ve siyasi hayatın tüm kademelerindeki işleyişini dönüştürebilmemizdir.

Feminist ampirik araştırma ve toplumsal cinsiyet analizi, önemli katkılar sunmakla birlikte, feministlerin küresel toplumsal hiyerarşilerin dönüştürülmesi hedefi için sadece bir başlangıç noktasıdır (Persram 1994; Ship 1994; Hutchings 2000; Robinson 2006). Normatif feminist teorisyenler, kadın aktivistlerin tecrübelerini uluslararası etik, insani yardım ve müdahale ve insan haklarına dair tartışmalarda gündeme getirmektedir (Cochran 1999; Robinson 1999; Ackerly 2000; Hutchings 2004). Duyarlılık etiği, feminist teorinin insani müdahale, çok-taraflı barışın tesisi, kalkınma yardımı, dış güvenlik siyaseti ve insan haklarının gözetilmesi gibi pratik küresel meselelere ve ikilemlere ilişkin ne tür etik ilkeler belirlediğinin bir örneğidir (bkz. Hutchings 2000: 122-3). Joan Tronto (2006), mesela çok-taraflı barış tesisini destekleyen normatif çerçeveyi feminist perspektiften incelemektedir. Egemen bir devlete müdahaleden, kendi devleti tarafından korunamayan insanlara yönelik bir sorumluluk hissetmeye geçişin, liberal etikten duyarlılık etiğine, yani –egemen erkek ya da devlet– özerk benliğe dair eril varsayımlardan, öteki insanlara karşı sorumluluk sahibi ilişkisel bir benliğe dair varsayımlara bir geçiş anlamına geldiğini vurgulamaktadır. '1325: kadın, barış ve güvenlik' normu ve devamında 2000 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları da devletin, cinsel ve cinsiyet-temelli şiddet ve savaşın kadınlar üzerindeki etkilerini de içeren silahlı çatışmalarda koruma sağlama ve bu çatışmaları engelleme yükümlülüğünü kapsamaktadır (Davies ve Stamnes 2012).

Linklater (4. Bölüm) moral ve siyasi genel geçer yargıların imkanı ve farklılıklara saygının, normatif uluslararası teorisyenler ara-

sında yaşanan tartışmaların merkezinde yer aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda, feminist ampirisizm, feminist duruş ve feminist postmodernizm gibi Uluslararası İlişkiler çalışmalarında kullanılan farklı feminist epistemolojilerin, Uluslararası İlişkilerde üretilen toplumsal-cinsiyete duyarlı bilgiye uyumlu veya karşıt olmaları söz konusu değildir (bkz. Keohane 1989b; Weber 1994). Tam tersine, bu epistemolojiler bilimin eril evrenselliğine (McClure 1992: 359), farklı biçimlerdeki bilgi yapılarını benimseyen (örneğin yerli bilgi formları, Smith 1999) ya da kapsayan feminist alternatifleri öneren, birbiriyle ilişkili feminist meydan okumalardır. Feminist amprisizm, bakış açısı ve post-modernizm, çeşitli kadın hareketleri için bilgi üretme ve pratik feminist siyaset ve toplumsal cinsiyet temelli gücün somut işleyişiyle irtibatı devam ettirmek gibi ortak bir *normatif* mücadele vermektedirler.

Feminist akademisyenler, eril-dişil toplumsal cinsiyet zıtlığınca desteklenen Uluslararası İlişkiler alanının kurucu zıtlıklarını sorunsallaştırmaktadırlar. Örneğin kadın ve dişillik; barış, işbirliği, nesnellik ve 'yumuşak' iç siyaset ile ilişkilendirilirken, erkek ve erillik; savaş, rekabet, objektiflik ve 'katı' uluslararası siyaset ile ilişkilendirilmektedir (Elshtain 1987; Sylvester 1987, 1994a, 2002). Bu toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin, Uluslararası İlişkiler teorilerinde nasıl üretildiğini ve diğer iktidar biçimlerinin ve dünya siyasetindeki tahakkümün nasıl normalleştirildiğini sorunsallaştırmaktadırlar. Bilgi siyasetine dikkat kesilen normatif feminist perspektife göre, toplumsal cinsiyet farklılığı, yalnızca eril ve dişil kimlikler arasındaki ilişkiyle ilgili değildir; aynı zamanda bilgiye nasıl ve –bu hiyerarşi içerisinde– hangi konumdan ulaşılabileceği meselesiyle de ilgilidir.

Cynthia Enloe'nun çalışmaları, Uluslararası İlişkilerde geleneksel bilme ve eyleme yollarını radikal bir şekilde tersyüz etmektedir. Uluslararası ilişkileri anlamak için, disiplinin tarihine baktığımızda 'yüksek siyaset'te yerinin olmadığını göreceğimiz, aşağıdan yukarıya kadınların (a)normal yaşamlarını incelemektedir. Enloe, uluslararası süreçlerin temelinde gerçekleşen eril ve dişil inşaları ortaya çıkarmaktadır. Çocuklarının SSCB-Afganistan savaşında keyfi olarak kurban edilmelerine tepki olarak birçok asker annesinin –Sovyet rejiminin meşruiyetini kaybetmesine ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine neden olan toplumsal cinsiyet temelli kişisel tavırlardan biri olarak–

Rus ordusuna verdiği desteği geri çekmesine odaklanmaktadır. Ve *Nimmo's War, Emma's War* başlıklı çalışmasında, dört Amerikalı ve dört Iraklı kadının günlük yaşamı üzerinden Irak savaşının cinsiyet temelli çeşitli tecrübelerini ortaya koymaktadır. (Enloe 1994; 2010). Enloe'nun bakış açısı epistemolojisi, uluslararası ilişkilerin 'gerçeğini' bilme yollarımızı artırmamız ve hangi perspektifin, devletlerarası 'meşru' güç kullanımını en önemli şiddete başvurma biçimi ve savaşın açıklanmasının en güçlü yolu olarak gördüğüne dikkat etme konusunda bizi yüreklendirmektedir.

Bununla birlikte, ampirik feminist Uluslararası İlişkilercilerin cevap aradığı dünya siyasetinde kadının yeri hakkında sorular sormak, kadının her aşamada devlet ve dünya siyasetinde marjinalleştirilme biçimlerini açıklamak için toplumsal cinsiyeti analitik bir inşa olarak gündeme taşımaya bağlıysa, normatif feministler de toplumsal cinsiyet kavramının ikili yapısını sorgulamaya tabi tutmaktadırlar. Erilliğin ve dişilliğin karşılıklı olarak birbirini dışlama durumu, evrimsel sosyo-biyoloji ve psikoloji çalışmalarında olduğu gibi, 'toplumsal örgütlenmenin açıklanmasının özünü teşkil' etmemektedir (Scott 1988: 2); bu, her şeyden önce dönüşüme tabi tutulabilmesi için, öncelikle açıklanması gereken toplumsal bir inşadır. Analitik feminist teoriler, kadınların baskı altında tutulmasının toplumsal bir inşa olduğunu açığa çıkarmak için, toplumsal cinsiyet kategorilerini ortaya koymaktadırlar; normatif feminist teoriler ise kendine has dışlamaları bulunan ve Uluslararası İlişkiler teorileri gibi eleştirel sorgulamaya tabi tutulması gereken toplumsal cinsiyeti, analitik bir araç olarak bir bağlama oturtmaya çalışmaktadırlar (Sylvester 2001).

1990'lardan itibaren toplumsal cinsiyet bakış açısının, Uluslararası İlişkiler ve feminist çalışmalarda uygulanması konusunda bir tartışma devam etmektedir. Uluslararası İlişkilerde bir kavram olarak toplumsal cinsiyete dair iki eleştiri ön plana çıkmaktadır. Eleştirilerden biri, toplumsal cinsiyetin analitik kullanımının küresel siyasete hakim diğer tahakküm biçimlerini maskelediği şeklindedir. Bir Üçüncü Dünyalı feminist olarak 1980'lerden itibaren batılı kadın çalışmalarıyla ilgilenenlere seslenen Chandra Mohanty (1991), Batı feminizmini, ırk ve sınıf-temelli tahakküm de dahil olmak üzere tüm tarihi, kültürel ve coğrafi ayırt edici özelliklerinden arındırılmış, evrensel ve batılı top-

lumsal cinsiyet varsayımlarına dayanan kurban edilmiş bir 'Üçüncü Dünyalı kadın' inşasını ortaya koymakla eleştirmektedir. 'Efendinin silahı, efendinin evini yıkmaz' atasözünde de anlatıldığı üzere Mohanty, batılı kategorilerin ve emperyalist yapıların batılı olmayan toplumlara empoze edilmesine karşı koymakta, batılı kategorilerin kullanılamayacağının altını çizmektedir. Uluslararası İlişkilerde post-kolonyal feministler, Amerika'nın Afganistan müdahalesini meşrulaştırmak için kullanılan liberal feminist 'kadın hakları' normunu sorgulamak için bu analize başvurmaktadırlar (Hunt 2002; Khalid 2011).

Üçüncü Dünyalı bir feminist meydan okumasının, feminist Uluslararası İlişkilere etkisi, bir topluma has cinsiyet kavramının küresel çapta kullanılamayacağı şeklinde oldu. Gerçekten de, eğer feminist düşünürler toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kültürel ve tarihi olarak inşa edildiğini iddia ediyorsa, o halde, bu ilişkilerin her yerde aynı olmayacağı sonucunu kabul etmek zorundadırlar. Uluslararası İlişkilerci feministler, küresel düzeyde toplumsal cinsiyet kurgularını, kadın ve erkek yaşamlarına etki eden bu kurguların yerel toplumsal cinsiyet söylemlerini ve normlarını nasıl şekillendirdiğini ve onlar tarafından nasıl şekillendirildiklerini anlamaya çalışmaktadırlar (Miller 1998; Baines 1999; Prügl 2000; True 2003).

Evrensel 'kadın' ve 'erkek' kategorilerinin kullanılmasının Batı emperyalizmi için potansiyel taşıdığını kabul eden feminist çalışmalar; küresel siyasal iktisat, devlet ile kültürel ve coğrafî olarak ırka ve sınıfa-özgü toplumsal cinsiyet ilişkileri arasında dinamik ve kesişen ilişkileri açığa çıkarıyorlar (Chan-Tierberghien 2004; Agathangelou ve Ling 2004). Mesela küresel seks ticaretini inceleyen feminist araştırmacılar, bu karmaşık küresel iktidar ilişkilerini analiz etmektedirler (Mackie 2001; Whitworth 2001; Berman 2003; Agathangelou 2004). Kadınları gönderen ve alan ülkelerde, belli sınıf, etnisite, ulus ve ırk inşalarına dayanan spesifik biyolojik ve toplumsal cinsiyet inşalarını incelemektedirler. Feminist düşünürler, seks ticaretiyle ilgili analizlerine, kadınların bu multimilyar dolarlık küresel sektörün temel emekçileri oldukları gözlemiyle başlarlar. Bununla birlikte, çalışmalarını derinleştirdikçe elit-dışı bilgi ve pratiklerden beslenerek (seks işçilerinin bilgi ve pratiklerinden mesela), tahakkümün çoğul ve içiçe geçmiş doğasını ve kadınların fiziksel zorlama ve daha yapısal

şiddet biçimleri durumlarındaki özneliklerini anlamaya yönelmektedirler (bkz. True 2012).

Normatif feminizm, uluslararası ilişkilerin teorileştirileceği 'yüksek' bir feminist 'zemin'in olmadığını kabul etmektedir. Sylvester'a (1994a: 12) göre, 'her yerde kadın gibi konuşmak ve hareket etmek problemlidir'; çünkü toplumsal ve tarihi olarak inşa edilmekte ve diğer kimlikleri dışlamaktadırlar. Sylvester, kadınların tecrübelerinin daha eleştirel ve evrensel bir uluslararası ilişkiler teorisi için bir zemin oluşturduğunu iddia eden feminist duruşu, disiplinin hegemonik bilgi yapılarını sorgulayan çoğul feminist duruşlar lehine istikrarsızlaştırmaya çalışmaktadır. Feminizm, 'birçok farklı noktada duran, resmi Uluslararası İlişkilerin gölgesince uzun süredir karartılan önemli ilişkileri ve pratikleri aydınlatan, Uluslararası İlişkileri farklı bir şekilde ele alan bir yaklaşımdır. (...) Feminizmin birçok farklı türü ve değişim halinde biçimleri vardır. Tek-tip ve uzlaşmacı bir yapıda değildir; birçok iç tartışmaya sahip karmaşık bir meseledir' (Sylvester 2001: 269). Uluslararası ilişkilerci feminizm, uluslararası ilişkiler teorileri için verili bir ontoloji bulunmaması ve birçok ontolojik başlangıç noktasının var olmasına rağmen, araştırma yapmanın ve normatif iddialarda bulunmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Feminist kimlik ve dayanışma, feminizmin normatif hedefinin toplumsal ve siyasi ilişkileri toplumsal cinsiyet temelli olmaktan çıkarmaya çalışmasının siyasi olarak 'kadın' toplumsal cinsiyeti temelinde organize olması nedeniyle problemli gözükmektedir. 1970'lerin radikal feminizminin öğretilerinin aksine, kolay bir şekilde gerçekleştirilecek, kolayca harekete geçirilecek bir küresel kadınlar arası dayanışma söz konusu değildir. Christina Gabriel ve Laura Macdonald'ın (1994) NAFTA bağlamında kadınların ulus-aşırı teşkilatlanmasına ve Laurel Weldon'ın (2006) kadınlara yönelik şiddetin küresel çapta ortadan kaldırılmasına yönelik analizinde gösterdiği gibi, feminist dayanışma, kadınlar arasındaki farklılıklar gözardı edilerek değil, ancak kabul edilerek ve hesaplaşılarak gerçekleştirilmelidir. Uluslararası ilişkiler teorisyenleri de dahil, günümüzün teorisyenlerini kamplara bölen pozitivist ve post-pozitivist epistemolojiler arasındaki gerilim, feminizmin teorik dinamizminin ve siyaseten anlamlı olmasının arkasında yatan temel unsurdur. Feminist bakış açıları, toplumsal

cinsiyet temelli kategorilerin kadın ve erkekleri marjinalize ettiğinin ve şiddet ve faillik tecrübelerini susturduğunun farkındadırlar ve kadınların yaşamlarında değişiklik gerçekleştirmek istemektedirler.

Ampirik ve analitik feminist yaklaşımlar, özellikle de hakim rasyonalist yaklaşımların Uluslararası İlişkilere dair düşünme ve eyleme biçimlerine meydan okumaktadır. Aslında bundan fazlasını da yapmaktadırlar. Uluslararası İlişkiler teorilerinde ele alınan aktörlerin –devlet adamları ve askerler– daima neden erkek olduğuna dair feminist sorgulamalar bizi, bilmeye yetkin olanların toplumsal cinsiyet temelli kimlikleri ve bu kimliklerin artık Uluslararası İlişkilerde kurumsallaşmış olan, 'nesnel' bir şekilde bilme olarak adlandırılan olguyla çakışmasını da kapsayan Uluslararası İlişkilerin normatif duruşunu dikkate almaya sevk etmektedir (bkz. Ackerly ve True 2008a). Mevcut dünya düzeninde kendine has konuma sahip kadınların dünya görüşlerini tanıtmak, küresel siyasete ilişkin farklı bakış açılarının olduğunu ve her bir duruşun farklı gerçekleri ve ilişkileri ortaya koyduğunu savunan normatif feminist perspektifi örneklemektedir.

Sonuç

Bu bölümde ele alınan feminizmin üç formu –ampirik feminizm, analitik feminizm ve normatif feminizm– uluslararası ilişkiler teorisi ve pratiğinin feminist perspektifleri görmezden gelerek eksik kaldığını belirtmektedirler. Feministler, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin hem 'ilişkiler'e, hem de cereyan eden 'uluslararası'nın dönüşümlerine dair bilgilerimizi çarpıttığını iddia etmektedir. Bu Uluslararası İlişkiler teorileri, devlet ve devletler sistemi dahilinde ve tarafından kurumsallaştırılan özel ve kamusal alanın toplumsal cinsiyet temelli ayrışmasının siyasi önemini dikkate almamaktadır. Böylece, ister savaş için destek kampanyası yürütsünler, isterse haklarını ellerinden alan devleti protesto etsinler veya kadın haklarının uluslararası platformda kabul edilmesi için eylem yapsınlar, kadınların siyasi eylemlerini ve aktivizmini gözardı etmektedirler. Dahası, Uluslararası İlişkiler teorilerinin nesnel yaklaşımı, uluslararası siyasete dair oldukça yüzeysel bilgi sağlamakta ve alanın sınırlarını belirleyen zıtlıkları yeniden üretmektedir. Bu zıtlıklar, toplumsal cinsiyet temellidir;

gücü, bir başkasına istemediği bir şeyi yaptırma kapasitesi; özerkliği, ilişkisel değil tepkisel; uluslararası siyaseti, iç ve 'yumuşak' siyasetin karşıtı ve kadının olmaması; nesnelliği ise (kadınsı veya kadınsılaştırılmış) özneliğin bulunmaması olarak tanımlamaktadır. Özetle, toplumsal cinsiyeti yeterince ciddiye almayan uluslararası ilişkiler yaklaşımları, dünya siyasetinin eleştirel boyutlarına dikkat etmemekte ve değişimin gerçekleştirilmesi için önemli bir fırsatı tepmektedirler.

Feminist Uluslararası İlişkiler; liberal, eleştirel, post-modern, konstrüktivist ve yeşil uluslararası ilişkiler teorisi gibi mevcut teori ve analizlerin gelişmesi ve güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Geleneksel olarak dar bir şekilde tanımlanmış Uluslararası İlişkiler çalışmalarına, yeni sorular ve siyasi olgular kazandırmakla kalmayıp, feminist çalışmalar devlet davranışları, uluslararası normlar ve hukuk ile küresel sivil topluma dair üretilen feminist-olmayan araştırma sorularını yeniden kavramsallaştırmakta ve nicelikswl analiz, çerçeve analizi ve kurumsal analiz gibi feminist-olmayan metodolojileri de feminist amaçlar için adapte etmektedir. Diğer Uluslararası İlişkiler teorileriyle ilişkiye geçmek feminizme, araştırma süreçleri ve de bulguları üzerine etik bir sorgulamayı ekleyerek, iyi bilim yapmanın mevcut ölçütlerine meydan okuma ve genişletme fırsatı vermiştir.

Bu bölüm, feminist perspektiflerin uluslararası ilişkileri anlamamızda ve geliştirmemizde nasıl bir fayda sağlayacağı sorusuyla başladı. Bu soruya cevap ararken feminizmin ampirik, analitik ve normatif katkıları incelemeye tabi tutuldu. Uluslararası İlişkiler disiplini dahilinde ve haricinde feministler, bir yandan toplumsal cinsiyet analizinde kullanacağımız araçlarımızı geliştirirken, diğer yandan da sürekli olarak ampirik ve normatif bilgilerimizi artırmaktadırlar. Feminizmin kendi üzerine düşünme konusundaki ısrarı, epistemolojinin ve teorileştirme ve alan araştırmasında sınırların ve ilişkilerin gücüne verdiği önem, Uluslararası İlişkilere asıl feminist katkılar olarak göze çarpmaktadır (Ackerly, Stern ve True 2006). Tek bir ampirik yaklaşım veya teoriden ziyade, bu eleştirel feminist metodoloji, feminist Uluslararası İlişkileri Uluslararası İlişkiler teorileri arasında ön plana çıkarmaktadır. Tek bir neo-feminist yaklaşım (Caprioli 2004) veya feminist olmayan bir toplumsal cinsiyet duruşu (Carpenter 2002) ortaya koyma çabaları, toplumsal cinsiyet analizini bu kendi üzerine

düşünme yöntemi olmaksızın ana akıma katmayı istemektedir. Bu, Dünya Bankası veyahut da Dünya Ekonomik Forumu'nun iktisadi kalkınmayı ve rekabeti desteklemek için cinsiyet eşitliğinin anahtar bir rol oynadığını kabul edip, kapitalist piyasanın dışında hayatta kalmayı başaran ve en aşırı şekilde marjinalize olmuş kadınları gözardı etmesinden pek de farklı değildir. Normatif bir içerik tarafından 'kirletilmeden', toplumsal cinsiyeti kullanarak uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarını ampirik ve analitik olarak incelemeyi hedefleyen bu girişimler, neo-realist veya neo-liberal perspektiflerden daha faydalı olabilir; fakat bu perspektifler, uluslararası ilişkilere yönelik feminist perspektiflerin geliştirilmesi çabalarını engellemektedirler.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin küresel, toplumsal ve siyasi değişimlere dair önemli kör noktalarının olduğu ortaya konmaktadır. Bu kavramsal körlük, sıklıkla ampirik körlüğe de neden olmaktadır. Bu yüzden, Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının, dünya siyasetinde cereyan eden olaylar karşısında hazırlıksız yakalanmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Açıkçası, eğer düşünürler 21. yüzyılda küresel siyaseti anlamak istiyorlarsa, bu disiplinin temel varsayımlarını acilen yeniden gözden geçirmek zorundadırlar. Bu bölümde incelenen feminist yaklaşımlar, disiplinin önünü kesen bu karanlıktan çıkma konusunda bir fırsat sunmaktadır. Eğer düşünürler dünya siyasetine dair yeni bir kavrayış elde etmek istiyorlarsa, toplumsal cinsiyet temelli toplumsal süreçleri ve marjinalize edilmiş özneleri hesaba katmalıdırlar. Feminist perspektifler, küresel güç ve dönüşümün gerçekleştiği noktaların, yalnızca siyasi ve iktisadi elitlere ait alanlarla sınırlı olmadığını, toplumun görünmeyen ücra ve kuytu köşelerinde de bu noktaların bulunduğunu ortaya koymaktadırlar. Devletlerin ve uluslararası ilişkilerin doğasına dair geleneksel beklentiler, toplumsal cinsiyet temelli bir perspektifin ortaya çıkışıyla altüst oldu. Feminizm, kadınların siyasi liderliğinin ve karar alma mekanizmalarında cinsiyet eşitliği sağlamayı amaçlayan büyüyen hareketin dünya düzeninde yaptığı değişimler bir yana, ulus-devletlerde ve uluslararası alanda yaşanan güç kaymalarını tespit etmemize yardımcı olur. Elbette, farklı küresel ve yerel alanlarda ortaya çıkışıyla bu tür güç kaymalarını tespit etmek ve yorumlamak güncel ve geleceğe-odaklı Uluslararası İlişkiler çalışmalarının temel fonksiyonunu oluşturmaktadır.

11.

Yeşil Siyaset

MATTHEW PATERSON

Küresel siyasetin son kırk yılı, insanlık toplumunun yol aldığı yörüngenin temel sürdürülebilirliği hakkında bir dizi kaygı döngüsüyle işaretlenmiştir. Bu döngüler, belirli çevresel korkular tarafından kışkırtılmış olsa da, çoğu zaman daha sistematik bir krizin habercisi olarak dile getirilmiştir. Böylece erken 1960'lardaki böcek ilaçları konusundaki kaygılardan, erken 1970'lerdeki 'büyümenin sınırları' ve 'nüfus patlaması'na geçtik. 1980'lerde başlayan bir sonraki döngüde, asit yağmurları veya nükleer sızıntıyla ilgili bölgesel kaygılardan, ozon tabakasının delinmesi, orman alanlarının yok olması, biyolojik çeşitlilik kaybı veya iklim değişikliğiyle ilgili 'küresel' kaygılara yol aldık. İçinde bulunduğumuz dönemde ise iklim değişikliği tekrar önem kazandı ve de artan bir şekilde endüstriyel medeniyeti 'çökertecek' potansiyele sahip bir mesele olarak anlaşılmaktadır.

Bir kaygı döngüsü gündeme geldikçe, krizin sistemik yapısı daha da belirginleşmekte ve küresel siyasetin yapılanma şekline etkileri daha açık hale gelmektedir. Son yıllarda, bunun birçok örneğine şahit olduk. BM'nin İklim Değişikliği'ne dair 1977 tarihli Kyoto Protokolü'nün yerini alacak anlaşmanın müzakeresinde ciddi problemler yaşanması, özellikle de 2009'da Kopenhag'daki görüşmelerin kesilmesinin ucundan dönülmesi, Kyoto Protokolü'nün en başından itibaren zaten zayıf olmasıyla birleşti. Ve tüm bunlar, iklim değişikliğinin neden olduğu krizin derinliğinin ve mevcut siyasi yapıların buna cevap vermekte yetersiz kalmasının giderek daha açık bir şekil-

de farkına varıldığı anda meydan geldi (bkz. Bodansky 2010; Dubash ve Rajamani 2010). Aynı zamanda, bu krizi çözmeye yönelik üretilen kısmi cevaplar, kendi sorunlarını yarattı. Gıda fiyatları artışı ve kıtlığı konusunda aniden ortaya çıkan krizin, kısmen iklim değişikliğine önlem almak amacıyla teşvik edilen biyolojik yakıtların kullanımınca kışkırtılması, küresel sosyo-ekolojik krizin karmaşık ve sistematik karakterini ortaya koymaktadır (bkz. Clapp 2009). Bu durum, çoğu kere küresel siyasetin örgütlenmesi ile toplumların yüzleştiği ekolojik bela arasındaki çelişkilere (bu çelişkiler her ne ölçüde kavramsallaştırılırsa kavramsallaştırılsın) dikkatleri çekerken, siyasal pratikte ve hatta yapıda bazı daha somut dönüşümlerin işaretçisi olabilecek değişimin hafif ışıltıları da vardır.

Teorisyenler, ekolojik krizin siyasal karakterine farklı şekillerde yaklaşmıştır. Herkes, böyle bir krizin önemli sistemik değişimler doğurabileceğini benimsememekte, hatta bütüncül bir cevap gerektiren içiçe geçmiş bir sorunlar dizisi olarak anlaşılan kapsamlı bir 'krizin' varlığını dahi kabul etmemektedir. Fakat bu bölümün *varlık nedeni*, bu tür radikal yorumların –ki ben bunları, Yeşil Teori başlığı altında toplayacağım– ciddi bir şekilde ele alınmayı hak ettiğidir ve dolayısıyla ekolojik krizlerin, dünya siyasetini yeniden yapılandırma potansiyeli üzerinde düşünülmelidir. Nitekim ekolojik uluslararası ilişkiler teorisi içindeki bir görüşün de ileri sürdüğü gibi (Eckersley 2004) sürdürülebilirlik hedefine ulaşmak için küresel siyasetin yeniden nasıl şekillendirilmesi *gerektiği* konusunda normatif teoriye başvurmak kadar temel olan bir başka husus da, *halihazırda* gerçekleşen siyasal dönüşümleri anlamaktır. Ayrıca şu da bilinmelidir ki bu yorumlara göre Yeşil Teori'nin amacı, 'çevre sorunları'nın dar anlayışının ötesine geçmektir. Uluslararası İlişkilerin klasik sorunlarının tümü –barış arayışı, güç politikası uygulamaları, küresel yönetişim sorunu, küresel adalet gibi normatif sorunlar– ekolojik meydan okumanın sonucu olan gelişmeler ışığında kökten bir yeniden düşünme sürecine konu edilmektedir.

Jennifer Clapp ve Peter Dauvergne (2005), bizlere küresel ekolojik siyasete yönelik teorik yaklaşımları anlamak için kullanışlı bir yol önerir. Onlar, başlıca dört düşünce çizgisini ayırt ettiler: Serbest-piyasa çevreciliği, kurumsalcılık, biyo-çevrecilik ve sosyal ekoloji. (En başta şu notu düşmeliyim. Her ne kadar bu yazarların kategorilerini yararlı

bulsam da, bu kategorileri kullanırken yazarların her bir yaklaşımla ilgili açıklamalarından çeşitli açılardan ayrılıyorum. Ayrıca Yeşiller terimini (büyük Y ile) hem biyo-çevreci hem de sosyal yeşil iddiaların savunucularına gönderimde bulunmak için kullanacağım; çünkü bu iki sınıf iddia, Yeşil hareket içindeki aktivistler arasında çoğu zaman birlikte bulunmaktadır.) Bu kategoriler, çoğunlukla çevrecilik ve ekolojizm arasında yapılan (örneğin Dobson 1990) ayrımların ötesine geçer ve çevreci ideolojinin çeşitleri hakkında oldukça ince nüansları da ortaya koyar. Bununla birlikte serbest-piyasa çevreciliği hakkında çok az şey söyleyeceğim; bunun sebebi, bu yaklaşımın, çevreci ideoloji içinde önemsiz olması değil (hatta bu çizginin takipçileri, küresel çevre siyaseti uygulamalarının büyük bölümüne hakimdir) daha çok onun savunucularının, özellikle uluslararası ilişkiler hakkında söyleyebileceği bir şeyi olmamasıdır. Bu durumda kilit tartışma, kapsamlı bir 'çevresel kriz' tartışmasından kaçınan ve uluslararası kurumların belirli sorun alanlarıyla nasıl ilgileneceğine odaklanan kurumsalcılar ile bu tür bir kriz ve onun üstesinden etkili bir şekilde gelebilmek için gereken siyasal dönüşüm ihtiyacı üzerinde ısrarcı olan biyo-çevreciler ve sosyal yeşiller arasındadır. İlki, Uluslararası İlişkiler içinde çevresel sorunlar konusundaki literatürün büyük kısmını oluşturur. Eğer *International Organization* gibi dergilerdeki çevre konusunda yazılan makaleler okunursa veya hatta alanın başlıca dergisi *Global Environmental Politics*'e bakılırsa, büyük çoğunluğunun kurumsalcı bir bakış açısından yazıldığı görülecektir. O nedenle bu bölümün, küresel siyasete yönelik sahici bir Yeşil yaklaşımın iki türü olarak iddia ettiğim şeye geçmeden evvel, küresel çevre siyasetine ilişkin kurumsalcı yaklaşımları tartışarak başlaması daha uygun olacaktır.

Çevreyi Uluslararası İlişkiler İçinde Teorileştirmek

Çevresel sorunların küresel siyasi karakteriyle ilgili yapılan en erken değerlendirmelerden bu tarafa onlar, bir yandan, kolektif eylem sorunu olarak diğer yandan 'güvenlik' bakış açısıyla ele alınmıştır. Belki bu ikisi için kurucu metafor, Garrett Hardin'in 'Tragedy of the Commons' (1968) başlıklı çalışması olabilir. Erişime açık kaynakları (Hardin'in yanlış adlandırmasıyla 'ortak varlıkları') elde etmeye çalışan aktörlerin (devletler) yapısal güdüleri, bu kaynakların hem fazla

kullanımına, hem de kötüye kullanımına yol açar ve bu tür kötüye kullanımı azaltacak kolektif çabaları engeller. Hardin'in iddiası, benim yer sorunu nedeniyle burada büyük ölçüde bir tarafa bıraktığım 'çevresel güvenlik' düşüncesi için de bir temel olarak görülebilir. Onun betimlediği durumda (daha da genişletildiğinde 'gerçek dünya'nın çevresel sorunlarının tümüyle ilgili olarak) bizzat aktörler, hem çevresel sorunun kendisini (toprakların verimsizleşmesi) hem de diğer aktörlerin eylemlerini kendi yaşamlarının güvenliği için bir tehdit olarak görmeye başlar. Bu gözlemden ve bir 'nüfus patlaması'nın daha açık bir şekilde problemli açıklamalarından hareketle bakıldığında (Ehrlich 1968; yeni bir yorumu için Kaplan 1994) 'çevresel güvenliğe' odaklanan yeni bir endüstri doğmuştur. Bu endüstri, uluslararası istikrarsızlığa yol açan ya devletler arası çatışmanın ya da sosyal istikrarsızlığın sebepleri olarak başta kaynak kıtlıkları (su, petrol) ama ayrıca iklim değişikliği, toprak erozyonu gibi özellikle çevresel değişimin çeşitli biçimlerini inceler. Bu literatürün büyük kısmı, açık bir şekilde, realizmden esinlenir. Bu yüzden küresel siyaset hakkında geliştirilen spesifik ekolojik-teorik öngörüler içermez. Bazıları (özellikle Dalby 2002) ekolojik (çevreselin karşıtı) güvenlik perspektifinden spesifik iddialar geliştirir ve böylece ekolojik bir bakış açısından küresel siyasetin yeniden düşünülmesi girişimine katkıda bulunur. Bu noktaları, yazının sonraki kısımlarında ayrıntılı bir şekilde ele alacağım (Bu başlıkla ilgili literatürün geniş bir seçkisi için bkz. Myers 1993; Homer-Dixon 1999; Deudney ve Matthew 1999; Barnett 2000; Klare 2001; Dalby 2002).

Hardin'in argümanı, köyün çobanlarının inekleri otlatma hakkına sahip olduğu bir köyün ortak kullanım alanlarının ideal bir tipinden yola çıkar. Buradaki arazi, sadece belli sayıdaki ineği besleyebilir ama her bir çoban, arazi üzerinde hakkı olandan daha fazla otlatma güdüsü taşır. Bu kişiler, fazla inekten gelir elde ederken, hasar ve maliyetler tüm çobanlar arasında paylaşılır. Hardin'in başlangıçtaki hareket noktası, bu sorunun teknolojik bir çözümünün olmadığını (hakikaten de yeni teknolojiler, yıkımın hızını arttırabilir) ama sorunun, yapısal olduğunu göstermektir. Sorun, herkesin erişimine açıklığa izin veren toprak üzerindeki otorite yapısında ve çobanların yüzleştiği kendilerini kaynakları fazladan kullanmaya sevk eden güdülerde yatar.

Hardin'in ve onun mantığını izleyen bazılarının çıkarımı, otorite yapısında kapsamlı bir değişim olmaksızın trajediyle başa çıkılamayacağı yönündedir. William Ophuls (1977) bu mantığı ayrıntılı bir şekilde inceledi ve dünya genelinde aktörlere ekolojik sınırlamalar empoze etmek için yeterli güce sahip bir dünya devletini açıkça savundu. Onun akıl yürütmesine göre, tam da Hardin tarafından incelenen kolektif eylemin mantığı yıkıma yol açacaktır.

Çevre Siyasetinin Kurumsalcı Yorumları

Hardin'in iddiası gerçekten de çok hafif kalmaktadır. 'Ortak varlıklar üzerindeki özgürlüğün herkese zarar vereceğini' (Hardin 1968: 1244) ileri sürmüş birisi olarak onun bu makalede sıkça kullandığı diğer söylem, 'karşılıklı zorlama, karşılıklı olarak anlaşma' yönündeki çağrısıdır (Hardin 1968: 1247). Onun (Ophuls ve diğerlerince) 'eko-otoriter' olarak adlandırılmasına yol açan 'zorlama' teriminden pek çok farklı şey anlaşılmışken bu iddiasının dayandığı mantık, uluslararası ilişkilerdeki kurumsalcı okul ve bu okulun uluslararası çevre siyasetini analiz şeklince paylaşılır. Liberal uluslararası ilişkiler teorisinin bu kolunun, Scott Burchill'in bu teori üzerine yazdığı bölümde (3. Bölüm) vurguladığı biçimlerinden faklı olduğu not edilmelidir. Ben, kurumsalcılığı, sosyal ve siyasal kurumların aktörlerin davranışlarını şekillendirmedeki ve bu davranışların ürettiği sonuçlardaki aracılık işlevi rolünü vurgulayan sosyal bilimlerin genelindeki yaklaşımlar için kullanmaktayım (genel bir özet için bkz. Hall ve Taylor 1996). Bu, Uluslararası İlişkilerde, en fazla Robert Keohane (1989a) ile özdeşleştirilen liberal kurumsalcı perspektife denk gelir. Bundan sonraki satırlarda 'liberal' nitelemesini bir tarafa koyacağım, ama kurumsalcı terimini kullandığım zaman, bundan kastım, Uluslararası İlişkilerdeki bu perspektiftir.

Hardin'in mantığı, sosyal bilimlerde 'kolektif eylem sorunları' olarak adlandırılan konuda yapılan analizlerin büyük bir kısmını yansıtır. Bu sorunlar, aktörlerin belirli hedefleri gerçekleştirmek için diğerleriyle uyumlu eylemlerde bulunma zorunluluğunu kabul ettikleri durumlara işaret eder. Fakat Hardin'in de saptadığı sebeplerden ötürü, bu işbirliğinin gerçekleştirilmesi kolay olmayabilir. Kolektif eylem sorunları, genellikle, aktörlerin sistematik bir şekilde kendi bireysel

tercihlerini izlediği iddiasında olan rasyonel seçim teorisi bakış açısından anlaşılmaktadır.

Hardin'in ortak varlıkların trajedisi, rasyonel seçim teorisinin terimleriyle ifade etmek gerekirse, Tutukluların İkilemi oyununa benzer. Bu oyunda polis tarafından alıkonulan iki tutukluya, ortağının daha ciddi bir suçtan hüküm giymesine yol açacak bilgi vermesi karşılığında, daha hafif bir ceza teklif edilir. En iyi sonuç, her ikisinin de sessiz kalmasıdır (işbirliği). Fakat her biri, büyük olasılıkla her şeyi itiraf eder (kusur). Benzer şekilde Hardin'in ortak varlıklarında en iyi sonuç, herkesin kendisini 10 inekle sınırlandırmasıdır (işbirliği) ama hakim dinamik, her bir kişinin otlak alanına fazladan bir inek sokmasıdır (kusurlar) ve sonuçta her birinin çıkarı zarara uğrar.

Fakat kurumsalcılar; 'gerçek dünya' durumlarının bir dizi özelliğinin, bu tür kötü sonuçların Hardin'in tahmin ettiğinden daha az olası olduğunu gösterdiğini savunur. Tutukluların İkilemi metaforu, sadece iki aktör olduğunu, oyunu bir defa oynadıklarını ve birbirleriyle iletişimlerinin olmadığını varsayar. Bu koşullar gevşetildiği zaman, işbirliğinin nasıl daha mümkün olabileceğini görmek zor değildir. Örneğin eğer oyun tekrarlanırsa, aktörler, diğerleriyle işbirliğini mümkün kılacak stratejiler oluşturabilir (bu sürecin klasik bir çözümlemesi için Taylor 1976 veya Axelrod 1984). Dahası aktörler, birbirleriyle doğrudan iletişim kurabilirse, her birinin işbirliği yapmasını sağlayacak güven ve itimadı da geliştirebilirler. Sayı konusu ise daha muğlaktır. Aktör sayısındaki artış, aktörlerin iki kişi arasındaki kördüğümü aşmak için üçüncü bir tarafı kullanmasına olanak tanıdığı için işbirliğini kolaylaştırabilirken, daha fazla aktöre sahip olmak, pazarlık işleminin maliyetini yükseltip yanlış anlaşılmaları ve güvensizliği de artırabilir.

Kurumsalcılar, bu argümanlar temelinde (a) işbirliği imkanının Hardin'in (veya Uluslararası İlişkilerde realistlerin) öngördüğünden çok daha fazla olduğunu ve bu yüzden (b) uluslararası örgütler ve kurumların işbirliğinin yeşertilmesinde önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedirler (bkz. Young 1994). Uluslararası rejim düşüncesi (Krasner 1983) bunun sonuçlarına ilişkin incelemeyi, yani devletlerin etkileşimlerini yöneten içiçe geçmiş normlar, kurallar, ilkeler setinin gelişimini ayrıntılarıyla ele alan temel kavramdır.

Kurumsalcıların tümü, devlet davranışıyla ilgili rasyonel seçim varsayımlarından hareket etmez. Bazıları, başta Oran Young (1989b, 1994, 1999a) ve Peter Haas (1989, 2000) olmak üzere daha konstrüktivist bir yönelime sahiptir (bkz. 9. Bölüm ["Konstrüktivizm"]). Young için uluslararası kurumlar, devletlerin stratejik etkileşiminin basit birer çıktısı değil, uluslararası siyasetin kurucu bileşenidir. (Bu iddia İngiliz Okulunu (4. Bölüm) akla getirir. Çıkış noktası olarak çevre siyasetini alan uluslararası rejimlerin bir değerlendirmesini yapan ve açık bir şekilde kurumsalcı ve İngiliz Okulu yaklaşımlarını karşılaştıran bir çalışma için bkz. Hurrell 1993; aynı yazarın İngiliz Okulu perspektifinden çevre siyasetine dair düşünceleri için bkz. Hurrell 2007: 9. Bölüm.) Kurumlar, en temel düzeyde, sadece devletlerin nasıl etkileşime gireceklerini değil, aynı zamanda, onların ne olduğunu da inşa eder. Ayrıca Young'un özellikle çevre konusunda gösterdiği gibi devletler, sonuçlarla ilgili çelişik dürtüler ve ciddi muğlaklıklar taşır. Bunun anlamı şudur: Devletler, başka durumlarda rasyonel seçim teorisinin öncüllerine göre hareket edebilirler, ancak söz konusu alanda bu mümkün değildir. Son olarak rasyonalist-olmayan kurumsalcılar, çevre rejimlerinin özellikle rejim oluşumunda bilim insanının ve bilimsel söylemin rolü ile ilgili olarak yeni aktörleri ve süreçleri içerdiğini ileri sürer; uluslararası rejimlerin 'bilişselci' açıklamalarının kökeni, çevreci siyaset analizinde yatar (Haas 1990, 1992).

Kurumsalcılar, konuyu biraz olsun basitleştirmek için iki tür sorudan birisini sorma eğilimindedir. İlk olarak, niçin bazı durumlarda kurulabilirken diğer bazı durumlarda kurulamadığını açıklamak için rejimlerin oluşumunu etkileyen şeyin ne olduğuna bakarlar. Bu literatürün bir kısmı, kapsamlı bir teorik düzeyde yol alır ve rejim oluşumuyla ilgili güce (realist açıklamalar), çıkarlara (liberal, rasyonel seçim açıklamaları) ve rejim oluşumlarının bilgisine ('bilişsel' veya konstrüktivist açıklamalar) dayanan teorilerin bir taslağını çıkarır (örneğin, Young 1994: 84-98, Vogler 1992, Hansenclever, Mayer ve Rittberger 1996, ozon ve iklim vakalarına uygulanmasıyla ilgili olarak bkz. Rowlands 1994). Diğer bazıları (örneğin Hahn ve Richards 1989, Young 1989a) daha çok aktörlerin sayısı, eldeki meselenin sorun yapısı, belirsizlik sorunu veya hakkaniyet kavramları gibi daha farklı bir dizi faktöre odaklanır.

İkinci olarak kurumsalcılar, rejimlerin etki gücünü açıklama çabasındadırlar (örneğin Bernauer 1995; Victor, Raustiala ve Skolnikoff 1998; Young 1999b; Mitchell 2006). Hangi koşullar altında söz konusu soruna yönelik başarılı çözümlere katkıda bulunabilirler? Haas (1990, 1992), Haas, Keohane ve Levy (1993) üç çeşit kilit unsur saptamıştır. Bu üç kilit unsur ilgi, sözleşmeci çevre ve yetenektir. Yani uluslararası kurumlar, belli sorunlara ilişkin kaygının ifadesine ve bu sorunların sonuçlarının anlaşılmasına katkıda bulunabilir, işlem maliyetlerini azaltabilir, devletler arası anlaşmaların olası alanlarını saptamaya yardım edebilir ve devletlerin çevresel meydan okumalara karşılık verebilme yeteneğini –örneğin izleme güç ve yeteneği yaratarak– geliştirmesine destek olabilir. Pek çok çalışma, bu iddiaları paylaşır ama etki gücüyle ilgili normatif sorulara cevap bulabilmek için daha başka bir bağlantıya gerek vardır.

Buradaki amaçlarımız açısından kurumsalcı literatürün iki yönü vurgulanmaya değer. İlki, çevresel rejimlerin etki gücü üzerine yapılan tartışmalar sırasında analistler, çoğu kez daha sınırlı bir etki gücü yorumuna bağlı kalır. Örneğin şu sorularda bu görülebilir: 'Kurumlar devletlerin davranışını etkiler mi?' veya 'salınımlar kurumların olmadığı zamandaki seviyesinden daha az mıdır?' 'Sürdürülemez eğilimlerin tersine çevrilmesine yardımcı olmuş mudurlar?' sorusunu sormak ise daha kötümser bir değerlendirmeye sebep olur. Sadece ozon tabakasının incelmesi örneğinde eğilimin kesin tersine çevrilmesi saptanabilir. Kükürt salınımları örneği ve belki bir veya iki başka vaka ile ilgili daha mütevazı iddialar dile getirilebilir. Daha genel anlamda Princen'in etkili bir biçimde gösterdiği gibi (2003, 2005) son 30 yıldır olağanüstü bir işbirliği ve kurum inşa sürecine ve *aynı zamanda* kaynaklar ve kirlilik oranında önemli artışlara ve buna karşılık gelen çevresel kötüleşmeye tanıklık ettik. Baştaki metafora dönecek olursak bu durum, Hardin'in özgün akıl yürütme biçiminin doğru olduğunu desteklemek için kullanılabilir. Bir başka deyişle bunun (Hardin'in de belirttiği gibi, olumsuz sonuçlarını yavaş yavaş gösteren acımasız mantığı dikkate alındığında) gerçekten bir trajedi olduğu söylenebilir. Buna karşın bir başkası, sorunun yanlış teşhis edildiği sonucuna varabilir ve çevresel sorunların siyasal kökenlerinin, erişime açık alan sorunuyla daha az ilgili olduğunu ve bu sorunların kökenlerinin baş-

ka sebeplerde yattığını söyleyebilir. Aşağıda ele alınan biyo-çevreciler ve sosyal yeşiller, tam da bu yüzden, çevresel sorunların kökenlerinin daha farklı analizlerinden yola çıkar.

Kurumsalcı çıkarımları farklı bir yönden de değerlendirebiliriz. Kurumsalcılar, uluslararası ilişkiler disiplininde pek çok perspektifin paylaştığı öncülden hareket ederler. Buna göre uluslararası siyaset, bir dizi egemen devletin etkileşim içinde olduğu anarşik bir çevre olarak karakterize edilir. Fakat çevresel kurumların inşası, karmaşıklaşıp devlet davranışlarını daha derinden ve güçlü bir biçimde şekillendirdikçe ve devlet-dışında daha başka bir dizi aktörü artan bir şekilde içerdikçe ne olup bittiğinin açıklanmasında uluslararası anarşi metaforunun kullanılabilirliği azalmaktadır. Kurumsalcılar, bazen bu sorunu kabul etse de dünyanın hâlâ en başta ve temelde devletler arası bir dünya olduğunda ısrar ederek genellikle reddeder (örneğin Young 1997). Yine de en azından 'küresel çevre yönetişimi' olarak bilinen olası egemenlik sonrası siyaseti yaratmak için potansiyel mevcuttur (Paterson 2000: 7. Bölüm).

Uluslararası İlişkilerin Ötesi: Yeşil Siyaset ve Dünya Düzenine Meydan Okuma

Küresel çevre siyasetinin kurumsalcı analizi bir dizi sınıra sahiptir. (Bu noktaların daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Paterson 2002: 2. Bölüm.) Rejimlerin ekolojik etki gücünü kurma sorunu, bunlardan birisidir ve yukarıda kısaca değinilmişti. Küresel siyasetin sadece devletler arası yönüne odaklanmanın yarattığı kısıtlama ve bunun sonucu olan çeşitli olgu ve durumların ihmali (örneğin çokuluslu şirketler, küresel sivil toplum, küreselleşme, özel yönetişim) bir diğer noktadır. Belki en önemlisi, çevresel kötüleşmenin ilk elde niçin gerçekleştiğinin kalıcı bir açıklamasının olmamasıdır. Kurumsalcılar bazen Hardin'in ortak varlıkların trajedisi metaforunu kullanır (örneğin Vogler 1992: 118, Young 1994). Fakat söz konusu analizler bu metafora işbirliği önündeki engeller açısından yaklaşma eğilimindeyken, aslında Hardin onu çevresel kötüleşmenin kökenlerini açıklamak için geliştirmiştir. Kurumsalcılar bazen de nüfus, tüketim, teknoloji ve bireysel davranışlardaki farklı seküler eğilimlerin bir

tartışmasını sunar (örneğin Choucri 1993, Homer-Dixon 1993). Ne var ki bunlar geçici açıklamalardır ve bu olgular, ekonomik büyüme için gerekli bir dizi zorunluluk gibi daha geniş bir bütünün parçası olarak düşünülmemektedir. Aşağıda incelenen iki perspektif, özellikle çevresel kötüleşmenin bu yapısal karakteri üzerinde ısrarı temel alarak yola çıkar.

Bununla birlikte eğer küresel çevre siyaseti çalışma alanıyla ilgili elimizdeki tek şey kurumsalcı yaklaşım veya çevresel güvenlik fikriyse, açıkçası teorik anlamda burada yeni pek az şey vardır. Yukarıdaki tartışmada gereken teorik önermelerin tümü –özellikle realizm, liberalizm veya konstrüktivizm gibi– hakim Uluslararası İlişkiler teorilerinin birinden gelmektedir. Bununla birlikte Yeşil ideolojide çok daha radikal bir gelenek vardır ve bundan küresel siyasetin daha özgün bir Yeşil teorisi çıkarılabilir. Clapp ve Dauvergne (2005: 9-15) çevre siyasetine yönelik radikal yaklaşımın iki genel türü arasında yararlı bir ayrıma gider. Bu yaklaşım iki anlamda radikaldir. İlk olarak onlar, esaslı bir şekilde, yukarıda dile getirilen çevresel kötüleşmenin siyasal kökenlerine 'inmeye' çalışır. İkincisi, bu kötüleşmeye cevap olarak daha genel kabul gören uzun-erimli siyasal değişimler önerir. Clapp ve Dauvergne, bu iki yaklaşımın savunucularını sırasıyla 'biyo-çevreciler' ve 'sosyal yeşiller' olarak adlandırır.

Biyo-çevrecilik: Otorite, Ölçek ve Eko-merkezcilik

Biyo-çevreciler insan etkinliklerinin 'doğal' çevreye toplam etkisine odaklanma eğilimindedir. Argümanlarını insanlık-doğa ikiliği açısından dile getirirler. Amaçları, doğayla 'uyum içinde' yaşayabilmeleri için insan toplumlarını yeniden düzenlemektir. Bu yaklaşım çoğu kere fazlasıyla sayısal terimler kullanılarak geliştirilir. Kaynak kullanımı, salınım hacmi ve eko-sistemin dayanıklılığındaki artışlara bakılır. 'Taşıma kapasitesi' ve 'büyümenin sınırı' gibi terimler, genellikle bu çerçeve içinde ifade edilmiştir. Her ikisi de, yeryüzünün, insan sayısı ve gezegenin sağladığı –su, hava vb. gibi– yaşam destek sistemlerine zarar vermeksizin sürdürülebilir iktisadi etkinlik düzeyi açısından, belli biyofiziksel sınırlara sahip olduğu fikrine gönderimde bulunur. Biyo-çevreciler, insan toplumlarında iki kilit eğilimin –aşırı nüfus ar-

tışı ve iktisadi büyüme– hızlı bir şekilde bu sınırlara ulaşma ve hatta aşma sürecinde olduğunu ileri sürer.

Klasik bir çalışma olan *The Limits of Growth* (Meadows, Randers ve Behrens 1972), insan toplumlarının katlanarak hızlanan iktisadi büyümesinin ve nüfus artışının, birbiriyle bağlantılı bir dizi kriz ürettiğini iddia etti. Hızlı büyüme, dünyanın, insanları besleyecek kaynakları ve süregelen endüstriyel büyüme için sağladığı hammaddeyi süratle tükettiği (*taşıma kapasitesini* ve *üretim kapasitesini* aşan) ve eş zamanlı olarak çevrenin endüstriyel üretim atıklarını asimile edecek *özümseme kapasitesini* aştığı bir durum yaratıyordu (Meadows, Randers ve Behrens 1972; Dobson 1990: 15). Meadows, Randers ve Behrens (1972) argümanlarını endüstriyel toplumların yörüngesine ait bilgisayar simulasyonları üzerine kurdular. Mevcut büyüme oranlarında kalındığında pek çok hammadde kaynağının hızlı bir şekilde tükeneceği, kirliliğin kısa sürede çevrenin özümseme kapasitesini aşacağı ve insan topluluklarının 2100 yılından önce 'sınırı aşıp çökeceği' tahmininde bulundular.

Bu yazarların tahminlerinin ayrıntıları kolayca çürütüldü. Fakat buradan onların temel mantığının, yani sonlu bir sistemde sonsuz büyümenin imkansız olduğuna ilişkin iddialarının hatalı olduğu sonucu çıkmaz. Pek çok Yeşil Siyaset savunucusu bu ilkeyi duruşlarının temeli kabul etmiştir (örneğin Spretnak ve Capra 1984, Trainer 1985, Porritt 1986) ve bu büyümenin sınırları argümanı, son zamanlarda yeniden canlandırılmış ve popülerleştirilmiştir (özellikle bkz. Victor 2008; Jackson 2009). Dobson (1990: 74-80) bu noktada önemli olabilecek üç iddiayı gündeme taşır. İlki, teknolojik çözümlerin fayda etmeyeceğidir. Bunlar belki krizi erteleyebilir ama onun er ya da geç belli bir noktada gerçekleşmesini engelleyemez. İkinci olarak hızlı büyümenin doğası, 'tehlikelerin göreli uzun bir zaman dilimi süresince biriktirilmesinin aniden ölümcül bir sonuca yol açabileceği' (Dobson 1990: 74) anlamına gelir. İklim değişikliğinde son zamanlardaki gelişmeler bu noktanın altını net bir şekilde çizmiştir. İklim değişikliğinin hem önemli etkilerinin hem de onu daha kötüleştiren ve insan kontrolünün dışına çıkaran pozitif geribildirimlerinin, orta vadeli gelecekte gerçekleşeceği düşünülmüştür ama halihazırda önümüzde bir hakikat olarak durmaktadır. Örneğin Kutup denizinde buz oranındaki düşüş ve Grönland'ın buz tabakalarının erimesi, iklimbilimcilerin ve bil-

gisayar simülasyonlarının tahminlerinden çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir (Stroeve vd. 2012). Son olarak büyümenin beraberinde getirdiği sorunların tümü birbiriyle ilişkilidir. Onlarla ayrı ayrı ilgilenmek dahi, bir meselenin diğer meseleye önemli dolaylı etkilerinin olduğunu gösterecektir; tek bir kirlilik sorununun çözümü, sadece kirliliği sürekli kılan vasatı veya aşırı kirlilik düzeyini değiştirebilir ama toplam kirliliği azaltmaz. Bu bölümün girişinde bahsi geçen biyolojik yakıtlar ve gıda fiyatları sorunu bunun klasik bir örneğidir.

'Ekolojik ayak izleri' fikri (Wackernagel ve Rees 1996) bu tür bir iddianın en son biçimidir. Pek çok analist, bu temel üzerinden, insan toplumlarının gezegenin insan etkinliklerinin etkilerini geri döndürülemez hasar olmaksızın özümseyebilme sınırlarının şimdiden ötesine geçmiş olduğunu savunur. Örneğin WWF'nin Living Planet Report'u (WWF 2010) gezegenin kaynaklarının yeri doldurulabilecek düzeyinden daha fazlasını kullandığımız için 'ekolojik borç' altında olduğumuzu dile getirir. (Belli aralıklarla güncellenen bu raporlardaki verilerin değerlendirilmesi için WWF'nin web sitesine bakınız: http://www.panda.org/news_facts/publications/living_planet_report/index.cfm (erişim 12 Ekim 2011.)

Siyasal açıdan bakıldığında biyo-çevreci yaklaşım üç yönden birini takip etme eğilimindedir. Bir olasılık, çevresel sorunlara otoriter çözümlerin gerekliliğine inanan mantıktır. Yukarıda da belirtildiği gibi Hardin'in çıkarımı otoriter bir okumadır ve metaforu, sürdürülebilirliğe ulaşmak için davranışlarda değişikliği zorlayan merkezi küresel siyasal yapılara ihtiyaç olacağı iddiasını desteklemek için kullanılmıştır (örneğin Hardin 1974, Orphus 1977). Bazı biçimlerinde bu, 'cankurtaran botu etiği' (Hardin 1974) denilen tezi benimser ve bu tezde ekolojik kıtlıkla söylenmek istenen şey, zengin ülkelerin küresel ölçekte öncelik sıralaması yapmak zorunda kalacağıdır. Bir başka deyişle zengin ülkeler, 'seçim yapmak zorunda kaldığında kendini önceler ve diğerlerini feda eder.' Fakat büyük ölçüde liberal uluslararasıcılığın 'İdealist' biçiminin dünya hükümetine ilişkin önerilerinin (bkz. Bölüm 3) ekolojik bir biçimi olan bu iddia, büyük oranda Yeşiller tarafından reddedilmiştir.

Diğer bazıları, otoriterliğin gerekebileceğini kabul ederken küresel ölçekte olabileceği görüşüne karşı çıkar. Buradaki öngörü küçük öl-

çeklidir; hiyerarşik ve korumacı bir biçimde yönetilen sıkı bir şekilde birbirine bağlı topluluklar, kaynakların kullanımında kendine-yeter durumdadır (*The Ecologist*, 1972; Heilbroner 1974). Bu bakış açısı, yukarıdaki görüşün, özgürlük ve egoizmin çevresel krize sebep olduğu ve bu eğilimlerin sürdürülebilir toplumlar yaratabilmek için frenlenmesi gerektiği fikrini paylaşır.

Bu perspektiften çevresel kötüleşmeye ikinci tür siyasal yanıt, ölçek sorunsalına odaklananıdır. Dünya hükümeti önerilerinin mekansal bir boyutu vardır ama çevresel sorunların mekansal karakteri, zorunlu olarak dünya hükümeti ve otoriterlik yönündeki önerilere yol açmaz. Bazı biyo-çevreciler, biyo-bölgeselcilik olarak bilinen bir tavrı savunma eğilimindedir (örneğin, Sale 1980). Burada 'doğanın sınırları içinde yaşamak' iddiası, eko-sistemlerin mekansal karakterinin sosyal, siyasal ve ekonomik etkinliklerin mekansal ölçeğini de belirlemesi gerektiği fikrine dönüşür. Özellikle önemli olan konu ise sudur; su havzaları kilit mekansal kategori haline gelmiştir.

Bununla birlikte biyo-çevreciler tarafından mekana ilişkin en fazla dile getirilen iddia, gücün radikal bir biçimde merkezsizleştirilmesidir. Bu, O'Riordan'ın uzun süre önce 'anarşist çözüm' (1981: 303-7) olarak adlandırdığı tutumdur. Pek çok Yeşil, bunun, büyümenin sınırlarının sonuçlarının en iyi yorumu olduğunu ileri sürer. Pek çoğu için o, aynı zamanda, zaten özünde Yeşil siyasetin bir ilkesi olarak görülür. (Örneğin sıkça atıf yapılan *Alman Yeşiller Partisi Programı*'nda Yeşil siyasetin dört ilkesinden biridir 1983.) 'Anarşist' terimi bu sınıflamada esnek bir şekilde kullanılır. Yeşillerin, küçük ölçekli kendine-yeten toplulukların oluşturduğu küresel ağlar tasavvur ettiği anlamına gelir. Bu görüş, örneğin E. F Schumacher (1976) gibi insanlarla özdeşleştirilir. Önceki görüşle, küçük ölçekli topluluklara odaklanma konusunda hemfikirdir ama iki önemli noktada ondan farklılaşır. İlk olarak topluluklar arasındaki ilişkiler özgürlükçü, eşitlikçi ve katılımcı olacaktır. Bu, çevre krizinin kökenleriyle ilgili çok farklı bir varsayımlar setini yansıtır. Sorunun 'ortak varlıkların trajedisi' ile ilgili olmaktan çok, hiyerarşik sosyal ilişkilerin doğuşu ve insan enerjisinin üreticiliğe ve tüketiciliğe yönlendirilmesiyle ilgili olduğu düşünülür (Bookchin 1982). Katılımcı toplumlar, yüksek seviyelerde maddi tüketime dayanmadan insanın kendini gerçekleştirmesini mümkün kı-

lacak araçlar sağlamalıdır. İkinci olarak bu topluluklar kendine-yeten olsalar da özünde uluslararasıcıdır. Diğer topluluklardan koparılmış değillerdir; pek çok yönden yükümlülükler, kültürel alışveriş ve benzeri ilişki ağlarına yerleşik olarak algılanırlar.

Bununla birlikte bu anarşist eğilimler kabul edilsin ya da edilmesin, merkezsizleştirme arzusu, Yeşil siyasetin Uluslararası İlişkilere sunduğu en önemli temadır. Yeşil siyaset sloganları içinde en iyi bilinenlerden birisi 'küresel düşün, yerel hareket et'tir. Açıkça retoriksel amaçlar için kullanılsa da bu slogan, yukarıdaki iki ilkenin yolunu takip eder. Onun dayandığı temel fikir şudur: Küresel çevresel ve sosyal/ekonomik sorunlar, küresel ölçekli bir yapıya ve işleyişe sahip olsa da onlara başarılı bir şekilde karşı koymanın tek yolu, bu sorunları yaratan küresel güç yapılarını yerel hareket ederek ve küçük ölçekli siyasal topluluklar ve kendine-yeten ekonomiler kurarak ortadan kaldırmaktan geçer.

Yeşil teori içinde merkezsizleştirmeyi savunan en gelişkin tezlerden birisi, John Dryzek'in *Rational Ecology* (1987) adlı yapıtında yer alır. Dryzek, merkezsizleştirmenin avantajlarını şöyle özetler: Küçük ölçekli topluluklar, yakın yerelliklerindeki çevresel destek imkanlarına daha fazla bağlı olduğundan, çevredeki aksamalara daha duyarlıdır (Dryzek 1987: 16. Bölüm). Kendine-yetmek ve küçüklük, geribildirim kanallarını kısaltır. O nedenle, aksamalara daha kötü bir hal almadan çabucak karşılık vermek daha kolaydır. Dryzek ayrıca, bu toplulukların, genellikle çevresel sorunların bir sebebi olarak görülen doğanın geri kalanıyla saf araçsalcı ilişki kurma biçimini temelden sarsan sosyal bir ontoloji geliştirebilmesinin daha olası olduğunu savunur (Dryzek 1987: 219; benzer iddiaların ayrıntılı tartışmaları için ayrıca bkz. *The Ecologist*, 1993).

Radikal merkezsizleştirme savunusu, akademik tartışmalarda ve yeşil hareket içindeki bazılarınca kapsamlı bir şekilde eleştirilmiştir. Bir taraftan siyasal anlamda 'gerçekçi' görülmemektedir ve Yeşil partiler, merkezsizleştirmeye bağlılıklarını seçim başarılarına ve 'gerçekçilik' ihtiyacına cevap olarak yeniden ayarlamıştır (Doherty ve de Geus 1996: 4). Bu pragmatik kaygının ötesinde, önerilerin belli başlı eleştirisi üç yönlüdür (bkz. bu bölümün önceki baskıları ve Carter 1999). İlk olarak bazıları, küçük ölçekli anarşist toplulukların,

topluluklar arası işbirliğini geliştiren atmosferi engelleyecek derecede dar görüşlü, fazlaca yerel ve bencil olabileceğini iddia eder. Bu yüzden bu iddia, bir yönüyle, bunun topluluk içindeki insanlar için boğucu ve baskıcı olabileceğini ama ayrıca insanların, sınırlarının ötesine geçen etki ve sonuçlara kayıtsız kalabileceklerini ileri sürer (örneğin, Dobson 1990: 101, 124). İkinci olarak merkezsizleşmiş küçük ölçekli toplulukların, küresel çevre sorunlarının çözümü için etkili mekanizmalar geliştirme şansının çok az olacağı iddia edilir (özellikle bkz. Goodin 1992). Küçük ölçekli topluluklar, Dryzek'in (1987) özetlediği sebeplerden dolayı, yerel çevresel sorunların üstesinden daha iyi gelebilmektedir. İşbirliği sorunları ise uluslararası seviyede aktörlerin sayısının büyük çaptaki artışıyla denetim sınırını aşmaktadır. Üçüncü eleştiri oldukça farklıdır. Egemenliği ve merkezileşmiş güç fikrini terk etmeye dönük Yeşilci girişimlerin, yetersiz işbirliği kapasitesi olduğu anlamına geldiğini iddia etmekten daha ziyade, çoğu, Yeşil siyasetin aslında egemenlik fikrine dayalı siyaset modeline bağlı kalmaya devam ettiğini savunur (örneğin, Kuehls 1996, Wapner 1996, Lipschutz 1997 veya Dalby 1998). Bu iddianın bir boyutu, bizi ekolojik sorunların mekansal karakterine geri götürür. Bu yazarların bir kısmına (özellikle Dalby 1998, 2002) göre bu karakter, kapalı mekanlar olarak değil akışlar ve ağlar olarak görülmelidir. Diğer boyut ise çağdaş küresel siyasetin, günümüzde akışlar ve ağlar aracılığıyla kurulduğu ve böylece ülke-temelli egemenlik metaforuna dayanmadan siyasal etkinlikler için imkanlar yarattığı gözleminden hareket eder. (Çevresel yönetişimi, akışlar açısından anlamaya çalışan bir çaba için özellikle bkz. Spaargaren, Mol ve Buttel 2006.)

Biyo-çevreci siyasetin üçüncü yorumu, çevresel krizin, siyasal pratiklere kılavuzluk edecek yeni bir etik duyarlılığı gerekli kıldığını söyler. Pek çok kimse buna *eko-merkezcilik* (*eco-centrism*) fikriyle göndermede bulunur. Yeşiller, insan-merkezli etiği reddeder ve eko-merkezli bir yaklaşımı benimser. Eckersley'e göre (1992) eko-merkezcilik bir dizi temel özelliğe sahiptir. O, ampirik anlamda, ontolojik olarak tekil varlıklardan değil *ilişkiler arası* oluşmuş bir dünya görüşünü içerir (1992: 49). Tüm varlıklar esaslı bir şekilde 'ekolojik ilişkilere yerleşik'tir (1992: 53). Dolayısıyla insan ve insan-olmayan arasında katı ve keskin bir ayrım yapmak için kullanılabilecek ikna edici ölçütler bulunma-

maktadır (1992: 49-51). Bu yüzden, etik anlamda, insanlar ve doğanın geri kalanı arasında sert ayrımlar yapmak için iyi bir sebep yoktur ve Eckersley'nin de savunduğu kapsamlı bir özgürleşim projesi, insan-olmayan doğayı da içerecek şekilde genişletilmelidir. Eko-merkezcilik 'özgürleşimin en belirgin bir şekilde ortaya çıktığı duruma' ilişkindir (1992: 53). Bütün varlıklar yerleşik bulundukları ekolojik ilişkiler içerisinde göreceli bir özerkliğe sahiptir ve bu yüzden insanların etik olarak doğanın geri kalanına hükmetme özgürlüğü yoktur.

Siyasal olarak Eckersley (1992), çoğu Yeşil düşüncedeki merkezsizleştirme vurgusuna karşıdır. Eko-merkezciliğin sonuçlarına ilişkin okumasından hareketle o, bundan, özünde devletçi olan siyasal bir tez geliştirir. Yukarıda sözü edilen 'eko-otoriterler'in tavrını benimsemese de, Yeşil siyaset düşüncesinde yaygın olan eko-anarşizmin doğrudan karşısında yer alır ve modern devletin, Yeşil bakış açısından gerekli bir siyasal kurum olduğunu ileri sürer. Eko-merkezciliğin, hem devletin kurumsal yapısı içinde gücü merkezsizleştirerek tabana doğru yaymamızı hem de bölgesel ve küresel düzeylerde merkezileştirmemizi gerekli kıldığını iddia eder. Gücün hem yerel topluluklara hem de bölgesel ve küresel düzeylerde dağıtıldığı 'çok-kademeli' siyasal bir sistemin, eko-merkezcilikle en fazla uyumlu yaklaşım olduğunu savunur (Eckersley 1992: 144, 175, 178).

Bu tavır, devletler arası anlaşmalar ve uygulamaların geniş bir alana yayılan çeşitliliğinin yapısını inceleyen Uluslararası İlişkilerdeki geleneksel bir perspektif (örneğin liberal kurumsalcılar; bunun için yukarıdaki tartışmaya bakınız) içinde de geliştirilebilir. Bu anlamda en aşikârı biyo-çeşitlilik, asit yağmurları veya iklim değişimiyle ilgili olanlarıdır. Ayrıca Dünya Bankası veya devletlerin askeri uygulamaları gibi küresel iktisadi kurumlara da uygulanabilir.

Fakat Eckersley'nin yorumu, sadece egemen devletlere dayanmayan yeni yönetişim biçimlerine işaret eden 'küresel çevre yönetişimi' literatürü bağlamında da geliştirilebilir (Paterson 1999a; Humphreys, Paterson ve Pettiford 2003). Bu literatürdeki bir görüş, uluslararası/ulus-aşırı kurumlara ve yerel örgütlere doğru eşzamanlı bir otorite kayması yaşamakta olduğumuzu söyler (Rosenau 1992; Hempel 1996). Rosenau bu iddiayı, genel anlamda küresel siyasette otorite örüntüleri ama ayrıca daha özelde de küresel çevre siyasetiyle ilişkili

olarak dile getirir (Rosenau 1993). Güncel literatür, farklı şekillerde küreselden yerele uzanan çeşitli yönetişim formlarının hızlı bir şekilde yayılmasını belgelemektedir. Bulkeley *vd.* (yayımlanacak) Karbon İfşası Projesi, Geçiş Şehirleri hareketi, Yenilenebilir Enerji ve Enerji Etkinliği Ortaklığı ve İklim Değişikliği ve Biyo-farklılık İttifakı gibi 60 farklı yönetişim girişiminden bahsetmektedir. Bunlar küresel çapta müdahalenin gerekli olduğunun düşünüldüğü alanlarda, devlet egemenliği mantığına göre değil ve hatta iklim değişikliğine yönelik devlet liderliğindeki çözümlerin yetersiz kaldığı zamanlarda farklı aktörler –şehir veya bölgesel yönetimler, şirketler, kurumsal yatırımcılar, çevre ve kalkınma NGO'ları genelde birbirleriyle işbirliği içerisinde hareket etmektedir, fakat hepsine ortak olan ulus-aşırı bir şekilde çalışmaktır– tarafından organize edilmektedir. Hempel'e göre bu tür küresel çevre yönetişim biçimleri doğmaktadır; çünkü devletin mekansal ölçeği, çevresel değişimin boyutlarıyla başa çıkmakta yetersiz kalmaktadır. Devlet, böyle bir değişimle etkili bir şekilde baş edebilmek için hem çok küçük hem de çok büyüktür. Buna karşılık yönetişim uygulamaları hem bölgesel ve küresel düzeylere kaymakta, aynı zamanda, hem de yerel seviyelere inmektedir. Çevre yönetişiminin lider eylem alanı olduğu birçok güncel ulus-aşırı veya çok-katmanlı yönetişim girişimleri (aşağıya bkz.), küresel çevre siyasetini küresel-yerel etkileşimi şeklinde konumlandırmaya çalışan daha genel teşebbüsler de olduğu gibi, bu şekilde değerlendirilebilir (bkz. Kütting ve Lipschutz 2009). Eckersley'in (1992) tutumu, otorite yapısındaki bu kaymaları meşrulaştıran normatif bir iddiadır.

Bu iddianın temel sorunu, Eckersley'nin (1992) kitabını şekillendiren eko-merkezcilik yorumunun meydan okunabilir olmasıdır. Eko-merkezcilik, özü itibariyle siyasal anlamda belirsizdir. Eckersley'nin ortasında durduğu anarşizmden otoriterliğe kadar pek çok türü olabilir. Yeşil siyaset içinde en etkili alternatif yorum, modern düşünce biçimlerinin ortaya çıkışının, eko-merkezcilik bakış açısından sorunun kendisi olduğunu ileri sürer. Modern batılı bilime içkin olan rasyonellik araçsaldır. Erkeğin doğanın geri kalanına (ve kadına) tahakkümü ve bunun insanın araçsal amaçları için kullanımı, endüstriyel kapitalizmin üzerine kurulduğu bilimsel projenin en azından tarihsel olarak ayrılmaz bir parçası olarak gelişmiştir (örneğin Merchant 1980;

Plumwood 1993). Başka bir deyişle çevreci etik tarihsel bir özgüllüğe ve maddi temele sahiptir: İnsan-merkezciliğin modern biçimlerinin ortaya çıkışı, onun bütün yönlerinde modernitenin ortaya çıkışına yerleşiktir.

Dolayısıyla bu yorum, modern bilimin kapitalizm, ulus-devlet ve ataerkilliğin modern biçimleri gibi diğer modern kurumlarla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olması nedeniyle, söz konusu kurumları küresel ve bölgesel kurumsal yapılar oluşturup gücü merkezileştirerek daha da geliştirmenin uygun bir cevap olmadığını savunur. Böyle bir cevap araçsal rasyonaliteyi daha da güçlü bir şekilde yerleştirecektir. Bu ise eko-merkezli bir etik geliştirme imkanını ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle eko-merkezli tutum, insan topluluklarının ölçeklerinin düşürülmesine ve özellikle küreselleşme ve homojenleşme eğilimlerine meydan okumaya yönelik tezlere zemin hazırlar. Çünkü eko-merkezli etiğin doğuşu için gerekli mekanların yaratılması, ancak çeşitliliğe saygı duymakla mümkün olacaktır. Ama daha da önemlisi, bu mantığa dayalı düşünce, çevre siyaseti hakkında sanki insan toplumlarının yapısının az veya çok konu dışıymış gibi konuşulmasının, büyük kısıtlamaları beraberinde getirdiğini iddia eder. İşte bu açığı sosyal yeşiller kapatır.

Sosyal Yeşiller: Büyümenin Sınırları ve Siyasal İktisat

Clapp ve Dauvergne'nin (2005) son kategorisi sosyal yeşillerdir. Sosyal yeşiller, büyümenin özellikle de iktisadi büyümenin fiziksel sınırlarının varlığı konusunda biyo-çevrecilerle benzer düşünmeye yatkındır. (Onlar, en azından nüfusla ilgili iddiaları ataerkil ve/ya emperyalist olduğu için dışarıda bırakır veya sıklıkla reddeder.) Bununla birlikte böyle bir gözlemin, bu büyümeyi üreten sosyal sistemler ve dolayısıyla sosyal ve ekolojik sorunlar arasındaki karmaşık etkileşimler açısından anlaşılması gerektiğini savunurlar. Genel anlamda sosyal yeşiller, çağdaş toplumların kapitalist, devletçi, ataerkil güç yapılarının aynı zamanda son derece sömürücü, adaletsiz veya baskıcı olduğu ve sistematik bir şekilde çevresel sorunlar ürettiği görüşünde birleşirler.

Özellikle küresel siyaset açısından bu iddialar, en açık bir şekilde, küresel eşitsizliğe küresel (çevre) siyasetini anlamada kilit bir iş-

lev yükleyen yazarlarda ve ayrıca küresel egemen güçlerin, küresel denetimlerini tahkim etmek için çevreci siyaseti kullandığını iddia edenlerde görülebilir (bkz. Parks ve Roberts 2010; Okereke 2008). Bu sonuncusuna örnek bir süreci, Vandana Shiva'nın (1993) 'küresel denetimin yeşillendirilmesi' tümcesi anlatır. Onların iddialarını, en iyi şekilde, bir taraftan (büyümenin sınırları konusundaki farklı tavırlar sergileyen) sürdürülebilir büyüme söylemine yönelik eleştirileri, diğer taraftan (Yeşillere, ayrı bir siyasal iktisat düşüncesi sağlayan) ortak varlıklar fikrinin kendilerine özgü yeni yorumundan hareketle anlarız. Küresel siyasete yönelik temel sosyo-ekolojik görüşlerin bir uzantısı olarak görülebilecek yeni bir literatür ortaya çıkmaktadır. Bu literatür küresel çevre siyasetine yönelik karmaşık açık sistemler teorilerini, kısmen ekolojik bağlamlar içinde gelişmiş olan teorileri ve hem sosyal hem de ekolojik sistemleri ve aralarındaki etkileşimi muhtemel sistem aksamaları ve dönüşümlerini tespit etme derdiyle inceleyen teorileri kapsar (özellikle bkz. Harrison 2006; Hoffmann 2011).

Büyümenin Sosyal Sınırları

1980'lerde sürdürülebilir kalkınma fikri rağbet kazansa ve Meadows ve diğerlerinin kaynakların tükenmesiyle ilgili spesifik öngörüleri doğru çıkmasa da sınırlara dair inanç gözden düştü. Fakat 1990'larda iktisadi büyümeyi hükümetlerin ve toplumların başlıca amacı olarak görmeyi reddeden bir siyaset anlayışı yeniden doğdu. Ne var ki bu siyaset, Meadows ve arkadaşlarının (o ve ekibinin yirmi yıllık çalışmalarının bir ürünü *Beyond the Limits* [Meadows ve Randers 1992] adlı esere rağmen) bilgisayar modelli yöntemlerinden çok, 1980'lerden bu tarafa Güney'deki kalkınmanın yeni eleştirilerinden kaynaklanıyordu. Bu 'kalkınma-sonrası' perspektifler, ağırlıklı olarak postmodernizm, post-kolonyalizm ve feminizme dayanır (bkz. Escobar 1995 ve Shiva 1988) ve Kuzey'deki Yeşiller tarafından 'küresel bir ekolojik' perspektif diye adlandırılabilecek yaklaşımı geliştirmek için kullanılmıştır. 'Kalkınma' eleştirisiyle iktisadi büyüme tekrar eleştirinin temel konusu halinde geldi ve bu şekilde eleştirmenler, onun ekolojik ve sosyal sonuçları arasında daha yakın bağlantılar kurdular (Douthwaite 1992, Wackernagel ve Rees 1996, Booth 1998).

'Küresel ekoloji' yazarlarının kalkınmaya itirazlarının bir sebebi, 1980'lerde çevreci hareketin çoğunluğunca terk edilen büyümenin sınırları iddialarıdır. Çalışmalarının tümüne gizil bir şekilde yerleşik olan çağrı, sonlu bir gezegenin zorladığı sınırları kabul etme ihtiyacıdır; bu kabullenme, gezegenin yöneticileri ve önde gelen çevreciler tarafından gözardı edilmektedir (örneğin, Sachs 1993). Onlar ayrıca, kalkınma kavramının büyüme kavramından ayrıştırılabileceği fikrine kuşkuyla bakar. Pek çok çevreci 'büyüme fiziksel ölçekteki niceliksel artıştır, kalkınma ise niteliksel iyileşme veya potansiyellerin açımlanmasıdır' diyerek bu ikisini ayırmaya çalışsa da, başkaları böyle net ayrımların yapılmasının uygulamada mümkün olmadığını ileri sürer. Sürdürülebilir kalkınma uygulayıcıları için 'sürdürülebilir büyüme' ve 'sürdürülebilir kalkınma' genellikle uygulamada kesişir. Nitekim Brundtland Komisyonu, iktisadi büyümenin devam ettirilmesini kesin bir şekilde sürdürülebilir kalkınmanın temeli olarak görmüştür (WCED 1987).

Bununla birlikte onların iddiası, büyümenin sınırları iddialarını basitçe yeniden dile getirmenin ötesinde daha ince hazırlanmıştır. Kalkınmanın *ekoloji-karşıtı* bir dizi unsuruna odaklanırlar. Kalkınmanın merkezi özelliklerinden birisi, mal üretim alanını ve böylece maddi girdi-çıktıları artırmak için ortak varlıkların erişime kapatılmasıdır (*The Ecologist*, 1993). İkincisi bu kapatma, kaynakları yeniden dağıtma ve yoğunlaştırma yoludur. Bunun ise doğrudan ekolojik sonuçları vardır ve artmış eşitsizliği hafifleteceği nedeniyle büyümeyi destekleyen bir dinamik yaratır. Üçüncüsü, kapatmanın içerdiği güç yoğunlaşmasıdır; çünkü daha az sayıda insan, toprakların nasıl kullanılacağının denetimine sahip olabilecektir. (Bu kesim, toprakların kullanılma şeklinin yarattığı ekolojik sonuçlardan kendilerini çoğu zaman koruyabilmektedir. Örneğin kirlenmemiş su kaynaklarına erişimde kendilerine ayrıcalık tanırlar.) Dördüncüsü, bu kapatma ve ürettiği güç yoğunlaşması ve zenginliğinin bilgi ilişkilerinde ve sistemlerinde yarattığı kaymalardır. Bu sürecin en tipik özelliği 'yerli bilgiyi' marjinalleştirmesi ve 'uzmanlar'ı güçlendirmesidir (*The Ecologist* 1993: 67-70; Appfel-Marglin ve Marglin 1990). Son olarak mülkiyet sistemlerinde, kaynak dağılımında ve güç-bilgi ilişkilerinde böyle bir dizi kayma, insan-olmayan dünyayı pür araçsalcı terimlerle

algılayan ve böylece insan-olmayan doğanın yıkıcı kullanımını meşrulaştıran dünya görüşünü sıkı bir şekilde yerleştirir.

Küresel ekoloji yazarları, kalkınmanın niçin özü itibariyle ekoloji-karşıtı olduğuyla ilgili bir dizi güçlü iddia sunar. Bu sadece büyüme yönelimli tezlere özgü soyut sınırlamalardan kaynaklanmaz; aynı zamanda onlar, incelikli bir şekilde, kalkınmanın uygulamada sürdürülebilir pratiklerin altını nasıl oyduğunu gösterir. Kalkınma, kaynakların denetimini mal üretimini düzenlemek için sürdürülebilir bir yaşam sürenlerden alır, araçsalcı akla dayanan bilgiyle donanmış uzmanları güçlendirir ve sosyal çatışmayı ve benzer sorunları yaratan eşitsizliği artırır. Başka bir ifadeyle, kalkınma içkin olarak kolonyal bir şey olarak kavramsallaştırılır. Bu bakış açısının post-kolonyal düşünceyle olan yakın bağı, birçok post-kolonyal yazarın (mesela Escobar 1995) bu bakış açısının gelişimine yaptığı katkının ortaya konmasıyla açıklığa kavuşur.

Ortak Varlıklara Dönüş

Biyo-çevrecilerin tekno-bilimsel eleştirisine büyümenin sosyo-ekolojik eleştirisini ekleyen sosyal yeşiller, gücün merkezsizleşmesiyle ilgili iddialara da benzer katkıda bulunur. Yeşillerin çoğu için merkezsizleşme arzusunun kökeni, anarşistlerde olduğu gibi, devletin reddine dayanır. Örneğin Spretnak ve Capra (1984), Max Weber'in devletin belli başlı özellikleri olarak saptadığı şeyin, ekolojik bir bakış açısından sorunun asıl kaynağı olduğunu iddia eder (1984: 177). Bookchin (1980) devletin diğer hiyerarşik kurumları güçlendiren nihai ve belirleyici hiyerarşik kurum olduğunu savunarak benzer tezler sunar. Carter'a göre (1993) devlet, mevcut çevresel krize sebep olan modern toplumun dinamiğinin temel bir parçasıdır. O, 'çevreye zarar veren dinamiğin' bir taslağını çıkarır: "Merkezi, sahte bir temsile dayalı, demokrasimsi devlet rekabetçi, 'neşesiz', çevreye zararlı 'sert' teknolojiler geliştiren eşitsizlikçi iktisadi ilişkileri sağlamlaştırır. Bu teknolojilerin verimliliği ise devlet iktidarını kuran (milliyetçi ve askeri) zorlayıcı güçleri destekler" (Carter 1993: 45). Bu yüzden devlet, Yeşil bakış açısından sadece gereksiz değil aynı zamanda kesinlikle arzu edilmez bir şeydir.

Merkezsizleştirme güdüsü ayrıca ortak varlıklar fikrinin yeniden kullanıma sokulmasında da dile getirilir. 'Küresel ekoloji' yazarları, merkezsizleştirmeye yönelik siyasal-teorik iddiayı siyasal iktisat boyutu katarak güçlendirir. Bundan kastım onların, sorunun sadece siyasal örgütlenmenin ölçeği ve devletin otoriter doğasıyla ilgili değil, aynı zamanda, siyasal kurumların yapısal biçiminin yeniden örgütlenmesi ve özellikle de iktisadi üretim, dağıtım ve değişimin –insan toplumlarının 'doğa'yı dönüştürdüğü doğrudan yol– siyasal yaşamla nasıl bütünleştirileceğinin yeniden kavramsallaştırmasıyla ilgili bir sorun olduğunu göstermeye çalıştıklarıdır. Onların olumlayıcı iddiasına göre, siyasal iktisadın en makul Yeşilci biçimi 'ortak varlıklar'dır. Bu iddia en mükemmel şekilde, *The Ecologist* dergisi editörlerinin hazırladığı *Whose Common Future: Reclaiming The Commons* (1993) başlıklı eserde geliştirilmiştir.

Buradaki temel iddia, ortak mekanların halihazırda işleyen en sürdürülebilir uygulama alanları olduğudur. Ortak mekanlar, mal ve ürünlere dönüştürmek için sürekli kendilerini kapatmaya çalışan kalkınmanın tehdidi altındadır. (Buna yönelik öne çıkan en güncel girişim, karbon piyasalarının kurulmasıyla küresel karbon döngüsünün kapatılmaya çalışılmasıdır. Özellikle bkz. Lohmann 2006.) Bu yüzden Yeşil siyasetin başlıca özelliklerinden biri, bu kapatmaya direnmesidir. Ayrıca o, (yeniden-) inşa edici bir tasarıdır: Var olmayan yerlerde ortak varlıklar yaratmak.

O halde ortak varlıklar nedir? Bunlar Hardin tarafından tanımlanan ortak varlıklar değildir, sadece 'ortak kullanıma açık' kaynaklardır (*The Ecologist*, 1993: 13). Modern anlamda 'kamusal' değildirler; çünkü bu, devlet denetimi altındaki kullanıma açıklığı ifade eder. Buna karşın ortak varlıklar, çoğunlukla herkese açık değildir ve onları yöneten kurallar, devlet kurumlarının hiyerarşik ve resmiyet yapısına dayanmaz. 'Özel' de değildirler; yani hiç kimse bu kaynaklara sahip olamaz ve denetimleri altına alamaz. Daha ziyade, ortak varlıklar ortak bir şekilde sahip olunan kaynaklardır ve ilgili topluluk, kaynakların kullanımını yöneten kuralları kolektif olarak belirler. Bu, insanlık tarihi boyunca geçerli olan kaynak yönetişiminin yaygın bir biçimidir ve *The Ecologist*'in (1993) gösterdiği gibi bugün pek çok yerde hâlâ ayaktadır.

Bu yüzden ortak varlıklar, onları düzenleyen kuralların bulunmaması anlamında 'anarşik' değildir. Onlar, kullanma ve yararlanma esasları, kendilerine bağımlı olan topluluklar tarafından çoğu zaman gayriresmi olarak tanımlanmış kurallarla sıkı bir şekilde yönetilen mekanlardır. Başarılı bir şekilde işlemeleri, güçteki dengesizlik bazılarına topluluğun kurallarını gözardı edebilme imkanı sağlayacağı için, topluluğun üyeleri arasında kaba bir eşitliğin varlığına bağlıdır. Ayrıca onlar yaygın bir şekilde kabul gören belli sosyal ve kültürel normlara dayanır: Örneğin birikim üzerindeki ortak güvenliğin önceliği veya üyeler ve üye olmayanlar arasındaki ayrımlar. (Bu ayrım düşmanca bir anlam taşımak zorunda değildir ama katı ve zamanla değişmeyen bir yapıdadır) (*The Ecologist*, 1993: 9).

Buradaki kilit nokta, ortak varlıkların, genellikle değişim değerleri için değil kullanım değerlerinin üretimi için düzenlenmesidir. Bir başka deyişle onlar mal üretimi için düzenlenmez ve kapitalist piyasa sistemlerine özgü birikim ve büyüme baskılarına dirençlidir. Bu yüzden ortak varlıklar, bir dizi sebepten dolayı, sürdürülebilir uygulamalar oluşturmak için saklanır. İlk olarak, gelir ve güçteki kaba eşitlik hiç kimsenin sistemi denetim altına alıp hükmedemeyeceği anlamına gelir (*The Ecologist*, 1993: 5). İkincisi, onların iş gördüğü yerel ölçek, karşılıklı bağımlılığın örüntülerinin işbirliğinin gerçekleşmesini kolaylaştırdığını gösterir. Üçüncüsü, ayrıca bu, bir kimsenin başkalarına bağımlı olduğunu kabullenme kültürünün ve dolayısıyla yükümlülüklere sahip olmanın, kolayca yerleşiklik kazanacağı anlamına gelir. Son olarak ortak varlıklar, birikime dayanan pratikleri benimsemeyi zorlaştırır ve başkalarının mülkiyetinden faydalanmayı daha olası kılar.

Ortak varlıklar fikri, gücün merkezsizleşmesinin gerekliliği ve taban demokrasisine ilişkin iddialarla çok açık bir uyum gösterir. Bu perspektiften yaklaşıldığında, ana çevreci tartışmalarda ve kurumsalcı literatürde küresel ısınma veya ozon tabakasının incelmesi gibi sorunlara göndermede bulunulan ve yaygın bir şekilde kullanılan 'küresel ortak varlıklar' teriminin anlamsız olduğu açıktır (örneğin Vogler 1995 ve Buck 1998). Bununla birlikte o, sonlu bir gezegenin koyduğu sınırlar içinde sürdürülebilir uygulamalar üretebilecek en olası seçeneğin, belli türde mülkiyet sistemlerine dayanan küçük öl-

çekli demokratik topluluklar olduğunu göstererek merkezsizleştirme iddiasını tamamlar.

Hem biyo-çevreciler ve hem sosyal yeşiller, çevresel kötüleşmenin ve sürdürülemezliğin kökenlerinin somut çözümlemelerini sunar ve bu tür bir krizin gerekliliklerine cevap olarak siyasal değişimlere ilişkin uzun erimli normatif iddialar öne sürerler. Analizlerinde, belli sosyal sistemlerde sürdürülebilirliğin kökenlerinin ve toplumsal ve ekolojik krizlerin birbirine geçişlerinin toplumsal analizleri ile 'insanlık' ve 'doğa' zıtlığının ikili açıklaması arasında önemli bir ayrışma yaşamaktadırlar. Fakat gerekli olan değişimlerin radikal doğası üzerinde hemfikirdirler.

Küresel Siyaseti Yeşillendirmek

O halde küresel siyaset nasıl 'Yeşillendirilir'? Clapp ve Dau-vergne'nin (2005) dile getirdiği görüşleri savunanların paylaşma eğiliminde olduğu şeylerden birisi, siyasal sistemler ve çevresel kötüleşme arasındaki ilişkinin oldukça devletçi bir yorumudur. Örneğin biyo-çevrecilere göre, nüfus ve iktisadi büyümenin tarih dışı ve 'doğallaştırıcı' bir yorumu veya (Orphuls [1977] içinde) hiç değişmeyen 'zamansız' bir mantığa sahip olarak devletler sisteminin şeyleştirilmesi söz konusudur. Bazı sosyal yeşiller (örneğin Bookchin [1980]) için 'devlet' problemin kendisi olarak tespit edilir ve sanki 'devlet'in kendisi sürekli değişim geçirmiyormuş gibi algılanır. Siyasal sistemlerin sürekli akış içinde olduğu kabul edilse de bu, sürdürülebilirliğin devam ettirilmesine dönük imkanlar kadar engeller de yaratabilir. (Şeyleştirilmiş) devletler sisteminin, *aşkın* Yeşil bir eleştirisinin karşısında yer alan küresel siyasetin *içkin* bir Yeşil eleştirisinin nasıl bir şey olabileceğini merak edebiliriz.

Eckersley'nin *The Green State*'i (2004) tam da bu anlamda ön plana çıkar. ('Devletin yeşillendirilmesi' ile ilgili yeni literatürün en mükemmel açıklaması olduğu için Eckersley'in kitabını buradaki tartışma için bir başlangıç noktası kabul ediyorum [ayrıca bkz. Dryzek vd. 2003, Barry ve Eckersley 2005] veya Spaargaren, Mol ve Buttel [2006]. Eckersley'in kitabı üzerine bir tartışma için bkz. *Politics and Ethics Review*'da [2006] yayınlanan forum metni.) Bu kitapta Eckers-

ley, daha önceki kitabındaki eko-merkezciliğe dayanan siyasal çıkarımlarına benzer sonuçlara ulaşır. Fakat bu sefer temel iddia, daha ayrıntılı bir şekilde geliştirilir ve eko-merkezci etiğin aşkın iddialarına değil, çağdaş küresel siyasetin içkin bir eleştirisinin önemine dayanır. Yani o, hem küresel siyaset içindeki çağdaş ekoloji-karşıtı eğilimlerden ve yapılardan (ona göre bunlar devletler-arası anarşi, küresel kapitalizm ve liberal demokrasinin sınırlarıdır) *ve* hem de bu eğilimlere karşı koyma imkanı sağlayan –çevresel çok-taraflılık, ekolojik modernleşme, tartışmacı/söylemsel demokrasi gibi– çağdaş eğilimlerin bir analizinden hareket eder.

Eckersley, bu son üç unsurun birlikte yeni bir dünya düzeni geliştirmek yerine mevcut uygulamalara dayanan ekolojik bir dünya düzeni imkanı yarattığını savunur. Bu yüzden o büyük ölçüde konstrüktivist uluslararası siyaset düşüncesine (ayrıca bkz. Reus-Smit 9. Bölüm ["Konstrüktivizm"]) ve özellikle de 'anarşi kültürleri' fikrinden (Wendt 1999) hareket eder. Egemenliğin, devletler arasında –hem eko-otoriter dünya hükümeti iddiaları hem de devlet karşıtı eko-anarşist iddialar tarafından varsayılan– kesintisiz düşmanlık ve rekabet anlamına gelmek zorunda olmadığını, karşılıklı yükümlülükler ve kapsayıcı işbirliğinin gelişimini ihtiva edebileceğini iddia eder. Ona göre bugüne kadar –yukarıda sözü edilen uluslararası çevresel rejimler konusundaki hakim literatürde tartışılan– çevresel çok-taraflılığın gelişimi bu alandaki imkanların bir göstergesidir. Eckersley, ekolojik modernleşme görüşlerinden (örneğin Hajer 1995, Christoff 1996, Mol 1996) hareket ederek küresel kapitalizmin büyümesi ve küreselleşme dinamiğinin, dünya ekonomisi için sadece bir olasılık olduğunu söyler, ama mevcut çoğu gerçekten mevcut ekolojik modernleşmenin 'zayıf' doğasına ilişkin güçlü şüphesini de korur. Son olarak o, tartışmacı ve ulus-aşırı demokrasi çalışmalarına (Held 1995; Dryzek 1990, 1992, 1999; Linklater 1998) ve kapalı bir biçimde de olsa ekolojik vatandaşlığa (Dobson 2003) dayanır. İlkinin ekonomik süreçleri ekolojikleştirecek 'güçlü' ekolojik modernleşme sıçramasını mümkün kılacağını; ikincisinin ise egemenliğin dönüşümlerini Hobbesçu biçiminden kurtarabileceğini ileri sürer.

Uluslararası siyasetin Yeşil eleştirileri bu şekilde anlaşıldığında, devletler sisteminin geçirmekte olduğu dönüşümün yapısı ve bu

dönüşümün radikal bir yöne nasıl çevrilebileceğine ilişkin benzer düşüncelere sahip diğer Uluslararası İlişkiler gelenekleriyle eleştirel ama yapıcı bir işbirliği için kapı aralanabilir. Çevre alanında Hurrell'in egemenlik ve devletler sistemine yönelik meydan okumaları (1994), Shue'nin küresel adalet ve küresel çevre siyaseti (1992) veya Dobson'un ekolojik vatandaşlık (2003) gibi çalışmalarının tümü, farklı şekillerde, gereksinim duyulan küresel siyasal reformlar konusundaki Yeşil düşüncelerin, küresel siyasetin belirli mevcut unsurlarıyla –daha genel bir düzlemde Eckersley'nin gösterdiği biçimde– verimli bir işbirliğine nasıl girebileceğini gösterir. Son zamanlarda, yukarıda bahsedilen çok-katmanlı ve ulus-aşırı çevre yönetişimi üzerine hızla gelişen literatür, Eckersley'nin öngördüğü farklı dönüşümlere aydınlatıcı örnekler sunmaktadır. Bunlar, çevre tahribatının belli boyutlarını yeni yöntemlerle yönetmeye teşebbüs eden farklı tipteki aktörler arasında, karmaşık tarzda ortaklık düzenlemeleri gerektirmektedir (örneğin bkz. Pattberg 2007; Dingwerth 2007; Bulkeley *vd.* 2012). Kauçuk işlemlerinin ulus-aşırı belgelendirilmesiyle uğraşan Orman İdare Konseyi (Cashore *vd.* 2004) veya sera gazı salınımını azaltmak için dünyanın birçok şehrinde faaliyet gösteren İklimi Koruyan Şehirler ağı (Bulkeley ve Betsill 2005) gibi paradigmatik örnekleri içermektedir. Çevre inceleme alanının dışında siyasal topluluk biçimlerinin olası dönüşümleriyle ilgili olarak Linklater'ın eleştirel teori yorumu (Linklater 1998; Bu kitapta 6. Bölüm ["Tarihsel Sosyoloji"]) veya kozmopolitan ve ulus-aşırı demokrasi konusundaki ilişkili tartışmalar (Held 1995; Dryzek 1999) rahatlıkla potansiyel etkileşim ve alışveriş alanları olarak görülebilir.

Bu iddiaya karşı dile getirilebilecek bir itiraz, Eckersley ve diğerlerinin (özellikle bkz. Dryzek 1999; Backstrand vd. 2010) görüşlerindeki demokratik müzakere üzerindeki odağı sorunsallaştırmaktır. Özünde o, sürdürülemez siyasal birimlerin temelini oluşturan şeyin demokratik müzakerenin karakteri olduğunu varsaymaktadır. Bir başka deyişle *Enviromentalism and Political Theory*'de (1992) sürdürülebilirliğe ilişkin düşüncelere şekil veren eko-merkezli etik iken, *The Green State*'te (2004) sürdürülebilirliğin siyasal olarak gerektirdiği şey 'ekolojik risklerden etkilenme olasılığı olan herkesin riskleri yaratan politika veya kararların belirlenmesine katılma fırsatına sahip

olmasıdır' (2004: 243). Bu varsayım, hem liberal demokrasilerde müzakere süreçlerinin zayıf doğasına, hem de tekil devletlerin sınırları ötesindekileri dışlamayan müzakere süreçlerinin sağlanması ihtiyacına odaklanmayı mümkün kılar. Burada başlıca Yeşil eleştiri, 'küresel ekoloji' yazarlarının geliştirdiği iddiadan gelebilir. Eckersley'nin demokratik müzakere yorumu, liberal demokratik söylemin dillendirdiği 'bireysel tercihlerin' dogmatik doğasını haklı olarak sorgular; yani kamusal ve özel alan ayrımı. Ama bir diğer ilişkili ayrımı, siyaset ve iktisat ayrımını sorgulamaz. Bu yüzden 'ortak varlıkların ihyası' yazınında açık olan nokta, siyasal kurumların somut sosyo-ekonomik biçimlere yerleşikliğinin sürdürülebilir pratikleri oluşturduğudur; Eckersley'nin ekolojik demokrasi fikrinde ise demokratik müzakere uygulamaları ve gündelik hayatın üretiminin pratikleri, daha açık bir biçimde birbirinden koparılır, yerinden edilir (ayrıca bkz. Luke 2009). (Bu argüman, kapitalizm ve devlet ilişkisine dair daha geniş bir tartışmaya ve böylece 'devleti yeşillendirmenin' ima ettiği siyasal dönüşümün karakterine ilişkin sonuçlara doğru genişletilebilir. Bu sorunun değerlendirmesi için bkz. Örneğin Paterson 2007, Paterson vd. 2006, Meadowcroft 2006.) Fakat aynı zamanda kesin olan bir diğer nokta, Eckersley'nin ekolojik demokrasiye ilişkin iddialarının, eğer merkeziyetçi olmayan bir ton katılırsa –yani onun siyasal etkinliğin alanı üzerine düşünebilmenin başlangıç noktasının ulus-devlet olduğu konusundaki ısrarı düşürülürse– çoğu Yeşile daha çekici geleceği ve Yeşil tezlere çok sofistike ve değerli bir katkı olacağıdır.

Eckersley'nin çağdaş küresel siyasal gelişmelere ilişkin değerlendirmesi de tartışmaya açıktır. Bu değerlendirme, onun içkin eleştirisini geliştirebileceği 'imkanın sınırları'nı tanımlar. Tekrarlamak gerekirse içkin eleştiri, onun için, devletler-arası anarşi, küresel kapitalizm ve liberal demokraside temellenen çevresel çok-taraflılık, ekolojik modernleşme ve müzakereci demokrasinin yeni potansiyelidir. Bu bağlamda ilginç olan, Yeşillerin önemli bir yer tuttuğu 'küreselleşme karşıtı' hareketlere ilişkin bir tartışmanın olmamasıdır. Ayrıca Yeşillerin bir siyasal iktisat biçimi olarak destekledikleri ortak varlıkların, dünyada pek çok bölgede *halihazırda var olduğu* gerçeğinin ıskalanmasıdır. Çağdaş küresel gelişmelerin bu boyutu, Eckersley'nin tartıştığı konulara eklendiğinde, belki Yeşillerin âdem-i merkeziyetçiliğin

potansiyeli hakkındaki iddiası zihnimizde daha bir netlik kazanır. Bu hareketler, elbette çevresel çok-taraflılık, ekolojik modernleşme ve söylem demokrasisi geliştiren daha reformist hareketleri destekleyen baskılar şeklinde açıklanabilir. Ama onlar, aynı zamanda kendine özgü siyasal değişimler üreten, küresel kapitalizmin iktidarına, gücün merkezileşmesine ve benzeri şeylere meydana okuyan daha geniş bir Yeşil sosyal ve siyasal değişime yerleşik olan ve ekolojik demokrasi ve vatandaşlığı oluşturmaya ve sürdürmeye katkı sunan aktörler gibi davranan hareketler olarak da okunabilir.

Sonuç

Bu bölümdeki amacım, Clapp ve Dauvergne'nin (2005) 'biyo-çevrecilik' ve 'sosyal yeşil' ismini uygun gördüğü iki yaklaşım arasında Yeşil bir küresel siyaset yaklaşımı olarak adlandırılabilecek bir dizi teorinin var olduğunu göstermekti. Bu yaklaşımlar, kuşkusuz, çevresel kriz *sorunsalı*ndan kaynaklansa da, onların önemini bu 'mesele alanı' ile sınırlandırmak hata olur. Teori olmak bakımından onların karakteri, küresel siyaset gündemini oluşturan 'meseleler'in tümü hakkında iddialar ileri sürmeyi ve ayrıca küresel siyasetin temel yapısını sorgulamayı gerektirir.

Bu yüzden Yeşiller, barış ve savaş (her iki çevresel sorun militarizmin sonucudur ama daha geniş anlamda savaş-benzeri pratikler sürdürülemezliğe yol açan birikim, tahakküm ve sömürüye dayanan dünya görüşünden kaynaklanır), kalkınma (sadece onun çevre açısından sürdürülemezliği değil aynı zamanda hükmedici karakteri) ve (bu bölümde bazen birbiriyle çelişse de çeşitli şekillerde gördüğümüz) küresel yönetişim ile ilgili iddialarda bulunur. Bu iddialar, Yeşil bir yaklaşıma fazladan eklemeler değil, Yeşillerin dile getirdiği iddiaların temel yapısının mantıksal uzantılarıdır.

Bu kitabın girişinde (1. Bölüm ["Giriş"]) Uluslararası İlişkilerdeki teorik geleneklerle ilgili başlıca sorular ve ayrımların bazılarının bir taslağı çıkarıldı. Yeşil siyaset, açık bir şekilde, sorun-çözücü değil eleştirel bir teori olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte o, hem açıklayıcı hem de normatif olmayı amaçlar: Hem küresel siyasetteki belirli olgu ve sorunları açıklamaya, hem de bu sorunlara verilecek

cevapların içermesi gereken küresel siyasal değişikliklerin biçimleri hakkında bir dizi normatif iddialarda bulunmaya çalışır. Bu gelenek içinde yer alan yazarlar, bugüne kadar inşacı-teorik etkinliğe yani bizzat kendi teorileştirme etkinliklerinin doğası üzerinde düşünüp taşınmaya daha az zaman harcamıştır. Diğer taraftan özellikle benim 'küresel ekoloji' okulu diye adlandırdığım yazarlar güç/bilgi meselelerine dikkat kesilmektedir (krş. Doran 1995).

Yeşiller için başlıca analiz konusu ve inceleme alanı, çağdaş toplumların *ekolojik olarak sürdürülemez* bir duruma nasıl geldiğidir. Böyle yıkıcı bir varoluş biçimi, hem organizmalara ve eko-sistemlere yerleşik olan bağımsız etik değer nedeniyle, hem de insanlık toplumunun hayatta kalmak için sonuçta bir bütün olarak biyosferin başarılı bir şekilde iş görmesine bağımlı olması dolayısıyla esef vericidir. Yeşiller, özellikle Uluslararası İlişkiler açısından, hüküm süren siyasal yapılar ve süreçlerin bu yıkıma nasıl yol açtığına odaklanır. Bu nedenle onlar, kurumların uluslararası anarşi veya küresel kapitalizmi 'uysallaştırmak' için inşa edilebileceğini ileri süren kurumsalcı açıklamaları reddeder. Araştırmanın amacı bu yüzden açıkça normatiftir: Küresel siyasal yapıların, böyle bir yıkıma engel olabilmek ve gezegenle ve onun geri kalan sakinleriyle sürdürülebilir insan ilişkileri kurmaya imkan sağlamak için nasıl yeniden düzenlenebileceğini anlamak. İdealizmde olduğu gibi normatif buyruk Yeşil siyasette de asıl güdüdür: Çevresel yıkımın açıklanması daha sonra gelir. Metedolojik bakımdan Yeşiller, özellikle 'doğayı' (insanı da içerir) sadece araçsal bir değere sahip nesne olarak gören yaklaşımla tarihsel bağlantısından dolayı pozitivizme düşmandır; açık bir şekilde tanımlanabilir 'Yeşil' bir metedolojiden de söz edilemez. Eckersley (2004: 8-10), Yeşil siyaset için bir yöntem olarak 'eleştirel siyasal ekoloji'yi önerir. Fakat bu, Frankfurt Okulunun içkin eleştiri yönteminin ekolojiye odaklanmış biçimidir. Son olarak Yeşiller, Uluslararası İlişkileri diğer disiplinlerden tamamen ayıran her türlü iddianın reddedilmesi gerektiği konusunda pek çok diğer perspektifle hemfikirdir. 1. Bölümde ileri sürüldüğü üzere, Uluslararası İlişkilerde bağımsız Yeşil bir perspektifin ortaya çıkışı, disiplinin sınırlarının aşılması sayesinde mümkün olmuştur.

Diğer Uluslararası İlişkiler gelenekleri bakımından Yeşil siyaset, pek çok diğer eleştirel yaklaşımla ortak bir dizi özelliğe sahiptir.

İlk olarak Yeşil siyaset, normatif ve açıklayıcı ilgileri birleştirmeye dönük açık bir çaba içine girerek –feminizm, eleştirel teori ve post-yapısalcılık gibi– katı bir şekilde ve üstünkörü yapılan olgu/değer ayrımını reddeder. Onun teori kavramı, bu tür ayrımları kabul eden pozitivist teori fikriyle açıkça uyuşmaz. İkincisi, post-yapısalcılık ve feminizmle beraber gücün merkezileşmesine, çağdaş küresel siyasetteki tek-tipleştirici kuvvetlere direnirken farklılık ve çeşitliliğin korunmasını savunur. Üçüncü olarak eleştirel teori ve diğerleriyle devletler sisteminin eleştirisinde hemfikirdir. Fakat 'küresel topluluk' fikriyle beraber gelen küresel güç yapıları düşüncesini kabul etmez ve gücün, ulus-devletlerden daha yerel düzeylere doğru âdem-i merkezileşmesini savunur (Linklater'ın çevre siyaseti hakkındaki fikirleriyle pek çok benzerliği içeren bir değerlendirme için bkz. Low ve Gleeson 1998: 7. Bölüm. Bu tip evrenselci düşüncenin ve yukarıda tartışılan 'küresel ekoloji' yazarlarının yorumlarının bir eleştirisi için bkz. Esteva ve Prakash 1997). Linklater (1998) gibi eleştirel teorisyenler için küresel düzlemde topluluk fikri, tek-tip küresel bir kimlik yaratma isteğinden ziyade birlik ile çeşitliği dengelemeye yöneliktir; Yeşil siyasette ise topluluğun ancak yerel seviyede anlamlı olduğu konusunda güçlü bir inanç vardır. Nitekim 'küresel bir topluluk' fikri Yeşiller için bir anlam ifade etmez ve hatta totaliter bir olasılığı içinde taşır (Esteva ve Prakash 1997). Bununla birlikte teorinin amacının özgürleşimi desteklemek olduğu konusunda ortak bir görüş vardır (Laferriere 1996; Laferriere ve Stoett 1999, 2006). Devletler sisteminin bu normatif reddine eşlik eden bir diğer nokta ise –özellikle John Burton gibi çoğulcular ve ayrıca Marksistler, eleştirel teorisyenler ve feministlerin de paylaştığı– iç siyaset ve uluslararası siyaset arasındaki bariz ampirik bir ayrışmanın reddedilmesidir. Bu yüzden Yeşiller, örneğin realizmde bir düşünme biçimi olarak hâlâ geçerli olan 'analiz seviyeleri' terimleriyle düşünmenin yararlı olduğu kanaatini taşımaz; çünkü bu, özünde birbiriyle bağlantılı düşünülmesi gereken siyasal eylem alanlarını keyfî bir şekilde böler. Son yıllarda iklim değişikliğiyle mücadelede birçok farklı 'çok-katmanlı' veya 'ulus-aşırı' yönetişim projesinin ortaya çıkışı, Yeşiller için bu düşünüş tarzının teyit edilmesi olarak anlaşılabilir. Yani devletler sistemi güvenlik, ekonomik büyüme ve devletlerin birbirileriyle rekabetçi ilişkiler sürdürmesine kilitlenmiş-

tir ve ancak yeni düzenlemeler küresel ekolojik krizin mekansal ve siyasi boyutlarıyla çok daha etkin bir şekilde başa çıkmayı mümkün kılmaktadır. Son olarak Marksistler ve bağımlılık teorisyenlerinin de odaklandığı siyasal iktisada ve modern kapitalist ekonomilere içkin olan yapısal eşitsizliklere belirgin bir yoğunlaşma söz konusudur.

Bununla birlikte özellikle post-yapısalcılığın tersine modernist teorileştirmenin bir unsurunu belli oranda kabul ederler: Yeşiller, dünyayı düzeltebilmek için anlamaya çalışırlar. Hovden (1999; 2006) veya Weber (2006) için bu özellik, Yeşil siyaseti post-yapısalcılıktan ziyade Frankfurt Okulu türü bir eleştirel teoriyle ve feminizmle daha uyumlu yapar; çünkü her ikisi de bariz bir biçimde özgürleştirici normatif hedef taşır ve özellikle de dünyayı açıklama veya yorumlamalarının belirli bir siyasal tasarımla bağlantılı olduğunun farkındadır. Bu, post-yapısalcılığın temelci düşünceyi (*foundationalism*) reddedişiyle ilişkilidir ve hem epistemolojik hem de etik güçlü temelci iddialara dayanmak zorunda olan Yeşil siyasetle belirgin bir farklılığa işaret eder. Ne var ki bu saptamanın çok da ileri götürülmemesi gereklidir; çünkü eleştirel teorinin Aydınlanmacı rasyonaliteyi yeniden kurma çabasının yöntemine ilişkin gerilimler vardır. Eckersley (örneğin 1992: 5. Bölüm) (Habermas ile Marcuse'u karşılaştırarak) Habermas'ın özellikle radikal siyasal amaçlar için bilimi yardıma çağırma girişiminin, ister istemez doğanın insan tarafından tahakkümünü meşrulaştırmayla sonuçlandığını iddia eder. Son tahlilde Yeşil teorinin, Uluslararası İlişkilerdeki diğer yaklaşımlar arasında en yakın bağlantıya feminizmle sahip olduğunu savunan Mantle'a (1999) katılmaktayım.

Yeşil teori, bundan dolayı açıkça kendine özgü ayrı bir perspektife sahiptir. İnsan-doğa ilişkilerine odaklanma ve bu ilişkilerle ilgili ekomerkezli bir etiği benimseme, büyümenin sınırlarına yoğunlaşma, kalkınmanın yıkıcı tarafıyla ilgili belli bir bakış açısı ve ulus-devletlerden ziyade âdem-i merkezileşmeye odaklanma tümüyle Yeşil siyasete özgüdür. Bu bölüm, Uluslararası İlişkiler içinde Yeşil teorinin amacının, niçin insanlığın yüzleştiği ekolojik krizin bir açıklamasını sunmak, bu krize insanlık toplumlarının uğraşması gereken en önemli sorun olarak odaklanmak ve bu uğraş için normatif bir temel sağlamak olduğunu ortaya koymuştur.

12.

Uluslararası Siyaset Teorisi

TERRY NARDIN

Uluslararası siyasetin dünyasında sürekli bir değişim söz konusudur; bu durum uluslararası siyaset teorileri için de geçerlidir. Bu bölüm, diğer bölümlerde olduğu gibi, uluslararası siyaset teorisini oluşturan düşünceleri, güncel bir özetini sunmak ve daha sonraki okumalara rehberlik etmek amacıyla sorgulamaya açmaktadır. Bu alanda giderek daha merkezi bir yer işgal ettiğinden, küresel adalet hakkındaki düşünceler üzerinde önemle durulacaktır. Ve aynı zamanda, uluslararası siyaset düşüncesinin tarihi hâlâ canlı bir inceleme alanı olarak karşımızda durduğundan, bu alanda yayınlanan güncel çalışmalardan da bahsedilecektir.

Uluslararası Siyaseti Teorileştirmek

Bu kitabı okuyanlar için, Martin Wight'ın meşhur makalesinin başlığı 'Niçin Uluslararası Teori Yok?' şaşırtıcı gelebilir. Uluslararası siyaset üzerine akademide kuramsal çalışmaların artış göstermesinin hemen arifesinde yayınlanan bu makale, uluslararası ilişkiler alanının tartışmaya açılmasında sıklıkla bir çıkış noktası olarak kullanılmaktadır. Scott Burchill ve Andrew Linklater'ın giriş kısmında da belirttiği gibi, Wight'ın iddiasının aksine, bir uluslararası teori yoktur varsayımını artık daha fazla devam ettiremeyiz. Bu kitapta ele alınan ve Wight'ın kendisinin de katkı yaptığı son 50 yıllık teorileştirme süreci,

'uluslararası teorinin sadece gelişmemiş olması değil, aynı zamanda entelektüel ve ahlaki sefaleti de ortadır' (Wight 1966a: 20) yargısını yeniden sorgulamaya davet etmektedir. Önceki bölümleri okuyan hiç kimse, elimizde öyle söylenildiği gibi bir şeyin olmadığından şikâyet edemez! Öyleyse, Wight'ın entelektüel ve ahlaki sefalet suçlaması ne anlama gelmektedir?

Okuyucuların disiplinde sıklıkla gündeme getirilen bir eleştiriyi, uluslararası ilişkiler teorisinin anlaşılması zor, belirsiz ve pratik ihtiyaçlara cevap vermediğini dillendirdiklerini tahmin edebiliyorum. Ancak bu eleştiri, teoriden daha çok yersiz beklentilerle ilgili çok şey söylüyor. Teorileştirme, mevcut önkabulleri sorguya açmak için görünen resmin dışına çıkarak yeni düşünme şekilleri talep eder ve alışık olmayan hükümler verir. Siyasi eylemler de dahil bir eylem üzerine düşünmek o eylemi gerçekleştirmekle aynı şey değildir. Çünkü teorileştirmenin amacı, karar alma ve eylemde bulunmanın pratik amaçlarından farklıdır; pratik eylemlere dönük teoriler belki de gerçek anlamda en az teorik olanlardır (Brown 2010). Siyaset teorisi olarak adlandırdığımız birçok düşünce, bir doktrine ya da ideolojiye dönüşmüş ve de eyleme dökülmüş sıradan bir düşünceden başka bir şey değildir. Şayet teorileştirme sıradan düşünme şekillerinden ayrı ise başarılı teorileştirmenin ölçütü bir teorinin ulaştığı sonuçların genel beklentileri karşılaması olamaz.

Wight, devlet adamlarının ve diplomatların, uluslararası hukukçuların, barış elçilerinin, devletçi aydınların, felsefecilerin ve tarihçilerin çalışmalarında uluslararası teorinin örneklerine rastlamıştır. Makalesinin yayınlanmasından bu yana geçen yarım asırlık zamanı gözden geçirirsek örneklerin daha da arttığını görebiliriz; fakat teori konusunda değişimin asıl mimarları, Wight'ın 'felsefeci ve tarihçiler' olarak adlandırdığı insanlardır. Ahlak ve siyaset felsefecileri bu dönemde uluslararası ilişkiler üzerine çok sayıda eser verirken, siyasi düşünce tarihçileri ve çalışmaları da kritik ve aydınlatıcıydı. Wight'ın kasıtlı bir şekilde bahsetmediği, akademide yer alan uluslararası ilişkiler uzmanlarının çalışmalarını da dikkate almak gerekir. Wight, yönünü şaşırmış bilimcilik ile sığ gazeteciliğin bir birleşimi olarak gördüğü, kuruluş aşamasında olan Uluslararası İlişkiler disiplinini ciddiye almamaktaydı (Hall 2006: 88-97). Bu eleştiriyi sürdürmek

günümüzde kolay olmasa da 'uluslararası siyaset teorisi'ne mevcut şeklini veren, ana akım uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin çalışmalarından daha çok, disipline yöneltilen entelektüel ve ahlaki sefalet eleştirilerini çürütme konusunda en fazla katkıyı sunan felsefeci ve tarihçilerin çalışmalarıydı.

1960'larda uluslararası ilişkiler üzerine yazan felsefeciler nükleer caydırıcılık, Vietnam Savaşı ve Afrika'daki açlık gibi gündelik problemlerle ilgilendiler. Bu gibi pratik sorunlara olan ilgi, 1950'lere damgasını vuran, ahlak yargısının tanımı ve zeminine odaklanan ahlak felsefesinden bir kopuşu simgeliyordu. Kökeni her ne olursa olsun 'uygulamalı etik'e yönelmek, felsefecilerin birbirlerinin iddialarına cevap vermesi ve milliyetçilik ile terörizm gibi meselelerin gündeme dahil edilmesiyle zamanla yerleşik bir hal aldı. Bugün insan hakları, insani müdahale, ekonomik eşitsizlik ve diğer etik öneme sahip meseleler üzerine o kadar çok çalışma yapılıyor ki, bunları uzmanların dahi takip etmesi çok zordur. Bu konular üzerine yazan felsefeciler kendilerini 'etik ve uluslararası ilişkiler' veya 'uluslararası etik'e katkı yapıyor olarak görmektedir, oysa birçoğu bu konuların açık bir şekilde *siyasi* bir karakter taşıdığını ve odakta *etik* olduğu için de bu yönünün sıklıkla gözardı edildiğini kabul edecektir (Williams 2005; Geuss 2008). Kişiler arası etik ilkelerinin hiçbir değişiklik yapılmadan devletler arası ilişkilere uygulanabileceğini varsayarak siyasal olanı gözden kaçırmaktayız (Graham 2008: 35-8). Uluslararası ilişkileri kişiler arasındaki ilişkiyle bir tutan 'iç politika karşılaştırması', uluslararası ilişkilerin kurumsal yönünü gözardı eden yorumlara sebep olabilir. Bir toplumun fakirliğine çözüm bulmak havuza düşmüş bir çocuğu kurtarmak ile aynı şey değildir. O halde 'uluslararası etik' uluslararası ilişkilerdeki yanlış ve doğru davranışlar üzerine yapılan akademik sorgulama için yanlış bir adlandırmadır; çünkü bu konuda ahlaki ve kurumsal sorumlulukları birbirinden ayrı tutmalı ve Aristo'dan beri filozofların yaptığı gibi siyasetin (elbette bu uluslararası siyaseti de kapsamaktadır) ilkelerinin bireysel davranışları belirleyen ilkelerden farklılık arz eden, müstakil bir alan olduğunu kabul etmeliyiz (Kant 1999: 22-7). Kurumlar genel veyahut kurumsal olmayan ('doğal') sorumlulukları yok saymaz ama onları değişikliğe uğratabilecek belli başlı yükümlülükler doğurur; bu da sivil ya da uluslararası toplumda

adaletin doğal adaletle bir tutulamayacağını ve sivil veya uluslararası hukukun yüklediği sorumlulukları da içermesi gerektiği anlamı taşımaktadır.

Siyasetin olduğu kadar ahlakın iddialarını da kabul ettiğinden, 'uluslararası siyaset teorisi' ibaresi, bu çalışma alanını tanımlamak noktasında 'uluslararası etik' ibaresine tercih edilebilir. İlki teori ve pratik arasında daha fazla bir mesafe gözetmektedir: Uluslararası etik daha çok normatif veya uygulamalı etik –eylemlere yol gösterme ve yargılama pratiği olarak– şeklinde anlaşılmaktayken, uluslararası siyaset teorisi, yargılama ve eylemeden ayrı olduğunu düşündüğü *teorileştirme*ye vurgu yapar. Eyleme dair bir yargıya (bir karar ya da çözüm) varmak için geçerliliği varsayılan ahlaki ilkeleri kullanmak yerine, teorisyen ilkelerin dayandığı varsayımları ortaya çıkarmak amacıyla bu ilkeleri sorguya açar. Teorileştirme, tercihlerimizi onaylamayı ya da reddetmeyi yahut da bir eylemi tavsiye etmeyi ya da engellemeyi amaçlamaz; teorileştirmenin amacı daha çok tercihlerin hangi gerekçelere dayandırıldığını, savunulduğunu ve yargılandığını anlamaya çalışmaktır.

Ancak bu ifadeler günümüzde, ulus-aşırı ağlar ve diğer 'küresel yönetişim' aygıtlarının geleneksel devletlerarası diplomasinin yerini almasıyla, dünyada siyasetin giderek küreselleştiğini iddia eden birçokları tarafından reddedilebilir. Bu görüşe göre küreselleşme, uluslararası sistemi küresel bir sisteme dönüştürerek bu kitabın odaklandığı konuyu kaçınılmaz olarak ortadan kaldıracak değişimleri kapsamaktadır. Devletlerin kimliklerini ve bağımsızlıklarını muhafaza etmesi, geleneksel egemenlik anlayışının veya milli sınırların ahlaki öneminin sorgulanmasını engellemez. Uluslararası siyaset teorisinin, devlet-merkezli varsayımlara meydan okuyan 'kozmopolitan' eğilimli teorileştirmeyi kapsadığını da belirtmeliyiz (Beardsworth 2011). O halde, küreselleşmenin uluslararası siyaset teorisine olan etkilerini dikkate almalı ve 'küresel adalet'in bir tartışma konusu olarak ortaya çıkışını hesaba katmalıyız (Nardin 2011c).

Tarihçiler ve felsefeciler, tarihte iz bırakmış düşüncelerin incelenmesine belli bir standart getirerek uluslararası siyaset teorisine katkıda bulunmuşlardır. Fakat Uluslararası İlişkiler disiplininde araştırmacıların çoğu, günümüzün dünyasında kullanılmadığı sürece geç-

mişteki düşüncelere karşı çok az bir ilgi beslemektedir. Bazıları kendi düşüncelerine, onları tarihteki bir düşünce ekolü ile ilişkilendirerek, realistlerin Thucydides ve Hobbes yahut da uluslararasıcı ve kozmopolitanların Grotius ve Kant ile yaptıkları gibi, meşruiyet sağlamaya çalışmaktadır. Ancak tarihe karşı bu ilgi, kendisine geçmişten bir dayanak ya da güncel sorunlara destek ararken, ilginç bir şekilde tarih dışı bir hüviyet taşıyabilir. Böylesine geçmişten seçici bir şekilde yararlanma çabaları sürmekle birlikte, Uluslararası İlişkiler disiplininde, disiplinin kendi tarihi ve disiplinin kurulmasından önce üretilen uluslararası ilişkilere ilişkin düşüncelere dair esaslı bir tarihi ilginin gelişmekte olduğu da söz konusudur. Bu tarihe odaklanan çalışmalar, adil savaş teorisi, realizm-idealizm tartışması, bölgesel ve dünya siyasetinin organize edilmesinde devletler sistemi ve imparatorluklar arasındaki gerilim ve başka birçok konudaki düşüncelerimizi değiştirmektedir. Bu çalışmalar, Wight'ın uluslararasını teorileştirmenin temel olguları olarak gördüğü ve daha önce uluslararası düşüncenin tarihini yazma girişimlerini bozan, egemenliğe dair varsayımlarımıza ve ilerlemeye yönelik düşüncelerimize karşı çıkmaktadır. 'Tarihin sonu' ve 'medeniyetler çatışması' gibi popüler çalışmalarda hâlâ sürmesine karşın, tarihçiler artık ilerlemeci ve başka büyük anlatılara rağbet etmemektedir. Bu bölümün son kısmında da değinilecek olan, detaylı bir uluslararası düşünce tarihi yerine, unutulmuş metinlerin gün ışığına çıkarılması ve belli düşüncelere, düşünürlere ve söylemlere daha fazla ağırlık verilmesi, uluslararası tarihe dair daha gelişmiş bir yaklaşım olarak karşımızda durmaktadır.

Birbirinden ayrıştırdığım bu yaklaşımlar tam anlamıyla birbirlerinden ayrı sayılmazlar. Siyasal olan ile etik olan, uluslararası ve küresel, felsefi ve tarihsel olan arasında keskin bir ayrım yapamayız. Bunlar, bu kitabın diğer bölümlerindeki yaklaşımlardan da tamamıyla ayrı tutulamazlar. Burchill ve Linklater'ın da belirttiği gibi teoriler eleştirel oldukları kadar açıklayıcı da olabilirler. Realizm ve liberalizm, dış politikada ne yapılması gerektiğine ilişkin önerilerde bulundukları gibi dış politika davranışlarını da tanımlarlar. Marksistler ve feministler, sınıf ve toplumsal cinsiyet sistemlerini eleştirdikleri gibi açıklarlar da. Yeşil teorinin hem etik hem de açıklamaya yönelik ilgisi vardır. Wight ve İngiliz Okulunun diğer mensupları, Amerikalı

bilim adamları disiplini bilimsel bir temelde yeniden inşa etme uğraşı verirken, uluslararası ilişkilerin ahlaki ve tarihi yönlerini ön plana çıkarıyorlardı. Bu düşünürler, disiplini bilimsel değil de hümanist bir perspektiften ele aldıklarından, normlara vurgu yapan konstrüktivizmden destek gördüler. Ancak konstrüktivistler genel itibariyle normların etik içerikleriyle değil de normların tercihlerimizi nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenmektedir; hatta bazıları bilimselcilik çizgisine kaymaktan kurtulamamıştır. Etik meseleler eleştirel teorisyenlerin ve post-yapısalcıların çalışmalarında boy göstermekle birlikte, her iki grup düşünür de ahlaki eylemin akli hükme dayanması ya da ahlaki ilkelerin evrensel olması gibi ortak bir ahlaki zeminin varlığını savunan düşünceleri reddetmektedir (Hutchings 2010: 54-82). Özetle, uluslararası siyaset teorisinin niteliği, onu uluslararası ilişkilerdeki diğer yaklaşımlardan ayıran sınırlar gibi, tartışmaya açıktır.

Uluslararası siyaset teorisi bir süredir münferit bir yaklaşım olarak gelişim göstermiş olsa da, uluslararası *ilişkiler* teorisinden ayrı bir inceleme alanı olarak henüz yeni odak haline gelmiştir. Bu ikisini birbirinden ayırmanın bir yolu, uluslararası siyaset teorisi 'normatif', uluslararası ilişkiler teorisi ise 'ampirik' bir eğilim sergilemektedir. Ancak ayrım bu şekilde yapıldığında, 'normatif' olanın *inceleme nesnesi* mi yoksa *incelemenin kendisi* mi olduğu anlaşılamamaktadır. İlki geçerli ise siyaset teorisi sadece normların *incelenmesi*, ikincisi geçerli ise eylemlerin değerlendirilmesi ve yönlendirilmesinde normların *kullanılması* anlamını taşır. 'Ampirik' ifadesi de eşit derecede kafa karıştırıcıdır; teori-bağımsız olguların toplanmasına yaslanan ve haliyle ampirik *teori* fikri ile çelişen, gözden düşmüş bir bilim anlayışını anımsatmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorisi, disiplinin ana akım (yakın bir zamana kadar büyük oranda Amerikan) düşüncesinde bilimsel teorileştirme ile özdeşleştirilmektedir. Fakat bu özdeşleştirme yanıltıcıdır, çünkü uluslararası ilişkiler teorisi şeklinde tabir edilen bu söylem –mesela bu kitapta– bilimsel paradigmayı terk etmiştir. Uluslararası ilişkiler teorisi niceliksel değil yorumlayıcıdır; epistemolojik açıdan da bilginin tek ve sarsılmaz bir kaynağa dayandığı fikrinden öte, epistemolojik çoğulculuğu esas almaktadır. Uluslararası ilişkiler teorisi ve uluslararası siyaset teorisi arasındaki ayrışma, her iki taraftan düşünürler tarafından bir zamanlar kabul görmüş olan

normatif-ampirik ayrımının ortadan kalkmasıyla son bulmaktadır (Snidal ve Wendt 2009). Uluslararası Çalışmalar Birliği bünyesinde yeni ve geniş bir 'Teori Kısmı'nın oluşturulması bu durumu ortaya koymaktadır. Uluslararası ilişkiler çalışmaları geçmişteki teorileştirme girişimlerini –hem açıklama hem de yön verme gayesi güden ve günümüzün açıklamalarından hiç de aşağı kalmayan– görmezden gelebilir varsayımı da geçerliliğini kaybetmektedir. Batı-dışı toplumların ürettiği düşünceleri de aynı şekilde görmezden gelemez. Özetle, uluslararası siyaset teorisi, ana akım uluslararası ilişkiler teorisinin ahlaki sorunlarla, küreselleşmenin yol açtığı siyasi meselelerle ve Batı-dışı toplumlarınki de dahil uluslararasına dair üretilen düşüncenin tarihi ile bağını kurmaktadır. Etik, kurumsal ve tarihsel ilgileri, uluslararası ilişkilerin teorileştirilmesinde merkez bir role sahiptir.

Uluslararası siyaset teorisi, ahlaki yargıların ve politika önerilerinin dayandığı varsayımları sorgulamak amacıyla ahlaki yargılarda ya da politika önerilerinde bulunmanın ötesine geçtiğinde gerçek manada teorik bir hüviyet kazanmaktadır. Siyaset teorisyenleri çok çeşitli işlerle meşgul olmaktadır; ancak teorisyenin üzerine düşen, akademik kisvesi altında bir vatandaş veyahut da bir siyasetçi gibi davranmak değil, siyaseti hakkıyla anlamak için ona mesafe koyan bir gözlemci gibi davranmasıdır. Siyaset teorisyeni, teorisyen sıfatının gereği olarak, olaylara müdahale eden biri gibi değil bir seyirci gibi olmalıdır; bu anlamda bir siyasetçiden daha çok bilim adamına ya da tarihçiye daha yakındır. Bu, yönlendirme gayesi taşıyan bir iddia olmaktan öte teorik olanı diğer incelemelerden, özellikle de teorileştirmeyi taraf olmaktan ayıran şeyin ne olduğunu kavrama çabasıdır. Ancak mesafeli davranmak hiç de kolay değildir; insan kaçınılmaz olarak ya bir yerlere olan bağlılığını ve önyargılarını kabullenmek ya da ikiyüzlülük ve kendini kandırma riskini göze almak zorundadır.

Savaşta Adalet

Teoriler, teorileştirme eyleminin sonuçlarıdır ve teorileştirme eylemi genellikle, verili fikirlerimizden şüphe duymamıza sebep olan ya da bu fikirlerimize sağlam bir zemin kurmaya zorlayan, günlük tecrübelerle başlar. Platon, tutukluların 'yüzlerini çevirmeleri' ile birlikte o

zamana kadar hakiki nesneler olduğunu sandıkları şeylerin aslında önlerindeki duvara yansıyan gölgeler olduğunu öğrendikleri mağara alegorisinde teorileştirmenin bu boyutunu çok iyi yakalamıştır. Buna göre, tutuklular zincirlerinden kurtulduklarında ayağa kalkıp mağaranın çıkışına doğru yürüyerek gün ışığına adım atarlar; böylece şeyleri daha farklı açılardan ve daha net bir şekilde görmeye başlarlar. Aynı durum, egemenlik fikrini ve iç-dış siyaset ayrımını sorgulayarak konu hakkında çok yeni bir bakış açısı kazanan uluslararası ilişkiler teorisyenleri için de geçerlidir. İster gündelik tecrübelerimizi isterse de soyut fikirlerimizi incelemeyle işe başlayalım, teorileştirmede amacımız inceleme konumuz olan düşüncelerimizi sorgulayarak onlara dair daha iyi bir kavrayış elde etmek ve mümkünse de onların ötesine geçmeye çalışmaktır.

Adil savaş teorisi tam da bu teorileştirme eylemini gözler önüne sermektedir. Bazı durumlarda çok sıradan bir hükümle başlar ('onlar saldırgan, biz ise haklı olan tarafız'); bazılarında ise çift etki ilkesi gibi daha karmaşık bir önerme ile başlar ('eğer amaç zarar vermek değilse, belli bir amacın gerçekleştirilmesinde bir araç olarak da kullanılmıyorsa ve zararı veren ile zararı gören arasında yaşananların bedeli eşit bir şekilde üstleniliyorsa sivillerin zarar görmesi hoş görülebilir'). Böylesine iddiaları inceleyerek bunları ya daha anlaşılır kılarız ya da reddederiz veyahut da önermelerini ortaya çıkararak diğer iddialarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu görüp iyi bir şekilde kavrarız. Teorik bir sorgulama nadiren başlangıçtaki hükmü onaylar bir şekilde sonuçlanır.

Uluslararası ya da küresel adalete geçmeden önce savaşta adaleti tartışmak birkaç nedenden ötürü makul durmaktadır. Öncelikle, savaş 'uluslararasından öncedir', yani modern devletler sisteminden önce de savaşlar vardı ve savaşlar devletler arasında olduğu gibi devletin kendi içindeki gruplar arasında da olabilir (Keegan 1993; Keeley 1996). İkincisi, iktisadi ve sosyal adalet tartışmalarında karşı çıkılan dağıtım ilkelerinin aksine, çoğunlukla yanlış anlaşılmalarına ya da suistimal edilmelerine rağmen adil savaş teorisi ilkeleri oldukça açık, tutarlı ve sağlamdır. Üçüncü olarak savaş üzerine düşünmek bize teori ile değil, somut olaylar ya da bizim dışımızda başkalarının yaşadıkları üzerinden işe başlama olanağı verir. Askeri tarih ya da savaş

anıları okuyan veyahut da savaş filmleri izleyen ya da video oyunları oynayan bir okuyucu, savaş ve savaş kuralları hakkında az çok bir bilgiye sahip olur. Ve o bilgi, her ne kadar bir başkasının tecrübe ettiği bir şey ya da seçici ve çarpıtılmış da olsa, savaş üzerine –her zaman olmasa dahi– eleştirel düşünmeyi sağlar. Mesela kimlerin savaştığı veya savaş oyunu oynadığını akıllara getirmek, savaşın ne kadar da toplumsal cinsiyet meselesini içeren bir tecrübe olduğunu ve toplumsal cinsiyet kategorilerinin genel olarak uluslararası ilişkilere ne ölçüde sindiği üzerine düşünmeyi tetikler. Sadece askerlerin değil, savaşın zahmetine katlanmak zorunda kalan sivillerin anı ve biyografileri de bu konuyu ele almak için bize bir fırsat sunar (Zahn 1986; Hallie 1994). Savaşmak ve direnmekten başlayıp acımasızlık, sadakat, dostluk ve suçluluk hissi üzerine düşünmeye uzanan, adil savaş etiğinin soyutlamalarının karışmadığı ve bu soyutlamaları ıslah etme potansiyeline sahip bir savaş fenomenolojisinden bahsedebiliriz (Gray 1959).

Sezgisel bir hükümle başlayıp bunu açıklayacak ve doğrulayacak ilkelere doğru yol alalım. 'Zulüm' kelimesi, bu tür bir eylemin ahlaken yanlış olduğunu vurgulayan, bir yargılama ifadesini de bünyesinde barındırmaktadır. Sovyetlerin 8.000 Polonyalı asker ile beraberinde yaklaşık 16.000 sivili öldürdüğü 1940 Katyn Forest katliamını haklı göstermek elbette çok zordu, fakat katliamın üzeri bir şekilde kapatıldı. 1968 yılında Vietnam My Lai'de içlerinde çocukların da bulunduğu en az 400 sivilin öldürülmesi *mazur gösterilmeye* çalışıldı, ancak bu ölümler hiçbir şekilde ahlaken *haklı çıkarılmaya* çalışılmadı. Her savaşta kadınlar tecavüze maruz kalmaktadır, fakat bunu haklı çıkarmaya yönelik sunulan sebepler, yapılan zulme ışık tutmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Masum insanların kasıtlı ve planlı bir şekilde öldürülmemesi ve işkenceye maruz kalmaması ilkesi zulüm fikrine içkindir. Lakin bu ilke pratiğe döküleceği gibi sorgulanabilir de. Örneğin 'masum' ve 'kasten' kelimeleriyle ne anlatılmak istenmektedir? Buna verilecek bir cevap, 'masum'un bu bağlamda *nocentes* (Latince), 'fiziksel şiddete bulaşmış' (My Lai'deki katliama kurban gidenler kesinlikle böyle değildi) anlamına gelmediği ve bu sebeple de şiddet görmeyi hak etmediğidir (Finnis 1996: 27). 'Kasten' ise ölümlerin kazara değil planlı olduğu ve bir amaç ya da bir amaca hizmet eden bir araç olarak bir siyasi hedef doğrultusunda gerçekleştirildiği anlamını

taşımaktadır. Masumlara kasten şiddet uygulanmamalı –bu şekilde davranmak her zaman yanlıştır– fikri, 1940 ya da 1968 yıllarından çok daha öncesinde savaş hukuku kapsamındaydı ve sadece adil savaş etiğine değil, genel olarak anlaşıldığı şekliyle ahlakın kendisine de temel teşkil etmektedir. Bu kurallar, silahsız ve mukavemet etmeyen asker ve sivillerin kasten öldürülmesini yasaklamakta ve böylece 'savaşmayanın dokunulmazlığı' ilkesinde temel bir ahlaki düşünceyi somutlaştırmaktadır (Walzer 1977: 133-7; Kontz 1997). Bir eylemi hangi durumda zulüm olarak ifade edebileceğimizi netleştirerek adil savaş teorisinin bazı önemli ilkelerini kavramış bulunmaktayız.

Bununla birlikte tüm ilkeler geçicidir. İlkeler eleştirilebilir, değiştirilebilir ve reddedilebilir. Sivillerin ve silahsız askerlerin (mesela savaş esirleri) öldürülmesinin yanlış olduğunu kabul etmek, savaş anında düşman askerlerini öldürmenin zulüm olmadığını kabul etmek anlamına da gelir mi? Savaşa dahil olduklarından askerler 'masum' (savaş hukukunun tanımı uyarınca) olarak görülmez ve bu sebeple silahlı çatışmada hayatlarını kaybetmelerini cinayet olarak görmeyiz. Fakat bazı felsefeciler, bu yargıyı ve dayanak noktasını oluşturan masum tanımını sorguya açarak, mecburi askerlik görevini ifa edenlerin veya çocuk askerlerin üstleri tarafından hiç de adil olmayan şekilde savaşmaya zorlanan işçiler olduklarını belirtmektedir. Bu askerler 'masum saldırganlar'dır ve savaş alanındaki ölümleri savaşmayanların ölümleri kadar zalimcedir. Başkaları geleneksel görüşü savunmaktadır. Bu görüşe göre, eylemleri saldıran taraf için maddi bir tehdit oluşturduğundan, askerler zarar görmeme dokunulmazlığını kaybeder. Dahası saldırılan taraf kendini savunmak için direnme hakkına sahiptir ve direniş sırasında asker öldürmek bu yüzden cinayet değildir. Bazen karşı koyulan bir devletin gönülsüz askerlerinin ölümü amaçlanmayan bir sonuç olsa da, bazıları hâlâ bu askerlerin ölümünün öngörülebilir olduğunu düşünür. Bu görüştekiler için çift yönlü sonuç ilkesi, savaşa katılmayanların ölümünü meşrulaştırabiliyorsa savaşa katılanların ölümlerini de meşrulaştırabilir. Son yıllarda giderek anlaşılması güçleşen bu tartışma kapsamında, ulusal savunma ilkesinin bireysel nefsi müdafaa ilkesinden farklı olduğu ve devlet ile birey arasındaki analojinin insanı ancak bu noktaya kadar getirebileceği aşikâr olmuştur (Rodin 2002; McMahan 2009). Sonucu

her ne olursa olsun, bu tartışma teorisyenin geleneksel ayrımları verili kabul etmeme eğilimini gözler önüne sermektedir.

Mecburi askerlik görevini yerine getirenler veya çocuk askerlerin kullanılması suçluluk meselesini gündeme getirmektedir. İnsanlar, bilinçsizce veya baskı altında gerçekleştirdikleri eylemlerinden dolayı, işledikleri suçlardan affedilebilir. Savaşanlar bazen kandırılabilir, tehdit edilebilir, uyuşturucu madde etkisi altına alınabilir veya beyni yıkanabilir. Öyleyse sorumluluk ve suçluluk meseleleri, hayatta başka anlarda olduğu gibi savaş esnasında da kaçınılmazdır. Bu gibi meseleler meşrulaştırma meselesinden oldukça farklıdır. Üstlerinin emriyle kasten sivilleri öldüren asker cinayet suçu işlememiştir iddiası, belki o askeri insanları öldürme sorumluluğundan kurtarır, fakat o insanları öldürmeyi hiçbir şekilde meşrulaştırmaz. Bir eylemi haklı ve doğru kılmak ile suç olduğu kabul edilmiş bir eylemi gerçekleştireni affetmek birbirinden farklı şeylerdir. Savaş suçlarında kimin sorumlu olduğunun nasıl anlaşılması gerektiği meselesi, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Nuremberg yargılamalarından itibaren önemli bir pratik ve teorik tartışma konusu olagelmiştir (Robertson 2006).

'Adil savaş geleneği' olarak adlandırdığımız şey, adil ve adil olmayan askeri güç kullanımının nasıl birbirinden ayrıştırılacağı üzerine devam eden tartışmanın kendisinden başka bir şey değildir. Adil ve adil olmayan savaş arasındaki ayrımı sorgulayan diğer iki gelenek ile –pasifizm ve siyasi realizm– karşılaştırılmaktadır. Bu üç gelenek –pasifizm, adil savaş ve siyasi realizm– soldan sağa doğru ilerledikçe giderek askeri gücün kullanımına daha fazla müsamaha gösteren bir doğru oluşturmaktadır.

Birçok pasifist için savaş öldürme demektir ve öldürme özü itibariyle yanlıştır. Tüm savaşlar haksızdır. Ama pasifizmin tüm biçimleri bu sonuca ulaşmaz. Bu görüşe en fazla yaklaşanına 'ahlaki pasifizm' diyebiliriz: *Benim* için öldürmek ahlaken yanlıştır, bu yüzden ben savaşa katılamam. Ne var ki bu bireysel etiktir, bir politika değildir. Konstantin-öncesi Hristiyanlar ve modern dönemde Mennonite ve Quakerların benimsediği görüş bu şekildedir (Koontz 1996). Bu, savaş pratiğini ortadan kaldırmayı amaçlayan taahhütten ayırt edilmelidir. Ortadan kaldırma taahhüdü, sadece savaşa karşı ahlaki reddedişe değil aynı zamanda savaşın yararına ilişkin şüphelere dayanır. Ahlaki

pasifistlerin aksine ortadan kaldırmayı savunanlar ilke olarak savaşmayı reddetmez. Bunun yerine savaşı daha az olası kılacak düzenlemeleri kuracak ahlaki ödevi vurgulayarak dönüşüme odaklanırlar (Bok 1989). Son olarak başka bir pasifizm türü daha vardır. Bazen 'şiddet-karşıtı' pasifizm olarak adlandırılan bu tavır, saldırganlığa karşı pasif direnişi silahlı kuvvetlere bir alternatif olarak savunur. Şiddet içermeyen gücün, askeri güç kullanımından ahlaken daha üstün ve hatta bazen daha etkili olduğu kabul edilir (Sharp 1973).

Siyasi realizm bu doğrunun diğer ucunu temsil etmektedir ve çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, savaşın esaslı bir şekilde ahlaki yargılardan bağımsız olduğunu belirten ahlaki şüpheciliktir. Bir diğeri ise savaşın ulusal çıkarların bir aracı olduğuna inanan ve silahlı güçlerin, eğer doğru bir şekilde kullanılırsa faydasına olan inancı yansıtan devletçiliktir. Buna göre, savaş kararının ahlaki ilkelere göre değil, sağduyulu bir şekilde yani sonuçlarını öngörerek alınması gerekir. Fayda-zararın sağduyulu değerlendirmesi güce başvurmanın gerekli olduğu ve orantılı olması gerektiğini söylemektedir. Bununla birlikte, eğer bu ölçütleri karşılıyorsa şiddete başvurmanın mutlak olarak hiçbir şekline yasak konulamaz. Realizm ile, gerekliliğine veya ulusal savunmaya olan katkısına bir atıf yapmadan dinî veyahut da ideolojik gerekçelerle savaşmayı yücelten ve savunan, militarizmi birbirine karıştırmamak gerekir. Realizm ile militarizm arasındaki ayrımı fark etmek pek de zor değildir. Antik Romalılar ve Machiavelli gibi Rönesans humanistleri için 'şan ve şeref', bir devletin savunması için bir araç olduğu kadar kendinde bir amaçtır da: Zafer kazanmış şerefli komutan, göğsünü döven bir goril edasıyla, potansiyel rakiplerinin gözünü korkutarak hakimiyetini garanti altına alır. Bu çeşitli realist yaklaşımların birbiriyle olduğu kadar realist ekolden diğer teorilerle (açıklayıcı teoriler ya da 'yapısal,' 'neo' veya 'eleştirel' realist epistemolojilerle) nasıl bir ilişkisi olduğu hâlâ devam eden bir tartışmadır (Jorgensen 2010).

Pasifizmin aksine adil savaş düşüncesi prensipte güce başvurmaya karşı çıkmaz ve faydasını da reddetmez. Realizmden farkı ise savaşın ahlaki ve hukuki yargılamadan bağımsız olduğunu kabul etmemesindedir. Güce başvururken hesap kitap yapmanın gerekliliğine inandığı kadar, ahlaki ilkelerin gözönünde bulundurulması gerekti-

ğine de inanır. Ulusal çıkarlar, kendi başına devletin ne zaman ve nasıl savaşacağını dikte edemez. Meşru olan ve olmayan güç kullanma şekilleri vardır ve haliyle adil ve adil olmayan savaşlar da. Pasifizmin ve realizmin farklı çeşitleri olduğu gibi, adil savaş geleneği içerisinde de kendilerine özgü savaş söylemine sahip farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Adil savaş düşüncesinin bir kolu, St. Thomas Aquinas'ın çalışmalarında en etkili ifadesini bulduğu, ortaçağ Hristiyan doğal hukuk teorilerinden neşet etmektedir. Aquinas savaş etiği hakkındaki tartışmayı üç temel ilkeyle özetlemiştir: haklı sebep, meşru otorite ve halis niyet. (Barnes 1982; Russell 2010). Haklı sebep şartı, savaşın bir haksızlığı gidermeyi –mesela toplumun kendini saldırılara karşı savunması– ya da bir yanlışın cezalandırılmasını hedeflemesidir. Fakat Tomistik gelenek, cezalandıran devletin hem çatışmanın bir tarafı hem de hakemi olacağından, bir devletin hukuki olarak başka bir devleti cezalandırabileceği düşüncesinden zamanla uzaklaşmıştır (Finnis 1996: 20-4; Boyle 2006: 38-41). Bu şunu ortaya çıkarır: Haklı bir sebebe sahip olmak yeterli değildir; bir devlet aynı zamanda savaşmak için yetkilendirilmiş de olmalıdır. Bir hükümet, topluluğunu savunmak için vatandaşlarına danışıp onlardan yetki alabilir ama bir devlet yönetimi, başka bir hükümeti veya halkı cezalandırma yetkisine sahip değildir. Tomistik adil savaş teorisi, sadece bir hukuk teorisi değil aynı zamanda bir ahlak teorisi olduğu için üçüncü bir ölçütü, halis niyeti de içerir. Halis niyet, savaşan tarafın taşıdığı içsel güdüye veya ruha gönderimde bulunur. Bu ilkeye içkin olan husus, savaşın bir nefretin dışavurumu ya da savaştan zevk almanın bir aracı olmaması ve aynı zamanda masumlara kasıtlı bir şekilde zarar verilmemesidir.

Adil savaş düşüncesinin ikinci bir kolu, uluslararası hukuku ayrı bir yasal düzen olarak görür. Uluslararası hukuk doğal hukuka bağlandığından, yasal ve ahlaki iddialar birbirinden net bir şekilde ayrıştırılmamıştır. Fakat 19. yüzyılın başından itibaren uluslararası hukuk kendi kaynaklarına ve iddialarına sahip hale gelmiştir. Uluslararası hukukçular ve adil savaş teorisyenleri, devletlerin dış saldırılara karşı nefsi müdafaada bulunması konusunda mutabık iken, insani müdahale hususunda bazen fikir uyuşmazlığına düşmektedir. Hukukçular, uluslararası hukukun insani müdahaleyi yasakladığını

belirtmektedir, çünkü zorla müdahalede bulunmak –bir devletin, başka bir devletin rızası olmaksızın onun yetki alanında otorite kullanması– egemenlik ilkesini çiğnemektir (Byers 2005: 8-111). Adil savaş teorisyenleri ise insani müdahaleyi savunma eğilimindedir; çünkü egemenliğin, ancak devletin vatandaşlarının haklarını ve can güvenliğini sağladığında meşru olacağını düşünmektedirler (Walzer 1977: 108; Nardin 2012). Sorumlu egemenlik ilkesi nefsi müdafaaya da arka çıkmaktadır: Bir devletin kendini savunma hakkı vardır, çünkü vatandaşlarını koruyup kollayan bir düzen kurmak zorundadır. Elbette herkes modern devlete yönelik bu düşünceye katılmamaktadır. Mesela bazı Yahudiler İsrail devletini meşru görmemektedir, çünkü İsrail Mesih dünyaya gelmeden insani bir güce dayanarak kurulmuştur. Günümüzde İslamcılar tarafından savunulan ortaçağ İslam devlet teorisi de egemenliğin ülke temelinde tanımlandığı Avrupai tarzda bir siyasi birimi meşru görmemektedir. Bu anlayış, inanç alanı ile savaş ve anlaşmazlıkların hüküm sürdüğü dünya işleri alanını birbirinden ayrı düşünmektedir (Hashmi 2002). Adil savaş düşüncesinin devletçi (veya 'yasacı') kolu, Batı içindeki ve dışındaki diğer görüşlerden ayrılan, insan ilişkilerinin meşru bir şekilde düzenlenmesi fikrini varsaymaktadır (Brekke 2006).

Devletçilik, adil savaş teorisini siyasi realizme doğru yaklaştırmaktadır; fakat yine de bu birleşmenin bir sınırı vardır. Siyasi realist için her devlet kendini koruma hakkına sahiptir. Bunun anlamı, bir savaşın her iki taraf için de haklı olabileceğidir; çünkü saldırgan dahi kendi bağımsızlığını korumak için savaşıyor olabilir. 'Vatanseverlik göreceliliği' (Tuck 1999: 31-4) denilen bu görüş, her bir tarafın kendi gerekçesinin haklı olduğunu düşündüğü iddiasında değildir. Bu daha radikal bir iddiayı, bir savaşın aslında her iki taraf adına da adil ve haklı *olabileceğini* dile getirir. İşte adil savaş teorisinin en devletçi biçimi dahi bu iddiayı inkar etmek suretiyle siyasal realizmden ayrılır. Adil savaş teorisinde bir taraf saldırgan diğer taraf savunandır. Saldıran taraf suçludur ve savunan taraf haklı olarak saldırgana karşı direnir. Ne var ki saldırga, her zaman ilk saldırıya geçen taraf olmaz; çünkü saldırganlık kuvvet kullanımından önce de gerçekleşebilir. Bir devlet yakın saldırı tehdidine karşı kendini savunabilmelidir, fakat güçlü ama (henüz) şiddete başvurmamış komşusuna karşı meşru bir

önleyici savaşa girişemez. Önce davranma ve önleyici saldırı arasındaki ayrım göreceli dir (aralarındaki çizgi, olasılık ve rastlantılara bağlı olarak değişir), fakat sınırlı bir önce davranma doktrini ile bir yönetimin kendine yönelik güvenlik tehditlerinin üstesinden gelmek için zorunlu olduğunu düşündüğü her türlü şeyi yapabileceği iddiası arasında da fark vardır (Shue ve Rodin 2007). 'Siyasi' adil savaş teorisinin siyasi realizme doğru bu meyli, olağanüstü veya masum insanları tehdit eden nükleer caydırıcılıkla ilgili durumlarda, adil savaş doktrininin öngördüğü sınırlamaların gözardı edilebileceği iddialarında da en açık bir şekilde kendini gösterir. Adil savaş teorisi bu noktada devlet aklı doktrinine çok yaklaşır veya tamamıyla onunla bütünleşir (Walzer 2004: 33-50; Finnis, Boyle ve Grisez 1987).

Ahlaki sınırlamaların olağanüstü durumlarda askıya alınması iddiası, suikast bombacılarının saldırıları ve diğer türlü terörist saldırılara yönelik aşırıya kaçan önlemlerin meşrulaştırılmasında öne sürülmektedir. 'Ehveni şer' olanı tercih etmeyi öğütleyen sonuç odaklı iddialar –9/11 sonrası dönemde 'teröre karşı küresel savaş' olarak adlandırılmış olan ve temel insan haklarının çiğnenmesi ve olağanüstü durumlarda işkencenin yasallaşmasını kapsayan– canlılık kazanırken, bir yandan da eleştirilere maruz kaldı (Ramraj 2008; Cohen 2012). Bu tartışmalar, pratik önem ve faydaları bir yana, bizi adalet ve çıkar arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeye zorlamakla kalmayıp aynı zamanda farklı adalet anlayışlarını da ortaya koymaktadır.

Uluslararası Adalet

Adil savaş teorisinin gösterdiği gibi, uluslararası sistemde adaleti anlamanın bir yolu, vatandaşların ortaklığı şeklinde kavramsallaştırılan bir devlet fikri ile analoji kurmaktan geçmektedir. Nasıl ki vatandaşlar birbirlerinin işlerine karışmaktan imtina ediyorsa, devletler de birbirlerine müdahale etmemelidir. Devletler siyasi açıdan bağımsız ya da başka bir ifadeyle 'egemen'dir ve kendilerine karşı meşru olmayan müdahalelerin önünü almanın dışında zor kullanarak birbirlerinin işlerine burunlarını sokmamaları gerekir. Uluslararası hukuk 'saldırganlığı' (başka bir devlete karşı gayrimeşru bir şekilde güç kullanmak) ve 'müdahale'yi (başka bir devletin sınırları içerisinde gayri-

meşru bir şekilde güç kullanmak) yasaklar. Ancak aynı zamanda bir benzemezlik de söz konusudur: Sivil toplumun aksine devletler toplumu, mensuplarının haklarını tarif edecek ve koruma altına alacak bir üst otoriteden yoksundur. Hedley Bull'un ifadesiyle devletler toplumu 'anarşik bir toplumdur'; bu, merkezi bir otoritenin olmamasına karşın ortak çıkar ve kuralların nizam verdiği bir toplum anlamında bir anarşikliktir (Bull 1977). Böyle bakıldığında, adil savaş teorisi gibi uluslararası toplum teorisinin de, hem devletçi siyasi realizmi hem de devleti yok sayan kozmopolitanizmi reddettiğini ve devletin iktidar ve haklarını hesaba katmakla birlikte devletin hem iç siyasi alanda hem de uluslararası alanda yetkilerinin sınırlanmasını öneren bir orta yol etiği sunduğunu söyleyebiliriz (Nardin 2011b). Uluslararası siyaset düşüncesinde siyasi realizmin yeniden canlanması da bu görüşe karşı bir meydan okuma değildir (Bell 2008).

Uluslararası toplum fikri, teorisyenler arasında bir ayrışmaya neden olmaya devam etmektedir. Uluslararası toplumun yalnızca devletlerin uymayı kabul ettiği ortak kurallar üzerine bina edildiğini iddia eden 'çoğulcular' ile uluslararası toplumun devletlerin desteklemek için işbirliğine gittiği ortak amaçlar üzerine kurulu olduğunu (ya da olması gerektiğini) ileri süren 'dayanışmacılar' arasında bir tartışmayı tetiklemektedir. Çoğulcuların dayanışmacılara yönelik standart eleştirileri, dayanışmacı görüşün uygunsuz bir şekilde kültürel farklılıkları bastırdığı ve dinî ve siyasi tekdüzelik dayatmak kaydıyla devletlerin özgürlüklerini kısıtladığı şeklindedir (Nardin 1983: 309-24). Dayanışmacıların çoğulculara karşı tipik eleştirisi ise, çoğulculuğun keyfî olarak egemenliğe ayrıcalık tanıması ve kabul edilemez şekilde zayıf bir küresel adalet anlayışı sunmasıdır. Dayanışmacılar, çoğulculuğun ortak kurallar temelinde uluslararası bir arada yaşama fikrinin geçmişte kabul edilebileceğini, fakat 'belli bir içeriğe sahip ortak amaçlarla özdeşim kurmayı ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için kurumsal yönetim yapıları kurmayı gerektiren, 21. yüzyılın küresel siyasi yaşam şartlarında tatmin edici bir şekilde uygulanamayacağını' iddia etmektedir (Hurrell 2007: 298).

En fazla tartışılan çoğulcu uluslararası adalet görüşü, John Rawls tarafından *The Law of Peoples* (1999) çalışmasında ortaya atılmıştır. Rawls, eğer herkes tarafından kamusal düzenin makul zemini ola-

rak görülen ilkelerle uyum içerisinde olursa, milletler arasındaki siyasi, iktisadi ve kültürel farklılıkların hoşgörülebilir olduğunu düşünmektedir. Çağdaş uluslararası hukuka dahil edilmiş bu ilkeler, devletlerden birbirlerinin siyasi egemenliğine ve ülke bütünlüğüne saygı göstermelerini, imzaladıkları anlaşmalara ve savaşa dair sınırlamalara uymalarını ve fakirliğin, yolsuzluğun ve diğer problemlerin hafifletilmesiyle 'sıkıntılı' devletlerin sınırları dahilinde daha adil bir yapıya kavuşmasına yardım etme konusunda işbirliği yapmalarını istemektedir. Devletler, sadece nefsi müdafaa söz konusu olduğunda veya insani müdahalenin kaçınılmaz olduğu durumlarda kaba güce başvurabilir. Bu ilke, hem uluslararası hem de ulusal alanda şiddete başvurulmasını önlemeyi amaçlayan ahlaki buyruğu ortaya koymaktadır: Devletler, eğer caydırıcı olabiliyorlarsa ya da engelleme gücüne sahiplerse, saldırganlığa veya ulusal alanda insanlığa karşı işlenen suçlara göz yummamalıdır. Bu gibi şiddet içeren durumların önlenmesi neticesinde ortaya çıkan çoğulculuk, adil bir uluslararası düzenin çoğulculuğudur. Küresel adalet, devletleri ortadan kaldırmayı düşünmez. Rawls'un ileri sürdüğü gibi, tüm devletlerin liberal demokratik ilkelere sahip olmasını da istemez. İstediği tek şey, farklı siyasi geleneklere sahip devletlerin, bu farklılıklara makul sınırlar dahilinde saygı gösterilmesini öngören ilkeler (kabaca uluslararası hukukun ilkeleri) temelinde bir arada var olmasıdır.

Rawls'un bu çoğulculuğunu eleştirenler, ahlaken meşru bir uluslararası düzenin, ahlaken meşru olan devletlerden oluşması gerektiğini ileri sürmektedir (Buchanan 2004). Liberal ilkeler eğer ulusal alanda geçerliyse uluslararası alanda da geçerli olmalıdır (Beitz 1979; Barry 1998). Ahlaken meşru bir uluslararası toplum, ahlaken meşru olmayan bir devleti üyesi olarak kabul edemez. Ve eğer meşru bir devlet, gayrimeşru devletleri kendine eşit kabul ederse kendi ilkelerini ihlal etmiş olur (Tan 2000). Ancak bu eleştirileri yöneltenler liberal ilkelerin neler olduğu konusunda ayrılığa düşmektedir. Bazıları insan haklarını güvence altına almanın ahlaken meşru bir devlet sayılmak için yeterli olduğunu söylerken, diğerleri yalnızca liberal demokratik bir rejime sahip devletlerin ahlaken meşru sayılabileceğini iddia etmektedir. Rawls ve diğer çoğulculara göre, bu argümanlar savunulamayacak derecede dar bir meşruiyet tanımına dayanmaktadır. Bir

toplumda sivil topluma temel teşkil eden ilkeler başka bir toplum için uygun olmayabilir. Rawls liberal demokratik ilkelerin, yalnızca liberal demokratik bir toplumu düzenlemenin 'kapsayıcı doktrini' olduğunu öne sürmektedir. Lakin uluslararası toplum düzeyinde liberalizm –'siyasi liberalizm'– diğer toplumların kendi kapsayıcı doktrinlerine göre yaşamalarına saygı göstermektedir. Nasıl ki liberal demokrasi, hukuka uydukları sürece, ulusal alanda liberal-olmayan kişi ve grupların haklarını korumayı emrediyorsa, uluslararası düzeyde de siyasi liberalizm, uluslararası hukuka uydukları sürece (ulusal alanda temel insan haklarını tanıma ve güvence altına alma şartıyla) liberal olmayan toplumların haklarının korunmasını buyurmaktadır. Siyasi liberalizm ilkeleri, diğer siyasi doktrinlerle tartışırken liberallerin ortak bir zemin bulma amacıyla argümanlarını oluşturmalarını vaaz eden, 'kamu vicdanı' fikrine dayanmaktadır. Bu noktada Rawls, özgür bir kamusal alanda gerçekleşen tartışmalarda ortaya çıkan ilkeler ile adaletin bağlantısını kuran Jürgen Habermas ve diğer düşünürlerle nerdeyse aynı çizgidedir (Linklater 1998). Tüm toplumların kendilerini liberal demokratik ilkelere göre yöneteceğinde ısrar etmek, en iyi ihtimalle dar görüşlük iken en kötü ihtimalle de barbarlıktır.

Çoğulcular ve dayanışmacılar arasındaki tartışmayı ahlaki meşruiyet üzerine bir tartışma olarak tanımlamak, bize buradaki temel meselenin uluslararası toleransın sınırları olduğunu görmeyi sağlamaktadır. Her iki taraf da devlete bir noktadan sonra baskı uygulanabileceğini kabul etmekle birlikte, bunun hangi noktadan itibaren başlayacağı konusunda ayrışmaktadır. Çoğulculuk, saldırganlığı veya insanlığa karşı işlenmiş suçları yasaklar, daha hafif ahlaki ihlallere ise göz yumulabileceğini düşünür. Dayanışmacılık ise geniş çapta bir insan hakları veya demokrasi ihlalinin devletin meşruiyetini tehlikeye atacağını ileri sürmektedir. Günümüzde özetle, savunulabilir bir küresel adalet teorisinin, devletçilik ve kozmopolitanizm aşırı uçları arasında bir orta noktada bulunması gerektiği hususunda görüş birliği vardır (Ypi 2011; Valentini 2011).

Çoğulculuk ile dayanışmacılığı (veya devletçilik ve kozmopolitanizm) uzlaştırmaya yönelik, farklı düzeyde siyasi düzenler üzerinden köklü bir düşünce geleneği vardır. Örneğin Kant, iki çeşit uluslararası örgütlenmeden bahsetmektedir. Birincisi, kendi kaderini tayin etme

ilkesi üzerinde uzlaşmış devletlerden oluşmaktadır. Bu devletler, saldırganlığı, diğerlerinin iç işlerine müdahaleyi ve savaşta insanlık dışı yollara başvurmayı reddetme konusunda hemfikirdir. Ayrıca, düzenli ordu beslemek ve devasa askeri borçlanmadan uzak durarak daha sonraları 'askeri-endüstriyel yapı' olarak adlandırılacak şeyin etkisini azaltmayı da kabul etmişlerdir. Diğer ise –birincisinin bir alt kümesi olarak, daha yüksek standartlar hedefleyen devletlerden oluşan– hem ulusal alanda hem de birbirileriyle ilişkilerinde hukukun üstünlüğüne saygılı olmayı kabullenmiş devletlerden oluşan bir uluslararası örgütlenmedir (Kant 1991: 93-108). Kant'ın bu ayrımı, hukuk-devleti devletlerinden oluşan bir konfederasyon olan Avrupa Birliği ile üyelerinin mutlaka hukuk-devleti olması gerekmediği fakat birbirlerinin varoluş hakkına saygı duyduğu (ya da en azından saygı duyuyormuş gibi yaptığı) daha gevşek bir örgütlenme olan Birleşmiş Milletler arasındaki farklılıkta kendisini ortaya koymaktadır. Rawls da benzer bir tipoloji önermektedir; buna göre 'düzenli toplumlar' kendi aralarında kurdukları adil ve medeni ilişkileri, kendileri gibi olmayan toplumlarla olan ilişkilerinde gerçekleştirememektedir. Düzenli toplumlar kategorisi, liberal demokrasilerin yanısıra, dinî özgürlüklere ve diğer temel insan haklarına saygı gösteren ve katılımcı bir yönetim anlayışı sergileyen belli bir yönetim hiyerarşisi kurmuş toplumlardır. Düzenli olmayan toplumlar ise mutlakiyetçi, yozlaşmış, etkin bir yönetim gösteremeyen veya kaba güce başvuran toplumlardır. Yalnızca birbirinin var olma hakkını tanımak gibi alt seviyede bir toplumsallıktan, hukukun üstünlüğüne kendilerini adamış devletlerin işbirliğinin ulaştığı bir toplumsallığa geçişi öngören Kant gibi (Kant 1991: 108-14) Rawls da adalet konusunda azgelişmiş uluslararası örgütlenmelerin yerini peyderpey, düzenli toplumlardan oluşan bir devletler topluluğunun alacağını öngörmektedir (Rawls 1999: 44-54).

Rawls'un uluslararası adalet teorisi çoğulculuğun sınırlarına dair tartışmayı yeniden alevlendirmiştir (Martin ve Reidy 2006), ancak esaslı bir şekilde değişikliğe uğratamamıştır. Rawls'un yaptığı, devletlerin ahlaki meşruiyeti ve egemenliğin sınırlamalarına ilişkin mevcut insan hakları söylemini geliştirecek yeni bir dil sunmak olmuştur. Bu söylem, ulusal siyaset ile bir karşılaştırmaya dayanmaktan daha çok, hükümetlerle vatandaşları arasında bir ayrım yapan ve hükü-

metleri vatandaşlarına ve yetki alanı kapsamındaki diğer insanlara –oturma iznine sahip yabancılar, mülteciler veya savaş esirleri gibi– karşı sergiledikleri davranışlar üzerinden değerlendiren daha incelikli bir devlet kavrayışına yaslanmaktadır.

İnsani müdahale fikri bu noktayı açıkça göstermektedir. Bazıları başka bir devletin sakinlerini korumak adına müdahalede bulunulmasını, ahlaken meşru bir eylem olsa da, ulusal çıkar mücadelesinin verildiği bir dünyada mantıksız olması gerekçesiyle reddetmektedir. Lakin bu reddediş, bu düşüncenin ahlaki ve teorik önemini hafife almaktadır. İnsani müdahale bir devletin başka bir devletin topraklarında, müdahil olunan devletin rızası olmaksızın, kendi vatandaşı olmayan insanları korumak için askeri güce başvurması olarak tanımlanabilir. İnsani müdahaleye ilişkin bir soru, bunun uluslararası hukuka aykırı olup olmadığıdır. BM sözleşmesine göre düşünenler 'hayır' derken, geleneksel uluslararası hukuka yaslananlar bu konuda o kadar da kesin konuşamamaktadır (Weiss 2007). Diğer bir husus ise uluslararası hukuku bir kenara koyacak olursak, insani müdahalenin ahlaki açıdan uygulanabilir olup olmadığıdır. Bir devlet hangi şartlar altında başka bir devletin topraklarında askeri güce başvurabilir? Bu soru, hem karışmama ilkesine hem de bu ilkenin dayandığı ulusal siyaset analojisine karşı durmaktadır. Bu analojiye göre, nasıl ki vatandaşlar birbirlerinin özerklik ve beden bütünlüğüne saygı göstermek zorundaysa, devletler de birbirlerinin egemenliğine ve ülke bütünlüğüne saygı göstermek zorundadır. Eğer bir devlet, ulusal alanda kendi işlerini başka devletlerin müdahalesinden bağımsız bir şekilde yürütme hakkına sahipse, diğer devletlerin de, askeri güç kullanma da dahil, başka bir devletin topraklarında otorite kullanma hakkı yoktur. Buna göre, amacı ne olursa olsun müdahale saldırganlık hükmündedir. Fakat müdahaleye dair bu genel yasaklama, egemenliğin ve ülke bütünlüğünün meşruiyetinin belli şartlara bağlı olduğunu gözardı etmektedir: Devletler vatandaşlarına güvenlik ve refah sağlamak için vardır. Eğer bir devlet temel insan haklarını ihlal ediyorsa ya da ihlal edilmesine göz yumuyorsa, devletin meşruiyeti son bulur ve bu durumdan rahatsız olan devletler bu devletin karışılmama hakkını askıya alır. Devletler, şiddete başvurmayı ve görevlerini hakkıyla yerine getirmemeyi meşrulaştırmak için egemenliğin arkasına saklanamaz.

Eğer bir hükümet vatandaşlarını şiddetten koruyamıyorsa, vatandaşların hakları ortadan kalkmaz. Bu hakları koruma görevi başkalarının eline geçer ve müdahale bunu gerçekleştirmenin bir yoludur. Bu görev kısmen yardımseverlik ilkesinden kaynaklanmaktadır; bu ilke orantısız bir rahatsızlığa sebep olmayacaksa ve özellikle de yardıma olan ihtiyaç büyükse –mesela doğal afet veya toplu katliam gibi durumlarda– başkalarına yardım etmeyi buyurmaktadır. Aynı zamanda bu, eğer elinden geliyorsa, adaletsizliğe karşı koyma görevine de dayanmaktadır. Öyle kolay bir şekilde bu ilkeleri insanlar arası ilişkilerden uluslararası düzeye taşıyamayız; fakat bu ilkelerin bize, başkalarını şiddetten korumaya yönelik genel bir görev yüklediğini ve bu görevi yerine getirmenin bazen uluslararası toplumun hareket geçmesini gerektirdiğini de reddedemeyiz. İnsani müdahalenin en çetrefilli meselelerinden birisi, müdahalede bulunma hakkına sahip olmaya kimin karar vereceğidir. Bu görev belli devletlerin sorumluluğunda mıdır, yoksa her devlet eşit düzeyde mi sorumludur veyahut da bu sorumluluk uluslararası toplumu temsil eden kurumlarda mıdır? Genel ve soyut bir görev nasıl olur da belli aktörlerin özel ve kişisel görevi haline gelebilir? Bazıları insanları şiddetten koruma görevinin, yetkilendirilmiş ve bunu yerine getirecek araçlarla donatılmış kurumlarca ifa edilebileceğini iddia etmektedir. Bu durumda, şiddete karşı koymak gibi genel bir görev, askeri müdahalede bulunma yetkisi olan o aktörün görevi haline gelir (Tan 2006). Günümüzde, her devletin vatandaşlarını 'koruma sorumluluğu'na sahip olduğu, ancak yerine getiremiyorsa, bu sorumluluğun uluslararası topluma ve temsilcilerine geçtiği anlayışı giderek yerleşik bir hal almaktadır (Evans 2008; Bellamy 2008).

İnsani müdahale hakkındaki tartışma, devlet egemenliği olgusunun ahlaki gerekçesini ortaya koymak için arka planına baktığımızda, egemenlik ve karışmama düşüncelerinin nasıl değiştiğini göstermektedir. Karışmama ilkesini bu gerekçe ile daha tutarlı hale getirerek yeniden tanımladığımızda, yalnızca insan haklarına saygı gösterme görevinden değil, başkalarının onları ihlal etmesini engelleme görevinden de bahsetmek zorunda kalırız. Öyleyse uluslararası adalet, ulusal alanla yapılan analojinin de ortaya koyduğu gibi, sadece devletlerin diğer devletlere adaletli davranmasını değil, aynı zamanda

başka devletlerin vatandaşlarının, kendi devletleri ile karşı karşıya gelseler dahi, haklarını ve selametini gözetmeyi de talep etmektedir. Bu kural 'uluslararası' adaletin 'kozmopolitan' temelini de açık etmektedir. Siyasi meşruiyete sahip bir devlet, dış müdahalelere karşı korunaklı olan bir devlettir, çünkü yüksek ahlaki standartları tuttu-ramasa bile yönetimi altındaki insanların haklarına yönelik büyük ihlaller gerçekleştirmez.

O halde hem çoğulcular hem de dayanışmacılar, devletin ahlaki karakteriyle ilgilenmezler; yine de tamamıyla bu faktörü gözardı etmezler (bir ahlaki şüpheci gibi) ya da verili kabul etmezler (ya da bir devletçi gibi). Bu görüşlerden herhangi birini savunan, siyasi realist olarak adlandırılmaktadır; fakat bu görüşler birbirinden ayrı ve esasında da birbiriyle uyumsuzdur. Etik bir doktrin olarak siyasi realizm, yönetici konumundakilerin iyi bir amaca yöneldiklerinde kötülük yapmayacakları görüşüne karşı çıkar. Devleti savunmanın, devletin başında bulunanların ahlaki sınırlamaları ihlal etmelerini meşru kılacağı iddiası ile farklılığını ortaya koyar. Realist etik sonuç odaklıdır; bir eylemin haklı olup olmadığını doğurduğu sonuç ile ölçer. Ancak, insanlığın tamamının iyiliğine odaklanan faydacılığın aksine, realizm yalnızca tek bir devletin iyiliğiyle ilgilidir. Buradan siyasi realistlerin ahlakı reddettikleri anlamı çıkarılmamalıdır. Realistler, ahlaka bir otorite tahsis ederler, lakin bu sınırlı ve geçici bir otoritedir; yani ahlaki sınırlamalar gerektiğinde rahatça gözardı edilebilir. Birçok realist, ahlaki ilkelere uyulması gereken ve bu ilkelerin ihlal edilebileceği durumlar arasında bir ayrım yapar; fakat bu iki durum arasındaki sınırın nasıl çizileceği konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Bazıları kamusal ile özel alan arasında bir ayrım yapar, diğerleri ise iç politika ile dış politika arasında; aynen Wight'ın da belirttiği gibi, 'uluslararası teori, hayatta kalmanın teorisidir' (Wight 1966a: 33). Bununla birlikte, bazı realistler dış politikada ahlaka yer açar; mesela ulusal güvenliğin odakta olduğu 'yüksek siyaset'te değil de, iktisadi politikaların söz konusu olduğu 'düşük siyaset'te veyahut da liderleri ahlaksızca davranmaya zorlayan 'olağanüstü' durumlarda yapılan savaşlarda değil de, daha sıradan savaşlar esnasında.

Realist görüşler birbirinden şu noktada da ayrılır: Devleti savunurken çıkarlara göre davranmak bir eylemi 'meşru' kılar mı, yok-

sa adalet her halükârda çıkarlara boyun mu eğmelidir? Tartışmaya açık olsa da ikinci görüş çok daha tutarlı bir görüştür. Akılcı kararlar hangi sonuçların doğacağı ihtimalini ve neler getireceğini tahmin ederken, ahlaki kararlar ilkelerin anlamını yorumlar. Kafası net olan realistler adalet ve politikaları birbirinden ayrıştırır; yani bir ilkeye göre hareket etmek ile ulusal ya da uluslararası çıkarları korumak için akıllıca hareket etmek arasında ayrım yaparlar. Güçler dengesi siyaseti gütmeye yönelik bir politika, saldırganlığa verilen bir karşılık şeklinde sunularak ahlaki bir zırha büründürülebilir; fakat Genç Pitt'ten Churchill'e birçok devlet adamı meseleye çok daha dürüstçe yaklaşarak, bu siyasetin devletler sistemini emperyal hegemonyaya karşı korumak için seçilen acımasız bir yol olduğuna inanmışlardır.

Küresel Adalet

'Küresel' kelimesi birçok noktada 'uluslararası' kelimesinin yerini alıyor olsa da, tam olarak ne anlam ifade ettiği konusunda henüz tam bir uzlaşma yoktur. Küresel, evrensel ya da kozmopolitan olgularının eşanlamlısı olabilir; fakat günümüzde içinde yaşadığımız gezegeni niteleyen mekansal ve zamansal çağrışımları, küreselleşmenin evrensellik iddiasının altını oymaktadır. Bu belirsizlikler, henüz anlamı üzerinde bir uzlaşı sağlanamamış olan, 'küresel adalet' ifadesinde de kendini göstermektedir. Bazı durumlarda, savaştaki rolü hariç –bu meselenin, çoğu zaman başlığı küresel adalet olan kitaplarda yer bulamaması da oldukça şaşırtıcıdır– dünya siyasetinde adalete ilişkin diğer her şeyi kapsayan bir artık kategori olarak karşımıza çıkmaktadır (Jones 1999; Pogge ve Moellendorf 2008). Bazen de kültürel farklılıkların sınırı ya da ulusal sınırların ahlaki önemi hakkındaki tartışmalarda kendini göstermektedir (Tan 2000). Birçoğuna göre küresel adalet dağıtım adaletidir ya da daha geniş ifadesiyle, yoksullukla mücadeleyi amaçlayan ahlaki bir ödevdir. Başkalarına göre ise insanların savaş suçları ve diğer insan hakları ihlalleri ile yargılandığı bir uluslararası ceza hukuku rejimi aracılığıyla yürütülen cezalandırmaya ilişkin adalettir (Robertson 2006). Adil savaş, insani yardım, ekonomik eşitsizlik, kültürel farklılık ve siyasi düzen gibi (örn. Caney 2005) temaları birbiriyle ilişkilendirmeye yönelik çaba sarfedilmesine rağmen, açık ve net bir adalet tanımının yapılmamış olması ve sis-

tematik teorik bir çerçeve eksikliği nedeniyle, küresel adalet projesi henüz tamamlanmamış bir proje olarak görülmelidir. 'Küresel' ve 'adalet' kelimelerinin belirsizliği bu iki kelimeyi yanyana getirerek giderilemez. O halde sorulması gereken, 'küresel adalet' ifadesinin, birçok şeyi anlatmak için kullanılan muğlak ve genel bir ifadeden başka bir şey olup olmadığıdır.

Küresel adalet düşüncesini tutarlı bir hale getirmek için iki fikre başvurmak gerekir. Bunlardan biri, insanların birbirlerine belli bir toplumun üyesi olarak değil de bir insan olarak nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan evrensel ahlak ilkeleri fikridir. Bu ilkeler, bir zamanların doğal hukukunu, şimdilerin ise insan haklarını oluşturmaktadır; ancak doğal hukuk ve insan hakları gelenekleri birbirinden birçok açıdan farklıdır (Beattie 2010). Bu ifadelerin de ima ettiği gibi, küresel adalet ilkeleri, otoritesini ister kabul etsin isterse de etmesin, herkese yükümlülük yüklemektedir: Yerel normlarla çelişse bile bu ilkelerin ihlal edilmesine müsaade edilmez. Eğer bu akıl yürütme yeterli ise bir küresel adalet teorisinin, evrensel ahlaki ilkelere yaslanması anlamında, 'kozmopolitan' olması gerekmektedir.

İkincisi ise görev fikridir. Bir şeyin adaletin konusu olduğunu söylemek onun bir görevi gerektirdiğini söylemekten başka bir şey değildir; bu da göreve temel teşkil edecek ahlaki veya pozitif bir kanunlar bütününe işaret etmektedir. Bu kanun aynı zamanda görevin sunulacağı insanların haklarına da dayanaklık yapmaktadır. Adalet bir erdemdir ve işlerin yürütülmesinde belli standartlar koyar; fakat adaletten başka erdemler ve standartlar da bulunmaktadır. Adil olan ile erdemli olanı veya arzulanan olanı ayrıştırmalıyız. Tüm ahlaki ilkeler, hatta evrensel olanlar bile, ne doğru düzgün bir şekilde uygulamaya konabilir ne de 'adalet'in bir konusudur; bazıları da fayda, insanlık, cömertlik, merhamet, cesaret, onur veya diğer değerlerin ilkeleridir. Bir eylem, kişisel bir erdemin yansıması ya da kamu politikasının bir parçası olması nedeniyle arzulanabilir, ancak adaletin kapsamı dışındadır. Adalet ilkeleri, pozitif hukuk tarafında da buyrulabilecek ahlaki ödevleri emreder (Nardin 2005, 2006). Küresel adaleti bu şekilde teorileştirme çabasının temelinde, ahlaki açıdan hoşgörülebilir bir zor kullanma teorisi bulunmalıdır. Bu yola başvuran teorisyenlerden biri Immanuel Kant'tır (Ripstein 2009).

Küresel adalet ilkeleri, o halde, ahlaki bir uygunsuzluk olmaksızın sivil, uluslararası veya ulus-üstü bir hukukun parçası olarak uygulamaya konulabilecek evrensel ahlak ilkeleridir. Eski bir tartışma da, küresel adaletin uluslararası hukuk yoluyla mı yoksa devletlerin otoritesinin üstünde yer alan ulus-üstü kurumlar aracılığıyla mı gerçekleştirilebileceği meselesidir. Bazıları küresel adaletin ancak küresel bir düzen kurularak gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Devletler kendilerini etkileyen sorunlarla efektif bir şekilde başa çıkamamaktadır; çünkü bu sorunlar artık yerel değil küreseldir veya başka bir ifadeyle, adalet yalnızca bir hukuki düzen içerisinde sağlanabilir, yani küresel adalet küresel bir hukuki düzeni gerektirir. Diğerlerine göre ise küresel adaleti sağlamak için yeni siyasi düzenlemelere ihtiyaç vardır; çünkü devletler, bildiğimiz kadarıyla, ahlaken gayrimeşrudur. Küresel adaletin uluslararası hukuk temelinde gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği sorusu, kısmen, teorisyenin sınırlarını aşan olumsal kararlara bağlıdır. Bununla birlikte, hukuki bir düzenin ahlaki açıdan meşru olup olmadığı sorusu ise teorisyeni ilgilendirir. Eğer yasalar makul bir şekilde adil ise, her ne kadar bu yasalar devletin kendisinin de olduğu gibi kolektif kararların sonucu olmaları nedeniyle zora dayansalar da, devlet ahlaken meşru görülebilir. Devletin adil olması şartı, siyasi örgütlenmenin zora dayanması özelliğinden doğmaktadır; adil olmayan yasaları uygulamaya koymanın bireylerin özgürlüklerini ihlal edebileceği akılda tutulmalıdır. Bu sebeple bir küresel adalet teorisi devletlerin haklarını gözardı edemez; çünkü bu hak kendi yasalarına göre yaşamayı seçmiş olan bireylerin ahlaki haklarına dayanmaktadır. Otoritesini devletlerin haklarından alan uluslararası hukuku da gözardı edemez. Bir devletler toplumu, bütün bir küresel toplumdan daha az meşru değildir. Başka bir ifadeyle, eğer egemen devletler gayrimeşru ise küresel bir devletin neden gayrimeşru olmayacağını kimse açıklayamaz.

Devlet-merkezli ve küresel bakış açıları arasında uluslararası hukuk konusundaki gerilim, ekonomik eşitsizlik tartışmasında açıkça gözlemlenmektedir. Bir nesil önce, tartışma zengin ve fakir ülkeler, 'varsıllar' ve 'yoksullar' arasındaki farka ve zenginliğin ülkeler arasında yeniden dağıtıldığı 'yeni bir uluslararası iktisadi düzen'e odaklanmaktaydı. Gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelerin egemenliğini kendi

doğal kaynakları üzerinde söz sahibi olmak, dış kaynaklı yatırımları sahiplenmek ve tazminat davalarını yerel yasalara göre çözmek gibi konularda tanıyacaklardı. Ticaretin ihracatçı ülkeler lehine olacak şekilde düzenlenmesini, bilgi ve teknolojilerini paylaşmalarını ve dış yardımlarını artırmalarını kabul edeceklerdi. Bu tartışma bağlamında dağıtımcı adalet, zenginlik ve gücün zengin ülkelerden yoksul ülkelere aktarılması anlamına gelmekteydi; bu, ülke içinde zenginliğin yeniden bölüşülmesi durumundan farklıdır. Dış yardımlar eğer yozlaşmış elitlerin eline geçerse yoksul ülkelerdeki gelir eşitsizliğini daha da artırabilir. Eski sömürge ülkeleri tarafından 1960 ve 1970'lerde sunulan yeni bir uluslararası iktisadi düzenin kurulmasına yönelik teklifler, mevcut uluslararası düzenin devlet-merkezli önermelerine karşı çıkmamıştır.

1970'lerden itibaren uluslararası dağıtımcı adalet teorisyenleri, yeniden bölüşümün uluslararası değil küresel olması gerektiğini öne sürmektedir. Bir kez daha Rawls tartışmanın merkezindedir. *A Theory of Justice* başlıklı kitabının yayınlanmasıyla önde gelen adalet teorisyeni haline gelen Rawls, kitabında ortaya koyduğu ilkeleri uluslararası alana uygulamadığından Brian Barry ve Charles Beitz gibi düşünürleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Rawls dağıtımcı adalet ilkelerini hiçbir zaman liberal demokratik devletin dışında düşünmemiştir. (Mesela *The Law of Peoples* çalışmasında yardıma muhtaç durumdaki toplumlara el uzatmaya yönelik argümanları da dağıtımcı adalet ilkeleri temelinde değildir.) Rawls'un bu meseleyi gözardı etmesinin arkasında yatan gerçek neden, kendisinin de ileri sürdüğü gibi, adaleti hakkaniyet ilkesince ortaya koyan bu teoride dağıtımcı adalet, 'karşılıklı çıkar temelinde bir işbirliği' anlayışına dayanan bir toplumda kâr ve zararın hakkaniyetli bir şekilde bölüşülmesi anlamına gelmektedir (Rawls 1971: 4). Rawls'a göre uluslararası toplum böylesine bir girişim değildir. Bu iddiaya karşılık gecikmemiştir, buna göre ekonomik karşılıklı bağımlılık, ulusal ekonomileri tek bir küresel ekonomik bütünün parçası kılarak, uluslararası sistemi bir toplumsal işbirliği projesine dönüştürmektedir. Dağıtımcı adalet ilkeleri eğer bir ulusal ekonomide uygulanabiliyorsa, dünya ekonomisinde uygulanamayacaklarını söylemek tutarsızlık olur (Beitz 1979). Lakin bu iddia hiç de hesapta olmayan bir sonuç doğurmuştur; buna göre dağıtım-

cı adalet ilkeleri, ancak Batı Avrupa gibi birbiriyle sıkı bir şekilde entegre olmuş devletler arasında etkin bir şekilde uygulanabilecekken, aralarında ekonomik bağın zayıf olduğu zengin ve yoksul ülkeler arasında ise uygulanamaz. Bu, çok az bağımız olanları görmezden gelmekte bir adaletsizlik yok iddiasına karşı çıkmaktansa, bu iddiayı destekler gözükmektedir. Toplumun kolektif fayda üretmeye dönük bir toplumsal işbirliği projesi olduğu iddiası her halükârda tartışmaya açıktır; devletin birbirinden bağımsız bireylerin birlikte var olmasını sağlayan bir çerçeve sunduğuna inanan liberal devlet anlayışı ile çelişmektedir. Toplum sivil bir düzendir, kolektif bir işletme değil. Dünyanın tek bir toplum olduğu düşüncesi, bu toplumun ne tür bir toplum olduğu veya olması gerektiği sorularına cevap vermemektedir.

Bazıları küresel dağıtımcı adaletin, 'küresel toplumsal işbirliği projesi' ve 'anlamlı küresel bir adil toplum'a temel teşkil edecek bir 'ortak anlam dünyasına' ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir (Walzer 1983: 29-30; Hurrell 2007: 317). Bunlara göre, küresel dağıtımcı adalet ideali, ya bir kandırmaca ya da gerçekleşebilmesi için gerekli olan küresel toplumun inşası için bir çağrıdır. Başkaları ise insan ihtiyaçları sınır tanımaz fikrinden hareketle, ortak anlam dünyasının küresel adaletin gereklerinin yerine getirilmesinde çok da önemli olmadığını belirtmektedir. Eğer yoksul insanların varlığı söz konusuysa, varlıklı olanlar, iktisadi ilişkilerden ve kültürel aidiyetten bağımsız bir şekilde yoksullara yardım etmek zorundadır. Ortak anlam dünyasına ve duygusal bağlara sahip olmak, insanların birbirlerine yardım etme konusunda daha istekli olmalarını açıklayabilir. Ancak bu durum insanların birbirlerine daha adil davranıp davranmama noktasında geçerli değildir (Van Parijs 2007: 644). Yoksulluğun yükünü hafifletmek, kendi çocuklarımıza ya da yaşlı ebeveynlerimize bakmak gibi, özel bir yükümlülük değildir; ortak insanlığımızda temellenen genel bir yükümlülüktür. Bize yakın olanlara olduğu kadar 'uzak ihtiyaç sahipleri'ne (Chatterjee 2004) de yardım etme yükümlülüğümüz vardır. Bazen 'komünitaryanlar' ve 'kozmopolitanlar' arasında bir tartışma (Brown 1992a) olarak görülen bu tartışma, oldukça eski bir geçmişe ve muhtemelen de uzunca bir geleceğe sahiptir.

Rawls, *The Law of Peoples* kitabında verdiği cevapla bir orta yol bulmak istemektedir. Ekonomik açıdan zor durumdaki toplumların

adil ve etkili kurumlar kurmasına yardım etmek yükümlülüğümüz vardır. Fakat bir liberal devlette uygulanan dağıtımcı adalet ilkeleri küresel düzeyde uygulanamaz; çünkü bu, bazı toplumlarda kabul görürken bazılarında kabul görmeyen ve eğer meşru addettiğimiz kültürel farklılıklar korunacaksa tüm herkese kabul etmesi için baskı yapamayacağımız bir doktrine, liberal eşitçiliğe dayanmaktadır (Rawls 1999: 105-20). Önceki kısımlarda değindiğimiz gibi, Rawls için anahtar kelime kamu aklıdır; kamu aklı fikri, küresel yoksulluğu ele almak ve bir çözüm üretmek için gerekli olan ilkelerin, sadece liberal eşitlikçilerin ortaya koyduğu tikel ilkeler değil, herkes tarafından kabul görmüş ilkeler olması gerektiğinin altını çizmektedir (Rawls 1999: 121-8). Bu, ekonomik bölüşüm ilkelerinin, geniş ölçüde, adalet ilkeleri değil tercih ilkeleri olduğu anlamını taşımaktadır. Herkes tarafından arzulanan bir hedefi temsil ediyor olabilirler, fakat temel insan hakları ve şiddeti yasaklayan kuralların aksine, herkese yükümlülük dayatılmasını emretmemektedirler.

Küresel yoksulluğun dağıtımcı adaletin bir konusu olduğu iddiası, buna ilişkin bir standardı varsaymaktadır. Küresel adalet teorisyenleri, zengin ile yoksul arasındaki uçuruma yöneldiğinde, adaletsizliğin yoksulluğun bizzat kendisinden değil, eşitsizlikten ya da zenginliğin hakkaniyetli bir şekilde bölüşülmemesinden kaynaklandığına dikkat çekerler (Pogge 2008). Eğer dünyada herkes eşit derecede yoksul olsaydı, dünyada (bu yaklaşıma göre) çok daha fazla acı çeken varken adaletsizlik söz konusu olmazdı. Bu durum bazılarını, yoksulluğun ortadan kaldırılmasının bir adalet sorunu olmaktan daha çok bir insanlık ya da yardımseverlik sorunu olduğu sonucunu çıkarmaya götürmüştür (Campbell, T., 2007). Soruna ilgi etiği açısından yaklaşan feministler de aynı sonucu çıkarmaktadır. Küresel yoksulluk tartışması belki de dağıtımcı adalet fikrinden, bu konuya çok daha uygun olan özgürlük, yeterlilik, zarar, tahakküm kurmama ve insan hakları fikirlerine doğru bir yönelime girmiş durumdadır (Shapcott 2010).

İnsani yardım fikrinin yerine daha kapsamlı, hükümetlerin ve uluslararası toplumun 'koruma yükümlülüğü' fikrinin getirilmesi çabasının sonuç vermesiyle, zulüm ve acı çekmenin sona erdirilmesine yönelik politikaları desteklemek konusunda herkesin sorumlu olduğu anlayışı kabul gördü (Barry ve Pogge 2005; Young 2011). David Miller,

bir küresel adalet teorisi geliştirirken sorumluluk kavramını temel almaktadır; ancak 'ahlaki sorumluluğu' (yapılan yanlışlar için suçluluk duymak olarak düşünmektedir) nedensel anlamda bir sorumluluk fikrinden ayrıştırmasına rağmen, suçluluk duymayı yükümlülükten tutarlı bir şekilde ayıramamaktadır (Miller 2007). Tartışmasız bunlar birbirinden ayrıdır: Birisi bir şeyi yerine getirme konusunda yükümlü olabilir fakat cehalet, akli dengesizlik veya suçunu affettirecek ya da hafifletecek başka herhangi bir sebep dolayısıyla yükümlülüğünü yerine getirememekten dolayı suçlu kabul edilemeyebilir. Yükümlülükler yükleyen ve hak iddialarını destekleyen kurallara ilişkin, objektif olarak görülen, eylemleri yargılayabiliriz. Aynı şekilde, öznel olarak görülen, aktörlerin eyleme konusundaki sorumluluklarını da, arkasındaki dürtüye ve eylemlerin ne kadar gönüllüce yapıldığına bakarak yargılayabiliriz. Bu anlamda sorumlu değilseler eğer, aktörler, eylemleri ne kadar hatalı olursa olsun, eylemleri nedeniyle suçlanamazlar. Yükümlülük ve suçluluğa ilişkin hükümleri tek kalemde toplamak için 'sorumluluk' kelimesini kullanmak bu ikisi arasındaki ayrımı belirsiz kılmaktadır.

'Faillik sorunu' koruma yükümlülüğü meselesini tartışmaya açanların aklını karıştırmaktadır: Eğer insanları zarardan korumak için uluslararası bir yükümlülük söz konusuysa, bu kimin yükümlülüğüdür? Korumayı sağlama gücüne sahip olmaktan ve topluluk bağlarından kaynaklanan yükümlülükler bariz iki adaydır (Miller 2007: 103-4); fakat bu ölçütleri karşılayan birçok aktörün bulunması durumunda, faillik sorununa bir cevap sunamamaktadır (Tan 2006: 97-102). Uluslararasıcılara göre devletlerin düzeni sağlamak, insan haklarını korumak, yoksulluğu azaltmak, uluslararası sorunları çözmek ve terörizm ve küresel ısınma gibi ortak sorunlarla başa çıkmak gibi yükümlülükleri vardır. Küreselciler bu yükümlülükleri, gelişmekte olan küresel 'sivil toplum' bünyesindeki uluslararası baskı gruplarında görev alan gönüllüler, ulus-ötesi ağlarda faaliyet gösteren devlet görevlileri ve uluslararası örgütlerde karar alıcı konumundakiler gibi birçok aktör arasında pay etmektedir. Küresel adalet söyleminde 'sorumluluk' dışında bir başka konu da 'kurumlar'dır; ancak bahsi geçen kurumların sadece yasal olanları kapsayıp kapsamadığı bazen çok da açık olmamaktadır (Weinstock 2005). Geçmişte küresel düzen te-

orisyenleri, dünyanın evrensel bir hukuki sisteme doğru yönelmesini ideal olarak görmekteydi. Şimdilerde ise hukuktan daha az bahsederken, merkezi bir hükümetin yokluğunda küresel politikaların yönetimi olarak gördükleri 'yönetişim' olgusunu daha çok konuşur oldular.

Küresel yönetişim fikri, hem kamusal hem de kişisel kararların dünya siyasetine yön veren 'normlar'ı –'yasalar'ı değil– oluşturmasıdır. Sonucunda ortaya, hükümetlerin farklı dallarındaki görevlilerin diğer hükümetlerdeki muadilleri ve bankerler, bilim adamları, aktivistler ve diğer hükümet dışı aktörlerle iş tuttuğu, bir yatay etkileşimler sistemi çıkmaktadır. Küresel yönetişim hakkında iyimser olanlar, geleneksel diplomasiyle karşılaştırıldığında küresel sorunlarla başa çıkmada çok daha etkin olacağını düşünmektedir (Slaughter 2004). Karamsar olanlar ise karmaşıklık ve hız ile tanımlanan küreselleşme şartlarında, etkisinin demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü zayıflatmak yönünde olacağından endişe duymaktadır (Scheuerman 2004). Küresel yönetişim fikrinin, düzenleyici rejimler, yumuşak hukuk ve özel otorite gibi olguları temel alması ve hukuku politikaların bir aracı olarak görüp, politika yapımı üzerindeki sınırlandırıcı etkisinin önemini gözden kaçırması nedeniyle, hukuk ile hukuk-olmayan arasındaki ince ayrımı belirsizleştirdiğini ileri sürmektedirler. Kamusal müzakerelerin yerini yürütmenin karar alması veya yürütmenin etkin bir şekilde işleyebilmesi için üzerindeki yasal sınırlandırmaların gözardı edilmesi durumunda, hukuk ile politika yapımı arasındaki ayrım ortadan kaybolur. Olağanüstü duruma has yetkiler devreye sokulduğunda hukukun üstünlüğü açıkça ihlal edilir; politika yapımının hukukun yerini alması ('gayriresmileşme') veya belli kazançların arttırılması amacıyla işlevsel düzenleyici rejimler şeklinde parçalara ayrılması ('parçalanma') sonucunda da erozyona uğrar. Her iki uygulama da kamusal alanı ve dayandığı hukuki sistemi zayıflatır (Koskenniemi 2007).

Gelişmekte olan küresel devletin yasalarının müzakere edildiği alan anlamında bir küresel kamusal alan fikri, modern devletlerdeki kamusal alan fikrini yansıtmaktadır (Dryzek 2011). Bu müzakere etme, küresel adalet fikri ile demokrasi ve hukukun üstünlüğü düşünceleri arasında bağ kurmak amacıyla teorileştirilmelidir. Küresel yönetişim savunucuları bazen hukukun demokrasi, adalet ve rasyonel

müzakere için olan önemini kavrayamamaktadır. Demokrasi için yasal bir örgütlenme içinde fikir alışverişinde bulunmak bir gerekliliktir. Kamusal müzakere, devletin veya başka bir siyasi örgütlenmenin yasaları hakkında bir tartışmadır. Hukuk, yükümlülükleri öngördüğünden, kamusal müzakere hukuk tarafından yüklenecek yükümlülüklere odaklanır (Nardin 2011a). Küresel demokrasi teorisyenleri, müzakereyi hukuk hakkında karar almadan ayırarak –sanki demokrasi yasal bir yönetim tarzı değil de yalnızca konuşmaktan ibaret bir şeymiş gibi– bu noktayı gözden kaçırmaktadır. Müzakereci demokrasi ancak, vatandaşların birlikte yaşama pratiklerini düzenleyen yasaların tartışılması halinde bir anlam ifade eder (Archibugi 2008).

Küresel adalete dair tartışma, adaletin uluslararası değil küresel olması gerektiği iddiasının ötesine geçmektedir. Evrensel yükümlülüklerin yerelde uygulanabileceği ve aynı zamanda devletlerin ahlaki meşruiyete sahip olduğu kabul görmektedir; çünkü her ne kadar küreselleşme egemenliği erozyona uğratıyor olsa da, insanlar devletlerine sadakatlerini sunmaya ve devletler birbirleriyle iş tutmaya devam etmektedir. Düşe kalka da olsa, uluslararası hukuk kürenin düzenlenmesi için ahlaki ve pragmatik yönleriyle bir çerçeve sunmaktadır. Bu, bir küresel adalet teorisinin devletlerin haklarını ve yükümlülüklerin gözardı edemeyeceği anlamı taşımaktadır. Uluslararası ve küresel arasında bir tercih yapmak yerine, adalet teorisyeni her ikisini de hesaba katmalıdır. Ve eğer hukuk da dikkate alınacaksa, teorileştirmenin makul odağı 'küresel yönetişim' değil, resmi anlaşmalar, ulusüstü kurumlar ve belki de (Kant'tan Rawls'a tüm teorisyenlerin hayal ettiği) hukuk devletlerinden müteşekkil geniş bir konfederasyon –Avrupa Birliği buna örnek teşkil etmektedir– yoluyla küresel *hükümet* olmalıdır. 2008 finans krizi, küresel sistemlerde gözetim ve hesap verebilirliğin önemine dair yerinde bir hatırlatma da bulunmuştur.

Şimdilik küresel adalet, uluslararası siyaset teorisinin ilgi odağında bulunmaktadır. Yine de teorinin bakış açısından, insan burada göze çarpandan daha azının olduğunu düşünmeden edemiyor. Küresel, uluslararasından ne kadar fazla vurgulanırsa, küresel adalet tartışmasının vasıfsız bir 'adalet' tartışmasına dönme riski bulunmaktadır. Çoğu zaman, küresel adalet üzerine çalışma yapanlar sosyal adalet hakkında, küresel düzeyde nasıl işlerlik kazanacağını açıkla-

maksızın, benzer fikirleri ileri sürmektedir. Yahut da adaletsizliğe odaklanarak, teoriden yoksun kuru kuruya bir adalet avukatlığına soyunmaktadırlar. Tarihi bakış açısından yoksun olmaları nedeniyle, kendi iddialarının nasıl geçmiş nesillerinki ile bir ilişki içerisinde olduğunu görememektedirler. Belki de burada yapılması gereken, mevcut tartışmaların tarihi arka planına yönelik daha iyi bir kavrayış elde etmektir.

Uluslararası Düşünce Tarihi

Mevcut küresel adalet tartışmasında öne çıkan birçok soru –evrensel ilkeler ile yerel pratiklerin ilişkisi, yoksulluk sorunu, şiddet görenlere yardım etme sorumluluğu ve küresel kamusal alanın ortaya çıkışı– İspanya'nın Amerika kıtasını keşfi, uluslararası sosyalizm, imparatorluğun medenileştirme misyonu ve barışın aydınlanmış kamuoyuna olan bağımlılığı gibi daha önceki tartışmaların yeniden incelenmesine davet çıkarmaktadır. Siyasi düşünce tarihçileri dünya siyasetinden daha çok devlet içi siyasete ağırlık vermektedir; uluslararası ilişkilere dair düşünceler çoğunlukla çalışmalarında çok az yer bulmaktadır. Lakin son yıllarda önemli uluslararası temalar, düşünürler ve metinler çalışılmaya başlanmıştır. Bu da uluslararası siyaset düşüncesinin artık kıyıda köşede kalan bir konu olmadığını göstermektedir.

Belli bir alanın entelektüel tarihi kısmen ilgili metinlerin tespit edilmesine dayanmaktadır; aynı şekilde o alandaki farklı düşünceler ve argümanlar da önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan çok kısa bir süre önce, Carnegie Enstitüsü uluslararası hukukun temel metinleri olarak gördüğü çalışmaları, bazıları bu kategoriye uymasa da, düzenlemeye ve çevirmeye başladı. Bunların seçimi ve bilimsel değeri sorgulamaya açık olsa da bu yayınlar çok faydalı oldu. Vattel, Kant, Burke, Mill ve diğer birçok uluslararası ilişkiler düşünürünün çalışmaları, Atlantik'in her iki yakasında da tekrar kullanıma sokuldu ve bir araya getirildi (Wolfers ve Martin 1956; Forsyth, Keens-Soper ve Savigear 1970); ve asrın sonunda bu herkesçe bilinen klasiklerin yeni basımları yapıldı. Uluslararası düşünce tarihinin akademik bir başlık olarak kabul görmesinin başka bir işareti de ders kitaplarının (Boucher 1998; Pangle ve Ahrensdorf 1999; Keene 2005) ve antolojilerin

(Brown, Nardin ve Rengger 2002; Reichberg, Syse ve Begby 2006) yazılmasıydı. Ancak bu kitaplar öncelikle, standart olmayan metinlerin ortaya çıkarılması ve çevirilerini kapsayan, tarih alanındaki çalışmalara dayanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri sıklıkla, Hobbes'un Thucydides'den ya da Rousseau'nun Saint Pierre'den beslendiği gibi, geçmiş düşünürlerden beslenmektedir. Ancak bir metinden bir şeyler öğrenebilmek için öncelikle o metnin doğru bir şekilde anlaşılması ve bunun yapılabilmesi için de kelimelerin zamanla ve çeviri esnasında anlam kaymasına maruz kaldığının fark edilmesi gerekmektedir. Sadece metnin değil metnin bağlamının ve içinde geçen deyimlerin anlamının da bilinmesi gerekir (Skinner 1969). Lakin anlam ve bağlama odaklandıkça, metni günümüze taşıyıp kullanmaktan daha çok sadece metni anlamaya yönelebiliriz. Bu çaba, yazarın niyetinin ve yazarın kendine referans aldığı dönemin eğilimlerinin ya da ortak anlam dünyasının, metnin nasıl yazıldığının ve tekrardan nasıl ele alındığının ve bizim teorik değil de 'tarihi' olarak algılayacağımız diğer meselelerin incelenmesini de kapsar. Siyasi düşünceler tarihi çalışmalarında ortodoks anlayışın önemine dikkat çeken bu noktalar, uluslararası ilişkiler düşünürleri tarafından gözardı edilmektedir. Güncel problemlerle ilgilenenlerin, geçmişteki yazarları sanki kendi zamanlarının problemleriyle değil de, güncel problemlerle ilgileniyormuş gibi algılamaları çok yaygın bir alışkanlıktır. O metinlerin anlamını anlayabilmek için öncelikle o metinlerin cevaplamaya çalıştığı soruların bilinmesi gerekir; bu aynı zamanda bu metinlerin bağlamını oluşturan söylemlerin bilinmesi anlamına gelmektedir. Bu söylemler neyin söylenip söylenemeyeceğini belirlemezler –iyi yazarlar yaygın görüşlere karşı çıkanlardır, sıradan bir yazar da bunlara karşı çıkabilme yetisine sahiptir– ancak metnin yazarının ne düşünüyor olabileceğine dair bazı ipuçları sunarlar. Aynı şekilde, bir metni bir geleneğin içerisine oturtabilmek için, metnin yazarının çağdaşlarının ve takipçilerinin metni nasıl anladıklarının bilinmesini gerekir ve bu ise tarihi deliller ve değerlendirmeleri gerektirir (Jahn 2006: 12-17; Holland 2010).

Uluslararası ilişkilere dair geçmiş düşünceleri gerçek anlamda tarihi bir şekilde anlamak, kendi meselelerimizi geçmişe yüklemekten imtina etmeyi gerektirir. Argümanlarını savunmak için Thucydides

veya Grotius gibi ilham kaynağı olacak düşünürlerden yardım almak cezbedici olmakla beraber oldukça tehlikelidir de. Uluslararası düşünce tarihçileri, bu alanın entelektüel mirasına mesafeli ve eleştirel bir tavır takınmaktadır. Örneğin Thucydides'in siyasi realist olduğu iddialarının aksine tarihi çalışmalar, çok daha karmaşık bir Thucydides profili sunan metinleri ve bağlamları önümüze getirmektedir (White 1984; Johnson 1993). Grotius'u uluslararası hukukun babası ya da konstrüktivist uluslararası teorileştirme geleneğinin temsilcisi olarak yüceltmenin yerine, kendi bağlamında onu bir teolog, hümanist ve birçok açıdan modern olmaktan daha çok ortaçağ özellikleri gösteren ve yine başka açılardan düşünülenden daha çok Hobbes'a yakın bir siyasetçi olarak tanımlayabiliriz (Tierney 1997; Tuck 1993). Bu yönde kısıtlı miktarda veri varken Grotius'u 'uluslararası toplum' yaklaşımının bir teorisyeni olarak kabul etmek anakronistiktir (Jeffery 2006) ve kendini kayırmaya yönelik söylediklerini gözardı edip toplumsallık üzerine olanlarını öne çıkarmak, hem de toplumsallıkla ilgili söylediklerinin siyasi bir amaca yönelik olduğuna dair deliller mevcutken yanıltıcıdır. Bugün bizim anladığımız şekliyle uluslararası hukuk henüz ortaya çıkmamış ve o meşhur kitabını bir avukat olarak değil de –ki bir avukat da değildir kendisi– Hollanda Doğu Hindistan Şirketi destekçisi olarak yazmışken, Grotius'u bir 'uluslararası hukukçu' olarak adlandırmanın bir anlamı yoktur (Borschberg 2011).

Hobbes'u siyasi realizmin öncüsü ve uluslararası anarşi teorisyeni olarak sunan yerleşik görüşler tartışmaya açılmaktadır. Hobbes'un realist olduğunu ileri süren birinci görüş, farklı ve birbiriyle çelişkili realizmleri gözardı etmekte, ahlaki şüphecilik ile siyasi realizmi birbiriyle birleştirmekte ve Hobbes'un sözde realizminin karakterini çözümlememektedir. Thucydides gibi Hobbes'un da çok zeki bir mizahçı ve katı bir ahlakçı olduğunu unutmaktadır. Hobbes'u uluslararası anarşi teorisyeni olarak gören ikinci görüş ise otuz yıl önce Murray Forsyth'ın çarpıcı makalesi tarafından zayıflatılmıştır (Forsyth 1979); Noel Malcolm da bu görüşü reddeden başka kanıtlar sunmuştur (Malcolm 2002). 'Anarşi'nin yeni serpilen uluslararası ilişkiler disiplinini şekillendiren bir düşünce olarak 20. yüzyılda icat edilmesiyle birlikte, Hobbes uluslararası anarşi teorisyeni olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Schmidt 1998; Armitage 2006).

Güncel sorunların tetiklemesi sonucu yorumlayıcı kategorileri kullanmak yerine, tarihçiler savaş, diplomasi ve ticaret üzerine fikir yürüten erken modern düşünürlerini bu düşünürlerin zamanının kategorilerini dikkate alarak çalışmalarını yürütürler. Örneğin 16. ve 17. yüzyılları tartışırken hümanizm ve skolastizm ayrımı üzerinden düşünmek, realizm ve uluslararasıcılık ayrımı üzerinden düşünmekten çok daha anlamlıdır (Tuck 1999).

Realizm ve idealizm gibi ezeli ve ebedi siyaset ve uluslararası ilişkiler düşüncesi 'gelenekleri' yerine tarihçiler, Doğu ve Batı Hint adalarına dair tartışmada İspanyol Tomizmi, 17. yüzyıl Alman düşüncesinde modern (veya Protestan) doğal hukuku ve 18. yüzyıl İngiltere'sinde ticaret dili gibi belli bağlamlara ait 'diller'i önermektedir. Bu yaklaşım oldukça yararlı olduğunu ispat etmiştir; çünkü bu, sosyal bilimcilere bir düşünce dilinin, konuşma dili gibi, farklı şeyleri ifade etme olanağı verdiğini –hem uzlaşı sağlama hem de çatışma– görmelerini mümkün kılmıştır. 'Dil' kelimesi 'gelenek' gibi kendisini hemen öyle doktriner bir tekdilliliğe kaptırmamaktadır. Elbette bir gelenek de, tartışma (sorular) ve doktrin (cevaplar) boyutlarına sahiptir; insanlar birçok şey konusunda mutabık kalsalar da her konuda tam bir uzlaşı içerisinde olamazlar. Örneğin adil savaş ve devlet aklı gelenekleri birçok farklı kola ayrılmaktadır ve iç anlaşmazlıklara sahiptir. Başka bir bakış açısından ise bu ikilinin karşılıklı tartışmalar sonucunda şimdiki hallerini aldıkları ve ahlak ile kamu yönetiminde çıkarları gözetme arasındaki ilişkiye dair kapsayıcı düşünce geleneğinin farklı kolları oldukları söylenebilir. Gelenekler veya söylemler açıklama amacımız doğrultusunda, daha geniş veya daha dar şekillerde tanımlanabilirler.

'Uluslararası ilişkiler' kategorisinin kendisi tarihi olarak spesifiktir. 17. yüzyılda Avrupa'da egemen devletin ortaya çıkışı ile 20. yüzyılda küresel kurumların belirmesi arasındaki dönemi kapsamaktadır. 'Uluslararası' ifadesi (diğer dillerdeki benzer kelimeler gibi) 17. yüzyılın ortalarından daha önce yaşayan Avrupalıların pek de aşina olmadığı bir ifadeydi; o halde Vitoria veya Grotius'u uluslararası ilişkiler –şimdiki anladığımız manasıyla– teorisyeni olarak görmek anakronizm riski taşımaktadır. Eğer 'uluslararası' ifadesi modern egemen devlete dayalı bir düzeni öngörüyorsa, kabileler, şehir devletleri, kral-

lıklar, koloniler ve modern anlamıyla 'devlet' olarak göremeyeceğimiz başka siyasi topluluklar arasındaki ilişkileri tanımlamak için başka bir ifade gerekmektedir. 'Dış' (veya buna denk gelen ifadeler) ifadesi muhtemelen başka toplulukların da var olması fikri ile aynı geçmişe sahiptir ve 'dış ilişkiler' gibi bir ibarenin geniş zaman ve mekan boyunca kullanılmasını mümkün kılmıştır. Aynı durum, farklı zaman ve yerlerde aldıkları kurumsal biçimlerden bağımsız olarak tanımlanabilecek savaş, ticaret ve diplomasi gibi ifadeler için de geçerlidir. Diplomatik temsil, Rönesans döneminde icat olunan ve modern bir karaktere sahip yerleşik büyükelçilik kurumuna indirgenemez (Mattingly 1956). Emperyal işgale karşı koymak için uygulanan güçler dengesi politikası çok daha eski bir geçmişe sahip olabilir; lakin tek tek ülkelerin bağımsızlığını koruyarak devletler sisteminin bütününü korumayı öngören 'güçler dengesi' politikası tamamıyla modern bir olgudur.

Modern dönemin sonunda 'uluslararası' kategorisi yeniden gözden geçirilmeye başlandı; bunda çoğu düşünürün dünyanın küreselleşme süreci tarafından dönüşüme uğradığını düşünmesi etkili oldu. Uluslararası ilişkilerin ortadan kalkmasının gerçek mi yoksa bir hayal mi olduğu meselesi hâlâ tartışmalıdır ve küreselleşmeci iddialar bu anlaşmazlık da önemli bir paya sahiptir. Bununla birlikte, geçmiş dönemlerdeki küreselleşmeci söylemleri hafife almak hata olur. 'Tek bir dünya'da (Singer 2002) –yani siyasi, iktisadi, askeri ve diğer alanlar birbiriyle yüksek düzeyde bağlantılı hale gelerek 'kapalı bir sistem' oluşturmuştur– yaşıyor olduğumuz iddiası, bir asır önce jeopolitik alanında sıkça rastlanan bir düşünceydi (Mackinder 1919: 29-30). Ahlaki düzlemde, tüm herkesin evrensel insan topluluğunun bir vatandaşı olduğu fikri Stoiklere kadar gitmektedir. Eğer küreselleşmeyi modern bir olgu alacak olursak bu 'küreselleşmeci' bir fikir olarak kabul görmez; fakat siyasi sınırların ve aidiyetlerin ahlaki önemini azaltıyor olması nedeniyle hiç şüphesiz evrensel veya kozmopolitan bir düşüncedir. Modern öncesi dönemin doğal hukuk (tüm rasyonel varlıkları bağlayan ahlaki ilkeleri içerir) ve topluluklar hukuku (farklı insan topluluklarının hukuk ve adetlerinde ortak olan kuralları içerir) anlayışları, günümüzün birçok 'kozmopolitan' insan hakları ve küresel adalet teorilerinde hâlâ varlığını sürdürmektedir.

'Uluslararası' kategorisinin modern dönem için dâhi yanıltıcı olabileceği ileri sürülmektedir; çünkü yalnızca Avrupa-içi uluslararası düzene odaklandığından dünyanın başka bölgelerinde hakim olan düzen biçimlerini ihmal etmektedir. Çoğulcu uluslararası toplum anlayışı, devletlerin uluslararası hukuk temelinde yanyana var oldukları bir dünya düzeni resmi çizmektedir; ancak Avrupa dışında düzen, tarihi olarak Avrupa devletlerinin diğer insan topluluklarını 'medenileştirme' gayesiyle işgal ettiği ve yönettiği bir düzendi (Keene 2002). Avrupa sisteminde diplomatik eşitlik ve güçler dengesi konularına odaklanan uluslararası ilişkiler teorisyenleri, Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki eşit olmayan ve dengesiz ilişkileri gözardı etmektedirler. Uluslararası ilişkilerde anarşik ilişkilerin normal, emperyal ilişkilerin ise anormal olduğunu kabul etmektedirler; ancak esasında uluslararası toplum her iki ilişki türünü de barındırmaktadır. 16. yüzyılda Doğu ve Batı Hint adalarında altın ve baharat arayışıyla başlayıp 19. yüzyılın sonunda 'Afrika için mücadele' ile son bulan Avrupalı emperyal güçlerin ticaret ve toprak mücadelesinde hiç şüphesiz bir uluslararası etken söz konusuydu. Ancak imparatorluk *fikri* uluslararası ilişkilerin reddiyesi demekti; çünkü her imparatorluk kendini uluslararası hukuk ile yatay olarak değil dikey olarak emperyal bir yönetim tarafından idare edilen bir düzenin garantörü olarak görüyordu. Belki bazıları bunu aşırı ya da bayat bulacaktır ancak emperyal tahayyülün siyaseti hiçbir zaman tarihi araştırmalar tarafından yeterli ilgiyi görmedi (Pitts 2006; Bell 2007).

Uluslararası düşünce tarihinin yazımında kategori problemine yönelik çözüm, çalışmaların kapsamını tarihi verilerle desteklenebilen konu başlıklarıyla sınırlayarak, geniş genellemelerden kaçınmaktır. Böylesine bir odaklanma bazen sadece belli bir metni, mesela Kant'ın *Perpetual Peace* çalışmasını veya belli düşünürlerin çalışmalarını, Hannah Arendt ya da Hans Morgenthau gibi, inceleyerek sağlanabilir (Owens 2007; Scheuerman 2009). Bazen de, 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz idealizmi ya da 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan realizmi gibi, bir geleneği ya da entelektüel bir tutumu inceleyerek bu başarılabilir. Tarihçiler, iyi tanımlanmış bir tematik odak ile anakronizme düşmeden genişçe bir tarihi dönemi ele alabilir: Antik Yunan'dan günümüze dünya yönetimi ya da uluslararası hukuk iyi bir seçim olmaz,

ama 1870 ile 1960 yılları arası uluslararası hukuk teorisi ya da hatta modern Avrupa'da konfederasyonun tarihi başarılı bir şekilde ele alınabilir (Koskenniemi 2001; Forsyth 1981).

Uluslararası adaleti teorileştirmek felsefeciler için zor olabilir; çünkü adaleti kendi dünyalarında tartışmaya başladıklarında, onu teorik olarak tanımlamak ile pratik olarak taraftarlığını yapmayı birbirinden ayrı tutmak oldukça zordur. Buradaki tehlike, adaleti teorileştirmenin adalet taraftarlığına kurban gitmesidir. Bu durum tarihçiler tarafından kolayca savuşturulabilir; çünkü tarihçiler olmuş bitmiş bir dünyayı ele almaktadır; geçmiş sadece anlaşılabilir ama daha iyiye götürülemez. Fakat yine de taraftarlık tehlikesi hâlâ varlığını sürdürmektedir; bunun nedeni ise tarihçilerin geçmiş hakkında düşünürken pasif olmaması, aktif bir şekilde onu yeniden inşa etmesinde yatmaktadır. Böyle yaptıklarında da kaçınılmaz olarak taraftarlık batağına saplanacaklardır. Tarih disiplini, tarihçilerin taraf tutmalarını sınırlayacak araştırma yapma kurallarına sahiptir; fakat bu kurallara her zaman uyulduğunu söylemek zordur. Yine de tarihçilerinin işinin, kendi zamanının siyaseti üzerine düşünen felsefecilere göre daha kolay olduğunu söyleyebiliriz. Sırf bu sebepten dolayı, uluslararası siyaset teorisinde uluslararası düşünce tarihi önemli bir yere sahiptir ve Martin Wight bu öneme işaret etmekte yerden göğe haklıdır.

Kaynakça

Abrams, P. (1982) *Historical Sociology* (Shepton Mallet).

Ackerly, B. A. (2000) *Political Theory and Feminist Social Criticism* (Cambridge).

----- (2001a) *Political Theory and Feminist Social Criticism* (Cambridge).

----- (2001b) 'Women's Human Rights Activists as Cross-Cultural Theorists', *International Journal of Feminist Politics,* 3(3).

Ackerly, B. A. ve Okin, S. M. (1999) 'Feminist Social Criticism and the International Movement for Women's Rights as Human Rights', I. Shapiro ve C. Hacker-Cordon (ed.), *Democracy's Edges* (Cambridge).

Ackerly, B. ve True, J. (2006) 'Studying the Struggles and Wishes of the Age: Feminist Theoretical Methodology and Feminist Theoretical Methods', B. Ackerly, M. Stern ve J. True (ed.), *Feminist Methodologies for International Relations* (Cambridge).

----- (2008a) 'An Intersectional Analysis of International Relations: Recasting the Discipline', *Politics and Gender,* 4 (1).

----- (2008b) 'Reflexivity in Practise: Power and Ethics in Feminist Research on International Relations', *International Studies Review* 10(4): 581-600.

----- (2010) Doing Feminist Research in the Political and Social Sciences (New York).

Ackerly, B. A., Stern, M. ve True, J. (ed.) (2006) *Feminist Methodologies for International Relations* (Cambridge).

----- (2009) *Doing Feminist Research in the Political and Social Sciences* (New York).

Adler, E. ve Barnett, M. (1998) *Security Communities* (Cambridge).

Adler, E. ve Pouliot, V. (ed.) (2011) *International Practices* (Cambridge).

Afshar, H. ve Dennis, C. (1992) *Women and Adjustment in the Third World* (Londra).

Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Pare Life* (Stanford).

Agathangelou, A. (2004) *The Global Political Economy of Sex: Desire, Violence and Insecurity in Mediterranean Nation States* (New York).

Agathangelou, A. M. ve Ling, L. H. M. (2004) Tower, Borders, Security, Wealth: Lessons of Violence and Desire from September 11', *International Studies Quarterly,* 48(3).

Ahluwalia, P. (2005) 'Out of Africa: Post-Structuralism's Colonial Roots', *Postcolonial Studies*, 8(2).

Al-Ali, N. ve Pratt N. (ed.) (2009a) *What Kind of Liberation? Women and the Occupation of Iraq* (Berkeley).

----- (ed.), (2009b) *Women and War in the Middle East* (Londra).

Alison, M. (2004) 'Women as Agents of Political Violence: Gendering Security', *Security Dialogue*, 35.

Amnesty International (1990) *Women in the Front Lines: Human Rights Violations Against Women* (Londra).

Anderson, P. (1974) *Lineages of the Absolutist State* (Londra).

----- (1983) *in the Tracks of Historical Materialism* (Londra).

Anievas, A. (2005) 'Critical Dialogues: Habermasian Social Theory and International Relations', *Politics*, 25(3).

Apel, K.-O. (1980) *Toutards a Transformation of Philosophy* (Londra).

Appfel-Marglin, F. ve Marglin, S. (ed.) (1990) *Dominating Knowledge: Development, Culture and Resistance* (Oxford).

Arblaster, A. (1984) *The Rise and Decline of Westem Liberalism* (Oxford).

Archibugi, D. (2002) 'Demos and Cosmopolis', *New Left Review*, 13.

----- (2004a) 'Cosmopolitan Democracy and its Critics: A Review', *European Journal of International Relations*, 10 (3).

----- (2004b) 'Cosmopolitan Guidelines for Humanitarian Intervention', *Alternatives*, 29 (1).

----- (2008) *The Global Commonwealth of Citizens, Toward Cosmopolitan Democracy* (Princeton).

Archibugi, D. ve Held, D. (ed.) (1995) *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order* (Cambridge).

Archibugi, D.; Held, D. ve Köhler, M. (ed.) (1998) *Re-Imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy* (Cambridge).

Armitage, D. (2006) 'Hobbes and the Foundations of Modern International Thought', A. Brett, J. Tully, H. Hamilton-Bleakley (ed.), *Rethinking the Foundations of Modern Political Thought* (Cambridge).

Art, R. J. ve Waltz, K. N. (ed.) (1983) 'Technology, Strategy, and the Uses of Force', *The Use of Force* (Lanham).

Ashley, R. K. (1981) 'Political Realism and Human Interests', *International Studies Quarterly*, 25.

----- (1987) 'The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics', *Alternatives*, 12(4).

----- (1988) 'Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique', *Millennium*, 17(2).

----- (1989a) 'Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War', J. Der Derian ve M. J. Shapiro (ed.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Massachusetts).

----- (1989b) 'Imposing International Purpose: Notes on a Problematic of Governance', E.-O. Czempiel ve J. Rosenau (ed.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Massachusetts).

Ashley, R. K. ve Walker, R. B. J. (1990) 'Speaking the Language of Exile: Dissidence in International Studies', *International Studies Quarterly,* 34(3).

Axelrod, R. (1984) *The Evolution of Cooperation* (New York).

Axelrod, R. ve Keohane, R. O. (1986) 'Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions', K. A. Oye (ed.), *Cooperation under Anarchy* (Princeton). D. Baldwin (ed.) (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York) içinde yeniden basıldı.

Ayers, A. (ed.) (2008) *Gramsci, Political Economy and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors* (Basingstoke).

Bäckstrand, K.; Khan, J.; Kronsell, A. ve Lövbrand, E. (ed.) (2010) *Environmental Politics and Deliberative Democracy: Examining the Promise of New Modes of Governance* (Cheltenham).

Bain, W. (2003) *Between Anarchy and Society* (Oxford).

Baines, E. K. (1999) 'Gender Construction and the Protection Mandate of the UNHCR: Responses from Guatemalan Women', E. Prugl ve M. K. Meyer (ed.), *Gender Politics and Global Governance* (Lanham).

Bairoch, P. (1993) *Economic and World History* (Chicago).

Baker, D. (2010) *False Profits: Recovering From the Bubble Economy* (PoliPoint).

----- (2011) *The End of Loser Liberalism* (Centre for Economic and Policy Research -eBook).

Bakker, I. (ed.) (1994) *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy* (Londra).

Banks, M. (1985) 'The Inter-Paradigm Debate', M. Light ve A. J. R. Groom (ed.), *International Relations: A Handbook of Current Theory* (Londra).

Barbalet, J. (ed.) (2002) *Emotions and Sociology* (Oxford).

Baring, E. (2010) 'Liberalism and the Algerian War: The Case of Jacques Derrida', *Critical Inquiry, 6.*

Barkin, J. S. (2010) *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory (Cambridge).*

Barnes, J. (1982) 'The Just War', N. Kretzmann, A. Kenny ve J. Pinborg (ed.), *The Cambridge History ofLate Medieval Philosophy* (Cambridge).

Barnett, J. (2000) 'Destabilizing the Environment-Conflict Thesis', *Review of International Studies,* 26(2).

Barnett, M. ve Duvall, R. D. (2004) 'Power in World Politics', *International Organization,* 59 (1).

Barnett, M. ve Duvall, R. D. (ed.) (2005) 'Power in Global Governance', *Power in Global Governance* (Cambridge).

Barnett, M. ve Finnemore, M. (2004) *Rules for the World: International Organizations in Global Politics* (Ithaca).

Bar On, B. (2003) 'Manly After-Effects of 11 September 2001: Reading William J. Bennett's Why We Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism', *International Feminist Journal of Politics*, 5(3).

Barry, B. (1998) 'International Society from a Cosmopolitan Perspective', D. R. Mapel ve T. Nardin (ed.), *International Society: Diverse Ethical Perspectives* (Princeton).

Barry, C. ve Pogge, T. W. (ed.) (2005) *Global Institutions and Responsibilities: Achieving Global Justice* (Malden).

Barry, J. (1995) Towards a Theory of the Green State', S. Elworthy vd. (ed.), *Perspectives on the Environment 2* (Aldershot).

----- (1999) *Rethinking Green Politics: Nature, Virtue and Progress* (Londra).

Barry, J. ve Eckersley, R. (ed.) (2005) *The Global Ecological Crisis and the Nation-State* (Cambridge).

Baylis, J. ve Smith, S. (ed.) (2005) *The Globalisation of World Politics* (Oxford).

Beardsvrorth, R. (2005) 'The Future of Critical Philosophy and World Politics', *Millennium*, 34(1).

----- (2011) *Cosmopolitanism and International Relations* (Cambridge).

Beattie, A. (2010) *Morality and Justice: International Relations and the Tradition of Natural Law* (Burlington, VT).

Beitz, C. (1979) *Political Theory and International Relations* (Princeton).

Bell, D. (ed.) (2007) *Victorian Visions of Global Order: Empire and International Relations in Nineteenth-Century Political Thought* (Cambridge).

----- (2008) *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme* (Oxford).

Bellamy, A. J. (2008) *A Responsibility to Protect: The Global Effort to End Mass Atrocities* (Cambridge).

Beneria, L. (ed.) (1982) *Women and Development: The Sexual Division of Labor in Rural Societies* (New York).

Benhabib, S. (1986) *Critique, Norm and Utopia: A Study of the Foundations of Critical Theory* (New York).

----- (2006) *Another Cosmopolitanism* (New York).

Benner, E. (1995) *Really Existing Nationalisms: A Post-Communist View from Marx and Engels* (Oxford).

Berman, J. (2003) '(Un)popular Strangers and Crises (Un)bounded: Discourses of Sex Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State', *European Journal of International Relations*, 9(1).

Bernauer, T. (1995) 'The Effectiveness of International Environmental Institutions: How We Might Learn More', *International Organization,* 49(2).

Bially Mattern, J. (2011) 'A Practise Theory of Emotion for International Relations', E. Adler, V. Pouliot (ed.), *International Practices* (Cambridge).

Bieler, A. ve Morton, A. D. (ed.) (2006) *Images of Gramsci: Connections and Contentions in Political Theory and International Relations* (Abingdon).

----- (2010) 'The Deficit of Discourse in IPE: Turning Base Metal into Gold', *International Studies Quarterly,* 52(1).

Bjola, C. (2005) 'Legitimating the Use of Force in International Politics: A Communicative Action Perspective', *European Journal of International Relations,* 11(2).

Blair, B. (2011) 'Revisiting the "Third Debate' (Part I)', *Review of International Studies*, 37(2).

Blanchard, J.-M. F. ve Ripsman, N. R. (2008) 'A Political Theory of Economic Statecraft', *Foreign Policy Analysis*, 4(4).

Bleiker, R. (2000) *Popular Dissent, Human Agency and Global Politics* (Cambridge).

----- (2001) 'The Aesthetic Turn in International Political Theory', *Millennium,* 30(3).

----- (2005) *Divided Korea: Toward a Culture of Reconciliation* (Minnesota).

----- (2009) *Aesthetics and World Politics* (Londra).

Bleiker, R. ve Chou, M. (2010) 'Nietzsche's Style: On Language, Knowledge and Power in International Relations', C. Moore, C. Farrands (ed.), *International Relations Theory and Philosophy: Interpretive Dialogues* (Londra).

Bleiker, R. ve Hutchison, E. (2008) 'Fear no More: Emotions and World Politics', *Review of International Studies,* 34, Özel Sayı.

Bleiker, R. ve Leet, M. (2005) 'From the Sublime to the Subliminal: Fear, Awe and Wonder in International Politics', *Millennium,* 34(3).

Block, F. (1980) 'Beyond State Autonomy: State Managers as Historical Subjects', *Socialist Register.*

Block, F. ve Somers, M. (1984) 'Beyond the Economistic Fallacy: The Holistic Social Science of Kari Polanyi', T. Skocpol (ed.), *Vision and Method in Historical Sociology* (Cambridge).

Blomert, R. (2012) 'The Taming of Economic Aristocracies', *Human Figurations: Long-Term Perspectives on the Human Condition*, http://www.norbertelias-foundation.nl/blog.

Bodansky, D. (2010) 'The Copenhagen Climate Change Conference: A Postmortem', *American Journal of International Law* 104(2).

Bohman, J. (2002) 'How to Make a Social Science Practical: Pragmatism, Critical Social Science and Multiperspectival Theory', *Millennium,* 31(3).

Bohman, J. ve Lutz-Bachmann, M. (ed.) (1997) *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitanism* (Cambridge).

Bok, S. (1989) *A Strategy for Peace: Human Values and the Threat of War* (Pantheon).

Boli, J.; Meyer, J. ve Thomas, G. (1989) 'Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account', G. Thomas vd. (ed.), *Institutional Structure: Constituting State, Society, and the Individual* (Londra).

Bookchin, M. (1980) *Toward an Ecological Society* (Montreal).

----- (1982) *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy* (Palo Alto).

----- (1992) 'Libertarian Municipalism: An Overview', *Society and Nature*, 1(1).

Booth, D. (1998) *The Environmental Consequences of Growth: Steady-State Economics as an Alternative to Ecological Decline* (Londra).

Booth, K. (1991a) 'Security and Emancipation', *Review of International Studies*, 17 (4).

----- (1991b) 'Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice', *International Affairs*, 67 (3).

----- (1997) 'A Reply to Wallace', *Review of International Studies*, 22 (3).

Booth, K. ve Dunne T. (ed.) (2002) *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (Londra).

----- (2011) *Terror in our Time* (Londra).

Booth, K. ve Wheeler, N. J. (2007) *The Security Dilemma: Fear, Security and Distrust* (Basingstoke).

Boris, E. ve Prugl, E. (ed.) (1996) *Homeworkers in Global Perspective* (New York).

Borschberg, P. (2011) Hugo Grotius, the Portuguese and Free Trade in the Indies (Singapore)

Bottomore, T. B. ve Goode, P. (ed.) (1978) *Austro-Marxism* (Oxford).

Boucher, C. (1998) *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present* (Oxford).

Bowden, B. ve Seabrooke, L. (ed.) (2006) *Global Standards of Market Civilization* (Abingdon).

Boyle, J. (2006) 'Traditional Just War Theory and Humanitarian Intervention', T. Nardin ve M. S. Williams (ed.), *Humanitarian Intervention* (New York).

Brekke, T. (ed.) (2006) *The Ethics of War in Asian Civilizations: A Comparative Perspective* (Londra).

Brewer, A. (1990) *Marxist Theories of Imperialism: A Survey* (Londra).

Brincat, S.; Lima, L. ve Nunes, J. (ed.) (2012) *Critical Theory in International Relations and Security Studies: Interviews and Reflections* (Abingdon).

Bromley, S. (1999) 'Marxism and Globalisation', A. Gamble vd. (ed.), *Marxism and Social Science* (Londra).

Brown, C. J. (1988) 'The Modern Requirement: Reflections on Normative International Theory in a Post-European World', *Millennium,* 17(2).

----- (1992a) *International Relations Theory: New Normative Approaches* (New York).

----- (1992b) 'Marxism and International Ethics', T. Nardin ve D. R. Napel (ed.), *Traditions of International Ethics* (Cambridge).

----- (2002) *Understanding International Relations,* 2. bs. (Basingstoke).

----- (2010) 'Bob Dylan, Live Aid, and the Politics of Popular Cosmopolitanism', C. Brown, *Practical Judgment in International Political Theory: Selected Essays* (Abingdon).

Brown, C, T.; Nardin, T. ve Rengger, N. (ed.) (2002) *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War* (Cambridge).

Brunkhorst, H. (2002) 'Globalising Democracy without a State: Weak Public, Strong Public, Global Constitutionalism', *Millennium,* 31(3).

Brunnee, J. ve Toope, S. J. (2000) 'International Law and Constructivism: Elements of an International Theory and of International Law', *Columbia Journal of Transnational Law,* 39(1).

----- (2010) *Legitimacy and Legality in International Law* (Cambridge).

Bryant, R. ve Bailey, S. (ed.) (1997) *Third World Political Ecology* (Londra).

Buchanan, A. (2004) *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law* (Oxford).

Buck, S. J. (1998) *The Global Commons: An Introduction* (Londra).

Bukharin, N. (1972) *Imperialism and World Economy* (Londra).

Bukovansky, M. (2002) *Legitimacy and Power Politics* (Princeton).

Bukovansky, M.; Clark, I.; Eckersley, R. vd. (2012) *Special Responsibilities and American Power* (Cambridge).

Bulkeley, H. ve Betsill, M. (2005) *Cities and Climate Change. Urban Sustainability and Global Environmental Governance* (Londra).

Bulkeley, H.; Andonova, L.; Bäckstrand, K. vd. (2012) 'Governing Climate Change Transnationally: Assensing the Evidence from a Database Sixty Initiatives', *Environment and Planning C: Government and Policy.*

Bull, H. (1966a) 'The Grotian Conception of International Society', H. Butterfield, M. Wight (ed.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations* (Londra).

----- (1966b) 'International Theory: The Case for a Classical Approach', *World Politics,* 18. bs., K. Knorr ve J. N. Rosenau (ed.) (1969), *Contending Approaches to International Relations* (Princeton).

----- (1969/1995) 'The Theory of International Politics, 1919-1969', B. Porter (ed.), *The Aberystwyth Papers* (Londra). J. Der Derian (ed.) (1995), *International Theory: Critical Investigations* (Basingstoke)'da yeniden basıldı.

----- (1973) 'Foreign Policiy of Australia', *Proceedings of Australian Institute of Political Science,* (Sydney).

----- (1977) *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Londra).

----- (1979a) 'Human Rights and World Politics', R. Pettman (ed.), *Moral Claims in World Affairs* (Londra).

----- (1979b) 'The State's Positive Role in World Affairs', *Daedalus,* 108.

----- (1982) 'The West and South Africa', *Daedalus,* 111.

----- (1983) The International Anarchy in the 1980s', *Australian Outlook,* 37.

----- (ed.) (1984) *Intervention in World Politics* (Oxford).

----- (ed.) (1984a) 'Justice in International Relations', *The Hagey Lectures, The University of Waterloo* (Ontario).

----- (ed.) (1984b) 'The Revolt Against the West', H. Bull ve A. Watson (ed.), *The Expansion of International Society* (Oxford).

----- (ed.) (1984c) 'The Revolt Against the West', H. Bull, A. Watson (ed.) *The Expansion of International Society* (Oxford).

Bull, H. ve Watson, A. (ed.) (1984) *The Expansion of International Society* (Oxford).

Bunyard, P. ve Morgan-Grenville, F. (ed.) (1987) *The Green Alternative* (Londra).

Burguiere, A. (1982) 'The Fate of the History of Mentalities in the Annales', *Comparative Studies in Society and History,* 24(4).

Burke, A. (2004) 'Just War or Ethical Peace? Moral Discourses of Strategic Violence After 9/11', *International Affairs,* 80(2).

----- (2005) 'Against the New Internationalism', *Ethics and International Affairs,* 9(2).

Burke, P. (ed.) (1973) *A New Kind of History: From the Writings of Lucien Febvre* (Londra).

----- (2003) 'The Annales, Braudel and Historical Sociology', G. Delanty ve E. Isin (ed.), *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

----- (2005) *History and Social Theory* (Cambridge).

Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminist Subversions of Identity* (New York).

----- (2004) *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence* (Londra).

Butterfield, H. (1949) *Christianity and History* (Londra).

----- (1953) *Christianity, Diplomacy, and War* (Londra).

----- (1979) *Herbert Butterfield: Writings on Christianity and History* (New York).

Butterfield, H. ve Wight. M. (ed.) (1966) *Diplomatic Investigations* (Londra).

Buzan, B. (2001) 'The English School: An Exploited Resource in IR', *Review of International Studies,* 27.

----- (2003) 'Implications for the Study of International Relations', M. Buckley ve R. Fawn (ed.), *Global Responses to Terrorism* (Londra).

----- (2004) *From International Society to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* (Cambridge).

----- (2011) 'A World Order without Superpowers: Decentred Globalism', International Relations, 25(1).

Buzan, B.; Jones, C. A. ve Little, R. (1993) *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism* (New York).

Buzan, B. ve Little, R. (2000) *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations* (Oxford).

----- (2001) 'Why International Relations Has Failed as a Project and What to Do About it', *Millennium,* 31(1).

----- (2002) 'International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations', S. Hobden ve J. M. Hobson (ed.), *Historical Sociology and International Relations* (Cambridge).

Buzan, B. ve Waever, O. (2003) *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge).

Byers, M. (2005) *War Law: Understanding International Law and Armed Conflict* (New York).

Calhoun, C. (2003) 'Afterword: Why Historical Sociology?', G. Delanty ve E. Isin (ed.), *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Camilleri, J. A. ve Falk, R. (2009) *World in Transition: Evolving Governance Across a Stressed Planet* (Londra).

Campbell, D. (1992) *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (Minneapolis).

----- (1994) 'The Deterritorializing of Responsibility: Levinas, Derrida and Ethics after the End of Philosophy', *Alternatives,* 19.

----- (1996) 'Political Prosaics, Transversal Politics, and the Anarchical World', M. J. Shapiro ve H. Alker (ed.), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities* (Minneapolis).

----- (1998a) *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia* (Minneapolis).

----- (1998b) 'Why Fight? Humanitarianism, Principles, and Post-Structuralism', *Millennium,* 27(3).

----- (1999) 'Violence, Justice and Identity in the Bosnian Conflict', J. Edkins, N. Persram ve V. Pin-Fat (ed.), *Sovereignty and Subjectivity* (Boulder).

----- (2002a) 'Time is Broken: The Return of the Past in the Response to September 11', *Theory and Event,* 5(4).

----- (2002b) 'Atrocity, Memory, Photography: Imaging the Concentration Camps of Bosnia - the Case of ITN versus Living Marxism, Part 1', *Journal of Kuman Rights,* 1(1).

----- (2005) 'Beyond Choice: The Onto-Politics of Critique', *International Relations,* 19(1).

----- (2007) 'Poststructuralism', T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (ed.), *International Relations Theory: Discipline and Diversity* (Oxford).

Campbell, D. ve Dillon, M. (1993) 'Introduction', D. Campbell ve M. Dillon (ed.), *The Political Subject of Violence* (Manchester).

Campbell, T. (2007) 'Poverty as a Violation of Human Rights: Inhumanity or Injustice?' T. Pogge (ed.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?* (Oxford).

Caney, S. (2005) *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory* (Oxford).

Caprioli, M. (2000) 'Gendered Conflict', *Journal of Peace Research,* 37.

----- (2004) 'Feminist IR Theory and Quantitative Methodology', *International Studies Review,* 6(2).

Caprioli, M. ve Boyer, M. (2001) 'Gender, Violence, and International Crisis', *Journal of Conflict Resolution,* 45.

Carpenter, R. C. (2002) 'Gender Theory in World Politics: Contributions of a Non-feminist Standpoint?', *International Studies Review,* 4(3).

----- (2005) 'Women, Children and Other Vulnerable Groups: Gender, Strategic Frames and the Politics of Civilian Immunity', *International Studies Quarterly,* 49, 2.

----- (2006) *Innocent Women and Children: Gender, Norms and the Protection of Civilians* (Londra).

Carr, E. H. (1939/1945/1946) *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (Londra).

----- (1945) *Nationalism and After* (New York).

----- (1953) 'The Marxist Attitude to War', E. H. Carr, *A History of Soviet Russia, 3, The Bolshevik Revolution, 1917-23* (Londra).

Carter, A. (1993) 'Towards a Green Political Theory', A. Dobson ve P. Lucardie (ed.), *The Politics of Nature: Explorations in Green Political Theory* (Londra).

----- (1999) 'Game Theory and Decentralization', *Journal of Applied Philosophy,* 16(3).

Carver, T. (1998) *The PostModern Marx* (Manchester).

Cashore, B.; Auld, G. ve Newsom, D. (2004), *Governing Through Markets: Forest Certification and the Emergence of Non-State Authority* (New-Haven).

Chakrabarty, D. (2000) *Provincializing Europe: Postcolonial Though and Historical Difference* (Princeton).

----- (2003) 'Subaltern Studies and Postcolonial Historiography', G. Delanty ve E. Isin (ed.), *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Chan-Tiberghien, J. (2004) 'Gender Scepticism or Gender Boom? Poststructural Feminisms, Transnational Feminisms and the World Conference Against Racism', *International Feminist Journal of Politics,* 6(3).

Chang, K. ve Ling, L. H. M. (2000) 'Globalization and its Intimate Other: Filipina Domestic Workers in Hong Kong', M. Marchand ve A. S. Runyan (ed.), *Gender and Global Restructuring: Sites, Sightings and Resistances* (New York).

Chappell, L. (2008) 'The International Criminal Court: A New Arena for Transforming Justice', S. M. Rai ve G. Waylen (ed.), *Global Governance: Feminist Perspectives* (New York).

Charlton, S. E.; Everett, J. ve Staudt, K. (ed.) (1989) *Women, the State, and Development* (Albany).

Chatterjee, D. K. (ed.) (2004) *The Etbics of Assistance: Morality and the Distant Needy* (Cambridge).

Chatterjee, P. ve Finger, M. (1994) *The Earth Brokers: Power, Politics and World Development* (Londra).

Chayes, A. ve Chayes, A. H. (1993) 'On Compliance', *International Organization,* 47(2).

Chin, C. B. (1998) *In Service and Servitude: Foreign Female Domestic Workers and the Malaysian Modernity Project* (New York).

Chomsky, N. (1969) *American Power and the New Mandarins* (Harmondsworth).

----- (1994) *World Orders, Old and New* (Londra).

----- (1999) *Profit Over People: Neoliberalism and the Global Order* (New York).

Choucri, N. (1993) 'Introduction: Theoretical, Empirical, and Policy Perspectives', N. Choucri (ed.), *Global Accord: Environmental Challenges and International Responses* (Cambridge).

Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990) 'Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity', *International Organization,* 44.

Christoff, P. (1996) 'Ecological Modernisation, Ecological Modernities', *Environmental Politics,* 5(3).

Clairmont, F. F. (1996) *The Rise and Fail of Economic Liberalism* (Penang).

Clapp, J. (2009) 'Food Price Volatility and Vulnerability in the Global South: Considering the Global Economic Context', *Third World Quarterly,* 30(6).

Clapp, J. ve Dauvergne, P. (2005) *Paths to a Green World: The Political Economy of the Global Environment* (Cambridge).

Clark, A. M.; Friedman, E. J. ve Hochstetler, K. (1998) 'The Sovereign Limits of Global Civil Society: A Comparison of NGO Participation in UN World Conferences on the Environment, Human Rights, and Women', *World Politics,* 51.

Clark, I. (1989) *The Hierarchy of States* (Cambridge).

----- (2005) *Legitimacy and International Society* (Oxford).

----- (2007) *International Legitimacy and World Society* (Oxford).

----- (2009) 'Bringing Hegemony Back In: The United States and International Order', *International Affairs,* 85(1).

----- (2011) *Hegemony in International Society* (Oxford).

Clark, I. ve Reus-Smit, C. (ed.) (2007) 'Resolving International Crises of Legitimacy', *International Relations,* 44(2/3).

Cochran, M. (1999) *Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach* (Cambridge).

Cockburn, C. (1998) *The Space Between Us: Negotiating Gender and National Identity in Conflict Zones* (Londra).

----- (2012) *Antimilitarism: Political and Gender Dynamics of Movements to End War and Redefine Peace* (New York).

Cohen, J. (1990) 'Discourse Ethics and Civil Society', D. Rasmussen (ed.), *Universalism vs Communitarianism* (Massachusetts).

----- (2012) *Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy and Constitutionalism* (Cambridge).

Connell, R. J. (1990) 'The State and Gender Politics', *Theory and Society,* 19.

Connolly, W. (1991) 'Democracy and Territoriality', *Millennium,* 20(3).

----- (1994) 'Tocqueville, Territory and Violence', *Theory, Cullure and Society,* 11.

----- (1995) *The Ethos of Pluralization* (Minneapolis).

Constantinou, C. (2004) *States of Political Discourse: Words, Regimes, Seditions* (Londra).

Copeland, D. C. (1996) 'Neorealism and the Myth of Bipolar Stability: Toward, a New Dynamic Realist Theory of Major War', *Security Studies,* 5.

Cox, M. ve Rengger, N. (2011) 'Fred Halliday, John Vincent and the Idea of Progress in International Relations', *International Affairs*, 87(5).

Cox, R. W. (1981) 'Social Forces, States and, World Orders: Beyond International Relations Theory', *Millenium,* 10(2).

----- (1983) 'Gramsci, Hegemony and International Relations', *Millennium.*

----- (1986) 'Postscript 1985', R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York).

----- (1987) *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York).

----- (1989) 'Production, the State, and Change in World Order', E.-O. Czempiel ve J. Rosenau (ed.), *Global Change and Theoretical Challenges* (Cambridge).

----- (1992a) 'Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun', J. N. Rosenau ve E.-O. Czempiel (ed.), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* (Cambridge).

----- (1992b) 'Mulltilateralism and World Order', *Review of International Studies,* 18.

----- (1993) 'Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe', S. Gill (ed.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (Cambridge).

----- (1994) 'Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Political Economy', R. Stubbs ve G. Underhill (ed.), *Political Economy and the Changing Global Order* (Londra).

----- (1999) 'Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order', *Review of International Studies,* 25(1).

----- (2012) 'For Someone and *for* Some Purpose: An Interview with Robert W. Cox', S. Brincat, L. Lima, J. Nunes (ed.), *Critical Theory in International Relations and Security Studies* (Abingdon).

Crawford, N. C. (2000) 'The Passions of World Politics: Propositions on Emotions and Emotional Relationships', *International Security,* 24(4).

----- (2002) *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention* (Cambridge).

----- (2009) 'Homo Politicus and Argument (Nearly) All the Way Down: Persuasion in Politics', *Perspectives on Politics,* 7(1).

Cronin, B. (1999) *Community under Anarchy: Transnational Identity and the Evolution of Cooperation* (New York).

----- (2001) 'The Paradox of Hegemony: America's Ambiguous Relationship with the United Nations', *European Journal of International Relations,* 7(1).

Cummins, I. (1980) *Marx, Engels and National Movements* (Londra).

Cusack, T. R. ve Stoll, R. J. (1990) *Exploring Realpolitik: Probing International Relations Theory with Computer Simulation* (Boulder).

Cutler, C. (2006) 'Gramsci, Law and the Culture of Global Capitalism', A. Bieler, A. D. Morton (ed.), *Images of Gramsci: Connections and Contentions in Political Theory and International Relations* (Abingdon).

Dalby, S. (1993) *Creating the Second Cold War: The Discourse of Politics* (Londra).

----- (1998) 'Ecological Metaphors of Security: World Politics in the Biosphere', *Alternatives,* 23(3).

----- (2002) *Environmental Security* (Minneapolis).

----- (2004) 'Ecological Politics, Violence, and the Theme of Empire', *Global Environmental Politics,* 4(2).

Daly, H. E. (1990) 'Toward Some Operational Principles of Sustainable Development', *Ecological Economics,* 2(1).

Daly, H. E. ve Cobb, J. B., Jr (1989) *For the Common Good* (Boston), 2. bs. (1994).

Davies, S. E. ve Stamnes, E. (2012) 'GR2P Special Issue: The Responsibility to Protect and Sexual and Gender Based Violence (SGBV)', *Global Responsibility to Protect,* 4(1).

De Geus, M. (1995) 'The Ecological Restructuring of the State', B. Dohert ve M. de Geus (ed.), *Democracy and Green Political Thougbt* (Londra).

De Swaan, A. (1995) 'Widening Circles of Identification: Emotional Concerns in Sociogenetic Perspective', *Theory, Culture and Society,* 12.

----- (1997) 'Widening Circles of Disidentification: On the Psycho- and Sociogenesis of the Hatred of Distant Strangers: Reflections on Rwanda', *Theory, Culture and Society,* 14.

Dean, M. (1994) *Critical and Effective Histories: Foucault's Method and Historical Sociology* (Londra).

Delanty, G. ve Isin, E. (2003) 'Introduction: Reorienting Historical Sociology', G. Delanty ve E. Isin (ed.) *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Delanty, G. ve Isin, E. (ed.) (2003) *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1977) *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (New York).

----- (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Minneapolis).

Denemark, R.; Friedman, J.; Gills, B. K. ve Modelski, G. (ed.) (2000) *World System History: The Social Science of Long-Term Change* (Londra).

Der Derian J. (1987) *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement* (Oxford).

----- (1989) 'The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations', J. Der Derian ve M. J. Shapiro (ed.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Massachusetts).

----- (2002) 'The War of Networks', *Theory and Event,* 5(4).

Derrida, J. (1974) *Of Grammatology* (Baltimore).

----- (1978) *Writing and Difference* (Henley).

----- (1981) *Positions* (Chicago).

----- (1988) *Limited Inc.* (Evanston).

----- (1994a) 'Spectres of Marx', *New Left Revievu,* 205.

----- (1994b) *Spectres of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International* (Londra).

----- (2003) 'Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides - A Dialogue with Jacques Derrida', G. Borradori (ed.), *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and jacques Derrida* (Chicago).

----- (2005) *Rogues: Two Essays on Reason* (Stanford).

Deudney, D. (2007) *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village* (Princeton).

Deudney, D. ve Matthew, R. (ed.) (1999) *Contested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics* (Albany).

Deutsch, K. W. ve Singer, J. D. (1964) 'Multipolar Power Systems and International Stability', *World Politics,* 16.

Devetak, R. (1995a) 'Incomplete States: Theories and Practices of Statecraft', J. MacMillan ve A. Linklater (ed.), *Boundaries in Question: New Directions in International Relations* (Londra).

----- (1995b) 'The Project of Modernity and International Relations Theory', *Millennium,* 24(1).

----- (2002) 'Signs of a New Enlightenment? Concepts of Community and Humanity after the Cold War', S. Lawson (ed.), *The New Agenda for International Relations: From Polarization to Globalization in World Politics* (Cambridge).

----- (2003) 'Loyalty and Plurality: Images of the Nation in Australia', M. Waller ve A. Linklater (ed.), *Political Loyalty and the Nation-State* (Londra).

----- (2005) 'Violence, Order and Terror', A. Bellamy (ed.), *International Society and Its Critics* (Oxford).

----- (2007) 'Between Kant and Pufendorf: Humanitarian Intervention, Statist Anti-Cosmopolitanism and Critical International Theory', *Review of International Studies,* 33 (Özel Sayı).

----- (2008) 'Failures, Rogues and Terrorists: States of Exception and the North/South Divide', A. Bellamy, R. Bleiker, S. Davies ve R. Devetak (ed.), *Security and the War on Terror* (Londra).

----- (2009) 'After the Event: Don DeLillo's *White Noise* and September 11 Narratives', *Review of International Studies*, 35(4).

----- (2012) 'Vico contra Kant: The Competing Critical Theories of Cox and Linklater', S. Brincat, L. Lima, J. Nunes (ed.), *Critical Theory in International Relations and Security Studies: Interviews and Reflections* (Abingdon).

Devetak, R. ve Higgott, R. (1999) 'Justice Unbound? Globalization, States and the Transformation of the Social Bond', *International Affairs,* 75(3).

Diamond, J. (1997) *Guns, Germs and Steel: A Short History of Everybody for the Last Thirteen Thousand Years* (Londra).

----- (2005) Collapse: How Societies Choose to Fail or Succed (New York).

DiCicco, J. M. ve Levy, J. S. (1999) 'Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program', *Journal of Conflict Resolution,* 43.

Diez, T. ve Steans, J. (2005) 'A Useful Dialogue? Habermas and International Relations', *Review of International Studies,* 31(1).

Dillon, M. (1999) 'The Sovereign and the Stranger', J. Edkins, N. Persram ve V. Pin-Fat (ed.), *Sovereignty and Subjectivity* (Boulder).

Dillon, M. ve Everard, J. (1992) 'Stat(e)ing Australia: Squid Jigging and the Masque of State', *Alternatives,* 17(3).

Dillon, M. ve Reid, J. (2000) 'Global Governance, Liberal Peace, and Complex Emergency', *Alternatives,* 25(1).

Dingwerth, K. (2007) *The New Transnationalism: Transnational Governance and Democratic Accountability* (Basingstoke).

Dobson, A. (1990) *Green Political Thought* (Londra).

----- (2003) *Citizenship and the Environment* (Oxford).

Doherty, B. ve de Geus, M. (1996) 'Introduction', B. Doherty ve M. De Geus (ed.), *Democracy and Green Political Thought* (Londra).

Domett, T. (2005) 'Soft Power in Global Politics? Diplomatic Partners as Transversal Actors', *Australian Journal of Political Science,* 40(2).

Donnelly, J. (1992) 'Twentieth Century Realism', T. Nardin ve D. Mapel (ed.), *Traditions of International Ethics* (Cambridge).

----- (1995) 'Realism and the Academic Study of International Relations', J. Farr, J. S. Dryzek ve S. T. Leonard (ed.), *Political Science in History: Research Programs and Political Traditions* (Cambridge).

----- (1998) 'Human Rights: A New Standard of Civilization', *International Affairs*, 74(1).

----- (2000) *Realism and International Relations* (Cambridge).

----- (2003) *Universal Human Rights in Theory and Practice* (2. bs. Cornell).

----- (2012) 'The Differentiation of International Societies: An Approach to Structural International Theory', *European Journal of International Relations*, 18(1).

Doran, P. (1993) 'The Earth Summit (UNCED): Ecology as Spectacle', *Paradigms*, 7(1).

----- (1995) 'Earth, Power, Knowledge: Towards a Critical Global Environmental Politics', J. MacMillan ve A. Linklater (ed.), *New Directions in International Relations* (Londra).

Doty, R. L. (1999) 'Racism, Desire, and the Politics of Immigration', *Millennium*, 28(3).

Douthwaite, R. (1992) *The Growth Illusion* (Dublin).

Doyle M. (1983) 'Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs', *Philosophy and Public Affairs*, 12.

----- (1986) 'Liberalism and World Politics', *American Political Science Review*, 80.

----- (1995) 'Liberalisin and World Politics Revisited', C. W. Kegley Jr (ed.), *Controversies in International Relations Theory* (New York).

----- (1997) *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism* (New York).

Dryzek, J. (1987) *Rational Ecology: Environment and Political Economy* (Oxford).

----- (1990) *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science* (Cambridge).

----- (1992) 'Ecology and Discursive Democracy: Beyond Liberal Capitalism and the Administrative State', *Capitalism, Nature, Socialism*, 3(2).

----- (1999) 'Transnational Democracy', *Journal of Political Philosophy*, 7(1).

----- (2006) *Deliberative Global Politics: Discourse and Democracy in a Divided World* (Cambridge).

Dryzek, J.; Downes, D., Hunold, C, Schlosberg, D. ve Hernes, H.-K. (2003) *Green States and Social Movements: Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway* (Oxford).

Dunne, T. (1998) *Inventing International Society: A History of the English School* (Basingstoke).

----- (2003) 'Society and Hierarchy in International Relations', *International Relations*, 17.

----- (2008) 'Good Citizen Europe', *International Affairs,* 84(1).

Dunne, T. ve Wheeler, N. J. (ed.) (1999) *Human Rights in Global Politics* (Cambridge).

Durkheim, E. (1993) *Ethics and the Sociology of Morals* (New York).

Eckersley, R. (1992) *Environmentalism and Political Theory: Towards an Ecocentric Approach* (Londra).

----- (2004) *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty* (Massachusetts).

Edelman, N. (1990) 'Global Prohibition Regimes: The Evolution of Norms in International Society', *International Organisation,* 44(4).

Edkins, J. (1999) *Poststructuralism and International Relations: Bringing the Political Back in* (Boulder).

----- (2000) 'Sovereign Power, Zones of Indistinction, and the Canip', *Alternatives,* 25(1).

----- (2002) 'Forget Trauma? Responses to September 11', *International Relations,* 16(2).

----- (2007) 'Poststructuralism', M. Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction* (Londra).

Edkins, J. ve Pin-Fat, V. (1999) 'The Subject of the Political', J. Edkins, N. Persram ve V. Pin-Fat (ed.), *Sovereignty and Subjectivity* (Boulder).

Ehrlich, P. (1968) *The Population Bomb* (New York).

Eichler, Maya (2011) *Militarizing Men: Gender, Conscription and War in Post-Soviet Russia* (Stanford).

Eisenstadt, S. N. (1963) *The Political Systems of Empires* (Londra).

Ekins, P. (1993) 'Making Development Sustainable', W. Sachs (ed.), *Global Ecology* (Londra).

Elias, N. (1994) *Reflections on a Life* (Cambridge).

----- (1998a) 'An Interview in Amsterdam', J. Goudsblom ve S. Mennell (ed.), *The Norbert Elias Reader* (Oxford).

----- (1998b) 'The Retreat of Sociologists into the Present', J. Goudsblom ve S. Mennell (ed.), *The Norbert Elias Reader* (Oxford).

----- (2000) *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic* (Oxford).

----- (2007) *Involvement and Detachment* (Dublin).

----- (2010a) *The Loneliness of the Dying and Humana Conditio* (Dublin).

----- (2010b) *The Symbol Theory* (Dublin).

Elman, M. F. (2000) 'Unpacking Democracy: Presidentialism, Parliamentarism, and Theories of Democratic Pease', *Security Studies* 9(4).

Elshtain, J. B. (1985) 'Reflections on War and Political Discourse: Realism, Just War, and Feminism in a Nuclear Age', *Political Theory,* 13.

----- (1987) *Women and War* (New York).

----- (1992) 'Sovereignty, Identity, Sacrifice', V. S. Peterson (ed.), *Gendered States: Feminist (Re)visions of International Relations Theory* (Boulder).

Emmanuel, A. (1972) *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade* (New York).

Emy, H. V. (1993) *Remaking Australia* (Melbourne).

Enloe, C. (1989) *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* (Londra).

----- (1994) *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War* (Berkeley).

----- (1997) 'Margins, Silences, and Bottom-Rungs: How to Overcome the Underestimation of Power in the Study of International Relation', S. Smith, K. Booth, M. Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge).

----- (2000) *Manoeuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives* (Berkeley).

Eschle, C. ve Maiguaschca, B. (ed.) (2005) *Critical Theories, World Politics, and the 'Anti-Globalization Movement'* (Londra).

----- (2010) *Nimmo's War, Emma's War: Making Feminist Sense of the War in Iraq* (Berkeley).

Escobar, A. (1995) *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* (Princeton).

Escudè, C. (1997) *Foreign Policy Theory in Menem's Argentina* (Gainesville).

Esteva, G. ve Prakash, M. S. (1997) 'From Global Thinking to Local Thinking', M. Rahnema (ed.), V. Bawtree ile birlikte, *The Post-Development Reader* (Londra), ilk olarak *Interculture*, 29(2) (1996)'da yayınlandı.

Evans, G. (2008) *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All* (Washington, DC).

Falk, R. (1999) *Predatory Globalization: A Critique* (Cambridge).

Ferguson, Y. H. ve Mansbach, R. W. (1996) *Polities: Authorities, Identities and Change* (South Carolina).

Fierke, K. M. (1998) *Changing Games, Changing Strategies: Critical Investigations in Security* (Manchester).

----- (2007) *Critical Approaches to International Security* (Cambridge).

Fine, R. (2007) *Cosmopolitanism* (Londra).

Finger, M. (1993) 'Politics of the UNCED Process', W. Sachs (ed.), *Global Ecology* (Londra).

Finnemore, M. (1996) 'Norms, Culture, and World Polities: Insights from Sociology's Institutionalism', *International Organization*, 50(2).

----- (2001) 'Exporting the English School?', *Review of International Studies*, 27(3).

Finnemore, M. ve Toope, S. J. (2001) 'Alternatives to "Legalization": Richer Views of Law and Polities', *International Organization,* 55(3).

Finnis, J. (1996) 'The Ethics of War and Peace in the Catholic Natural Law Tradition', T. Nardin (ed.), *The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives* (Princeton).

Finnis, J.; Boyle, J. M. ve Grisez, G. (1987) *Nuclear Deterrence, Morality and Realism* (Oxford).

Fischer, M. (1992) 'Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices', *International Organisation,* 46(2).

Forbes, I. ve Hoffman, M. (ed.) (1993) *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention* (Basingstoke).

Forde, S. (1992) 'Classical Realism', T. Nardin ve D. Mapel (ed.), *Traditions of International Ethics* (Cambridge).

Forsyth, M. (1979) 'Thomas Hobbes and the External Relations of States', *British Journal of International Studies,* 5.

----- (1981) *Unions of States: The Theory and Practice of Confederation* (New York).

Forsyth, M.; Keens-Soper; H. M. A. ve Savigear P. (ed.) (1970) *The Theory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Treitschke* (New York).

Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish* (Harmondsworth).

----- (1987) 'Nietzsche, Genealogy, History', M. T. Gibbons (ed.), *Interpreting Polities* (Londra).

----- (2003) *'Society Must be Defended': Lectures at the College de France, 1975-1976* (New York).

Frank, A. G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America* (New York).

Frank, A. G. ve Gills, B. K. (ed.) (2006), *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* (Londra).

Friedman, E. (1995) 'Women's Human Rights: The Emergence of a Movement', J. Peters ve A. Wolper (ed.), *Women's Rights / Human Rights: International Feminist Perspectives* (New York).

Friedman, G. (1981) *The Political Philosophy of the Frankfurt School* (New York).

Friedman, T. (2000) *The Lexus and the Olive Tree* (Londra).

Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man* (Londra).

----- (1998) 'Women and the Evolution of World Politics', *Foreign Affairs,* 77(5): 24-40.

----- (2002) 'History and September 11', K. Booth ve T. Dunne (ed.), *Worlds in Collision* (Londra).

----- (2012) 'The Failures of the Facebook Generation in the Arab Spring', *The Daily Beast* (21 May).

Gabriel, C. ve Macdonald, L. (1994) 'Women's Transnational Organizing in the Context of NAFTA: Forging Feminist Internationality', *Millennium,* 23(3).

Gaddis, J. (1992-3) 'International Relations Theory; and the End of the Cold War', *International Security,* 15, 5-53.

Gallie, W. B. (1978) *Philosophers of Peace and War* (Cambridge).

Gamble, A. (1981) *An Introduction to Modern Social and Political Thought* (Londra).

----- (1999) 'Marxism after Communism: Beyond Realism and Historicism', *Review of International Studies, 25.*

Gardner, R. N. (1990) 'The Comeback of Liberal Internationalism', *The Washington Quarterly,* 13(3).

Garnett, J. C. (1984) *Commonsense and the Theory of International Politics* (Londra).

Gatens, M. (1991) *Feminism and Philosophy* (Bloomington).

Gellner, E. (1974) *Legitimation of Belief* (Cambridge).

Gentry, C. ve Sjoberg, L. (2008) *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence in Global Politics* (Londra).

George, J. (1994) *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction* (Boulder).

George J. ve Campbell, D., (1990) 'Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations', *International Studies Quarterly,* 34(3).

Geras, N. (1999) 'The View from Everywhere', *Review of International Studies,* 25(1).

Geuss, R. (2008) *Philosophy and Real Politics* (Princeton).

Gibson, K., Law, L. ve McKay, D. (2001) 'Beyond Heroes and Victims: Filipina Contract Migrants, Economic Activism and Class Transformations', *International Feminist Journal of Politics,* 3(3).

Giddens, A. (1985) *The Nation-State and Violence* (Cambridge).

Gill, S. (ed.) (1993a) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (Cambridge).

----- (1993b) 'Gramsci and Global Politics: Towards a Post-Hegemonic Research Agenda', S. Gill, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (Cambridge).

----- (1995) 'Globalization, Market Civilisation and Disciplinary Neo-Liberalism', *Millennium,* 24(4).

----- (1996) 'Globalization, Democratization, and the Politics of Indifference', J. Mittelman (ed.), *Globalization: Critical Reflections* (Boulder).

----- (2003) *Power and Resistance in the New Global Order* (Londra).

----- (2012) *Global Crises and the Crisis of Global Leadership* (Cambridge).

Gilligan, C. (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (Cambridge).

Gills, B. K. ve Thompson, W. R. (ed.) (2006) *Globalization and Global History* (Abingdon).

Gilpin, R. (1981) *War and Change in World Politics* (Cambridge).

----- (1986) 'The Richness of the Tradition of Political Realism', R. O. Keohane (ed.), *Neo-Realism and Its Critics* (New York).

----- (1996) 'No One Loves a Political Realist', *Security Studies, 5.*

Glaser, C. L. (1997) 'The Security Dilemma Revisited', *World Politics,* 50.

Glaser, C. L. ve Kaufmann, C. (1998) 'What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure it?', *International Security,* 22.

Goetz, A.-M. (1991) 'Feminism and the Claim to Know: Contradictions in Feminist Approaches to Women in Development', R. Grant ve K. Newland (ed.), *Gender and International Relations* (Londra).

Goldstein, J. (2001) *Warand Gender* (Cambridge).

Goldthorpe, J. (1991) 'The Uses of History in Sociology: Reflections on Some Recent Tendencies', *British Journal of Sociology,* 42(2).

Gong, G. (1984) *The Standard of Civilisation in International Society* (Oxford).

Goodin, R. (1992) *Green Political Theory* (Cambridge).

Gouldner, A. (1980) *The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory* (New York).

Graham, G. (2008) *Ethics and International Relations,* 2. bs. (Malden).

Grant, R. ve Newland, K. (ed.) (1991) *Gender and International Relations* (Londra).

Gray, J. G. (1959) *The Warriors* (New York).

----- (2004) *Al Qaeda and What it Means To Be Modern* (Londra).

Gray, M. M.; Kittleson, M. C. ve Sandholtz, W. (2006) 'Women and Globalization: A Study of 180 Countries, 1975-2000', *International Organization,* 60(2).

Grieco, J. M. (1988) 'Anarchy and the Limits of Cooperation', *International Organization,* 42(3).

----- (1997) 'Realist International Theory and the Study of World Politics', M. W. Doyle ve G. J. Ikenberry (ed.), *New Thinking in International Relations Theory* (Boulder).

Gulick, E. V. (1967) *Europe's Classical Balance of Power: A Case History of the Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft* (New York).

Guzzini, S. (1998) *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold* (Londra).

Haacke, J. (2005) 'The Frankfurt School and International Relations: On the Centrality of Recognition', *Review of International Studies,* 31(1).

Haas, P. (1989) 'Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control', *International Organization,* 43(3).

----- (1990) *Saving the Mediterranean: The Politics of International Environmental Cooperation* (New York).

----- (1992) 'Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination', *International Organization,* 46(1).

----- (2000) 'Social Constructivism and the Evolution of Multilateral Environmental Governance', A. Prakash ve J. Hart (ed.), *Globalization and Governance* (Londra).

Haas, P. M.; Keohane, R. O. ve Levy, M. A. (1993) *Institutions for the Earth: Sources of Effective Environmental Protection* (Massachusetts).

Habermas, J. (1979) *Communication and the Evolution of Society* (Boston).

----- (1984a) *Communication and the Evolution of Society* (Londra).

----- (1984b) *The Theory of Communicative Action, 1: Reason and the Rationalization of Society* (Cambridge).

----- (1987) *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures* (Cambridge).

----- (1990) *Moral Consciousness and Communicative Action* (Cambridge).

----- (1993) *Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics* (Cambridge).

----- (1994) *The Past as Future* (Cambridge).

----- (1997) 'Kant's Idea of Perpetual Peace, with the Benefit of Two Hundred Years Hindsight', J. Bohman ve M. Lutz-Bachmann (ed.), *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal* (Londra).

----- (1998) *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory* (Cambridge).

----- (1999) 'Bestiality and Humanity: A War on the Border between Legality and Morality', *Constellations,* 6(3).

----- (2003a) 'Interpreting the Fail of a Monument', *Constellations,* 10(3).

----- (2003b) 'Fundamentalism and Terror - A Dialogue with Jürgen Habermas', Giovann Borradori (ed.), *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida* (Chicago).

----- (2006) *The Divided West* (Cambridge).

Habermas, J. ve Derrida, J. (2003) 'February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe', *Constellations,* 10(3).

Hahn, R. W. ve Richards, K. R. (1989) 'The Internationalisation of Environmental Regulation', *Harvard International Law Journal,* 30(2).

Hajer, M. (1995) *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernisation and the Policy Process* (Oxford).

Hall, I. (2006) *The International Political Thought of Martin Wight* (Basingstoke).

Hall, P. A. ve Taylor, R. C. R. (1996) 'Political Science and the Three New Institutionalisms', *Political Studies,* 44(5).

Hall, R. B. (1999) *National Collective Identity. Social Constructs and International Systems* (New York).

Hall, R. B. ve Kratochwil, F. (1993) 'Medieval Tales: Neorealist "Science" and the Abuse of History', *International Organisation,* 47(3).

Halliday, F. (1983) *The Making of the Second Cold War* (Londra).

----- (1988a) 'Three Concepts of Internationalism', *International Affairs,* 64.

----- (1988b) 'Hidden from International Relations: Women and the International Arena', *Millennium,* 17(3).

----- (1990) 'The Pertinence of International Relations', *Political Studies,* 38(1).

----- (1994) *Rethinking International Relations* (Londra).

----- (1999) *Revolution and World Politics: The Rise and Fall of the Fifth Great Power* (Basingstoke).

Hallie, P. (1994) *Les Innocent Blood Be Shed: The Story of the Fifth Great Power* (Basingstoke).

Hanochi, S. (2003) 'Constitutionalism in a Modern Patriarchal State: Japan, the Sex Sector and Social Reproduction', I. Bakker ve S. Gill (ed.), *Power, Production and Social Reproduction* (Basingstoke).

Hansenclever, A.; Mayer, P. ve Rittberger, V. (1996) 'Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes', *Mershon International Studies Review,* 40(2).

Hardin, G. (1968) 'The Tragedy of the Commons', *Science,* 162.

----- (1974) 'The Ethics of a Lifeboat', *BioScience,* 24(10).

Harding, S. (1986) *The Science Question in Feminism* (Ithaca).

----- (1987) *Feminism and Methodology* (Bloomington).

Harrison, N. (2006) 'From Economics to Ecology: Toward New Theory for International Environmental Politics', E. Laferriére, P. Stoett (ed.), *International Ecopolitical Theory: Critical Approaches* (Vancouver).

Harvey, D. (2003) *The New Imperialism* (Oxford).

Hashmi, S. H. (ed.) (2002) *Islamic Political Ethics: Civil Society, Pluralism, and Conflict* (Princeton).

Haslam, J. (2002) *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations since Machiavelli* (New Haven).

Hay, C. (1999) 'Marxism and the State', A. Gamble vd. (ed.), *Marxism and Social Science* (Londra).

Hayward, T. (1995) *Ecological Thought: An Introduction* (Cambridge).

----- (1998) *Political Theory and Ecological Values* (Cambridge).

Heilbroner, R. (1974) *An Inquiry into the Human Prospect* (New York).

Heins, V. (2008) *Non Governmental Organizations in International Society: Struggles over Recognition* (Basingstoke).

Held, D. (ed.) (1993) *Prospects for Democracy: North, South, East, West* (Cambridge).

----- (1995) *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Democracy* (Cambridge).

Held, D. ve McGrew, A. (ed.) (2000), *The Global Transformations Reader* (Cambridge).

Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D. ve Perraton, J. (1999) *Global Transformations* (Cambridge).

Helleiner, E. (1996) 'International Political Economy and the Greens', *New Political Economy,* 1(1).

----- (2000) 'New Voices in the Globalization Debate: Green Perspectives on the World Economy', R. Stubbs ve G. Underhill (ed.), *Political Economy and the Changing Global Order,* 2. bs. (Oxford).

Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1992-93) 'Saving Failed States', *Foreign Policy,* 89.

Hempel, L. (1996) *Environmental Governance: The Global Challenge* (Washington).

Herring, E. ve Robinson, P. (ed.) (2003) 'Forum on Chomsky', *Review of International Studies,* 29(4).

Herz, J. H. (1976) *The Nation-State and the Crisis of World Politics: Essays on International Politics in the Twentieth Century* (New York).

Hildyard, N. (1993) 'Foxes in Charge of the Chickens', W. Sachs (ed.), *Global Ecology* (Londra).

Hill, C. J. (1999) 'Where are we Going? International Relations, the Voice from Below', *Review of International Studies,* 25(1).

----- (2003) *The Changing Politics of Foreign Policy* (Basingstoke).

Hintze, O. (1975) *The Historical Essays of Otto Hintze* (Felix Gilbert tarafından yayına hazırlandı ve bir de giriş yazıldı) (Oxford).

Hirst, P. ve Thompson, G. (1996) *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance* (Cambridge).

Hobden, S. (1998) *International Relations and Historical Sociology: Breaking Down Boundaries* (Londra).

Hobden, S. ve Hobson, J. M. (ed.) (2002) *Historical Sociology and International Relations* (Cambridge).

Hobsbawm, E. (2000) *The New Century* (Londra).

----- (2002) *The Observer,* 22 September, http://www.observer.co.uk/comment/story/0,6903,796531,00. html

----- (2007) *Globalisation, Democracy and Terrorism* (Little, Brown).

Hobson, C. (2008) 'Democracy as Civilization', *Global Society,* 22(1).

Hobson, J. (2004) *The Eastern Origins of Western Civilisation* (Cambridge).

----- (2012) *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory 1760-2010* (Cambridge).

Hoffman, M. (1987) 'Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate', *Millennium,* 16(2).

----- (1991) 'Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory', *Millennium,* 20(2).

----- (1992) 'Third-Party Mediation and Conflict-Resolution in the Post-Cold War World', J. Baylis ve N. Rengger (ed.), *Dilemmas of World Politics* (Oxford).

----- (1993) 'Agency, Identity and Intervention', I. Forbes ve M. Hoffman (ed.), *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention* (Londra).

Hoffmann, S. (1990) 'International Society', J. D. B. Miller ve R. J. Vincent (ed.), *Order and Violence: Hedley Bull and International Relations* (Oxford).

----- (1995) 'The Crisis of Liberal Internationalism', *Foreign Policy,* 98.

Hoffmann, M. J. (2011) *Climate Governance at the Crossroads: Experimenting with a Global Response after Kyoto* (Oxford).

Holland, B. (2010) 'Sovereignty as Dominium? Reconstructing the Constructivist Roman Law Thesis', *International Studies Quarterly,* 54(2).

Hollis, M. ve Smith S. (1990) *Explaining and Understanding International Relations* (Oxford).

Holmes, S. (2007) *The Matador's Cape: America's Reckless Response to Terror* (Cambridge).

Holsti, K. (1985) *The Diyiding Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory* (Boston).

Holzgrefe, J. L. ve Keohane, R. O. (ed.) (2003) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas* (Cambridge).

Homer-Dixon, T. (1993) 'Physical Dimensions of Global Change', N. Choucri (ed.), *Global Accord: Environmental Challenges and International Responses* (Cambridge).

----- (1999) *Environment, Scarcity and Violence* (Princeton).

Hooper, C. (2000) *Manly States: Masculinities, International Relations, and Gender Politics* (New York).

Hopf, T. (1998) 'The Promise of Constructivism in International Relations Theory', *International Security,* 23(1).

Horkheimer, M. (1972) *Critical Theory* (New York).

Horkheimer, M. ve Adorno, T. (1972) *Dialectic of Enlightenment* (New York).

Hoskyns, C. (1996) *Integrating Gender: Women, Law and Politics in the European Union* (Londra).

Hoskyns, C. ve Rai, S. (2007) 'Recasting the Global Political Economy: Counting Women's Unpaid Work', *New Political Economy,* 12(3).

Hovden, E. (1999) 'As If Nature Doesn't Matter: Ecology, Regime Theory and International Relations', *Environmental Politics,* 8(2).

----- (2006) 'Ecology and Critical Theories: A Problematic Synthesis', E. Laferriére, P. Stoett (ed.), *International Ecopolitical Theory: Critical Approaches* (Vancouver).

Howard, M. (1978) *War and the Liberal Conscience* (Oxford).

Hui, V. T.-B. (2005) *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe* (Cambridge).

Humphreys, D.; Paterson, M. ve Pettiford, L. (ed.) (2003) 'Global Environmental Governance for the 21st Century', *Global Environmental Politics,* Özel Sayı, 3(2).

Hunt, K. (2002) 'The Strategic Cooptation of Women's Rights: Discourse in the "War on...Afhganistan and Iraq"', *International Feminist Journal of Politics,* 4(1).

Hunt, L. (2007) *Inventing Human Rights: A History* (Norton).

Huntington, S. (1993) 'The Clash of Civilisations', *Foreign Affairs,* 72.

----- (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York).

Hurd, I. (2005) 'The Strategic Use of Liberal Internationalism: Libya and Sanctions, 1992-2003', *International Organization,* 59.

----- (2007) *After Anarchy: Legitimacy and Power in the United Nations Security Council* (Princeton).

Hurrell, A. (1993) 'International Society and the Study of International Regimes: A Reflective Approach', V. Rittberger (ed.), *Regime Theory and International Relations,* (Oxford).

Hurrell, A. (1994) 'A Crisis of Ecological Viability - Global Environmental Change and the Nation-State', *Political Studies,* Özel Sayı, 42.

----- (2002) 'There are no Rules (George W. Bush): International Order after September 11', *International Relations,* 16.

----- (2006a) 'The State', A. Dobson ve R. Eckersley (ed.), *Political Theory and the Ecological Challenge* (Cambridge).

----- (2006b) 'Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers', *International Affairs,* 82(1).

----- (2007) *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society* (Oxford).

Hurrell, A. ve Kingsbury, B. (1992) *The International Politics of the Environment* (Oxford).

Hutchings, K. (1999) *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era* (Londra).

----- (2000) 'Towards a Feminist International Ethics', *Review of International Studies,* Özel Sayı, 26.

----- (2004) 'From Morality to Politics and Back Again: Feminist International Ethics and the Civil Society Argument', *Alternatives*, 24.

----- (2010) *Global Ethics: An Introduction* (Cambridge).

Ikenberry, J. G. (2000) *After Victory* (Princeton).

IUCN (1980) *World Conservation Strategy* (Gland).

Jackson, R. (1990) *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World* (Cambridge).

----- (2000) *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States* (Oxford).

----- (2008) 'From Colonialism to Theology: Encounters with Martin Wight's International Thought', *International Affairs*, 84(2).

Jackson, T. (2009) *Prosperity without Growth: Economic for a Finite Planet* (Londra).

Jacoby, T. (1999) 'Feminism, Nationalism and Difference: Reflections on the Palestinian Women's Movement', *Women's Studies International Forum*, 22(5).

Jahn, B. (ed.) (2006) *Classical Theory in International Relations* (Cambridge).

Jaquette, J. (1984) 'Power as Ideology: A Feminist Analysis', J. H. Stiehm (ed.), *Women's Views of the Political World of Men* (Dobbs Ferry).

Jarvis, D. S. (2000) *International Relations and the Challenge of Postmodernism: Defending the Discipline* (Columbia, South Carolina).

Jay, M. (1973) *The Dialectical Imagination* (Boston).

Jeffery, L. A. (2002) *Sex and Borders: Gender, National Identity and Prostitution Policy in Thailand* (Basingstoke).

Jeffery, R. (2006) *Hugo Grotius in International Thought* (Basingstoke).

Jepperson, R.; Wendt, A. ve Katzenstein, P. J. (1996) 'Norms, Identity, and Culture in National Security', Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York).

Jervis, R. (1978) 'Cooperation Under the Security Dilemma', *World Politics*, 30.

----- (1998) 'Realism in the Study of World Politics', *International Organization*, 52.

----- (2011) 'Force in Our Times', *International Relations*, 25(4).

Johnson, C. (2002) *Blowback*, 2. bs. (Londra).

Johnson, L. M. (1993) *Thucydides, Hobbes, and the Interpretation of Realism* (DeKalb).

Johnson, S. ve Kwak, J. (2010) *13 Bankers* (New York).

Johnston, A. I. (1995) *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton).

Jones, B. G. (2008) '"Tell No Lies, Claim No Easy Victories" Possibilities and Contradictions of Emancipatory Struggles in the Current Neocolonial Condition', A. Ayers (ed.), *Gramsci, Political Economy and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors* (Basingstoke).

Jones, C. (1999) *Global Justice: Defending Cosmopolitanism* (Oxford).

Jones, D. (1999) *Cosmopolitan Mediation? Conflict Resolution and the Oslo Accords* (Manchester).

----- (2001) 'Creating Cosmopolitan Power: International Mediation as Communicative Action', R. Wyn Jones (ed.), *Critical Theory and World Politics* (Boulder).

Jones, R. E. (1981) 'The English School of International Relations: A Case for Closure', *Review of International Studies,* 7(1).

Jørgensen, K. E. (2010) *International Relations Theory: A New Introduction* (New York).

Joseph, J. (2002) *Hegemony: A Realist Analysis* (Londra).

----- (2006) *Marxism and Social Theory* (Londra).

Kabeer, N. (1994) *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought* (Londra).

Kahler, M. (1997) 'Inventing International Relations: International Relations Theory After 1945', M. W. Doyle ve G. J. Ikenberry (ed.), *New Thinking in International Relations Theory* (Boulder).

Kant, I. (1991) *Political Writings,* H. Reiss (ed.), çev. H. B. Nisbet (Cambridge).

----- (1999) *Metaphysical Elements of Justice,* J. Ladd (ed.), 2. bs. (Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge).

Kaplan, R. (1994) 'The Corning Anarchy', *Atlantic Monthly,* February.

Kapoor, I. (2004) 'Deliberative Democracy and the WTO', *Review of International Political Economy,* 11(3).

Kapstein, E. ve Mastanduno, M. (ed.) (1999) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War* (New York).

Kardam, N. (1991) *Bringing Women in: Women's Issues in International Development Programs* (Boulder).

----- (2004) 'The Emerging Global Gender Equality Regime from Neoliberal and Constructivist Perspectives in International Relations', *International Feminist Journal of Politics,* 6(1).

Kassiola, J. J. (2003) 'Afterword: The Surprising Value of Despair and the Aftermath of September 11th', J. J. Kassiola (ed.), *Explorations in Environmental Political Theory* (Armonk).

Katzenstein, P. J. (1996) *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan* (Ithaca).

----- (1999) *Tamed Power: Germany in Europe* (Ithaca).

----- (ed) (2010) *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives* (Abingdon).

----- (2012a) *Sinicization and the Rise of China* (Abingdon).

----- (2012b) Anglo-America and Its Discontents (Abingdon).

Katzenstein, P. J. ve Okawara, N. (2001/2) 'Japan, Asian-Pacific Security, and the Case for Analytical Eclecticism', *International Security,* 26(3).

Kaufman, S. J. (1997) 'The Fragmentation and Consolidation of International Systems', *International Organization*, 51.

Kaufman, S.; Little, R. ve Wolhworth, W. C. (ed.) (2007) *The Balance of Power in World History* (Basingstoke).

Kaufman-Osborn, T. (2005) 'Gender Trouble at Abu-Ghraib', *Politics and Gender*, 1(4).

Keal, P. (2003) *European Conquest and the Rights of Indigenous Peoples: The Moral Backwardness of International Society* (Cambridge).

Keck, M. ve Sikkink, K. (1998) *Activist Beyond Borders* (Ithaca).

Keegan, J. (1993) *A History of Warfare* (New York).

Keeley, L. H. (1996) *War before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage* (Oxford).

Keene, E. (2002) *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics* (Cambridge).

----- (2005) *International Political Thought: A Historical Introduction* (Cambridge).

Kelly, D. (2003) 'Karl Marx and Historical Sociology', G. Delanty ve E. Isin (ed.), *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Kelsay, J. (2007) *Arguing the Just War in Islam* (Cambridge, MA).

Kennan, G. F. (1954) *Realities of American Foreign Policy* (Princeton).

----- (1985/6) 'Morality and Foreign Policy', *Foreign Affairs*, 63.

Keohane, R. O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton).

----- (1986) 'Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond', R. O. Keohane (ed.), *Neo-Realism and Its Critics* (New York).

----- (1988) 'International Institutions: Two Approaches', *International Studies Quarterly*, 32(4).

----- (1989a) *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory* (Boulder).

Keohane, R. O. (1989b) 'International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint', *Millennium*, 18(2).

----- (2012) 'Twenty Years of Institutional Liberalism', *International Relations*, 26(2).

Keohane, R. O. ve Nye, J. (ed.) (1972) *Transnationalism and World Politics* (Massachusetts).

----- (1977) *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (Boston).

Khalid, M. (2011) 'Gender, Orientalism and the Representation of the "Other" in the War on Terror', *Global Change, Peace and Security*, 23(1).

Kier, E. (1997) *Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars* (Princeton).

Kinsella, H. M. (2005) 'Securing the Civilian: Sex and Gender in the Laws of War', M. Barnett ve R. Duvall (ed.), *Power in Global Governance* (Cambridge).

Kiser, E. ve Hechter, M. (1991) 'The Role of General Theory in Comparative-Historical Sociology', *American Journal of Sociology*, 97(1).

----- (1998) 'The Debate on Historical Sociology: Rational Choice Theory and its Critics', *American Journal of Sociology*, 104(3).

Kissinger, H. A. (1957) A *World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-22* (Boston).

----- (1977) *American Foreign Policy* (New York).

Klare, M. (2001) *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict* (New York).

Klein, B. (1994) *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence* (Cambridge).

Klotz, A. (1995) *Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid* (Ithaca).

Knei-Paz, B. (1978) *The Social and Political Thought of Leon Trotsky* (Oxford).

Kolko, G. (2006) *After-Socialism: Reconstructing Critical Social Thought* (Abingdon).

Koontz, T. J. (1996) 'Christian Nonviolence: An Interpretation', T. Nardin (ed.), *The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives* (Princeton).

----- (1997) 'Noncombatant Immunity in Michael Walzer's and Unjust Wars', *Ethics & International Affairs*, 11(1).

Korac, M. (1998) 'Ethnic Nationalism, War and the Patterns of Social, Political and Sexual Violence against Women: The Case of Post-Yugoslav Countries', *Identities*, 5(2).

Koskenniemi, M. (2001) *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fail of International Law 1870-1960* (Cambridge).

----- (2007) 'The Fate of Public International Law: between Technique and Politics', *Modern Law Review*, 70(1).

Koslowski, R. ve Kratochwil, F. (1995) 'Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System', R. N. Lebow ve T. Risse-Kappen (ed.), *International Relations Theory after the Cold War* (New York).

Kothari, A. (1992) 'The Politics of the Biodiversity Convention', *Economic and Political Weekly*, 27.

Krasner, S. (1983) 'Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables', S. D. Krasner (ed.), *International Regimes* (Ithaca).

Krasner, S. (1999) *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (Princeton).

Kratochwil, F. (1988/9) 'Regimes, Interpretation and the "Science" of Politics: A Reappraisal', *Millennium*, 17(2).

----- (1993) 'The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik Without Politics', *Review of International Studies*, 19(1).

----- (2000) 'Constructing a New Orthodoxy? Wendt's "Social Theory of International Politics and the Constructivionist Challenge"', *Millennium: Journal of International Studies*, 29(1).

Kratochwil, F. ve Ruggie, J. G. (1986) 'International Organization: A State of the Art on an Art of the State?', *International Organization*, 40(4).

Krieken, R. van (1998) *Norbert Elias* (Londra).

Krippendorf, E. (1982) *International Relations as a Social Science* (Brighton).

Krook, M.-L. ve True, J. (2012) 'Rethinking the Life Cycles of International Norms: The United Nations and the Global Promotion of Gender Equality', *European Journal of International Relations*, 18(12): 103-27.

Kubalkova, V. ve Cruickshank, A. (1980) *Marxism-Leninism and the Theory of International Relations* (Londra).

Kuehls, T. (1996) *Beyond Sovereign Territory: The Space of Ecopolitics* (Minneapolis).

Kuper, A. (2005) *Global Responsibilities: Who Must Deliver on Human Rights?* (Londra).

Kurki, M. (2008) *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis* (Cambridge).

Kütting, G. ve Lipschutz, R. (ed.) (2009) *Environmental Governance: Power and Knowledge in a Local-Global World* (Londra).

Labs, E. J. (1997) 'Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims', *Security Studies*, 6.

Lacher, H. (2006) *Beyond Globalization: Capitalism, Territoriality and the International Relations of Modernity* (Abingdon).

Laferrière, E. (1996) 'Emancipating International Relations Theory: An Ecological Perspective', *Millennium*, 25(1).

Laferrière, E. ve Stoett, P. (1999) *Ecological Thought and International Relations Theory* (Londra).

----- (2006) *International Ecopolitical Theory: Critical Approaches* (Vancouver).

Laffey, M. ve Weldes, J. (1997) 'Beyond Belief: Ideas and Symbolic Technologies in the Study of International Relations', *European Journal of International Relations*, 3(2).

Latham, A. A. (2012) *Theorising Medieval Geopolitics: War and World Order in the Age of the Crusades* (Abingdon).

Lawson, G. (2007) 'Historical Sociology in International Relations: Open Society, Research Programme and Vocation', *International Politics*, 44(4).

Layne, C. (1993) 'The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Arise', *International Security*, 17.

Lebow, R. N. (2003) *The Tragic Vision of Politics: Ethics, Interests and Orders* (Cambridge).

----- (2010) 'The Past and Future of War', *International Relations*, 24(3).

Lee, K. (1993) 'To De-Industrialize - Is it so Irrational?', A. Dobson ve P. Lucardie (ed.), *The Politics of Nature: Explorations in Green Political Theory* (Londra).

Lenin, V. (1964) *Collected Works*, 20 (Moskova).

----- (1968) *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (Moskova).

Levinas, E. (1969) *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority* (Pittsburgh).

Levy, J. S. (1989) 'The Causes of War: A Review of Theories and Evidence', P. E. Tetlock (ed.), *Behaviour, Society and Nuclear War* (New York).

Leysens, A. (2008) The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru? (Basingstoke).

Ling, L. H. (2001) *Post-colonial IR: Conquest and Desire between Asia and the West* (Londra).

Linklater, A. (1990a) *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, 2. bs. (Londra).

----- (1990b) *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations* (Londra).

----- (1992a) 'The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical Theoretical Point of View', *Millennium*, 21(1).

----- (1992b) 'What is a Good International Citizen?', P. Keal (ed.), *Ethics and Foreign Policy* (Canberra).

----- (1993) 'Liberal Democracy, Constitutionalism and the New World Order', R. Leaver ve J. L. Richardson (ed.), *Charting the Post-Cold War Order* (Colorado).

----- (1997) 'The Achievements of Critical Theory', S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge).

----- (1998) *The Transformation of Political Community; Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era* (Cambridge).

----- (1999) 'Transforming Political Community: A Response to the Critics', *Review of International Studies*, 25(1).

----- (2001) 'Citizenship, Humanity and Cosmopolitan Harm Conventions', *International Political Science Review*, 22(3).

----- (2002a) 'The Problem of Harm in World Politics: Implications for the Sociology of States-Systems', *International Affairs*, 78(8).

----- (2002b) 'Unnecessary Suffering', K. Booth ve T. Dunne (ed.), *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (Londra).

----- (2007a) *Critical Theory and World Politics: Citizenship, Sovereignty and Humanity* (Londra).

----- (2007b) 'Torture and Civilisation', *International Relations*, 21(1).

----- (2011a) 'Process Sociology and International Relations', N. Gabriel, S. Mennell (ed.), *Norbert Elias and Figurational Research: Processual Thinking in Sociology, Sociological Review Monographs* (Oxford).

----- (2011b) *The Problem of Harm in World Politics: Theoretical Investigations* (Cambridge).

----- (2011c) 'Prudence and Principle in International Society Politics: Replections on Vincent's Perspective on Human Rights', *International Affairs*, 87(5).

Linklater, A. ve Mennell, S. (2010) 'Retrospective: Norbert Elias, The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations', *History and Theory*, 49(3).

Linklater, A. ve Suganami, H. (2006) *The English School of International Relations: A Contemporary Assessment* (Cambridge).

Lipschutz, R. D. (1997) 'From Place to Planet: Local Knowledge and Global Environmental Governance', *Global Governance*, 3(1).

Lisle, D. (2000) 'Consuming Danger: Reimagining the War/Tourism Divide', *Alternatives*, 25(1).

Litfin, K. (ed.) (1998) *The Greening of Sovereignty in World Politics* (Cambridge, MA).

Little, R. (2000) 'The English School's Contribution to the Study of International Relations', *European Journal of International Relations*, 6.

Locher, B. ve Prugl, E. (2001) 'Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground?', *International Studies Quarterly*, 45(1).

Lohmann, L. (2006) 'Carbon Trading: a Critical Conversation on Climate Change, Privatization and Power', *Development Dialoque* 48.

Loh, J. ve Wackernagel, W. (ed.) (2004) *The Living Planet Report 2004* (Gland).

Long, D. ve Wilson, P. (ed.) (1995) *Thinkers of the Twenty Years' Crisis* (Oxford).

Low, N. ve Gleeson, B. (1998) *Justice, Nature and Society* (Londra).

Luke, T. L. (1997) *Ecocritique: Contesting the Politics of Nature, Economy, and Culture* (Minneapolis).

----- (2009) 'Situating Knowledges, Spatializing Communities, Sizing Contradictions: the Politics of Globality, Locality and Green Statism', Kütting ve Lipschutz (ed.), *Environmental Governance: Power and Knowledge in a Local-Global World* (Abingdon).

Lukes, S. (1985) *Marxism and Morality* (Oxford).

Lynch, C. (1999) *Beyond Appeasement: Reinterpreting Interwar Peace Movements in World Politics* (Ithaca).

Lynch, M. (1999) *State Interests and Public Spheres: The International Politics of Jordanian Identity* (New York).

----- (2000) 'The Dialogue of Civilisations and International Public Spheres', *Millennium*, 29(2).

Lynn-Jones, S. M. (1995) 'Offense-Defense Theory and Its Critics', *Security Studies*, 4.

Lynn-Jones, S. M. ve Miller, S. E. (1995) 'Preface', M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones ve S. E. Miller (ed.), *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security* (Cambridge).

Lyotard, J.-E. (1984) *The PostModern Condition: A Report on Knowledge* (Manchester).

----- (1993) 'The Other's Rights', S. Shute ve S. Hurley (ed.), *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures* (New York).

MacBride, K. ve Wibben, A. T. R. (2012) 'The Gendering of Counterinsurgency in Afghanistan', *Humanity*, 3(2).

Machiavelli, N. (1970) *The Discourses* (Harmondsworth).

----- (1985) *The Prince* (Chicago).

MacKenzie, M. (2012) *Female Soldiers in Sierre Leone: Sex, Security and Postconflict Development* (New York).

Mackie, V. (2001) 'The Language of Globalization, Transnationality, and Feminism', *International Feminist Journal of Politics*, 3(2).

Mackinder, H. J. (1919) *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction* (New York).

Maclean, J. (1981) 'Marxist Epistemology, Explanations of "Change" and the Study of International Relations', B. Buzan ve R. B. Jones (ed.), *Change in the Study of International Relations: The Evaded Dimension* (Londra).

MacMillan, J. (1995) 'A Kantian Protest Against the Peculiar Discourse of Inter-Liberal State Peace', *Millennium*, 24(4).

----- (1998) *On Liberal Peace: Democracy, War and International Order* (Londra).

MacPherson, C. B. (1973) *Democratic Theory* (Oxford).

----- C. B. (1977) *The Life and Times of Liberal Democracy* (Oxford).

Magnusson, W. (1996) *The Search for Political Space: Globalization, Social Movements and the Urban Political Experience* (Toronto).

Maiguaschca, B. (2003) 'Introduction: Governance and Resistance in World Politics', *Review of International Studies, 29.*

Malcolm, N. (2002) 'Hobbes's Theory of International Relations', N. Malcolm, *Aspects of Hobbes* (Oxford).

Mandalios, J. (2003) 'Civilizational Complexes and Processes: Elias, Nelson and Eisenstadt', G. Delanty ve E. Isin (ed.) *Handbook of Historical Sociology* (Londra).

Mandle, J. (2006) *Global Justice* (Cambridge).

Mann, M. (1984) *The Sources of Social Power, c. 1: A History of Power from the Beginning to 1760AD* (Cambridge).

----- (1993) *The Sources of Social Power, c. 2: The Rise of Classes and Nation States, 1760-1914* (Cambridge).

----- (1994) 'In Praise of Macro-Sociology: Reply to Goldthorpe', *British Journal of Sociology,* 45(1).

Manning, P. (2003) *Navigating World History: Historians Create Global Past* (Basingstoke).

Mantle, D. (1999) *Critical Green Political Theory and International Relations Theory: Compatibility or Conflict,* Doktora Tezi, Keele University.

Maoz, Z. ve Russett, B. (1993) 'Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986', *American Political Science Review,* 87(3).

Marchand, M. ve Runyan, A. S. (ed.) (2000) *Gender and Global Restructuring: Sites, Sightings and Resistances* (New York).

Martin, R. ve Reidy, D. A. (ed.) (2006) *Rawls's Law of Peoples: A Realistic Utopia?* (Malden).

Marx, K. (1966) *The Poverty of Philosophy* (Moskova).

----- (1973) *Grundrisse* (Harmondsworth).

----- (1977a) 'Capital', 1, D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

----- (1977b) 'Theses on Feuerbach', D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

----- (1977c) 'Towards A Critique of Hegel's Philosophy of Right: Introduction', D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

----- (1977d) 'Economic and Philosophical Manuscripts', D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

----- (1977e) 'The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte', D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

Marx, K. ve Engels, F. (1971) *Ireland and the Irish Question* (Londra).

----- (1977) 'The Communist Manifesto', D. McLellan (ed.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford).

Mason, P. (2010) *Meltdown: The End of the Age of Greed* (Londra).

Mastanduno, M. (1991) 'Do Relative Gains Matter? America's Response to Japanese Industrial Policy', *International Security,* 16.

----- (1997) 'Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and US Grand Strategy after the Cold War', *International Security,* 21.

Mattingly, G. (1956) *Renaissance Diplomacy* (Boston).

May, L. (2004) *Crimes against Humanity: A Normative Account* (Cambridge).

Mayall, J. (ed.) (1996) *The New Interventionism 1991-1994: United Nations Experience in Cambodia, Former Yugoslavia and Somalia* (Cambridge).

----- (2000) *World Politics: Progress and its Limits* (Cambridge).

Mazlish, B. (1989) *The New Science: The Breakdown of Connections and the Birth of Sociology* (Oxford).

----- (2006) *The New Global History* (Abingdon).

Mazlish, B. ve Irigye, A. (ed.) (2005) *The Global History Reader* (Londra).

McClure, K. (1992) 'The Issue of Foundations: Scientized Politics, Politicized Science and Feminist Critical Practice', J. W. Scott ve J. Butler (ed.), *Feminists Theorize the Political* (New York).

McCracken, A. (2011) 'Beauty and the Quinceanera: Reproductive, Productive and Virtual Dimensions of the Global Political Economy of Beauty', J. Ann Tickner, L. Sjoberg (ed.), *Feminism and International Relations* (New York).

McGlen, N. E. ve Sarkees, M. R. (ed.) (1993) *Women in Foreign Policy: The Insiders* (New York).

McIntire, C. T. (ed.) (1979) *Herbert Butterfield: Writings on Christianity and History* (New York).

McMahan, J. (2009) *Killing in War* (Oxford).

McNeill, J. R. ve McNeill, W. H. (2003) *The Human Web: A Bird Eye's View of World History* (New York).

McNeill, W. H. (1979) *A World History* (Oxford).

----- (1986) *Mythistory and Other Essays* (Londra).

----- (1995) 'The Changing Shape of World History', *History and Theory,* 34(2).

Mead, W. R. (2012) 'The Once and Future Liberalism', *The American Interest*, 24 (January).

Meadowcroft, J. (2006) 'Greening the State', *Politics and Ethics Review,* 2(2).

Meadows, D. ve Randers, J. (1992) *Beyond the Limits* (Londra).

Meadows, D.; Randers, J. ve Behrens, W. (1972) *The Limits to Growth* (Londra).

Mearsheimer, J. (1990) '"Back to the Future": Instability in Europe After the Cold War', *International Security,* 15(1).

----- (1994/5) 'The False Promise of International Institutions', *International Security,* 19.

----- (1995) 'A Realist Reply', *International Security,* 20.

----- (2001) *The Tragedy of Great Power Politics* (New York).

Mearsheimer, J. ve Walt, S. M. (2002) *Can Saddam Be Contained? History Says Yes,* Belfer Centre for Science and International Affairs, Harvard University (Massachusetts).

Mennell, S. (1990) 'The Globalization of Human Society as a Very Long-Term Social Process: Elias's Theory', *Theory, Culture and Society,* 7(3).

----- (1994) 'The Formation of We-Images: A Process Theory', C. Calhoun (ed.), *Social Theory and the Politics of Identity* (Oxford).

----- (2007) *The American Civilizing Process* (Cambridge).

Merchant, C. (1980) *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution* (San Francisco).

Micklewait, J. ve Wooldridge, A. (2000) *A Future Perfect: The Challenge and Hidden Promise of Globalization* (New York).

Millennium: Journal of International Studies (1988), Özel Sayı: Women and International Relations, 17(3).

Miller, D. (2007) *National Responsibility and Global Justice* (Cambridge).

Miller, F. (1998) 'Feminisms and Transnationalism', *Gender and History,* 10(3).

Mishra, P. (2012) *From the Ruins of Empire: The Revolt against the West and the Remaking of Empire* (Londra).

Mitchell, R. (2006) 'Problem Structure, Institutional Design, and the Relative Effectiveness of International Environmental Agreements', *Global Environmental Politics,* 6(3).

Mitrany, D. (1948) 'The Functional Approach to World Organisation', *International Affairs,* 24.

Mitter, S. (1986) *Common Fate, Common Bond: Women in the Global Economy* (Londra).

Modelski, G. (1978) 'The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State', *Comparative Studies in Society and History,* 20(2).

Mohanty, C. (1991) 'Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses', C. Mohanty, T. A. Russo ve L. Torres (ed.), *Third World Women and the Politics of Feminism* (Bloomington).

Mol, A. (1996) 'Ecological Modernisation and Institutional Reflexivity: Environmental Reform in the Late Modern Age', *Environmental Politics,* 5(2).

Moon, K. (1997) *Sex Among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations* (New York).

Morefield, J. (2005) *Covenants without Swords: idealist Liberalism and the Spirit of Empire* (Princeton).

Morgenthau, H. J. (1946) *Scientific Man Versus Power Politics* (Chicago).

----- (1948/54/73) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York).

----- (1951) *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy* (New York).

----- (1962) *Politics in the Twentieth Century, I: The Decline of Democratic Politics* (Chicago).

Morgenthau, H. J. (1970) *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-70* (New York).

Morton, A. (2007) *Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy* (Londra).

Mueller, J. (1989) *Retreat from Doomsday* (New York).

Myers, N. (1993) *Ultimate Security: The Environment as the Basis of Political Stability* (New York).

Nagel, T. (1986) *The View from Nowhere* (Oxford).

Nairn, T. (1981) *The Break-up of Britain* (Londra).

Nardin, T. (1983) *Law, Morality, and the Relations of States* (Princeton).

----- (2005) 'Justice and Coercion', A. J. Bellamy (ed.), *International Society and Its Critics* (Oxford).

----- (2006) 'The Question of Justice', *International Affairs,* 82(3).

----- (2011a) 'Globalization and the Public Realm', *Critical Review of Social and Political Realist Philosophy*, 12(2).

----- (2011b) 'Middle-Ground Ethics: Can One Be Politically Realistic Without Being a Political Realist', *Ethics & International Affairs*, 25(1).

----- (2011c) 'Political Philosophy in a Globalizing World', G. Klosko (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy* (Oxford).

----- (2012) 'Justice and Authority in the Global Order', *Review of International Studies*, 37(5).

Nayak, M. ve Selbin, E. (2010) *Decentering International Relations* (Londra)

Nayak, M. ve Suchland, J. (2006) 'Gender Violence and Hegemonic Projects: Introduction', *International Feminist Journal of Politics,* 8(4).

Neal, A. (2009) *Exceptionalism and the Politics of Counter-Terrorism: Liberty, Security and the War on Terror* (Londra).

Nederveen Pieterse, J. (2004) *Globalization or Empire?* (Londra).

Nelson, B. (1973) 'Civilizational Complexes and Intercivilizational Encounters', *Sociological Analysis,* 34(2).

Neufeld, M. (1993) 'Interpretation and the "Science" of International Relations', *Review of International Studies,* 19(1).

----- (1995) *The Restructuring of International Relations Theory* (Cambridge).

----- (2000) 'Thinking Ethically - Thinking Critically: International Ethics as Critique', M. Lensu ve J.-S. Fritz (ed.), *Value Pluralism, Normative Theory and International Relations* (Londra).

Newland, K. (1988) 'From Transnational Relationships to International Relations: Women in Development and the International Decade for Women', *Millennium,* 17(3).

Nexon, D. H. (2009) *The Struggle for Power in Early Modern Europe: Religious Conflict: Dynastic Empires and International Change* (Princeton).

Niarchos, C. N. (1995) 'Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia', *Human Rights Quarterly,* 17.

Niebuhr, R. (1932) *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics* (New York).

----- (1941) *The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation, I: Human Nature* (New York).

----- (1943) *The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation, II: Human Destiny* (New York).

Nietzsche, F. (1969) *On the Genealogy of Morals, and Ecce Homo* (New York).

----- (1990) *Twilight of the Idols / The Anti-Christ* (Harmondsworth).

Nisbet, R. A. (1966) *The Sociological Tradition* (Londra).

Norris, P. ve Ingelhart, R. (2003) *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World* (Cambridge).

Nye, J. S. (1988) 'Neorealism and Neoliberalism', *World Politics,* 40.

----- (2012) 'When Women Lead', *Project Syndicate*, February 8. http://www.project-syndicate.org/commentary/when-women-lead

Nyers, P. (1999) 'Emergency or Emerging Identities? Refugees and Transformations in World Order', *Millennium,* 28(1).

Ohmae, K. (1995) *The End of the Nation State* (New York).

Okereke, C. (2008) *Global Justice and Neoliberal Environmental Governance* (Londra).

Ong, A. (1997) 'The Gender and Labor Politics of Postmodernity', L. Lowe (ed.), *The Politics of Culture Under the Shadow of Capital* (Durham).

Onuf, N. (1989) *World of Our Making: Rules and Kule in Social Theory and International Relations* (Columbia).

Ophuls, W. (1977) *Ecology and the Politics of Scarcity* (San Francisco).

Organski, A. F. K. ve Kugler, J. (1980) *The War Ledger* (Chicago).

O'Riordan, T. (1981) *Environmentalism,* 2. bs. (Londra).

Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge).

Ó Tuathail, G. (1996) *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space* (Minneapolis).

Owen, J. M. (1994) 'How Liberalism Produces Democratic Peace', *International Security,* 19(2).

Owens, P. (2007) *Between War and Politics: International Relations and the Thought of Hannah Arendt* (Oxford).

Oye, K. (1985) 'Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies', *World Politics,* 38(1).

Pagden, A. (ed.) (1987) *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe* (Cambridge).

Pangle, T. L. ve Ahrensdorf, P. J. *(1999) Justice among Nations: On the Moral Basis of Power and Peace* (Lawrence, KS).

Parks, B. ve Roberts, J. T. (2010) 'Climate Change, Social Theory and Justice', *Theory, Culture & Society*, 27(2-3).

Pasha, M. (2008) 'Islam, Soft Orientalism and Empire: A Gramscian Rereading', A. Ayers (ed.), *Gramsci, Political Economy and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors* (Basingstoke).

----- (2009) 'Global Exception and Islamic Exceptionalism', *International Politics*, 46(5).

Pateman, C. (1986) 'Introduction', C. Pateman ve E. Gross, *Feminist Challenges: Social and Political Thought* (Sydney).

----- (1989) *The Disorder of Women* (Stanford).

Paterson, M. (1999a) 'Overview: Interpreting Trends in Global Environmental Governance', *International Affairs,* 75(4).

----- (1999b) 'Globalisation, Ecology, and Resistance', *New Political Economy,* 4(1).

----- (2000) *Understanding Global Environmental Politics: Domination, Accumulation, Resistance* (Basingstoke).

----- (2007) 'Environmental Politics: Sustainability and the Politics of Transformation', *International Political Science Review,* 28(5)

Paterson, M.; Doran, P. ve Barry, J. (2006) 'Green Theory', D. Marsh, C. Hay ve M. Lister (ed.), *State Theory: Theories and Issues* (Londra).

Patomaki, H. (2007) 'Back to the Kantian "Idea for a Universal History?" Overcoming Eurocentric Accounts of the International Problematic', *Millennium,* 35(3).

Pattberg, P. (2007) *Private Institutions and Global Governance. The New Politics of Environmental Sustainability* (Cheltenham, UK).

Patton, P. (2000) *Deleuze and the Political* (Londra).

Peoples, C. (2010) *Justifying Ballistic Missile Defence: Technology, Security and Culture* (Cambridge).

Persram, N. (1994) 'Politicizing the Feminine, Globalizing the Feminist', *Alternatives,* 19(3).

Peters, J. ve Wolper, A. (ed.) (1995) *Women's Rights / Human Rights: International Feminist Perspectives* (New York).

Peterson, V. S. (1992a) 'Transgressing Boundaries: Theories of Gender, Knowledge and International Relations', *Millennium,* 21(2).

----- (1992b) 'Security and Sovereign States: What is at Stake in Taking Feminism Seriously?', V. S. Peterson (ed.), *Gendered States: Feminist (Re)visions of International Theory* (Boulder).

----- (2003) *A Critical Rewriting of Global Political Economy: Integrating Reproductive, Productive and Virtual Economies* (New York).

Peterson, V. S. ve Runyan, A. S. (1999) *Global Gender Issues,* 2. bs. (Boulder).

Peterson, V. S. ve True, J. (1998) 'New Times and New Conversarions', M. Zalewski ve J. Parpart (ed.), *The Man Question in International Relations* (Boulder).

Pettman, J. (1996) 'An International Political Economy of Sex', J. Pettman (ed.), *Worlding Women: Towards a Feminist International Politics* (New York).

Philapose, E. (1996) 'The Laws of War and Women's Human Rights', *Hypatia,* 11(4).

Phillips, A. (2010) 'The Protestant Ethic and the Spirit of Jihadism: Transnational Religious Insurgencies and the Transformation of International Orders', *Review of International Studies,* 36(2), s. 257-280.

----- (2011) *War, Religion and Empire: The Transformation of International Orders* (Cambridge).

Philpott, D. (2001) *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations* (Princeton).

Pietila, H. ve Vickers, J. (1996) *Making Women Matter: The Role of the United Nations,* 3. bs. (Londra).

Pitts, J. (2006) *A Turn to Empire: The Rise of Imperial Liberalism in Britain and France* (Princeton).

Plumwood, V. (1993) *Feminism and the Mastery of Nature* (Londra).

Pogge, T. (2002) *World Poverty and Human Rights* (Cambridge).

Pogge, T. ve Moellendorf, D. (2008) *Global Justice: Seminal Essays* (St. Paul).

Polanyi, K. (1944) *The Great Transformation* (Boston).

----- (1968) 'Our Obsolete Market Mentality', G. Dalton (ed.), *Primitive, Archaic and Modern Economies* (New York).

Politics and Ethics Review (2006) 'Symposium on Robyn Eckersley's *The Green State*', 2(2).

Porritt, J. (1986) *Seeing Green* (Oxford).

Porter, G. ve Brown, J. W. (1991) *Global Environmental Politics* (Boulder).

Porter, M. ve Judd, E. (ed.) (2000) *Feminists Doing Development: A Practical Critique* (Londra).

Pouliot, V. (2010) *International Security in Practice* (Cambridge).

Powell, R. (1994) 'Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate', *International Organization,* 48.

Price, R. (1997) *The Chemical Weapons Taboo* (Ithaca).

----- (ed.) (2008) *Moral Limit and Possibility in World Politics* (Cambridge).

Price, R. ve Reus-Smit, C. (1998) 'Dangerous Liasions: Critical International Theory and Constructivism', *European Journal of International Relations,* 4(3).

Princen, T. (2003) 'Principles for Sustainability: From Cooperation and Efficiency to Sufficiency', *Global Environmental Politics,* 3(1).

----- (2005) *The Logic of Sufficiency* (Cambridge).

Programme of the German Green Party (1983) (Londra).

Prügl, E. (2000) *The Global Construction of Gender* (New York).

----- (2007) 'Gender and EU Politics', K. E. Jorgensen, M. A. Pollack ve B. Rosamond (ed.), *The Handbook of European Union Politics* (Oxford).

Prügl, E. ve Meyer, M. K. (ed.) (1999) *Gender Politics and Global Governance* (Lanham).

Prügl, E.; Gülay, Ç. ve Zwingel, S. (2012) *Feminist Strategies in International Governance* (New York).

Rae, H. (2002) *State Identities and the Homogenization of Peoples* (Cambridge).

Rai, S. M. ve Waylen, G. (ed.) (2008), *Global Governance: Feminist Perspectives* (New York).

Ralph, J. (2007) *Defending the Society of States: Why America Opposes the International Criminal Court and its Vision of World Society* (Oxford).

Ralston, D. B. (1990) *Importing the European Army: Introducing European Military Techniques and Instutions in the Extra-European Army*, 1600-1914 (Chicago).

Ramraj, V. V. (ed.) (2008) *Emergencies and the Limits of Legality* (Cambridge).

Rao, A. (1995) 'Gender and Culture', J. Peters ve A. Wolper (ed.), *Women's Rights / Human Rights: International Feminist Perspectives* (New York).

Rathergeber, M. (1995) 'Gender and Development in Action', M. H. Marchand ve J. L. Parpart (ed.), *Feminism / Postmodernism / Development* (Londra).

Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice* (Cambridge, MA).

----- (1999) *The Law of Peoples* (Cambridge, MA).

Raymond, G. A. (1997) 'Problems and Prospects in the Study of International Norms', *Mershon International Studies Review,* 41.

Reanda, L. (1999) 'Engendering the United Nations: The Changing International Agenda', *European Journal of Women's Studies,* 6.

Regan, P. M. ve Paskeviciute, A. (2003) 'Women's Access to Politics and Peaceful States', *Journal of Peace Research,* 40.

Reichberg, G. M.; Syse, H. ve Begby, E. (ed.) (2006) *The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings* (Malden).

Reid, J. (2003) 'Deleuze's War Machine: Nomadism against the State', *Millennium,* 32(1).

Rengger, N. (2008) 'The Ethics of Marxism', C. Reus-Smit, D. Snidal (ed.), *The Oxford Handbook of International Relations* (Oxford).

Rengger, N. ve Thirkell-White, B. (2007) *Critical International Relations Theory After 25 Years, (Cambridge).*

Reus-Smit, C. (1996) 'The Normative Structure of International Society', F. Osler Hampson ve J. Reppy (ed.), *Earthly Goods: Environmental Change and Social Justice* (Ithaca).

----- (1999) *The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity and Institutional Rationality in International Relations* (Princeton).

----- (2000) 'In Dialogue on the Ethic of Consensus: A Reply to Shapcott', *Pacifica Review,* 12(3).

----- (2002a) 'Imagining Society: Constructivism and the English School', *British Journal of Politics and International Relations,* 4(3).

----- (2002b) 'The Idea of History and History with Ideas', S. Hobden ve J. M. Hobson (ed.), *Historical Sociology and International Relation* (Cambridge).

----- (2004a) *American Power and World Order* (Cambridge).

----- (ed.) (2004b) *The Politics of International Law* (Cambridge).

Reus-Smit, C. ve Snidal, D. (ed.) (2008) *The Oxford Handbook of International Relations* (Oxford).

Ricardo, D. (1911) *The Principles of Political Economy and Taxation* (Londra).

Richardson, J. L. (1997) 'Contending Liberalisms: Past and Present', *European Journal of International Relations,* 3(1).

Ripstein, A. (2009) *Force and Freedom: Kant's Legal and Political Philosophy* (Cambridge, MA).

Risse, T. (2000) "'Let's Argue!": Communicative Action in World Politics', *International Organizatton,* 54(1).

----- (2004) 'Global Governance Communication Action', *Government and Opposition,* 39(2).

Roach, S. C. (2010) *Critical Theory of International Politics: Complementarity, Justice and Governance* (Londra).

Roberts, A. (1993) 'Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights', *International Affairs,* 69(3).

Roberts, B. (1984) 'The Death of Machothink: Feminist Research and the Transformation of Peace Studies', *Women's Studies International Forum,* 7.

Robertson, G. (2006) *Crimes against Humanity. The Struggle for Global Justice* (New York).

Robinson, F. (1999) *Globalizing Care: Ethics, Feminist Theory, and International Relations* (Boulder).

----- (2006) 'Methods of Feminist Normative Theory: A Political Ethic of Care for International Relations', B. Ackerly, M. Stern ve J. True (ed.), *Feminist Methodologies for International Relations* (Cambridge).

Robinson, W. I. (2004) *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World* (Baltimore).

Robinson, W. I. ve Harris, J. (2000) 'Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class', *Science and Society,* 64(1).

Roderick, R. (1986) *Habermas and the Foundations of Critical Theory* (Londra).

Rodin, D. (2002) *War and Self-Defense* (Oxford)

Rose, G. (1998) 'Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy', *World Politics,* 51.

Rosecrance, R. N. (1966) 'Bipolarity, Multipolarity, and the Future', *Journal of Conflict Resolution,* 10.

----- (1986) *The Rise of the Trading State* (New York).

Rosenau, J. (1992) 'Governance, Order, and Change in World Politics', J. N. Rosenau ve E.-O. Czempiel (ed.), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* (Cambridge).

----- (1993) 'Environmental Challenges in a Turbulent World', K. Conca ve R. Lipschutz (ed.), *The State and Social Power in Global Environmental Politics* (New York).

Rosenau, J. ve Holsti, O. (1982) 'Women Leaders and Foreign Policy Opinions', E. Boneparth ve E. Stoper (ed.), *Women, Power, and Politics* (New York).

Rosenberg, J. (1994) *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations* (Londra).

----- (2000) *The Follies of Globalization Theory: Polemical Essays* (Londra).

----- (2006) 'Why is there no International Historical Sociology?', *European Journal of International Relations,* 12(3).

----- (2007) 'International Relations-The Higher Bullshit: A Reply to the Globalization Theory Debate', *International Politics*, 44(4).

Rosenthal, J. H. (1991) *Righteous Realists: Political Realism, Responsible Power, and American Culture in the Nuclear Age* (Baton Rouge).

Rowlands, I. H. (1994) *The Politics of Global Atmosphere* (Manchester).

Ruggie, J. (1983) 'Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neo-Realist Synthesis', *World Politics,* 35(2).

----- (1986) 'Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis', R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics* (New York).

----- (1993) 'Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations', *International Organization,* 47(1).

Runyan, A. S. ve Peterson, V. S. (1991) 'The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of IR Theory', *Alternatives,* 16(1).

Rupert, M. (1995) *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power* (Cambridge).

----- (2000) *Ideologies of Globalization: Contending Visions of a New World Order* (Londra).

----- (2003) 'Globalising Common Sense: A Marxian-Gramscian (Re-vision) of the Politics of Governance/Resistance', *Review of International Studies,* 29.

----- (2006) 'Reading Gramsci in an Era of Globalising Capitalism', A. Bieler, A. D. Morton (ed.), *Images of Gramsci: Connections and Contentions in Political Theory and International Relations* (Abingdon).

Rupert, M. ve Solomon, M. S. (2005) *Globalization and International Political Economy: The Politics of Alternative Futures* (Lanhan).

Rupp, L. (1997) *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement* (Princeton).

Russell, F. H. (1975) *The Just War in the Middle Ages* (Cambridge).

----- (2010) 'Just War', R. Pasnau, C. Van Dyke (ed.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy*, c. 2 (Cambridge).

Russell, G. (1990) *Hans J. Morgenthau and the Ethics of American Statecraft* (Baton Rouge).

Russett, B. (1993) *Grasping the Democratic Peace* (Princeton).

Rustin, C. (1999) 'Habermas, Discourse Ethics, and International Justice', *Alternatives,* 24(2).

Sachs, W. (ed.) (1992) *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power* (Londra).

----- (1993) 'Global Ecology and the Shadow of "Development"', W. Sachs (ed.), *Global Ecology* (Londra).

----- (ed.) (1993) *Global Ecology* (Londra).

Said, E. (1979) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (Londra).

Sajed, A. (2012) 'The Post Always Rings Twice? The Algerian War, Poststructuralism and the Postcolonial in IR Theory', *Review of International Studies,* 38(1).

Sale, K. (1980) *Human Scale* (San Francisco).

Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, Londra, Tokyo* (Princeton).

----- (1998a) 'Notes on the Incorporation of Third World Women into Wage Labor through Immigration and Offshore Production', S. Sassen, *Globalization and its Discontents* (New York).

----- (1998b) 'Toward a Feminist Analysis of the Global Economy', S. Sassen, *Globalization and its Discontents* (New York).

Scarre, C. (ed.) (2005) *The Human Past: World Prehistory and the Evolution of Human Societies* (Londra).

Scheuerman, W. E. (2004) *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time* (Baltimore).

----- (2008) 'Global Governance without Global Government: Habermas on Postnational Democracy', *Political Theory,* 36(1).

----- (2009) *Morgenthau: Realism and Beyond* (Cambridge).

----- (2011) 'Postnational Democracies without Postnational States? Some Skeptical Reflections', R. Forst, R. Schmalz-Bruns (ed.), *Political Legitimacy and Democracy in Transnational Perspective* (Oslo).

Schmidt, B. C. (1998) *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations* (Albany).

Scholte, I.-A. (2000) *Globalization: A Critical Introduction* (Basingstoke).

Schumacher, E. F. (1976) *Small is Beautiful* (Londra).

Schwarzenberger, G. (1951) *Power Politics: A Study of International Society* (Londra ve New York).

Schweller, R. L. (1994) 'Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back in', *International Security,* 19.

----- (1997) 'New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition', *American Political Science Review,* 91.

----- (1998) *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest* (New York).

----- (1999) 'Managing the Rise of Great Powers: History and Theory', A. I. Jonston ve R. S. Ross (ed.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power* (Londra).

----- (2003) 'The Progressivism of Neoclassical Realism', C. Elman ve M. F. Elman (ed.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field* (Cambridge).

----- (2006) *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton).

Schweller, R. L. ve Priess, D. (1997) 'A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate', *Mershon International Studies Review,* 41.

Scott, J. W. (1988) *Gender and the Politics of History* (New York).

Selby, J. (2007) 'Engaging Foucault: Discourse, Liberal Governance and the Limits of Foucauldian IR', *International Relations*, 21(3).

Sen, A. (2001) *Development as Freedom* (New York).

Seth, S. (2009) 'Historical Sociology and Postcolonial Theory: Two Strategies for Challenging Eurocentrism', *International Political Sociology*, 3(3).

----- (2011) 'Postcolonial Theory and the Critique of International Relations', *Millennium*, 40(1).

Shakman Hurd, E. (2004) 'The Political Authority of Secularism in International Relations', *European Journal of International Relations,* 10(2).

----- (2008) *The Politics of Secularism in World Politics* (Princeton).

Shapcott, R. (1994) 'Conversation and Co-Existence: Gadamer and the Interpretation of International Society', *Millennium,* 23(1).

----- (2000a) 'Solidarism and After: Global Governance, International Society and the Normative *Turn*', *Pacifica Review,* 12(2).

----- (2000b) 'Beyond the Cosmopolitan/Communitarian Divide: Justice, Difference and Community in International Relations', M. Lensu ve J.-S. Fritz (ed.), *Value Pluralism, Normative Theory and International Relations* (Londra).

----- (2001) *Justice, Community and Dialogue in International Relations* (Cambridge).

----- (2010) *International Ethics: A Critical Introduction* (Cambridge).

Shapiro, M. J. (1988a) *The Politics of Representation* (Madison).

----- (1998) 'The Events of Discourse and the Ethics of Global Hospitality', *Millennium,* 27(3).

----- (1999) *Cinematic Political Thought: Narrating Race, Nation and Gender* (Edinburg).

----- (2005) 'The Fog of War', *Security Dialogue,* 36(2).

----- (2007) 'The New Violent Cartography', *Security Dialogue,* 38(3).

Sharoni, S. (1993) 'Middle-East Politics Through Feminist Lenses: Toward Theorizing International Relations from Women's Struggles', *Alternatives,* 18.

Sharp, G. (1973) *The Politics of Nonviolent Action* (Boston).

Shepherd, L. J. (2007) 'Victims, Perpetrators and Actors' Revisited: Exploring the Potential for a Feminist Reconceptualisation of (International) Security and

(Gender) Violence', *British Journal of Politics and International Relations*, 9(1).

----- (2008) 'Power and Authority in the Production of United Nations Security Council Resolution 1325', *International Studies Quarterly*, 52(2).

----- (2010) *Gender Matters in Global Politics* (New York).

Sherman, D. ve Nardin T. (ed.), (2006) *Terror, Culture, Politics: Rethinking 9/11* (Bloomington, IN).

Ship, S. J. (1994) 'And What About Gender? Feminism and International Relations Theory's Third Debate', W. S. Cox ve C. T. Sjolander (ed.), *Beyond Positivism: Critical International Relations Theory* (Boulder).

Shiva, V. (1988) *Staying Alive: Women, Ecology and Development* (Londra).

----- (1993) 'The Greening of the Global Reach', W. Sachs (ed.), *Global Ecology* (Londra).

Shue, H. (1992) 'The Unavoidability of Justice', A. Hurrell ve B. Kingsbury (ed.), *The International Politics of the Environment* (Oxford).

----- (1995) 'Ethics, the Environment, and the Changing International Order', *International Affairs*, 71(3).

Shue, H. (1999) 'Global Environment and International Inequality', *International Affairs*, 75(3).

Shue, H. ve Rodin, D. (ed.) (2007) *Preemption: Military Action and Moral Justification* (Oxford).

Simpson, G. (2004) *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order* (Cambridge).

Singer, J. D. (1961) 'The Level-of-Analysis Problem in International Relations', *World Politics*, 14(1).

Singer, P. (2002) *One World: The Ethics of Globalization* (New Haven).

Sjoberg, L. (2006) 'Gendered Relaties of the Immunity Principle: Why Gender Analysis Needs Feminism', *International Studies Quarterly*, 50(4).

----- (2010) *Gender and International Security: Feminist Perspectives* (New York).

----- (2012) 'Gender, Structure, and War: What Waltz Couldn't See', *International Theory*, 4(1).

Skinner, Q. (1969) 'Meaning and Understanding in the History of Ideas', *History and Theory*, 8(1).

Skocpol, T. (1979) *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge).

----- (1984) 'Sociology's Historical Imagination', T. Skocpol (ed.), *Visions of Historical Sociology* (Cambridge).

Slaughter, A.-M. (2004) *A New World Order* (Princeton).

Smith, D. (1990) *The Rise of Historical Sociology* (Cambridge).

Smith, K. (2012) 'India's Identity and its Global Aspirations', *Global Society*, 26(3).

Smith, M. J. (1986) *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge).

Smith, L. T. (1999) *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples* (Londra: Zed Books).

Smith, S. (1995) 'The Self-Image of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory', K. Booth ve S. Smith (ed.), *International Relations Theory Today* (Cambridge).

Smith, S. (1996) 'Positivism and Beyond', S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge).

----- (1997) 'Power and Truth: A Reply to Wallace', *Review of International Studies,* 22(4).

Smith, S.; Booth, K. ve Zalewski, M. (ed.) (1996) *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge).

Snidal, D. ve Wendt, A. (2009) 'Why There is International Theory Now', *International Theory*, 1(1).

Snyder, G. H. (1996) 'Process Variables in Neorealist Theory', *Security Studies,* 5.

----- (1997) *Alliance Politics* (Ithaca).

----- (2002) 'Mearsheimer's World: Offensive Realism and the Struggle for Security', *International Security,* 27.

Snyder, J. (1991) *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Ithaca).

Soguk, N. ve Whitehall, G. (1999) 'Wandering Grounds: Transversality, Identity, Territoriality, and Movement', *Millennium,* 28(3).

Sorabji, R. ve Rodin, D. (ed.) (2006) *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions* (Aldershot).

Spaargaren, G.; Mol, A. ve Buttel, F. (ed.) (2006), *Governing Environmental Flows: Global Challenges to Social Theory* (Cambridge MA).

Sparr, P. (ed.) (1994) *Mortgaging Women's Lives: Feminist Critiques of Structural Adjustment* (Londra).

Spegele, R. (1992) 'Richard Ashley's Discourse for International Relations', *Millennium*, 21(2).

Spretnak, C. ve Capra, F. (1984) *Green Politics: The Global Promise* (Londra).

Spykman, N. J. (1942) *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* (New York).

Stalin, J. (1953) 'Marxism and the National Question', *Collected Works* (Moskova).

Standing, G. (1992) 'Global Feminization Through Flexible Labor', C. K. Wilber ve K. P. Jameson (ed.), *The Political Economy of Development and Underdevelopment,* 5. bs. (New York).

Stasiulis, D. ve Bakan, A. B. (1997) 'Negotiating Citizenship: The Case of Foreign Domestic Workers in Canada', *Feminist Review,* 57.

Stean, J. (1995) Gender and International Relations, 2. bs. (Cambridge).

Stearns, P. N. ve Stearns, C. Z. (1985) 'Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards', *American Historical Review*, 90(4).

Stern, M. (2005) *Naming Insecurity-Constructing Identity* (Manchester).

Steuernagel, G. A. (1990) 'Men do not do Housework! The Image of Women in Political Science', M. Paludi ve G. A. Steuernagel (ed.), *Foundations for a Feminist Restructuring of the Academic Disciplines* (New York).

Stewart, C. (1997) 'Old Wine in Recycled Bottles: The Limitations of Green International Relations Theory', Tebliğ Metni, BISA Yıllık Konferansı.

Stiehm, J. H. (2006) *Champions for Peace: Women Winners of the Nobel Peace Prize* (Lanham).

Stienstra, D. (1994) *Women's Movements and International Organizations* (Toronto).

Stiglitz, J. E. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* (Norton).

Stivachtis, Y. (2010) '"Civilizing" the Post-Soviet/Socialist State: An English School Approach to State Socialisation in Europe: The Cases of NATO and the Council of Europe', *Perspectives: Review of International Affairs*, 18(2).

Strange, S. (1985) 'Protectionism and World Politics', *International Organisation*, 39(2).

----- (1991) 'New World Order: Conflict and Co-Operation', *Marxism Today*, January.

----- (1996) *The Retreat of the State* (Cambridge).

----- (1998) *Mad Money* (Michigan).

Stroeve, J.; Serreze, M.; Holland, M.; Kay, J. vd. (2012) 'The Arctic's Shrinking Sea Ice Cover: A Research Synthesis', *Climate Change*, 110(3).

Suganami, H. (1989) *The Domestic Analogy and World Order Proposals* (Cambridge).

Suh, J. J., Katzenstein, P. J. ve Carlson, A. (2004) *Rethinking Security in East Asia: Identity, Power, and Efficiency* (Palo Alto).

Sylvester, C. (1987) 'The Dangers of Merging Feminist and Peace Projects', *Alternatives*, 8(4).

----- (1990) 'The Emperors' Theories and Transformations: Looking at the Field through Feminist Lens', D. Pirages ve C. Sylvester (ed.), *Transformations in the Global Political Economy* (Londra).

----- (1992) 'Feminist Theory and Gender Studies in International Relations', *International Studies Notes*, 16(1).

----- (1994a) *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era* (Cambridge).

----- (1994b) 'Empathetic Co-Operation: A Feminist Method for IR', *Millennium*, 23(2).

----- (2001) *Feminist Theory and International Relations: An Unfinished Journey* (Cambridge).

Sznaider, N. (2001) *The Compassionate Society: Care and Cruelty in Modern Society* (Oxford).

Taliaferro, J. W. (2000/1) 'Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited', *International Security*, 25.

Tan, K.-C. (2000) *Toleration, Diversity, and Global Justice* (University Park).

----- (2004) *Justice without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism* (Cambridge).

----- (2006) 'The Duty to Protect', T. Nardin ve M. S. Williams (ed.), *Humanitarian Intervention* (New York).

Tannenwald, N. (1999) 'The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use', *International Organization*, 53(3).

Taylor, A. J. P. (1961) *The Origins of the Second World War* (Harmondsworth).

Taylor, B. (ed.) (1995) *Ecological Resistance Movements: The Global Emergence of Radical and Popular Environmentalism* (Albany).

Taylor, C. (1997) 'Interpretation and the Sciences of Man', F. Dallmayr ve T. McCarthy (ed.), *Understanding and Social Inquiry* (Notre Dame).

Taylor, M. (1976) *Anarchy and Cooperation* (Londra).

----- (1987) *The Possibility of Co-operation* (Cambridge).

Tellis, A. (1995/6) 'Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory', *Security Studies*, 5.

Teschke, B. (1998) 'Geopolitical Relations in the European Middle Ages', *International Organisation*, 52(2).

----- (2003) *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations* (Londra).

----- (2008) 'Marxism', C. Reus-Smit, D. Snidal, *The Oxford Handbook of International Relations* (Oxford).

Tessler, M.; Nachtwey, J. ve Grant, A. (1999) 'Further Tests of the Women and Peace Hypothesis: Evidence from Cross-National Survey Research in the Middle East', *International Studies Quarterly*, 43(3).

Tessler, M. ve Warriner, I. (1997) 'Gender, Feminism and Attitudes toward International Conflict: Exploring Relationships with Survey Data from the Middle East', *World Politics*, 49.

The Ecologist (1972) *Blueprint for Survival* (Harmondsworth).

The Ecologist (1993) *Whose Common Future? Reclaiming the* Commons (Londra).

Thomas, C. (1999) 'Where is the Third World Now?', *Review of International Studies*, Özel Sayı, 25.

Thomas, S. (2001) 'Faith History and Martin Wight: The Role of Religion in the Historical Sociology of the English School of International Relations', *International Affairs*, 77(4).

Thompson, K. W. (1985) *Moralism and Morality in Politics and Diplomacy* (Lanham).

Thompson, K. W. ve Meyers, R. J. (ed.) (1977) *Truth and Tragedy: A Tribute to Hans Morgenthau* (Washington).

Thomson J. E. (1994) *Mercenaries, Pirates and Sovereigns* (Princeton).

Thucydides (1982) *The Peloponnesian War* (New York).

Tickner, J. A. (1988) 'Hans Morgenthau's Political Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation', *Millennium,* 17(3).

----- (1991) 'On the Fringes of the World Economy: A Feminist Perspective', C. Murphy ve R. Tooze (ed.), *The New International Political Economy* (Boulder).

----- (1992) *Gender in International Relations* (New York).

----- (2001) *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era (New York).*

----- (2002) 'Feminist Perspectives on 9/11', *International Studies Perspectives,* 3(4).

Tierney, B. (1997) *The Idea of Natural Rights* (Atlanta).

Tilly, C. (1992) *Coercion, Capital and European States: AD 990-1992* (Oxford).

Towns, A. (2011) *Women and States: Norms and Hierarchy in International Society* (Cambridge).

Trainer, F. E. (1985) *Abandon Affluence!* (Londra).

Treitschke, H. V. (1916) *Politics* (Londra).

Tronto, J. (1989) 'Woman, the State and War: What Difference Does Gender Make?', V. S. Peterson (ed.), *Clarification and Contestation: A Conference Report* (Los Angeles).

Tronto, J. (2006) 'Is Peacekeeping Care Work?', Kanada Siyaset Bilim Derneği'ne Sunulmuş Rapor, Haziran.

True, J. (2003) *Gender, Globalization and Postsocialism: The Czech Republic After Communism* (New York).

----- (2004) 'Feminism', A. Bellamy (ed.), *International Society and its Critics* (Oxford).

----- (2008a) 'Gender Mainstreaming and Regional Trade Governance in Asia Pacific Economic Cooperation (APEC)', S. M. Rai ve G. Waylen (ed.), *Global Governance: Feminist Perspectives* (New York).

----- (2008b) 'The Unlikely Coupling of Feminism and Realism in International Relations', A. Freyberg-Inan, E. Harrison ve P. James (ed.), *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation* (Baltimore).

----- (2009) 'Trading-off Gender Equality for Global Europe: The European Union and Free Trade Agreements', *European Foreign Affairs Review,* 14(4).

----- (2012) *The Political Economy of Violence Against Women* (New York).

True, J. ve Mintrom, M. (2001) 'Transnational Newvorks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming', *International Studies Quarterly,* 45(1).

True, J. ve Parisi, L. (2012) 'Gender Mainstreaming Strategies in International Governance', P. Elisabeth, G. Çaglar, S. Zwingel, *Feminist Strategies in International Governance* (New York).

Tuathail, G. O. (1996) *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space* (Minneapolis).

Tuck, R. (1993) *Philosophy and Government 1572-1651* (Cambridge).

----- (1999) *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant* (Oxford).

Tucker, R. W. (1977) *The Inequality of Nations* (New York).

----- (1985) *Intervention and the Reagan Doctrine* (New York).

Tuhiwai Smith, L. (1999) *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples* (Londra).

United Nations (1992) *Framework Convention on Climate Change* (New York).

----- (2000) *The World's Women's Progress* (New York).

United Nations Development Programme (UNDP) (1999) *Human Development Report 1999: Globalization with a Human Face* (Oxford).

Valentini, L. (2011) *Justice in a Globalized World: A Normative Framework* (Oxford).

Van der Pijl, K. (1998) *Transnational Classes and International Relations* (Londra).

----- (2007) *Nomads, Empires, States: Modes of Foreign Relations and Political Economy*, c. 1 (Londra).

----- (2010) *The Foreign Encounter in Myth and Religion: Modes of Foreign Relations and Political Economy*, c. 2 (Londra).

Van Evera, S. (1998) 'Offense, Defense, and the Causes of War', *International Security*, 22.

Van Parijs, P. (2007) 'International Distributive Justice', R. E. Goodin, P. Pettit ve T. Pogge (ed.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, 2. bs. (Malden).

Vasquez, J. A. (1998) *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism* (Cambridge).

Vaughan-Williams, N. (2009) *Border Politics: The Limits of Sovereign Power* (Edinburgh).

Victor, D.; Raustiala, K. ve Skolnikoff, E. (ed.) (1998), *The Implementation and Effectiveness of International Environmental Commitments: Theory and Practice* (Cambridge).

Victor, P. (2008) *Managing Without Growth: Slower by Design, Not Disaster* (Northampton, MA).

Vieira, K. (2012) 'Rising States and Distributive Justice: Reforming International Order in the Twenty-First Century', *Global Society*, 26(3).

Vincet, R. J. (1974) *Non-Intervention and International Order* (Princeton).

----- (1984a) 'Edmund Burke and the Theory of International Relations', *Review of International Studies,* 10.

----- (1984b) 'Racial Equality', H. Bull ve A. Watson (ed.), *The Expansion of International Society* (Oxford).

----- (1986) *Human Rights and International Relations* (Cambridge).

Vincent, R. J. ve Wilson, P. (1994) 'Beyond Non-Intervention', I. Forbes ve M. Hoffman (ed.), *Political Theory, International Relations and the Ethics of Intervention* (Londra).

Vogel, U. (2003) 'Cosmopolitan Loyalties and Cosmopolitan Citizenship in the Enlightenment', M. Waller ve A. Linklater (ed.), *Political Loyalty and the Nation-State* (Londra).

Vogler, J. (1992) 'Regimes and the Global Commons: Space, Atmosphere and Oceans', A. McGrew ve P. Lewis (ed.), *Global Politics: Globalisation and the Nation-State* (Cambridge).

----- (1995) *The Global Commons: A Regime Analysis* (Londra).

Vucetic, S. (2011) 'Genealogy as a Research Tool in International Relations', *Review of International Relations,* 37(3).

Wackernagel, M. ve Rees, W. (1996) *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth* (Gabriola Island).

Walker, R. B. J. (1987) 'Realism, Change and International Political Theory', *International Studies Quarterly,* 31(1).

----- (1989) 'History and Structure in the Theory of International Relations', *Millennium,* 18(2).

----- (1992) 'Gender and Critique in the Theory of International Relations', V. S. Peterson (ed.), *Gendered States: Feminist (Re)visions of International Relations Theory* (Boulder).

----- (1993) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge).

----- (1995a) 'From International Relations to World Politics', Camilleri, A. Jarvis ve A. Paolini (ed.), *The State in Transition: Reimagining Political Space* (Boulder).

----- (1995b) 'International Relations and the Concept of the Political', Booth ve S. Smith (ed.), *International Relations Theory Today* (Cambridge).

----- (1999) 'The Hierarchalization of Political Community', *Review of International Studies,* 25(1).

----- (2000) 'International Relations Theory and the Fate of the Political', M. Ebata ve B. Neufeld (ed.), *Confronting the Political in International Relations* (Londra).

----- (2010) *After the Globe, Before the World* (Londra).

Wall, D. (1994) 'Towards a Green Political Theory: in Defence of the Commons?', P. Dunleavy ve J. Stanyer (ed.), *Contemporary Political Studies: Proceedings of the Annual Conference* (Belfast).

Wallace, W. (1996) 'Truth and Pojver, Monks, and Technocrats: Theory and Practice in International Relations', *Review of International Studies,* 22(3).

Waller, M. ve Linklater, A. (ed.) (2003) *Political Loyalty and the Nation-State* (Londra).

Wallerstein, I. (1974) *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (Londra).

----- (1979) *The Capitalist World Economy* (Cambridge).

Walt, S. M. (1987) *The Origins of Alliances* (Ithaca).

Walter, A. (1996) 'Adam Smith and the Liberal Tradition in International Relations', I, Clark ve I. B. Neumann (ed.), *Classical Theories of International Relations* (Oxford).

Waltz, K. N. (1959) *Man, the State and War* (New York).

----- (1964) 'The Stability of a Bipolar World', *Daedalus,* 93.

----- (1979) *Theory of International* Politics (Reading).

----- (1986) 'Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics', R. O. Keohane (ed.), *Neo-Realism and Its Critics* (New York).

----- (1990) 'Nuclear Myths and Political Realities', *American Political Science Review,* 84.

----- (1991a) 'America as a Model for the World?', *PS: Political Science and Politics,* 24(4).

----- (1991b) 'Realist Thought and Neo-Realist Theory', R. L. Rothstein (ed.), *The Evolution of Theory in International Relations: Essays in Honor of William T. R. Fox* (Columbia).

----- (1993) 'The Emerging Structure of International Politics', *International Security,* 18.

----- (1996) 'International Politics Is Not Foreign Policy', *Security Studies,* 6.

----- (2002) 'The Continuity of International Politics', K. Booth ve T. Dunne (ed.), *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (Basingstoke).

Walzer, M. (1977) *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York).

----- (1983) *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (New York).

----- (2004) *Arguing about War* (New Haven).

Wapner, P. (1996) *Environmental Activism and World Civic Politics* (Albany).

Warren, B. (1980) *Imperialism: Pioneer of Capitalism* (Londra).

Watson, A. (1982) *Diplomacy: The Dialogue between States* (Londra).

----- (1987) 'Hedley Bull, States Systems and International Societies', *Review of International Studies,* 13.

----- (1992) *The Evolution of International Society* (Londra).

WCED (1987) *Our Common Future - Report of the World Commission on Environment and Development* (Oxford).

Weber, C. (1994) 'Good Girls, Little Girls, and Bad Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations', *Millennium,* 23(2).

----- (1995) *Simulating Sovereignty: Intervention, the State, and Symbolic Exchange* (Cambridge).

----- (1998) 'Performative States', *Millennium,* 27(1).

----- (2002) 'Flying Planes Can be Dangerous', *Millenium,* 31(1).

----- (2011) 'Interruption Ashley', *Review of International Studies,* 36(4).

Weber, Martin (2002) 'Engaging Globalization: Critical Theory and Global Political Change', *Alternatives,* 27(3).

----- (2005) "The Critical Social Theory of the Frankfurt School, and the "Social Turn" in IR', *Review of International Studies,* 31(1).

----- (2006) 'IR Theory, Green Political Theory, and Critical Approaches', E. Laferriére, P. Stoett (ed.), *International Ecopolitical Theory: Critical Approaches* (Vancouver).

----- (2007) 'The Concept of Solidarity in the Study of World Politics: Towards a Critical Theoretic Understanding', *Review of International Studies,* 33(4).

Weber, Max (1948) 'Social Psychology of the World Religions', H. H. Gerth, C. Wright Mills (ed.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (Londra).

Weinstock, D. (2005) *Global Justice, Global Institutions* (Calgary).

Weiss, L. (1998) *The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era* (Cambridge).

Weiss, T. G. (2007) *Humanitarian Intervention* (Cambridge).

Welch, D. (1993) *Justice and the Genesis of War* (Cambridge).

Weldon, L. (2006) 'Inclusion, Solidarity and Social Movements: The Global Movement Against Gender Violence', *Perspectives on Politics,* 4(1).

Welsh, J. (2011) 'A Normative Case for Pluralism: Reassessing Vincent's Views on Humanitarian Intervention', *International Affairs,* 87(5).

Wendt, A. (1992) 'Anarchy is what States Make of', *International Organization,* 46.

----- (1994) 'Collective Identity Formation and the International State', *American Political Science Review,* 88(2).

----- (1995) 'Constructing International Politics', *International Security,* 20(1).

----- (1999) *Social Theory of International Politics* (Cambridge).

----- (2003) 'Why a World State is Inevitable', *European Journal of International Relations,* 9(4).

Wendt, A. ve Shapiro, I. (1997) 'The Misunderstood Promise of Realist Social Theory', K. R. Monroe (ed.), *Contemporary Empirical Theory* (Berkeley).

Wheeler, N. J. (2000) *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford).

----- (2004) 'The Kosovo Bombing Campaign', C. Reus-Smit (ed.), *The Politics of International Law* (Cambridge).

Wheeler, N. J. ve Dunne, T. (1996) 'Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will', *International Affairs, 72.*

----- (1998) 'Good International Citizenship: A Third Way for British Foreign Policy', *International Affairs,* 74.

Wheen, F. (1999) *Karl Marx* (Londra).

White, J. B. (1984) *When Words Lose their Meaning: Constitutions and Reconstitutions of Language, Character, and Community* (Chicago).

Whitworth, S. (1994) *Feminism and International Relations: Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions* (Londra).

----- (2001) 'The Practice, and Praxis, of Feminist Research in International Relations', R. W. Jones (ed.), *Critical Theory and World Politics* (Boulder).

----- (2004) *Men, Militarist and UN Peacekeeping: A Gendered Analysis* (Boulder).

Wight, M. (1966a) 'Why is there no International Theory?', H. Butterfield ve M. Wight (ed.), *Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Relations* (Londra).

----- (1966b) 'Western Values in International Relations', H. Butterfield ve M. Wight (ed.), *Diplomatic Investigations, Essays in the Theory of International Relations* (Londra).

----- (1977) *Systems of States* (Leicester).

----- (1991) *International Theory: The Three Traditions* (G. Wight ve B. Porter tarafından yayına hazırlandı) (Leicester).

----- (1992) *International Theory: The Three Traditions* (New York).

Williams, B. (2005) *In the Beginning Was the Deed: Realism and Moralism in Political Argument* (Princeton).

Williams, J. (2002) 'Territorial Borders, Toleration and the English School', *Review of International Studies,* 28(4).

----- (2006) *The Ethics of Territorial Borders: Drawing Lines in the Shifting Sand* (Basingstoke).

Williams, J. ve Goose, S. (1998) 'The International Campaign to Ban Land Mines' A. Maxwell, R. Cameron, J. Lawson ve B. W. Tomlin (ed.), *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines* (Toronto).

Williams, P. (2006) 'Social Constructivism, International Relations Theory, and Ecology', E. Laferrière, P. Stoett (ed.), *International Ecopolitical Theory: Critical Approaches* (Vancouver).

Wilson, P. (1998) 'The Myth of the First Great Debate', *Review of International Studies,* Özel Sayı, 24.

Wohlforth, W. C. (1999) 'The Stability of a Unipolar World', *International Security,* 24.

----- (2008) 'Realism', C. Reus-Smit ve D. Sindal (ed.), *Oxford Handbook of International Relations* (Oxford).

Wohlforth, W. C.; Little, R.; Kaufman, S. J. vd. (2007) 'Testing Balance-of-Power Theory in World History', *European Journal of International Relations*, 13.

Wolfers, A. ve Martin. L. W. (ed.) (1956) *The Anglo-America Tradition in Foreign Affairs: Readings from Thomas More to Woodrow Wilson* (New Haven).

WWF (2010) *Living Planet Report 2010: Biodiversity, Biocapacity and Development* (Gland).

Wyn Jones. R. (2001) 'Introduction: Locating Critical International Relations Theory', R. W. Jones (ed.), *Critical Theory and World Politics* (Boulder).

Yergin, D. (1990) *Shattered Peace,* gözden geçirilmiş edisyon (Londra).

Young, M. (2011) *Responsibility for Justice* (Oxford).

Young, O. R. (1982) 'Regime Dynamics', *International Organization,* 36(2).

----- (1989a) 'The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment', *International Organization,* 43(3).

----- (1989b) *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment* (Ithaca).

----- (1994) *International Governance: Protecting the Environment in a Stateless Society* (Ithaca).

----- (1997) 'Global Governance: Towards a Theory of Decentralized World Order', O. R. Young (ed.), *Global Governance: Drawing Insights from the Environmental Experience,* (Ithaca).

----- (1999a) *Governance in World Affairs* (Ithaca).

----- (ed.) (1999b), *The Effectiveness of International Environmental Regimes: Causal Connections and Bebavioral Mechanisms* (Cambridge).

Young, R. (2004) *White Mythologies: Writing History and the West,* 2. bs. (Londra).

Ypi, L. (2011) *Global Justice and Avant-garde Political Agency* (Oxford).

Zacher, M. W. ve Matthew, R. A. (1995) 'Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands', C. W. Kegley Jr (ed.), *Controversies in International Relations Theory* (New York).

Zahn, G. (1986) *In Solitary Witness: The Life and Death of Franz Jägerstätter* (Springfield, IL).

Zakaria, F. (1998) *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton).

Zalewski, M. (1993) 'Feminist Standpoint Theory Meets International Relations Theory', *The Fletcher Forum for World Affairs,* 75(1).

----- (1995) 'Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?', *International Affairs,* 71(2).

Zalewski, M. ve Parpart, J. (ed.) (1998) *The 'Man' Question in International Relations* (Boulder).

Zehfuss, M. (2003) 'Forget September 11', *Third World Quarterly*, 24(3).

Zimelis, A. (2009) 'Human Rights, the Sex Industry, and Foreign Troops: Feminist Analysis of Nationalism in Japan, South Korea and the Philippines', *Cooperation and Conflict*, 44(1).

Zolberg, A. (1981) 'Origins of the Modern World System: A Missing Link', *World Politics*, 33(2).

Dizin

ABD 13, 18-21, 24, 30, 42, 61, 62, 66, 68, 74, 80, 82, 87, 92, 100, 104, 105, 107, 118, 119, 134, 140, 141, 144, 145, 149, 151, 156, 160, 178, 195, 208, 238, 239, 245, 254, 252, 255, 266, 270, 285, 288, 291, 294, 308, 309, 313, 314, 326, 330, 337, 342, 410

Ackerly, B. 316, 321, 327, 334, 339, 344, 345

açıklayıcı teori 31, 53, 83, 188, 209, 317, 390

açlık 35, 128, 139, 183, 264, 381

adil savaş teorisi 386, 393, 394

Adler, E. 74, 210, 312

Adorno, T. 42, 48, 181, 193, 218, 238

Afganistan 87, 92, 94, 118, 146, 330, 340, 342

Afrika 62, 86, 92, 102, 330, 381, 415

Agamben, G. 265-267

ahlaki harita 280

ahlaki hiyerarşi 103, 241, 271

ahlaki pasifizm 389

ahlaki sermaye 239

ahlaki sorumluluk 49, 213, 407

ahlaki şüphecilik 390, 412

ahlaki vizyon 140

aktörlerin çıkarları 290, 295, 297, 302

al-Ali, N. 315, 318

Almanya 19, 61, 97, 128, 136, 175, 181, 194, 299

ampirik analiz 185, 285, 292

ampirik feminizm 316, 320, 327, 344

ampirik idealizm 307

ampirik teori 44, 151, 384

ampirizm 321

analitik feminizm 317, 328, 344

anarşi kültürleri 371

anarşi problemi 260-262, 275

anarşik ortamda işbirliği 46, 289

anarşik toplum 124

anarşi-merkezcilik 200

anarşist çözüm 359

anarşizm 363 *ayr. bkz.* eko-anarşizm, uluslararası anarşi

anayasacılık 85, 94, 244, *ayr. bkz.* yeni anayasacılık

Anderson, P. 168, 175, 180, 195, 196

Annenkow, G. 165

Antik Roma 390

Antik Yunan 129, 204, 415

antropoloji 58, 311

Aquinas, St Thomas 391

aracı değişkenler 75

Arap Baharı 87, 92, 129, 142, 146, 202, 277, 330

Archibugi, D. 117, 242, 409

Arendt, H. 415

Aristo 381

Aristoculuk 83

aristokrasi 89, 95, 157, 169, 170, 178

Arşimet noktası 33, 251

Ashley, R. K. 48, 224, 228, 249, 253, 260, 261, 272, 274, 275, 280, 281, 332
asit yağmurları 244, 347, 362
askeri güç 27, 35, 50, 135, 176, 197, 199, 203, 218, 287, 294, 307, 309, 336, 389, 390, 398
Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) 112
ataerkillik 364
Atina 66
Atlantik ayrımı 313, 314
Avrupa Aydınlanması 85, 172
Avrupa Birliği 74, 97, 112, 218, 324, 397, 409
Avrupa entegrasyon süreci 97
Avrupa-merkezcilik 173, 178, 194, 208
Avustralya 23
Avusturya 19
Avusturyalı Marksistler 167
Axelrod, R. 288, 352
Aydınlanma 101, 155, 160, 218, 228, 229, 231, 240 *ayr. bkz.* Avrupa Aydınlanması
Aydınlanma projesi 48
ayrılıkçı hareketler 94

Babil 100
Bachelet, M. 323
bağımlılık teorisi 85, 96, 170, 171, 173, 175, 195
Bali 119, 141
Balkanlar 93
Barış Yurdu (*Dar al Islam*) 143
barışçı federasyon (*foedus pacificum*) 91
Barkin, J. S. 205
Barnett, J. 350
Barnett, M. 74, 210, 309, 337
Barry, B. 404
Barry, J. 370
başkalık 282
Batı Avrupa 149, 172, 210, 405
Bauer, O. 167
Beardsworth, R. 218, 242, 282, 382
Behrens, W. 357
Beitz, C. 17, 395, 404
Benjamin, W. 218
Benner, E. 166
Berlin Anlaşması (1878) 105
Berman, J. 317, 322, 342
Bernauer, T. 354
Beslan 119
beyaz ırkın üstünlüğü 140, 144
Bially, Mattern, J. 312
bilim felsefesi 43
bilimsel rasyonalizm 85
bilimsel realizm 301
bilimsel yaklaşım 12, 16, 17, 41, 42
Birinci Dünya Savaşı 16, 18-21, 31, 61, 165, 168, 169, 316, 410
Birleşik Krallık 54, 123, 245
Birleşmiş Milletler 114, 117, 120, 143, 245, 274, 321-325, 339, 347, 397, 398
Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) 323, 324
Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) 323
biyo-çevrecilik 348, 356, 374
biyolojik yakıtlar 348, 358
Blair, A. C. L. 247
Blanchard, J. M. F. 70
Bleiker, R. 209, 248, 250, 256, 257, 273, 276, 277
Block, F. 107, 175
Blomert, R. 178

BM Kadın 323, 324
Bodansky, D. 348
Bonaparte, N. 64, 128
Bookchin, M. 359, 367, 370
Booth, K. 12, 15, 48, 63, 210, 228, 239, 365
Bosnalı Sırplar 266
Boulainvilliers, H. Comte de 253
Bourdieu, P. 312
Brandenburg, E. 19
Braudel, F. 187, 195
Bretton Woods sistemi 108, 113
Brezilya 147, 153
Brincat, S. 48, 217
Britanya 18, 20, 23, 24, 47, 68, 123, 136, 141, 157, 169, 195, 203, 306
Bromley, S. 176
Brown, C. J. 15, 50, 144, 162, 380, 405, 411
Brundtland Komisyonu 366
Brunkhorst, H. 239, 244
Brunnee, J. 309, 312
Buck, S. J. 369
Bukharin, N. I. 168, 169
Bulkeley, H. 363, 372
Bull, H. 12, 14, 17, 21, 33, 41, 47, 97, 103, 104, 123, 124, 126, 131-133, 135-146, 148-152, 203, 313, 394
Burchill, S. 46, 329, 351, 379, 383
burjuva özgürlükleri 103
burjuvazi 155, 159, 162-165, 169, 170, 174, 181
Burke, A. 217, 283
Burke, E. 410
Burton. J. 376
Bush, G. W. 120, 127, 129, 254, 255, 308, 330
Butler J. 254, 266, 328
Buttel, F. 361, 370
Butterfield, Sir Herbert 26, 55, 63, 67, 83
Buzan, B. 43, 44, 72, 118, 123, 138, 139, 148, 151, 188, 190, 191, 199-203, 205, 214
bürokratikleşme 192
bütüncül konstrüktivizm 49, 299, 300
büyük güçler 27, 59-62, 64, 65, 88, 92, 93, 99, 129, 136, 138, 140, 158, 173, 195, 201, 335

Camilleri, J. A. 194, 214
Campbell, D. 33, 34, 251, 252, 256, 257, 263, 264, 266, 268-271, 274-276, 280-282, 290, 406
Caney, S. 401
Capra, F. 357, 367
Caprioli, M. 321, 325, 345
Carlyle, T. 192
Carnegie Enstitüsü 410
Carr, E. H. 11, 15, 19, 21, 22, 46, 54, 55, 79, 81, 89, 95, 153, 158, 166, 168, 286, 308
Carter, A. 360, 367
Certeau, M. de 312
ceza sistemi 249
Cezayir Savaşı 258
Chakrabarty, D. 215, 271, 272
Chin, C. B. 319, 322
Chomsky Forumu 30
Chou, M. 248
Choucri, N. 356
Christoff, P. 371
Churchill, Sir Winston 401
cinsellik 319, 325, 335
cinsiyet ayrımı 180, 333
Clapp, J. 348, 356, 364, 370, 374
Clark, H. 323
Clark, I. 134, 138, 201, 203
Clausewitz, K. M. von 145

Cobden, R. 89
Cohen, J. 393
Coke, Sir Edward 253
Comte, A. 193, 194
Comte H. 253
Connolly, W. 268, 279-281
Cox, M. 128, 139
Cox, R. W. 29, 40, 41, 48, 156, 157, 176, 177, 182, 222-225, 232-237
Crawford, N. C. 202, 209, 244
cumhuriyetçi yönetim biçimleri 90
Cusack, T. R. 54

çevrecilik 349 *ayr. bkz.* biyo-çevrecilik, serbest-piyasa çevreciliği
çevreleme politikası 270 *ayr. bkz.* Soğuk Savaş
çevresel çok-taraflılık 371, 373, 374
çifte dışlama 261
çifte okuma 257, 259, 260, 262, 275
Çin 30, 68, 119, 127, 130, 131, 137, 143, 144, 147, 153, 198, 201, 204-208
Çin Seddi 156, 164, 169
çoğulculuk 395, 396
çokdisiplinlilik 28, 43
çok-kutuplu sistem 65
çok-kutupluluk 65
çok-kültürlülük 280
Çoktaraflı Yatırım Anlaşması (MAI) 115
çokuluslu şirketler 111, 286, 322, 355

Dalby, S. 270, 350, 361
Darfur 77
Dauvergne, P. 348, 356, 364, 374
Davies, S. E. 339
dayanışmacılık 138, 140, 141, 147, 153, 396 *ayr. bkz.* inanç dayanışmacılığı
Deleuze, G. 276
demokratik barış 106, 210 ~ teorisi 91, 92, 94
demokratik müzakere 243, 372, 373
demokratikleşme 36, 182, 192, 316
demokratikleştirme 242, 316
Denemark, R. 214
dengeleme 60, 61, 63-65, 68, 70-72, 133, 139, 178, 376
Deniz Hukuku 97
Der Derian, J. 152, 255, 291
Derrida, J. 48, 183, 218, 221, 251, 255-259, 269, 273, 281, 282, 291
determinizm 39
Deudney, D. 350
Deutsch, K. W. 65
Devetak, R. 48, 217, 223, 228, 239-242, 244, 247, 252, 273, 275, 286
devlet gücü 55, 165, 169, 181, 194, 228, 287, 299
devlet kimliği 298, 332
devlet müdahalesi (iktisadi) 107, 116, 122
devlet-dışı aktörler 117, 119, 244, 276, 286, 293, 296, 315, 326
Devlet-formu 276
devletin çıkarları 78, 79, 298
devletler arası ilişkiler 81, 121, 127, 163, 165, 166, 315, 330, 381
devletler toplumu 23, 36, 120, 128, 130-135, 137, 138, 140, 142-145, 147-150
devletler-arası anarşi 371, 373
devletler-arası rekabet 169
devlet-merkezcilik 54, 275
devlet olma 275

[illegible] elitleri 20, 325
[illegible] dışlama 261; cinsiyetçi [illegible] 320; karşılıklı dışlama [illegible] mekansal dışlama 270, 271; [illegible] dışlama 230, 231, 233, [illegible] 240
[illegible] beşikenler 59, 67
[illegible] 239
[illegible] M. 263, 265, 267, 277, 278
[illegible]erth, K. 372
[illegible]kencilik 141
[illegible] özgürlükler 397
diplomasi 18, 20, 54, 93, 126, 128, 133, 145, 151, 156, 184, 202, 312, 325, 382, 408, 413, 414
diplomatik diyalog 153
diplomatik etos 281
diplomatik kültür 132
disiplinlerarasılık 28, 43
dişilik 316, 329
diyalojik kozmopolitanizm 241
Dobson, A. 50, 349, 357, 361, 371, 372
doğa bilimleri 12, 16, 42, 220, 223
doğal hukuk teorisi 391
Doğrudan Dış Yatırım (FDI) 113
Doğu Asya 86, 103, 107, 205
Doğu Avrupa 61, 86, 174
Doğu Timor 77, 104
Doherty, B. 360
Donnelly, J. 53
Doran, P. 375
Doyle, M. 26, 32, 42, 53, 87, 89, 91
Dryzek, J. 360, 361, 370-372, 408
Dubash, N. K. 348
Dunne. T. 102, 123, 124, 128, 129, 139, 148, 151, 152, 204, 239
Durkheim, E. 192, 207
Duvall, R. D. 309, 337
duygubilim 209
Dünya Bankası 112, 113, 346, 362
dünya düzeni 20, 21, 29, 81, 88, 94, 113, 119, 126, 138, 153, 176, 179, 224-226, 235-237, 239, 318, 338, 344, 346, 355, 371, 415
Dünya Ekonomik Forumu 346
dünya ekonomisi 85, 106-108, 110-112, 116, 119-121, 177, 195 *ayr. bkz.* kapitalist dünya ekonomisi, küresel ekonomi
Dünya Gıda Programı 323
dünya hükümeti 126, 358, 359, 371
Dünya Nüfus Fonu 323
Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 323
dünya siyasetinin ampirik analizi 285
dünya tarihi 28, 42, 162, 199, 201, 202, 208, 214, 215
Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 27, 112
dünya-sistemleri teorisi 157, 171
düşmanlık 57, 61-63, 72, 73, 294, 371 *ayr. bkz.* ulusal düşmanlık

Eckersley, R. 50, 348, 361-363, 370-373, 375, 377
Edkins, J. 249, 252, 264, 265, 275
egemen devletler 23, 26, 27, 110, 123, 130, 133, 136, 163, 183, 231, 241, 261, 262, 267, 274, 279, 362, 403 ~ sistemi 164, 239, 240, 246, 278
egemen güçler 95, 124, 365
egemen haklar 148
egemenlik paradigması 249, 275, 276, 280
egoizm 54, 55, 59, 62, 80, 81, 359
Ehrlich, P. 350
Eisenstadt, S. N. 190
eko-anarşizm 362

ekolojik ayak izleri 358
ekolojik borç 358
ekolojik kıtlık 358
ekolojik kriz 348, 370, 377
ekolojik meydan okuma 348
ekolojik modernleşme 371, 373, 374
ekolojik siyaset 348
ekolojik sorunlar 361, 364
ekolojik vatandaşlık 371, 372
eko-merkezcilik 356, 361-363, 371
ekonomik büyüme 49, 356, 376
ekonomik eşitsizlik 381, 401, 403
ekonomik gelişme 25, 196, 299
ekonomik kriz 106, 308
eleştirel konstrüktivizm 41
eleştirel teori 26, 37, 41, 42, 48, 152, 158, 182-185, 217-228, 232, 246, 282, 286, 290, 315, 372, 376
eleştirel teorisyenler 152, 218, 219, 222, 245, 285, 290-293, 300, 303, 376, 384
eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi 218, 225-230, 233-235, 237, 239-242, 246, 303, 304
Elias, N. 188-190, 194, 201, 210-214, 238
El-Kaide 27, 118, 120, 144, 149, 238
Elman, M. F. 70
Emmanuel, A. 172
emperyalizm 27, 31, 127, 158, 161, 168, 169, 282, 342
Endonezya 322
endüstriyel kapitalizm 158, 162, 168, 171, 174, 178, 180, 183, 184, 187, 195, 203, 363
engelleyici savaş doktrini (Bush) 129
Enloe, C. 49, 318, 320, 325, 326, 330, 335, 340, 341
estetik dönem 256
eşit olmayan anlaşmalar 143
eşitsizlikler 17, 34, 40, 57, 108, 162, 163, 177, 224, 225, 317, 324, 333, 377
evrensel kardeşlik 207
evrensel tarih 161, 162
evrenselcilik 240
evrensellik 32, 103, 229, 328, 401
eylem dönümü 312

Falk, R. 156
Fay, S. B. 19
faydacılık 400
Febvre, L. 209
feminist metodoloji 345
feminist pratik 316
feminist uluslararası ilişkiler 315-317, 319, 321, 325, 327, 333, 338, 341, 342, 345
feministler 31, 38, 49, 315, 317, 327, 330, 332, 333, 335-339, 341, 342, 344, 345
feminizm 25, 36, 41, 42, 44, 49, 183, 315-319, 328, 337, 343-346, 365, 376, 377 *ayr. bkz.* ampirik feminizm, analitik feminizm, normatif feminizm, Üçüncü Dünya feminizmi
fenomenoloji 227, 262, 387
feodalizm 172, 192, 196, 300
Ferguson, Y. H. 190, 200, 201, 214
Feuerbach, L. A. 219
Fierke, K. M. 217, 225-228
Fiji 87
Filipinler 322
Filistin 326
finans kurumları 111, 116
finans piyasaları 115, 322

Finnemore, M. 151, 292, 309
Fischer, M. 197
Forde, S. 53
Foucault, M. 41, 48, 248-250, 253-255, 262, 266, 267, 291
Frank, A. G. 171, 172, 195
Frankfurt Okulu 39, 48, 156, 158, 181, 193, 218, 219, 221, 223, 238, 286, 291, 375, 377
Fransa 19, 64, 68, 97, 128, 136, 198
Fransız Annales tarihçileri 209
Fromm, E. 219
Fukuyama, F. 86-88, 91, 93, 104, 106, 121

G20 98
G8 112
Gabriel, C. 343
Gadamer, H.-G. 232
Gaddis, J. 44
Gallie, W. B. 165, 166
Gamble, A. 156, 176
Gatens, M. 328
Geçiş Şehirleri hareketi 363
gelişmekte olan ülkeler 102, 109, 111-113, 115, 147, 321
gelişmiş ülkeler 113, 403
Gellner, E. 33
Genç Pitt 401
genelleştirilebilirlik (Kant) 282
George, J. 15
Geras, N. 241
gerçek dünya 22, 29, 251, 292, 350, 352
gerçekçi ütopyacılık 308
Giddens, A. 93, 193, 198, 234
Gill, S. 156, 161, 176, 179, 236, 237
Gills B. K. 172, 214
Gilpin, R. G. 54, 83, 201
Gladstone, W. E. 105
Glaser, C. L. 63, 74
Gleeson, B. 376
Goldthorpe, J. 189
Gooch, G. P. 19
Goodin, R. 361
Gouldner, A. 168
göçebelik 276
göçmenler 276-278
göreceli güç 64, 308
göreceli kazanç 62, 64, 71, 72, 98
Gramsci, A. 157, 175, 176
Grant, R. 320, 325, 333
Gray, M. M. 118, 317, 387
Grieco, J. M. 53, 69
Grotius, H. 101, 125, 383, 412, 413
Grotiusçu gelenek 23, 124
Grönland 357
Guantanamo kampı 266
Guattari, F. 276
güç: artırımı 308; dengesi 20, 39, 93, 136, 169, 198, 201, 202, 294, 305; hiyerarşisi 74, 264, 287; ilişkileri 223, 225, 231, 253, 308, 315, 318; kayması 308; mücadelesi 11, 12, 26, 55, 75, 79, 103, 128, 138, 155, 191, 204, 253, 260, 261, 308; siyaseti 19, 53, 54, 78, 81, 88, 174, 193, 255, 256, 260, 264, 318, 335, 338; tekeli 123, 147, 177, 212; yapıları 177, 184, 309, 360, 364, 376 *ayr. bkz.* mutlak güç, göreceli güç, yapısal güç
güç-bilgi ilişkileri 366
güçler dengesi 19, 26, 53, 129, 156, 184, 287, 308, 401, 414, 415
Güney Afrika 62, 102
Güney Kore 326
Güvenlik Konseyi 339

güvenlik: Amerikan güvenlik söylemi 337; çevresel güvenlik 350, 356; çoğulcu güvenlik toplulukları 74; güvenlik mücadelesi 11, 44, 45, 87, 125, 127, 152, 211; iktisadi güvenlik 116; jeopolitik güvenlik 269; kolektif güvenlik sistemi 19; milli güvenlik 299; sınır güvenliği 119; stratejik güvenlik 116, 316

Haacke, J. 218, 229, 245
Haas, P. 353, 354
Habermas, J. 48, 158, 180-182, 218, 219, 221, 232, 239, 241-243, 245, 246, 291, 377, 396
Habsburg-Burbon rekabeti 66
Hagey Seminerleri (1983) 148
Hahn, R. W. 353
Hajer, M. 371
Hall, I. 142, 293, 307, 351, 380
Halliday, F. 32, 156, 161, 166, 174, 179, 197, 247, 320
Hamilton, A. 331
Hansenclever, A. 353
Hardin, G. 349-352, 354, 355, 358, 368
Harris, J. 177
Harrison, N. 365
Harvey, D. 118
Hay, C. 176
haydut devletler 92, 99, 273
Hechter, M. 189
Hegel, G. W. F. 160, 163, 177, 194, 218, 226
Hegelci hareket 160
hegemonik güç 98, 195 *ayr. bkz.* karşı-hegemonik güç
hegemonik istikrar 308
hegemonik sosyal düzen 236
Heilbroner, R. 359
Heins, V. 141, 152
Held, D. 108, 117, 118, 242, 244, 371, 372
Helman, G. B. 147
Hempel, L. 362, 363
Herring, E. 30
Herz J. H. 55, 81
HIV/AIDS 28
Hindistan 68, 147, 153, 412
Hinduizm 207
Hintze, O. 200
Hirst, P. 108
Hitler, A. 61
Hobbes, T. 54, 56-59, 67, 306, 383, 411, 412
Hobbesçu düşmanlar anarşisi 71
Hobbesçu korku 63
Hobbesçu realizm 58, 59
Hobden, S. 187, 195
Hobsbawm, E. 108, 117, 120
Hobson, J. 194
Hobson, J. M. 195
Hoffman, M. 24, 89, 105, 149, 290, 291
Hollanda 195
Hollanda Doğu Hindistan Şirketi 412
Hollis, M. 21, 26, 37
Holmes, S. 129, 145
Holsti, K. 16, 325
Homer-Dixon, T. 350, 356
Honneth, A. 48
Hopf, T. 304
Horkheimer, M. 42, 48, 181
Hoskyns, C. 322, 324
Hovden, E. 377
Hristiyan azınlıklar 105
Hristiyanlık 83, 160, 207, 310

Hui, V. T.-B. 65, 206
hukukun üstünlüğü 19, 91, 94, 100, 105, 266, 397, 408
Huntington, S. 141, 145, 207, 310
Hurrell, A. 123, 147-149, 202, 353, 372, 394, 405
Hutchings, K. 339, 384
hümanizm 83, 150, 413

Ideologiekritik (ideoloji eleştirisi) 227
Irak 30, 62, 87, 92, 118, 120, 127, 134, 337
Irak Savaşı (2003-) 341
Irigye, A. 214

içkin eleştiri 373, 375
içsel değişkenler 59, 67
ideal devlet (Farabi) 86
idealizm 23, 31, 124, 125, 153, 247, 307, 312, 383, 413, 415
iki-çokkutupluluk 65
iki-kutuplu sistem 65, 66
iki-kutupluluk 61, 65, 156
İkinci Dünya Savaşı 21, 22, 102, 107, 112, 116, 120, 137, 171, 266, 286, 288, 289, 318, 326, 389
iklim değişikliği 98, 147, 202, 347, 348, 350, 357, 363, 376
İklim Değişikliği ve Biyo-farklılık İttifakı 363
iktidar sınıfı 166
iktisadi indirgemecilik 47, 165, 200
imparatorluk 59, 130, 143, 190, 195, 198-201, 204, 318, 383, 410, 415
inanç dayanışmacılığı 146
ince kozmopolitanizm 241
indirgemecilik 88, 176, 180, 192, 196
İngiliz Kamu Hukuku 101
İngiltere 19, 105, 107, 134, 254, 413
insan bilimleri 249
insan doğası 38, 54-56, 58, 89, 93, 161, 328, 331
insan hakları 26, 28, 32, 35, 46, 47, 85, 100-104, 115, 117, 121, 127, 128, 136-140, 144, 147, 151, 202, 293, 296, 316, 325, 327, 334, 339, 381, 393, 395-399, 401, 402, 406, 407, 414
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1689) 101
insan toplulukları 86, 89, 94, 96, 191, 201, 207, 208, 212, 214-216, 357, 364, 414, 415
İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi (1789) 101
insani acil durumlar 139
insani müdahale 28, 35, 47, 50, 77, 92, 102, 104, 106, 119, 121, 127, 128, 130, 135, 137, 150, 151, 217, 242, 245, 325, 339, 381, 391, 392, 395, 398
insan-olmayan doğa 362, 367
inşacı teori 14, 18, 26, 31
İran 147
İrlanda 325
İslam 83, 142, 143, 145, 146, 207, 208, 310, 337, 392
İslamcılık 122
İslamcı terör/izm 87, 94, 106
İslami terör/izm 109, 118
İspanya 141, 195, 196, 410
İspanyol Tomizmi 413
İsrail 68, 119, 144, 326, 392
işçi aristokrasisi 169
işçi hakları 102
İtalya 136
ittifaklar 61, 170, 171, 237, 327

Jackson, R. 123, 128, 136, 139, 141, 142, 147
Jackson, T. 357
Japonya 143, 144, 299
Jaquette, J. 334
Jeffery, R. 125, 412
jeopolitik rekabet 153, 168, 184, 198, 234
Jervis, R. 53
Johnston A. I. 309
Joseph, J. 158

Kabeer, N. 321, 323
Kaddafi, M. 105
Kadın Dünya Liderleri Konseyi 325
kadın hakları 27, 330, 337, 342, 344
Kadın İnsiyatifi Nobeli 325
Kalvinist etik analizi 192
Kalvinizm 192, 207
Kamboçya 78, 104, 106
kamuoyu 20, 77, 91, 141, 142, 410
Kanada 23, 74, 148, 156, 294
Kant, I. 89-91, 95, 149, 150, 163, 218, 219, 221, 228, 229, 231, 238, 246, 248, 282, 381, 383, 396, 397, 402, 409, 410, 415
Kantçılık 83
kapitalist dünya ekonomisi 27, 156, 170, 171, 173, 175, 195, 196, 230, 294
kapitalist dünya sistemi analizi 190
kapitalist emperyalizm teorisi 168, 169
kapitalist sistem 31, 170, 179, 195
kapitalist zihin yapısı 192
kapitalizm 36, 38, 47, 50, 85-88, 106-108, 117, 122, 156-159, 161-165, 167-171, 174, 175, 177-180, 183-185, 187, 192, 194-196, 198, 203, 207, 216, 229, 231, 237, 295, 318, 337, 363, 364, 371, 373-375
Kaplan, M. 41, 350
kara mayınları 326
Karbon İfşası Projesi 363
karbon piyasaları 368
karşı-hegemonik güç 237
karşı-hegemonik hareketler 176-178
karşılıklı bağımlılık 16, 24, 85, 96, 99, 100, 122, 164, 201, 211, 216, 237, 279, 286-289, 334, 369, 404
Kartaca-Roma 66
Kategorik Buyruk (Kant) 238
Katyn Forest Katliamı 387
Katzenstein, P. J. 208, 293, 298, 299, 303, 309, 310
Kaufman, S. J. 65, 71, 201, 337
Kaufmann, C. 74
Kelly, D. 187
kendi kaderini belirleme 74, 174
kendi kendine yetme 95, 109, 334, 335
Kennan, G. F. 54, 78, 79, 82
Keohane, R. O. 15, 42, 54, 97, 99, 151, 224, 286-289, 319, 340, 351, 354
Keynesçilik 107
kıtlık 57, 76, 350, 358
kimlik siyaseti 28, 178, 182
Kinsella, H. M. 336, 337
Kiser, E. 189
Kissinger, H. A. 30
kitle iletişim 277
kitle imha silahları 117, 118, 129, 147, 153, 293
Kittleson, M. C. 317
Klare, M. 350
klasik realizm 46, 56
klasik Yunan 218, 219

Klein, B. 263
Klotz, A. 293, 302
komünitaryanlar 405
komünizm 80, 86, 91, 121, 157, 161
Konfüçyanizm 104, 207
konstrüktivistler 151, 152, 205, 209, 285, 292-298, 301-307, 309-314, 384
konstrüktivizm 17, 25, 41, 48, 49, 203, 205, 233, 285, 286, 292, 293, 295, 297-304, 306-309, 311-315, 318, 332, 353, 356, 371, 384 *ayr. bkz.* eleştirel konstrüktivizm, sistemik konstrüktivizm, bütüncül konstrüktivizm
koruma hakkı 106, 392
korumacılık 107, 109, 113
Kosova 77, 127, 218, 245
kozmopolitan demokrasi 117, 242
kozmopolitan eğitim 194
kozmopolitan kültür 132
kozmopolitanizm 137, 150, 170, 238, 239, 242, 394, 396
kozmopolitanlar 383, 405
köktencilik 141
Krasner, S. 75, 352
Kratochwil, F. 300, 303
kriz yönetimi 24, 27
Krook, M.-L. 332
Kuehls, T. 361
kumarhane kapitalistleri 27
Kurki, M. 26, 32
kurumsalcılar 349, 352-355
kurumsalcılık 46, 85, 96, 99, 288, 292, 348, 351
kutsal insan (*homo sacer*) 265
kuvvet kullanımı 125, 132, 133, 145, 153, 169, 180, 392
Kuzey Afrika 86, 92, 330
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) 112, 323, 343
Kuzey Kore 68
Kuzey ülkeleri 113
Kuzey-Güney 173
Küba 294
Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) 105
kültürel farklılık 28, 86, 152, 159, 167, 313, 394, 395, 401, 406
kültürel sömürgecilik 144
küresel adalet 17, 35, 49, 50, 105, 139, 145, 148, 152, 153, 173, 178, 348, 372, 379, 382, 386, 394-396, 401-403, 407-410, 414
küresel çevre siyaseti 148, 149, 349, 355, 356, 362, 363, 365, 372
küresel çevre yönetişimi 355, 362
küresel dünya ekonomisi 120
küresel ekoloji 366-368, 373, 375, 376
küresel ekonomi 49, 87, 100, 110, 113, 117, 122, 195, 224, 237
küresel etik 17, 26, 150, 152, 174
küresel hegemonya 29, 157, 176
küresel hükümet 409
küresel ısınma 369, 407
küresel kapitalist ekonomi 172, 203
küresel kapitalizm 170, 371, 373-375
küresel kurumlar 413
küresel politikalar 408
küresel sivil toplum 27, 117, 345, 355
küresel siyaset 24, 27, 35, 36, 40, 47, 49, 123, 124, 158, 246, 267, 315-318, 320, 326, 327, 341, 344, 346-350, 355, 356, 361, 362, 364, 365, 370-372, 374, 376
küresel şehirler 322
küresel toplum 304, 403, 405
küresel vatandaşlar 244

küresel yönetişim 136, 176, 218, 239, 244, 265, 348, 374, 382, 408, 409
küreselleşme karşıtı Aşırı Sağ 178
küreselleşme: küreselleşme ve ayrışma 169, 170; iktisadi küreselleşme 27, 117, 156, 237, 317, 321, 322; kapitalist küreselleşme 155, 157, 158, 161, 168, 185; dünya ekonomisinin küreselleşmesi 85, 107, 111, 121; sosyal ilişkilerin küreselleşmesi 183; insan topluluklarının küreselleşmesi 201; milliyetçilik ve küreselleşme 167
Kütting, G. 363
Kyoto Protokolü (1997) 347

Labs, E. J. 69
Lacher, H. 161, 164
Lakatos, I. 287
Latham, A. A. 197, 206
Latin Amerika 86, 160, 178
Lawson, G. 191
Lebow, R. N. 201
Lenin, V. I. 156, 157, 167-171, 174
Levinas, E. 281, 282
Levy, M. A. 354
liberal demokrasi 86-88, 91, 92, 94, 104, 117, 118, 120-122, 136, 295, 371, 373, 396
liberal-demokratik barış 87
liberalizm 46, 47, 85, 87, 104, 106, 107, 120, 122, 232, 308, 356, 383, 396
Libya 92
Lilburne, J. 253
Lima, L. 48, 217
Linklater, A. 26, 43, 47, 87, 89, 94, 103, 123, 134, 139, 150-152, 158, 168, 170, 172, 175, 179, 183, 191, 202, 211, 217, 221, 226-235, 237-242, 244, 246, 286, 304, 313, 329, 339, 371, 372, 376, 379, 383, 396
Lipschutz, R. D. 361, 363
Lisle, D. 269
List, F. 107
Little, R. 43, 44, 72, 123, 188, 190, 191, 199-203, 214
Locke, J. 101
Lohmann, L. 368
Londra 23
Low, N. 376
Lowenthal, L. 219
Lynch, M. 80, 244, 293
Lynn-Jones, S. M. 54, 69
Lyotard, J.-F. 48, 214

Macdonald, L. 343
Machiavelli, N. 54, 77, 79, 80, 306, 390
MacMillan, J. 90, 150, 210
MacPherson, C. B. 106
maddecilik 305, 306, 312 *ayr. bkz.* tarihsel maddecilik
madun gruplar 178
Magna Carta (1215) 101
Magnusson, W. 268
mağara alegorisi (Platon) 386
Maine, Sir Henry 192
makroekonomik teori 287
Malcolm, N. 412
Mansbach, R. W. 190, 200, 201, 214
Mantle, D. 377
Marchand, M. 321, 322
Marcuse, H. 219, 377
Marksizm 19, 25, 29, 37, 39, 47, 48, 155, 156, 158, 160, 165, 167, 172, 174, 181, 183, 184, 196, 308
Marx, K. H. 47, 155-157, 159-168, 170-172, 174, 177-179, 181-184, 187-189, 192, 194-196, 218, 219, 221, 225, 228-231

Mastanduno, M. 64, 69
Mattern, Bially, J. 312
Matthew, R. 350
Mayall, J. 127, 141, 147
Mayer, P. 353
Mazlish, B. 192, 214
McCracken, A. 323
McGlen, N. 324
McNeill, J. R. 208, 214
Meadowcroft, J. 373
Meadows, D. 357, 365
Mearsheimer, J. 54, 55, 69, 75, 78, 80, 82, 93, 120
mecburi askerlik 388, 389
medenileşme süreci 190, 210-213, 238
medeniyetler çatışması 141, 207, 252, 383
mekansal dışlama 270, 271
Meksika 323
Mennell, S. 188, 201, 211, 213
merkantalizm 95, 111
Mesih 392
metaBosna 274
meta-teorik eleştiri 293, 314
metinsel etkileşim 255-257
metodoloji 163, 345
Mezopotamya 199, 204
mikroekonomik teori 289
militarizm 326, 374, 390
Miller, D. 406
Miller, S. E. 54
Milletler Cemiyeti 20, 136, 143
Milletler Hukuku 94
milli sınırlar 233, 382
milliyetçilik 44, 47, 95, 156-159, 165-168, 170, 207, 240, 319, 381
Mills, C. W. 30
Milosevic, S. 105
misafirperverlik etiği (Kant) 282
Mitchell R. 354
Mitrany, D. 97
modernistler 291, 305
modernite 86, 122, 132, 141, 145, 192, 234, 263, 271, 364
Mohanty, C. 341, 342
Mol, A. 361, 370, 371
Montesquieu, C. de S. 231
Moon, K. 319, 326
More, St Thomas 124
Morgenthau, H. 11, 12, 15, 21, 46, 54, 55, 62, 76, 78-81, 286, 331, 334, 335, 415
Morton, A. 156, 170, 177, 178
Mueller, J. 92, 93
mutlak güç 308
mutlakiyetçi devletler 196
Mutlakiyetçilik Çağı 294
mülkiyet hakları 132
mülteci kampları 264
mülteciler 28, 232, 276-278, 323, 398
Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 323
My Lai 387
Myers, N. 350

Nagel, T. 16
Napolyon savaşları 95, 166
Nardin, T. 50, 141, 382, 392, 394, 402, 409, 411
NATO 137, 218, 264
Naziler 264, 266
Neal, A. 266
neo-klasik realistler 55, 70
neo-klasik realizm 71, 73
neo-liberal kurumsalcılar 151, 224, 288

neo-liberal kurumsalcılık 46, 288
neo-liberalizm 47, 112, 176, 224, 285, 286, 289, 290, 292
neo-liberaller 98, 107, 109, 115, 288, 289, 295, 300, 303, 305
neo-Marksist dünya siyaseti 175
neo-pozitivizm 291, 292
neo-realistler 27, 36, 39, 47, 88, 97, 98, 100, 125, 184, 200, 203, 263, 288, 293-295, 300, 301, 303, 305, 329
neo-realizm 24, 25, 39, 40, 43, 46-48, 55, 88, 97, 148, 153, 177, 179, 180, 184, 191, 197, 200, 204, 223, 285-289, 292
nesnellik 13, 290, 291, 318, 340, 345
Neufeld, M. 221, 225, 227, 303
Newland, K. 320, 321, 333
Nexon, D. H. 198
Niebuhr, R. 54, 55, 62, 81, 83, 286
Nietzsche, P. W. 218, 248, 250, 251, 254
Nixon Doktrini 326
Nixon yönetimi 30
Noel-Baker, P. 19
normatif feminizm 317, 338, 343, 344
normatif sorunlar 348
normatif teori 307, 310, 348
Nunes, J. 48, 217
nüfus artışı 356, 357
Nükleer Silahsızlanma Kampanyası 326
Nye, J. 97, 286, 287
Nyers, P. 277

Ó Tuathail, G. 256, 267, 268

objektif bilgi 33, 248
objektiflik 328, 340
Ohmae, K. 108, 122
Okereke, C. 365
Omarska ve Trnopolje (kamp) 266
ontoloji 40, 232, 234, 280-282, 292, 314
ontopoloji 269, 280
Ophuls, W. 351
Orman İdare Konseyi 372
Orta Amerika 62
Orta Asya 91, 93
ortaçağ dönemi 197, 198
Ortadoğu 86, 91, 140, 142, 144, 146, 202, 252, 330
Osmanlı İmparatorluğu 196
otoriter rejim 295, 299, 318
Oye, K. 260
oyun-teorisi 97, 151

önleyici savaş 393
ötekilik 282
öz-belirlenim 228, 229, 232
öz-düşünümsel teori 222
özel alan-kamusal alan ayrımı 329
özel mülkiyet 90, 231
özerklik 41, 59, 68, 78, 101, 166, 167, 171, 172, 175, 194, 198, 218, 228, 249, 273, 328, 329, 332, 345, 362, 398
özgürlük 90, 101-103, 118, 120, 144, 147, 155, 160, 162, 163, 181, 182, 184, 228, 229, 231, 246, 255, 266, 359, 394, 397, 403, 406
öznellik 329

Paine, T. 90, 96, 231
Pakistan 147
Parks, B. 365
Parpart, J. 321
pasifizm 389-391

Paterson, M. 49, 355, 362, 373
Patomaki, H. 215
Pattberg, P. 372
Patton. P. 276
perspektivizm 250
Peterson, V. S. 319, 333, 336, 338
Phillips, A. 205, 206, 307
Pijl. K. van der 156, 157, 167, 177, 190, 199, 214
Pin-Fat, V. 249
Pinochet Ugarte, A. 105
Pitt. W. 401
piyasa güçleri 107, 110, 115, 117, 119, 159, 169
Platon 385
Plumwood, V. 364
Pokrovsky, B. 19
Pol Pot 78
Polanyi 106, 107, 237
politika yapımı 16, 316, 325, 408
Polonya 136
Porritt, J. 357
Post-kolonyal devletler 74, 127
post-kolonyal dönem 141
post-kolonyal düşünce 43, 367
post-kolonyal yaklaşımlar 272
post-kolonyalizm 42, 172, 183, 258, 259, 365
post-modernistler 291, 305
post-modernizm 15, 315, 340, 365
post-pozitivizm 12
post-yapısalcılar 33, 39, 41, 248, 254, 263, 328, 384
post-yapısalcılık 48, 172, 183, 238, 247, 248, 251, 253, 255-259, 262, 264, 267, 268, 270, 272, 274, 275, 278, 280-284, 286, 314, 376
Pouliot, V. 312
pozitivizm 12, 223, 285, 291, 375
Prag 105
Prakash, M. S. 376
Pratt, N. 315, 318
Pribram, A. F. 19
Price, R. 292, 303, 311
Priess, D. 75
Princen, T. 354
proleterya 155, 159, 162-165, 168-171, 178, 180, 182, 183
Prozorov, S. 271
Prügl, E. 319, 322-324, 342

radikal İslam 144-146
radikal İslamcılar 142
radikal realistler 55
radikalizm 125, 138, 149, 150, 153
radikaller 23, 138, 337
Raison d'etat (hikmet-i hükümet) öğretisi 78, 80
Rajamani, L. 348
Randers, J. 357, 365
rasyonalistler 285, 290, 293, 295, 297, 300-304, 313
rasyonalizm 85, 148, 150, 238, 285, 286, 291, 293, 297, 300-302, 304, 306, 314
rasyonel seçim teorisi 286, 352, 353
rasyonellik 332, 333, 338, 363
Ratner, S. R. 147
Raustiala, K. 354
Rawls, J. 92, 94, 394-397, 404-406, 409
Reagan yönetimi (1981-9) 62
realistler 22, 23, 27, 30, 34, 38, 45, 47, 55, 56, 62, 67, 68, 70, 71, 76, 80, 82, 83, 93, 98, 119, 120, 122, 126, 165, 184, 201, 288, 294, 295, 301, 303, 305, 313, 329, 400, 401

realizm 22, 23, 25, 30, 31, 37, 38, 40, 43, 46, 47, 53-56, 59, 69, 71, 73, 81-83, 86, 124, 125, 130, 138, 150, 153, 156, 184, 197, 205, 223, 285-290, 292, 301, 308, 356, 383, 389, 390, 400, 413 *ayr. bkz.* yapısal realizm, bilimsel realizm, Hobbesçu realizm, klasik realizm
Rees, W. 358, 365
refah devleti 107, 236
Reid, J. 265, 276
rejim değişikliği 119, 127, 134
Rengger, N. 50, 128, 139, 162, 179, 217, 411
Renner, K. 167
Renouvin, P. 19
Reus-Smit, C. 48, 71, 129, 134, 205, 206, 234, 292, 293, 297, 302, 303, 305, 307, 309, 371
Ricardo, D. 95, 106, 109
Richard, K. R. 48, 72, 123, 224, 232, 249, 260, 274, 282, 286, 292, 311
Ripsman, N. R. 70
Risse, T. 243-245, 297
Rittberger, V. 353
Roberts, B. 328
Roberts, J. T. 365
Robinson, F. 227
Robinson, M. 325
Robinson, P. 30
Robinson, W. I. 177
Rorty, R. M. 226
Rose, G. 51 55
Rosecrance, R. N. 65, 99, 100
Rosenau, J. 325, 362, 363
Rosenberg, J. 26, 156, 161, 170, 179, 180, 197, 198
Rousseau, J. J. 89, 101, 231, 411
rönesans 123, 306, 390, 414
Ruanda 104, 139
Ruggie, J. G. 264, 293, 300, 303, 307
Runyan, A. S. 319, 322, 338
Rupert, M. 177, 220, 231
Rus Devrimi 61
Russett, B. 91, 92
Rusya 19, 30, 105, 119, 127, 167, 174, 181, 198

Sachs, W. 366
Saddam Hüseyin 120, 137
Saint-Pierre, C. I. C. 411
Saint-Simon, C. H. Re R. 193
saldırganlık 38, 55, 57, 118, 122, 136, 255, 390, 392, 393, 395-398, 401
Sale, K. 359
sanayileşme 171, 192, 198
Sandholtz, W. 317
Sarkees, M. R. 324
Sassen, S. 322
savaş esirleri 102, 388, 398
savaş sistemi (Pain) 90, 96
savaş söylemi 391
savaş suçları 105, 137, 389, 401
Savaş Suçlarına Yönelik Cenevre Konvansiyonu 327
Savaş Yurdu (*Dar al War*) 143
Schmidt, B. C. 412
Schmitt, C. 19, 265-267
Schumacher, E. F. 359
Schumpeter, J. A. 89, 90
Schweller, R. L. 55, 65, 70, 75
Scott, J. 328
sekülerizm 117, 310
Sen, A. 321
sendikalar 116
serbest ticaret 46, 89, 90, 95, 96, 100, 107-109, 112, 113, 115, 195, 322

serbest-piyasa çevreciliği 348, 349
sermaye piyasaları 114, 115, 117, 121
sermayenin egemenliği 108
Seth, S. 145, 146, 215, 272
Shakman Hurd, E. 310
Shapcott, R. 146, 221, 232, 233, 241, 406
Shapiro, I. 301
Shapiro, M. J. 257, 271, 282
Shepherd, L. J. 315, 319, 336
Shiva, V. 365
Shue, H. 372, 393
sınıf çatışması 161, 165, 168, 169, 173, 180, 196
sınıf güçleri 161, 166, 175, 176, 179
Sırbistan 104, 137
silahlanma 63, 326
Singer, J. D. 37, 41, 414
sistemik konstrüktivizm 48, 298-300
sivil çatışma 147
sivil özgürlükler 118, 120
sivil savaş 94
sivil toplum 15, 27, 117, 235-237, 345, 355, 394, 396, 407
sivil toplum kuruluşları 27, 237, 327
sivil ve siyasi haklar 103, 317
siyasal bağımsızlık hakkı 71
siyasal iktisat 86, 107, 108, 156, 158, 184, 319, 342, 365, 368, 373, 377
siyasal sistemler 370
siyasal toplum 226
siyasetin özerkliği 78
Sjoberg, L. 315, 326, 331, 336
Skocpol, T. 175, 187, 192, 199
skolastizm 413
Skolnikoff, E. 354
Smith M. J. 53
Smith, A. 96, 106, 110
Smith, L. T. 340
Smith, S. 13, 21, 26, 45, 223
Snyder, G. H . 69, 72-75
Snyder, J. 70 Soguk, N. 277, 278
Soğuk Savaş 22, 30, 32, 61, 62, 64, 66, 73, 75, 85-87, 93, 106, 119, 153, 156, 230, 242, 252, 270, 285, 292, 293, 300, 306-308, 340
Soğuk Savaş sonrası dönem 36, 87, 93, 104, 112
Soğuk Savaş sonrası iyimserliği 87, 93, 106
Sol Akademi 156, 157
Sol Hegelciler 160
Solomon, M. S. 177
Somali 76, 94, 146, 147
sorun çözme kapasitesi 245
sorun-çözücü teori 223, 224, 227, 228
sosyal adalet 26, 108, 237, 386, 409
sosyal aktörler 222, 294
sosyal bilimler felsefesi 15, 28, 29, 249 *ayr. bkz.* insan bilimleri
sosyal dışlama 230, 231, 233, 239, 240
sosyal dünya 55, 184, 193, 233, 256, 291
sosyal düzen 236
sosyal ekoloji 348
sosyal güç 29, 176, 178, 180, 182, 190, 199, 231, 233, 235
sosyal mühendislik 150
sosyal sistemler 161, 171, 364, 370
sosyal teori 25, 28, 39, 43, 167, 228, 229, 234, 301
sosyal yapılar 108, 219, 233, 234, 290, 296, 312
sosyal yeşiller 349, 355, 356, 364, 367, 370
sosyalist planlama 163
sosyalist uluslararasıcılık 168, 174, 183

sosyalizm 134, 161, 163, 167, 174, 179, 181, 192, 410
sosyoloji 43, 167, 190, 191, 193, 196, 199, 200, 204, 206, 238, 239
Sovyet bloğu 146
Sovyet-Amerikan ilişkileri 61
Sovyetler Birliği (SSBC) 44, 61, 62, 128, 136, 156, 181, 270
soybilimsel 254, 255, 263, 272
soykırım 77, 102, 139, 232
sömürgecilik 39, 143, 144, 202, 209, 272
söylem etiği 182, 239, 242-246
sözde-fenomenoloji 262
Spaargaren, G. 361, 370
Spretnak, C. 357, 367
Spykman, N. 79, 82
Stalin, J. V. D. 167
Stamnes, E. 339
Steans, J. 49, 239, 319
Stern, M. 316, 319, 321, 345
Stoacılar 231
Stoikler 414
Stoll, R. J. 54
stratejik rekabet 306
suçluluk 209, 238, 387, 389, 407
Suganami, H. 26, 32, 123, 126, 150, 151, 202
Suharto, T. N. J. 105
Suriye 127, 202
sürdürülebilir kalkınma 365, 366
süreç değişkenleri 72, 73
Sylvester, C. 49, 319, 329, 331, 332, 335, 338, 340, 341, 343
Sznaider, N. 209

şehir devletleri 129, 198, 199, 204, 413
şiddet araçları 126, 175
şimdicilik 36, 188, 215
şirket merkantalizmi 111

tam istihdam 107
tarafsızlık 16
Tarihçiler 18, 31, 380-383, 410, 412, 413, 415, 416
tarihsel anlatım 28
tarihsel blok 176
tarihsel psikoloji 209
tarihsel maddecilik 156, 157, 165, 166, 168, 173, 174, 176, 177, 179-185
tarihsel sosyoloji 14, 25, 26, 28, 35, 36, 42, 44, 47, 187, 188, 190-194, 196, 200, 201, 203, 208, 209, 214-216, 234
tartışmacı rasyonalite 243
Tayland 87
Taylor, M. 19, 303, 351, 352
tecavüz 327, 330, 333, 387
tek ülkede sosyalizm 163, 174
tek-kutupluluk 64, 65, 93
teknolojik yenilik 161, 166
telekomünikasyon 277
Tellis, A. 54
temelcilik-karşıtlığı 304
temsilî hükümet 90, 91
teori inşa etme 287
teorik varsayım 14, 15, 33, 58, 89, 260
terörist devletler 273
terörist gruplar 117, 129
terörizm 85, 87, 106, 118, 120, 252, 328, 381, 407
terörle savaş 266
Teschke, B. 26, 156, 157, 164, 180, 190, 196, 197
Thimme, F. 19
Thomas, S. 54, 56, 124, 142, 239, 296, 391
Thompson, K. W. 79

Thompson, W. R. 214
Tickner, J. A. 56, 319, 331, 334, 335, 337, 338
Tilly, C. 93, 198, 201
Todorov, T. 232
Toennies, F. 192
Tokyo 114
Toope, S. J. 309, 312
toplama kampları 264
toplumsal cinsiyet 17, 28, 43, 49, 185, 315-321, 323-325, 327-334, 336-346, 383, 387
toplumsal cinsiyet hiyerarşileri 340
toprak fethi 90
totaliterlik 282
Towns, A. 332
Trainer, R. E. 357
transfer ücretlendirme 112
Tronto, J. 333, 339
Trotsky, L. D. B. 170, 174
True, J. 49, 316, 318, 319, 321, 323, 324, 331-333, 337, 339, 342-345
Tuathail, G. O. 256, 267, 268
Tuck, R. 392, 412, 413
Tucker, R. 62
turizm 269
Tutukluların İkilemi oyunu 352
Türkiye 144

ulusal bağlılık 167, 168
ulusal çıkarlar 80, 81, 102, 103, 109, 126, 334, 390, 391
ulusal düşmanlık 166, 171
ulusal hükümetler 20, 108, 176
ulus-aşırı sınıflar 27
ulus-aşırı suçlar 28, 119
ulus-aşırı şirketler 27, 108, 110-112, 119, 323
ulus-devletler 86, 94, 99, 102, 109, 111, 115, 120, 122, 133, 155, 165, 174, 274
Uluslararası Adalet Divanı 102
Uluslararası Af Örgütü 27, 327
uluslararası anarşi 20, 39, 43, 55, 56, 59, 77, 127, 155, 288, 329, 331, 355, 375, 412
Uluslararası Ceza Mahkemesi 129, 327
Uluslararası Çalışma Örgütü 102, 324
Uluslararası Çalışmalar Birliği 385
uluslararası ekonomik işbirliği 288
Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) 102
uluslararası etik 307, 339, 381, 382
uluslararası hukuk 11, 29, 77, 94, 105, 124, 128, 133, 139, 149, 156, 177, 183, 202, 238, 309, 333, 391, 403, 409, 412, 415, 416
uluslararası hükümetin yokluğu 54, 363 *ayr. bkz.* anarşizm
uluslararası mahkemeler 105, 117
Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) 102
Uluslararası organizasyonlar 324
uluslararası sistem 12, 24, 38, 87, 88, 93, 94, 97, 99
uluslararası teori 14, 22, 23, 33, 34, 43, 51, 153, 221, 224, 225, 228, 319, 379, 400
uluslararası toplum 23, 26, 35, 38, 39, 47, 99, 121, 123-129, 131-138, 140-153, 202-205, 209, 210, 239, 241, 242, 294, 295, 298, 304-306, 332, 381, 394-396, 399, 404, 406, 412, 415
uluslararası yasal yükümlülükler 312
uluslaşma 93

Usame bin Ladin 254, 337
uygulamalı etik 381, 382
uyuşturucu kaçakçılığı 98

üç-kutuplu sistem 65
Üçüncü Dünya kadınları 322, 334, 342
Üçüncü Dünya Marksizmi 170, 173
Üçüncü Dünya ulusal kurtuluş hareketleri 172
üretim araçları 164
üretim biçimleri 47, 161
üretim paradigması 174, 175, 180, 181, 183
ütopyacılar 19, 21-23, 125

vahşet 194, 211
Van der Pijl, K. 156, 157, 167, 177, 190, 199, 214
Van Evera, S. 74
Van Krieken, R. 194
varlıkların trajedisi 352, 355, 359
vatandaşlık 50, 183, 235, 239, 240, 281, 324, 335, 371, 372, 374
vatanseverlik göreceliliği 392
Vattel, E. de 135, 410
Vaughan-Williams, N. 267
verimlilik 113, 115, 367
Vestfalya Barışı 310
Vestfalya dönemi 190
Vestfalyan uluslararası düzen 200
Vico, G. B. 236
Victor, D. 354
Victor, P. 357
Vietnam 78, 106, 387
Vietnam Savaşı 62, 381
Vincent, R. J. 47, 102, 123, 128, 129, 139, 140, 150, 312
Vitoria, F. de 413
Vogler, J. 353, 355, 369

Walker, R. B. J. 50, 241, 268, 275, 278-281, 283, 293, 329, 331
Wall Street 114
Wallerstein, I. 171, 172, 190, 195, 196
Walt, S. 68, 120
Waltz, K. N. 17, 25, 28, 29, 37, 38, 43, 54, 55, 59, 60, 64-68, 70, 72, 73, 76, 82, 88, 93, 98, 119, 120, 148, 155, 165, 174, 179, 202, 287, 301, 331, 334
Walzer, M. 388, 392, 393, 405
Wapner, P. 361
Washington Uzlaşması 30, 113
Watson, A. 123, 126, 132, 135, 140-144, 146, 152, 190, 203, 204, 214
Wegerer, A. von 19
Weldon, L. 335, 343
Wendt, A. 17, 48, 71, 83, 151, 205, 292, 294-296, 298, 301, 303, 308, 371, 385
Wheeler, N. J. 63, 102-104, 123, 124, 128, 129, 136, 139, 141, 151, 152, 210
White, H. 217, 251, 412
Whitworth, S. 319, 324, 342
Wibben, A. 315, 328
Wight, M. 17, 22, 23, 26, 43, 47, 51, 53, 97, 123-126, 128-131, 133, 134, 138, 140, 142, 148, 150-152, 156, 190, 204, 206, 379, 380, 383, 400, 416
Williams, P. 152, 267, 326, 381
Wohlforth, W. 53, 65, 201

yabancı düşmanlığı 164, 237
yabancılaşma 159, 231, 278
Yahudi teolojisi 281

Yahudiler 171, 392
yalın yaşam 264-266
yanlış bilinç 160
yapısal güç 308
yapısal realizm 55, 59, 60, 64, 66, 68, 73
yapısal uyum programları 113
Yemen 147
yeni anayasacılık 176
yeni küresel tarih 21
Yeni Sağ 107
yeni toplumsal hareketler 27, 276
Yeni Zelanda 323
Yenilenebilir Enerji ve Enerji Etkinliği Ortaklığı 363
yerel topluluklar 321, 362
Yergin, D. 30
yerli bilgi 340, 366
yerli halklar 130, 182, 209, 244
yeşil siyaset teorisi 41
yeşil uluslararası ilişkiler teorisi 345
Yeşiller 349, 355, 358, 359, 361, 364, 365, 367, 374-377
yıkıcı kaynaştırma 241
Young, O. R. 97, 258, 352-355, 406
yöntembilim 151, 227
Yugoslavya 139, 326, 327, 337

Zakaria, F. 69
Zehfuss, M. 254, 255
Zimelis, A. 326
Zimmern, Sir Alfred 19, 24
Zolberg, A. 196

Bu başarılı ve popüler ders kitabı, uluslararası ilişkiler çalışma alanındaki belli başlı teorik yaklaşımlara sistematik ve kapsamlı bir giriş niteliğindedir. Dünyanın farklı ülkelerinden öncü akademisyenler tarafından yazılan bölümler, realizmden liberalizm, feminizm ve post-yapısalcılığa disiplindeki kilit teorilerin ayrıntılı ve eleştirel tartışmalarını sunmaktadır. Bu konu başlıkları, dünya siyaseti çalışmalarında teorinin önemini ele alan bir giriş bölümü ile belirli bir bağlama oturtulmaktadır.

Bu tamamen gözden geçirilmiş yeni edisyon, teorideki gelişmeleri ve Arap Baharı ve küresel ekonomik kriz gibi önemli olayların teorik yaklaşımlara etkisini dikkate alarak baştan sona güncellenmiştir.

"Beşinci edisyonu yapan bir kitap, şüphesiz doğru bir şeyler yapıyordur. Bu mükemmel metnin niçin tüm dünyada kullanılmaya devam ettiği hiç sır değildir. Muazzam kapsam, etkileyici derinlikte analizler ve harika yazılmış bölümler, hepsi birlikte, bu kitabın hem lisans hem lisansüstü dersler için tavsiyesini gerekli kılmaktadır. Bu kitabı kullanmayan dersler önemli şeylerden mahrum kalır; keza öğrenciler de!"
Colin Wight

"Uluslararası İlişkiler alanında son yıllarda yayımlanmış en faydalı kitaplardan biri… Sahanın gelişen literatürüne değerli bir katkı."
Chris Brown